

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
YOUNG SCIENTISTS COUNCIL

ISSN 2308-4855 (Print)
ISSN 2308-4863 (Online)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК:

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка**

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES:

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

ВИПУСК 69. ТОМ 1
ISSUE 69. VOLUME 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 14 від 21.11.2023 р.)*

Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомя]. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2023. – Вип. 69. Том 1. – 330 с.

Видання розраховане на тих, хто цікавиться питаннями розвитку педагогіки вищої школи, а також філології, мистецтвознавства, історії.

Редакційна колегія:

Пантюк М.П. – головний редактор, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Душний А.І.** – співредактор, кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ільницький В.І.** – співредактор, доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Дмитрів І.І.** – відповідальний секретар, кандидат філологічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Андрєєв В.М.** – доктор історичних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка); **Батюк Т.В.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Баукова А.Ю.** – кандидат історичних наук, доцент (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Бермес І.Л.** – доктор мистецтвознавства, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Грищенко Г.З.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галів М.Д.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галик В.М.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гжесяк Ян** – доктор габілітований, надзвичайний професор кафедри (Державна вища професійна школа); **Дутчак В.Г.** – доктор мистецтвознавства, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Засць В.М.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Національна музична академія України імені Петра Чайковського); **Зимомя І.М.** – доктор філологічних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Іванишин П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Корсак Р.В.** – доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Кравчик М.О.** – кандидат філософських наук, доцент (Міжнародний гуманітарний університет); **Лазурко І.М.** – доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Маршалек-Кави Джюанна** – доктор наук, доцент (Університет Миколая Коперника в Торуні, Торунь, Польща); **Масненко В.В.** – доктор історичних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького); **Мафтин Н.В.** – доктор філологічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Мацьків П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Медвідь О.В.** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Невмержицька О.В.** – доктор педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Оршанський Л.В.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пагута М.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пантюк Т.І.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Петречко О.М.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Печарський А.Я.** – доктор філологічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Попп Р.П.** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Синкевич Н.Т.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ситник О.М.** – доктор історичних наук, професор (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького); **Сташевська І.О.** – доктор педагогічних наук, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Сташевський А.Я.** – доктор мистецтвознавства, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Стецик Ю.О.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Стреначікова Марія** – доктор наук (дос. ССс., PhD.), (Академія мистецтв у Банській Бистриці); **Тельвак В.П.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Устименко-Косоріч О.А.** – кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, професор (Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка); **Футала В.П.** – доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Чик Д.Ч.** – доктор філологічних наук, доцент (Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка); **Яворська Г.Х.** – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний гуманітарний університет); **Янишин Б.М.** – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (Інститут історії України НАН України); **Яремчук В.П.** – доктор історичних наук, професор (Національний університет «Острозька академія»).

Збірник індексується в міжнародній базі даних Index Copernicus International.

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 6143 від 28.12.2019 р. (додаток 4) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), 016 – Спеціальна освіта).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі філологічних наук (035 – Філологія) та у галузі культури і мистецтва (022 – Дизайн, 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, 024 – Хореографія, 025 – Музичне мистецтво, 026 – Сценічне мистецтво, 027 – Музезнавство, пам'яткознавство, 028 – Менеджмент соціокультурної діяльності).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1290 від 30.11.2021 р. (додаток 3) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі історичних наук (032 – Історія та археологія).

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» Серія КВ № 19906-9706Р від 14.05.2013 р.

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання www.aphn-journal.in.ua

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Засновник і видавець – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, співзасновники Ільницький В.І., Душний А.І., Зимомя І.М.
Адреса редакції: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, обл. Львівська, 82100. тел.: (03244) 1-04-74, факс: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2023
© Пантюк М.П., Душний А.І., Зимомя І.М., 2023

Recommended for publication
by Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Academic Council
(protocol No 14 from 21.11.2023)

Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers / [editors-compilers M. Pantyuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomrya]. – Drohobych : Publishing House „Helvetica”, 2023. – Issue 69. Volume 1. – 330 p.

The journal is intended for all interested in high school pedagogy, philology, art, and history.

Editorial board:

M. Pantyuk – Editor-in-Chief, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific Work (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical); **A. Dushnyi** – Co-Editor, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Ilnytskyi** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **I. Dmytriv** – Corresponding Secretary, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Andriev** – Doctor of History, Professor (Kyiv Grinchenko University); **T. Batiuk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Baukova** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Lviv National University); **I. Bermes** – Doctor of Arts, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **H. Hrytsenko** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Haliv** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Halyk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **J. Gzhesiak** – Dr. Gab., Associate Professor (Konin Higher Secondary School of Education); **V. Dutchak** – Doctor of Arts, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **V. Zaiets** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (National Music Academy of Ukraine named after Peter Tchaikovsky); **I. Zymomria** – Doctor of Philology, Professor (Uzhgorod National University); **P. Ivanyshyn** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **R. Korsak** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Uzhhorod National University); **M. Kravchyk** – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor (International Humanitarian University); **L. Lazurko** – Doctor of History, Professor; **Marszalek-Kawa Joanna** – Doctor of Science, Associate Professor (Nicolaus Copernicus University in Torun, Torun, Poland); **V. Masnenko** – Doctor of History, Professor (Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University); **N. Maftyn** – Doctor of Philology, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **P. Matskiv** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Medvid** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Nevmerzhyska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (General Pedagogy and Preschool Education of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Orshanskyi** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ivan Franko State Drohobych Pedagogical University); **M. Pahuta** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko State Pedagogical University); **T. Pantiuk** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Petrechko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Pecharskyi** – Doctor of Philological Sciences, Professor (Lviv National University); **R. Popp** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **N. Synkevych** – Candidate of Arts, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Sytnyk** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University); **I. Stashevska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Academic Affairs of Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **A. Stashevskyi** – Doctor of Arts, Professor (Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **Y. Stetsyk** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Strenachikova** – Doctor of Science (Doc. CSc., PhD.), (Academy of Arts in Banska Bystrica); **V. Telvak** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Futala** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Ustymenko-Kosorich** – Candidate of Art History, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko); **D. Chyk** – Doctor of Philology, Associate Professor (Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanities and Pedagogical Academy); **H. Yavorska** – Doctor of Education, Professor (International Humanitarian University); **B. Yanyshyn** – Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate (Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine); **V. Yaremchuk** – Doctor of History, Professor (Ostroh Academy National University).

The collection is included in such international databases as **Index Copernicus International**.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 28.12.2019 № 6143 (annex 4), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on pedagogical sciences (011 – Educational, pedagogical sciences, 012 – Pre-school education, 013 – Primary education, 014 – Secondary education (subject specialization), 015 – Professional education (in the field of specializations), 016 – Special education).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 17.03.2020 № 409 (annex 1), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on philological sciences (035 – Philology) and culture and arts (022 – Design, 023 – Fine arts, decorative arts, restoration, 024 – Choreography, 025 – Musical arts, 026 – Performing art, 027 – Museum and monument studies, 028 – Management of socio-cultural activities).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 30.11.2021 № 1290 (annex 3), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on historical sciences (032 – History and Archeology).

Print media registration certificate «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers» series KV № 19906-9706P dd. 14.05.2013.

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition
www.afhn-journal.in.ua

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles,
and is not responsible for the accuracy of these data and references.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Founder and Publisher – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
co-founders V. Ilnytskyi, A. Dushnyi, I. Zymomrya.

Editorial address: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivana Franka str., 24, Drohobych, Lviv region,
82100. tel.: (03244) 1-04-74, fax: (03244) 3-81-11, e-mail: info@afhn-journal.in.ua

© Drohobych State Ivan Franko
Pedagogical University, 2023
© M. Pantyuk, A. Dushnyi, I. Zymomrya, 2023

ІСТОРІЯ

УДК 94(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-1>**Павло БАГАН,***orcid.org/0009-0004-2369-4161**студент II курсу магістратури історичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) pavlo.don.2015@gmail.com*

АНАЛІЗ РЕАКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОРОСІЙСЬКОЇ ПРЕСИ МОНАРХІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ НА ПЕРШУ СВІТОВУ ВІЙНУ НА ПРИКЛАДІ ГАЗЕТИ «КИЄВЛЯНИН»

У даній статті висвітлено та проаналізовано газетні матеріали, однієї з найпопулярніших та найвпливовіших газет не тільки Києва, але і всієї України, а саме «Киевлянина», що дотримувався монархічних поглядів.

Закономірно, що Перша світова війна стала неймовірним конфліктом за своїм масштабом у людській історії, і відбувалась вона на тлі панування чи зародження нових ідеологій, застосування нових технологій, та в умовах, коли інформація завдяки технічному прогресу поширювалось значно швидше і отримувати її могла значно більша кількість людей.

Як наслідок відбувалась неймовірна мілітаризація та політизація суспільного життя і свідомості людей, за що відповідали тодішні ЗМІ, якими виступали газети.

Тому через «Киевлянина» досліджено конкретні ідеологічні штампі, які використовувала російська пропаганда та маніпулювання, які вона застосовувала, щоби довести загальну «праведність» війни. В цьому ж руслі газета була перевірена на об'єктивність викладу матеріалу та викривлення тих чи інших фактів чи подій, про які вона веде мову.

В статті також порівняні сучасна російська пропаганда та пропаганда минулого століття, яка не змінилася в багатьох своїх аспектах, окрім охоплення аудиторії та загальних амбіцій.

Проаналізовано і загальний стиль подачі інформації тодішнім пересічним українцям, та які аргументи і чому саме їх використовувала провладна газета під час Першої світової війни. З'ясовано контекст подачі новин, відповідність контексту ідеологічній направленості газети.

В тому ж руслі здійснений розгляд певних спроб газети вести «контрпропаганду» у своїй боротьбі з нечисельними ідеологічними супротивниками (через закриття багатьох газет царською цензурою після початку війни).

Зазначено і певні хоч і нечисельні, але позитивні сторони газети в веденні своєї інформаційної діяльності та коротко проаналізовано її стосунки зі владою, та редакторів самої газети.

Ключові слова: Перша світова війна, Пропаганда, «Киевлянин», Ідеологія, Російська імперія, Монархія, Газети.

Pavlo BAHAN,*orcid.org/0009-0004-2369-4161**2nd year student of the Master's degree program at the Faculty of History
Taras Shevchenko Kyiv National University
(Kyiv, Ukraine) pavlo.don.2015@gmail.com*

ANALYSIS OF THE REACTION OF THE UKRAINIAN PRO-RUSSIAN MONARCHIST PRESS TO THE FIRST WORLD WAR ON THE EXAMPLE OF THE NEWSPAPER “KYEVLIANYN”

This article highlights and analyses newspaper materials from one of the most popular and influential newspapers not only in Kyiv but throughout Ukraine, namely the “Kyevlianyn”, which held monarchist views.

Naturally, the First World War was an incredible conflict in terms of its scale in human history, and it took place against the backdrop of the dominance or emergence of new ideologies, the use of new technologies, and in conditions when information spread much faster thanks to technological progress and could be accessed by a much larger number of people.

As a result, there was an incredible militarisation and politicisation of public life and people's consciousness, for which the media of the time, namely newspapers, were responsible.

Therefore, the specific ideological clichés used by Russian propaganda and the manipulations it used to prove the general “righteousness” of the war were investigated through the “Kyevlianyin”. In the same vein, the newspaper was tested for objectivity in its reporting and for distortion of certain facts or events.

The article also compares contemporary Russian propaganda with that of the last century, which has not changed in many aspects, except for its audience reach and general ambitions.

The author also analyses the general style of presenting information to ordinary Ukrainians of the time, and what arguments and why they were used by the pro-government newspaper during the First World War. The context of the news presentation and the relevance of the context to the ideological orientation of the newspaper are also revealed.

In the same vein, certain attempts by the newspaper to conduct “counter-propaganda” in its struggle against its few ideological opponents (due to the closure of many newspapers by the tsarist censorship after the outbreak of the war) are also considered.

The author also points out some positive aspects of the newspaper's informational activities, albeit few, and briefly analyses its relations with the authorities and the editors of the newspaper itself.

Key words: World War I, Propaganda, “Kyevlianyin”, Ideology, Russian Empire, Monarchy, Newspaper.

Постановка проблеми. Потрібно зазначити, що предметний аналіз пропаганди на конкретних прикладах не є досить частим предметом наукових досліджень, а зміст газет найчастіше окреслюють загально, без вдавання в деталі. Тому аналіз матеріалів вміщених в газету дозволяє нам поглянути під новим кутом зору на вже добре розглянуті історичні питання, або уточнити вже відомі відомості, що до тих чи інших історичних подій чи явищ. Подивитися на ці події очима сучасниками, ретроперспективно, але не забуваючи, що пропагандистські матеріали є набагато більш упередженими і суб'єктивними в зрівнянні з іншими джерелами інформації. Також потрібно розуміти і контекст епохи в якій більшість населення не вміло читати і писати, а якщо і вміло то не мало доброї освіти як такої. А оскільки газета орієнтується на широке коло читачів в тому числі як на різноманітну еліту, так і на загал, то і сама пропаганда, повинна бути простою, але переконливою та добре аргументованою, поданою легкою мовою для більш простого розуміння. В зв'язку з чим для нас існує інтерес поглянути на те, як досить складні ідеологічні концепції та позиції подавалися пересічному читачеві в неймовірно політизованій ситуації та на які аспекти людської свідомості і почуттів тиснула тодішня пропаганда.

Аналіз досліджень. Звісно, що велика кількість істориків-науковців під час написання своїх робіт стосовно Першої Світової війни, преси та пропаганди цього часу, зверталася до найрізноманітніших джерел інформації, в тому числі і до газетної справи, але потрібно зазначити, що випадки де б газетні матеріали і їх внутрішній зміст стали основою дослідження, або активно використовувалися є досить рідкісними.

Такий стан речей повністю виправданий адже архівні документи державних органів влади, суду та інших інстанцій, мемуари та щоденники оче-

видців чи прямих учасників подій різного соціального і майнового статусу і т.д. здатні дати набагато більше корисної інформації і висвітлити її з різних сторін за значно коротший термін аналітичної обробки джерела, адже газети містять купу непотрібної інформації для конкретного дослідження по конкретній темі в цілому.

Але тим не менш дослідники далеко не оминають газетну справу, висвітлюючи різні її аспекти, чи то як явища і його місця в житті людини і держави, чи то апелюючи до конкретних номерних видань.

Потрібно зазначити, що опрацьовуючи матеріал досліджень присвячених газетній справі і згаданому періоду зокрема, всі дослідження так чи інакше мають корисні крупиці інформації для кращого розуміння епохи та загальної ситуації, але жодне з них не є прямим попередником і не висвітлювало детально задану в статті тему.

Цінною для розуміння загальної ситуації на поприщі української преси та всього що з нею пов'язано є книга А. Животко про історію цієї самої преси. Аналізує автор умови як технічні так і політичні для видавництва, та як вони змінювалися після доленосних подій як то лютневої революції і здобуття права на свободу слова і т.д. і т.п. (Животко, 1999).

Набагато більш конкретна в цьому плані праця Г. Рудого, про періодичні видання Києва 1917–1920 рр. як історичне джерело. Зокрема автор торкається питань висвітлення тематики публікацій в тодішніх газетах, тих питань що вони піднімали та процесу взаємодії перси різних поглядів одне з одним, аналізує питання авторства тих чи інших статей вміщених в газету, питання висвітлення державотворчого процесу і того наскільки повним він є, тощо (Рудий, 2012). Ця праця безсумнівно є корисною для більш повного розуміння та кращого аналізу поданих матеріалів.

Проте автор лише загально окреслює список тем, майже не торкаючись змісту, що і не дивно

і цілком закономірно, оскільки це не є завданням його роботи, проте надає слушні і настановні рекомендації в роботі з пресою цього періоду.

Зокрема в розумінні того, що об'єкт дослідження фактично є суб'єктивним фактором, а то і одразу кількох суб'єктивних факторів в одному джерелі (як то автор публікації і редактор самого журналу), що вимагає відповідного відсторонення науковця і розуміння ним, тих умов в яких працювала преса та тодішніх тенденцій в суспільному житті та поглядів самих авторів публікації і видавців газети.

Досить вдало доповнює цю книгу наукова праця за редакцією професора В. Шкляра «Українська журналістика: вчора, сьогодні, завтра», де автор більше концентрується на завданнях та перепонах, які стояли перед тодішньою українською пресою. Зокрема розкол в колах політичної української еліти, і як він відобразився на видавничій справі та породив дискусію, а іноді і розбрат, що зважаючи на особисті стосунки лідерів тодішнього українського руху є не дивним та як цим скористались проросійські шовіністичні газети в тому числі і «Киевлянин», посиливши свої позиції за сприяння влади (Шкляр 1998).

Також корисними в контексті написання статті була робота доктора філологічних наук інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка Сидоренко Наталії про особливості тематики української преси під час війни. Дослідниця так само ставить собі за мету з'ясувати особливості висвітлення подій війни на шпальтах періодичних видань Східної та Західної України і поза її межами. Проте вона (робота) як на мене має більш оглядовий характер, зважаючи на охоплені діапазон найрізноманітніший газет, тому дослідниця більше концентрується саме на тому як подавали, а не конкретно що подавали газетні матеріали, але в той же час її несумнівна цінність полягає в окресленні загального напрямку думки преси про події війни від нейтрального забарвлення до національного виховання в залежності від ситуації (Сидоренко, 2015).

Іншим дотичним джерелом до теми роботи стала стаття О. Зайця про початок Першої світової війни за матеріалами православної періодичної преси, де дослідник розглядає позицію духовенства щодо неї і з легкістю доводить, як церква стояла на позиціях вигідній владі, прославляючи царя і його велику православну місію, спотворюючи і подаючи в вигідному світлі становище на західній Україні де і населення тяжіє до православ'я так і священники все роблять за східним обрядом. В очі одразу кидається агресивна пропаганда і те як преса її здійснює і до чого апелює, доводячи

«спокоєвічну» російськість і православність захоплених земель (Заєць, 2014).

В цілому можна стверджувати, що газетні матеріали становлять серйозну неопрацьовану джерельну базу, через що історіографія теми статті, розроблена дотично, зачіпаючи проблеми, які найчастіше на пряму її не стосуються.

Мета статті. 1) Визначити роль та позицію преси в висвітленні і ставленні до події Першої Світової війни. 2) Визначити відповідність подачі новин до дотриманої газетою ідеології. 3) З'ясувати основні ідеологічні «маркери» в загальній пропаганді 4) Зрозуміти чи схожа по сутності сучасна та минула Російська пропаганда.

Виклад основного матеріалу. Перед тим, як перейти до аналізу змісту газетних матеріалів, потрібно сказати кілька слів про самого «Киевлянина». Хоч його й не можна в повній мірі можна назвати українською газетою, але все ж він виходив на території України для українського населення.

«Киевлянин» в першу чергу газета консервативного напрямку, заснована з ініціативи професора Київського університету Св. Володимира В. Я. Шульгина за підтримки місцевої адміністрації і її фінансування. Тобто газета по факту не може бути неупередженою, адже знаходиться в прямій залежності від влади, але в той же час здатна і на незалежний огляд події, про що свідчить засудження судового процесу над М. Бейлісом і конфіскація номеру газети як наслідок (Любченко, 2007: 318), що хоч і сталося вперше, але показує як на мене, що люди в газеті саме ідеологічні, хоч і ворожі до українського національного руху, але керуються в більшій мірі власними судженнями чим дзвінкою монетою.

Тому не дивно, що «Киевлянин» був одним з найвпливовіших видань південно-західної частини Російської імперії, спочатку помірно-ліберального, а потім більш консервативного монархічного напрямку. Незважаючи на те, що спочатку газета виходила для підтримки дій офіційної влади, вона нерідко виступала з критикою дій адміністрації, викривала зловживання чиновництва. Зважаючи на сказане, ми маємо підстави брати до уваги свідчення газети, звичайно ставлячись з обережністю до них, бо прихильність влади, незважаючи на певні конфлікти з нею, є гарним лакмусовим папірцем відстоювання потрібних позицій. Але і відкидати всю інформацію як свідомо неправдиву ми не можемо.

Редакторами газети в ці буремні роки були В. В. Шульгин (1913–1914 рр.), від 1914 по 1917 рр. поперемінно К. Смаковський та В. В. Шульгин, та з 1918 лише В. В. Шульгин (Любченко, 2007: 318)

За політичними переконаннями Василь Віталійович Шульгин був послідовним монархістом, що відповідно відбилась на негативному ставленні до українського національного руху та навпаки розробку ідеології для російського прогресивного націоналістичного руху (Ясь, 2013: 666). Все «прогресорство» якого виявлялося в підтриманні курсу реформ Столипіна, і думці, що справа Бейліса сфабрикована. Зазначена мною ідеологічна позиція Шульгина, також присутня, оскільки він пішов добровольцем до російської армії ризикуючи своїм життям на фронті, що людина в якій немає власних принципів зробити не зможе.

Це підтверджують і характеристики газети, дані їй Тимчасовим київським комітетом у справах друку в 1908 і 1910 рр., що вона не примикає цілком ні до однієї з існуючих монархічних організацій, є незалежним орган національно-монархічного спрямування, що найближче примикає до програми клубу російських націоналістів, а залишаючись приватною газета мала зберігати і партійний нейтралітет, що звісно було не так, оскільки газета звісно мала великих пієтет перед чорносотенними організаціями і правими партіями, що буде доведено далі.

У підсумку ми можемо говорити, що «Киевлянин» був справді ідеологічною газетою, і події буде висвітлювати з відповідної точки зору, і люди що її вели також були справжніми ідеалістами, що бажають кращого (у своєму розумінні звісно) своїй державі, тобто Російській імперії, і прагнучи бачити свій ідеал, вони не завжди спускатимуть владі всі промахи і не постійно потуратимуть їй, але і про згладжування кутів ми не повинні забувати, враховуючи, що газета працювала на денационалізацію і поступове зросійщення українців.

Однозначно, можемо стверджувати, що «Киевлянин» вельми неоднозначна газета через її промонархічне спрямування, але тим доцільніше буде з'ясувати до чого апелювали монархісти і їм подібні, відправляючи мільйони людей на війну. Як виправдовували її, який характер надавали? Здавалось б досить прості питання на які можна відповісти володіючи базовою інформацією по даному періоду, але тим не менш конкретика використаних лозунгів дає нам можливість набагато краще зрозуміти людину того часу, точніше певний клас людей, що дотримувались відповідних поглядів та уточнити деталі самої пропаганди.

Чи залишилось у газеті місце неупередженості, та в кінці-кінців об'єктивній подачі новин та їх аналізу окреме питання, оскільки не останнім чином відсталала позиція монархістів може

бути пояснена тією інформацією, що вони споживали, адже вирватися з замкнутого кола одноманітних лозунгів тим важче чим більше вони тебе оточують через ефект ехо-камери, що не дає можливості критично мислити і ознайомитися з протилежною думкою.

Розпочати потрібно з того, що в цілому газета через своє привілейоване становище зовсім не стискає себе у висловлюваннях, дозволяючи відверто глузувати з опонентів чи певних подій, але й не опускається до прямих образ. При цьому межа між прямою відкритою пропагандою і звичайним висловленням своїх поглядів надзвичайно розмита і фактично ці речі ототожнюються.

В цілому зрозуміло, що по відношенню до війни газета одразу стала на сторону Сербії та її «захисника» Росії, але як вона це зробила потребує окремого аналізу.

Питання просвітову війну та армії, що зіткнулися в боях на винищення одразу було поставлено на порядок денний, навіть більше пораждено звиктися з думкою, що скоро Європа запалає (Киевлянин, 1914: 193), і здавалось за таку прямоту і однозначність в судженнях (що дійсно з історичної перспективи виправдались) можна тільки похвалити, але ні газета починає суперечити самі собі. «Киевлянин» буквально фонтанував звістками, що протирічили один одній з номеру в номер.

То говорячи про невідворотність війни, то через декілька абзаців чи на наступній сторінці, оцінюючи шанси миру в 75 відсотків (Киевлянин, 1914: 193), то стверджуючи, хоч і з різних джерел що Німеччина схвалила ультиматум Австро-Угорщини Сербії, то що відсторонилась від нього (Киевлянин, 1914: 194), причому не даючи власного аналізу цим діаметрально протилежним звісткам.

Пояснити це можна як публікацією статей авторів без змін і перевірки, але тоді виникає питання про професійність редактора, або бажанням редактора подати різні точки зору.

Досить символічно як на мою думку, що основною причиною поразки в Російсько-Японській війні преса визначила з елегантною простотою це питання яким задавалось суспільство «Навіщо нам війна?», причому не потрібно забувати, що Японія на момент випуску газети союзник Британії і потенційний союзник Росії як наслідок, що і доведуть подальші події, а цей раз преса говорить, що згадане питання взагалі піднімати не потрібно як і задаватися ним (Киевлянин, 1914: 193).

Оскільки очевидно, що солдат, що ініціативно йде в бій з криками «За веру, царя і отчєство» краще чим солдат, який ставить під сумнів устої держави.

Також «Киевлянин» може бути корисним в розумінні настроїв у верхах влади, адже відображаючи їх позицію, газета давала ключ до розуміння державної політики в тій чи іншій сфері людського життя, як лакмусовий папірець.

Причому мова використана газетою наскрізь спотворена ідеологією, в якій речення і ледве не слова втрачають своє первісне значення розмивається їх першопочатковий сенс.

Так свобода думки і слова, можлива коли не суперечить закону і присязі перед царем, а лицемірне помилування, що можна побачити на прикладі депутата думи Чхеїдзе розглядається як беззаперечно велика милість та милосердя царя (Киевлянин, 1914: 193), але насправді така ситуація суперечить базовим нормам моралі, а газета уявну свободу думки і слова, хоче видати за справжню.

З одного боку цілком зрозуміло, що усвідомлення цих базових свобод в Російській імперії тільки почалося, але наступ на них з боку влади нічим не уступає звичайному викривленню правди типовому для тоталітарних режимів. Оскільки вільно говорити можна лише те, що не суперечить позиції влади.

Газета якщо і дотримувалася принципів то лише в прославленні царя, причому маніпулюючи інформацією. «Киевлянин» використовує звістки про мітинги, влаштовані їхніми ворогами по ідеології, тобто соціалістами, виключно в цілях пропаганди.

Якщо стачку в Петербурзі, схожу на маленьку революції 1905–1907 рр., влаштовує «пролетарський сброд» (Киевлянин, 1914: 195) то повідомлення про мітинги в Берліні подаються як небажання німецького народу вести війну. При цьому гасло «Долой войну, ни капли германской крови в пользу австрийскому империализму» (Киевлянин, 1914: 194) взагалі не викликає сорому в редактора. Що з легкістю доводить нам, що є імперіалізм «хороший» тобто російський, а є «поганий» австрійський, що є маніфестації «великого» руського народу, що підтримує царя і маніфестації «незадоволеного населення» ворожих країн.

Газета зазначає, що робітники «в душе мирные трудовые слои» (Киевлянин, 1914: 195), причому «Киевлянин», нарікає на стабільність суспільства, коли сама влада століття поклала на те щоб це саме суспільство таким виховати, навіть краще винними в виступі в Петербурзі оголошена не адміністрація, що невчасно цей виступ придушила, хоча по факту вона взагалі є причиною виступу, а самі маси населення (Киевлянин, 1914: 195). З чого з легкістю можна зробити висновок про порушення причино-наслідкових

зв'язків в логіці монархістів та як наслідок їхню відсталість в розумінні соціально-культурного та політичного розвитку суспільства, що прагне набути більшої ролі в житті держави.

Відбувається і певна рецепція ідей самодержавства, та славнозвісних слів Людовіка XIV «держава це я», але в новому форматі. Тепер дума є душа народу, яка сприйняла душу государеву і творить разом з нею в одному пориві (Киевлянин, 1914: 206) фактично ототожнюється волевиявлення народу з царською волею, хоч і не прямо, але простежується думка, що цар тотожний народу і відповідно знає його біди і чаяння, а тому і може цю душу сприйняти і творить лише на добро народові. При цьому ототожнення «демократичного волевиявлення» з діями однієї особи, також є цілком тоталітарною ознакою і можливо при тому ж рівні розвитку карально-репресивних органів і пропаганди як в Радянському Союзі, Російська імперія їй нічому не поступила б, адже їхні ідеї (культ особи вождя і монарха як помазаника божого) досить схожі, різниться лишень ідеологія, що доводить, що крайні праві і крайні ліві режими мають між собою більше спільного ніж вони думають.

Використовує газета і ще один вельми цікавий аспект того як Росія себе позиціонує на міжнародній арені як захисника слов'янських держав, що воюють разом з нею проти Німеччини та Австро-Угорщини (Киевлянин, 1914: 206). При цьому сама Австро-Угорщина включала в себе не один слов'янський етнос, що як на мене дає нам змогу стверджувати, що Росія намагалася показати, що не рахує за ворогів слов'ян, а є їх визволителем від німецького гніту. Навіть більше фактично знову відбувається підміна понять. Оскільки єдність Росії, а саме її народу з найрізноманітнішими політичними силами різного толку інших народів, подається як позиція націонал-слов'янофільська (Киевлянин, 1914: 196), з чого можна зробити висновок, що влада готувалася до прийняття всіх слов'янських народів під «високу царську руку», ототожнюючи російський націоналізм з націоналізмом загальнослов'янським, таким чином взагалі розширюючи поняття націоналізм, і переносючи його з певного сформованого історією народу на цілу етномовну спільність, причому зберігаючи російський корінь цього новосформованого націоналізму.

З легкістю видно як ця думка обростає новими «доказами», так поляки з Галіції різко зрозуміли, що Німеччина несе загибель для всього слов'янства як такого (Киевлянин, 1914: 219), як і чехи, що захотіли стати підданими Росій-

ського імператора і навіть більше тепер це братній народ для російських воїнів (Киевлянин 1914: 327). Як бачимо риторика братерства в контексті слов'янофільства робила Росію, таким собі другом для всіх «підкорених і знедолених» слов'ян і саме ця думка і пропагується в газеті, що Росія насамперед визволитель, тільки на відміну від сучасності не «російськомовного населення», а всіх слов'ян як таких.

Незважаючи на всі ці патріотичні лозунги та ідеї, «Киевлянин» змушений рахуватись і з жорсткою дійсністю, оголошуючи про збір пожертвувань хворим і пораним солдатам гідним своїх славетних предків (Киевлянин, 1914: 206) однозначно розповсюдження даної ініціативи потрібно сприймати як позитив, оскільки Перша Світова війна це війна, де не було «доброї» сторони і злої, а звичайні солдати опинилась в жорновах імперських амбіцій багатьох держав, в тому числі і велика кількість українців, але і тут як ми можемо побачити не обійшлося без пропаганди, але в даному випадку вона не заслуговує на різку критику.

Газета навіть на фоні «загальноросійського» єднання готова називати українців українцями, за те що журнал «Українське життя» висловився в підтримку влади та єдності перед обличчям спільного для всіх народів Росії ворога, що правда в лапках, використовуючи термін «наші українці» (Киевлянин, 1914: 221), начебто відділяючи їх від іншого масиву населення, яке для них є не інакше як малоросами, що хоч і не вказано, але цілком зрозуміло, зважаючи на спосіб мислення Шульгина, який принципово не вживав в газеті терміни «українці» та «Україна», тільки як в лапках.

Всі ж інші рази ми будемо завжди зустрічати термін південно-західний край, що правда газета робить наголос на те наскільки той важливий для німців, що правда не пояснюючи причину (Киевлянин, 1914: 198).

З самою Німеччиною все також на перший погляд зрозуміло відбувається її тотальне демонізування так вона є нападником, а отже агресором і винуватицею в розв'язанні війни (Киевлянин, 1914: 193), Росія ж яка завжди виступала як сторона що захищається, взагалі була творцем німецької величі на розвалинах наполеонівської Франції (Киевлянин, 1914: 198), при цьому демонізується не лишень влада, але і німецький та австрійський народ, і якщо перший хоче російської крові ледве не просто так, то другий всього лишень раби першого (Киевлянин, 1914: 216), навіть російські німці, за словами газети, відчують сором за своїх співвітчизників (Киевлянин, 1914: 219). Така риторика також типова як ми

можемо побачити як для Росії сто років тому, так і Росії сучасної, коли весь народ записується в бендерівців, фашистів і одночасно при цьому є «рабом заходу» і т.д.

Окремо потрібно сказати, що вся ця дезінформація вміщена в символічному розділі «Для російської армії», що займає цілу сторінку і з'явився вперше в 205 номері (Киевлянин, 1914: 205), що прямо говорить для кого подавалась ця інформація. При чому іноді її зміст досить таки специфічний від звісток, що взагалі не мають під собою врахування справжнього становища справ, як то Туреччина, що названа останньою надією Німеччини (Киевлянин, 1914: 297), коли зараз лишень 1914 рік, до того, що перемога здобувається хоробрістю і стражданням солдат, а головне тим солдатом, що здатен витерпіти страждань більше ніж його супротивник (Киевлянин, 1914: 279), при цьому про вміння командирів, якість оснащення, резерви та запаси провіанту, зброї, припасів та іншого, тактику і стратегію не сказано і слова. Що лишень підтверджує, що солдат не тільки не повинен задаватися питанням «навіщо війна», але і тим як вона ведеться. Якщо подивитися глибше то майже всі звістки просякнуті звитягою звичайного воїна, але в той же час за такою логікою цей воїн і буде винний в програвші будь якої битви, і хоч така думка ні разу не афішується в газеті, але логічно випливає з поданої інформації. Як наслідок газета має цілий список кого можна звинуватити в програвші від «підступного і безчесного» німецького командування, до звичайного солдата своєї ж армії.

Що також більш чим перегукується з російською пропагандою, яка використовує образ «солдата визволителя», що правда у цього солдата є серйозні проблеми з логістикою, технікою, власним моральним обличчям і т.д.

Веде газета і певну контр-пропаганду, то звинувачуючи в дезінформації мазепинців в Америці, а зокрема їх лідера Окунцова та газету «Руське слово», в призиві не повертатися емігрантам-запасникам назад на Батьківщину бо там, не давши побачитися з рідними, одразу заберуть на фронт. Що правда те що заберуть на фронт не заперечується, навіть підтверджують цю звістку самі, але свободу пересувань до своїх рідних сіл та міст все ж таки обіцяють забезпечити (Киевлянин, 1914: 327), то спростовуючи плітки, знову же американських газет, що Росія розплатиться за допомогу Японії половиною Сахаліну і т.д. (Киевлянин, 1914: 346).

Цікаво, що газета не соромиться повідомляти про репресії влади, вказуючи на редакторів різноманітних газет, яких притягнули до суду та за

яку саме вміщену у випуск статтю (Киевлянин, 1914: 195), а на фоні власних закликів перевіряти інформацію, спиратися на джерела та критикувати вигадників (Киевлянин, 1914: 193) така риторика виглядає лицемірною, бо «Киевлянин» ніколи не опублікує по справжньому неупереджений огляд чи статтю.

Висновки. У висновках ми можемо говорити, що «Киевлянин» повністю виправдав свою ідеологічну приналежність. Так, звісно всі номери за період Першої світової війни не були проаналізовані автором, проте вказані тенденції та погляди, які висвічувала ця газета дозволяють говорити, що риторика газети якщо і зміниться, то не надто сильно, в іншому випадку газета б була просто закрита владою.

В той же час ми змогли проаналізувати та побачити основні маркери пропаганди такі як: слов'янофільство в якості тієї ідеології, що повинна стати базисом для імперії, що наростить нові території; підміну класичних понять свободи слова да думки; демонізування влади та народу супротивника; пропагування ролі захисника пригноблених та справедливого визволителя від тиранії;

Всі ці штампи та кліше чудово застосовуються і модерною пропагандою Росії, проте зі зміщеними акцентами, оскільки вона далеко вже не грає тієї ролі та не має того впливу який мала Російська імперія та Радянський союз, і який вона намагається реставрувати.

Як наслідок для газети не існувало загальногуманістичного ставлення до своїх противників,

війна розглядалась як праве діло з чітким поділом на добро і зло. Газета стояла на засадах морального абсолютизму і перебувала в фарватері тієї думки, що хотіла бачити і чути від неї влада.

З іншої сторони, ми не можемо назвати «Киевлянин» і повністю негативною газетою. Вона займалась розповсюдженням благодійних акцій, підтримувала моральний та позитивний настрій в суспільстві своїми статтями, хоча про їх доречність можна і посперечатись. Подавала іншу корисну інформацію в досить якісному і професійному стилі та не цуралася показувати і певні неприглядні аспекти тодішнього суспільства, як то темність селян, злочинність та інше, про що можна прочитати ледве не з номеру в номер. В цілому газета була готова йти на певні поступки навіть перед ідеологічними і політичними опонентами, які підтримували в війні Росію, але говорити про прогресизм газети досить важко, зважаючи на використання імперських ідей, що не могли запропонувати ніякого нормального майбутнього ні для України, ні тим більше для самої Росії.

В цілому ми можемо говорити, що хоч робота далеко не охоплює весь можливий спектр питань, які можна висвітлити на основі газетних матеріалів, проте дає цілком гарну картину зазначеної теми, яка підтверджує побутуючий погляд в українській історичній науці щодо російської пропаганди і доповнює її конкретними прикладами та фактами того, якими думками, методами та ідеями здійснювалася пропаганда.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Животко А. П. Історія української преси. Київ : Наша культура і наука, 1999. 368 с.
2. Заєць О. В. Початок Першої світової війни за матеріалами православної періодичної преси (до сторіччя з дня початку). URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/1212> (дата звернення: 29.11.2023).
3. Киевлянин. / гол. редкол. Шульгин В. В., Смаковський К. ; Киевлянин. Вип. 193 (1914) . Київ, 1914– .
4. Киевлянин. / гол. редкол. Шульгин В. В., Смаковський К. ; Киевлянин. Вип. 194 (1914) . Київ, 1914– .
5. Киевлянин. / гол. редкол. Шульгин В. В., Смаковський К. ; Киевлянин. Вип. 195 (1914) . Київ, 1914– .
6. Киевлянин. / гол. редкол. Шульгин В. В., Смаковський К. ; Киевлянин. Вип. 196 (1914) . Київ, 1914– .
7. Киевлянин. / гол. редкол. Шульгин В. В., Смаковський К. ; Киевлянин. Вип. 198 (1914) . Київ, 1914– .
8. Киевлянин. / гол. редкол. Шульгин В. В., Смаковський К. ; Киевлянин. Вип. 205 (1914) . Київ, 1914– .
9. Киевлянин. / гол. редкол. Шульгин В. В., Смаковський К. ; Киевлянин. Вип. 206 (1914) . Київ, 1914– .
10. Киевлянин. / гол. редкол. Шульгин В. В., Смаковський К. ; Киевлянин. Вип. 216 (1914) . Київ, 1914– .
11. Киевлянин. / гол. редкол. Шульгин В. В., Смаковський К. ; Киевлянин. Вип. 219 (1914) . Київ, 1914– .
12. Киевлянин. / гол. редкол. Шульгин В. В., Смаковський К. ; Киевлянин. Вип. 221 (1914) . Київ, 1914– .
13. Киевлянин. / гол. редкол. Шульгин В. В., Смаковський К. ; Киевлянин. Вип. 279 (1914) . Київ, 1914– .
14. Киевлянин. / гол. редкол. Шульгин В. В., Смаковський К. ; Киевлянин. Вип. 297 (1914) . Київ, 1914– .
15. Киевлянин. / гол. редкол. Шульгин В. В., Смаковський К. ; Киевлянин. Вип. 327 (1914) . Київ, 1914– .
16. Киевлянин. / гол. редкол. Шульгин В. В., Смаковський К. ; Киевлянин. Вип. 346 (1914) . Київ, 1914– .
17. Любченко В. Б. «Киевлянин». Енциклопедія історії України. Т. 4. Київ, 2007. С. 318.
18. Рудий Г. Я. Періодичні видання Києва 1917–1920 рр. як історичне джерело: методологічні й методичні аспекти дослідження. Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства. 2012. № 2. С. 100–125.
19. Сидоренко Н. М. Війна і преса: особливості тематики (1914-1917). Образ. 2015. № 3. С. 133–141.
20. Українська журналістика: вчора, сьогодні, завтра / В. І. Шкляр та ін. Київ : КМУЦА, 1996. 168 с.
21. Ясь О. В. Шульгин Василь Віталійович. Енциклопедія історії України. Т. 10. Київ, 2013. С. 666.

REFERENCES

1. Liubchenko V. B. (2007) "Kyevliany" [The Kyivan] Entsyklopediia istorii Ukrainy Encyclopedia of the history of Ukraine, 4. 318 [in Ukrainian]
2. Rudyi H. Ya. (2012) Periodychni vydannia Kyieva 1917–1920 rr. yak istorychne dzherelo: metodolohichni y metodychni aspekty doslidzhennia [Kyiv periodicals 1917–1920 as a historical source: methodological and methodological aspects of the study] Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva Proceedings of the Research Institute of Press Studies, 2. 100–125 [in Ukrainian]
3. Shulhyn V. V. (1914) Kyevliany. [The Kyivan], № 193. [in Russian]
4. Shulhyn V. V. (1914) Kyevliany. [The Kyivan], № 194. [in Russian]
5. Shulhyn V. V. (1914) Kyevliany. [The Kyivan], № 195. [in Russian]
6. Shulhyn V. V. (1914) Kyevliany. [The Kyivan], № 196. [in Russian]
7. Shulhyn V. V. (1914) Kyevliany. [The Kyivan], № 198. [in Russian]
8. Shulhyn V. V. (1914) Kyevliany. [The Kyivan], № 205. [in Russian]
9. Shulhyn V. V. (1914) Kyevliany. [The Kyivan], № 206. [in Russian]
10. Shulhyn V. V. (1914) Kyevliany. [The Kyivan], № 216. [in Russian]
11. Shulhyn V. V. (1914) Kyevliany. [The Kyivan], № 219. [in Russian]
12. Shulhyn V. V. (1914) Kyevliany. [The Kyivan], № 221. [in Russian]
13. Shulhyn V. V. (1914) Kyevliany. [The Kyivan], № 279. [in Russian]
14. Shulhyn V. V. (1914) Kyevliany. [The Kyivan], № 297. [in Russian]
15. Shulhyn V. V. (1914) Kyevliany. [The Kyivan], № 327. [in Russian]
16. Shulhyn V. V. (1914) Kyevliany. [The Kyivan], № 346. [in Russian]
17. Sydorenko N. M. (2015) Viina i presa: osoblyvosti tematyky (1914-1917) [War and the press: peculiarities of the subject (1914–1917)] Obraz Image, 3. 133–141 [in Ukrainian]
18. V. I. Shkliar (end others) (1996) Ukrainska zhurnalistyka: vchora, sohodni, zavtra [Ukrainian journalism: yesterday, today, tomorrow] KMUTSA (Kyivskiy mizhnarodnyi universytet tsyvilnoi aviatsii) KIUCA (Kyiv International University of Civil Aviation). 168 p. [in Ukrainian]
19. Yas O. V. (2013) Shulhyn Vasyl Vitaliiovych [Vasyl Vitaliiovych Shulhyn] Entsyklopediia istorii Ukrainy – Encyclopedia of the history of Ukraine, 10. 666 [in Ukrainian]
20. Zaiets O. V. (2014) Pochatok Pershoi svitovoi viiny za materialamy pravoslavnoi periodychnoi presy (do storichchia z dnia pochatku) [The beginning of the First World War according to the materials of the Orthodox periodical press (to the centenary of the day of the beginning)]. URL: <http://www.nbu.gov.ua/node/1212> (accessed: 29.11.2023) [in Ukrainian]
21. Zhyvotko A. P. (1999) Istoriia ukrainskoi presy [History of the Ukrainian press] Nasha kultura i nauka Our culture and science, 368 p. [in Ukrainian]

УДК 94(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-2>**Олександр БАРСУКОВ,**

orcid.org/0009-0001-3612-5273

студент II курсу магістратури історичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) sashoman@ukr.net**УЧАСТЬ ЛУБЕНСЬКОГО ПОЛКОВНИКА ІВАНА КУЛЯБКИ В ПРИДУШЕННІ
КЛІЩИНСЬКОГО ПОВСТАННЯ (1767–1771)**

У даній статті досліджено відчайдушну боротьбу українських селян, проти утисків російських і гетьманських чиновників протягом довгих трьох років в селі Кліщинці Жовнинської сотні Лубенського полку (нині Черкаська область, Золотоніський район), а також процес їх придушення лубенським полковником Іваном Кулябкою, якому влада дала завдання розправитися з бунтівниками.

В статті описано: процес розгортання повстання, спроби влади його вирішити, роль особистої жорстокості і самодурства гетьманського полковника у придушенні повстання, а також причини його невдач, завершення повстання. Наприкінці статті зроблено чіткий підсумок долі повстанців та їх лідерів (кількість покараних, форма покарання, час покарання, кількість осіб, які unikнули покарання), проведено зв'язок повстання із сьогоденням, який стосується долі нащадків учасників повстання, а також порівняно методи боротьби українського населення проти влади у 18-му і 21-му століттях.

Актуальність обраної теми полягає у висвітленні важливих сторінок історії українських повстань, які досліджувались раніше переважно в контексті соціальної боротьби селянства проти утисків влади. В даній же статті зроблено спробу проаналізувати питання ширше, без ідеологічної заангажованості, в ключі організації українського повстанського руху не тільки проти місцевої старшини, а й проти російської влади, як вираження національної волі до свободи, проявленої у прагненні збереження козацьких станових прав жителів окремого українського села. Це є особливо актуальним в контексті сучасного погляду на історію.

Даний аналіз зроблено, через пояснення внутрішньоукраїнських реалій 2-ї половини 18-го століття. Вони полягали у збільшенні утисків і впливу росії на українські землі, перетворення старшини на наближених до влади і вірних виконавців наказів царя. Відповідно відбувалося і віддалення населення від влади, яке починало розуміти, що, у випадку утисків їх прав, їм нікуди пожалітися, адже старшина між собою солідарна і замкнута в своєму тісному колі, а відповідно і не піклується про їх благополуччя. В такому випадку вихід один – самоорганізовуватися і брати ініціативу в свої руки. От саме така здатність українців до військової самоорганізації, яка є ефективною у протистоянні громадному державному апаратові і спричинила те, що ні місцева, ні загальна влада не могли придушити повстання протягом довгих років, а дехто навіть позбавився через це свого уряду.

Ключові слова: Кліщинське повстання, Гетьманщина, Лубенський полк, Іван Кулябка.

Oleksandr BARSUKOV,

orcid.org/0009-0001-3612-5273

2nd year student of the Master's degree at the Faculty of History
Taras Shevchenko Kyiv National University
(Kyiv, Ukraine) sashoman@ukr.net**THE PARTICIPATION OF COLONEL IVAN KULYABKA FROM LUBNY REGIMENT
IN THE SUPPRESSION OF THE KLISHCHYN UPRISING (1767–1771)**

This article examines the desperate struggle of Ukrainian peasants against the oppression of Russian and Hetman officials for three long years in the village of Klishchynsi of the Zhovninsky hundred of the Lubny Regiment (now Cherkasy region, Zolotonosha district), as well as the process of their suppression by Lubny Colonel Ivan Kulyabka, who was tasked by the authorities to deal with the rebels.

The article describes the process of the uprising, the authorities' attempts to resolve it, the role of the hetman's colonel personal cruelty and arrogance in suppressing the uprising, as well as the reasons for its failure, and the end of the uprising. The article concludes with a clear summary of the fate of the rebels and their leaders (number of those punished, form of punishment, time of punishment, number of people who escaped punishment), draws a connection between the uprising and the present, which concerns the fate of the descendants of the participants in the uprising, and compares the methods of struggle of the Ukrainian population against the authorities in the 18th and 21st centuries.

The relevance of the chosen topic lies in the coverage of important pages in the history of Ukrainian uprisings, which were previously studied mainly in the context of the social struggle of the peasantry against the oppression of the authorities. The article attempts to analyze the issue more broadly, without ideological bias, in the context of the organization of the

Ukrainian insurgency not only against the local officers, but also against the Russian authorities, as an expression of the national will to freedom, manifested in the desire to preserve the Cossack class rights of the inhabitants of a particular Ukrainian village. This is particularly relevant in the context of a modern view of history.

This analysis is made by explaining the internal Ukrainian realities of the second half of the 18th century. They consisted of increasing oppression and influence of Russia on Ukrainian lands, the transformation of officers into those close to the government and loyal executors of the tsar's orders. Accordingly, the population was becoming distanced from the authorities, and they began to realize that if their rights were infringed upon, they had nowhere to complain, because the officers were in solidarity with each other and were closed in their close circle, and therefore did not care about their well-being. In this case, there is only one way out – to self-organize and take the initiative. It is precisely this ability of Ukrainians to organize themselves militarily, which is effective in confronting the civilian state apparatus, that has led to the fact that neither local nor national authorities have been able to suppress the uprising for many years, and some have even lost their governments because of it.

Key words: *Klishchyn Uprising, Hetmanate, Lubny Regiment, Ivan Kulyabka.*

Постановка проблеми. Кліщинське повстання відображає унікальний контекст української історії, що поєднує в собі елементи воєнної самоорганізації жителів села Кліщинці протягом 1767–1771 років, національно-культурного визволення та соціального протесту у другій половині 18-го століття. В той же час, на сьогодні в нас виникають важливі питання щодо ролі та компетентності старшини і царських чиновників, які придушували повстання, зокрема полковника Івана Кулябки, який зазнав невдачі, через свої негативні якості і невдалі стратегії. Погляд на події також вимагає уваги до самоорганізації селян та їхньої ролі в опорі проти соціальної та економічної несправедливості. Крім того, важливо врахувати вплив ідеології та культурного спадку на формування національного історичного образу повстання у працях істориків, які досліджували дану тему.

Аналіз досліджень. Дослідження Кліщинського повстання українськими істориками почалося ще у 19-му столітті. Так як село Кліщинці знаходились на той час у Лубенському полку, то дане питання тісно пов'язане і з біографією лубенського полковника Івана Кулябки, який посідав цю посаду у 1757–1770 роках і був безпосередньо відповідальним за порядок у полку і придушення заворушень. Саме тому це питання, невідривно від біографії Івана Кулябки, ми зустрічаємо у праці Олександра Лазаревського «Исторические очерки Полтавской Лубенщины XVII и XVIII вв.» (Лазаревський, 1896), у якій автор широко окреслив особливості характеру і поведінки Івана Кулябки і безпосередньо описав його участь у придушенні повстання, використовуючи архівні джерела; праця насичена детальними подробицями подій і важливими історичними деталями.

На жаль, небагато спеціалізованих праць маємо в українській історіографії, які стосуються безпосередньо Кліщинців. Проте особливістю цього повстання є також те, що воно зачіпає ще мінімум 2 знатні українські роди, за історією

яких ми можемо дослідити і саме повстання: 1) Лисенки. Лисенко Федір Іванович володів Кліщинцями і закріпачував місцевих селян, його біографія описана в роботі Модзалевського (Модзалевський, 1912), а також побіжно згадана у спогадах Михайла Старицького (Старицький 1906); 2) Огієнки. Максим Огієнко був одним із ватажків повстання (Черкаська, 2018). Ці праці показують нам зв'язок представників знатних родів, джерела нагромадження їх статків, а також дозволяють ширше розкрити контекст повстання.

Уже у 20–21-му столітті з'явилося більше праць на дану тематику, проте вони мали свою специфіку. Радянська історіографія проводила дослідження, переважно спираючись на ідеологію класової боротьби, тому розглядала повстання виключно як ще один етап боротьби селянства і пролетаріату проти соціального гноблення, прикладом цього є праця «Селянський рух на Україні. Середина XVIII – перша чверть XIX ст. Збірник документів і матеріалів» (Селянський рух, 1978). Попри ідеологічну заангажованість, дане видання є цінним, бо вміщає в собі великий масив опублікованих архівних джерел, які стосуються повстання.

Вже праці вчених 21-го століття позбавлені ідеологічної заангажованості, і окреслюють хід повстання в хронологічній послідовності із основними подіями. Одна з них – це праця Валерія Степанкова «Кліщинське повстання та самоврядування 1767–1770» (Степанков, 2007). Загалом дана тема побіжно згадується у доволі великій кількості публікацій, проте загалом в українській історіографії вона окреслена недостатньо. Набагато ширше питання окреслено у тематичних статтях з нагоди річниці повстання чи відкриття меморіального знаку, але несуть вони переважно оглядовий характер.

Мета статті – 1) проаналізувати хід Кліщинського повстання, процес його придушення, зробити опис і кількісну оцінку його жертв в структурованому вигляді, 2) дослідити основних чиновників, які здійснювали каральні акції, спря-

мовані на придушення повстання, концентруючи особливу увагу на особі полковника Івана Кулябки і причинах його дій, 3) провести порівняльний аналіз свідчень різних учасників повстання з метою більш об'єктивного опису подій, 4) оцінити роль повстання в контексті оцінки нащадків його учасників, оцінки методів боротьби повсталих, в порівнянні із сучасною українською революцією.

Виклад основного матеріалу. На самому початку варто окреслити контекст епохи, за якої вирувало повстання. У 1764-му році Катерина 2 ліквідувала Гетьманщину як автономну одиницю на чолі з гетьманом, і поставила керувати Україною графа Румянцева на чолі 2-ї Малоросійської колегії, разом з тим – посилила контроль за полками з боку російського війська і почала процес їх ліквідації, а це, в свою чергу, збурило населення. В той же час, на Правобережній Україні повним ходом йшло козацько-селянське повстання – Коліївщина (1768–1769), яке направлено було проти свавілля польської влади у релігійній, соціальній і національній сфері, а також проти ліквідації козацьких прав і привілеїв. Повстанська хвиля зачіпає і Лівий берег, оскільки місцеве населення контактувало із сусідніми територіями і співчувало їхній долі, бо мало схожі проблеми: тут козаки і селяни теж втомилися від зловживань місцевих землевласників і використання їх як дармової робочої сили, тому почали писати скарги до влади, а коли вони не доходили до неї – саботували роботу, псували реманент, палили господарські споруди і піднімали збройні виступи. Звісно даний хід справ не подобається російській владі, тому вона допомагає польській владі своїми військами придушити Коліївщину на Правому березі як корінь заворушень, а також наказує місцевим полковникам придушувати численні виступи на Лівобережжі. Полковники не завжди справлялися з цією задачею в силу багатьох причин: особисту нерішучість, непопулярність серед війська, яке відмовлялося виконувати накази (свої мали вбивати своїх), нестачу сил, – в такому випадку справу придушення виступів брало на себе російське військо, яке вогнем і мечем знищувало загопи повстанців і жорстоко карало задіяних селян. Уже на початку 1770-х років владі вдалося придушити всі виступи, покарати головних учасників і змінити ненадійні кадри. Проте саме Кліщинське повстання увійшло в народну пам'ять як приклад незламності українського народу, його самоорганізації і жаги до свободи.

Переходячи до історії села, варто зазначити, що причинами Кліщинського повстання є не тільки

фактори вказані вище, глибинні його мотиви лежать ще глибше і тягнуться ще з часів заселення цього населеного пункту.

Кліщинці – це село, яке було заселене не пізніше першої половини 17-го століття. У 1690-му році його землі були, поряд із деякими іншими, за службу, передані гетьманом Мазепою компанійському полковнику Іллі Новицькому, після чого надійшли його дітям. Один із синів Новицького Григорій підтримав Мазепу і був засланий за це до Сибіру, через що частина маєностей родини залишалась вільною. Деякі з них (село Нехаївку) взяв собі у 1715-му році Гаврил Милорадович, іншу ж частину попросив собі генеральний суддя Лисенко Федір Іванович – він отримав село Кліщинці і Галицьке за універсалом Румянцева. Так як населення села було невеликим (33 двори) і більше половини були козаки, то він почав активно збільшувати число селян шляхом переведення в цей статус козаків, таким чином він переписав більше 15-ти дворів.

Цей процес «оселянення» дався в знаки вже пізніше, коли через 20 років вже син Федіра Івановича – Федір Федірович Лисенко почав вимагати від них нові повинності. Перетворені в селян козаки звернулися у 1758-му році до лубенського полковника Івана Кулябки, який нічого не зробив по цій скарзі (він був теж корумпований, як побачимо далі), більше того, коли Федір Лисенко дізнався про цей епізод, то попросив канцеляриста Фому Леонтовича придушити бунтівників. Так він і зробив: закинув бунтівників більше ніж на 2 тижні в погріб із зав'язаними назад руками, а, як випускав, то «бив немилосердно» (Лазаревський, 1896: 159), ще й на додачу – тих козаків, які поселилися сюди після надання цих земель Іллі Новицькому, Лисенко взагалі позбавив своїх земель. Уже у поданій за 1761-й рік скарзі гетьману брат Федора Осип Лисенко писав, що кліщинські козаки розділили між собою поле, яке належало його батькові, підселилися на його землі, вийшли з його підданства, ще й прийняті були безпідставно в козаки, тому він просив розібратися. Рішення було таке – від лубенської канцелярії направити двох старшин і розібратися, а у випадку виявлення порушень – задовольнити прохання Лисенка. Без сумніву, така увага до скарги була спричинена тим, що в канцелярії в цей час засідав Василь Туманський, а він був одружений на дочці батька Осипа Лисенка Федора і мав частину земель в Кліщинцях, себто був зацікавленим. Уже у 1762-му році він власне замінив генерального писаря і отримав більшу владу.

Для розслідування скарги були призначені горошинський сотник Сахновський і отаман Личенко. У 1761-му році Герасим Завадський (повірений Осипа Лисенка) направив Сахновському список, у якому містився 91 козак, який не зміг пояснити свого походження і ніби захопив землі Лисенка (Лазаревський, 1896: 161). В даній справі виявилось, що вільних земель у Кліщинцях було багато, і їх займати могли всі просто заорюючи собі частину, але Лисенко вважав, що це його привілеція як власника, а не козаків. В суді по цій справі Лисенко мав перевагу, справа в тому, що лубенський полковник і писар Туманський активно допомагали в слідстві його родині: свого депутата кліщинівчани направити не могли, повіреного в них не було, все записував з їх слів місцевий дячок.

Справа закінчилась тим, що повірений Осипа Лисенка Герасим Завадський виступав і тим, хто остаточно «негласно» виносив вироки селянам, більше того – Лисенки спеціально чекали кінця ревізії російської імперії 1763–64-го року, щоб винести своє рішення через два роки після початку слідства і явочним порядком просто віднести жителів лисенкових і туманівських земель до їх підданих, без явних на те підстав, а, так як особисто рішення нікому оголошено не було, то і апеляцію вчасно подати вони не могли. Очевидним було і те на чію користь розподілялись землі у Кліщинцях.

Даний довгий вступ із заплутаною юридичною тяганиною був призначений для того, щоб підвести до причин повстання кліщинівчан: не задоволені свавіллям і змовою влади, записом їх до селян із козаків, перетворенням їх у підданих, відібранням у них майна та земель (відібрано майже тисячу голів худоби (Гриценко, 2018), вони почали подавати скарги до полкової канцелярії, які не були задоволені, а єдиною відповіддю було посилення репресивних заходів щодо них. Наприклад, після однієї з скарг, довірена людина Туманського Влась Чорний із мужиками просто напав на місцевого жителя Леська Головка, побив і понівечив його, погрожуючи, що зробить так із іншими, якщо будуть говорити про своє козацтво і розорення своїх земель (Лазаревський, 1896: 167).

Втім деякі скарги мали частковий успіх: генеральний суд визнав вирок Сахновського безпідставним і таким, що порушував ревізію 1723-го року, тому постановив у 1765-му році його скасувати, але тільки щодо 5-ти людей, які подали скарги (Лазаревський, 1896: 173). Це дало місцевим жителям надію на задоволення своїх вимог і привід не коритися владі, тим більше насправді рішення більшості владних органів були дивними і нелогічними, адже передбачали для частини

козаків задоволення їх прохань, для частини покарання, для інших – примус до виконання вимог власників. Тому поки жителі не поспішали виконувати свої повинності і чекали рішення суду.

Малоросійська колегія ж наказувала всім козакам, до остаточного рішення суду, бути у підданстві Лисенків і Туманського, а паралельно почала впродовжувати репресивні заходи, а саме – прислала сотенного компанійського писаря Ємчевського, який покарав найбільш активних бунтівників киями і затримав, щоб вони слухалися надалі, але цього разу це не допомогло і кліщинівчани показали зуби: 40 п'яних козаків, за словами Ємчевського, прийшли до його житла в Кліщинцях з киями і дрючками і почали погрожувати, що поб'ють його і відіб'ють забраних під «караул» козаків, але на цей раз в справу втрутився Жовнинський сотник Булюбаш, який своїми козаками придушив бунтівників (Лазаревський, 1896: 174). Даний випадок цікавий і показує перший відкритий виступ кліщинівчан проти влади. Поки ж вони були тимчасово придушені, і 2 роки залишалися у підданстві власників села.

З часом козаки зрозуміли, що їм треба єднатися, для задоволення своїх вимог, адже так справа вирішиться не на їх користь, тому навесні 1767-го, з початком польових робіт, вони зібралися разом в невеликий загін і почали опонувати владі. Про це свідчить вже скарга від 1767-го року від Туманського про те, що бунтівники, підговоривши його підданих і зібравши до ста чоловік, напали на дім Туманського: поламали огорожу саду, засипали рів, розорили сам сад, поламавши фруктові дерева і запусивши туди скот, наприкінці ж пригрозили, що якщо хтось прийде вимагати їх повинності – того уб'ють (Лазаревський, 1896: 175). Це вже походить на зачатки повстання, хоча спочатку, як бачимо, селяни не вбивали людей, а шкодили майно, що показує поки їх оборонну вичікувальну позицію. Ті приписані Сахновським до підданства козаки, які чекали остаточного рішення суду, очевидно і були основними підбурювачами до заворушень, адже їх влада рішення суду не чекала, а діяла вже.

Пізніше колегія розпорядилася Лубенському полку придушити заворушення, після чого в тому ж році в Кліщинці був надісланий загін на чолі із генеральним полковим хорунжим Михайлом Булюбашем. Кліщинівчани уже були краще організовані, вони відповіли Булюбашу, що напали на Ємчевського, щоб відбити затриманих козаків, а знищили сад, бо під його територію було віддано частину спільної землі, а коли Булюбаш почав виконувати покарання, то вони організувались у загін із 200

озброєних чоловік і погрожували опором. Ні вмовляння, ні погрози не допомогли Булюбашу, кліщинівчани були готові всі відправитися до Сибіру, але не коритися. Уникаючи кровопролиття, Булюбаш відступив (Лазаревський, 1896: 176).

Наступними надіслали прем'єр-майора Беклера, а з ним 200 козаків із сусідніх сотень на чолі із командиром Бутовським. В кінці серпня Беклер доповів, що не мав успіху у своїй задачі, оскільки, після його прибуття, козаки йому відповіли, що те розорення вони вчинили, щоб не було над ними володаря, а всі вони були козаками. Хоча мала місія і частковий успіх – оманом вдалося затримати двох зачинщиків-командирів Афанасія Ворону і Григорія Билима.

Зі свідчень Беклера, зустрічаємо унікальний приклад самоорганізації козаків: вони не ночували вдома, постійно караулили із зарядженими рушницями, щоб не підпустити супротивника, а, коли бачили такого, то затримували і били (Лазаревський, 1896: 176–177). Даний епізод показав владі, що це не просто локальне повстання, а заворушення цілого села, яке організувалося у міні-військо зі зброєю, ватажками і укріпленнями. Взяти їх безкровно було проблемою, яку ще вартувало вирішити.

Румянцев дивувався, як козаки «нашлись дерзостними казати знаки безумного воспротевлення» (Лазаревський, 1896: 177), він відразу відправив до них посланців з вимогами отримати від них пояснення своїх дій, а інакше Рязьський полк їх просто затримає і придушить. Не розумів царський чиновник одного – що козацькі споконвічні права для українців – це найвища цінність, і позбавлення їх – то найвища образа, адже їх позбавили свободи, їхнього споконвічного козацького статусу, який виборювали їхні предки. В цьому ж руслі була і їх відповідь «мы – всі козаки, а между нами подданных не иміється...» (Лазаревський, 1896: 178).

До певного часу, напевно щоб не збурювати суспільство, Малоросійська колегія взяла паузу у активних діях і почала допитувати повстанців: чому вони повстали, для чого знищили сад тощо, – відповідь була очевидна – тому що Туманський і Лисенки виписали їх із козаків у 1763-му, перевели у своє підданство і забрали маєтності, потім, після рішення суду на їх користь у 1765-му, вони перестали виконувати повинності, поки Ємчевський знову не примусив їх до підданства і змусив виконувати повинності аж до 9-го травня 1767-го, а після того вони знову відмовилися від підданства і повстали. Допитані 22 особи говорили, що не можуть перейти у підпорядкування

володарів, тому підписали зобов'язання явитися 1-го грудня 1767 року у Глухів для вислуховування графської резолюції (Лазаревський, 1896: 180). Це вони і виконали, але там їх змусили знову підписатися, що вони прийдуть уже 20-го січня 1768-го року до колегії по справі доносу Туманського і Лисенка у справі «гвалтів» на їх території (Лазаревський, 1896: 181). Проте цього разу вони не явилися на слідство, очевидно остерігаючись, що справа буде розслідувана не на їх користь, через вплив Туманського.

Варто зазначити, що дана ситуація яскраво демонструє нам, що судочинство в Україні 2-ї половини 18-го століття проводилось упереджено, на користь старшини, в той же час на нього сильно впливали царські чиновники (особливо це посилювалось із впровадженням 2-ї Малоросійської колегії), які не розуміли обстановку на місцях і приймали рішення самовільно. Через це, в даний перехідний період (гетьмана тільки прибрали у 1764-му, Малоросійська колегія ще не затвердилась), відбувалися часті випадки неузгодженості дій окремих органів (що дивно, для уніфікованої російської імперії): одні приймали рішення на користь позивачів (суд), інші – відповідачів (колегія); окремі сотники боялися брати на себе відповідальність за придушення заворушень, бо опасалися покарань від влади за зловживання і кровопролиття. Також ситуація показує, що сімейні зв'язки, володіння землею і старшинський статус сильно допомагали здобути успіхи по справі, виражалось це в тому, що старшина впливала на слідство, порушувала принцип розподілу влади і прозорості слідства, чим розбурхувала населення. Її представники об'єднувалися у закриту касту, до якої не допускали інших, і просували свої майнові, фінансові і управлінські інтереси, населення ж теж консолідувалось у окрему групу, розуміючи спільність проблем і цілей.

Вже весною кліщинівчани знову не хотіли виконувати повинності для Туманського і Лисенків, перший, в свою чергу, знову подав скаргу 14-го травня 1768-го про те, що козаки з місцевим отаманом взагалі відмовилися його пускати до своїх земель і заволоділи ними самі (Лазаревський, 1896: 181–182), тому влада вирішила нарешті діяти більш рішуче і направити на їх придушення полковника Івана Кулябка.

Зараз варто зробити відступ і окреслити біографію Лубенського полковника, про якого йде мова, щоб краще розуміти подальші події. Полковник Іван Кулябка (?–1773) – визначний діяч Гетьманщини, виходець із старовинного козацького роду орендарів, торговців тютюном і горіл-

кою. Вдалі сімейні зв'язки допомогли отримати Івану гарну освіту і взяти шлюб із представницею роду Апостолів, а брат-петербурзький архієпископ Сильвестр замовив слово перед правителями, щоб його призначили Лубенським полковником, яким він залишався майже до кінця свого життя (1757–1770). Ще до займання посади, він відзначився численними зловживаннями, оскільки використовував своє становище, для експлуатації своїх селян і здобуття нових маєтностей. Причиною цьому була наявність у нього більше 12-ти дітей, за навчання і життя яких треба платити, тому він просив у гетьмана Розумовського надати йому нові села «на кормленіє» (Лазаревський, 1896: 67), а, якщо селяни противились його владі і відбиранню у них земель (сінокосів, озер, ґрунтів тощо), то погрожував братом-архієпископом, який за нього мав заступитися (Лазаревський, 1896: 105–106). На уряді полковника він діяв так само, просто у більшому масштабі.

Проте варто зазначити, що така зухвала поведінка Кулябки була зумовлена не тільки його зв'язками, він також був доволі розумним управлінцем і гарним спеціалістом. Виразалося це у вдалій освітній реформі, яку він провів у Лубенському полку (1758–1760): організував навчання козацьких грамоті (на церковних книгах), співу в хорі, військовій справі (на дерев'яних мечях). Головною метою реформи була підготовка кваліфікованих кадрів, для управління полком. Реформа була настільки успішною, що гетьман радив і іншим полкам брати з нього приклад (Маслійчук, 2016: 28–29). Розбирався Кулябка і у садівництві, гетьман Кирило Розумовський особисто його попросив облаштувати йому сад у садибі в Яготині, з чим він вдало впорався: радив Розумовському які дерева садити, як доглядати за ними, відсилав йому тематичні книги, запуслав кроликів, прикрашав сад, будував плотину (Лазаревський, 1896: 71–73). Дані таланти допомогли Кулябці здобути гарні відносини із гетьманом Кирилом Розумовським, генеральним писарем Туманським, через якого він передавав гетьману звіти щодо облаштування саду, та іншими представниками еліти. В той же час, через Кулябкові зловживання владою, він здобув нелюбов і зневагу полчан, яких він не бачив як людей свого кола і рівних собі. Варто також зазначити, що Кулябка мав доволі поганий характер, сучасники називали його «вертопрахом» і «вертогоном» (Лазаревський, 1896: 68), що означало легковажність і непостійність, це заважало його особистому життю і управлінню, яке поширювалось в тому числі і на військову сферу. Це зіграє

роль пізніше в придушенні ним Кліщинського повстання, до якого ми зараз повернемося.

Тож справа повстання набирала небезпечних обертів, тому до діла тепер був залучений не просто якийсь сотник чи хорунжий, а сам Лубенський полковник Іван Кулябка, загаданий раніше. В рапорті за 26-те серпня 1768-го року Румянцев писав про причини його відправки так: *«А в оной по разсмотрѣнію того поелику нашлось, что как козаки, так и мужики вообщее дѣлали наглости против владѣльцов, то и препоручено было данным указом полковнику лубенскому Кулябкѣ, чтобы он, съехав с командою в то с. Клищинцы, первых зачинщиков на возмущеніе и неповинующихся власти, над ними предержащей, наказал, и примером их обратил бы прочих к послушанію»* (Селянский рух, 1978: 131). Проте, як ми бачимо за ранішими епізодами, Кулябка не мав особливого впливу і авторитету в полку, адже і сам був помічений за зловживаннями, мав гарні стосунки з владою і писарем Туманським.

Кулябка, виконуючи наказ, влітку 1768-го поїхав у Кліщинці, взявши для надійності з собою 300 козаків, але жителі просто не пустили його в село, окопалися, позаставляли возами, понасипали на них землю (можливо йдеться про мішки з землею) і організувалися у загін із більше ніж 300 козаків із списами, киями і косами. Полковник рапортував, що запропонував їм хоча б вислухати указ колегії, але ті відповіли, щоб надіслав їм указ письмовий і, що «указів колегії, сенату і графського ордеру – слухати не будуть, і себе взяти, без кровопролиття, не допустять» (Лазаревський, 1896: 182). Як бачимо, полковника сприймали тільки як ланку, яка передає накази козакам, а не як самостійну фігуру, а колегію бачили як щось далеке і чуже.

Далі Кулябка направив до козаків, для їх заспокоєння, священника, але ті теж не піддалися і сказали, щоб він прийшов до них з євангелієм і висповідав їх, але вони гармат і стрілянини не бояться, а бажають померти на своїй землі, і *«нехай та скурва старшина, полковник і сотник Булюбаши, та в тому числі і Іосиф Лисенко, наперед перед командою йдуть до нас, бо нам же того і хочеться, так як здорові додому вже не зможуть піти, – всмерть поб'ємо»* (Лазаревський, 1896: 182).

Тоді полковник направив до селян сотника Булюбаша і Малкієвського, щоб вони «заяняли квартирами» двори 43-х бунтівних козаків і 12-ти селян (яких насправді очевидно було більше), але і тут отримали збройний опір і, як писав потім у рапорті Румянцев, натякаючи на обценну лексику: *«Отказались, отвѣтствуя на увѣщанія полковничьей касательно до прави-*

тельств толь неистовыми словами, что оных изобразить здесь несовмѣстно» (Селянський рух, 1978: 131). Як тільки сотники стали розставляти команду по дворам тих, хто відмовився від підданства, то бунтівники в числі більше 200 чоловік напали на них, стали бити без пощади, рушниці і списи повідбирали, і, рапортували сотники, що якби вони чинили хоч найменшу відсіч, то відбулось би кровопролиття і вбивство, тому вони і відійшли. Тим більше наказу вступати в бій не було (Лазаревський, 1896: 182–183).

Всі методи вмовлянь пробував Кулябка: і церкву, і переконання авторитетом, і військовий тиск – але нічого не вдавалося, про що він і рапортував владі за 4 липня 1768-го року. В цьому ж рапорті, ніби в своє виправдання, додавав, що селяни, маючи при собі дві куфи горілки вибігають зі свого укріпленого городка з різною зброєю і погрожують йому, тому він взяв з собою, для надійності і залякування бунтівників, дві полкові гармати, але повстанці хвалилися, що відіб'ють їх і його зі старшиною, а також їх військову команду переколять і перерубають. Тут же він додає, що більше не знаходить методів для покарання бунтівників, інакше як гранатами, яких у лубенської артилерії немає. Він пропонує вигнати їх із укріплення, а потім їх виловити і «перев'язати» (Лазаревський, 1896: 183). Слід думати, що, під час цього епізоду, повстанці захопили також 2 гармати, про що писав Румянцев у рапорті за 26 серпня 1768-го року (Селянський рух, 1978: 131). Це вже показувало повний відчай полковника, який чи ухиляючись від виконання немилого йому завдання, чи побоюючись невдачі своїх дій, покладався на допомогу влади.

Але це була версія подій полковника Кулябки, кліщинівчани ж мали своє бачення ситуації, яке описали у скарзі за лютий 1769-го, виглядало це так: приїхав до них полковник Кулябка із чотирма сотниками і сотенними старшинами, немалим числом рядових козаків, зі зброєю, в яку входили 4 гармати, і сказав жителям Кліщинців покинути козаку службу і залишитися у підданстві Туманського і Лисенка. Потім стояв він у Кліщинцях 2 тижні, в цей час кожен день стріляв із гармат і метав гранати (Кулябка казав, що їх не мав, може закінчилися?), щоб залякати населення, через це багато жінок *«пришли в безуміє и болезнь»* (Селянський рух, 1978: 137). Після цих двох тижнів він все ще примушував до покори селян і завів з обох сторін села козаків, поставив на вулицях по дві гармати і наказав «вбити» всіх до смерті, козаки ж Кулябки не хотіли цього робити, не знаючи вини селян, тому просили його прояснити

ситуацію, але за це він наказав вибити двох козаків нещадно. Пізніше Кулябка виліз з Лисенком на дзвіницю церкви і дав наказ кинути гранати на хормону будівлю, щоб запалити село, але йому це не вдалося, тоді він дав сигнал рушничним пострілом, після якого його піддані почали палити по населенню із гармат і іншої зброї, внаслідок чого вбили одного козака і трьох тяжко поранили. Бачачи таку несправедливість, селяни вимушені були відібрати в нього 2 гармати, а з ними порох, ядра, картеч, залізний дріб і дрібну козацьку зброю. Самі ж козаки Кулябки, теж бачачи несправедливість, добровільно відступилися від своєї зброї, за що той 60 із них з конвоєм відправив до глухівського острогу (в'язниці).

Після цього Кулябка стояв тут ще 7 тижнів, за які: взяв 10 козаків в полон і 2-х козачих жінок, забив їх в колодки, бив нещадно, посадив в острог, в якому померло 2 людини; забрав також всю рогату худобу, овець, коней; наказав вибити домашніх птиць і пасіки, пограбувати все майно, затоптати худобою хліб на полі, відібрати заготовлене зерно. Після цього Кулябка поїхав. В результаті чоловіки з жінками і дітьми залишилися без харчів.

Через тиждень, після від'їзду Кулябки, прибув до Кліщинців прапорщик Єлецького піхотного полку Марк Шульгін, який наказав віддати гармати і захоплені набої, що місцеві і зробили. Потім він розмістив тут 2 роти солдат, яких наказав кормити, а, коли дізнався про розорення селян, наказав силою забирати припаси (Селянський рух, 1978: 137–138).

Ось така була версія подій жителів Кліщинців. Звісно, так як маємо справу з упередженими джерелами, то істину встановити буде важко. З обох сторін присутня демонізація і перебільшення. Є сенс брати до уваги показання потерпілої сторони, адже їх банально більше, проте очевидно Румянцев довіряв більше саме старшині, що бачимо з його рапортів.

Румянцев, слід гадати, вже після цього інциденту, зрозумів, що сподіватися на Кулябку немає сенсу, тому він натякає у своєму йому наказі за листопад 1768-го року про небажаність поразки, яка тільки надихне противника: *«Но как примѣръ прежній вводит меня в предосторожность, что вы и когда своею командою взять противников не возмозжете, подаете тѣм им ободреніе, или и к далішему сопротивленію отвагу»* (Селянський рух, 1978: 133), – і направляє на придушення Лютенського сотника з його військом, наказавши йому взяти у Кулябки ще 100 чоловік. Але як тільки Кулябка це зробив, то із тих козаків, що залишилися у Кулябки, 77 «обурившись і не слу-

хаючи наказів», запрягли вози і від'їхали додому самовільно. Кулябка тепер опасався за свою безпеку, оскільки він знаходився у селі поряд (Галицькому) з малим числом козаків, яке було через річку від Кліщинців, і місцеві козаки хвалилися, що переправляться через річку до нього і нічого більше йому буде очікувати, окрім смерті. До того ж, рапортує Кулябка, багато його козаків, таємно від нього, ходять до бунтівників і п'янують з ними (Лазаревський, 1896: 183–184). Після такого доволі боягузливого звернення, Кулябку відпустили із Кліщинців в Лубни, для пошуку 77-ми козаків, які втекли. Осінню того ж року 70 козаків були спіймані і відправлені до Глухова, для городової роботи, але, коли в острозі закінчилися гроші на їх корм, то вони були відпущені Румянцевим (Лазаревський, 1896: 184).

Ось так і закінчилось придушення повстання Іваном Кулябкою. Уже з наведених даних можна зробити висновок, що він був доволі боягузливою людиною, не мав авторитету серед війська, не знався на військовій справі і хитростях. Доказом чому є те, що його не поважали ні кліщинські козаки, які погрожували його вбити, ні власні, які тікали з його команди, браталися із повсталими. Це показує той розрив, якого досягла старшина зі своїм населенням, а також той рівень ненависті, який був до неї.

Уже через 2 роки Івана Кулябку зняли з посади полковника і поставили замість нього військового Степана Максимовича. Не виключено, що на це рішення вплинуло невдале придушення повстання Кулябкою, адже він займав свою посаду 23 роки, але тут його неочікувано відставили, можливо вплинув на це і його вік, адже він помер уже в 1773-му, проте очевидним було і те, що владі не потрібні більше були виключно полковники-адміністратори, їй потрібно було мати на цій посаді військового, який вмів би вести бойові дії. Це було цілком у руслі державної політики Катерини по ліквідації полків як військово-адміністративних одиниць і перетворенню їх виключно у військові, що і сталося у 1781-му році. Замість полків російська імперія створила 3 намісництва: Київське, Новгород-Сіверське і Чернігівське, а їх війська розподілили між сімома легко-кінними полками, один з яких Лубенський у 1784-му році нараховував всього 1880 козаків (Ведомость сколко, 1784). Це був кінець Лубен як великого козацького полкового центру і полковника як потужної управлінської фігури.

Що стосується долі повстання, то кліщинівчани зрозуміли своє тяжке становище, тому 9 чоловік підкорилися Лютенському сотнику і

відправились відбувати покарання у Глухів на городових роботах. Їх судили тепер не тільки за шкоду володінням Туманського і Лисенків, а тепер і за напад на команду полковника Кулябки. Інша ж частина кліщинівчан направила свого отамана Трофима Билима до Петербургу, для скарги імператриці, проте він був затриманий, відправлений у острог у Глухові до попередніх 9-ти людей (Лазаревський, 1896: 184–185).

Уже наприкінці 1769-го генеральний суд виніс своє рішення щодо Кліщинської справи: 5 головних підбурювачів-козаків мали стратити, інших – вигнати із держави. Пізніше колегія переглянула справу: смертну кару замінила вічним засланням в Нерчинськ, а 120 козаків – постановляла перевести до мужиків і віддати в острог на городову роботу на 2 роки, а потім публічно покарати їх в Кліщинцях батогами і зачислити до коронних володінь з рівними іншим повинностями і податками, інших же 185 підданих Туманського і Лисенків (за ревізією 1764-го), які записали себе козаками і повстали – бити батогами і повернути до повинностей і служби господарям (Лазаревський, 1896: 185–186).

Проте винести вирок це одне, а виконати інше, адже кліщинівчани продовжували невиконувати повинності і тримати озброєний табір, тому влада наказала бунчуковому товаришу Требинському у 1770-му році на чолі із 100 козаками Іркліївської і Канівської сотень їхати в Кліщинці і виконувати рішення суду. Бунчуковий товариш направився в серпні до села, вступив у бій із озброєним населенням, і вибив їх з укріплень, змусивши відійти до селітряного майдану, який був обставлений бочками і возами з землею (оборонців було 200 чоловік). Тому Требинський попросив підмогу ще 50 чоловік і почав облогу. Уже 21-го вересня, отримавши підмогу, він почав штурм. Оборона у кліщинівчан була міцною: окопаний ровом табір по сажню вглиб і в ширину, поряд з валом вище людського зросту, – але Требинський оточив бунтівників, почав бій, і підпалив поряд із табором хату, яку закидав соломомою. Завдяки вдалому вітру, вогонь розповсюдився на табір і витіснив бунтівників із майдану. Проте бунтівники не розгубилися – ватажок Прокоп Билим взяв з собою 10 чоловік і почав прикривати відхід бунтівників, йому навіть вдалося збити з ніг самого Требинського і поранити. Проте інші війська бунчукового заволоділи укріпленням бунтівників і заарештували їх. Виявилось, що бунтувало 176 чоловік, із них 53 захоплено в полон, 7 вбито, взято ватажка Билима, інші повстанці втекли, а ватажки Дмитро Режепа, Афанасій Ворона від'їхали раніше в Петербург

зі скаргою (Лазаревський, 1896: 187–189). Проте вже в листопаді 1770-го в Петербурзі Ворона був затриманий (Селянський рух, 1978: 149).

Це вже була друга справа, після кулябкової, про непослух селян, Требинський був відповідальним за вилов бунтівників, які залишилися, який тривав ще десь пів року (до середини 1771-го) і був не зовсім успішним: селяни йшли додому самі, а козаків довго шукали і ловили. Хоча весь державний ресурс допомагав йому в пошуку: по всім полковим канцеляріям були розіслані укази, щоб ніхто втікачів в себе не утримував (Селянський рух, 1978: 154). Вже до середини 1771-го року до Лубен відправили ще 32 козака на городові роботи і для покарання батою, а, також ще 60 селян було покарано батою і повернуто «власникам». Пізніше Лубенська канцелярія доносила, що прийнято в «коронне відомство» 31-го козака, а втекло і померло 29 (Лазаревський, 1896: 189–190). Требинський ще довго шукав козаків, які не були включені в ревізію 1764-го року, остаточно не відомо скільки з них повернулися до власників.

Уже у 1774-му році колегія постановила: відправити нових схоплених бунтівників-козаків в трирічне заслання до Таганрогу на громадські роботи, після заслання вони ж мали бути переведені до «коронних підданих» – таких було 7 людей (засудили 4-х, а пізніше помали ще 3-х), проте пізніше їх покарання замінили на заслання до Лубен на городові роботи (себто повторили покарання «старих» бунтівників). Так і закінчилось повстання.

Висновки. Підсумовуючи історію Кліщинського повстання, варто зазначити, що великий вплив на його початок склав контекст епохи: ліквідація Гетьманщини, посилення тиску на козацьке населення і поступове переведення їх в стан селян, розвиток Коліївщини, яка мала вплив і на Лівий берег.

Якщо ж говорити про конкретний випадок Кліщинців, то повстання почалось із зайняттям родиною Лисенків і пізніше Туманських земель у селі Кліщинці. Нові господарі почали переводити козаків із їхнього стану до селян, відбирати їх майно і землі, а також примушувати до нових повинностей, використовуючи адміністративний ресурс (посаду писаря, зв'язки з полковником і членами колегії). Жителі Кліщинців почали подавати скарги на власників, саботувати виконання робіт, об'єднуватися у озброєні загони і чинити опір. У відповідь влада направила на їх придушення місцевих сотників, хорунжих і навіть самого полковника. Особливо виділився у придушенні полковник Іван Кулябка, який, попри високу посаду, не мав абсолютно ніякого авторитету серед міс-

цевого населення, не міг контролювати власне військо, тому втратив 2 полкові гармати (хоча сам він про це не повідомляв, але в справі сенату 1769-го року є згадка, що повстанці «пушки отымли» (Лазаревський, 1896: 185), а також рушниці, загубив 77 чоловік втікачами, і ганебно був відсторонений від придушення повстання.

Проте все ж хитрістю і грубою силою владі вдалося придушити повстання і покарати бунтівників. Придушення мало такі результати:

1) за 1667-й рік: затримано 2-х ватажків Григорія Билима і Афанасія Ворону (перший помер у в'язниці (Лазаревський, 1896: 191), а другий утік);

2) за 1769-й рік постановлено покарати: 5 ватажків повстання – засланням до Нерчинська, 120 козаків – дворічною городовою роботою, після того публічним побиттям батою у Кліщинцях і переведенням у стан мужиків, підпорядкованих коронному відомству, 185 підданих – побиттям батою;

3) за 1770-й рік, внаслідок битви в Кліщинцях, із 176-ти бунтівників: взято в полон 1 ватажка (Прокопа Билима), а також ще 52 бунтівника, 7 вбито (нейтралізовано разом 60 людей), 116 же втекло. Цього ж року в Петербурзі затримано ватажка Афанасія Ворону.

4) за 1771-й рік постановлено: 32 впійманих козака – після побиття батою, відправити на городові роботи в Лубни, а 60 селян – покарати батою і віддати власникам. Із них полкова лубенська канцелярія прийняла 31-го козака в «коронне відомство», а втекло і померло 29 (не відомо, чи ці дані стосуються саме вищезгаданих козаків, чи повстанців загалом).

5) за 1774-й рік постановлено: 7 козаків – відправити на городові роботи і тюремне ув'язнення до Лубен.

Окремо щодо ватажків. Основних було 5: Сергій Ворона, Афанасій Ворона, Дмитро Режепа, Прокоп Билим, Трофим Билим. Із 5-ти покарання понесли, слід гадати, двоє, а саме Прокоп Билим (впійманий у 1770-му) і Афанасій Ворона (затриманий в Петербурзі літом 1770-го і присланий в Глухів), інші ж десь зникли (переважно втекли), відомо тільки, що Трофим Билим у 1669-му році відправився до царіці зі скаргою, за що його затримали, але скаргу прийняли і за нею скасували громадянський позов Туманського і Лисенка на 5563 рубля про те, що вони не володіли своїми землями із 1765-го року (Лазаревський, 1896: 185–186), це було успіхом. Сам же Трофим утік, і подальша його доля невідома. Так само не можна певно сказати про покарання козаків

та селян, адже постановити вирок одне, а зловити і покарати – зовсім інше: когось загубили, про когось забули, хтось утік тощо – саме тому для підведення підсумків був обраний формат із аналізом кожного окремого року.

Повертаючись до Івана Кулябки, варто також відзначити, що безперечно на неуспіх в придушенні ним повстання вплинули його негативні якості: погана військова організованість і обізнаність, «вертопрахство» і «вертогонство». Через це влада відсторонила його від придушення повстання, а потім відставила із уряду. Проте варто відзначити, що головною причиною нелюбові до нього і його поразки було його погане ставлення до селян, бажання їх утискати, змова зі старшиною (Розумовським, Туманським, Лисенками) і царськими чиновниками (Румянцевим), через яку він абсолютно нічого не робив для задоволення прохань селян. Саме через це він мав низький авторитет серед полчан. До того ж спірними є його рапорти, які він надавав владі щодо своєї виправки в Кліщинці, оскільки порівняння їх із скаргою від кліщинівчан дає нам можливість постановити, що його версія подій різко відрізнялася від селянської, адже він очевидно замовчує багато моментів, виставляє себе жертвою і намагається виправдати себе перед владою. Це характеризує його як нечесну людину.

Варто відзначити також неймовірний рівень самоорганізації жителів села Кліщинці, які, в кращих козацьких традиціях, швидко обрали собі отаманів, організували патрулювання, укріплений табір із возів на майдані, систему оборони (рови і вали), знайшли і захопили зброю. Це демонструє нам унікальну спадковість укра-

їнських козацьких бойових традицій і здатність виходити із найтяжчих умов, проти переважаючого противника. Напрошується порівняння із Майданом 2014-го року, коли українці організували собі укріплений табір, систему управління і постачання, озброєні підручними засобами заgonи і, не маючи фактично достатньо зброї, виграли у протистоянні озброєним загонам влади.

В той же час, дане повстання демонструє, як нащадки «поганців» – корумпованих чиновників, які утискали селян і жорстоко їх придушували (Федір Лисенко з дітьми, Василь Григорович Туманський, Іван Кулябка) – все одно стали на шлях служіння Україні, творення її національно-культурної спадщини: Микола Лисенко – відомий український композитор; Олександр Туманський – сходовознавець; Василь Іванович Розсудов-Кулябко – театральний актор героїчного плану, актор у трупі Михайла Старицького, у Кропивницького, у товаристві братів Тобілевичів; Михайло Старицький – український письменник, театральний і культурний діяч, який народився у Кліщинцях і які з любов'ю згадував у своїх спогадах (Старицький, 1906: 60–80), і мати якого походила із роду Лисенків. Так само і нащадки «хороших хлопців» у повстанні – Максима Огієнка, який за часів Коліївщини (1768) був одним із другорядних ватажків Кліщинського повстання (Черкаська, 2018) – стали творцями нової української культури: Іван Огієнко – український науковець, церковний діяч, мовознавець, педагог, автор перекладу Біблії українською мовою, Лілія Олександрівна Огієнко-Олів'є – український та французький кінорежисер, сценарист і актриса. Це показує цілісність української нації і високу якість нащадків її еліти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1784 год. Список состоящих на военной службе. *Сайт департаменту генеалогії Харківського приватного музею міської садиби «Откуда родом»*. URL: <http://www.otkudarodom.ua/ru/1784-god-spisok-sostoyashchih-na-voennoy-sluzhbe-1> (дата звернення: 15.11.2023).
- Лазаревський О. М. Исторические очерки Полтавской Лубенщины XVII и XVIII вв. *Чтения в историческом обществе Нестора Летописца. Университетская Типография* : зб. наук. пр. Київ. 1896. Книга 11, відділ 2. С. 34–203.
- Маслійчук В. Л. Секуляризація та освітні проекти за гетьманування Кирила Розумовського (1750–1764 РР.). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки*. 2016. Вип. 22. С. 24–31.
- Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. Типография Т-ва Г. Л. Фронцкевича и К: монографія. Київ, 1912. Т. 3. С. 128-129;
- Селянський рух на Україні. Середина XVIII – перша чверть XIX ст. Збірник документів і матеріалів / ред. М. Н. Лещенко. Київ : Наук. думка, 1978. 536 с.
- Старицький М. Зо мли минулого. Уривки спогадів. Київ: журнал «Нова громада». 1906. № 8. С. 60–80.
- Степанков В. С. Кліщинське повстання та самоврядування 1767–1770. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2007. Т. 4 : С. 354.
- Черкаська Г. Іван Огієнко. *UA History*. 2018 URL: https://uahistory.com/topics/famous_people/10049 (дата звернення: 15.11.2023).
- Гриценко О. Таємниця Казенної гори. *Уют*. 2018. 5 лип. URL: <https://www.uuyt.in.ua/tayemnicya-kazennoi-gori/> (дата звернення: 15.11.2023).

REFERENCES

1. 1784 hod. Spysok sostoiashchykh na voennoi sluzhbe. [1784 List of those in military service] Sait departamentu henealohii Kharkivskoho pryvatnoho muzeiu miskoi sadyby "Otkuda rodom". – Site of the Department of Genealogy of the Kharkiv Private Museum of the City Manor "Otkuda rodom" URL: <http://www.otkudarodom.ua/ru/1784-god-spisok-sostoyashchih-na-voennoy-sluzhbe-1> (accessed 15.11.2023) [in Russian]
2. Hrytsenko O. (2018) Taiemnytsia Kazennoi hory. [The Mystery of Kazenna Hora] «Uiut» URL: <https://www.uyut.in.ua/tayemnicya-kazennoi-gori/> (accessed 15.11.2023). [in Ukrainian]
3. Lazarevsky O.M. (1896) Istoricheskie ocherki Poltavskoj Lubenshiny XVII i XVIII vv. [Historical sketches of Poltava Lubenshyna of the XVII and XVIII centuries] Chteniya v istoricheskom obshestve Nestora Letopisca Unyversytetskaia Typohrafiya: zb. nauk. pr. – Readings at the Historical Society of Nestor the Chronicler. University Printing House: coll. of science papers, 11, 2. 34-203 [in Russian]
4. Masliichuk V. L. (2016) Sekuliaryzatsiia ta osvithni proekty za hetmanuvannia Kyryla Rozumovskoho (1750–1764 RR.) [Secularization and Educational Projects in the Hetmanate of Kyrylo Razumovsky (1750-1764).] VISNYK Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Istoriiia Ukrainy. Ukrainoznavstvo: istorychni ta filosofski nauky. – BULLETIN of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: History of Ukraine. Ukrainian studies: historical and philosophical sciences, 22. 24–31. [in Ukrainian]
5. Modzalevskij V. L. (1912) Malorossijskij rodoslovnik [The Little Russian Genealogist] Typohrafiya T-va H. L. Frontskevycha y K: monohrafiia. – Typography of the society of H. L. Frontskevich and K: monograph, 3. 128-129 [in Russian]
6. M. N. Leshchenko (editor) (1978) Selianskyi rukh na Ukraini. Seredyna XVIII – persha chvert XIX st. Zbirnyk dokumentiv i materialiv [Peasant movement in Ukraine. The middle of XVII – the first quarter of the nineteenth century. Collection of Documents and Materials] Naukova dumka – Scientific thought. 536 p. [in Ukrainian]
7. Starytskyi M. (1906) Zo mly mynuloho. Uryvky spohadiv. [From the mills of the past. Excerpts of memoirs] Zhurnal "Nova hromada" – Magazine "Nova hromada», 8. 60–80. [in Ukrainian]
8. Stepankov V. S. (2007) Klishchynske povstannia ta samovriaduvannia 1767–1770 [Klishchyn uprising and Self-Government 1767-1770] Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 t. / redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in.; Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. – Encyclopedia of the history of Ukraine: in 10 volumes / editor: V. A. Smolii (head) and others; Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, 4. 354 [in Ukrainian]
9. Cherkaska H. (2018) Ivan Ohienko [Ivan Ohienko] UA History. URL: https://uahistory.com/topics/famous_people/10049 (accessed 15.11.2023). [in Ukrainian]

Лідія БІЛІЧЕНКО,

orcid.org/0000-0001-5547-9248

магістр історії, випускник

Чорноморського національного університету імені Петра Могили

(Миколаїв, Україна) *bilichenko.lidia@gmail.com*

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОСОЛЬСТВА УСРР У ПОЛЬЩІ (1921–1923 РР.)

У статті досліджується діяльність посольства УСРР у Польщі протягом 1921–1923 рр. З'ясовано, що на початку червня 1921 р. розпочала діяльність у Харкові змішана польсько-українсько-російська комісія у справах репатріації (функціонувала на підставі Угоди про репатріацію від 24 лютого 1921 р., підтвердженої ст. IX Ризького мирного договору). Основним завданням цієї комісії було забезпечення повороту до краю польських військовополонених та інтернованих, а також (насамперед) біженців з території Царства Польського часів Першої світової війни. Справами оптантів опікувалася київська Польська делегація у справах оптації на чолі з Уповноваженим М. Сорокою. У жовтні 1921 р. було засновано посольство Української Соціалістичної Республіки у Польщі. Надзвичайним та повноважним послом було призначено дипломата Олександра Яковлевича Шумського. Першим же польським представником у Харкові став граф Францішек Пуласький. 6 жовтня 1921 р. у Здолбунові на Волині відбулася зустріч польського посольства з посольством УСРР, яка прямувала до Варшави. 6 жовтня 1921 р. у Здолбунові на Волині відбулася зустріч польського посольства з посольством УСРР, яка прямувала до Варшави. Службовцям, які обслуговували посольство УСРР у Польщі затвердили офіційно зарплатню у сумі 84 525 марок щомісячно. Встановлено, що діяльність посольства УСРР у Польщі протягом 192–1923 рр. була направлена головним чином на питаннях вирішення долі репатріантів скупчених у прикордонній полосі Української Республіки, відкриття нових пунктів для прийому репатріантів на території Польщі, ліквідації голоду й пошестей в деяких околицях Української Республіки, захист прав своїх громадян та уроженців України на теренах Польської Республіки, питанням видачі віз в УСРСР, налагодження прикордонних інцидентів на границі з Польщею, участь у українській залізничній комісії тощо. З утворенням СРСР, 1 серпня 1923 р. були ліквідовані республіканський наркомат закордонних справ та зокрема було ліквідоване і посольство УСРР у Польщі.

Ключові слова: посольство, УСРР, II Річ Посполита, дипломатія, Олександр Шумський.

Lidiia BILICHENKO,

orcid.org/0000-0001-5547-9248

Master of History, graduate

Petro Mohyla Black Sea National University

(Mykolaiv, Ukraine) *bilichenko.lidia@gmail.com*

ACTIVITIES OF THE EMBASSY OF THE USSR IN POLAND (1921–1923)

The article examines the activities of the USSR Embassy in Poland during 1921–1923. It is found that in early June 1921, a mixed Polish-Ukrainian-Russian repatriation commission began operating in Kharkov (it functioned on the basis of the Repatriation Agreement of February 24, 1921 p., confirmed by Article IX of the Riga Peace Treaty). The main task of this commission was to ensure the return to the land of Polish prisoners of war and internees, as well as (primarily) refugees from the territory of the Kingdom of Poland during the First World War. Optants' affairs were taken care of by the Kyiv Polish delegation in matters of opting headed by Commissioner M. Soroka. In October 1921, the embassy of the Ukrainian Socialist Republic was founded in Poland. Diplomat Oleksandr Yakovlevich Shumsky was appointed ambassador extraordinary and plenipotentiary. Count Franciszek Pulaski became the first Polish representative in Kharkiv. On October 6, 1921, a meeting between the Polish embassy and the USSR embassy, which was on its way to Warsaw, took place in Zdolbunov in Volyn. On October 6, 1921, a meeting between the Polish embassy and the USSR embassy, which was on its way to Warsaw, took place in Zdolbunov in Volyn. Salary in the amount of 84,525 marks per month was officially approved for the employees who served the embassy of the USSR in Poland. It was established that the activities of the Embassy of the USSR in Poland during 1921–1923 were directed mainly to the issues of solving the fate of repatriates gathered in the border zone of the Ukrainian Republic, opening new points for receiving repatriates on the territory of Poland, eliminating famine and pestilence in some regions of the Ukrainian Republic, protection of the rights of its citizens and natives of Ukraine on the territory of the Republic of Poland, the issue of issuing visas in the USSR, settlement of border incidents on the border with Poland, participation in the Ukrainian railway commission, etc. With the formation of the USSR, on August 1, 1923, the Republican People's Commissariat of Foreign Affairs was liquidated, and in particular, the embassy of the USSR in Poland was liquidated.

Key words: embassy, USSR, II Polish-Lithuanian Commonwealth, diplomacy, Oleksandr Shumskyi.

Постановка проблеми. Після підписання Ризького договору відносини між УСРР, потім СРСР і Польщею відрізнялися високим ступенем напруженості. При цьому політиці стосовно Польщі як найбільшого сусіда УСРР у Європі радянське керівництво приділяло особливу увагу. У жовтні 1921 р. було засновано посольство УСРР у Польщі яке функціонувало до 1923 р., коли 1 серпня 1921 р. був офіційно утворений СРСР і всі республіканські наркамати були ліквідовані. Цей фактор визначив і високу актуальність дослідження українсько-радянської зовнішньої політики та відносин між Польщею та УСРР протягом 1921–1923 рр.

Аналіз досліджень. У наш час небагато досліджень, які б стосувалися теми українсько-польських відносин та й радянського посольства у Польщі протягом 1921–1923 рр. Ця тема ще потребує більш детального вивчення. Серед дослідників які займалися цим питанням слід виокремити праці Ю. Крамар (Крамар, 2012: 2–13) який досліджував українсько-польські відносини міжвоєнної доби та О. Ількової (Ількова, 2003: 487–496) яка займалася питанням культурних зносин між Україною та Польщею у радянський період. Окремі аспекти зазначеної проблематики можна знайти у роботах Є. Сінкевича (Сінкевич, 2020: 145), В. Вериги (Верига, 1998: 523) та С. Гаврилюка (Гаврилюк, 2008: 106–110), А. Яціва (Яців, 2013: 988–993).

Мета статті – дослідження за допомогою архівних джерел діяльність посольства УСРР у Польщі протягом 1921–1923 рр.

Виклад основного матеріалу. На початку червня 1921 р. розпочала діяльність у Харкові Змішана польсько-українсько-російська комісія у справах репатріації (функціонувала на підставі Угоди про репатріацію від 24 лютого 1921 р., підтвердженої ст. IX Ризького мирного договору). Її польську частину – Польську делегацію у справах репатріації – очолював д-р Станіслав Стшемецький – Уповноважений по Україні, Криму й Кавказу. Крім харківського бюро, С. Стшемецькому підпорядковувалася створена у другій половині вересня Делегація у справах репатріації у Києві, очолювана знаним діячем місцевої Полонії – інженером А. Рошковським. Завданням цих місій було забезпечення повороту до краю польських військовополонених та інтернованих, а також (насамперед) біженців з території Царства Польського часів Першої світової війни. Справами опантів опікувалася київська Польська делегація у справах оптації на чолі з Уповноваженим М. Сорокою.

30 вересня 1921 р. УСРР офіційно встановила дипломатичні відносини з II Річчю Посполитою.

Першим повноважним представником УСРР у Польщі став дипломат Олександр Яковлевич Шумський. Першим ж польським представником у Харкові став граф Францішек Пуласький. 6 жовтня 1921 р. у Здолбунові на Волині відбулася зустріч польського посольства з посольством УСРР, яка прямувала до Варшави (Україна і Польща, 2012: 39).

Службовцям, які обслуговували посольство УСРР у Польщі затвердили офіційно зарплатню у сумі 84 525 марок щомісячно (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 3. Арк. 42).

На першому етапі діяльності посольства УСРР у Польщі, стало питання вирішення долі репатріантів, скупчених у прикордонній полосі Української Республіки, й відкриття нових пунктів для прийому репатріантів на території Польщі.

Ще 18 березня 1921 р. у доповненні до статті XXVIII договору про репатріацію, заключеного між Польщею з однієї сторони та України і Росії з іншої сторони, підписаного 24 лютого 1921 р. у якому говорилося, що: «Польща не буде вважати порушенням нейтралітету проти себе та не буде чинити зі своєї сторони ніяких перешкод, якщо яка небудь нейтральна держава дозволить, ще до вступу у силу заключного мирного договору підписаного між Польщею та Україною і Росією, повернути до себе на Батьківщину інтернованих військових, які належать українсько-російській арміях (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 11. Арк. 11).

Загалом у таборах військовополонених та інтернованих у Польщі осіб, знаходилося приблизно 1 000 громадян УСРР. Українське посольство займалося справами харчування зазначених осіб та їх розташуванням (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 3. Арк. 27).

Іншим питанням, стало діяльність по ліквідації голоду й пошестей в деяких околицях Української Республіки й потребу у негайній допомозі. (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 1. Арк. 5). До прикладу, у двох губерніях – Запорізькій і Донецькій не вистачало зерна навіть на засів поля, а для харчування лише сільського населення в кількості 1 706 000 чоловік, не лишилося нічого (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 1. Арк. 7).

Для інформування іноземців стосовно ситуації в Україні, до посла УСРР у Варшаві Шумського Українським Червоним Хрестом були надіслані автентичні фотографії, які могли ілюструвати надзвичайно яскраво становище в Україні, а особливо дітей. Також Червоний Хрест просив посла влаштувати вітрину, де можна було б помістити усі матеріали, які ілюстрували, або інформували про стан речей в Україні, й помістити її в помешканні

посольства. На дане прохання посол надав свою згоду (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 1. Арк. 24).

Важливою справою було налагодження прикордонних інцидентів на границі з Польщею. Для цього була створена комісія по ліквідації прикордонних інцидентів, яка коригувала свою роботу з посольством. Перший раз комісія збиралася 20 червня 1921 р. частково на території України і частково на території Польщі. Збиралася комісія не рідше одного разу у два тижні (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 3. Арк. 3).

У записці за жовтень 1921 р. до українсько-польської делегаційної реатріаційної комісії, українське посольство повідомляло наступне: «Пакети й переписку для дипломатичних кур'єрів прохаємо доставляти до посольства завідуючому загальною канцелярією Довженкові за день до призначеного від'їзду кур'єра. Номери наших телефонів не можемо ще Вам вказати, тому що вони у нас ще не заведені. Коли будуть – сповістимо» (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 3. Арк. 16).

15 жовтня 1921 р. Повноважне представництво УСРР у Польщі прохало польський уряд не відмовити дати дипломатичну візу з Харкова до Варшави дипломатичному кур'єрові Народного комісаріату закордонних справ Едварду Коху (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 5. Арк. 1).

4 листопада 1921 р. посольство дало розпорядження Західному Банку для переказу на рахунок українсько-польської комісії з питань військовополонених та інтернованих 4 000 000 руб. для закупівлі подарунків полоненим в 4 роковини Жовтневої Революції (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 3. Арк. 30).

У жовті-листопаді 1921 р. був заарештований польськими властями спіробітник української делегації по справам військовополонених, Крижанівський Антон Петрович, який мешкав у Варшаві. Посольство УСРР у Варшаві спільно з керівником української делегації провели власне розслідування по цій справі. Обставини справи були представлені у наступному вигляді: «...29 жовтня посвідчення Крижанівського бул передано в польську делегацію для подовження терміну і до моменту закінчення заняття повернуто не було і Крижанівський повинен був піти до себе на квартиру без посвідчення. Після того із польської делегації було представлено його посвідчення, термін якого був подовжений до 30 листопада цього року.

У ніч з 29 на 30 жовтня 1921 р., близько 4 годин у квартиру Крижанівського з'явилися 2 поліцейські з двірником та пред'явили йому ордер, зробили обшук а потім заарештували його, начебто

за розпорядженням прокуратури Плоцької округи та відправили його у 9 поліцейський комісаріат.

Під час обшуку поліцейськими було взято: 2 «Червоні Книги» на польській мові, приватна кореспонденція, переписка з братом та сестрою, зошит із віршами на польській мові та 1 номер журналу «Думки робітничого».

Із комісаріату Крижанівський о 17 годині 30 листопада був відправлений через польську дефензиву, що знаходилася на розі вулиці Братської, у комісаріат що на Шпитальній та утримувався до 2 листопада, коли був переведений у тюрму де знаходиться і зараз, в одиночній камері.

Із комісаріата йому вдалося надіслати коротку записку про те, що йому було пред'явлено старе обвинувачення Плоцькою прокуратурою і що польська влада не має ніяких даних для обвинувачення (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 3. Арк. 35).

Пред'явлена йому справа, по обвинуваченню його в організації повстання з метою звергнення існуючого устрою мало місце задовго до підписання миру. По цій справі він був засуджений до одного року утримання у фортеці, однак був залишений на свободі, через оскарження вироку у суді» (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 3. Арк. 36).

Згодом було з'ясовано, що Крижанівський був заарештований по новій справі і що влада має дані які були взяті у нього при обшуці, зокрема переписки які доказували протиправну діяльність Крижанівського для польської держави (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 3. Арк. 37).

Займалося посольство УСРР й питанням видачі віз в УСРСР радянським дипкур'єрам, співробітникам посольства та торговим представникам. Так, 15 жовтня 1921 р. Повноважне представництво УСРР у Польщі прохало Міністерство закордонних справ Польської Республіки не відмовити дати дипломатичну візу з Варшави до Харкова дипломатичному кур'єрові Народного комісаріату закордонних справ УСРР Едварду Коху, який від'їхав 16 жовтня 1921 р. в дипломатичному паспорті за № 79 (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 5. Арк. 1).

Також радянське посольство звернулося з проханням зробити розпорядження дипломатичним представництвом Польської Республіки в Німеччині та Чехо-Словаччині давати дипломатичні й службові візи на проїзд до Польщі членам і співробітникам дипломатичних і торгівельних представництв УСРР у Німеччині і Чехо-Словаччині без кожноразового запиту уряду (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 5. Арк. 5).

Займалося посольство й захистом прав своїх громадян та уроженців України на теренах Польської Республіки. Так, Українське Радянське

Посольство у Польщі проінформувала Міністерство закордонних справ Польської Республіки, що український громадянин, постійний мешканець міста Нікополя, Катеринославської губернії, що в Україні, та урожень міста Чехонстова в Польщі – Яків Симха Клемперт, син Арона, був 10 лютого 1919 р. (без його волі) призваний на польську військову службу і виконує її під примусом, в 2-й компанії 41-го Батальону при Гродно на станції Друскеніки. Посольство наголосило, що українське громадянство Клемперта доказується залученими до справи документами, а саме:

- Свідомством про народження на російській мові;
- Метрикою уроженця на польській мові;
- Посвідченням Магістрату Чехонстова;
- Громадянським паспортом бувшої Російської імперії на ім'я Арона Клемперта;
- Ополченським білетом. (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 5. Арк. 7).

Українське посольство у листі до Міністерства закордонних справ Польської Республіки послалося на обов'язуючі в Польській Республіці закони, що відносилися до справи військової служби, котрі вказували, що лише громадяни Польської Республіки мають військовий обов'язок згідно Артикулу 91, Розділу Конституції від 27 жовтня 1918 р. про загальний обов'язок військової служби, а також Артикулу 88 установу А та розділу V Конституції Польської Республіки від 18 березня 1921 р., котрий зі своєї сторони доказує українське громадянство Клемперта.

Згідно цього, українсько-радянське посольство наголосило, що: «Доводячи все вищеприведене до відома Польського Уряду, Українське Радянське Посольство настоює на цілковитому звільненні українського громадянина Клемперта з польської військової служби» (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 5. Арк. 8).

У листопаді 1921 р. Українське Радянське Посольство в Польщі прохало польський уряд повернути закордонний паспорт співробітниці посольства Лідії Вовчик і покласти на ньому візу Міністерства закордонних справ Польської Республіки на проїзд до Закопане в Польщі, куди вищеназвана співробітниця посольства повинна виїхати для лікування туберкульозу, про що свідчило свідомство лікаря посольства (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 5. Арк. 11).

25 листопада 1921 р. до Варшави із Харкова прибула Українська залізнична комісія у складі трьох уповноважених представників Народного комісаріату шляхів УСРР: Григорія Вишневського, Ермія Кіппа та Махайла Пушкаріва, з метою участі в нарадах з представниками Польського Міністерства залізниць по справі налагодження постійного залізнично-дорожнього зв'язку між Харковом і Варшавою та заключення тимчасової угоди щодо перевозок дипломатичних кур'єрів через українсько-польський кордон (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 5. Арк. 14). У наданих нарадах взяли участь і співробітники посольства УСРР у Польщі.

На початку 1922 р. Народний комісар закордонних справ УСРР разом з посольством у Польщі склав проект протесту-ноти до болгарського уряду, у якій зазначалося, що: «Від імені Української Соціалістичної Радянської Республіки протестую рішуче проти незаконного арешту урядом Болгарії заступника голови Українського Червоного Хреста Лініченка з двома дочками та члена делегації Каліфарського, посланих до Болгарії українським урядом з метою переговорів у справі репатріації військово-поонених біженців українських громадян з Болгарії в Україну. Український Червоний Хрест є, як загально відомо, організацією признаною Народним комітетом Червоного Хреста в Женеві і його представники користуються в міжнародних зносинах привілеєм незайманості. Тому вимагаю розпрядження про припинення незаконного арешту і випущення негайно всіх арештованих на волю» (ЦДАВО. Ф. 67. Опис. 1. Спр. 7. Арк. 66).

З утворенням СРСР, 1 серпня 1923 р. були ліквідовані республіканський наркомат закордонних справ та зокрема було ліквідоване і посольство УСРР у Польщі (Україна і Польща, 2012: 3).

Висновки. Таким чином, діяльність посольства УСРР у Польщі протягом 1921–1923 рр. була направлена головним чином на питання вирішення долі репатріантів скупчених у прикордонній полосі Української Республіки, відкриття нових пунктів для прийому репатріантів на території Польщі, ліквідації голоду й пошестей в деяких околицях Української Республіки, захист прав своїх громадян та уроженців України на теренах Польської Республіки, питанням видачі віз в УСРР, налагодження прикордонних інцидентів на границі з Польщею.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верига В. Визвольні змагання в Україні : 1913–1923 : у 2 т. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1998. Т. 1. 523 с.
2. Гаврилюк С. Українсько-польські наукові стосунки крізь призму співпраці Волинського національного університету і вузів Люблінщини. Історичний архів. Наукові студії. Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили. 2008. Вип. 1. С. 106–110.
3. Ількова О. Українсько-польські культурні зв'язки в 1920–1930 роках. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2003. С. 487–496.
4. Крамар Ю. Українсько-польські стосунки міжвоєнної доби в політичній публіцистиці пілсудчиків. *Житомирський державний університет імені Івана Франка*. 2012. С. 2–13.
5. Сінкевич Є. Українсько-польські відносини (1918–2020) : Навчальний посібник. Вид. 3, виправлене і доповнене. Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. 145 с.
6. Україна і Польща 1920–1939 рр. З історії дипломатичних відносин УСРР з Другою Річчю Посполитою: Документи і матеріали НАН України. Інститут історії України: упрядкування, коментарі, вступна стаття Н. Рубльова, О. Рубльова. Київ : ДУХ і Літера. 2012. 624 с.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф – 67. Оп. 1. Спр. 1.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф – 67. Оп. 1. Спр. 3.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф – 67. Оп. 1. Спр. 5.
10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф – 67. Оп. 1. Спр. 7.
11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф – 67. Оп. 1. Спр. 11.
12. Яців А. Українсько-польське порозуміння на сторінках газети «Громадська думка». *Народознавчі зошити*. 2013. № 6 (114). С. 988–993.

REFERENCES

1. Veryha V. Vyzvolni zmahannia v Ukraini : 1913–1923 : u 2 t. [Liberation competitions in Ukraine: 1913–1923: in 2 volumes] Lviv : In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakivycha NAN Ukrainy, 1998. T. 1. 523 p. [in Ukrainian]
2. Havryliuk S. Ukrainsko-polski naukovi stosunki kriz pryzmu spivpratsi Volynskoho natsionalnogo universytetu i vuziv Liublinshchyny [Ukrainian-Polish scientific relations through the prism of cooperation between the Volyn National University and higher education institutions of the Lublin region]. *Istorychnyi arkhiv. Naukovi studii. Mykolav: ChDU im. Petra Mohyly*. 2008. Vyr. 1. pp. 106–110. [in Ukrainian]
3. Ilkova O. Ukrainsko-polski kulturni zviazyky v 1920–1930 rokakh [Ukrainian-Polish cultural ties in the 1920s–1930s]. *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy*. 2003. pp. 487–496. [in Ukrainian]
4. Kramar Yu. Ukrainsko-polski stosunki mizhvoiennoi doby v politychnii publitsystytsi pilsudchikiv [Ukrainian-Polish relations of the interwar period in the political journalism of pilsudchik]. *Zhytomyrskyi derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka*. 2012. pp. 2–13. [in Ukrainian]
5. Sinkevych Ye. Ukrainsko-polski vidnosyny (1918–2020) : Navchalnyi posibnyk. [Ukrainian-Polish relations (1918–2020): Study guide. Kind. 3, corrected and supplemented] Vyd. 3, vypravlene i dopovnene. Cherkasy : Vyd-vo ChNU im. B. Khmelnytskoho, 2020. 145 p. [in Ukrainian]
6. Ukraina i Polshcha 1920–1939 rr. Z istorii dyplomatychnykh vidnosyn USSR z Druhoiu Rychchiu Pospolytoiu: Dokumenty i materialy NAN Ukrainy [Ukraine and Poland 1920–1939. From the history of diplomatic relations of the Ukrainian SSR with the Second Polish-Lithuanian Commonwealth: Documents and materials of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *Instytut istorii Ukrainy: upriadkuvannia, komentari, vstupna stattia N. Rublova, O. Rublova*. Kyiv: DUKh i Litera. 2012. 624 p. [in Ukrainian]
7. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine]. F – 67. Op. 1. Spr. 1. [in Ukrainian]
8. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine]. F – 67. Op. 1. Spr. 3. [in Ukrainian]
9. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine]. F – 67. Op. 1. Spr. 5. [in Ukrainian]
10. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine]. F – 67. Op. 1. Spr. 7. [in Ukrainian]
11. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine]. F – 67. Op. 1. Spr. 11. [in Ukrainian]
12. Iatsiv A. Ukrainsko-polske porozuminnia na storinkakh hazety «Hromadska dumka» [Ukrainian-Polish understanding on the pages of the newspaper "Public Opinion"]. *Narodoznavchi zoshyty*. 2013. No 6 (114). pp. 988–993. [in Ukrainian]

УДК 130.2:930.85

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-4>**Ольга БОЙКО,***orcid.org/0000-0001-8484-6625**доктор філософських наук, професор,
професор кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету
(Суми, Україна) boykoolga0204@ukr.net***Алла ЗЯКУН,***orcid.org/0000-0001-8258-1678**кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії
Сумського державного університету
(Суми, Україна) zai72@meta.ua***Тетяна ПОВАЛІЙ,***orcid.org/0000-0001-5821-9775**кандидат педагогічних наук, доцент,
старший викладач кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету
(Суми, Україна) tatianapovaliy@gmail.com*

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ НАРАТИВІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Розглядається взаємовідношення понять «національна ідентичність», «національний менталітет» та «етнонаціональний досвід» з позицій історико-філософського дискурсу. У основі даної статті є визнана класифікація національної ідентичності, що представлена такими ученими як П. Альтер, М. Ігнат'єф та Е. Сміт. Визначаються ключові класифікатори розуміння національного менталітету, як складової національної ідентичності. Аналізуються особливості етносоціального досвіду на прикладі українців. Останні 30 років дискусії щодо національної ідентичності українців як розгорталася з новою силою під час «революцій» так і згасали. На даний час домінує розуміння національної ідентичності як процесу лише історичної тягlosti від трипільців до сучасних українців, тоді як сучасна Україна увібрала в себе культурні, соціальні, політичні традиції як українців так і національних меншин, які власне роблять сьогодні Україну Україною. Тому актуальною потребою сьогодення є наукове осмислення етнонаціонального досвіду, увага до національного питання та національних прав.

В умовах сучасних українських реалій відбувається переоцінка історичних подій, персоналій, явищ і зростає значення етносоціального досвіду. Пропонується при визначенні даного поняття складовими якого є: традиції, звичаї, мова, релігія, залучати також поняття «національний менталітет». У результаті автори роблять висновок про значення історико-культурних традицій у формуванні основ національного менталітету та ідентичності українського народу. Акцентовано увагу, що військові реалії сучасності визначають не тільки сприйняття ситуації в Україні, а точніше, впливають і трансформують психо-ментальні установки, пробуджуючи історичну пам'ять формуючи нові наративи українського суспільства. Викладений в статті історико-філософський дискурс здійснено в рамках виконання грантового наукового проекту Національного фонду досліджень України 2022.01/0073 «Діджитальна архівація пам'ятників як об'єктів публічної меморіалізації задля збереження культурної спадщини України».

Ключові слова: історико-культурні традиції, національна ідентичність, історична пам'ять, менталітет, національна самосвідомість.

Olga BOYKO,

orcid.org/0000-0001-8484-6625

D. Sc., Professor,

*Professor at the Department of Psychology, Political Science,
and Socio-Cultural Technologies*

Sumy State University

(Sumy, Ukraine) boykoolga0204@ukr.net

Alla ZIAKUN,

orcid.org/0000-0001-8258-1678

PhD in History, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of History

Sumy State University

(Sumy, Ukraine) zai72@meta.ua

Tatiana POVALII,

orcid.org/0000-0001-5821-9775

PhD in Pedagogics, Associate Professor,

*Senior Lecturer at the Department of Psychology, Political Science,
and Socio-Cultural Technologies*

Sumy State University

(Sumy, Ukraine) tatianapovaliy@gmail.com

HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE FORMATION OF MODERN NARRATIVES IN UKRAINIAN SOCIETY

The relationship between the concepts of "national identity", "national mentality" and "ethno-national experience" is considered from the standpoint of historical-philosophical discourse. The basis of this article is the recognized classification of national identity presented by such scholars as P. Alter, M. Ignatieff and E. Smith. The key classifiers of the understanding of national mentality as a component of national identity are determined. Peculiarities of ethnosocial experience are analyzed on the example of Ukrainians. In the last 30 years, discussions about the national identity of Ukrainians unfolded with new force during the "revolutions" and then faded away. Currently, the understanding of national identity is a process of only historical continuity from people of the Trypillia culture to modern Ukrainians, while modern Ukraine has absorbed the cultural, social, and political traditions of both Ukrainians and national minorities, which actually make Ukraine today. Therefore, an urgent need today is a scientific understanding of the ethno-national experience, attention to the national question and national rights.

In the conditions of modern Ukrainian realities, historical events, personalities, phenomena are being re-evaluated and the importance of ethno-social experience is increasing. When defining the concept of ethno-social experience, the components of which are: traditions, customs, language, religion, also the concept of "national mentality" should be involved. As a result, the authors conclude about the importance of historical and cultural traditions in the formation of the foundations of the national mentality and identity of the Ukrainian people.

It is emphasized, that the military realities determine not only the perception of the situation in Ukraine, but more precisely, they influence and transform psycho-mental attitudes, awakening historical memory and forming new narratives of Ukrainian society. The historical-philosophical discourse presented in the article was carried out within the grant project of the National Research Fund of Ukraine 2022.01/0073 "Digital archiving of monuments as objects of public memorialization for the preservation of the cultural heritage of Ukraine".

Key words: *historical and cultural traditions, national identity, historical memory, mentality, national self-awareness.*

Постановка проблеми. Те, що суспільство сьогодні знаходиться в процесі повсякчасних змін не викликає ні яких сумнівів, а тому зрозуміло і з'являються нові реалії та атрибути, які вимагають їх осмислення та усвідомлення. В Україні становлення і розвиток громадянського суспільства зумовлює зростання самосвідомості особистості, розширення сфери її соціально значимих ініціатив, адже розвинене громадянське суспільство передбачає досягнення високого рівня самореалізації особистості, реально дієвого механізму

захисту прав людини, її вільного самовизначення, а також захист демократичних прав і свобод. Тому, вкрай важливо, здійснити історико-філософський аналіз основних понять, які є основою для формування сучасних наративів в українському суспільстві. Розуміючи те, що наративи є м'якою силою ("soft power"), але, в той же час, впливають на формування суспільної думки, формування самосвідомості українців, а отже становлення української нації, потрібно не допускати маніпуляції масовою свідомістю та підмін понять.

На сучасному етапі, в умовах війни, Україна переживає глибоку трансформацію, що впливає на формування нації. Українці демонструють велику готовність до оборони своєї держави та національної ідентичності. Це сприяло зміцненню патріотизму та національної свідомості серед українського населення. У цій ситуації важливо зберегти національну єдність та підтримати розвиток української держави. Тому питання національної ідентичності, визначення національної ментальності та етносоціального досвіду є ключовими для українського суспільства в період війни.

Аналіз досліджень. Проблеми національної ідентичності досліджує широке коло зарубіжних і вітчизняних науковців. Так, серед представників західної наукової думки можна відзначити Е. Сміта, П. Алтера, М. Ігнат'єфа, Р. Брубекера, Дж. Скопфліна, Б. Йека, К. Нілсена, У. Кімліка, Т. Найгута, Дж. Джозефа; української – О. Лановенка, О. Шевченка, В. Пироженка, В. Ліпкана та інших. Не зважаючи на те, що питання національних індикаторів є ґрунтовно висвітленою її актуальність зростає у зв'язку з російсько-українською війною та встановлення миру у сучасних складових міжнародних відносин.

Мета статті передбачає історико-філософський розгляд змісту понять «національна ідентичність», «менталітет» та «етносоціальний досвід»; аналіз сучасного розуміння та визначення сучасних проблем формування національної ідентичності в Україні в контексті національної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. Формування етносоціального досвіду пов'язано з картиною світу, з ментальністю певного індивіда, або народу. Етнічний менталітет виступає як першопочаток культурного розвитку народу. Будь-який етнос має ментальні ресурси для захисту свого існування та відповідає за багатоманітність, багатокольоровість соціально-історичного розвитку людства. Етносоціальний досвід, також пов'язує індивіда з попередніми поколіннями, і тісно пов'язаний з історичною пам'яттю, яка служить механізмом його збереження та відтворення у часі. Практична цілевідповідність його застосування в такому разі підкріплюється історичною традицією і етносоціальний досвід виступає як продукт історії. На думку П. Бурд'є, «будучи продуктом історії, габітус виробляє практики як індивідуальні, так і колективні, а отже – саму історію відповідно до схем, породжених історією. Він забезпечує присутність минулого досвіду, який, існуючи в кожному організмі у формі схем сприйняття, мислення і дії, вірнішим способом, ніж всі

формальні правила і все явним чином сформульовані норми, дає гарантію тотожності і постійності практик у часі» (Бурд'є, 2003: 105). Така система розташування, тобто присутність в справжньому того що минуло, дозволяє індивіду спонтанно орієнтуватися в соціальному просторі і реагувати більш менш адекватно на події і ситуації, які перед ним виникають.

Отже етносоціальний досвід має сенс вважатися особливим ідеальним соціокультурним утворенням та одночасно комплексом поведінкових програм, реалізація яких забезпечує його відтворення. Н. Еліас стверджує, що «... будь-яка окрема людина, при всіх її відмінностях від інших людей, несе на собі також специфічний відбиток, загальний для всіх членів суспільства, до якого вона належить. Цей характерний склад, тобто соціальний досвід індивідів, утворює свого роду родючий ґрунт, на якому виростають ті особисті ознаки, завдяки яким окрема людина відрізняється від інших членів свого суспільства» (Elias, 2001: 53).

В умовах сучасного суспільства, коли відбувається переоцінка багатьох історичних подій, значення етносоціального досвіду різко зростає. Спадковість в даному випадку зберігає зв'язок поколінь, оберігає суспільство від культурного шоку, підтримує континуїтет властивих даному соціуму цінностей. На думку П. Бергера, «суспільство представляє нам цінності, логіку і запас інформації (як, до речі, і дезінформації), які складають наше «знання». І далеко не кожен в змозі виробити переоцінку не тільки всієї нав'язаної суспільством картини світу, але навіть її окремих фрагментів. Насправді людина просто не відчуває потреби в такій переоцінці, так як прищеплений в процесі соціалізації світогляд здається йому самоочевидним» (Berger, 1991: 110).

Тому, сьогодні українське суспільство переживає складний і болючий процес пошуку національної ідентичності, формування національної свідомості. І в цих процесах ключову роль відіграє історична пам'ять – адже завдяки усвідомленню її переживанню спільного минулого, перемог і поразок, продукуванню спільних героїв, місць пам'яті тощо молоді люди (у межах первинної соціалізації), більш дорослі громадяни (у межах вторинної соціалізації) відтворюють власний історичний досвід, тим самим нація має змогу усвідомлювати свою духовну сутність. Тобто відтворення досвіду, а також його трансформація в кризових ситуаціях формує і нові риси українського менталітету, тим самим, етнонаціональний досвід стає об'єктивацією нової української ментальності. Нагадаємо, що менталітетом називають те, що

поєднує членів однієї спільноти й відрізняє її від інших, відповідно етнічний менталітет має характеризувати певний етнос.

Інтерпретація поняття «національна ідентичність» в науковому середовищі є досить розмаїтим. Причина полягає у неоднорідності стандартної класифікації поняття «національна ідентичність», авторами якої є: П. Альтер, М. Ігнат'єф, Е. Сміт.

Наприклад, П. Альтер виокремлює культурну національну ідентичність і громадянську політичну ідентичність. Основними складовими культурної ідентичності дослідник виділяє мову, релігію, звичаї, спільну історію та територію проживання, а громадянської, політичної ідентичності – політичну свідомість і рівність перед законом (Сладкий, 2008: 112). Тобто, культурна національна ідентичність охоплює більшість із цих складових, які надають можливість індивіду ідентифікувати себе з певним конкретним соціумом. У представників традиційної класифікації національної ідентичності зміст поняття «національна ідентичність» різниться несуттєво, зокрема, такі її засади, як релігія, мова, традиції, звичаї мають місце у Е. Сміта (Сміт, 1994).

М. Ігнат'єф визначає культурну основу національної ідентичності близько до П. Альтера, включаючи в це поняття такі речі, як спорідненість релігії, мови, традиції, звичаїв, а також додає таке явище, як довіра тільки до представників свого етносу (Сладкий, 2008: 111). На відміну від П. Альтера, у М. Ігнат'єфа культурна ідентичність визначається поняттям «етнічна національна ідентичність». Проте, дослідник ще виокремлює громадянську національну ідентичність, говорячи, що вона більше розповсюджена на Заході і визначається через спільність громадянських прав, відданість політичним традиціям і цінностям (Сладкий, 2008: 112).

Проблематика національної ідентичності ґрунтовно висвітлюється в дослідженнях Е. Сміта. Учений розкриває проблему, пов'язану із трансформацією національної ідентичності в умовах глобалізації. Дослідника цікавлять варіації подолання національної ідентичності. Приділяючи чимало уваги питанням національної ідентичності, учений говорить, що «чуття національної ідентичності стає могутнім засобом самовизначення і самоорієнтації індивіда у світі крізь призму колективної особистості та своєї самотності культури» (Сміт, 1994). При цьому Е. Сміт додає, що саме національна ідентичність є найголовнішою з-поміж інших існуючих ідентичностей, які напрацювало людство, і говорить про це наступне: «З усіх колективних ідентичностей,

що їх тепер поділяють люди, національна ідентичність, мабуть, найважливіша і найповніша» (Сміт, 1994: 149).

Стосовно процесів трансформації національної ідентичності Е. Сміт дотримується тієї думки, що навряд чи найближчим часом, такі утворення, як нації, будуть розмиті: «має бути очевидним, що за теперішньої доби шансів для подолання націй і націоналізму аж надто замало. Посилань на могутній транснаціональний вплив нових економічних, політичних і культурних сил, що діють сьогодні, і на різні глобальні взаємозалежності, безперечно створювані ними, просто не досить» (Сміт, 1994: 182).

В проблематиці національної ідентичності заслуговують на увагу також праці С. Хантінгтона. Найбільш повно питання національної ідентичності С. Хантінгтон торкається у роботі «Хто ми? Виклики американській національній ідентичності» (2004 р.). Дослідник висвітлює проблему американської національної ідентичності крізь призму нинішньої «кризи ідентичності», що пов'язана з процесом глобальних перетворень. С. Хантінгтон визначає ідентичність, в цілому погоджуючись з уже багатьма її визначеннями, що: «Ідентичність – самосвідомість індивіду чи групи. Вона являє собою продукт самоідентифікації, розуміння того, що ви і я володіємо особливими якостями, що відрізняють мене від вас і нас від них» (Huntington, 2004: 50).

Для вітчизняних дослідників проблема національної ідентичності є відносно новою. У цьому зв'язку звернемо увагу на таку особливість сучасних теоретичних і дослідницьких напрацювань вітчизняних науковців порівняно із зарубіжними, якщо для західних дослідників концентрація їх наукового інтересу довкола етнічного / національного та етнополітичного різновидів ідентичності зумовлена передусім глобалізацією з її руйнівними наслідками для національних держав та етнічних культур, то в нас – триваючими процесами націє- та державотворення.

З-поміж вітчизняних дослідників можна згадати роботи М. Поповича, П. Йолон, О. Бойко та інших. (Йолон, 2006; Попович, 2006). Наприклад, О. Бойко акцентувала увагу на тому, що менталітет є поліцентричним і, як такий, він вступає у складні взаємовідносини як з соціально-економічними та політичними структурами, так і з фондом ідей та образів, які утворені інтелектуальним авангардом. (Бойко, 2009).

Звідки ж він виникає менталітет і у якому вигляді існує? Виділяють декілька чинників, які зумовлюють походження менталітету. Під цими

чинниками (або детермінантами) становлення менталітету розуміють не всі чисельні й різноманітні умови існування етнічної спільноти, а тільки ті з них, які є причинами, рушійною силою генези менталітету, які визначають його особливості, або окремі риси.

Дослідження менталітету йде на феноменологічному рівні, через його конкретні прояви. Так відома школа «Анналів» (Жак Ле Гофф, Февр Л. та інші) досліджувала структури ментальності через посередництво прискіпливого вивчення таких явищ, як: людське ставлення, уявлення, оцінка себе та інших; зв'язки в структурі суспільства; матеріальна культура; духовне виробництво; індивідуальні і колективні явища.

Храмова В. Визначає менталітет на феноменологічному рівні, акцентуючи увагу на функціональних основах явища: «В історичному процесі самоствердження нації збігається через зв'язок часів певний психо-поведінковий інваріант, що реалізується на спільній мовній, культурній та морально-етичній основі. Він дозволяє народові зберегти собітотожність у всіх історичних перипетіях, пронести через «малі Апокаліпсиси» історичну етнічну самосвідомість як, мабуть, єдину обов'язкову ознаку етносу. На рівні філософської рефлексії цей інваріант, визначаючи архетипи світосприйняття й поведінки, набуває назви «душі народу». У сучасній літературі його теоретичне осягнення постає як розв'язання проблеми національної ментальності» (Храмова, 1992).

Вказані вище підходи до визначення і тлумачення менталітету дають змогу констатувати, що, незважаючи на усю дискусійність і невизначеність поняття, у менталітеті слід вбачати певну стійку духовну сутність етносу, його специфічну відмінність від інших народів, основу культурного життя в усіх його проявах.

Істотною вадою праць з етноментальної проблематики є відсутність розкриття механізму впливу конкретних чинників на формування певних рис менталітету. Ланцюг причинно-наслідкового зв'язку переривається. Від того перелік рис менталітету набуває характеру довільного набору. Відповідно за такого підходу важко застосувати наслідки таких досліджень для вирішення тих чи інших проблем, зокрема пов'язаних із персоналістською прогностикою, спробами передбачити майбутнє української особистості.

Етнічний менталітет має, насамперед, соціокультурну природу і носить ситуативно-історичний характер, тобто виникає під впливом конкретних умов, обставин, подій серед яких не можна не враховувати сучасне уявлення про минуле, яке

формується завдяки тій інформації, що є доступною і поширеною у суспільстві.

Ментальні характеристики відчутно забарвлені регіонально. Різні регіони України відрізняються один від одного не тільки історією, а й, що у даному випадку важливіше, сучасним економічним, культурним, соціально-політичним становищем, тому вважається недоречним вести мову про якийсь загальноукраїнський менталітет (хіба що у проективному сенсі). Він розпадається на регіональні менталітети (у просторовому розумінні) і на менталітети соціальних груп (у плані соціального розшарування). Але це може бути ефективно використане у справі формування єдності, особистісних якостей. Треба зрозуміти, що багатоманітність і своєрідність окремих регіонів – запорука сили, стійкості і як наслідок єдності, єдність через багатоманітність, а не через уніфікацію.

Кожен народ має власний менталітет, який властивий кожному представнику даного народу. На рівні побутової свідомості спільність ментальності проявляється у здатності охарактеризувати та наділити певними рисами категорію «Ми». Менталітет є атрибут будь-якого народу, він не може суттєвим чином трансформуватися за короткий проміжок часу, виникнути знову або зникнути. Він виникає або зникає тільки разом з народом.

Менталітет пов'язаний з глибинним рівнем колективної та індивідуальної свідомості, включаючи і несвідоме. Менталітет змінюється набагато повільніше, ніж соціальні інститути, матеріальне наповнення соціуму та культури. По відношенню до них менталітет можна розглядати як статичну основу, яка визначає процеси, які відбуваються навколо. Таким чином, менталітет є одночасно і продукуючою основою, і певним утримуючим фактором для соціальних змін.

Національний менталітет представляє собою результат та єдність здавалося б, зовсім різних компонентів. Він пов'язаний з особливостями життя народу, перш за все, з його історією.

Другим важливішим джерелом якостей ментальності виступає державність народу, його здатність підтримувати соціальний порядок. Не можуть не відобразитися на менталітеті і важливі географічні характеристики, як то ландшафт, рослинність та клімат. Не дивно, що багато авторів, які досліджували духовні якості українського народу, вбачали важливу роль ландшафту в їх формуванні.

На ментальність значний вплив здійснює народна культура, вірування та звичаї, релігія. Вони, в свою чергу формують моральні цінності, поняття про справедливість, які ґрунтовані на релі-

гійній традиції, стають суттю писаних норм, правил, законів. Формується ціннісно-нормативна система суспільства. Тому виявилися безрезультатними спроби, які були прийняті в радянські часи, створити матеріалістичну етику, яка не мала духовної опори. «Моральний кодекс будівника комунізму» не сприймався як серйозна альтернатива християнським заповідям.

Індустріальне суспільство, яке засновано на масовому виробництві, в свій час породило і масову культуру, яка привела до десакралізації творчої діяльності та звела її до різновиду індустріальної праці. Культурна діяльність у сучасному інформаційному суспільстві зі сфери обраних перетворилася у масове виробництво. І саме в рамках інформаційної цивілізації в суспільстві все сильніше відчувається потреба у моральних цінностях, у витворах мистецтва, для створення яких потребується освіченість, гарний смак, майстерність, високий професійний рівень, зв'язок з національними традиціями та національним менталітетом. Великий культурний спадок викликає все більшу цікавість у освіченої людини, яку вже не задовольняє примітивізм масової культури.

Незважаючи на загальну тенденцію глобалізації та пошуку універсальних цінностей, яка притаманна сучасному суспільству, культурна специфіка окремих народів, яка йде від традиційного світосприйняття продовжує зберігатися, більш того, здійснювати помітні впливи на групову свідомість народів та нормативні моделі поведінки більшості його представників.

У цьому контексті українській народ займає особливе положення, яке обумовлює масову поведінку і реакцію людей в силу, по-перше, історичної «розкачки» між протилежними цивілізаційними векторами – Заходом і Сходом; по-друге, провідної моделі економічного влаштування суспільства – селянської спільноти, яка зберігалася до початку ХХ століття; по-третє, православ'я, яке віддалило від більшості європейців-католиків, на кінець, в-четвертих, базової політичної структури – частини великої держави, чи-то Речі Посполитої, чи то Австро-Угорщини, чи то Російської імперії, причому цей фактор носив більше політико-географічний характер, а не культурний.

Усі перераховані особливості лежать в основі національної самосвідомості українців, які впливають не тільки на зміст етнічної ідентичності, і етнічних відносин, але й формує також складний соціально-психологічний феномен, який прийнято називати «національним характером».

Формування менталітету відбувається у межах визначеної ситуації – довкілній, мовній і культур-

ній. Менталітет, особистості чи нації, є насамперед соціально-просторовим, і заданий не державними кордонами, а життєвою ситуацією, в якій формуються уявлення про своє та чуже. Досить вказати на такий факт: люди, які змушені «жити глобально», нерідко сакралізують свій локальний досвід. З одного боку, фінансово-економічна діяльність у глобалізованому світі потребує все більшого простору і передбачає відсутність прив'язування до певного місця, а з іншого, люди все гостріше відчувають потребу у «рідному» середовищі, де вони почували б себе як у удома.

Буття будь-якого етносу в часі забезпечують духовність, культура. Традиції та цінності формують те нерозчленоване осереддя, притаманне кожній національній культурі, завдяки якому, власне, й говорять про певну специфіку того чи того етносу – «душу народу», його культуру, психологію, ментальність, сакральний код. Саме завдяки їм спільнота (етнос, народність, нація) постає як унікальна неповторність. Звернення української культури, – зазначає С. Кримський, – «потребувало не лише створення Києво-Руської держави. Не менш «істотною була потреба символізації етнічної території, надання символічного статусу рідному краю, семіотичне перетворення його у святе докільля буття» (Кримський, 2003: 69). Саме для створення певної нації, її унікальної неповторності необхідно спиратися на формоутворюючі чинники, такі як релігія, мистецтво, політика, а також і інші, такі як географічне середовище тощо. Усі ці елементи не є ізольованими, вони взаємодіють.

Основним принципом існування будь-якого етносу є підтримка соціальної життєдіяльності на основі ціннісних критеріїв. Таким ціннісним критерієм, на якому тримається етнос є традиції, які утворюють стійкий базис тих вірувань, на які люди спираються. Вони виступають як дійсні, істинні, які постійно підтримуються та стверджуються. Ілюструючи цю думку, С. Каллот підкреслював, що цивілізація, яка розташована у просторі та має стійкість у часових вимірах, означає спадковість. Тобто, традиції – це постійне пристосування минулого до сьогодення та майбутнього (Callot, 1954: 83).

Таким чином, С. Каллот вважає, що суттєву основу цивілізації складає культурна спадщина у її ціннісному вираженні. А підтримка культурної спадковості протягом тривалого часу є однією з важливих функцій цивілізації. Цивілізація, як форма організації людського суспільства, може існувати тільки завдяки акумуляції та передачі досвіду. А здатність людей закріплювати колек-

тивний досвід і є культурною традицією. Отже, значення традицій в житті людини й суспільства в цілому важко переоцінити.

На сучасному етапі існує декілька підходів до розуміння природи культурних традицій. Традиції розглядають як частину духовного світу людини, які виконують роль засобів стабілізації та відтворення суспільних відносин. При цьому традиції виконують свою функцію через формування певних духовних якостей. Інша точка зору пов'язує саме ті форми історично накопиченого досвіду, які виключаються з безпосередньої сфери традицій.

Але, традиція – це інтегральне явище, яке містить у собі і звичаї, і ритуали, і обряди і певну кількість стереотипованих форм людської діяльності. Аналізуючи традиції як частину культури в цілому, потрібно випрацювати чіткий критерій, за яким можна було б виокремити традицію із загального масиву культури і в той же час зберегти усі її складові. Таким критерієм він вважав інформаційну характеристику культури, яка відображає в однаковому ступені всі без винятку сфери суспільного життя в тій мірі, в якій вони несуть в собі соціально стереотипований, досвід. Отже, культурна традиція – це вираження в соціально організованих стереотипах груповий досвід, який шляхом просторово-часової передачі акумулюється та відтворюється в різних людських колективах. Слід додати, що вказаний критерій не враховує досвід людей, який не носить соціально організованого характеру, зокрема, сферу індивідуальної культури.

Традиції охоплюють усі форми стійкої організації колективного життя, які започатковані на навчаннях. Головним каналом трансляції традиційної стереотипованої поведінки є повсякденне етнічне буття, а не стандартизований наратив, зумовлений наявністю стійкої та незмінної форми організації виховання. Слід зазначити, що цивілізації хоч і потрапляють під вплив з боку інших культур, постійно зазнають деяких змін, але вони довгий час зберігають свою самобутність саме завдяки традиціям, спадковості. А зміни, які відбуваються, повинні бути приведені у відповідність з уже установленими традиціями, у відповідну до існуючої культури форму.

Культурна традиція, звичайно, протиставляється творчому началу і активності людей. Ця постановка питання носить двобокий характер. З одного боку, можна, дійсно протиставляти традиції і творче начало, якщо розглядати в статично, тобто традиція розуміється як соціальний досвід, а активна творчість людей як нові ідеї, нові форми творчості і таке інше. З іншого боку, якщо підходити до розгляду традицій з точки зору розвитку

динаміки, то будь-яка інновація, якщо вона сприймається спільністю, суспільством в цілому, стереотипується і перетворюється в традицію.

Таким чином, динаміка культурної традиції – це постійний процес, пов'язаний з подоланням одних видів соціально організованих стереотипів та утворення нових. Сучасна ситуація в Україні, широкомасштабна війна, як раз і ілюструє, як через традиції, вже існуючий історичний досвід, формуються нові ментальні установки – єдності, спорідненості українського народу.

Складність процесу національного самовизначення українців визначається сьогодні дихотомією суспільної свідомості, що, з одного боку, тяжіє до радянської ціннісної системи, ідеї різності культури, традицій заходу України та сходу, а з іншого, – сформувані ціннісні засади життєдіяльності на ліберально-демократичній основі, ідеї спільності, цілісності та згуртованості українців. В цьому значенні ідентичність є результатом процесу співвіднесення себе до певної групи людей за тими чи іншими ознаками, зокрема уявлення особи про свою належність до групи, спільноти «своїх», до «наших», до тих, які в її свідомості постають як «ми». Ця позитивна установка стосовно оцінки конкретної ситуації та усвідомлення своєї належності до певної спільноти одночасно передбачає дистанціювання та утвердження своєї «іншості» стосовно інших спільнот. Більше того, як відмічає М. Гібернау, чуття спорідненості, засвідчувані співвітчизникам, із якими ми ідентифікуємо себе, – не рівня нашому ставленню до «іноземців», «невідомих людей», «чужинців», а може і потенційних ворогів (Гібернау, 2012: 35).

Колективна ідентичність сама по собі є не об'єктивним чи суб'єктивним, а інтер суб'єктивним феноменом. Вона відтворюється лише тому, що частина людей переконана: інші люди сприймають та оцінюють те або інше явище так само, як і вони. Саме ця спільна віра в однакову оцінку тих чи інших явищ або процесів робить їх реальними в соціальному просторі, тобто реальними за своїми наслідками для конкретних індивідів. Для посилення відчуття ідентичності потрібні колективні події, які показують людям, що їхня спільнота існує. Такими подіями в Україні була і Помаранчева революція, і Революція Гідності і найголовніше, а ще нажалі саме болуче, це сучасні події – військові дії з 2014 р. та повномасштабна війна з Росією з 24 лютого 2022 року.

Інтегративна сутність категорії «колективна ідентичність» фіксує притаманну людині потребу відчувати себе частиною більш широкої множини та сприймати таку приналежність як цінність, що

дозволяє подолати частковість конкретизованих та закріплених у різних варіантах персональних ідентичностей, які приймаються людиною.

Висновки. Отже, залучення національного менталітету в якості структурної складової етнокультурної національної ідентичності зумовлено його відповідним змістовним навантаженням. Проте, сьогодні це поняття знаходиться в плаваючому режимі і потребує уточнень. Але зміст визначень зводиться до його інтерпретації через такі складові, як думка, образ думки, мислення, характер народу, його духовний склад, вірування тощо. В цілому ж поняття «національний менталітет» як основа етнокультурної національної ідентичності доповнює її екзистенційно-онтологічне значення.

Таким чином, етносоціальний досвід відображає уявлення людей про свою національну та соціальну ідентичність, а також їх досвід, пов'язаний з етнічною приналежністю та соціальним статусом. Він є об'єктивацією ментальності

та ідентичності, що формується в результаті соціальної взаємодії та культурного спілкування.

Етносоціальний досвід має велике значення для формування нації, оскільки національна ідентичність базується на етнічних, культурних та історичних факторах. Саме війна в Україні і надала поштовх для трансформаційних процесів української ментальності та ідентифікації українців, тому що це формування відбувається через взаємодію між індивідом та його соціальним середовищем, через спільність етнічного походження, мови, культури, традицій та історії.

Таким чином, етносоціальний досвід є важливим фактором у формуванні нації, оскільки він сприяє створенню спільного світогляду, культурного простору та ідентичності. Він забезпечує зв'язок між індивідом та його соціальним середовищем, а також забезпечує згуртування нації на основі спільної історії, культури та традицій, які, як наприклад, сьогодні створюються в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко О. П. Габітус та етносоціальний досвід. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2009. № 88. С. 187–197.
2. Бойко О. П. Компонентна структура соціального феномену «менталітет». *Науковий вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди*. 2009. № 30. С. 74–80.
3. Бурдье П. Практичний глузд. Київ : Укр. центр духов. культури, 2003. 530 с.
4. Гібернау М. Ідентичність націй. Київ : Темпора, 2012. 303 с.
5. Йолон П. Ф. Обриси ментальності та її суб'єкта. *Проблеми теорії ментальності* : колективна монографія / відп. ред. М. Попович. Київ : Наукова думка, 2006. С. 372–403.
6. Кримський С. Б. Запити філософських смислів : монографія. Київ : ПАРАПАН, 2003. 240 с.
7. Попович М. В. Теорія ментальності. Що таке ментальність?. *Проблеми теорії ментальності* : колективна монографія / відп. ред. М. Попович. Київ : Наукова думка, 2006. С. 3–32.
8. Сладкий Д. Національна ідентичність як фактор національної та міжнародної безпеки. *Політичний менеджмент*. 2008. № 2. С. 110–119.
9. Сміт Е. Д. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. 224 с.
10. Храмова В. Передмова. *Загублена українська людина*. Київ, 1992. С. 3–14.
11. Berger P. L. *Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective* : monograph. London : Penguin Books, 1991. 218 p.
12. Callot E. *Civilisation et Civilisations: Recherche d'une Philosophie de la Culture*. Nancy : Berger-Levrault, 1954. 269 p.
13. Huntington S. P. *Who Are We?: The Challenges to America's National Identity*. New Delhi : Penguin Books, 2004. 428 p.
14. Norbert E. *Society of Individuals*. London : Bloomsbury Publishing PLC, 2001. 264 p.

REFERENCES

1. Boiko O. P. *Habitus ta etnosotsialnyi dosvid*. [Habitus and ethnosocial experience] *Multyversum. Filosofskyi almanakh: zb. nauk. pr. – Multiverse. Philosophical almanac: coll. of science papers*. 2009. № 88. S. 187–197. [in Ukrainian].
2. Boiko O. P. *Komponentna struktura sotsialnoho fenomenu «mentalitet»*. [The component structure of the social phenomenon "mentality"] *Naukovyi visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. H. S. Skovorody. – Scientific Bulletin of Kharkiv National Pedagogical University named after H. S. Skovorody*. 2009. № 30. S. 74–80. [in Ukrainian].
3. Burdie P. *Praktychnyi hluzd*. [Practical sense]. Kyiv : Ukr. tsentr dukhov. kultury, 2003. 530 s. [in Ukrainian].
4. Hibernau M. *Identychnist natsii* [Identity of nations]. Kyiv : Tempora, 2012. 303 s. [in Ukrainian].
5. Iolon P. F. *Obrysy mentalnosti ta yii subiekta*. [Outlines of mentality and its subject] *Problemy teorii mentalnosti : kolektyvna monohrafiia. – Problems of the theory of mentality: a collective monograph / vidp. red. M. Popovych*. Kyiv : Naukova dumka, 2006. S. 372–403. [in Ukrainian].
6. Krymskyi S. B. *Zapyty filosofskykh smysliv* : monohrafiia. [Philosophical questions: a monograph]. Kyiv : PARAPAN, 2003. 240 s. [in Ukrainian].
7. Popovych M. V. *Teoriia mentalnosti. Shcho take mentalnist?*. [The theory of mentality. What is mentality?] *Problemy teorii mentalnosti : kolektyvna monohrafiia. – Problems of the theory of mentality: a collective monograph / vidp. red. M. Popovych*. Kyiv : Naukova dumka, 2006. S. 3–32. [in Ukrainian].

-
8. Sladkyi D. Natsionalna identychnist yak faktor natsionalnoi ta mizhnarodnoi bezpeky. [The national identity as a factor of national and international security] *Politychnyi menedzhment: zb. nauk. pr. – Political management: coll. of science papers*. 2008. № 2. S. 110–119. [in Ukrainian].
  9. Smit E. D. Natsionalna identychnist. [National identity]. Kyiv : Osnovy, 1994. 224 s. [in Ukrainian].
  10. Khramova V. Peredmov. [Preface] *Zahublena ukrainska liudyna. – Lusted Ukrainian person*. Kyiv, 1992. S. 3–14. [in Ukrainian].
  11. Berger P. L. Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective : monograph. London : Penguin Books, 1991. 218 p.
  12. Callot E. Civilisation et Civilisations: Recherche d'une Philosophie de la Culture. [Civilization and Civilizations: Research for a Philosophy of Culture]. Nancy : Berger-Levrault, 1954. 269 p. [in France].
  13. Huntington S. P. Who Are We?: The Challenges to America's National Identity. New Delhi : Penguin Books, 2004. 428 p.
  14. Norbert E. Society of Individuals. London : Bloomsbury Publishing PLC, 2001. 264 p.

УДК 930.2(477):070.48(477.83)«1918/1919»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-5>

Микола ГАЛІВ,
orcid.org/0000-0001-7068-3124
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) halivm@yahoo.com

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ,
orcid.org/0000-0002-4969-052X
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) vilnickiy@gmail.com

Дмитро ШИКІТКА,
orcid.org/0000-0002-3587-2162
студент магістратури
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) dshykitka@gmail.com

ГАЗЕТА «ДРОГОБИЦЬКИЙ ЛИСТОК» (ЛИСТОПАД 1918 – ТРАВЕНЬ 1919 РР.): ХАРАКТЕРИСТИКА ЧАСОПISУ

Мета статті – охарактеризувати газету «Дрогобицький Листок» (1918–1919), з'ясувавши її видавничі аспекти, механізми фінансування, завдання, зміст і політико-ідеологічні орієнтири. Методологія дослідження ґрунтується на принципах історизму, системності, об'єктивності, а також на методи зовнішньої та внутрішньої критики історичних джерел, бібліографічну методіку опрацювання пресових видань. Наукова новизна полягає у тому, що вперше здійснено науковий аналіз газети «Дрогобицький Листок», спрямований на з'ясування його видавничих особливостей та політико-ідеологічної платформи. Газета «Дрогобицький Листок» була органом повітової управи Української Національної Ради в Дрогобичі, виходила з 12 листопада 1918 р. до 7 травня 1919 р. під редакцією Івана Калиновича і друкувалася в друкарні Арона Жупника. Газета містила інформацію різноманітного подієвого характеру, зосереджувалася на питаннях політичного, культурного та економічного життя краю та України. Ідейно-політичний напрям газети визначався громадськими, політичними та ідеологічними поглядами головного редактора. У газеті «Дрогобицький Листок» послідовно відстоювалася і популяризувалася ідея української державності, соборності усіх українських земель, необхідності захищати територію української держави від будь-яких окупантів. Водночас у результаті дослідження ми виокремили ще три важливі тенденції у редакційній політиці «Дрогобицького Листка»: 1) перехід на виразно соціалістичні ідеологічні позиції (особливо у березні-квітні 1919 р.); 2) поміркована, але подекуди гостра критика діяльності західноукраїнського уряду – Державного Секретаріату; 3) поступова трансформація ставлення до Антанти від позитивного до різко негативного.

Ключові слова: часопис, «Дрогобицький Листок», українська преса, Західноукраїнська Народна Республіка, Іван Калинович, історіографія, бібліографія, редакційна політика.

Mykola HALIV,
orcid.org/0000-0001-7068-3124
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Ukraine's History and Law
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) halivm@yahoo.com

Vasyl ILYNYTSKYI,
orcid.org/0000-0002-4969-052X
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of Ukraine's History and Law
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) vilnickiy@gmail.com

Dmytro SHYKITKA,
 orcid.org/0000-0002-3587-2162

Master's student
 Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
 (Drohobych, Lviv region, Ukraine) dshykitka@gmail.com

THE NEWSPAPER “DROHOBYTSKY LYSTOK” (NOVEMBER 1918 – MAY 1919): CHARACTERISTICS OF THE PERIODICAL

The purpose of the article is to characterize the newspaper “Drohobytsky Lystok” (1918–1919), clarifying its publishing aspects, financing mechanisms, tasks, content, political and ideological orientations. The research methodology is based on the principles of historicism, systematicity, objectivity, as well as on the methods of external and internal criticism of historical sources, bibliographic methods of processing press publications. The scientific novelty is that, for the first time, a scientific analysis of the newspaper “Drohobytsky Lystok” was carried out, aimed at clarifying its publishing features and political-ideological platform. The newspaper “Drohobytsky Lystok” was an organ of the district administration of the Ukrainian National Council in Drohobych, published from November 12, 1918 to May 7, 1919, under the editorship of Ivan Kalynovych and printed in the printing house of Aron Zhupnyk. The newspaper contained information of various events, focused on issues of political, cultural and economic life of the Eastern Galicia and Ukraine. The ideological and political direction of the newspaper was determined by the social, political and ideological views of the editor-in-chief Ivan Kalynovych. The newspaper “Drohobytsky Lystok” consistently advocated and popularized the idea of Ukrainian statehood, the unity of all Ukrainian lands, the need to protect the territory of the Ukrainian state from any occupiers. At the same time, as a result of the research, we singled out three more important trends in the editorial policy of “Drohobytsky Lystok”: 1) the transition to distinctly socialist ideological positions (especially in March–April 1919); 2) moderate, but sometimes sharp criticism of the activities of the Western Ukrainian government – the State Secretariat; 3) gradual transformation of the attitude towards the Entente from positive to sharply negative.

Key words: periodical, “Drohobytsky Lystok”, Ukrainian press, Western Ukrainian People's Republic, Ivan Kalynovych, historiography, bibliography, editorial policy.

Постановка проблеми. Газета «Дрогобицький Листок» видавалася у Дрогобичі впродовж короткого періоду незалежності Західноукраїнської Народної Республіки (далі – ЗУНР) та Західної Облaсті Української Народної Республіки (далі – ЗО УНР). Вона з'явилася у той час коли українські політичні сили та громадськість після розпаду Австро-Угорської імперії взяли до відродження української державності на українських етнічних землях. Як відомо, 1 листопада 1918 р. українські військовики на чолі з Дмитром Вітовським захопили владу у Львові, а в наступні дні українські політичні діячі активно перебирали владу в повітах Східної Галичини. У Дрогобичі 2 листопада 1918 р. було встановлено українську владу. В цей час формувалися нові органи управління, передовсім почала діяти Українська Національна Рада в Дрогобичі (далі – УНРада), головою якої став колишній посол до австрійського парламенту, діяч Української соціал-демократичної партії Семен Вітик. Очевидно, нова влада в місті і повіті потребувала свого друкованого органу, яким стала газета «Дрогобицький Листок». Зважаючи на актуальність завдання дослідження української преси періоду українського державотворення 1917–1921 рр., вважаємо доцільним проаналізувати видавничі та ідейно-політичні засади газети «Дрогобицький Листок».

Мета статті – охарактеризувати газету «Дрогобицький Листок» (1918–1919), з'ясувавши її видавничі аспекти, механізми фінансування, завдання, зміст і політико-ідеологічні орієнтири.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дрогобицька преса стала предметом наукового у другій половині ХХ – на початку ХХ ст. Перелусім, слід відзначити роботу діаспорного публіциста В. Вергана, який у 1973 р. опублікував розвідку про українську пресу Дрогобича (Верган, 1973). Увагу дослідників привертала дрогобицькі часописи «Газета Наддністрянська» (Тельвак, 2006), «Голос Підкарпаття» (Галів, 2008), «Гомін Басейну»/«Гомін Краю» (Галів, Пурий, 2023). Узагальнений нарис про дрогобицьку пресу належить краєзнавцеві О. Стецюку (Стецюк, 2013). Про газету «Дрогобицький Листок» коротко згадують у своїх бібліографічних студіях пресознавці Є. Місило (Місило, 1991: 195), М. Мартинюк (Мартинюк, 1998: 76), О. Дроздовська (Дроздовська, 2001: 157–159; Дроздовська, 2018). Історик В. Великочий серед джерел до історії державного будівництва в ЗУНР також назвав газету «Дрогобицький Листок» (Великочий, 2003: 47, 255). Аналіз історіографії дає змогу констатувати, що на сьогодні в історичній науці немає різнобічної характеристики часопису «Дрогобицький Листок».

Виклад основного матеріалу. Перше число газети побачило світ 12 листопада 1918 р., останнє – 7 травня 1919 р. Загалом вийшло 48 номерів: вісім – у листопаді-грудні 1918 р., 40 – у січні-травні 1919 р. Щоправда, діаспорний бібліограф Є. Місило писав про 49 номерів, останнє з яких начебто побачило світ 15 травня 1919 р. (Місило, 1991: 195). За його даними, воно в 1970-х рр. зберігалося у бібліотеці Центрального архіву ЦК Польської об'єднаної робітничої партії (м. Варшава). Сучасні українські пресознавці не підтвердили, але й не заперечили бібліографічного опису Є. Місила, але самі вели мову лише про 48 номерів газети (Мартинюк, 1998: 76; Дроздовська, 2001: 157), які зберігаються у Львівській національній науковій бібліотеці ім. В. Стефаника.

Формальним видавцем газети «Дрогобицький Листок» була Видавнича спілка «Всесвіт», заснована у Львові Іваном Калиновичем ще до початку Першої світової війни. По-суті, ця спілка являла собою видавництво «Всесвітня бібліотека», яке діяло в 1913–1926 рр. і друкувало твори відомих представників світової та української літератури (Й. Гете, Ф. Шіллера та ін.). Газета «Дрогобицький Листок» увесь час друкувалася на видавничих потужностях друкарні А.Г. Жупника в Дрогобичі, що завжди вказувалося на останній сторінці у кожному номері часопису.

Редактором газети був Іван Калинович, відомий громадський та політичний діяч, видавець, бібліограф. Відомо, що він народився 25 листопада 1884 року у Львові в родині підприємця-будівельника. Початково здобув фах учителя, закінчивши у 1904 р. учительську семінарію в Заліщиках. Згодом навчався у Львівському університеті. Уже тоді він активно зацікавився бібліографічною справою. У 1908 р. перебував в м. Брюссель (Бельгія), де знайомився з роботою «Міжнародного бібліографічного інституту» (Мунданеум) і впродовж трьох місяців навчався на бібліографічних курсах. З 1908 р. І. Калинович влаштувався на роботу поштовим урядником в Бориславі, де з невеликими перервами проживав понад десятиліття. У 1916–1917 рр. працював у Відні, згодом повернувся до Галичини. З листопада 1918 р. він увійшов до складу УНРади в Дрогобичі і був обраний заступником секретаря цього органу (функції секретаря мав виконувати В. Пацлавський). Відтак І. Калинович став членом законодавчого органу ЗУНР – Української Національної Ради у Станіславові, регулярно брав участь в її засіданнях, був активним прихильником соборності українських земель і злуки між ЗУНР та УНР. У січні 1919 р. Іван Калино-

вич став одним із делегатів від ЗУНР на засідання Трудового Конгресу УНР в Києві. У Дрогобичі, крім редагування газети і участі в засіданнях повітової УНРади, І. Калинович отримав посаду начальника пошти. У середині 1919 р. він короткий час перебував в Кам'янці-Подільському, потім виїхав до Відня, де перебував до 1922 р. і працював у заснованому ним раніше видавництві «Всесвітня бібліотека». З 1922 р. повернувся до Галичини і мешкав у Золочеві, займався активною громадсько-політичною діяльністю, був одним із лідерів прорадянської партії «Сельроб», редагував друкований орган цієї партії – газету «Наше слово». Продовжував видавничу діяльність, став секретарем Бібліографічної комісії НТШ (членом цієї комісії його було обрано ще в 1917 р.). Помер Іван Калинович 12 листопада 1927 р. (Бірчак, 1931: 758; Вальо, 2003; Райківський, 2019).

«Дрогобицький Листок» офіційно був друкованим органом Повітової Управи УНРади в Дрогобичі. Його означили як «політична, просвітна і господарська часопись». Газета виходила спочатку один, а потім і двічі на тиждень й мала декілька об'єднаних номерів (наприклад, число 7–8, 34–35, 36–37). Газета містила чотири, інколи вісім сторінок. Редакція і адміністрація газети тричі змінювала свою адресу. Спочатку вона резидувала у Народному Домі в Дрогобичі (де також на перших порах діяла повітова УНРада). Згодом, вона перемістилася до будинку Дрогобицької повітової ради (зараз – історичний відділ музею «Дрогобиччина»), де займала кімнату на «партері» – першому поверсі (туди теж переїхала повітова управа УНРади). Цю адресу редакції вперше було зазначено у № 7–8 за 28 грудня 1918 р. Надалі адміністрація перемістилася до будинку пошти на «партері», і ця адреса фігурувала у випусках газети від 26 лютого 1919 р. (Дроздовська, 2001: 157). Припускаємо, що останній «переїзд» редакції газети був пов'язаний з тим, що Іван Калинович займав посаду начальника пошти, тож йому зручно було керувати і установою, і редакцією часопису, по суті, з одного кабінету.

Газета розповсюджувалася у місті і селах повіту не безкоштовно. Перші числа газети коштували 50 сотиків у місті і 60 сотиків «на провінції». Номер 3–4 вже коштував 1 крону, а наступні – знову по 50 і 60 сотиків. Відтак було встановлено ще й передплату, що зазначалося у № 7–8 від 28 грудня 1918 р.: місячна передплата становила 4 крони, піврічна – 20 крон, річна – 40 крон. Число 3–4 (11–12) від 12 січня і число 6–7 (14–15) від 20 січня 1919 р. коштувало 1 крону у роздрібній торгівлі. 26 лютого 1919 р. були вста-

новлені інші ціни на передплату: 6 крон на місяць, 30 крон на півроку, 60 крон на рік. Окреме число газети з того часу коштувало 80 сотиків.

Припускаємо, що у перші місяці діяльності української влади газета була популярною серед місцевого населення і не мала проблем з попитом, зокрема й передплатою. Однак через фінансово-економічні труднощі і ускладнення становища української державності часопис відчував брак фінансів, тому наприкінці квітня 1919 р. адміністрація «Дрогобицького Листка» звернулася до всіх передплатників, які заборгували кошти, з проханням негайно надіслати «належність» та розпочати передплату за травень (Оголошення, 1919: 8). На жаль, про кадровий штат газети нічого невідомо. Припускаємо, що більшість статей писав сам Іван Калинович, а деякі статті дописували представники української інтелігенції в Дрогобичі: Володимир Бірчак, Віктор Пацлавський тощо. В одній зі статей наголошувалася, що редакція газети має можливість скеровувати свого представника на збори різних товариств і організацій в Дрогобичі, який би описав відповідні події (З Дрогобиччини, 1919: 4). Тож у газеті працював щонайменше один репортер, який міг писати замітки про актуальні події на Дрогобиччині.

Зміст і рубрики газети були традиційними для тогочасних пресових видань. На першій сторінці друкувалася редакційна стаття, присвячена злободенним політичним, ідеологічним та економічним питанням, нерідко пропагандистського, заклично-патріотичного змісту. Надалі публікувалися матеріали політичного життя ЗУНР/ЗО УНР, зокрема описувалися засідання УНРади в Станіславові. Нерідко друкувалися рішення уряду, проекти законів, декларації і партійні маніфести. Від початку 1919 р. усе частіше почали з'являтися повідомлення з фронту від Начальної Команди Галицької Армії (далі – НКГА), так звані «Офіційні звідомлення». Значну увагу газета приділяла питанням соборності, тож чимало матеріалів присвячувалося опису політичного життя УНР. У рубриці «По Україні» коротко подавалися повідомлення про різні актуальні події як на Надніпрянщині, так і в Східній Галичині, Буковині, Закарпатті. Рубрики «Зі світа», «Телеграми» містили повідомлення щодо подій міжнародного життя, з яких особливу увагу тогочасної преси, і відповідно «Дрогобицького Листка» привертала переговори на Паризькій мирній конференції. У рубриці «З Дрогобиччини» публікувалися описи актуальних подій з життя Дрогобицького повіту, зокрема засідань УНРади в Дрогобичі, різних місцевих товариств і організацій. Щоправда, в бага-

тьох номерах таких повідомлень було обмаль, тому з'явилися скарги на те, що газета містить замало звісток про життя в Дрогобичі. Редакція наголосила, що в цьому не її вина, а тільки організацій і товариств, які не дають до газети звітів зі своїх засідань та не повідомляють редакцію про них, щоб вона могла вислати свого представника (З Дрогобиччини, 1919: 4). Містилися в газеті і оголошення, реклама. З нагоди різдвяних і великодніх свят оприлюднювалися привітання, побажання. Наприклад, 20 квітня 1919 р. редакція привітала читачів з Великоднем (Христос Воскрес!, 1919: 1) та опублікувала вірш Уляни Кравченко «З глибини» з нагоди воскресіння Христового (Уляна Кравченко, 1919: 1–2).

Наголосимо, що редакція газети не виступила із програмною статтею діяльності, в якій би задекларувала мету і завдання часопису. Однак із передових статей у різних номерах газети можна простежити формування і зміну *політичної та ідеологічної платформи редакції газети*. У першому номері газети редакція помістила статтю-звернення до населення Дрогобицького повіту, в якій повідомлялося про проголошення Української Держави і необхідність її оборони «перед хижацькою рукою наших відвічних ворогів» – польських, московських і мадярських магнатів. Задля цього слід гуртуватися навколо Української Національної Ради і створити українське військо. У цій ж статті йшлося про зобов'язання української влади надати загальне рівне виборче право, запровадити демократичний лад, провести земельну реформу і поділ земель великих землевласників між мало-земельними і безземельними селянами (але поки не торкатися права власності на землю теперішніх власників), запровадити 8-годинний робочий день для робітників, декларувалися гасла про керування державою робітником і селянином. Надалі лунав заклик до тих, хто хоче долучити до українського війська, зголошуватися в повітовій Команді «Бойової Управи» у Дрогобичі (Горожане Дрогобицькох Землі!, 1918: 1).

Загалом редакція газети виразно стояла на засадах української державності, її незалежності і соборності. Оскільки від початку існування ЗУНР вирувала українсько-польська війна, то «Дрогобицький Листок» виконував агітаційно-просвітницьку функцію, закликаючи громадян новоствореної української держави чинити опір польському пануванню. У № 2 від 7 січня 1919 р. редакція у передовій статті поставила «10 питань до українського народу». Наприклад: «Чи хочеш, щоб польський пан та урядник до кінця світа кликав тебе «хамом» і «мудем»? Коли хочеш, то сиди

на печі!», «Чи хочеш, щоб за твої податки, за твою кровавицю польські пани відбудували свої господарства, а ти сидів без даху над головою? Коли сього хочеш, то сиди на печі!». Далі були питання про мазурів в Бориславі, польських професорів у школах, польських легіонерів у селах, високі податки на українську продукцію, про єзуїтів і польських ксьондзів, і останнє: чи хоче ти, український народ, далі не бути паном на своїй землі, а «рабом та підніжком польських панів»? (10 запитів до Українського Народу, 1919: 3–4). Таким чином, газета закликала займати активну громадянську позицію, вступати в українську армію.

Особливу увагу газета зосереджувала на міжнародних українсько-польських стосунках. В одній зі статей невідомий автор описав ставлення поляків до українців як «криваву історію», а українські землі назвав «кровію політи». Він наголосив, що саме український народ «живим муром» захистив цілу Європу, а передовсім Польщу від монголів. Потім вів мову про поневолення Галичини польськими військами, захоплення ними України, козацьке повстання і п'ять віків неволі. Стаття була цілковито антипольською: «Бо де лях ступить – неволя росте, плывуть сльози материй, кровавий піт українських хлопів вирощує польських паненят». Поляків охарактеризовано як ворога витривалого і хитрого. Відтак знову лунав заклик про необхідність віри в перемогу, заклик до завзятої боротьби, в результаті якої «стане вільною західна область України» і лише тоді Європа визнає Україну як рівну собі. У статті помічаємо певні акценти щодо уявних зобов'язань Європи перед Україною за те, що вона «через цілі століття обороняла європейську культуру перед монгольською навалою, жертвуючи своє добро, культуру і незалежність» (Кровавим шляхом, 1919: 1–2). Безумовно тут спостерігаємо певні цивілізаційні уявлення, в яких Європа для автор статті постає якоюсь зовнішньою силою щодо України.

Надалі слід виділити ще три важливі тенденції у редакційній політиці «Дрогобицька Листка»: 1) перехід на виразно соціалістичні ідеологічні позиції; 2) поступова критика діяльності західно-українського уряду – Державного Секретаріату; 3) поступова трансформація ставлення до Антанти від позитивного до різко негативного.

Полівишання ідеологічних візій редакції газети «Дрогобицький Листок», на нашу думку, пов'язане з партійною приналежністю Івана Калиновича, а також та впливом соціалістичної ідеології, пропаганди і офіційної політичної риторики на політичне життя УНР, особливо після Акту злуки. Як відзначив І. Райківський, редактор

І. Калинович був соціал-демократом, а тому «Дрогобицький Листок» перебував під впливом Української соціал-демократичної партії (Райківський, 2017: 151). Це пояснює те, чому 1 травня 1919 р. у газеті було опубліковано маніфест Української соціал-демократичної партії, в якому лунав заклик до єднання пролетарів попри національні відмінності і шовінізм (Маніфест, 1919: 4–5).

Лівизна політичної орієнтації редакції «Дрогобицького Листка» почала проявлятися у березні 1919 р. Так, 9 березня у передовій статті газети наводилися думки К. Маркса про загибель старого ладу й народження нового, де не буде класової нерівності, всі матимуть однакові права і «рівну пайку праці». «Новий сей лад називається соціалістичним ладом, ладом рівності всіх з огляду на працю і право до життя», – наголошувалося у статті. Стверджувалося, що після війни «отворилися масам очі і ми всі вже нині стали свідомими соціалістами». Старий лад уперше впав у Росії – «тюрмі народів», але «буржуазія прочої Європи зрозуміла небезпеку», а тому в Україну прийшли австро-німецькі війська. Проте увірвався терпець народів колишніх центральних держав і там «упав старий лад». Залишаються ще держави Антанти, однак доходять відомості, що і там вибухають революційні події, а тому «побіда соціалізму в Європі певна» (Побіда соціалізму, 1919: 1).

Наголосимо, що водночас редакція займала виразно антибільшовицькі позиції. 30 березня 1919 р. було надруковано статтю про «диктатуру пролетаріату». Знову висловлювалися тези про те, що валяться основи капіталістичного світу, а на його руїнах формується новий лад. Наголошувалося, що буржуазія Антанти бореться за існування капіталізму, але не її панування недовге і перемога демократії близька. При цьому, непідписаний автор зауважив: перед у цій боротьбі з капіталізмом веде більшовицька Росія, яка перша повалила у себе капіталістичний режим та проголосила радянську республіку. Але більшовизм, який своїм комунізмом загіпнотизував широкі маси пролетаріату в Росії, є «заразливий наче пошесть». Він поширився і в Європі, зокрема в Німеччині (спартаківці) та Угорщині, де проголосили радянську республіку. Констатувалося, що і «в нас» – на Західній Україні цей рух знаходить своїх прихильників. А тому автор вважав корисним познайомити читачів з деякими думками німецького соціаліста Карла Каутського про проблему більшовизму, яку він розкрив у книжці «Диктатура пролетаріату». У ній більшовизм названо диктатурою багнета, яка розігнала Установчі збори, утворила безладну систему анонім-

них робітничих комітетів, позбавила виборчого права мільйони людей, а тому є ворогом життєвого принципу пролетаріату – демократії (Диктатура пролетаріату, 1919: 1–2). Згадка про К. Каутського і аналіз його книги дає підстави стверджувати, що автором статті був І. Калинович, який до того вже жив у Відні і мав змогу познайомитися з деякими працями відомого соціалістичного мислителя. Зауважимо, що праця К. Каутського «Диктатура пролетаріату» побачила світ у 1918 р., а тому І. Калинович, мабуть, прочитав її вже в Україні.

20 квітня 1919 р. у газеті з'явилася стаття про соціальні реформи і народну освіту. Її автор ховався під псевдонімом «Юрій Сірий». Відомо, що таким псевдонімом користувався наддніпрянський політик і публіцист Юрій Тищенко, який був членом УСДРП, але на той час мешкав у Відні (Мельник, 2013). У статті знову йдеться про соціалізм, постання нового ладу, коли «зникне буржуй і бюрократ», а також про потребу формувати свідомість трудового народу, який начебто тільки тоді буде вважати себе переможцем, коли знатиме, що таке соціалізм. На думку автора, треба проводити виховання і освіту народу в дусі соціалізму. Саме тому слід взятися за сферу освіти. Автор критикував народні і середні школи, бо вони були опорою існуючого ладу, і пропонував замість цінностей «старого звіта» впровадити «нові моральні цінності, в основі яких полягає соціалізм» (Сірий, 1919: 3–5). Такі елементи антирелігійної риторики, на нашу думку, аж ніяк не сприяли популярності газети серед традиційно релігійного українського населення Дрогобиччини.

На «робітничє свято» 1 травня 1919 р. газета помістила на передовій сторінці вірш Івана Стеценка «На 1-го мая» та статтю І. Калиновича, в якій наголошувалося, що цей день святкуємо «в обіймах всесвітньої революції». Проголошувалися гасла на честь соціалізму і пролетаріату, цитувалося гасло Інтернаціоналу «Визволення робітників – це діло самих робітників» (І. К., 1919: 1–2). У цьому ж номері було опубліковано статтю під назвою «Куди нам йти?». Стаття сповнена критики Державного Секретаріату ЗО УНР. Наголошувалося на тому, що уряд УНР має коаліційний характер з усіх партій Наддніпрянської і Наддністрянської України. А тому він вистає єдиним фронтом проти спільного ворога: московських більшовиків і польських імперіалістів. Але політика Державного Секретаріату в Галичині спирається, на думку невідомого автора, на внутрішньо-державну систему, яка сформувалася в феодално-бюрократичній Австрії. Стверджувалося, що, прагнучи отримати ласку Антанти, уряд

ЗО УНР роз'єднався з народними масами. Селянські і робітничі партії досі не допущені до участі в управлінні. Українська соціал-демократична партія досі не вступила в уряд. Державний Секретаріат начебто не має довіри в широких народних мас. Далі автор пропонував утворити один сильний уряд для всієї УНР, бо не потрібно роздроблювати і так невеликі інтелектуальні сили. Згідно з ним, слід негайно ліквідувати в уряді ЗО УНР такі структури: Секретаріат скарбу – без фінансового плану, бюджету і секретаря; Секретаріат торгівлі і промислу – без належної обсади цього портфелю; Секретаріат шляхів – без залізничної та поштової комунікації; Секретаріат військових справ, який не потрібен, бо єдиний вождь – отаман С. Петлюра. Автор відкидав «провінційний партикуляризм» і пропонував утворити в усіх міністерства уряду УНР окремі відділи для ЗО УНР (Куди нам йти?, 1919: 5–6).

Загалом, перший натяк на критику центральної влади ЗУНР в газеті «Дрогобицький Листок» помітний уже на початку грудня 1918 р., коли в газеті з'явилася стаття про захоплення Львова поляками. На думку, редакції газети це сталося, зокрема, й «через неоглядність наших провідників» (Упадок Львова, 1918: 3–4). 28 січня 1919 р. у передовій статті редакція дрогобицької газети нарікала на те, що Державний Секретаріат мовчить з приводу земельної реформи. Її цікавило, чи буде діяти на теренах ЗУНР земельний закон Директорії: якщо так, то яким чином реалізуватиметься, а якщо ні, то чи планує Державний Секретаріат власне земельне законодавство. «Нехай отже Державний Секретаріат спішиться і біжить, щоби події його не перегнали» (Редаційна стаття, 1919: 1), – зазначалося в часописі.

Доволі критичну статтю про голову уряду ЗО УНР Ісидора Голубовича наведено у «Дрогобицькому Листку» 12 лютого 1919 р. Автор статті наголосив, що в Державному Секретаріаті «царює безнадійна недостача ініціативи, інтенції, розмаху і планової праці». Законопроекти, які пропонує уряд є результатом тиску громадськості. Праця над аграрною реформою йде мляво. «Словом муситься прийти до переконання, що Державний Секретаріат не стоїть на переді й на чолі держави, а противно держиться позаду державних потреб і вимог», – йшлося у статті. Різко критикувалася політична платформа І. Голубовича, а також діяльність секретарства торгівлі і промислу та секретарства фінансів (Дві промови, 1919: 1). Редакція газети навіть сформулювала запитання до Державного секретаріату внутрішніх справ, яке очолював І. Макух, з приводу права і свободи преси

критикувати цивільні і військові власті (Редакція, 1919: 1). Відзначимо, що уряд ЗО УНР негативно оцінював діяльність Державного нафтового комісаріату у Дрогобичі, від якого перебрав контроль за видобутком, розподілом і реалізацією нафти та нафтопродуктів. Відтак у кількох публікаціях редакція газети, мабуть, прагнучи захистити дрогобицьких членів нафтового комісаріату на чолі з С. Вітиком, відкидала обвинувачення й дорікала урядовцям у Станіславові тим, що вони не здатні «доглянутися ріжниці між нафтою і парафіною» (Дві промови, 1919: 1).

Попри соціалістичну риторику і критику західноукраїнського уряду, дрогобицький часопис продовжував підкреслювати необхідність боротьби з Польщею за українську державність. На початку квітня 1919 р. як передовицю було опубліковано статтю, в якій окреслено історичні періоди війн, повстань і революцій в Україні (повстання Хмельницького, Гонти і Залізняка, Мазепи тощо). Наголошено на розпаді імперій: Росії, Австрії, Німеччини, Туреччини і появу на їхніх руїнах молодих держав, серед яких і Україна. Проте зараз важкі часи, триває війна, а це впливає на нестачу продовольства і дорожнечу, що породжує незадоволення населення. Автор статті наголошує, що проблема у війні, яку розв'язали проти України поляки. «Сему лиху може зарадити тільки сам народ, а іменно потреба, аби народ покінчив війну. А війна буде тоді покінчена, як лютий наш ворог буде викинений з нашої землі за Сян» (Під сучасну хвилю, 1919: 2), – наголошувалося в газеті.

Протипольське спрямування мала стаття Григорія Германа (можливо, це псевдонім) про появу польських шляхетських маєтностей в Україні, починаючи від короля Казимира III. Автор вів мову про рішення Красноставського сеймика 1477 р., Радомського сейма 1505 р., католицьку експансію тощо. Проте вся логіка статті спрямовувалася до тези про необхідність усунення з українських територій великої польської земельної власності, але законним шляхом. Відтак висловлювався заклик єднатися інтелігенції і народові у боротьбі з Польщею (Герман, 1919: 1–2).

У саркастичній статті про антиукраїнські інспірації поляків в європейській пресі, згідно з якими в Галичині начебто вже спалахнула більшовицька революція, редакція «Дрогобицького Листка»

висміяла й представників Антанти, зокрема президента США В. Вільсона та прем'єр-міністра Франції Ж. Клемансо (С. С., 1919: 1). Очевидно, така позиція була спричинена розчаруванням українців в справедливості держав Антанти, які підтримували Польщу. Якщо раніше в газеті лунали думки про розуміння Антантою українських проблем і застосування до України пунктів В.Вільсона про самовизначення народів, то вже у квітні-травні 1919 р. у суспільній свідомості вимальовується дещо ворожий образ Антанти, котра не підтримала державотворчі змагання українців. Це позначилося і в газеті «Дрогобицький листок», яка в останньому своєму номері від 7 травня 1919 р. опублікувала заклик об'єднатися усім політичним партіям і силам, не шукати визнання за кордонами української держави та у боротьбі з ворогом орієнтуватися на власні сили. При цьому знову наголошувалося на недоцільності існування двох урядів (УНР і ЗО УНР), двох послів у Празі і Відні, митного кордону між Наддніпряниною і Галичиною (Потреба об'єднання, 1919: 1–2).

Висновки. Отже, газета «Дрогобицький Листок» була органом повітової управи УНРади в Дрогобичі й виходила з 12 листопада 1918 р. до 7 травня 1919 р. під редакцією Івана Калиновича і друкувалася в друкарні А.Г. Жупника. Припинення її видання було пов'язане з початком наступу польських військ і захоплення поляками Дрогобича 19 травня 1919 р. Газета містила інформацію різноманітного подієвого характеру, зосереджувалася на питаннях політичного, культурного та економічного життя краю та України. Її політична платформа будувалася на ідеях української державності та соціалістичних постулатах, причому останні ставали все більш виразнішими від березня 1919 р. Крім того, редакція газети «Дрогобицький Листок» неодноразово критикувала діяльність уряду ЗУНР – Державного Секретаріату. Помітною була й поступова трансформація ставлення до Антанти від позитивного до різко негативного, що відображалось на сторінках газети. Констатуємо, що під впливом ідейно-політичних переконань відповідального редактора І. Калиновича, який був членом УСДП, часопис поступово перетворився з офіційного органу української влади на Дрогобиччині в локальний партійний рупор галицьких соціал-демократів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 10 запитів до Українського Народу. *Дрогобицький Листок. Орган Повітової Управи «Української Національної Ради» в Дрогобичі* (далі – Дрогобицький Листок). 1919. № 2(10) (7 січня). С. 3–4.
2. Бірчак В. Дрогобицька епопея: уривки з спогадів. *Літературно-науковий вістник*. 1931. Кн. 7–8. С. 613–625; Кн. 9. С. 751–765; Кн. 11. С. 1003–1011.

3. Вальо М. Іван Калинович: життя і діяльність. *Записки Наукового товариства імені Шевченка. Том CCXLVI. Праці Філологічної секції*. Львів, 2003. С. 509–522.
4. Великочий В.С. *Джерела до вивчення державного будівництва в ЗУНР*. Івано-Франківськ: Плай, 2003. 278 с.
5. Верган В. М. Українська преса в Дрогобичі. *Дрогобиччина – земля Івана Франка: Збірник географічних, історичних, етнографічно-побутових матеріалів та мемуарів*. Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1973. Т. 1. С. 767–772.
6. Галів М. Газета «Голос Підкарпаття» (1942–1944) як джерело з історії Дрогобича. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2008. Вип. XI–XII. С. 376–400.
7. Галів М., Пурий А. Газета «Гомін Басейну»/«Гомін Краю» (1937–1938 рр.): характеристика часопису. *Пресознавство – Press Studies. Науковий журнал Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України*. 2023. Вип. 2. С. 59–79.
8. Герман Г. Звідки взяли польські двори на укр[аїнській] землі? *Дрогобицький Листок*. 1919. № 32(40) (9 цвітня). С. 1–2.
9. Горожане Дрогобицької Землі! *Дрогобицький Листок*. 1918. Ч 1 (12 падолиста). С. 1.
10. Дві промови. *Дрогобицький Листок*. 1919. № 15(23) (12 лютого). С. 1.
11. Диктатура пролетаріяту. *Дрогобицький Листок*. 1919. № 29(37) (30 марта). С. 1–2.
12. Дроздовська О. *Українські часописи повітових міст Галичини (1865 – 1939 рр.): історико-бібліографічне дослідження*. Львів, 2001. 364 с.
13. Дроздовська О. «Дрогобицький Листок». *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: Енциклопедія*. Т. 1. Івано-Франківська, 2018. С. 593–594.
14. З Дрогобиччини. *Дрогобицький Листок*. 1919. № 23 (31) (9 марта). С. 4.
15. І.К. (Калинович І.). Робітниче свято 1-го мая 1919. *Дрогобицький Листок*. 1919. № 38–39(46–47) (1 мая). С. 1–2.
16. Кровавим шляхом. *Дрогобицький Листок*. 1919. № 28 (36) (26 марта). С. 1–2.
17. Куди нам йти? *Дрогобицький Листок*. 1919. № 38–39(46–47) (1 мая). С. 5–6.
18. Маніфест української соціал-демократичної партії. *Дрогобицький Листок*. 1919. № 38–39(46–47) (1 мая). С. 4–5.
19. Мартинюк М. *Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи, 1914–1939 рр: матеріали до бібліографії*. Львів, 1998. 294 с.
20. Мельник О.М. Тищенко Юрій Пилипович. *Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. Смолій та ін.* Київ, 2013. Т. 10: Т–Я. С. 93. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Tishchenko_Yu
21. Місило Є. *Бібліографія української преси в Польщі (1918–39) і Західньо-Українській Народній Республіці (1918–19)*. Едмонтон: Вид-во КІУС, Адальбертський Університет, 1991. 250 с.
22. [Оголошення]. *Дрогобицький Листок*. 1919. № 36–37(44–45) (27 цвітня). С. 8.
23. Під сучасну хвилю. *Дрогобицький Листок*. 1919. № 30(38) (2 цвітня). С. 2.
24. Перемога соціалізму. *Дрогобицький Листок*. 1919. № 23 (31) (9 марта). С. 1.
25. Потреба об'єднання. *Дрогобицький Листок*. 1919. № 40(48) (7 мая). С. 1–2.
26. Райківський І. Калинович Іван Титович. *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: Енциклопедія*. Т. 2. Івано-Франківська, 2019. С. 152–154.
27. Райківський І. Українська соціал-демократія на Дрогобиччині міжвоєнного періоду (1918–1939). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2017. Спецвипуск III. С. 150–170.
28. [Редакційна стаття]. *Дрогобицький Листок*. 1919. № 10 (18) (28 січня). С. 1.
29. [Редакція]. *Дрогобицький Листок*. 1919. № 16 (24) (14 лютого). С. 1.
30. С.С. Польський паперовий атак. *Дрогобицький Листок*. 1919. № 31(39) (6 цвітня). С. 1.
31. Сірий Ю. Соціальні реформи і народна освіта. *Дрогобицький Листок*. 1919. № 34–35(42–43) (20 цвітня). С. 3–5.
32. Стецюк О. Дрогобицька преса: від зародження до сьогодення. *Культурологічний часопис «І»*. 2013. Ч. 71. URL: https://www.ji.lviv.ua/n71/texts/Stecyuk_Drohobycka_presa.htm
33. Тельвак В. «Gazeta Naddniestrzańska» як історичне джерело. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2006. Вип. X. С. 734–744.
34. Уляна Кравченко. З глибини. *Дрогобицький Листок*. 1919. № 34–35(42–43) (20 цвітня). С. 1–2.
35. Упадок Львова. *Дрогобицький Листок*. 1918. Ч 3–4 (2 грудня). С. 3–4.
36. Христос Воскрес! *Дрогобицький Листок*. 1919. № 34–35(42–43) (20 цвітня). С. 1.

REFERENCES

1. 10 zapytiv do Ukrainskoho Narodu. (1919) [10 requests to the Ukrainian People]. *Drohobytsky Lystok. The body of the District Administration of the Ukrainian National Council in Drohobychy (hereinafter – Drohobytskyi Lystok)*, 2 (10). 3–4. [in Ukrainian].
2. Birchak, V. (1931). Drohobytska epopeia: uryvky z spohadiv [Drohobytsk epic: excerpts from memories]. *Literary and Scientific Herald*, 7–8. 613–625; 9. 751–765; 11. 1003–1011. [in Ukrainian].
3. Valo, M. (2003). Ivan Kalynovych: zhyttia i diialnist [Ivan Kalinovich: life and activity]. Notes of the Shevchenko Scientific Society, CCXLVI (Proceedings of the Philological Section). 509–522. [in Ukrainian].
4. Velykochyi, V. (2003). *Dzherela do vyvchennia derzhavnoho budivnytstva v ZUNR* [Sources for the study of state construction in WUPR]. Ivano-Frankivsk: Plai, 278 s.

5. Verhan, V. M. (1973). *Ukrainska presa v Drohobychi* [Ukrainian press in Drohobych]. *Drohobychchyna – the land of Ivan Franko: A collection of geographical, historical, ethnographic and household materials and memoirs*. New York–Paris–Sydney–Toronto, 1. 767–772. [in Ukrainian].
6. Haliv, M. (2008). *Hazeta «Holos Pidkarpattia» (1942–1944) yak dzherelo z istorii Drohobycha* [The newspaper «Voice of Podkarpattia» (1942–1944) as a source for the history of Drohobych]. *Drohobych local history collection*, XI–XII. 376–400. [in Ukrainian].
7. Haliv, M., & Puriy, A. (2023). *Hazeta «Homin Baseinu»/«Homin Kraiu» (1937–1938 rr.): kharakterystyka chasopysu* [The newspaper «Homin Basseinu»/«Homin Kraiu» (1937–1938): characteristics of the periodical]. *Press Studies*, 2. 59–79. [in Ukrainian].
8. Herman, H. (1919). *Zvidky vzialys polski dvory na ukr.[ainskii] zemli?* [Where did the Polish courts on the Ukrainian land come from?]. *Drohobyt'skyi Lystok*, 32(40). 1–2. [in Ukrainian].
9. *Horozhane Drohobyt'skoi Zemli!* (1918). [Citizens of Drohobyt'sk Land!] *Drohobyt'skyi Lystok*, 1. 1. [in Ukrainian].
10. *Dvi promovy.* (1919). [Two speeches]. *Drohobyt'skyi Lystok*, 15(23). 1. [in Ukrainian].
11. *Dyktatura proletariatu.* (1919). [The dictatorship of the proletariat]. *Drohobyt'skyi Lystok*, 29(37). 1–2. [in Ukrainian].
12. Drozdovska, O. (2001). *Ukrainski chasopysy povitovykh mist Halychyny (1865 – 1939 rr.): istoryko-bibliohrafichne doslidzhennia* [Ukrainian Magazines of the County Cities of Galicia (1865–1939): historical and bibliographic research]. Lviv, 364 s. [in Ukrainian].
13. Drozdovska, O. (2018). «Drohobyt'skyi Lystok» [«Drohobyt'skyi Lystok»]. *Western Ukrainian People's Republic 1918–1923: Encyclopedia. Vol. 1.* Ivano-Frankivsk, 593–594. [in Ukrainian].
14. *Z Drohobychchyny.* (1919). [From Drohobych County]. *Drohobyt'skyi Lystok*, 23(31). 4. [in Ukrainian].
15. I. K. (Kalynovych I.). (1919). *Robitnyche sviato 1-ho maia 1919* [Workers' holiday May 1, 1919]. *Drohobyt'skyi Lystok*, 38–39(46–47). 1–2. [in Ukrainian].
16. *Krovavym shliakhom.* (1919). [Bloody way]. *Drohobyt'skyi Lystok*, 28(36). 1–2. [in Ukrainian].
17. *Kudy nam yty?* (1919). [Where should we go?]. *Drohobyt'skyi Lystok*, 38–39(46–47). 5–6. [in Ukrainian].
18. *Manifest ukrainskoi sotsial-demokratychnoi partii.* (1919). [Manifesto of the Ukrainian Social Democratic Party]. *Drohobyt'skyi Lystok*, 38–39(46–47). 4–5. [in Ukrainian].
19. Martyniuk, M. (1998). *Ukrainski periodychni vydannia Zakhidnoi Ukrainy, krain Tsentralnoi ta Zakhidnoi Yevropy, 1914–1939 rr: materialy do bibliohrafii* [Ukrainian periodicals of Western Ukraine, countries of Central and Western Europe, 1914–1939: materials for the bibliography]. Lviv, 294 s. [in Ukrainian].
20. Melnyk, O. M. (2013). *Tyshchenko Yurii Pylypovych* [Yury Pylypovych Tyshchenko]. *Encyclopedia of the history of Ukraine: in 10 volumes*, (vol. 10, p. 93). URL: http://www.history.org.ua/?termin=Tishchenko_Yu [in Ukrainian].
21. Misylo, Ye. (1991). *Bibliohrafiia ukrainskoi presy v Polshchi (1918–39) i Zakhidno-Ukrainskii Narodnii Respublitsi (1918–19)* [Bibliography of the Ukrainian press in Poland (1918–39) and the Western Ukrainian People's Republic (1918–19)]. Edmonton: Vyd-vo KIUS, Adalbert'skyi Universytet, 250 s. [in Ukrainian].
22. *Oholoshennia.* (1919). [Announcement]. *Drohobyt'skyi Lystok*, 36–37(44–45). 8. [in Ukrainian].
23. *Pid suchasnu khvyliu.* (1919). [Under the modern wave]. *Drohobyt'skyi Lystok*, 30(38). 2. [in Ukrainian].
24. *Pobida sotsializmu.* (1919). [Victory of socialism]. *Drohobyt'skyi Lystok*, 23(31). 1. [in Ukrainian].
25. *Potreba obiednannia.* (1919). [The need for unification]. *Drohobyt'skyi Lystok*, 40(48). 1–2. [in Ukrainian].
26. Raikiv'skyi, I. (2019). *Kalynovych Ivan Tytovych* [Ivan Tytovych Kalynovych]. *Western Ukrainian People's Republic 1918–1923: Encyclopedia. Vol. 2.* Ivano-Frankivska. 152–154. [in Ukrainian].
27. Raikiv'skyi, I. (2017). *Ukrainska sotsial-demokratiia na Drohobychchyni mizhvoiennoho periodu (1918–1939)* [Ukrainian social democracy in the Drohobych region of the interwar period (1918–1939)]. *Drohobych local history collection*, Special issue III. 150–170. [in Ukrainian].
28. *Redaktsiina statia.* (1919). [Editorial article]. *Drohobyt'skyi Lystok*, 10(18). 1. [in Ukrainian].
29. *Redaktsiia.* (1919). [Editorial]. *Drohobyt'skyi Lystok*, 16(24). 1. [in Ukrainian].
30. *S. S.* (1919). *Pol'skyi paperovyi atak* [Polish paper attack]. *Drohobyt'skyi Lystok*, 31(39). 1. [in Ukrainian].
31. *Siryi, Yu.* (1919). *Sotsiialni reformy i narodnia osvita* [Social reforms and national education]. *Drohobyt'skyi Lystok*, 34–35(42–43). 3–5. [in Ukrainian].
32. *Stetsiuk, O.* (2013). *Drohobyt'ska presa: vid zarozhzhennia do sohodennia* [Drohobyt'sk press: from the beginning to the present]. *Cultural journal «I»*, 71. URL: https://www.ji.lviv.ua/n71texts/Stecyuk_Drohobycka_presa.htm [in Ukrainian].
33. *Telvak, V.* (2006). «Gazeta Naddniestrzańska» yak istorychne dzherelo [«Gazeta Naddniestrzańska» as a historical source]. *Drohobyt'skyi kraieznavchyi zbirnyk*, X. 734 – 744. [in Ukrainian].
34. *Uliana Kravchenko.* (1919). *Z hlybyny* [From the depths]. *Drohobyt'skyi Lystok*, 34–35(42–43). 1–2. [in Ukrainian].
35. *Upadok Lvova.* (1918). [The fall of Lviv]. *Drohobyt'skyi Lystok*, 3–4. 3–4. [in Ukrainian].
36. *Khrystos Voskres!* (1919). [Christ is Risen!]. *Drohobyt'skyi Lystok*, 34–35(42–43). 1. [in Ukrainian].

УДК 94(477.83/.86):342.8(436=161.2)«1905/1907»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-6>

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ,

orcid.org/0000-0002-4969-052X

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) *vilnickiy@gmail.com*

Володимир СТАРКА,

orcid.org/0000-0002-0213-9298

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Україна, Тернопіль) *starka1980@tntpu.edu.ua*

**«ОСЯГНУВШИ ЗАГАЛЬНЕ ПРАВО ГОЛОСУВАННЯ,
МОЖЕМО ЗДОБУТИ СОБІ НЕ ЛИШЕ ПОЛІТИЧНУ СВОБОДУ,
АЛЕ Й ПОПРАВИТИ ЕКОНОМІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ»:
УКРАЇНЦІ СХІДНОЇ ГАЛИЧНИНИ У ЗАГАЛЬНОАВСТРІЙСЬКОМУ РУСІ
ЗА РЕФОРМУ ВИБОРЧОГО ПРАВА 1905–1907 РР.¹**

У публікації аналізується процес боротьби українців Східної Галичини за реформу виборчої системи послів до Державної ради Австро-Угорської імперії через запровадження загального, рівного, безпосереднього і таємного голосування. Актуальність дослідження зумовлена тією обставиною, що в умовах становлення демократичних цінностей в посттоталітарних країнах Східної Європи важливо вивчати попередній історичний досвід боротьби за право вільно обирати владу.

Наприкінці XIX століття, українське населення Східної Галичини, було найбільшійою громадою Австро-Угорської імперії. До такого стану справ спричинилася низка чинників. По-перше, малоосвічені українські селяни не змогли у повні скористатися розширенням виборчих прав, оскільки до кінця не розуміли усіх тонкощів виборчих процедур. По-друге, прошарок української інтелігенції був настільки малий, що їх зусиль не вистарчало на охоплення просвітницькою роботою сотень тисяч селян.

Натомість польська громада краю, скориставшись прогалинами у австрійському виборчому праві, завдяки значним фінансовим ресурсам великих землевласників, зуміла шляхом фальсифікацій та маніпуляцій захопити ключові управлінські посади в представницьких органах Східної Галичини. Крім політичної влади, це давало значні фінансові переваги польським землевласникам та заможним селянам.

Вимога реформи виборчого права, стала важливим сегментом суспільно-політичного життя українського населення Східної Галичини упродовж 1905–1907 років. Ключова проблема чинного виборчого законодавства була у тому, що три мільйони українців, які мешкали в Австро-Угорській імперії, у Державній раді представляло заледве 10 делегатів. Представники українських політичних партій наприкінці 1905 р. розпочали активну агітаційну кампанію з метою пропагування нововведень у виборчому праві, тим самим спровокували масову хвилю селянських віч, в ході яких відбувалося обговорення пропонуваніх змін. Як наслідок, на початку 1907 року набули чинності нові виборчі правила, які після підписання монархом, значно розширили виборчі права сільського населення. За результатами виборів до державної ради у травні 1907 р. інтереси української громади представляли 27 послів. Боротьба галицьких українців за реформу виборчого законодавства показала поневолені народом Австро-Угорської імперії, що активна громадянська позиція сприяла покращенню власного становища, а в подальшому це привело й до відновлення державної незалежності слов'янських держав.

Ключові слова: Австро-Угорська імперія, Східна Галичина, селянство, виборча реформа.

¹ Стаття містить результати дослідження за фундаментальним дослідженням «Соціокультурний простір України другої половини XIX – першої третини XX ст.: селянський світ» (номер державної реєстрації: 0123U101600).

Vasyl ILNYTSKYI,

orcid.org/0000-0002-4969-052X

Ph.D. hab. (History), Professor;

Head of Department of Ukraine's History and Law

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) vilnickiy@gmail.com

Volodymyr STARKA,

orcid.org/0000-0002-0213-9298

PhD hab. (History), Professor;

Professor at the Department of Ukraine's History,

Archeology and Special Branches of Historical Sciences

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

(Ternopil, Ukraine) starka1980@tnpu.edu.ua

**“HAVING THE UNIVERSAL RIGHT TO VOTE, WE CAN
GET OURSELVES NOT ONLY POLITICAL FREEDOM, BUT ALSO IMPROVE
THE ECONOMIC SITUATION”: UKRAINIANS OF EASTERN GALICIA
IN THE AUSTRIAN-GENERAL MOVEMENT FOR THE REFORM
OF ELECTION RIGHTS, 1905–1907**

The publication analyzes the process of the struggle of Ukrainians of Eastern Galicia for the reform of the electoral system of ambassadors to the State Council of the Austro-Hungarian Empire through the introduction of universal, equal, direct and secret voting. The relevance of the study is determined by the fact that in the conditions of the formation of democratic values in the post-totalitarian countries of Eastern Europe, it is important to study the previous historical experience of the struggle for the right to freely choose the government.

At the end of the 19th century, the Ukrainian population of Eastern Galicia was the poorest community in the Austro-Hungarian Empire. A number of factors contributed to this state of affairs. Firstly, poorly educated Ukrainian peasants could not take full advantage of the expansion of electoral rights, as they did not fully understand all the intricacies of electoral procedures. Secondly, the stratum of the Ukrainian intelligentsia was so small that their efforts were not enough to reach hundreds of thousands of peasants with educational work.

Instead, the Polish community of the region, taking advantage of the loopholes in the Austrian electoral law, thanks to the significant financial resources of large landowners, managed to seize key management positions in the representative bodies of Eastern Galicia through falsifications and manipulations. In addition to political power, it gave significant financial preferences to Polish landowners and wealthy peasants.

The demand for electoral law reform became an important segment of the socio-political life of the Ukrainian population of Eastern Galicia during 1905–1907. The key problem of the current electoral legislation was that the three million Ukrainians who lived in the Austro-Hungarian Empire were represented by only 10 delegates in the State Council. At the end of 1905, the representatives of Ukrainian political parties started an active campaign to promote innovations in the electoral law, thereby provoking a mass wave of peasant meetings, during which the proposed changes were discussed. As a result, at the beginning of 1907, new election rules came into force, which, after being signed by the monarch, significantly expanded the voting rights of the rural population. According to the results of the elections to the State Council in May 1907, the interests of the Ukrainian community were represented by 27 ambassadors. The struggle of Galician Ukrainians for the reform of the electoral legislation showed the enslaved peoples of the Austro-Hungarian Empire that an active civil position contributed to the improvement of one's own position, and later it led to the restoration of the state independence of the Slavic states.

Key words: *Austro-Hungarian Empire, Eastern Galicia, peasantry, electoral reform.*

Постановка проблеми. Суспільно-політичні трансформації 1980-х років у звільнили від радянського тоталітаризму країни Центральної та Східної Європи. Як зазначають дослідники Г. Кітчельт, З. Мансфельдова, Р. Марковський та Г. Тока: «падіння політичних та економічних режимів завжди відкриває перед новими суб'єктами політичного процесу нагоду творчо використати вельми непередбачуване та відкрите поле можливостей для створення нових інститутів і владних відносин» (Кітчельт, 1999: 19).

Процес демократизації суспільного життя неодмінно пов'язаний із прозорістю функціонування виборчих систем, які забезпечують легальні зміну правлячих еліт. В українському суспільстві часто виникають дискусії, яку модель учасницької демократії варто взяти за зразок: європейську, американську чи якусь іншу. У цьому контексті, Україна унікальна країна, в якій поєднано риси кількох виборчих традицій, оскільки тривалий час українські етнічні землі входили до складу Російської та Австро-

Угорської імперії, що істотно впливає на перебіг та результати сучасних виборчих кампаній.

Дослідники виборчих систем в Україні та за її межами відзначають цікаву особливість участі її громадян у виборчих кампаніях, що викликана впливом на суспільство двох полярних історичних парадигм. Мешканці, так званої, «Великої України», зазвичай інертно ставляться до перебігу виборчих кампаній та участі у ній, і зазвичай підтримують ті політичні сили, які зорієнтовані проросійськи, натомість жителі західної частини країни (колишня підавстрійська Східна Галичина) приймають доволі активну участь у передвиборчих процесах, і підтримують прозахідні політичні сили. Польський соціолог Т. Зарицький цей феномен пояснює тим, що західні регіони України мали найдовший безперервний досвід конкурентних виборів. Завдяки цьому факту та умовам соціального та політичного життя в Австро-Угорській імперії вони виробили кілька рис, характерних для громадянського суспільства (Зарицький, 1989: 36). Як зазначає український історик М. Литвин: «хоч австрійська провінція Галичина припинила адміністративно-політичне існування у 1918 р., на початку ХХІ століття дух Галичини був невимимим, примарним, міфологічним, суперечливим, але усе ще дуже живим» (Литвин, 2016: 6).

Аналіз досліджень. Питання трансформації виборчого права Австро-Угорської імперії на початку ХХ століття неодноразово ставало предметом наукових розвідок українських та польських істориків. Зважаючи на формат публікації, окреслимо лише основних авторів, праці яких відображають задекларовану тематику.

Перебіг реформи австрійського виборчого законодавства розкрито у монографіях та статтях безпосередніх учасників тих подій: К. Левицького (Левицький, 1926), Д. Дорошенка (Дорошенко, 1907), Т. Войнаровського (Войнаровський, 1910), М. Лозинського (Лозинський, 1908), В. Левицького (Левицький, 1915) та С. Вітика (Вітик, 1915), (Вітик, 1906).

Доволі детально боротьбу за впровадження норм загального виборчого права українських делегатів у австрійському парламенті описано у дослідженні Т. Цюцюри (Цюцюра, 1980).

Реформування виборчого законодавства Австро-Угорської імперії та його вплив на україно-польські взаємини на початку ХХ століття, висвітлено у працях сучасних українських істориків М. Кугутяка (Кугутяк, 1993), Б. Гудя (Гудь, 2017), І. Монолатія (Монолатій, 2012), О. Сухого (Сухий, 1999), М. Литвина (Литвин, 2016).

Правові аспекти реформування австрійського виборчого законодавства розкрито у працях Ю. Плекана (Плекан, 2008) та А. Баран (Баран, 2017: 10–14).

Польські історики кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., у своїх наукових розвідках, розкриваючи перебіг реформ виборчого законодавства у Австро-Угорській імперії, основну увагу акцентували на тому, як кількість представників у державному парламенті впливала на соціально-економічне становище польської та української громад на теренах Східної Галичини. Варто зазначити, що науковці, які дотримувалися соціал-демократичних поглядів, у своїх роботах наголошували, що некоректне змагання між польськими та українськими політичними силами за місця у австрійському парламенті, рано чи пізно приведе до кровавого протистояння між двома народами (Feldman, 1907: 229; Najdus, 1955: 41–98; Wasilewski, 1911).

Важливим елементом реконструкції процесу боротьби українського населення Східної Галичини за розширення виборчих прав, є матеріали тогочасної періодики, зокрема україномовних газет «Діло», «Руслан» та «Свобода». На сторінках газет друкувалися аналітичні матеріали про суспільно-політичні настрої в краї, інформацію публічно-правового характеру, відозви лідерів політичних партій та громадських об'єднань, представників релігійних конфесій, оголошення про організацію народних віч та їх перебіг. Розлогий аналіз дописів, присвячених виборчій реформі 1905–1907 років, опублікованих на сторінках часопису «Діло», здійснив львівський історик К. Курилишин (Курилишин, 2019).

У нашому дослідженні основний аспект ми робимо на розкритті ролі народних віч, як елементу ударницької демократії, у впровадженні ключових положень виборчої реформи, у царині розширення виборчих прав українського сільського населення Східної Галичини.

Мета статті – дослідити та проаналізувати особливості боротьби українців Східної Галичини за реформу виборчого права (1905–1907 рр.).

Виклад основного матеріалу. У ХХІ столітті, сучасній молодій людині видається, що, вільне, пряме, загальне і таємне виборче право існувало завжди, тим паче у західноєвропейських країнах. Водночас в середовищі західноукраїнської молоді на сьогоднішній час панують міфічні уявлення проте, що коли ці землі перебували у складі Австро-Угорської імперії, то це були золоті і благодатні роки, і на цих теренах практично «непливли молочні ріки з киселевими берегами».

Юним українським громадянам важко повірити у те, що ще якихось сто років тому, в центрі Європи за право вільно обирати велася ціла війна із палкими промовама ораторів, «ріками крові», що проливалися під час численних мітингів.

Розкриття задекларованої теми дослідження вимагає короткої історичної ретроспективи реалій життя галицьких українців в умовах Австро-Угорської імперії.

Унаслідок першого поділу Речі Посполитою 1772 р. землі Східної Галичини включено до адміністративного устрою Австрійської монархії. Статистично територія Галичини займала 28% імперії, а її населення становило 26% підданих монархії. В етнічному плані це була найбільш строката провінція, оскільки на цих теренах проживали українці, поляки, німці, євреї, угорці тощо. Домінуючими етнічними спільнотами були українці та поляки. Потрібно зазначити, що поляки та євреї проживали переважно у містах, натомість українці були здебільшого мешканцями сіл. Незважаючи на те, що Галичина була найбільш заселеною частиною Східної Європи, її мешканці були найбіднішими в імперії. Один із лідерів польської соціал-демократичної партії Ю. Мархлевський у нарисі «Подорож по Галичині» у 1901 р. описував життя у Східній Галичині, як «стару історію про майже безнадійну бідність» (Найдус, 1955: 41).

Конституційні реформи в Австрійській імперії 1848–1867 років мали на меті скасування середньовічних пережитків, активізацію суспільно-політичного життя, шляхом надання більшості громадянам активного виборчого права, що у кінцевому результаті мало привести до покращення добробуту населення.

Стосовно Східної Галичини, то означені реформи спричинилися до зворотного ефекту, коли за означенням о. Т. Войнаровського: «середньовічні суспільні відносини удержалися в Галичині до недавнього часу» (Войнаровський, 1910: 32). Основну причину такого стану справ, вбачаємо, у заграванні офіційної австрійської влади із польськими земельними латифундистами.

Як зазначав правник М. Лозинський: «Австрійська політика в українській справі ніколи не була ясна й певна, вона була обтяжена спадщиною польсько-українських відносин... Рахуючись з тим, що польська шляхта не мириться з новими обставинами та мріє про відбудову польської держави, старався ослабити її, опікуючись українським селянством... але опіка ся не виходила поза скромні межі тих, передусім правно-економічних реформам, на які міг спромогтися абсолютизм» (Лозинський, 1916: 8).

Потурання австрійських урядових кіл польським земельним магнатам спричинилося до того, що з 1867 р. фактичними господарями Галичини стають представники польської консервативної земельної шляхти, які поступово витіснили українську інтелігенцію з австрійського суспільно-політичного життя (Wasilewski, 1911: 168). Парадокс полягав у тому, що на теренах Східної Галичини, поляки становили меншість. Так, згідно перепису населення 1900 року, з 4 814 171 мешканців краю, 62,5% становили українці, і лише 33,7% поляки (Wasilewski, 1911: 161).

Дещо згладжувала польсько-українські антагонізми, у Східній Галичині, практика поїздок делегацій українських селян, під проводом їх парохів до Відня, шукати справедливості у цісаря. Упродовж тривалого часу польським латифундистам ніяк не вдавалося відзвичаїти галицьких селян від такого політичного паломництва.

Наприкінці XIX століття, скориставшись прогалинами Австрійського виборчого права, польська земельна шляхта зуміла отримати більшість у всіх представницьких органах імперії, яскравим свідченням чого стали виборчі кампанії до Галицького крайового сейму 1895 р. та Державної Ради 1897 р.

На цих виборах, український політикум, через ідеологічні розбіжності, не зумів виробити єдиної стратегії та висунути спільних кандидатів (Курилишин, 2017: 5). Натомість польській громаді Східної Галичини не лише вдалося скоординувати висунення кандидатів, але й залучити величезний адміністративний ресурс.

Як результат, на виборах до крайового сейму українці отримали 14 мандатів із 150. У Державній Раді із 78 послів від Галичини, українські інтереси представляли 9 послів, проти 63 польських (По виборах. 1895: 1; Посли Галичини в раді державній. 1897: 2–3).

Перемога польської шляхти не лише «вилікувала галицьких селян від віри в віденську справедливість», але й дала польській меншості необмежені можливості користуватися економічними перевагами у регіоні.

В руках польських латифундистів залишилося їх «святість» – право на «пропінацію» (монополія на продаж алкогольних напоїв – авт.) та оренду горілчаних заводів, яка наприкінці XIX ст. приносила 7,8 млн. крон річного доходу. Додатково за шляхтою залишилися ліси та пасовиська, що давало їй змогу і надалі змушувати українських селян відробляти середньовічні повинності, включати заборони вбити зайця на своєму городі, оскільки право полювати належить виключно шляхтичам. Загалом селяни Східної Галичини за лісові сервітути

щороку сплачували землевласникам 16 млн. крон (Демкович-Добрянський, 1969: 84, 87).

Ця різниця відображалася й культурно-освітній та науковій сферах. Зокрема, в обох частинах Галичини поляки мають 49 середніх шкіл проти 5 українських. В державному бюджеті 1904 року на польські приватні школи передбачалося 73 830 крон субсидій, а на українські – 10 400. На Краківську Академію наук призначено 79 000, на Наукове Товариство імені Шевченка – 10 000 крон. Польським сільськогосподарським спілкам виділено 659 273 крони, українським – 4000. Польські добротинні організації отримали 45 000 крон субсидій, українські 1800. На підтримку польських історичних пам'яток 48 220 крон, українцям – нічого (Дорошенко, 1907: 78–79).

Такі дії польської шляхти у Східній Галичині, за твердженням польського історика В. Фельдмана, спровокували подвійний національно-економічний антагонізм з українським селянством (Feldman, 1907: 229). Це стало можливим, у тому числі, й завдяки тотальному домінуванню польських представників у Державній Раді та Галицькому Крайовому Сеймі. На початку ХХ століття поляки мали 78 послів у Державній Раді проти 8 українських, а у Галицькому крайовому сеймі із 161 депутата, українці мали 13 представників (Дорошенко, 1907: 77). о. Т. Войнаровський називав «глухом» стан, коли українських рільників Галичини у державному парламенті представляють здебільшого: «делегати польської національності і то виключно представителі більшої посілості з її зашниками» (Войнаровський, 1910: 33).

Після того, як ніхто з польських шляхтичів та державних чиновників не був покараний за зловживання під час виборчих кампаній, українці втратили будь-яку надію добитися покращення свого становища від вищих урядових кіл у Відні. У селянських масах все більше знаходили відклики ідеї радикальних методів боротьби. Свідченням цього є масовий селянський страйковий рух 1902–1904 рр.

Відтак, коли в Австро-Угорській імперії розпочалися політичні процеси покликані реформувати виборче законодавство, українці Східної Галичини у ньому побачили останній шанс покращити своє становище в країні.

Правник В. Левицький пригадував: «...коли 1905 року в Австрії розпочався рух за реформу виборчого закону до парламенту, то всі народи Австрії прагнули введення замість давнього виборчого права – загального, рівного, безпосереднього і таємного права обирати, тоді український народ став в першому ряду борців» (Левицький, 1915: 14).

На початку жовтня 1905 р. українські послы Галицького крайового сейму заявили, що на часі реформа виборчої системи до крайового сейму. Проте, польська більшість не хотіла нічого чути про зміни виборчого права. На що під час політичних дебатів, український посол Є. Олесницький заявив, що безправні українці «зметуть цей Сейм привілейованих» (Левицький, 1926: 408).

Лідери Української національно-демократичної партії закликали своїх прихильників організувати масові народні віча та демонстрації з вимогами розширення виборчих прав та підтримки запропонованої Австрійським монархом виборчої реформи (Народний комітет в справі виборчої реформи. 1905: 1).

Наприкінці листопада – на початку грудня 1905 р. практично у всіх містечках та селах Східної Галичини відбулися віча, під час яких українці заявляли рішучу підтримку ідеї реформування виборчого законодавства. Найбільше українські селяни переживали, щоб зміна виборчого законодавства не привела до розширення прав Галицького сейму і посилення привілеїв польської земельної шляхти (Рух за загальним виборчим правом. Свобода 1905: 4).

На початку грудня 1905 р. Ширший народний комітет УНДП звернувся до «всіх русинів галицької землі» із маніфестом, у якому наголошувалося, що відтепер доля «всього народу і його будучих поколінь» лежить у їх руках і, щоб кожен був готовий «до завзятої і рішучої боротьби» (Маніфест до всіх Русинів галицької землі. 1905: 1).

Організація масових заходів потребувала значних коштів, зокрема для оренди приміщень та друку агітаційних матеріалів. Відтак лідери народовців створили «Фонд бойовий за загальне виборче право» і звернулися до всіх небайдужих українців вносити свої пожертви. Зібрані під час народних віч, зборів, чи просто товариських зустрічей кошти, потрібно було переказувати на ощадну книжку № 3000 «Краєвого Союзу кредитового у Львові» (Бойовий фонд! 1905: 1).

25 грудня 1905 р. у Львові розпочав роботу з'їзд Української народно-демократичної партії, делегати якого у своїх промовах підтримували виборчу реформу і декларували, що докладуть усіх зусиль за її проведення усіма законними методами. У своєму виступі адвокат Є. Левицький, закликав широкі українські маси до активної участі у народних вічах на підтримку реформи. Серед іншого промовець наголосив на тому, що чим більше українців вийде, тим більше з думкою народу буде рахуватися офіційна влада (Народний з'їзд. 1905: 1–2).

Учасники з'їзду ухвалили рішення відправити делегатів до австрійського прем'єр-міністра барона

П. Гауч фон Франкентурма, щоб йому передати пропозиції української громади стосовно майбутньої виборчої реформи (Левицький, 1926: 410).

Провідники українського вічевого руху констатували, що наприкінці 1905 р. вічева хвиля дещо спала, а відтак рекомендували його учасникам перепочити та набратися нових сил у перші дватри тижні по святі Різдва, водночас не забувати колядувати на бойовий фонд (Колядуймо на боевий фонд. 1905: 1).

Український громадський діяч С. Вітик на початку 1906 р. підготував брошуру у якій описав, як українцям потрібно боротися за свої політичні права, і закликав: «Нехай кожен безперестанно скликає віча! Нехай усі знають, що наш народ не спить, що жадає свої прав, що не дозволить сфальшувати тих законів... Із перемогою, із здобуттям загального, рівного, безпосереднього і тайного виборчого права увійде в нашу хату благодатне проміння сонця, що осушить наші сльози, що розвіє нашу темноту, що розіб'є наші кайдани, увійде проміння світла, щастя і кращої долі» (Вітик, 1906: 12).

На початку 1906 р. у багатьох містах і селах Галичини відбулися багатотисячні мітинги і збори українців, в ході яких лунали заклики до влади якомога швидше впровадити виборчу реформу. Як засвідчував згодом В. Левицький: «Сотнями і тисячами збирався український народ на тих вічах та рішуче домагався впровадження справедливого виборчого права, яке давало б йому можливість делегувати до парламенту пропорційно до його кількості своїх представників (Левицький, 1915: 14).

Польські латифундисти намагалися зупинити вічевий рух українців за розширення виборчих прав вбачаючи у ньому загрозу своєму домінуванню у регіоні. Відтак, через місцевих чиновників під різними приводами намагалися заборонити проведення масових заходів. Самбірський староста Кешковський наприкінці 1905 р. заборонив проведення 16 віч на підтримку виборчої реформи. Станиславівський староста Прокопчиц заборонив проведення віч у селах Добрівляни та Узені через те, що у другому пункті програми віча було зазначено проведення «дискусій» (Заборони руских віч. 1905: 3).

У с. Саджавці Надвірнянського повіту після заборони проведення віча, близько 1000 селян зібралися для обговорення проєкту реформи у столі місцевого грео-католицького пароха С. Бобиневича (В Надвірнянському повіті. 1906: 2).

30 січня 1906 р. староста Старого Самбора заборонив проводити маніфестації мотивуючи своє рішення тією обставиною, що в окрузі пану-

ють епідемії скарлатини, тифу, душного кашлю, дифтерії (Віче в Старім Самборі. 1906: 2).

Під час недільної служби у с. Будзанів Чортківського повіту комендант поліції Туманків та вахмістр поліції Садовий за допомогою драбини зняли прикріпленій до муру храму маніфест Народного комітету. Чортківське староство на Тернопільщині по усіх місцевих дорогах розставило вартових, які закликали українських селян не ходити на віча, а повертатися додому. 27 січня 1906 р. в Косові Чортківського повіту місцеві жандарми закрили придорожню рогачку, кричали на українських селян, називали їх грабіжниками, погрожували арештом та тюрмою (Терор гірший як в Росії. 1906: 3).

Часто організатори народних віч піддавалися судовому переслідуванню, після чого або змушені були сплачувати штрафи чи сидіти кілька днів під арештом (Виїмковий стан у Східній Галичині. 1906: 2).

На початку 1906 р. ангажовані великими землевласниками польські політичні діячі намагалися переконати австрійських чиновників, що український вічевий рух це нова «гайдамаччина» спрямована не лише проти польської шляхти, але й проти влади цісаря.

З метою інформування австрійського монарха про реальний стан справ у краї, 22 січня 1906 р. у Відні відбулася зустріч української делегації на чолі з митрополитом А. Шептицьким та цісаря Франца Йосифа. У своїй промові А. Шептицький просив, щоб під час впровадження виборчої реформи Східна Галичина та українці були однаково трактовані з іншими краями і народами держави, а також отримали ту кількість мандатів, які б реально відповідали території та кількості населення. У свою чергу Франц Йосиф згадав, що йому надходили звернення від кількох віч і запевнив послів, що виборча реформа буде відповідати потребам українського народу. Натомість попросив лідерів української громадськості дотримувати законів країни, щоб народні зібрання носили мирний характер (Руська депутація у Відні. 1906: 1–2). На це прохання, учасник делегації Ю. Романчук запевнив цісаря, що у краї панує спокій, і що з українського боку немає жодних агресивних проявів (Левицький, 1926: 41).

Спілкуючись із монархом українські послі не знали, що суспільно-політична ситуація у Східній Галичині радикально змінилася.

21 січня 1906 р. у с. Лісна Тарновиця мало відбувся народне віче. Надвірнянський староста звинувативши селян у підготовці бунту наклав заборону. Щоб не порушувати закону, шеститисячне зібрання відбулося у столі місцевого гос-

подаря М. Лосицького. Велике скупчення людей зацікавило угорських жандармів, що проходили повз обійстя. Коли жандарми поцікавилися у господаря, що відбувається, хтось із натовпу крикнув «Ганьба» і розпочалася штовханина. Не розібравшись до кінця у ситуації, командир жандармів наказав багнетами заспокоїти селян, і сам хвацько взявся розмахувати шаблею. Полилася перша кров. Зупинив побоїще приїзд посла Є. Олесницького (Масакра в Тарнавиці Лісній. 1906: 2).

26 лютого 1906 р. відбулося велелюдне народне віче для обговорення виборчої реформи у с. Лядське Бучацького повіту, в якому прийняло участь від 10 до 12 тисяч осіб із Товмацького та Бучацького повітів. Під час проведення віча, громада попросила покинути президію зібрання Товмацького секретаря повітової ради п. Василевського, який був знаним у краї фальсифікатором виборчих кампаній. Після чого Бучацький повітовий комісар Д. Дуніковський закрити віче. Від розбурханого українського натовпу Василевський з повітовим комісаром заховалися у місцевій кошикарській школі, з якої їх визволили організатори зборів.

В ніч з 27 на 28 лютого до с. Нижнева Бучацького повіту прибув загін жандармів з метою арешту учасників зборів у Лядському. Під час етапування затриманих мала місце сутичка жандармів із місцевими українськими селянами, що хотіли визволити своїх земляків. У результаті застосування військовими вогнепальної зброї шестеро осіб загинуло, 18 отримали поранення (Вже ллється кров руського народу! 1906: 1–2).

Зазначені події отримали широкий резонанс не лише у Східній Галичині, оскільки стали предметом розгляду у Державній Раді (Нижнівські події в австрійському парламенті., 1906: 1). У багатьох містах і селах відбувалися поминальні молитви за загиблими, під час яких збиралися кошти для потреб постраждалих родин. Зокрема Ширший народний комітет виділив для родин загиблих 200 крон. Крім того, на могилі загиблих коштом української громади краю мали спорудити пам'ятник (Для помордованих в Нижневі. 1906: 2).

Зважаючи на загострення ситуації у регіоні, українські політичні кола вирішили активніше залучати україномовну пресу для інформування української громадськості та уникати великих масових зібрань. З цією метою, прихильна до УНДП львівський часопис «Діло» з 22 лютого 1906 р. на своїх сторінках публікував відомості про урядові пропозиції стосовно трансформації виборчого законодавства. Редактори видання обґрунтовано критикували пропоновані правові новації як такі, що істотно порушують права української громади краю. Журналісти,

констатували разючу несправедливість, коли у Східній Галичині один кандидат представляв інтереси близько 113 000 осіб, коли у Західній Галичині один посла делегували 74 000 виборців (Курилишин. 2019: 10).

На засіданні «Широкого народного комітету», який відбувся 3 березня 1906 р. у м. Львів, представники українських політичних партій обговорили хід виборчої реформи, зокрема особливості розподілу представницьких мандатів у Галичині. У прийнятій за результатами обговорення резолюції, наголошувалася, що запропоновані австрійським урядом нововведення, суттєво порушують права української громади. Зокрема учасників засідання обурило несправедливий розподіл виборчих округів, оскільки половина мандатів української частки краю може перейти до польської громади. Відтак, Ширший Народний Комітет у своїх пропозиціях до австрійського уряду пропонував вирівняти виборчі округи Західної та Східної Галичини та включити українські громади, які компактно проживали у Західній Галичині до складу виборчих округів Східної Галичини (Курилишин, 2019: 11).

Польські депутати в Австрійському парламенті вимагали від урядовців при внесенні змін до виборчого законодавства враховувати їх інтереси, оскільки завжди займали державницьку позицію. На ці заклики, прем'єр-міністр Гавч відповідав, що за свої державницькі погляди поляки завжди вимагали платні (Левицький, 1926: 420).

Після певних дебатів, австрійський уряд оприлюднив оновлений варіант виборчої реформи відповідно до якого, один український посол презентував 114 000 виборців, тоді коли польського обирали 53 000 осіб. Таким чином, інтереси української громади мали обстоювати 27 послів, а польської 75. Очевидно, що такі пропозиції не задовольняли українську громадськість. Чинні українські послы у Державній раді оголосили протест.

Реакцією на таке рішення парламентської комісії з виборчої реформи стали офіційні протести від українського парламентського клубу Державної ради і Народного комітету. В ході переговорів, остаточно комісія затвердила 106 представницьких мандатів для Галичини. Першого листопада 1906 р. Ширший народний комітет оприлюднив «Протест Русинів галицької землі», у якому закликав запровадити рівне виборче права пропорційно кількості населення, та забезпечити українцям, які проживали у містах, можливість обирати своїх послів. Протест завершувався вимогою територіально-національної автономії для українського населення з українським сеймом у Львові (Курилишин, 2019: 11).

Після гострих дебатів між представниками різних національних груп 1 грудня 1906 р. урядовий законопроект «Про вибори членів Палати послів рейхсрату» було схвалено Палатою послів. Палата панів підтримала це рішення 21 січня 1907 р., а 26 січня 1907 р. законопроект був затверджений цісарем і вступив у дію (Цюцюра, 1980: 37).

26 січня 1907 р. парламент схвалив закон «Про карно-правні постанови для охорони свободи виборів і зборів», який був одним із перших юридичних документів, що чітко окреслив ознаки правопорушень виборчого законодавства в Австро-Угорщині (Монолатій, 2012: 112).

Нові вибори на території Галичини відбулися у період з 13 травня до 4 червня. За їх підсумком до Державної ради обрано 27 послів від українських партій, що було по трактовано українським суспільством, як значний успіх, адже під час виборів 1900 р. українці мали лише 10 послів. Варто зазначити, що у 10-ти змішаних виборчих округах Східної Галичини українці здобули 10 мандатів, 8 – поляки, 2 – євреї. В тих округах, де домінувало українське населення, українці здобули 17 мандатів проти 1 польського (Монолатій, 2012: 223).

Реформа виборчого права значно активізувала українську національну спільноту, селяни активно користувалися правом голосу, про що свідчить явка на вибори біля 60%.

Висновки. Формат публікації не дає змоги авторам розкрити усіх аспектів досліджуваної про-

блеми, але із наведеного вище матеріалу можемо констатувати, що кампанія за розширення виборчих прав у австро-Угорській імперії, яка мала місце на теренах Східної Галичини у 1905–1907 роках, радикально не вирішила ні суспільно-політичних, ні економічних, проблем українського населення краю, хоч певні зрушення мали місце.

По–перше, імплементація норм нового виборчого законодавства розширила виборчі права сільського населення, що дало змогу останнім збільшити чисельність своїх представників у Державній Раді.

По–друге, сільське населення регіону, побажило, що є абсолютно законний політичний інструментарій боротьби за покращення свого становища.

Крім безцінного політичного досвіду, українська спільнота чітко усвідомила, що у подальшій боротьбі за реалізацію своїх національних планів з відновлення державної незалежності, вона може розраховувати виключно на власні сили.

Зазначимо, що на початку ХХ століття, це був лише невеликий політичний успіх українців, який засвідчив, що якщо не сидіти склавши руки, а активно діяти, то можна досягати набагато більших результатів.

Відтак, боротьба за проголошення української автономії у складі Австро-Угорщини, завершилася проголошенням у Львові 18 жовтня 1918 р. незалежної Західноукраїнської Народної Республіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баран А. Реалізація законодавства Австро-Угорщини щодо загального виборчого права в Східній Галичині на поч. ХХ ст. Актуальні проблеми правознавства. 2017. Вип. 36. С. 10–14.
2. Бойовий фонд! Діло. 1905. 2. (15). Грудня. Ч. 269. С. 1.
3. В Надвірнянському повіті. Діло. 1906. 23 січня. Ч. 18. С. 2.
4. Вже летить кров руського народу! Діло. 1906. 16 лютого (1 марця). Ч. 35. 1–2.
5. Виймковий стан у Східній Галичині. Діло. 1906. 10 (23) січня. Ч. 7. С. 2.
6. Вітик С. Під теперішню пору. Львів 1906. 15 с.
7. Віче в Старім Самборі. Діло. 1906. 23 січня. Ч. 18. С. 2.
8. Войнаровський Т. Вплив польщі на економічний розвій України-руси: історично-економічна розвідка. Львів : Накладом автора; 3 друкарні Наукового Товариства імені Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1910. 59 с.
9. Гудь Б. З історії етносоціальних конфліктів. Українці й поляки на Наддніпрянщині, Волині й у Східній Галичині в ХІХ – першій половині ХХ ст. Харків: Акта, 2017. 440 с.
10. Демкович-Добрянський М. Українсько-польські стосунки у ХІХ сторіччі. Мюнхен: [б.в.], 1969. 114 с.
11. Для помордованих в Нижневі. Діло. 1906. 20 лютого (5 марця). Ч. 38. С. 2.
12. Дорошенко Д. Україна 1906 р. Україна. 1907. Т. 1. Кн. 1. С.73–96.
13. Заборони руских віч. Діло. 1905. 29 грудня (11 сіня 1906). Ч. 288. С. 3.
14. Колядуймо на боевий фонд. Діло. 1905. 24 грудня (6 січня 1906 р.). Ч. 286. С. 1.
15. Кугутяк М.В. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст. – 1939 р.) Івано-Франківськ: б.в., 1993. 199 с.
16. Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939): матеріали до бібліографістики. Дрогобич: Коло, 2017. Т. 3: 1895–1899 рр. 712 с.
17. Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939): матеріали до бібліографістики. Дрогобич: Коло, 2019. Т. 5: 1905–1909 рр. 768 с.
18. Левицький В. Як живеть ся українському народови в Австрії. Відень: Накладом «Союза визволення України», 1915. 28 с.

19. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 на підставі споминів. Львів: Друкарня ОО. Василян у Жовкві, 1926. 736 с.
20. Литвин М. Проект Україна. Австрійська Галичина. Харків: Час читати, 2016. 410 с.
21. Лозинський М. Галичина в життю України. Відень: Накладом «Союза за визволення України», 1916. 62 с.
22. Маніфест до всіх Русинів галицької землі. Діло. 1905. 30 (13 грудня) листопада. Ч. 267. С. 1.
23. Масафра в Тарнавиці Лісній. Діло. 1906. 10(23) січня. Ч. 7. С. 2.
24. Монолатій І. С. Інші свої. Політична участь етнічних акторів пізньогабсбурзьких Галичини і Буковини. Монографія. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2012. 432 с.
25. Народний з'їзд. Діло. 1905. 14 (27) грудня. Ч. 277. С. 1–2.
26. Народний комітет в справі виборчої реформи. Діло. 1905. 28 листопада. Ч. 265. С. 1.
27. Нижнівські події в австрійському парламенті. Діло. 1906. 23 лютого (8 марця). Ч. 40. С. 1.
28. Плекан Ю. Боротьба за реформу виборчого законодавства до австрійського парламенту та галицького сейму кінець XIX – початок XX ст.). Івано-Франківськ: Видавець Третяк І. Я., 2008. 204 с.
29. По виборах. Діло. 1895. 18(30) вересня. Ч. 208. С. 1.
30. Посли Галичини в раді державній. Діло. 1897. 12(24) марта. Ч. 58. С. 2–3.
31. Руська депутація у Відни. 1906. 10 (23) січня. Ч. 7. С. 1–2.
32. Рух за загальним виборчим правом. Свобода 1905. 14 Децембра. Ч. 50. С. 4.
33. Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом: Нариси історії XIX – початку XX ст. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка; Інститут українознавства ім. І Крип'якевича НАН України, 1999. 226 с.
34. Терор гірший як в Росії. Діло. 1906. 18 січня. Ч. 14. С. 3.
35. Цюцюра Т. Б. Боротьба українців у віденському парламенті за загальне виборче право і національну автономію (зокрема в роках 1905–1907). Український історик. Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен. 1980. Вип. 1–4 (65–68). Рік XVII. С. 23–44.
36. Feldman W. Stronnictwa i programy polityczne w Galicyi, 1846–1906. T. I. Kraków: Spółka nakładowa «Książka», 1907. 371 s.
37. Kitschelt H., Mansfeldova Z., Markowski R., Toka G. *Historical legacies and strategies of democratization: pathways toward post-communist polities*. Post-communist party systems: competition, representation and inter-party cooperation. Cambridge; Cambridge University press, 1999. Pp. 19–41.
38. Najdus, W. Podłoże ruchu burżuazyjno-demokratyczne w Galicji w przededniu reuolucji 1905–1907 roku. Przegląd Historyczny. 1955. № 46/1–2. S. 41–98.
39. Wasilewski L. Ukraina I sprawa ukraińska. Ukraina i sprawa ukraińska. Kraków: Spółka nakładowa «Książka», 1911. 219 s.
40. Zarycki T. The new electoral geography of Central Europe. Budapest, 1999. 81 s.

REFERENCES

1. Baran A. (2017). Realizatsiia zakonodavstva Avstro-Uhorschyny shchodo zahalnoho vyborchoho prava v Skhidnii Halychyni na poch. XX st. [Implementation of the legislation of Austria-Hungary regarding universal suffrage in Eastern Galicia at the beginning. 20th century]. Aktualni problemy pravoznavstva. Vyp. 36. S. 10–14. [in Ukrainian].
2. Boiovvy fond! [Combat fund!] (1905). Dilo. 2. (15). Hrudnia. Ch. 269. S. 1. [in Ukrainian].
3. V Nadvirnianskomu poviti [In Nadvirnyan district] (1906). Dilo. 23 sichnia. Ch. 18. S. 2. [in Ukrainian].
4. Vzhe llietsia krov ruskoho narodu! [The blood of the Russian people is already pouring!] (1906). Dilo. 16 liutoho (1 martsia). Ch. 35. 1–2. [in Ukrainian].
5. Vyimkovyi stan u Skhidnii Halychyni [Exemption state in Eastern Galicia] (1906). Dilo. 10 (23) sichnia. Ch. 7. S. 2. [in Ukrainian].
6. Vityk S. (1906). Pid teperishniu poru [At the present time]. Lviv. 15 s. [in Ukrainian].
7. Viche v Starim Sambori [Viche in Stary Sambor] (1906). Dilo. 23 sichnia. Ch. 18. S. 2. [in Ukrainian].
8. Voinarovskiy T. (1910). Vplyv polshchi na ekonomichnyi rozvii ukrainy-rusy: istorychno-ekonomichna rozvidka [The influence of Poland on the economic development of Ukrainian-Russians: historical and economic research]. Lviv: Nakladom avtora; Z drukarni Naukovoho Tovarystva imeny Shevchenka pid zariadom K. Bednarskoho. 59 s. [in Ukrainian].
9. Hud B. (2017). Z istorii etnosotsialnykh konfliktiv. Ukraintsi y poliaky na Naddnyprianshchyni, Volyni y u Skhidnii Halychyni v XIX – pershii polovyni XX st. [From the history of ethno-social conflicts. Ukrainians and Poles in the Dnipro region, Volyn and Eastern Galicia in the 19th and the first half of the 20th centuries]. Kharkiv: Akta. 440 s. [in Ukrainian].
10. Demkovych-Dobrianskyi M. (1969). Ukrainsko-polski stosunky u XIX storichchi [Ukrainian-Polish relations in the 19th century]. Miunkhen: [b.v.]. 114 c. [in Ukrainian].
11. Dlia pomordovanykh v Nyzhnevi [For the mortified in Nizhnev] (1906). Dilo. 20 liutoho (5 martsia). Ch. 38. S. 2. [in Ukrainian].
12. Doroshenko D. (1907). Ukraina 1906 r. Ukraina. [Ukraine in 1906] T. 1. Kn. 1. S. 73–96. [in Ukrainian].
13. Zaborony ruskykh vich [Prohibitions of Russian eyes] (1905). Dilo. 29 hrudnia (11 sichnia 1906). Ch. 288. S. 3. [in Ukrainian].
14. Koliaduimo na boievyy fond [Let's carol for the war fund] (1905). Dilo. 24 hrudnia (6 sichnia 1906 r.). Ch. 286. S. 1. [in Ukrainian].
15. Kuhutiak M.V. (1993). Halychyna: storinky istorii. Narys suspilno-politychnoho rukhu (XIX st. – 1939 r.) [Galicia: pages of history. Essay on socio-political movement (XIX century - 1939)]. Ivano-Frankivsk: b.v. 199 s. [in Ukrainian].

16. Kurylyshyn K. (2017). Chasopys «Dilo» (Lviv, 1880–1939): materialy do bibliohrafistyky [Magazine «Dilo» (Lviv, 1880–1939): materials for bibliography]. Drohobych: Kolo. T. 3: 1895–1899 rr. 712 s. [in Ukrainian].
17. Kurylyshyn K. (2019). Chasopys «Dilo» (Lviv, 1880–1939): materialy do bibliohrafistyky [Magazine «Dilo» (Lviv, 1880–1939): materials for bibliography]. Drohobych: Kolo. T. 5: 1905–1909 rr. 768 s. [in Ukrainian].
18. Levytskyi V. (1915). Yak zhyvet sia ukrainskomu narodovy v Avstrii. Viden: Nakladom «Soiuzha vyzvolennia Ukrainy» [How the Ukrainian people live in Austria. Vienna: Printed by the «Union for the Liberation of Ukraine»]. 28 c. [in Ukrainian].
19. Levytskyi K. (1926). Istoriiia politychnoi dumky halytskykh ukrainsiv 1848–1914 na pidstavi spomyniv [History of political thought of Galician Ukrainians 1848–1914 based on memories]. Lviv: Drukarnia oo. Vasyliian u Zhovkvi. 736 c. [in Ukrainian].
20. Lytvyn M. (2016). Proekt Ukraina. Avstriiska Halychyna [Project «Ukraine». Austrian Galicia]. Kharkiv: Chas chytaty. 410 s. [in Ukrainian].
21. Lozynskyi M. (1916). Halychyna v zhyttii Ukrainy [Galicia in the life of Ukraine]. Viden: Nakladom «Soiuzha vyzvolennia Ukrainy». 62 s. [in Ukrainian].
22. Manifest do vsikh Rusyniv halytskoi zemli [Manifesto to all Rusyns of the Galician land] (1905). Dilo. 30 (13 hrudnia) lystopada. Ch. 267. S. 1. [in Ukrainian].
23. Masakra v Tarnavitsy Lisnii [Massacre in Tarnavitsa Lisnia] (1906). Dilo. 10(23) sichnia. Ch. 7. S. 2. [in Ukrainian].
24. Monolatii I. S. (2012). Inshi svoi. Politychna uchast etnichnykh aktoriv piznohabsburzkykh Halychyny i Bukovyny [Others are their own. Political participation of ethnic actors of late Habsburg Halychyna and Bukovyna]. Monohrafiia. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. 432 s. [in Ukrainian].
25. Narodnyi zizd [People's Congress] (1905). Dilo. 14 (27) hrudnia. Ch. 277. S. 1–2. [in Ukrainian].
26. Narodnyi komitet v spravi vyborchoi reformy [The People's Committee on Electoral Reform] (1905). Dilo. 28 lystopada. Ch. 265. S. 1. [in Ukrainian].
27. Nyzhniivski podii v avstriiskim parlamenti [Nizhiv events in the Austrian parliament] (1906). Dilo. 23 liutoho (8 martsia). Ch. 40. S. 1. [in Ukrainian].
28. Plekan Yu. (2008). Borotba za reformu vyborchoho zakonodavstva do avstriiskoho parlamenti ta halytskoho seimu kinets XIX – pochatok XX st.) [The struggle for the reform of the electoral legislation to the Austrian Parliament and the Galician Sejm, the end of the 19th - the beginning of the 20th century]. Ivano-Frankivsk: Vydavets Tretiak I. Ya. 204 s. [in Ukrainian].
29. Po vyborakh [By election] (1895). Dilo. 18(30) veresnia. Ch. 208. S. 1. [in Ukrainian].
30. Posly Halychyny v radi derzhavnii [Ambassadors of Galicia to the State Council] (1897). Dilo. 12(24) marta. Ch. 58. S. 2–3. [in Ukrainian].
31. Ruska deputatsiia u Vidny [Russian deputation in Vienna] (1906). 10 (23) sichnia. Ch. 7. S. 1–2. [in Ukrainian].
32. Rukh za zahalnym vyborchym pravom [Movement for universal suffrage] (1905). Svoboda. 14 Detsembra. Ch. 50. S. 4. [in Ukrainian].
33. Sukhyi O. (1999). Halychyna: mizh Skhodom i Zakhodom: Narysy istorii XIX – pochatku XX st. [Galicia: between East and West: Essays on the history of the 19th – early 20th centuries]. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet im. I. Franka; Instytut ukrainoznavstva im. I Krypiakevycha NAN Ukrainy. 226 s. [in Ukrainian].
34. Teror hirshyi yak v Rosii [Terror is worse than in Russia] (1906). Dilo. 18 sichnia. Ch. 14. S. 3. [in Ukrainian].
35. Tsiutsiura T. B. (1980). Borotba ukrainsiv u videnskomu parlamenti za zahalne vyborche pravo i natsionalnu avtonomiiu (zokrema v rokakh 1905–1907) [The struggle of Ukrainians in the Vienna Parliament for universal suffrage and national autonomy (in particular, in the years 1905–1907)]. Ukrainyky istoryk. Niu-York–Toronto–Miunkhen. Vyp. 1–4 (65–68). Rik KhVII. C. 23–44. [in Ukrainian].
36. Feldman W. (1907). Stronictwa i programy polityczne w Galicyi, 1846–1906 [Political parties and programs in Galicia, 1846–1906]. T. I. Kraków: Spółka nakładowa «Książka». 371 s. [in Polish].
37. Najdus W. (1955). Podłoże ruchu burżuazyjno-demokratyczne w Galicji w przededniu reuolucji 1905–1907 roku [The background of the bourgeois-democratic movement in Galicia on the eve of the revolution of 1905–1907]. Przegląd Historyczny. № 46/1–2. S. 41–98. [in Polish].
38. Kitschelt H., Mansfeldova Z., Markowski R., Toka G. (1999). Historical legacies and strategies of democratization: pathways toward post-communist politics. Post-communist party systems: competition, representation and inter-party cooperation. Cambridge; Cambridge University press. Rr. 19–41.
39. Wasilewski L. (1911). Ukraina I sprawa ukrainska. Ukraina i sprawa ukrainska [Ukraine and the Ukrainian case. Ukraine and the Ukrainian issue]. Kraków: Spółka nakładowa «Książka». 219 s. [in Polish].
40. Zarycki, T. (1999). The new electoral geography of Central Europe. Budapest. 1999. 81 s.

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 008:312.421 (Мистецтвознавство. Дизайн)
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-7

Віктор АРЕФ'ЄВ,
orcid.org/0000-0002-9845-6086
аспірант кафедри графічного дизайну
Київського національного університету культури і мистецтв
(Київ, Україна) areffiev@ukr.net

**ГЕШТАЛЬТ І ПАТЕРН ЯК АРТЕФАКТИ
ДИГІТАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДИЗАЙНУ**

Наголошено на актуальності звернення до провідних ознак віртуального дизайну – гештальт і патерн. **Мета статті** – визначити феномен синтезу візуальних технологій в контексті дигітального простору. **Методологія дослідження** презентована компаративним та системним підходами, задіяні також феноменологічний та діалектичний методи, які дають можливість здійснити мистецтвознавчий та культурологічний аналіз феномену дигітальних технологій. **Наукова новизна.** Доведено, що дигітальний простір наближує те, що знаходиться вдалі, і навпаки, дає можливість таким мікрооб'єктам, як піщинка, стати великими, як гора. Ця інверсія масштабів, несподіванка, перехід з однієї позиції на іншу робиться, як в монтажу кінематографа, в екранному просторі дигітальних технологій більш енергійно, і завдяки віртуальній реальності шви монтажу майже не помічаються. Відбувається континуальний перехід з одної позиції на іншу, який демонструє можливості бачити те, що не можна побачити звичайним зором. Фрто стає маркером цих реалій, які не бачать люди, якщо вони не орієнтовані на це надбачення. Виникає ціла низка спеціалістів, які починають працювати з гештальтами, тобто цими феноменами надбачення, виникає гештальт-психологія, яка породжує вже більш штучні і більш природно орієнтовані феномени, такі, як гештальт-терапія. І сам по собі принцип гештальт-терапії, звичайно, цікавий з точки зору, а як же можуть лікувати образами. **Висновки.** Віртуальна реальність – це штучний простір, створений завдяки сучасним комп'ютерним технологіям і представлений у цифровій формі, який не існує в природі, але дає можливість користувачеві перебувати всередині нього. Технічні пристрої та програмне забезпечення створюють для людини ефект присутності у новому світі аудіо-візуальної реальності та можливість впливати на його об'єкти. Всередині віртуальної реальності людина має можливість не тільки спостерігати, а і бути безпосереднім учасником цього світу: отримувати відчуття, максимально наближені до реальних, контактувати з іншими людьми, які теж знаходяться в цій реальності, впливати на її об'єкти, і навіть спілкуватися з її штучними персонажами. Штучні персонажі, їх засилля, надлишкова матеріальність має свою естетичну надлишковість в тому, що маски і об'єкти легко переходять з одного об'єкту на інший, шляхом цієї суміжності, близькості в просторі ігрової, психоделичної стратегії фотокінореальності, і одного дигітального дизайну.

Ключові слова: віртуальна реальність, синтез мистецтв, фотодизайн, гештальт, патерн, художній образ.

Viktor AREFIEV,
orcid.org/0000-0002-9845-6086
Graduate student at the Department of Graphic Design
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) areffiev@ukr.net

GESTALT AND PATTERN AS ARTIFACTS OF DIGITAL DESIGN TECHNOLOGIES

Emphasis is placed on the relevance of addressing the leading features of virtual design – gestalt and pattern. The purpose of the article is to define the phenomenon of synthesis of visual technologies in the context of digital space. The research methodology is presented with comparative and systemic approaches, phenomenological and dialectical methods are also used, which make it possible to carry out art and cultural analysis of the phenomenon of digital technologies. Scientific novelty. It has been proven that the digital space approximates what is successful, and conversely, enables objects as small as a grain of sand to become as large as a mountain. This inversion of scale, surprise, transition from one position to another is done, as in a cinematographic montage, in the screen space of digital technologies more energetically, and thanks to virtual reality, the seams of the montage are almost invisible. There is a continuous transition from one position to another, which demonstrates the ability to see things that cannot be seen with ordinary vision. Frto becomes a marker of these realities that people do not see if they are not oriented towards this vision. There is a whole series of specialists who are starting to work with Gestalts, that is, these phenomena of vision, Gestalt psychology is emerging, which gives rise to already more artificial and more naturally oriented phenomena, such as Gestalt therapy.

And the principle of Gestalt therapy in itself is, of course, interesting from the point of view of how images can be treated. Conclusions. Virtual reality is an artificial space created thanks to modern computer technologies and presented in digital form, which does not exist in nature, but allows the user to be inside it. Technical devices and software create for a person the effect of presence in the new world of audio-visual reality and the ability to influence its objects. Inside virtual reality, a person has the opportunity not only to observe, but also to be a direct participant in this world: to get sensations as close as possible to real ones, to contact other people who are also in this reality, to influence its objects, and even to communicate with it artificial characters. Jolly characters, their dominance, excessive materiality has its aesthetic redundancy in the fact that masks and objects easily pass from one object to another, through this contiguity, closeness in the space of the game, psychedelic strategy of photo-cinema reality, and one digital design.

Key words: virtual reality, synthesis of arts, photo design, gestalt, pattern, artistic image.

Постановка проблеми. Пошуки субстанційної реальності фото призвели Р. Барта до роздумів, що він побачив саму суть фотографії як такої. Він пише, що хотів би збільшити старе фото, щоб вивідати його істину, і вірить, що багаторазове («en cascade») збільшення фото крок за кроком воскресатиме нові та нові деталі минулого, і таким чином він знайде сутність своєї матері, яку шукав так довго і так ретельно, знайде її у просторі та часові. Ноемою (конститууючою ознакою) фотографії як такої він бачить сентенцію – «це було», і вважає, що для знаходження істини потрібна змога вдивитися в глибину, пройти крізь час, зазірнути на оборот паперу, а такі можливості дає саме фотографія.

Висновком такого блискучого панегірику фото є усвідомлення, що фото спонукає до пошуків істини. Дигітальна реальність континуальна, як і міф, вона не може мати дискретних ознак. З міфу не можна вийти, як і з дигітальної реальності. Істоти, які не мають смертної форми існування, перебувають поза часом, і весь цей простір, звичайно, входить в світ людини на правах істот, які не мають душі. І тут варто звернутися до дослідження Дж. Гібсона «Екологічний підхід до зорового сприйняття», де він намагається розширити рецепцію або перцепцію, і вивести її за межі власне антропологічного континууму.

Дж. Гібсон пише, що всупереч тому, що органом зору прийнято вважати око, пов'язане з мозком, він прагне показати, що орган зору – це ціла система, яка складається не тільки з ока, але і з голови, і тіла, яке здатне пересуватися по землі, і у цій системі мозок є лише одним з центральних органів. Гібсон звертає увагу на те, що у тому випадку, коли людині не заважають, вона може підійти до предмету, який її зацікавив, обійти його, розглянути з усіх боків. Такий зір автор називає природним.

Гештальт – німецьке слово («gestalt»), яке перекладається як «образ», «структура», «фігура», «форма». Тобто гештальт – це цілісний та осмислений образ, а якщо мається на увазі дія, то це завершена дія. Якщо ж дія незавершена, то психіка людини через це залишається напруженою. Людині

взагалі притаманне бажання завершеності, здійсненості, навіть якщо ми цього і не усвідомлюємо. Тобто якась проблемна ситуація, яка не знайшла вирішення, або незавершений процес, постійно «прокручується» у пам'яті людини, викликаючи почуття психологічного дискомфорту. Задача гештальт-терапії полягає саме в тому, щоб визначити незакритий гештальт і допомогти пацієнтові його закрити (саме допомогти, а не вирішити проблему замість пацієнта, бо він має зробити це сам). Якщо гештальт не є закритим, а проблема усвідомленою, то людина з великою ймовірністю знову і знову потраплятиме в ситуацію, коли незавершений гештальт відбувається раз за разом, так би мовити, знову і знову наступає на ті ж граблі.

Такою травмуючою ситуацією, або засобом переривання цілісного образу, гештальту, є патерн. Це англійське слово («pattern»), яке перекладається як «орнамент», «узор», «шаблон», «схема», «зразок», «структура» (як бачимо, ряд значень цього англійського слова співпадає з деякими значеннями німецького слова «gestalt»). Тобто можна говорити, що патерн – це усталений незакритий гештальт, який повторюється раз за разом.

Отже, ми тут бачимо достатньо чітку структуру поняття «патерн» як «зламаний гештальт». Під гештальтом розуміється будь-яка цілісність – цілісність антропологічна (мається на увазі реципієнт); цілісність космологічного масштабу (мається на увазі світ всього живого, тварин, тих, хто реагує і має щось на кшталт свідомості, тобто має можливість рецепції і перцепції); і цілісність того об'єкту, який сприймається. Така образна структура призводить до того, що патерни стають диференційними гештальтами, або спеціалізованими, сконструйованими, зображеними одиницями сприйняття у візуальних системах, зокрема в фото.

Аналіз досліджень і публікацій. Психологічні та естетичні проблеми фотодизайну досліджувалися в роботах В. Беньяміна, О. Доколові, Ю. Легенького, В. Личковаха, С. Марійко, Г. Черкова та ін. Соціологічні та філософські виміри фото знайшли висвітлення в роботах В. Беньяміна,

Дж. Гібсона, В. Хагена та ін. Однак проблема фото як складової віртуальних технологій є мало-дослідженою.

Мета статті – визначити феномен синтезу візуальних технологій в контексті дигітального простору.

Виклад основного матеріалу. Дизайнери намагаються принципи, визнані у контексті гештальт-психології, структурувати, як дизайн-програму. Можна стверджувати, що проектна свідомість надлишкового сповнена можливості структурувати інформацію. Так, ми легко знаходимо в хмарах конфігурації облич бачення, на старому подряпаному тлі теж вичитуємо своєрідні бажані нам форми. Це ті гештальти, які людина має як набір візуальних орієнтирів або систем орієнтацій, що актуалізуються в нашому досвіді сприйняття, і в умовах неповноти інформації її доповнюють. Тобто те, що пов'язано з інтерфейсом, з системами дизайнерських конфігурацій на екрані, теж має гештальт-природу, надлишково повну, тобто міфологізовану, структуровану в системі, де гештальт є відкритою системою, яка доповнюється досвідом реципієнта, а також несе в собі ключові системи структурування візуального досвіду.

Дослідники кіно А. Базен і інші були впевнені в надможливості кінематографа. Але ця надможливість так чи інакше реалізується як цілісність, як гештальт, який несе в собі згорнуту кінематику, яка монтує першій, середній, дальній плани і шляхом монтажу трансформує ці плани в один гештальт, або в один патерн. Отже, кадр орієнтований на те, що формується цілісність патерну, яка так чи інакше відображує цілісність гештальту. Патерн – це структурована візуальна і віртуальна конструкція, яка поєднує в собі перший, другий і третій плани. Таким чином, виникає самодостатня і завершена фраза, візуальна, віртуальна, кінематична цілісність.

Фото має грати або відігравати роль певного перемикача, переорієнтації уваги з одного предмету на інший, а також грає роль своєрідного модулятора, медіа-агента, який здійснює певні ритуальні системи виходу із континуальної реальності гештальту дигітальних технологій, по суті, міфологічного, міфотворчого цілого візуальної культури, з якого без допомоги вийти не можна. Можна назавжди залишитися в віртуальному фільмі, якщо він буде продовжуватися вічно. Але власне оператори, структуруючі елементи, дискретизуючі цей континуум і визначаючи надцінність *virtus*, мають визначатися, як певний дискретизований гештальт, або патерн. Тобто формується те, що зазначається, як ауто-

поезис, тобто поетика структурування, орієнтована на тип перемикання керування переходом з одного інформаційного поля на інше.

Н. Луман, німецький соціолог, у своїх роботах здійснив критичний аналіз мас-медіа, розглядаючи їх як одну з функціональних систем сучасного суспільства. Мас-медіа, за Луманом, це всі громадські установи, які використовують технічні розмноження для поширення повідомлень і комунікації. Комунікація ж, за його думкою, є не лише базовою операцією для утворення соціальних систем, а і сама по собі величезна соціальна операція; до того ж, це така одиниця із можливих одиниць соціальних систем, на котру сама комунікація може реагувати за допомогою комунікації ж. Комунікація як соціальна система має власну внутрішню структуру, яка формується трьома елементами: повідомленням, інформацією і усвідомленням.

Отже, патерн як одиниця, зафіксована візуальність, зокрема в фото, виконує функцію знаку, який поєднує в собі повідомлення, інформацію і усвідомлення. Можна сказати, що комунікативна система *virtus* і комунікативна система дигітальних технологій фактично свідчить про те, що свідомість або самосвідомість реципієнта, або ширше, тварини, всього того, так би мовити, живого єства, яке має можливість перцепції або рецепції, за Дж. Гібсоном, має ці можливості, які Луман зазначає як сповіщення, усвідомлення того, що сповіщається. Тобто контент має бути не лише почутим і побаченим, а і усвідомленим. Все це так чи інакше в дигітальних технологіях має континуальний потік, який дискретизується і дискрет-орієнтується, або на дискурс, промову, або на інформацію, як сповіщення, або на усвідомлення, де актуалізується вербальна складова.

Отже, такий підхід дає можливість визначити фото як генеративний механізм, орієнтований на гештальт, структурований та дискретизований у системі дигітальних технологій, як патерн. Зокрема, патерн як кадр, а кадр як аналог зорового поля і як аналог завершеної комунікативної одиниці. Можна говорити, що власне віртуальність як епіцентр дигітальності фото в тій чи іншій мірі є екологічною естетикою і етикою (це не потрібно розривати), власне, того, що можна визначити, як постреальність. Тобто реальність зафіксована: після перегляду кінофільму у нас залишається один генеральний образ, який і є гештальтом, який так чи інакше структурується у вигляді або одного кадру, або одної візуальної одиниці, яка складається, відкладається в архів, і в цьому візуальному архіві актуалізує всю образну реальність кінематики візуальної

реальності або візуальної культури в цілому.

С. Марійко в статті «Трансформація поглядів на смерть в інформаційному суспільстві» пише: «Невід'ємні характеристики віртуальної реальності притаманні будь-якому віртуалізованому об'єкту чи феномену. Зокрема, віртуальна смерть також змінна і штучна, а існуюча можливість загинути та набутти нового життя знищує значимість людського існування у віртуальному просторі, що пізніше стає притаманно і реальному просторово-часовому континууму (тобто образ смерті у віртуальному просторі переноситься на реальний). Виникає унікальне явище заміни реальної смерті віртуальною, ігровою, зворотною» (Марійко, 2008, с. 165).

Можна сказати, що можливості такого глибокого занурення у віртуальний світ обумовлені не в останню чергу поетичними засобами віртуальних технологій. Під віртуальним світом ми розуміємо не тільки комп'ютерні ігри, але і фільми, у виробництві котрих все ширше використовуються досягнення сучасних дигітальних розробок. Композінг, або компоновання (технологія поєднання шарів для створення цілісного зображення) застосовується для ідеальної симуляції реальності та успішно замінює комбіновані зйомки. За допомогою композінгу створюють спецефекти, стабілізують кадри, анімують елементи, стикують кілька окремих зображень та елементів у єдине ціле так, щоб не було видно «швів», переводять двумірний об'єкт в трьохмірний, відокремлюють елементи від фону і таке інше.

Широко використовується морфінг, візуальний ефект, який полягає у плавному перетіканні одного зображення до іншого (це реалізується за допомогою растрової і векторної графіки); вперше цей спецефект отримав широке застосування у фільмі «Термінатор-2». Віртуальна камера маніпулює ракурсами, фокусується на об'єктах, забезпечує ефект присутності. Управління зображенням (зупинка, перелистування, повернення, уповільнення і таке інше) дають можливість краще орієнтуватися у віртуальній реальності. Ретельно маскується штучність трюків («Людина-павук», «Месники», «Тор» та інші).

Ми назвали майже всі поетичні засоби дигітальних технологій: композінг, морфінг, обертання інформації, інверсія і дискретизація континууму (їх не так багато, як бачимо), ці можливості перетворюються на ряд спецефектів. Спецефекти створюють нову віртуальну мультиреальність з персонажами, що її населяють, які часто не є людьми (фантастичні, міфологічні, фольклорні істоти) і не мають смертної форми існування. Різниця між живим і неживим певною мірою

нівелюється. Завдяки спецефектам у багатьох фільмах ми бачимо, що віртуальні персонажі взаємодіють не тільки один з одним, а й з живими людьми, акторами («Володар перстнів», «Загублений світ», серіали «Гра престолів» та «Дім дракона» та багато інших).

Але справа тут не стільки в спецефектах, скільки в самій суті афектації, коли ефект стає афектом, психологічно некерованою емоцією. Через все більш глибоке проникнення віртуального світу в реальний (зокрема, у фото- та кіномистецтві) творчий процес перетворюється на явище, яке принципово не має меж, оскільки комп'ютерні технології не припиняють удосконалюватися. Сучасний кінематограф можна назвати вже дигітографом, де абсолютизується ігрова модель буття, а грані між реальним та віртуальним витончуються та пропадають. Можна сказати, що весь контент і контекст віртуалістики як дигітальних технологій є певний спецефект, це один великий афект, великий гештальт, який потребує низки патернів.

Отже, ми бачимо, що такі номінації, як композінг, морфінг, відображують більш широку композитну реальність як таку, бо композиція, що належить традиційним видам мистецтв, в системі дигітальних технологій є нездійсненою. Вона не має стабільно визначених об'єктів, які коливаються між гештальтом і патерном, між зображувальною предметною реальністю і реальністю безпредметною, між анімацією, одушевлінням тих об'єктів, які не мають смертної форми існування, і між всім тим, що так чи інакше потребує своєї фіксації і перетворення в певний документ.

Можна сказати, що сама по собі ця новітня реальність не є новою – вона відома ще в контексті актуального, потенціального, ентелехії у Аристотеля, і так чи інакше вже була означена і охарактеризована як реальність культуротворення. Але в контексті сучасних, невідомих раніше процесів технологічної ескалації візуальної культури, ця проблема стає пріоритетною, більше того, стає певним епіцентром проблематизації комунікації в цілому. Посередники візуальної комунікації як дигітальні маркери, як гештальт і патерн, стають носіями управління інформацією і утворюють той глобальний менеджмент, де проекти сприйняття конкурують між собою в системі ТБ-інформації, в системі візуальної культури в цілому.

Власне, тут варто говорити про той ефект і афект, який можна зазначити як афект неадекватності в дигітальних технологіях фото. Цей афект пов'язаний з тим, що фото бере на себе більше можливостей, ніж вони потрібні для того, щоб залишатися в тіні і служити лише реальністю документу-

вання плинної, континуальної інформації. Замість того, щоб просто перевести континуальний код в дискретний, фото намагається усунути і континуальність, і дискретність, усунути час, якщо не усунути простір. Це добре видно в таких шедеврах, як роботи Анрі Карт'є-Брессона і інших.

Фото стає повноцінним мистецтвом, яке має свою поетику і естетику. Але, якщо воно дотикається до дигітальних технологій, цей поетичний ресурс розмивається, деформується. Звичайно, тут важливо знайти зони дотику, зони стику, які говорять про те, що трансформується реальність фото і реальність дигітальних технологій, які все більше і більше потрапляють в симулякрове поле біополітики, або квазидокументації інформації, яка потрібна для того, щоб здійснити стабільність, сталість інформаційних повідомлень в контексті сучасних комунікативних трансформацій реальності.

Г. Черков пише про своєрідну маску в дигітальному світі, демаскування-маскування і клішування інформації як підміна обличчя маскою і маски обличчям (Черков, 2014).

Цього достатньо, щоб побачити, наскільки технології дигітального екрану розширюють винахід братів Люм'єрів, той первинний монтажний кінематограф, який спирався на фото, на кадр, і надають йому новітні властивості над-світу, над-продукції, або надреальності.

Тобто ми бачимо гру інтраверсій, спокусу приховати, щоб показати, і навпаки, показати, щоб приховати. Це є один із кодів як рекламної, так і віртуальної продукції, яка в дизайні визначається по-різному: як метонімія, як метафора, як синекдоха, тобто риторичні маркери патернів. Але за цим всім стоїть те, що формується поетика як

завершений фотопродукт. Цікаво також звернути увагу на самі презентації, зокрема те, як, наприклад, продукти інтер'єру подаються в інсталяціях, як це робиться на виставках, таких, як венеціанські бієнале архітектури, деякі книжні виставки, наукові виставки, ювелірні виставки тощо. Тут чим далі, тим більше використовується інтерактивне мистецтво, тобто медіа-мистецтво, що залучає глядача до взаємодії з експонатами виставки, стендами і так далі. Наприклад, рух відвідувачів впливає на зображення на екранах. Під час пересування глядачів в режимі реального часу між двома екранами формуються тримірні структури, і чим більше у інтерактивному просторі знаходиться глядачів, тим більше розвиваються ці структури, накладаються одна на одну та утворюють багаточисельні комбінації. Можна сказати, що чимось така віртуалізація нагадує своєрідний барабан, коли крутиться колесо життя, або ті камери, де картинки колись возилися на возі, і їх показували на ярмарках, хоча тут все більш культивоване і більш структуроване технологічно-структурно.

Висновки. Можна підсумувати і сказати, що гештальт і патерн, як маркери, оператори, медіа-конструкти дигітальних технологій фотодизайну, виходять за межі власне фототехнологій. Вони поєднують в собі технології кінематичних і кінематографічних об'єктів, віртуальних шоу презентацій, музеєфікацію, і більше того, біополітику як квазіреальність фіксування часу, дають можливість сформувати цілісний образ доби людини і візуального простору як носія комунікації. Комунікативне ціле, завершена структурність дає ту форму нескінченних імплікацій реальності, яка досягає апогею у фіксованих, сталих, стабільних артефактах, символах візуальної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Доколова О. С. 3D-mapping як сучасна технологія мультимедійного мистецтва в Україні : дисертація доктора філософії: 022 «Дизайн» (галузь знань 02 Культура і мистецтво). Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, 2022. 225 с.
2. Легенький Ю.Г. Фото як ресурс регенерації етнокультури. *Людина. Культура. Дизайн*. Київ : Університет України», 2015. С. 36–44.
3. Легенький Ю.Г. Історія дизайну. Київ : ДКККіМ, 2006. 560 с.
4. Личкова В.А. Естетотерапія художника Івана Пенського в Чернігівській дитячій лікарні. *Проблеми соціальної роботи*. № 1 (4), 2014. С. 101–108.
5. Марійко С.В. Трансформація поглядів на смерть в інформаційному суспільстві. *Вісник Національного авіаційного університету*. Філософія. Культурологія. 2008. № 2. С. 165–168.
6. Черков Г. Образ історичної постаті як феномен національної екранної культури. *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого*. 2014. Вип. 14. С. 176–182.
7. R. Arnheim, *Form and Consumer. «Toward a Psychology of Art»*. Berkeley and Los Angeles. 1961.
8. Benjamin V. *Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit* 1935.
9. Gibson J. J. *The Ecological Approach to Visual Perception*. Boston: Houghton Mifflin, 1979. 347 p.
10. Hagen W. *Die Entropie der Fotografie. Skizzen zu einer Genealogie der digital-elektronischen Bildaufzeichnung*. Wolf, Herta (Hrsg.): *Paradigma Fotografie. Fotokritik am Ende des fotografischen Zeitalters*. Band 1. Frankfurt/M., 2002.

REFERENCES

1. Dokolova, O. S. (2022). 3D-mapping як suchasna tekhnolohiia multymediinoho mystetstva v Ukraini [3D-mapping as a modern technology of multimedia art in Ukraine] : dysertatsiia doktora filosofii: 022 «Dyzain» (haluz znan 02 Kultura i mystetstvo). Kyivskiy natsionalnyi universytet kultury i mystetstv, Kyiv, 2022. 225 s. [in Ukrainian].
2. Lehenkyi, Yu.H. (2015). Foto yak resurs reheneratsii etnokultury. [Photo as a resource for the regeneration of ethno-culture]. Liudyna. Kultura. Dyzain. Kyiv : Universytet Ukraina», 2015. S. 36–44. [in Ukrainian].
3. Lehenkyi, Yu.H. (2006). Istoriia dyzainu. [Photo as a resource for the regeneration of ethnoculture]. Kyiv : DKKKiM, 2006. 560 s. [in Ukrainian].
4. Lychkovakh, V.A. (2006).Estetoterapiia khudozhnyka Ivana Penskoho v Chernihivskii ii dytiachii likarni. [Esthetotherapy of the artist Ivan Pensky at the Chernihiv Children's Hospital]. Problemy sotsialnoi roboty. № 1 (4), 2014. S. 101–108. [in Ukrainian].
5. Mariiko, S.V. (2006). Transformatsiia pohliadiv na smert v informatsiinomu suspilstvi. [Transformation of views on death in the information society]. Visnyk Natsionalnogo aviatsiinoho universytetu. Filosofii. Kulturolohiia. 2008. № 2. S. 165–168. [in Ukrainian].
6. Cherkov, H. (2014). Obraz istorychnoi postati yak fenomen natsionalnoi ekrannoï kultury. [The image of a historical figure as a phenomenon of national screen culture]. Naukovyi visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu teatru,kino i telebachennia imeni I. K. Karpenka-Karoho. 2014. Vyp. 14. S. 176–182. [in Ukrainian].
7. Arnheim, R. (1961). Form and Consumer. «Toward a Psychology of Art». Berkeley and Los Angeles.
8. Benjamin, V. (1935). Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit.
9. Gibson, J. (1979). The Ecological Approach to Visual Perception. Boston: Houghton Mifflin. 347 r.
10. Hagen, W. (2002). Die Entropie der Fotografie. Skizzen zu einer Genealogie der digital-elektronischen Bildaufzeichnung. Wolf, Herta (Hrsg.): Paradigma Fotografie. Fotokritik am Ende des fotografischen Zeitalters. Band 1. Frankfurt/M.

УДК 766:72:140 8 (045)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-8>**Анна БІЛИК,***orcid.org/0000-0001-9608-5130*

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри дизайну

Херсонського національного технічного університету

(Херсон, Україна) *bilykanna93@ukr.net***Руслана ТКАЧЕНКО,***orcid.org/0000-0002-9107-9804*

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри культурології та філософії культури

Інституту гуманітарних наук Національного університету «Одеська політехніка»

(Одеса, Україна) *ruslana.tkachenko@gmail.com*

ЦИФРОВЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЯВИЩЕ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ

У статті порушується проблема аналізу цифрового мистецтва як актуальної складової сучасної культури, що виконує функції, які не під силу традиційному мистецтву. Сучасна цифрова візуальна культура впливає на мову культури, сприяє зародженню нових естетичних концепцій. Це явище є динамічною категорією, вимагає осмислення, створення теоретичної складової. Це спричинило появу цифрової історії мистецтва. Як нова галузь знань вона перебуває на перетині історії мистецтва та цифрових технологій, охоплюючи вивчення історії мистецтва, комп'ютерних технологій, культурології. Варто сказати, що музеям належить провідна роль у просуванні самих творів цифрового мистецтва. Значення у поширенні, систематизації, аналізу творів мистецтва належить «Міжнародному журналу цифрової історії мистецтва» (*International Journal for Digital Art History*).

Мета дослідження полягає в аналізі цифрового мистецтва як явища масової культури, що цілком відповідає актуальності і векторам розвитку сучасної культури. У публікації доводиться, що цифрове мистецтво є невід'ємною складовою сучасної культури. Цифрове мистецтво – об'єктивне і закономірне явище культури, що з'явилося завдяки комп'ютерним технологіям. Продемонстровано, що цифрове мистецтво представлене в сучасному інформаційно-комунікаційному просторі в різних функціях: презентації самого митця, товару, носія інформації. Розвиток техніки і широке застосування технологій перетворюють високі зразки мистецтва у доступні компоненти. Мистецтво як товар має бути до вподоби багатьом споживачам. У зв'язку з цим виникає потреба в синтезі різних видів мистецтва, де за допомогою нових інформаційних технологій виробляється новий продукт. У статті також порушується проблема аналізу творів цифрового мистецтва, для яких характерна швидка поява і трансформація. Така стрімкість розвитку вимагає створення теоретичного інституту.

Ключові слова: цифрове мистецтво, масова культура, цифрові технології, артпринк, аналіз творів, віртуальна культура, віртуальний музей.

Anna BILYK,*orcid.org/0000-0001-9608-5130*

Candidate of Arts,

Associate Professor at the Department of Design

Kherson National Technical University

(Kherson, Ukraine) *bilykanna93@ukr.net***Ruslana TKACHENKO,***orcid.org/0000-0002-9107-9804*

Candidate of Arts,

Associate Professor at the Department of Cultural Studies and Philosophy of Culture

Institute of Humanities of Odesa Polytechnic National University

(Odessa, Ukraine) *ruslana.tkachenko@gmail.com*

DIGITAL ART AS A PHENOMENON OF MASS CULTURE

The article raises the problem of analysing digital art as a relevant component of contemporary culture, fulfilling functions that traditional art cannot. Contemporary digital visual culture influences the language of culture and contributes to the emergence of new aesthetic concepts. This also created a theoretical component, because the phenomenon is a

dynamic category. It needs to be understood as a dynamic category. Digital art history is a relatively new field of study. It lies at the intersection of art history and digital technologies. Digital art history encompasses the study of art history, computer technology, and cultural studies. It is worth noting that museums play a leading role in promoting digital artworks. The International Journal for Digital Art History plays an important role in the dissemination, systematisation, and analysis of works of art.

The purpose of the study is to analyse digital art as a phenomenon of mass culture, which is fully consistent with the relevance and vectors of development of contemporary culture. The authors of the article argue that digital art is an integral part of contemporary culture. Digital art is an objective and natural cultural phenomenon that has emerged thanks to computer technology.

Digital art is represented in the modern information and communication space in various functions: presentation of an artist, a product, a media. Advances in technology and the widespread use of machinery are turning high artworks into affordable components. Art as a commodity should be attractive to many consumers. In this regard, there is a need for a synthesis of different types of art, where a new product is created with the help of new information technologies. The article also raises the problem of analysing digital works of art. They change very quickly and are constantly transforming. This speed of development requires the creation of a theoretical institute.

Key words: digital art, mass culture, digital technologies, art market, analysis of artworks, virtual culture, virtual museum.

Постановка проблеми. Поширення інтернету прискорило розповсюдження інформації, тим самим спряло виникненню поняття «цифрове мистецтво». Цифрове мистецтво дуже швидко входить у життя людини. Сьогодні нікого не здивує пропозиція купити цифрові твори в інтернет-магазині. В цьому немає нічого дивного, тому що комерційний характер є однією з визначальних ознак масової культури. Стрімкий розвиток техніки і технологій зняв з поняття «мистецтво» конотацію елітарності і зробив його загальнодоступним для широких мас. Для того, щоб продукт масової культури, а ним є цифрове мистецтво, користувався великим попитом і мав успіх на арт-ринку художники та бізнесмени від мистецтва, арт-ділери мають зацікавити потенційного покупця, оновлювати асортимент, знайомити з новими надходженнями. Звертаючись до особливих характеристик індустрії масової культури у цифровому мистецтві, варто підкреслити значення популяризації засобів доступу до інформації, можливостей сучасних технологій, які транслюють стереотипи поведінки та комунікацій для загалу; а також постійне звернення до розважальних жанрів, спецефектів з якісним звуковим супроводженням, що робить контент ще більш привабливим. Отже, в сучасному світі тільки цифрові технології можуть задовольнити потребу маскульту в орієнтації на «людину маси» та на широку аудиторію.

Аналіз досліджень. Важливу роль для розуміння цифрового мистецтва як суспільного феномена, його місця і ролі в мистецтвознавстві мають дослідження зарубіжних учених: Крістіан Поль (Christiane Paul), Йоганн Друкер (Johanna Drucker), Лев Манович (Lev Manovich), Діана М. Зорич (Diane M. Zorich) Нурія Родрігес-Ортега (Nuria Rodríguez-Ortega) та інші. Провідне місце щодо дослідження цифрового мистецтва

належить «Міжнародному журналу цифрової історії мистецтва» (International Journal for Digital Art History).

У переважній більшості вітчизняні дослідники намагаються з'ясувати витoki цифрового мистецтва, пояснити його феномен як об'єктивного і закономірного явища, що з'явилося завдяки комп'ютерним технологіям. Серед них праця Ганни Полетаєвої, Олени Чепелюк «Визначення та сфера застосування цифрового мистецтва», в якій авторки вказують на перевагах цифрового мистецтва, зокрема високу ефективність, генеративність та інтерактивність, включаючи застосування комп'ютерних технологій (Полетаєва, 2023: 363). Віктор Ареф'єв у праці «Цифрове мистецтво: на стику технологій і креативності» звертає увагу на необхідності дизайнерам цифрового мистецтва постійно навчатися, опановувати програми, алгоритми, методи роботи, новітні технології (Ареф'єв, 2022: 419). Думка про трансформацію мистецтва завдяки комп'ютерним технологіям знаходить відображення у публікації Олени Храмової-Баранової та Аліни Галенко (Храмова-Баранова, 2017). Актуально також і висвітлення питання інтелектуальної власності, захисту авторських прав митців у цифровому мистецтві. Ця тема порушена у дослідженні Наталі Борщевської та Олександра Носа «Розвиток цифрового мистецтва як сучасного способу монетизації мистецтва та захисту авторських прав» (Борщевська, 2021) та Олесі Ізбаш «Інтелектуальна власність у цифровому просторі» (Ізбаш, 2021).

На нашу думку, обґрунтування значення цього явища культури і мистецтва можна за допомогою такої інституції як арт-ринку, оскільки цифрове мистецтво посіло належне місце в культурному полі ХХІ століття. У цьому контексті важливою є розвідка Леоніда Мачуліна «Вплив NFT

(невзаємозамінних токенів) на світ мистецтва», в якій слушно зазначається, що NFT – явище не лише віртуальної, але й сучасної культури загалом, оскільки запускає механізм самостійного ринку цифрового мистецтва (Мачулін, 2022).

Незважаючи на активне вивчення вищезазначеної проблематики, дослідження цифрового мистецтва як явища, що відповідає феномену масової культури, ще не порушувалося ні зарубіжними, ні вітчизняними науковцями.

Мета дослідження. Проаналізувати цифрове мистецтво як явище масової культури, що цілком відповідає актуальності і векторам розвитку сучасної культури.

Виклад основного матеріалу. Ще наприкінці ХХ ст. у музейних практиках зародилася тенденція оцифрування експонатів задля їх збереження. Популяризація власних колекцій шляхом їх розміщення в мережі стала активно просуватися провідними музеями світу. Першими, хто звернувся до віртуальної реальності у сфері мистецтва, були музеї.

В умовах сьогодення цифрове мистецтво є ключовою ознакою сучасної віртуальної культури, впливає на мову культури, породжує появу нових естетичних концепцій. Це явище є динамічним, воно потребує подальшого переосмислення, аналізу та систематизації. Наразі ми лише можемо констатувати, що створюється нова реальність, що обмежена лише свідомістю та уявленнями митця.

Сьогодні можемо вже говорити про таку галузь дослідження як «цифрова історія мистецтва», що увібрала знання з історії мистецтва та цифрових технологій. Ця відносно нова галузь, поява якої спричинена ширшим використанням цифрових технологій у створенні та розповсюдженні творів мистецтва. Проблема методологічної бази дослідження знайшла відображення в працях Йоганна Друкера «Чи існує "цифрова" історія мистецтва?» (Drucker, 2013) та Лева Мановича «Наука про дані та цифрове мистецтвознавство» (Data Science and Digital Art History) (Manovich, 2015). Цифрова історія мистецтва, окрім історії мистецтва, охоплює вивчення комп'ютерних технологій, культурології. А також, як показує вивчення літератури з теми дослідження, і правознавства. На цих підставах маємо її розглядати як міждисциплінарну галузь. У зв'язку з цим у сучасній культурологічній і мистецтвознавчій літературі щодо осмислення і розуміння цифрової культури склалися протилежні думки щодо її статусу. Адже такий синтез носить експериментальний характер, бо до мистецького простору часто залучаються аж ніяк не мистецькі об'єкти. Розповсюдженою думкою є

та, що цифрове мистецтво стає звичайним фоном повсякденного життя і втрачає свою цінність, його ілюзорна доступність негативно вдається взнаки на якості продукту-товару. Більшість технічних можливостей, які мають застосовуватися для створення сприятливих умов щодо самовизначення людини передусім направлені на розвиток забезпечення комфортного споживчого середовища. Таким чином, згадуючи Хосе Ортега-і-Гасета, можемо конституювати не тільки проблему дегуманізації мистецтва, а ще й дегуманізацію суспільства в умовах просування штучного інтелекту (Ортега-і-Гасет, 1994). Коли змінюються умови споживання, елітарний продукт стає масовим, якщо змістити ціннісне значення з творчої діяльності на функцію споживання. Розвиток техніки і широке застосування технологій перевтілюють високі зразки мистецтва у звичайні компоненти, що легко доступні на екрані монітора.

Представники цифрового мистецтва широко використовують нові матеріали і технології. «Головна відмінність ринку NFT від звичайного ринку основного мистецтва в тому, що на першому цінується митець як особистість, а на традиційному – сам твір», – слушно зазначає Леонід Мачулін (Мачулін, 2022: 75). На відміну від звичайних художніх галерей, художники використовують технології для доступу до ринків, про які раніше могли лише мріяти. Утім, досі критерії оцінки цифрових творів мистецтва науковцями ще не вироблені.

Сьогодні цифрове мистецтво охоплює широкий спектр тем, зокрема, вивчення, збереження і поширення цифрового мистецтва, забезпечення кураторства цифрового мистецтва, створення віртуального музею, оцифрування колекції історичних артефактів, а також займається прогнозуванням перспектив розвитку цифрового мистецтва. Спрощуючи виразні засоби зразків елітарної культури, масова культура адаптує їх для сучасного споживача. Використовуючи їх символи для копіювання та фрагментації творів мистецтва, вона входить у підсвідомість людини. У структурі масової культури є прошарок «елітарної культури», яка наділяє продукт статусом твору мистецтва виключно номінально. Поява цього елітарного прошарку в маскульті визначена його неоднорідністю і сприяє диференціації внутрішнього культурного простору. Цінності, які актуалізує культурна еліта свідчать про демократизацію культури (згадуємо ще одну характеристику маскульту – показна демократизація). Цифрове мистецтво також розширило можливості завдяки віртуальним виставкам та інсталяціям.

До нових ціннісних тенденцій треба віднести і посилення значущості уявного світу замість реального. Моделювання ситуацій як засобу адаптування елементів високої культури до жанрів маскульту втілюється також у сфері мистецтва. Технології доповненої чи розширеної реальності використовуються для забезпечення присутності глядачів у штучному просторі і мають значне поширення в музейних та виставкових проєктах. Цифрові технології пропонують відвідувачам зручну екранну форму, де можна ознайомитися з будь-яким арт-об'єктом і твором образотворчого мистецтва. Більшість галерей зацікавлюють відвідувачів і покупців масштабами демонстраційного простору, котрий поширюється на стелю, підлогу і стіни. Таке імерсійне включення аудиторії в альтернативний 4-D простір, доповнюючи звукові, тактильні й ольфакторні відчуття, робить нову реальність цікавою для масового глядача і демонструє можливості цифри. З'являються центри цифрового мистецтва та перші цифрові музеї в багатьох країнах і в Україні зокрема. Наприклад, Atelier des Lumieres у Парижі – перший цифровий музей образотворчих мистецтв. Головна мета цього закладу – зробити мистецтво доступним для широкої аудиторії, яка нерегулярно відвідує музеї чи галереї. З 15 по 30 жовтня 2021 р. в Києві

відбулася перша бієнале цифрового та медіа мистецтва, що є наочним показником популярності цифрового мистецтва в Україні.

Висновки. В епоху цифровізації однією з умов популяризації зразків високого мистецтва є використання сучасних технологій. Доступ у світ мистецтва цифрових технологій та механізмів ринку масової художньої продукції дають відповіді на питанням функціонування як самого мистецтва, так і вплив маскульту на якість мистецьких творів. Інфраструктура художнього ринку, яка дозволяє і розширює можливості купувати художні цифрові твори та одночасно споживати цінності мистецтва, є потужним механізмом показної демократизації сучасної масової культури. Також, звертаючись до творів високого мистецтва у формі ілюзорної, заміщеної реальності (симулякру), масова культура збільшує змістовне поле та соціальну сферу свого впливу. Вона постійно змінюється, використовуючи нові матеріали і технічні засоби, що потім породжує нові види і жанри в цифровому мистецтві. Але, спираючись на класичні твори, як взірць прогресу та стимул майбутнього розвитку, масова культура стверджує у масовій свідомості ідею відповідності і рівноцінності артефакту технологічних досягнень справжнім шедеврам мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ареф'єв В. Цифрове мистецтво: на стику технологій і креативності. *Грааль науки*. 2022. № 18–19. С. 417–419.
2. Борщевська Н. Нос О. Розвиток цифрового мистецтва як сучасного способу монетизації мистецтва та захисту авторських прав. *Актуальні проблеми сучасного дизайну* : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції. Т. 2. Київ : КНУТД, 2021. С. 320–323.
3. Drucker Johanna. Is There a “Digital” Art History?, *Visual Resources*, 2013. № 1–2, С. 5–13. URL: DOI: 10.1080/01973762.2013.761106.
4. Избаш О. Интеллектуальная собственность у цифровом пространстве. *Информация и право*. 2021. № 3(38). С. 82–89.
5. Manovich Lev. Data Science and Digital Art History DAH-Journal, 2015. № 1. С. 14–34. URL: <https://doi.org/10.11588/dah.2015.1.21631>
6. Мачулін Л. Вплив NFT (невзаємозамінних токенів) на світ мистецтва. *Культура України*. 2022. № 75. С. 67–77.
7. Ортега-і-Гасет Х. Дегуманізація мистецтва. Вибрані твори. Київ : Основи, 1994. С. 238–272.
8. Полетаєва Г. Визначення та сфера застосування цифрового мистецтва / Г. Полетаєва, О. Чепелюк. *Актуальні проблеми сучасного дизайну* : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції. Т. 1. Київ : КНУТД, 2023. С. 363–366.
9. Храмова-Баранова О, Галенко А. Розвиток цифрових комп'ютерних технологій, їх вплив на мистецтво і дизайн України. *Гуманітарний вісник ЧДТУ. Серія: Історичні науки*. 2017. Число 27. Вип. 11. С. 82–87.

REFERENCES

1. Arefiev V. (2022) Tsyfrove mystetstvo: na styku tekhnolohii i kreatyvnosti. [Digital art: at the intersection of technology and creativity] *Hraal nauky*, 18–19. 417–419. [in Ukrainian]
2. Borshchevska N. Nos O. (2021) Rozvytok tsyfrovoho mystetstva yak suchasnoho sposobu monetyzatsii mystetstva ta zakhystu avtorskykh prav. . [Development of digital art as a modern method of monetization of art and copyright protection] *Aktualni problemy suchasnoho dizainu* : zbiryk materialiv III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. T. 2. Kyiv : KNUVD. 320–323 [in Ukrainian]
3. Drucker Johanna (2013) Is There a “Digital” Art History?, *Visual Resources*, 1–2. 5–13, DOI: 10.1080/01973762.2013.761106. [in English]
4. Izbash O. (2021) Intelktualna vlasnist u tsyfrovomu prostori. [Intellectual property in the digital space] *Informatsiia i pravo*, 3(38). 82–89. [in Ukrainian]

5. Manovich Lev (2015) Data Science and Digital Art History DAH-Journal, 1.14–34. <https://doi.org/10.11588/dah.2015.1.21631> [in English]
6. Machulin L. (2022) Vplyv NFT (nevzaiemozaminnnykh tokeniv) na svit mystetstva. [The impact of non-fungible tokens (NFT) on the art world] *Kultura Ukrainy*, 75. 67–77. [in Ukrainian]
7. Orteha-i-Haset Kh. (1994). Dehumanizatsiia mystetstva. [The Dehumanization of Art] *Vybrani tvory*. Kyiv : Osnovy, 238–272. [in Ukrainian]
8. Polietaieva H., Chepeliuk O. Vyznachennia ta sfera zastosuvannia tsyfrovoho mystetstva. [Definition and scope of digital art] *Aktualni problemy suchasnoho dyzainu : zbirnyk materialiv V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. T. 1. Kyiv : KNUTD, 363–366. [in Ukrainian]
9. Khramova-Baranova O, Halenko A. (2017). Rozvytok tsyfrovyykh kompiuternykh tekhnolohii, yikh vplyv na mystetstvo i dyzain Ukrainy [The development of digital computer technologies and their impact on art and design in Ukraine] *Humanitarnyi visnyk ChDTU. Serii: Istorychni nauky*, 11. 82–87. [in Ukrainian]

Віктор БІЛОБЛОВСЬКИЙ,

orcid.org/0000-0001-9503-6978

аспірант кафедри вокального мистецтва

Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

(Київ, Україна) *v_strannik1980@gmail.com*

dmz2122.vbiloblovskiy@dakkim.edu.ua

АНАЛІЗ ЗАСОБІВ МУЗИЧНОЇ ВИРАЗНОСТІ У ПІСНІ АНДРІЯ КУЗЬМЕНКА «СТАРІ ФОТОГРАФІЇ»

У статті зроблено детальний аналіз пісні Андрія Вікторовича Кузьменко (псевдонім – Кузьма, Кузьма Скрябін) «старі фотографії». Розкривається питання аналізу композиції по окремих музичних партіях. Зазначено смислове навантаження тексту, соціально-психологічний зміст даної композиції. Виокремлено вплив українського діалекту та сленгу на сприйняття композиції «старі фотографії», що використовував Кузьма в власній творчості. Висувається припущення, що подібна «сленгові» манера співу Кузьменка започаткувала нову музичну тенденцію в українському вокальному виконавстві, що притаманна багатьом сучасним українським виконавцям на сьогоднішній день. Зазначено використання сленгу у виконанні, що дає нове бачення українській мові, українській культурі, українській музиці, розширює слухачьку аудиторію. Описано природне поєднання актуальності тексту пісні з зрілим виконанням автора, що призведе до популяризації даної пісні. Проведено аналіз музичних партій які були використані в композиції. З'ясовано взаємопов'язані музичні партії композиції. Піддано музикознавчому аналізу усіх партій що лунають в творі «старі фотографії» а саме: барабанна партія, партія бас гітари, акомпанюючи та солюючи гітари, партія фортепіано, партія органу, партія скрипок, синтетичні барабани, партія солюючого голосу у виконанні Кузьми, жіночого бек вокалу, другого голосу у виконанні Кузьми. Визначено використання синтезаторів даної композиції. Зазначено вплив синтетичних партій які емітують гру живих інструментів на загальне сприйняття композиції. Проведено аналіз тембру голосу А. Кузьменка. Доведено значення тембру голосу для музики рокового напрямку. Зазначено вплив тембру голосу на загальне сприйняття твору. Описано взаємозв'язок тембру, авторського виконання з впливом на кінцевий результат звучання від змісту пісні. Виокремлено значення мелодії для передачі художнього змісту пісні. Зазначено гармонійне поєднання інструментів, які спираються на фортепіано партію. Актуалізовано чинники популяризації пісні – взаємообумовленість глибини змісту тексту, мелодичної проникливості, неперевершеного авторського виконання.

Ключові слова: виконавець, виконавство, засоби музичної виразності, музикознавчий аналіз, пісня, тембр.

Viktor BILOBLOVSKIY,

orcid.org/0000-0001-9503-6978

Postgraduate Student at the Department of Vocal Art

National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

(Kyiv, Ukraine) *v_strannik1980@gmail.com*

dmz2122.vbiloblovskiy@dakkim.edu.ua

ANALYSIS OF MEANS OF MUSICAL EXPRESSION ANDRIY KUZMENKO'S SONG "OLD PHOTOS"

The article provides a detailed analysis of the song "old photos" by Andriy Viktorovich Kuzmenko (pseudonyms – Kuzma, Kuzma Skryabin). The issue of analysis of the composition by individual musical parts is revealed. The semantic load of the text, the socio-psychological content of this composition is indicated. The influence of the Ukrainian dialect and slang on the perception of the composition "old photos", which Kuzma used in his own work, is singled out. It is suggested that Kuzmenko's similar "slang" manner of singing started a new musical trend in Ukrainian vocal performance, which is characteristic of many modern Ukrainian performers today. The use of slang in the performance is noted, which gives a new vision to the Ukrainian language, Ukrainian culture, Ukrainian music, and expands the listening audience. The natural combination of the actuality of the song text with the mature performance of the author, which will lead to the popularization of this song, is described. An analysis of musical parts that were used in the composition was carried out. Interrelated musical parts of the composition have been clarified. Subjected to a musicological analysis of all parts that sound in the work "old photos", namely: drum part, bass guitar part, accompanying and soloing guitars, piano part, organ part, violin part, synthetic drums, part of soloing voice performed by Kuzma, female backing vocals, second voice performed by Kuzma. The use of synthesizers of this composition is determined. The influence of synthetic parts that emit the playing of live instruments on the general perception of the composition is indicated. An analysis of A. Kuzmenko's voice timbres was carried out. The value of voice timbre for rock music is proven. The influence of the tone of voice on

the general perception of the work is indicated. The interrelationship of timbre, author's performance with influence on the final sound result from the content of the song is described. The importance of the melody for conveying the artistic content of the song is highlighted. A harmonious combination of instruments based on the piano part is indicated. The factors of popularization of the song have been updated – the interdependence of the depth of the content of the text, melodic insight, and unsurpassed author's performance.

Key words: performer, performance, means of musical expressiveness, musicological analysis, song, timbre.

Постановка проблеми. У світі не існує двох однакових поглядів на музичний твір із-за різних виконавських версій і досвіду сприймання. При підготовці музичного твору важливу роль відіграє технічне забезпечення, яке безпосередньо впливає на його виконання і сприйняття слухачами. Цей аспект посилює розбіжність у реципієнтів при сприйманні та оцінці музичного твору. Актуальність поглибленого вивчення практичного аспекту музичного продюсування доповнюється визначенням впливу на слухачів музичного твору, значення тембральної складової, музичної інтерпретації музичних партій знайомої композиції, зокрема пісні «Старі фотографії» музичного гурту «Скрябін». Тому використання музикознавчого аналізу композиції санкціонує побудову практичних висновків. Комбінація висновків допомагає продюсувати музичні твори на вищому естетичному, професійному рівні. Тим самим розширюючи коло слухачів.

Аналіз досліджень. Оскільки аналізу пісні у науковій літературі не існує, ми висвітлюємо дотичні проблеми.

Питаннями засобів музичної виразності опікується Т. Маринчук (Маринчук, 2006: 266). Автор висуває припущення про музичну систему яка функціонує на декількох рівнях. Найвищий рівень представляє собою суспільну музичну свідомість. Свідомість суспільства на окремі музичні твори і музику в цілому. Що представляє собою фундамент музичної системи є теорія музики в цілому.

Дослідник В. Подольчук (Подольчук, 2009: 138) піддає науковому аналізу поняття звуку в контексті звуковидобування. Висловлює думку, що музичний твір є сукупністю технічних прийомів. Подібний підхід призводить до зміни художнього забарвлення сприйняття музичного твору. Інший дослідник В. Овсянніков (Овсянніков, 2020: 102) у своїй монографії піднімає питання тематичного спрямування та музично-стильових орієнтирів української поп музики. Тим самим розкриває питання саме художнього змісту того чи іншого твору.

Тож, на основі поєднання вищезгаданих концепцій, які спрямовані на аналіз питань музичної виразності, питання звуку, звуковидобування, тембру, художнього змісту в культурі соціологічному контексті, піддамо детальному аналізу пісню «Старі фотографії».

Мета статті полягає у здійсненні аналізу пісні Андрія Кузьменка «Старі фотографії». **Методологія роботи** включає: музикознавчий аналіз спрямований на визначення засобів музичної виразності у зазначеній пісні. Порівняльний музикознавчий аналіз дотичних музичних творів.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що аналіз засобів музичної виразності у пісні Андрія Кузьменка здійснено вперше.

Виклад основного матеріалу. Музична творчість Андрія Кузьменко починалася 1989 року (Овсянніков, 2020: 120). А. Кузьменко зробив понад двадцять студійних альбомів. Переважна більшість пісень автора піднімають гострі соціальні питання, поєднуючи меседжами які актуальні для суспільства. Пісня «Старі фотографії» не є виключенням, має свою історію виникнення і виконання. Твір отримав позитивні відгуки у слухачів і продовжує звучати у репертуарі різних виконавців, приміром Віталія Козловського (Козловський «старі фотографії»: 2006), Монатіка (Монатік «старі фотографії»: 2021) та інших. Кавери, або авторське виконання аматорських співаків, професіоналів заповнила цифрові майданчики з виконанням цієї пісні.

Композиція «Старі фотографії» належить до альбому Андрія Кузьменка «Танго» (2005). Музику і текст написав А. Кузьменко, більше відомий всім за псевдонімом Андрій Кузьма. Запис і музичний продакшн пісні відбувся у серпні-вересні 2005 року на домашній студії автора і виконавця. Для організації комерційного звучання творчою групою вирішили зробити студійне зведення синглу під орудою автора тексту. У той же час, враховуючи зворотню думку програмних редакторів музичних радіостанцій, для розширення слухачької аудиторії необхідно було розробити додаткові варіанти звучання, а саме: «Старі фотографії» – радіо версія (поп-рок); «Старі фотографії» – денс версія; «Старі фотографії» – лаунж версія (lounge).

На момент релізу пісня «Старі фотографії» мала чотири варіанти звучання. Відповідно, зробимо музичний аналіз різних версій. Оригінальний трек ми відносимо до рокової стилістики звучання. Денс версія і лаунж версії належать до електронної музики. Радіо версія є популярною музикою. Посилання на сингл, де представлені вищезгадані версії (Скрябін «Старі фотографії»: 2010).

Оригінальний трек «Старі фотографії» має темп bpm 80. Він написаний у тональності ре-мінор (d moll). Вся композиція містить шістдесят чотири такти і звучить три хвилини та дев'ять секунд. Мінорна тональність підкреслює меланхолічний настрій пісні, який був закладений автором. На той момент автор переживав творчий розрив з колишніми учасниками гурту «Скрябін».

Автор наситив текст і музику власним життєвим досвідом, передав сумні почуття від втрати дружніх стосунків. Такі почуття були пов'язані з тим, що на момент виникнення пісні музичний гурт пережив творчу «кризу» з причин розходження у політичних поглядах членів гуртка. Зміст пісні розкриває автобіографію гурта «Скрябін», підкреслюючи зміни, що відбулися. Як результат, Кузьменку доводиться починати нову хвилю власної музики, демонструючи слухачеві весь свій талант автора і виконавця.

В одному з численних інтерв'ю сам А. Кузьменко так розповідав про цей твір: «Старі фотографії» – там навіть є анотація на альбомі – присвячується моїм друзям, які в добру чи злу хвилину завжди є біля мене. І не раз, і не сотні разів я в цьому пересвідчився. Дякую їм велике. І схилию голову» (інтернет ресурс «Вежа»: 2022).

Зазначимо, що автор тексту чітко передає емоційну, хронологічну складову розвитку людських стосунків через події, які розвивалися в гурті. Унікальна властивість А. Кузьми передавати за допомогою трьох куплетів і приспіву складність людських взаємин і значення дружби. Крім того, автор у простій формі констатує важливі речі, притаманні тільки музикантам, зокрема запис першого альбому, повна відданість процесу написання власної музики. Все це призвело до палкої любові слухачів до пісні «Старі фотографії».

Виразну мелодію органічно доповнює музичний супровід, який підкреслює меланхолічний настрій пісні. Він змушує слухача замислитись над буденністю і складністю людських взаємовідносин. Супровід представлений барабанами, які в свою чергу складаються з «живих» барабанів і синтетичних барабанів; партією баса; партією роаяля; партією органа; акустичною гітарою (ритм партія), акустичною гітарою (мелодія куплету, гітарний арпеджатор на приспіві); партією струнних; основною вокальною партією; жіночою вокальною партією, другий голос у виконанні А. Кузьменка.

Неповторність тембрального забарвлення голосу кожної людини посилює і розпалює наукову думку навколо цього питання. Питання унікальності тембру саме голосу. Тому існує одна із

унікальностей голосу, яка пов'язана з неможливістю повторити звучання іншою людиною.

Безумовно, існують яскраві приклади артистів пародії, такі, як відома представниця Аріана Гранде-Бутера (сайт співачки Аріана Гранде-Бутера: 2014). На багатьох шоу вона демонструвала свої здібності вокальної пародії. Але відтворити повноцінно тембр голосу іншої людини неможливо. Тому кожний виконавець унікальний, відповідно його здобуток в музиці неповторний і не підлягає відтворенню. Навіть маючи в наявності сучасні технічні можливості звукозапису, на тому розвитку, на якому знаходиться звукозаписуюча індустрія, нових пісень у виконанні культових голосів на кшталт Фреді Меркурі, Джорджа Майкла, Бориса Гмиря, Ніна Матвієнко не лунає.

На нашу думку, голос, тембровий окрас А. Кузьменка унікальний і сформований взаємопов'язаними факторами: виражена наявність діалекту в виконанні; тембральна особливість звучання голосу; осмислення написаного і виконаного тексту. Відверта наявність Наддністрянського говору (Надсянська говірка: 2023) в прямій мові виявляється у виконанні пісень А. Кузьменка. При прослуховуванні звучання цього діалекту маємо зазначити «м'яку» природу звучання, відсутність жорстких сибілянтів (Брайт, 1978: 29) і неприйнятне для літературної української мови використання таких слів, як «то», «всьо», «забив», «бо», а також своєрідне поєднання мелодійності у вимові української мови і певної «пожованості» польської. Зазначимо, що саме унікальне виконання пісень з використанням діалекту, відходженням від літературної мови, яке притаманне А. Кузьмі, розширило круг слухачів і дало початок використанню діалекту масовій попкультурі. Так, А. Кузьменко став одним із перших, хто запровадив вживання діалекту в композиціях у сучасній новій музичній індустрії. Ця ідея наразі підхоплена новими іменами в українській культурі. Яскравими прикладами є: Калущ, ФІІНКА та інші.

Наступним фактором є тембровий окрас самого голосу. А. Кузьменко має яскраво виражений баритон з м'яким, округленим звучанням. Особливістю цього голосу є «сипучість». При прослуховуванні складається враження звуку піска, який розсипається. Крім того, голос яскраво звучить на голосних і приголосних. Голос повноцінно звучить у нижньому і верхньому діапазонах. Означена якість дає можливість володарю цього голосу прекрасно звучати в будь-який мікрофон і не потребує додаткових зусиль на етапі визначення голосу в концертній залі, на накладанні голосу на фонограму.

Підаючи тембр голосу аналізу, можемо скористатися представленими фонокомпозиціями, а саме: першочергово записаний голос, фінальний варіант зведення пісні у виконанні А. Кузьменка, студійний варіант зведення.

У порівняльному аналізі представлено три джерела, які звучать майже однаково. Якщо відтворити акустичне середовище на «чистому» вокалі, звучання буде однакове. Все це говорить про повноцінність тембрального звучання голосу виконавця. Вона не вимагає додаткового втручання в його звучання і дозволяє для подібних голосів використовувати будь-який мікрофон для запису або концерту. Студійне звучання голосу повністю збігається з «реальним» голосом в багатьох інтерв'ю чи телевізійних передачах артиста.

На противагу можемо розглянути інше рішення, наприклад: можемо провести порівняльний аналіз звучання двох треків співачки Аліші Бет Мур більш відомої як Pink. А саме P!NK, пісня “Runaway” (P!NK “Runaway”: 2023) і P!NK пісня “Trustfall” (P!NK “Trustfall”:2023).

Вищезазначені композиції можна віднести до поп напрямку. У пісні “Trustfall” (англ. стрибок віри) ми можемо почути характерний яскраво-роковий тембр звучання співачки з характерними обертонами в голосі. Крім того, альтовому голосу співачки Пінк притаманний надрив. Тоді як звучання пісні “Runaway” (англ. втеча) абсолютно не натурально в розумінні її голосу. На запису втрачені нижні обертона голосу, виділені верхні обертона, і, як результат, голос звучить більш «молодим».

На нашу думку, причиною подібного звучання вокальної партії є продюсерська задумка – пом'якшити загальне звучання композиції за рахунок голосу артистки, її манери виконання, використання технічних засобів, а саме, еквайзера на етапі зведення вокальної партії.

Повертаючись до аналізу пісні у виконанні А. Кузьми, можемо стверджувати, що технічні засоби мінімально вплинули на фінальне звучання. Хоча основне звучання композиції було сформовано за рахунок її виконання й подачі вокалу. Оригінальна версія треку була записана вдома, в бюджетний мікрофон, про що свідчить присутність сторонніх шумів, ефекту реверберації в записаному голосі і закритість звучання.

Басова лінія відіграє важливу роль серед інших голосів у багатоголосній композиції. Її завдання полягає у підтримці гармонічного руху та його визначенні. У композиції «Старі фотографії», як у багатьох інших піснях, басова партія є ключовим атрибутом розвитку. Партія баса

відтворена у живому виконанні. Вона формує ефект присутності і емоційно наповнює весь твір. Басова партія являє собою фундамент, композиційно поєднує елементи. Її головна функція полягає у продукуванні музичного груву.

Грув (рух) цієї пісні відтворюється у двох елементах. Першочерговим елементом музичного груву є взаємодія баса з барабанною партією. Шофолова барабанна партія з вираженими Ghost note (англ. «мертвими» нотами) (Барі, 2004: 78), яка лунає впродовж всієї пісні. Вона пронизана басовим грувом, що підкреслює гармонійне рішення пісні. На приспіві, де зміна гармонічної послідовності відбувається з початкового акорду (ре мінор), здебільшого кардинально нічого не змінює. За рахунок ритміки басу формується відчуття зміни настрою з нарощуванням емоційного ефекту. Відмітимо, що пересікання сильної долі в басовій і барабанній партіях відбувається лише на першій долі. Це додає композиції мікроритм з пришвидшенням темпу.

Другочерговим елементом груву є відгук басової партії у куплетах з акустичною гітарою і в приспівах з основною вокальною партією виконавця, таким чином ніби продовжуючи мелодію гітарної партії в куплеті, і вокальну партію в приспіві. Цей музичний хід чутно на кожній четвертій долі за рахунок шістнадцятих нот в партії басу як в куплеті, так і в приспіві.

Згадуючи про тембральне забарвлення басу, виявляється, що басова партія має класичний звук рокового басу, на кшталт басової гітари (сайт фендер: 2023) fender jazz bass. Загальне звучання басової партії в композиції в першу чергу виконує наповнення високочастотної складової.

Організація низькочастотного відчуття притаманне для подібних рокових балад. Авторське виконання підкреслює меланхолічність твору з дрібінанням струн, що не характерно для класичного звучання бас гітари. Хоча саме це дозволяє досягти у виконанні пісні чіткого прочитання нотного тексту цієї партії. Бас записаний в лінію, що відхиляє наявність додаткових тембрових спотворень. Зазначимо, що партитура трьох куплетів має ідентичну форму. Басова партія повторюється на приспівах. Мікроритм збережений, що свідчить про відсутність редакції по ритміці басової партії.

Пісня звучить з гітарним супроводом. Гітарний супровід переданий синтезатором *steinberg.virtual.guitarist*. Дванадцятиструнна гітара з класичним типовим видобування звуку (боем). Звук класичної дванадцятиструнної гітари з класичним видобуванням (боем). В ритмі представле-

ної гітари виділені всі сильні доли. На закінченні другої, четвертої долей добавлені два ритмічні акценти які зіграні шістнадцятими нотами. Ритмічний малюнок гітари, протягом пісні, не змінюється. Тембральне звучання близьке класичній дванадцятиструнній гітарі, але тут використаний синтезатор.

В загальній концепції прослуховування твору відсутнє відчуття наявності «синтетичного» звучання гітари. Відчувається пульсація, ритм, емоції, які досягаються звучанням акомпанементу. При сольному прослуховуванні партії присутнє відчуття «неприродності» звучання гітари. Цей тембр не притаманний для музики рокового напрямку, відповідно переважна більшість рокових колективів намагається уникнути подібного музичного рішення. У той же час, подібне музичне рішення виправдало себе і притягує критичну думку. Тим самим гітарна партія розширює практичне значення використання модульованих синтетичних тембрів в «живій» музиці. Тут піддається сумніву доцільність використання у композиціях виключно живих інструментів у процесі запису і концертній практиці рок-музики.

Куплет представлений у вигляді мелодичної партії, яка виконана живою гітарою, записана з використанням п'єзодатчика, без використання мікрофону. Гітарна партія зіграна в октаву, що надає супроводу певного просторового звучання. Партія на октаву вниз звучить в лівій стороні стереофонічного образу, партія на октаву вище – в правому. Спостерігається легке відхилення від тону нот, що викликає відчуття живого виконання. На сильну долю першого акорду куплету зазначено додатковий акцент у вигляді акорду. Гітарна партія переплітається з басовою партією, підкреслює загальний грув гітари, басу і голосу. Партія гітари на приспів представлена нотним арпеджиатором, який перегукується з фортепіанною партією. Значимо, що гітарні партії виконують ряд функцій. Перша створює ритмічний грув всієї композиції. Друга в куплеті створює емоційний вплив за рахунок мелодичного переплітання гітари з голосом та гітари з басом. Партії куплета і приспіва одноманітні, вони повторюються.

Фортепіанна партія являє собою фундамент пісні «Старі фотографії». В першу чергу, фортепіано доноситься лейтмотив пісні, який складається з двох частин: перша частина – мелодія програшу, друга частина – мелодія приспіву. Мелодія програшу передає меланхолічний настрій композиції, проста в відтворенні слухачем, запам'ятовується. Всі ці компоненти дали змогу посилити глядацьку реакцію, надати композиції популярності і впізнаваності.

Мелодія приспіву підкреслює вокальну партію. Вона являє собою інтерпретацію програшу з ритмічним пришвидшенням удвічі.

Значимо, що у програші мелодична лінія проходить із «запізненням», передаючи ефект втраченого часу, відчуття життєвих пережитих помилок чи дружніх зрад. У приспіві ритміка фіксується шістнадцятими нотами. Це дає авторське відчуття у намаганні наздогнати час, виправити попередні життєві помилки.

Фортепіанний арпеджиатор імітує звук годинникових стрілок, символу незворотного часу. Мелодія фортепіанної партії зв'язує елементи пісні. Фортепіанна партія підкорює голос, гітару, бас і примушує всі складові обертатися навколо неї, виявляючись будівельним центром, ключовим елементом цілого, всієї композиції.

Розглядаючи партію фортепіано, маємо зазначити, що вона представлена двома взаємопов'язаними складовими гомофонно-гармонічного стилю: мелодією і акомпанементом. Тому її складність викликає певні труднощі у музичному виконанні. Для цього потрібно два ансамблі музикантів. Це свідчить про певне студійне рішення оригінального треку, де в оригіналі мелодія і акомпанемент представлені в одному інструменті. Подібна концепція застосовується у багатьох музичних творах, що унеможливує або ускладнює повноцінність концертного виступу.

Тембр фортепіано представлений в комбінації класичного рояля і звуку подібної до звуку синтетичної арфи. Подібна комбінація тембрів додає в звучанні більш виразної атаки, а також відчуття «казковості». В оригінальному звучанні використана просторова обробка деталей. Це створює художнє звучання просторовості і певного ефекту відлуння. Що тим самим нагадує, наповнює слухача нотами, які вже пролунали. Значимо, темброва палітра фортепіанного звуку «бідна» на обертони. Тембр чистий, звучання сформовано з використанням цифрових технологій. Що дає в сукупності отримати фінальне звучання кристального фортепіано, яке обволікається з іншими інструментами. У той же час саме подібне кристальне звучання забирає на себе саме ту увагу, яку необхідно.

Партія органу починає свій емоційний вплив з другого куплету, другого приспіву і закінчується на останньому приспіві. Найемоційніший момент прослідковується саме на другому куплеті. Подібну емоційність підкреслено за рахунок тембру звучання органу, а саме звучання органу Хаммонда. У вищезазначених джерелах ми можемо почути саме таке звучання (Hammond XK5: 2017).

Звучання підсилюється за рахунок використання пристрою (The Leslie Speaker: 2018) – лесли гучномовця (*англ.* – leslie speaker). Подібне швидке вібрато додає певного драматизму, підсилюючи смислове навантаження другого куплету: «Дешеве пиво і сухе вино робили нас щасливими людьми». За рахунок подібної комбінації слів і звучання органу виникає ряд складних емоційних переживань та загальних людських філософських питань «що таке щастя?» та «яким чином його досягти?» І саме за рахунок такої комбінації тембрального звучання органу у авторів даного треку це вийшло. Саме цей звук органу підкреслює психологічне навантаження пісні. На основі цього спостереження зробимо висновок, що тембр являє собою рушійну силу в підсиленні емоційного змісту, який вкладає в твір автор, виконавець. Саме звучання тембру може яскраво підсилити емоційне сприйняття твору.

Партія скрипок у цій пісні представлена просто. Так, наповнення скрипками відбувається на вступі і на приспівках. Дві мелодії, верхній і нижній голос, які підкреслюють гармонію пісні. У той же час за простотою скрите психологічне навантаження, що виливається в загальне звучання і смислове наповнення пісні. Все це створено за рахунок тембральної фарби скрипок. Маємо зазначити, що основним художнім рішенням являється використання потужної реверберації, що начебто поглинає своєю глибиною, пронизує важкістю нижньої партії і відсторонено підкреслює верхню партію, що являє собою навичні ноти в композиції. Тож художнє поєднання скрипок і ефекту реверберації повноцінно підкреслює смисловий зміст пісні, тим самим надає нового звучання класичному тембру скрипок.

У пісні барабанна партія представлена два складовими, а саме – акустичними барабанами і синтетичним закільцованим фрагментом барабанним грувом. Акустичні барабани представлені класичним набором: великий барабан, малий барабан, том1, том2, флор том, хет, тарілка краш і радова тарілка. Особливістю даної барабанної партії є тембр малого барабана, що має виражений тон звучання ноти *re*. Партія барабанів має виражений грув з наявністю «мертвих» нот. Структурно ритміка куплету і приспіву однакова за виключенням наявності додаткових нот в партії великого барабана в приспіві. Партія куплетів ідентична, приспів також повторюється. Принципово відрізняються «збивки» перед кожною наступною фразою пісні. Зазначимо, що в пісні використано барабанний модуль, імітатор живого звучання. Програмування партій виконано на найвищому рівні, і, як наслідок, їх дуже важко відрізнити від живого виконання.

Тембр звучання барабанів глибокий, м'який, насичений. Відзначимо, що тембр малого барабану нагадує характерне звучання *grantech usa custom cooper 14 6.5* (Twenty Snare: 2020).

Окремо поговоримо про насичення «збивок» у барабанній партії. Використовуючи подібну ритміку на початку приспіву, автор барабанної партії насичує слухача емоційною тривогою, сигналізує про початок наступного музичного фрагменту, що дуже важливий як в музичному, так і в емоційному змісті.

Синтетична партія барабанів представлена партією з електронних, які мають виключно синтетичне звучання. Відсутність високочастотної складової дозволяє наситити основний грув акустичних барабанів додатковою ритмікою, що створює ефект багатошаровості в мікро ритміці. Основна задача музичної партії – продукування виключно естетики у звучанні пісні.

Висновки. Відзначено, що пісня А. Кузьменка «Старі фотографії» має соціально-психологічний зміст, розкриває основну тему у лаконічному тексті з використанням українського діалекту і сленгу. У виконанні автора, Андрія Кузьменка, текст набуває максимального зрозумілого значення і змісту. Вірно розставлені акценти у виконанні. Це спонукає до думки, що поєднання тембру, авторського виконання призводить до посилення змісту пісень. Музичний супровід емоційно підкреслює текст пісні. З музичної точки зору спостерігається чіткий взаємозв'язок музичних партій інструментів і голосу між собою. Пісня має завершені музичні мелодії, які гармонійно поєднуються між собою, мають завершений зміст. Музичні солюючі партії мають відгук у слухача за рахунок своєї простоти відтворення невідготовленим слухачем. Мелодія програшу, куплета, приспіва запам'ятовуються. В вокальній музиці, на кшталт цієї композиції принципове значення відіграє тембр голосу. Тембр голосу, по своїй природі, являє собою унікальне неповторне явище, основу вокальної музики. Повне розуміння «прожитого» треку автором відіграє важливу роль у сприйнятті музичного твору. Темброве звучання «старі фотографії» має характерні особливості, а саме тембр голосу, тембр малого барабану, тембр роялю.

Заміна тембрів інших інструментів призведе до зміни музичних акцентів, музичного настрою твору. У сучасній роковій музиці «розширюються» кордони з використання виключно живих інструментів. Дана композиція тому яскравий приклад, де представлені партії, а саме партія голоса, партія басу і партія солюючої гітари, зіграні наживо. Інші партії запрограмовані комп'ютером.

Є припущення, що при зміні звучання зазначених тембрів у слухача може виникнути інше сприйняття твору. Критичною є зміна тембру основного голосу.

Здійснення аналізу пісні Андрія Кузьменка «Старі фотографії» прокує до подальшого вивчення його творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Овсянніков В. Г. Поп-рок як репрезентативний напрям сучасної української музичної культури. : монографія. К. : НАКККіМ, 2020. 160 с. С. 120.
2. Маринчук Т. Т. Еволюція уявлень про засоби музичної виразності в історії європейської культури (від античності до відродження). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія*. 2006. Вип. 10. С. 266–271.
3. Подольчук В. В. Звук як головний засіб музичної виразності. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2009. Вип. 15(1). – С. 138–142.
4. Віталій Козловський – Старі фотографії Наша пісня 2006 : веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ap11XYIjZtU> (дата звернення: 24.10.2023).
5. MONATIK – Старі фотографії (із к/ф «Я, «Побєда» і Берлін») : веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=UGkPQzq5Ujs> (дата звернення: 24.10.2023).
6. Скрябін – Старі фотографії (сингл, 2010) : веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=USv4f0fRCPQ> (дата звернення: 24.10.2023).
7. Офіційний сайт співачки Ariana Grande : веб-сайт. URL: <https://www.arianagrande.com/> (дата звернення: 24.10.2023).
8. Надсянську говірку внесли до елементів нематеріальної спадщини : веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=nXSUZNgqL9E> (дата звернення: 24.10.2023).
9. Bright, William (1978). Sibilants and naturalness in aboriginal California. *Journal of California Anthropology, Papers in Linguistics* 1: 39–63.
10. P!NK – Runaway (Official Lyric Video) : веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3YcZKd6-Lq0> (дата звернення: 24.10.2023).
11. P!NK – TRUSTFALL (Official Video) : веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=D2KE2a5qo0g> (дата звернення: 24.10.2023).
12. Barry, Mick; Gianni, Jason (2004). *The Drummer's Bible: How to Play Every Drum Style from Afro-Cuban to Zydeco*. See Sharp Press. p. 78. ISBN 9781884365324
13. Офіційний сайт виробника музичних інструментів фендер: веб-сайт. URL: <https://www.fender.com/en/electric-basses/> (дата звернення: 24.10.2023).
14. Cory Henry plays the Hammond XK5 : веб-сайт. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Kt8_u_i-anQ (дата звернення: 24.10.2023).
15. The Hammond B3 Series: The Leslie Speaker : веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=G5f13X9BdrQ> (дата звернення: 24.10.2023).
16. Twenty Snare Drums in Two Minutes : веб-сайт. URL: <https://youtu.be/DxDWn-WXbXk?si=9ddYIexDJodT2Oo6> (дата звернення: 24.10.2023).
17. Інтернет ресурс Вежа, портал ексклюзивного контенту : веб-сайт. URL: <https://www.vezha.org/istoriya-hitastari-fotografiyi-video/> (дата звернення: 24.10.2023).

REFERENCES

1. Ovsyannikov V. G. (2020) Pop-rock yak reprezentatyvnyi napriam suchasnoi ukrainskoi muzychnoi kultury. [Pop-rock as a representative direction of modern Ukrainian musical culture.] monohrafiia : monograph K. : NAKKKiM, – 160 p. P.120. [in Ukrainian].
2. Marinchuk T.T. (2006) Evoliutsiia uiaвлен pro zasoby muzychnoi vyraznosti v istorii yevropeiskoi kultury (vid antychnosti do vidrodzhennia). [The evolution of ideas about the means of musical expression in the history of European culture (from antiquity to the renaissance).] Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynskyyi. Series: History. Issue 10. P. 266–271. [in Ukrainian].
3. Podolchuk V. V. (2009) Zvuk yak holovnyi zasib muzychnoi vyraznosti. [Sound as the main means of musical expressiveness.] *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku*. Ukrainian culture: past, present, ways of development. Issue 15(1). P. 138–142.
4. Vitaly Kozlovsky (2006) Stari fotohrafiy Nasha pisnia 2006 [Old photos Our song 2006]: website. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ap11XYIjZtU> (access date: 10/24/2023).
5. MONATIK (2021) Stari fotohrafiy (iz k/f "Ia, "Pobieda" i Berlin") [Old photos (from "Ya, "Pobieda" and Berlin)]: website. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=UGkPQzq5Ujs> (access date: 10/24/2023).
6. Scriabin (2010) Stari fotohrafiy (synhl, 2010) [Old Photos (single, 2010)]: website. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=USv4f0fRCPQ> (access date: 10/24/2023).
7. Ariana Grande Official Website: website. URL: <https://www.arianagrande.com/> (access date: 10/24/2023).
8. Suspilne Lviv (2023) Nadsiansku hovirku vnesly do elementiv nematerialnoi spadshchyny. [The Nadsyan dialect was included in the elements of intangible heritage.] : the website. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=nXSUZNgqL9E> (access date: 10/24/2023).

-
9. Bright, William (1978). Sibilants and naturalness in aboriginal California. *Journal of California Anthropology, Papers in Linguistics* 1: 39–63.
  10. P!NK – Runaway (Official Lyric Video): Website. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3YcZKd6-Lq0> (access date: 10/24/2023).
  11. P!NK – TRUSTFALL (Official Video): Website. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=D2KE2a5qo0g> (access date: 10/24/2023).
  12. Barry, Mick; Gianni, Jason (2004). *The Drummer's Bible: How to Play Every Drum Style from Afro-Cuban to Zydeco*. See Sharp Press. p. 78. ISBN 9781884365324
  13. The official website of the musical instrument manufacturer Fender: Website. URL: <https://www.fender.com/en/electric-basses/> (access date: 10/24/2023).
  14. Cory Henry plays the Hammond XK5: website. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Kt8_u_i-anQ (date accessed: 10/24/2023).
  15. The Hammond B3 Series: The Leslie Speaker: website. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=G5fI3X9BdrQ> (access date: 10/24/2023).
  16. Twenty Snare Drums in Two Minutes: website. URL: <https://youtu.be/DxDWn-WXbXk?si=9ddYIexDJodT2Oo6> (access date: 10/24/2023).
  17. Veza (2023) Internet resurs Veza, portal ekskluzyvnoho kontentu. [The Internet resource of the Tower, a portal of exclusive content.]: website. URL: <https://www.vezha.org/istoriya-hita-stari-fotografii-video/> (access date: 10/24/2023).

УДК 712/730

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-10>

Лу БІНЬ,

orcid.org/0000-0002-4650-1746

аспірант дизайну середовища

Харківської державної академії дизайну і мистецтв

(Харків, Україна) 282799836@qq.com

ПРИЧИНИ ТА НАПРЯМКИ КРИТИЧНОГО ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМ КНР В ФОРМУВАННІ ДИЗАЙНУ АРТ-ІНСТАЛЯЦІЙ

В статті розкрито причини та напрямки розвитку дизайну арт-інсталяцій, що демонструють проблеми КНР. Завдяки мистецтву арт-інсталяцій з'являється можливість привернути увагу глядачів до проблем Китаю, висловити власну авторську думку та намагатися змінювати світ на найкраще. Критичне ставлення до соціальних та екологічних проблем; провокаційність та контраст образно-пластичного відображення дизайну арт-об'єктів по відношенню до міського середовища – дозволяє розкрити небайдуже ставлення митців до навколишнього середовища. Однак, як свідчить матеріал дослідження, так було не завжди. Аналіз наукового та візуального матеріалу дозволив визначити основні періоди розвитку мистецтва Китаю, які посприяли змінам та визначили зміст наступних концепцій в формуванні арт-інсталяцій. Період після 1966 року, коли було проголошено початок культурної революції, дозволив змінити бачення розвитку публічного мистецтва Китаю та визначити один з основних напрямків його розвитку – критичне ставлення до соціальних та екологічних проблем. Провокаційність та контраст образно-пластичного відображення в дизайні арт-об'єктів по відношенню до міського середовища стали головними концепціями мистецьких творів. Визначено основні фактори, що створюють необхідні умови розкриття ідеї щодо критичного переосмислення існуючих проблем КНР, серед яких: організаційно-планувальні, психологічні, образно-художні. Систематизовано основні переваги, що дозволяють повністю відчувати концепції авторів інсталяцій, а саме: 1) відкрита структура міського простору, яка допомагає презентувати мистецькі твори будь-якого масштабу; 2) ефектний кут огляду мистецького твору з будь-якої сторони та відстані; 3) наявність світло-кольорових елементів, що робить арт-інсталяції виразними та видовищними у вечірній час доби; 4) використання прийому збільшеного масштабу по відношенню до розмірів людини, який створює умови для відчуття людиною сильних шокуючи емоцій. Результатом вдалого дизайну арт-інсталяцій на той час стають розвиток діалогу між людиною та мистецьким твором, покращення китайських міст з огляду на привабливість до туризму та забезпечення естетичного та гармонійного дизайну великих та малих міст.

Ключові слова: *дизайн арт-інсталяцій, міське середовище, проблеми КНР.*

Lu BIN,

orcid.org/0000-0002-4650-1746

Graduate student at the Environmental Design Department

Kharkiv State Academy of Design and Arts

(Kharkiv, Ukraine) 282799836@qq.com

CAUSES AND DIRECTIONS OF A CRITICAL RECONSIDERATION OF CHINA'S PROBLEMS IN THE FORMATION OF THE DESIGN OF ART INSTALLATIONS

The article reveals the reasons and directions for the development of the design of art installations that demonstrate the problems of the People's Republic of China. Thanks to the art of art installations, there is an opportunity to draw the attention of the audience to the problems of China, express one's author's opinion and try to change the world for the better. Critical attitude to social and environmental problems; provocativeness and contrast of figurative and plastic display of the design of art objects in relation to the urban environment – allows to reveal the indifferent attitude of artists to the environment. However, as the research material shows, this was not always the case. The analysis of scientific and visual material made it possible to determine the main periods of the development of Chinese art, which contributed to changes and determined the content of the following concepts in the formation of art installations. The period after 1966, when the beginning of the cultural revolution was declared, made it possible to change the vision of the development of public art in China and to define one of the main directions of its development – a critical attitude to social and environmental problems. Provocativeness and contrast of figurative and plastic reflection in the design of art objects in relation to the urban environment became the main concepts of artistic works. The main factors that create the necessary conditions for revealing the idea of a critical rethinking of the existing problems of the People's Republic of China are identified, including: organizational and planning, psychological, visual and artistic. The main advantages that allow you to fully experience the concepts of the authors of the installations are systematized, namely: 1) the open structure

of the urban space, which helps to present works of art of any scale; 2) a spectacular viewing angle of the work of art from any side and distance; 3) the presence of light-colored elements, which makes art installations expressive and spectacular in the evening; 4) the use of an enlarged scale in relation to the size of a person, which creates conditions for a person to feel strong shocking emotions. The result of the successful design of art installations at that time is the development of a dialogue between a person and a work of art, the improvement of Chinese cities in terms of attractiveness to tourism, and the provision of aesthetic and harmonious design of large and small cities.

Key words: *design of art installations, urban environment, problems of the People's Republic of China.*

Постановка проблеми. В умовах постійних змін в суспільстві Китаю завдяки дизайну арт-інсталяцій створюється широке коло концептуальних моделей сучасного мистецтва, яке спроможне взаємодіяти з глядачем, допомагати акцентувати увагу на гострих проблемах суспільства та створювати новий креативний простір. Варто зазначити, що сучасне китайське мистецтво арт-інсталяцій під впливом ідей креативних дизайнерів вказує на зміни змісту авторських концепцій завдяки впровадженню декількох основних напрямків їх відображення, а саме: 1) втілення ідеї єдності та гармонії з природним оточенням; 2) продовження кращих традицій національної культурної спадщини Китаю. В свою чергу, третій напрямок – критичне ставлення до соціальних та екологічних проблем; провокаційність та контраст образно-пластичного відображення дизайну арт-об'єктів по відношенню до міського середовища – дозволяє розкрити небайдуже ставлення митців до навколишнього середовища. Однак, як свідчить матеріал дослідження, так було не завжди. Отже, розглянемо основні причини та напрямки розвитку в формуванні дизайну арт-інсталяцій, що дозволяють на основі оригінальних концепцій визначити гострі проблеми китайських міст.

Аналіз досліджень. Як свідчить матеріал дослідження, основні зміни у Китаї почалися після 16 травня 1966 року з видавництва членами Політбюро Компартії КНР «Директиви 16.05». В документі запропоновані основні засади Культурної революції (недопущення перегляду позицій партії; очищення партії від «ворожих елементів» (16 травня 1966, 2023). Однак, ситуація, що склалася, не сприяла швидкому розвитку громадської відкритості та потребувала пошуку іншого, нового ставлення до міського простору, місця людини в ньому та пошуку нових засобів вираження своєї громадської позиції (Махуар Агефі, 2023). При вирішенні поставлених митцями завдань актуальною умовою стає пошук різноманітних значущих громадських місць, які допоможуть відбудувати образ міста, посилити його ідентичність, а головне – вказати на гострі проблеми, що залишаються поза увагою адміністрації китайських міст. В цей же час значно активізується творча діяльність митців та дизайнерів, що

активно декларують *концепцію індивідуальної особистості*, як вирішення нового статусу людини засобами публічного мистецтва. Крім того, розвиток децентралізації міст Китаю дозволив міським громадам особисто лідувати у просуванні та впровадженні політики формування кожного з міст (Martí Miquel, Msnou Maria JosŽ, 2023). Початок 1980-х років вказує на тенденцію дотримання в містах Китаю міжнародних стандартів, залучення закордонного теоретичного аналітичного матеріалу та практичного досвіду у формуванні власних мистецьких об'єктів. З'являється можливість проаналізувати найкращі зразки західного дизайну та запропонувати твори мистецтва у громадському просторі Китаю. Розвиток зазначеного напрямку сприяв впровадженню *концепції соціальної доступності* (кінець 1990-х років). В той же період китайські дизайнери (Гуанцзюнь Цзін, Ван) продовжують акцентувати увагу на відкритості для всіх громадян запропонованого дизайнерами міського простору, архітектурної форми в ньому, або мистецьких об'єктів. З'являються поняття «людський простір», «транскультурація», «дизайн, орієнтований на людину». Митці намагаються переосмислити традиційні культові образи та наповнити об'єкти мистецтва новими значеннями, де критика споживацтва та швидка індустріалізація Китаю займають вагоме місце у їхньому творчому процесі. Відмінністю запозичення західного досвіду в даний період розвитку мистецтва арт-інсталяцій, як одного з різновидів публічного мистецтва, стає адаптація західних концепцій за рахунок аналізу та висвітлення проблем китайських міст. Вищезазначене підтверджують роботи китайських вчених, які розкривають «...трансформаційну роль забудовників міст Китаю у символічній сфері створення міського іміджу: від підпорядкування вимогам влади до міського дизайну – до виходу з встановлених офіційних рамок...» (Jane Zheng, 2013). Отже, основними критеріями оцінки якості формування публічного простору стає: соціальна різноманітність, доступність та інклюзивність. Таким чином, громадський простір Китаю початку XXI століття стає тим культурним феноменом, де досвід закордонних митців, дизайнерів, архітекторів із визначеними діючими стандартами інтегрований

у китайську традиційну культуру з її унікальним філософським підходом (Wenwen Sun, 2020).

Варто зазначити, що наслідки Культурної революції мають вплив й на концептуальний підхід у вирішенні дизайну арт-інсталяцій. Так, перший сучасний рух публічного мистецтва Китаю – *цинічний реалізм*, що зародився у формі живопису наприкінці 1980-х років, в подальшому мав розвиток й у формі відображення авторських концепцій в дизайні арт-інсталяцій. Зазначений напрямок у творах мистецтва китайських митців представляв концепції бунтарства, як пародію на твори соцреалізму (Angie Kordic, 2016). Трохи приховуючи критику на існуючі проблеми Китаю митці зображують іронічну посмішку в образах своїх мистецьких творів (скульптурних інсталяцій), але прихована, таким чином, *концепція «безсилої особистості»* відчувається глядачами внутрішньо. Знаковим у даній концепції є творчість китайського митця Юе Мінцзюнь з його скульптурними інсталяціями за назвою «Лабіринт сміху». В подальшому, наприкінці ХХ – початку ХХІ століття, розвиваючись, дизайн арт-інсталяцій починає змінюватись в бік імпровазації, ірраціональності, шукаючи нові форми вираження авторського образу в об'єктах. Такі перетворення сприяють формуванню концептуального мистецтва, що в умовах індустріалізації має декілька форм розвитку: концептуальний аналіз мистецтва Китаю; вплив даоської філософії на формування публічного мистецтва; культурний парадокс у виявленні концепцій сучасного мистецтва.

Друга половина ХХ століття (1985 роки) характерна розвитком основного напрямку в формуванні сучасного концептуального мистецтва арт-інсталяцій, що розкривається на основі *концепції міжособистісної взаємодії*. За допомогою засобів масової інформації дизайн арт-інсталяцій стає більш популярним та доступним (Xiaoqing Gu, 2020). Однак, актуальним напрямом у творчості дизайнерів залишається наступне: висвітлення будь-яких проблем суспільства Китаю перехідного періоду; відображення місця людини в суспільстві; вплив культури та мистецтва на свідомість людини.

Розвитку нових прийомів організації простору засобами арт-інсталяцій значно посприяв закордонний досвід. Публічне мистецтво у вигляді арт-інсталяцій було визнаним ще у 1995 році С'юзан Лейсі, яка вказувала на цей вид діяльності, що дозволяє публічно виявити різноманітність характеру мистецтва через його декоративні та знакові властивості при тимчасовому

або стаціонарному розміщенні у міському середовищі (Lacy Suzanne, 1995).

Однак, в період з 1980-х по 1990-ті роки атмосферу концептуального вираження ідеї в дизайні арт-інсталяцій неможливо було показати через глибинний змістовний контекст. Арт-інсталяціям зазначеного періоду притаманні поверхові форми, їх простота виконання, пряmlinійність подачі концепту (використання смиття, показ кровопуску тощо). Розкриття ідеї вказувало на протест, а не на глибокий зміст концепції. Таким чином, наприкінці ХХ століття мистецтво створення дизайну арт-інсталяцій у міському середовищі стає важливою частиною китайської сучасної культури.

Швидкий розвиток нового китайського публічного мистецтва сприяв поширенню ідей західного мистецтва, що призвело до збільшення їх впливу на китайське мистецтво та зменшення попиту на формування дизайну арт-інсталяцій на основі традиційних національних устоїв. В даному напрямку активно працює Чень Чжень, який наприкінці минулого століття зазнав культурного шоку, отримавши досвід митців Франції. Основним досвідом художника стає вільний простір для презентації власних думок, де створюються мистецькі твори через показ напруги та суперечностей. Чен Чжень описує даний досвід як “*transexperience*” (трансдосвід), що допомагає акцентувати увагу на трьох фундаментальних ідеях: проживання, резонанс, опір. Надалі, митець, переживаючи враження від іншої культури, вважає за необхідне в своїх творах демонструвати опір трансдосвіду – задля збереження національної культури Китаю.

Метою статті є визначення основних факторів, що створюють необхідні умови для розкриття ідеї критичного переосмислення існуючих проблем КНР засобами арт-інсталяцій.

Виклад основного матеріалу. Початок ХХІ століття вказує на активізацію виставкової діяльності митців. Дана діяльність набирає обертів та виходить на міжнародний рівень. Основна мета мистецтва арт-інсталяцій в даний період розкриває зміст наступної концепції: надати інформацію про існуючі проблеми, вказати можливі шляхи їх подолання, окреслити першочергові найгостріші проблеми суспільства та спровокувати суспільство на пошуки рішень, що допоможуть вирішити нагальні гострі питання. Через зміни, що відбуваються у формоутворенні арт-інсталяцій в зазначений період, значно прискорюються процеси впливу на глядача завдяки використанню дизайнерами провідних стратегій, серед яких варто назвати наступні:

1) *провокативність*: породжує цікавість в глядача, спонукає до розуміння проблеми або заохочує до певних дій. Арт-об'єкт може бути провокативним як за змістом, так й за формою. Провокативність за формою визначається естетизацією потворного; в свою чергу, провокативність за змістом виступає як концептуалізм, як публічність із залученням підтексту;

2) *самодетермінація*: можливість підкреслити значимість соціального контексту інсталяції через мотивацію глядача до позитивних змін. Такі зміни, на думку дизайнерів, повинні враховувати характерні психологічні природні потреби (взаємодію між собою та оточенням; потреби вибудови авторської компетентності при розкритті його концепції);

Рис. 1. Провокативність як основний метод висвітлення гострих проблем Китаю. Дизайн арт-інсталяцій в м. Гонконг, 2017 р. Перша міжнародна виставка сучасного мистецтва Mobile M+ Inflation. https://artserene.blogspot.com/2013/09/mobile-m-inflation-acontemporary_4.html

3) *партисипативність*: як стратегія дієвої причетності;

4) *масифікація*: як стратегія впливу на суспільну свідомість; можливість підвищення загального інтелектуального рівня глядача арт-інсталяцій.

Варто зазначити, що поняття терміну «арт-інсталяція» має більш змістовний підхід до вирішення наочних проблем; образно-пластична мова арт-інсталяції (колір, форма та використання несподіваних матеріалів) дозволяють не тільки

розкрити концепцію автора, а й вразити естетичними властивостями та вирішити питання пошуку нових взаємозв'язків між утилітарною та художньою складовими. Крім того, слід акцентувати увагу на тому, що спочатку XXI століття стає актуальною нова тенденція – формування креативного міського середовища засобами арт-інсталяцій, враховуючи ідею створення міст туристичної привабливості та ідею зниження процесів розвитку депресивного стану окремих районів та міст Китаю. На даний час значно збільшується кіль-

Рис. 2. Провокативність як основний метод висвітлення гострих проблем Китаю. Дизайн арт-інсталяцій в м. Гонконг, 2017 р. Перша міжнародна виставка сучасного мистецтва Mobile M+ Inflation. https://artserene.blogspot.com/2013/09/mobile-m-inflation-acontemporary_4.html

кість нетрадиційних арт-майданчиків, творчих об'єднань, креативних молодих митців, які пропонують дизайн арт-інсталяцій з використанням різноманітних матеріалів. Зазначені події сприяють зростанню культурної спадщини країни та забезпечують розвиток творчих експериментальних розробок дизайнерів з урахуванням їх власного бачення нагальних проблем. У зв'язку з цим розташування арт-інсталяцій в міському середовищі також потребує визначення факторів, що посприятимуть вирішенню зазначених питань. Отже, серед основних факторів, що створюють необхідні умови розкриття ідеї критичного переосмислення існуючих проблем КНР, наступні:

1) організаційно-планувальні, що включають основні складові: *структуру міського простору*, де пропонується дизайн арт-інсталяцій (відкритість, замкненість). Визначення даної структури сприятиме розташуванню арт-інсталяції як змістовної домінанти, яка долучає глядача до зчитування контексту тривимірного об'єкту мистецтва; *функціональне призначення архітектурних об'єктів* даної місцевості: суспільно-політичні, торговельні, розважальні, навчальні, відпочивальні, медичні тощо; *атмосферу та колорит даного міського простору* (суєта-спокій, урочистість-жвавість; перенасиченість інформаційно-комунікаційними та рекламними системами; ефектний кут огляду мистецького твору; наявність світло-кольорових елементів тощо);

2) психологічні: індивідуальні особливості сприйняття арт-об'єкту: його композиційної структури, маси, об'єму, кольору, фактури, елементів формоутворення, відповідності традиціям культурної спадщини тощо; *особливості освітлення міського простору*, які дозволяють змінювати візуальний ефект від побаченого дизайну арт-об'єкту, що створений з прозорого або напівпрозорого полімеру, дихроїчного скла та інших відображаючих світло матеріалів; *емоційно-естетичне враження*, що вказує на різноманітність аспектів сприйняття художнього твору (роздратованість, захоплення, шок, здивованість тощо). Емоційний відгук змушує глядачів гостро відчувати соціальні та екологічні проблеми, що відображають авторські концепції арт-інсталяцій;

3) образно-художні, які акцентують увагу на розкритті концептуальної ідеї арт-інсталяції, осмисленні її композиції тощо. Для демонстрації

власних концепцій митці намагаються використувувати нестандартні матеріали, що сприяють акцентуванню уваги глядачів, адже психологія сприйняття мистецьких творів залежить від особистого відчуття людиною кольору, світла, форми об'єкту.

Аналіз візуального матеріалу вказує на те, що авторські концепції, дизайн яких демонструє висвітлення гострих проблем Китаю, розкривають зміст мистецьких творів на основі декількох основних напрямків, а саме: 1) втрата цінностей духовної віри, що поступово призводить до самознищення людини в китайському суспільстві; 2) втрата зв'язку між китайськими містами та їхніми жителями та пошук нових зв'язків для демонстрації оновленого середовища; 3) відновлення втрачених зв'язків між містом та природою; 4) критичне ставлення митців до правительства Китаю, до проведення ними радикальних змін, до їхнього ставлення до людини тощо; 5) загострення свідомості громадян у напрямку їхнього ставлення до екологічних проблем.

Наочним прикладом, який демонструє, як в одному місці можна запропонувати дизайн декількох провокативних арт-інсталяцій, слід назвати першу міжнародну виставку сучасного мистецтва Mobile M+ Inflation (м. Гонконг, 2017 рік). Створення своєрідного музею візуальної культури в архітектурно-ландшафтному просторі – є глобальним культурним проектом набережної Західного Коулуну даного міста (рис. 1–2).

Висновки. Отже, як свідчить аналіз матеріалу, на початку XXI століття китайське мистецтво арт-інсталяцій досягло найкращих результатів у взаємодії із глядацькою аудиторією завдяки наступним аспектам: засвоєнню нових можливостей образно-пластичного формоутворення; збільшенню використання різноманітних матеріалів; використанню інноваційних технологій; демонстрації мистецьких творів у відкритому просторі на основі прийому збільшеного масштабу по відношенню до розмірів людини. Всі зазначені аспекти створюють умови для впровадження авторських концепцій, що дозволяють засобами арт-інсталяцій продемонструвати гострі проблеми сучасних міст Китаю. Демонстрація зазначених проблем відбувається на основі декількох стратегій, серед яких: провокативність, самоде-термінація, партисипативність, масифікація.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Angie Kordic. Cynical Realism and Reflections of Contemporary China. URL: <https://www.widewalls.ch/magazine/cynical-realism> (дата звернення: 05.10.23.)
2. Jane Zheng. Creating urban images through global flows: Hong Kong real estate developers in Shanghai's urban redevelopment. URL: <https://www.infona.pl/resource/bwmeta1.element.elsevier-2528e31c-9923-39ba-9ca5-42c1d065fcb1> (дата звернення: 08.10.23.)
3. Lacy, Suzanne. "Cultural Pilgrimages and Metaphoric Journeys." In *Mapping the Terrain: New Genre Public Art*, edited by Suzanne Lacy, 19-47. Seattle, Washington: Bay Press, 19. URL: https://monoskop.org/images/7/7c/Lacy_Suzanne_ed_Mapping_the_Terrain_New_Genre_Public_Art_1995.pdf (дата звернення: 08.10.23.)
4. Marti Miquel, Msnou Maria Jos̄. Public space and the development of new city centers: the case of Hangzhou. URL: https://www.academia.edu/16562047/PUBLIC_SPACE_AND_THE_DEVELOPMENT_OF_NEW_CITY_CENTERS_THE_CASE_OF_HANGZHOU (дата звернення: 01.10.23.)
5. Mahyar Arefi. Urban design in China. URL: https://www.academia.edu/80941601/Urban_design_in_China (дата звернення: 17.10.23.)
6. Wenwen Sun. Public space in Chinese urban design theory after 1978: a compressed transculturation. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13602365.2020.1734048> (дата звернення: 25.10.23.)
7. Xiaoqing Gu. Chinese Temperament of Conceptual Art Form // 2020 2nd International Conference on Humanities, Cultures, Arts and Design (ICHCAD 2020). P. 235–238.
8. Zhang Qing was interviewed by Shanghai Securities News (Shanghai Zheng Quan Bao) about "The Compass of Art" project. Source: Artron.Net. URL: <https://news.artron.net/20080818/n56104.html> (дата звернення: 17.10.23.)
9. 16 травня 1966 – проголошено початок Культурної революції в Китаї. URL: <https://c4u.org.ua/16-travnia-1966-pochatok-kulturnoi-revoliutsii-v-kytai/>. (дата звернення: 17.10.23.)

REFERENCES

1. Angie Kordic. Cynical Realism and Reflections of Contemporary China. URL: <https://www.widewalls.ch/magazine/cynical-realism> (data zvernennya: 05.10.23.)
2. Jane Zheng. Creating urban images through global flows: Hong Kong real estate developers in Shanghai's urban redevelopment. URL: <https://www.infona.pl/resource/bwmeta1.element.elsevier-2528e31c-9923-39ba-9ca5-42c1d065fcb1> (data zvernennya: 08.10.23.)
3. Lacy, Suzanne. "Cultural Pilgrimages and Metaphoric Journeys." In *Mapping the Terrain: New Genre Public Art*, edited by Suzanne Lacy, 19-47. Seattle, Washington: Bay Press, 19. URL: https://monoskop.org/images/7/7c/Lacy_Suzanne_ed_Mapping_the_Terrain_New_Genre_Public_Art_1995.pdf (data zvernennya: 08.10.23.)
4. Marti Miquel, Msnou Maria Jos̄. Public space and the development of new city centers: the case of Hangzhou. URL: https://www.academia.edu/16562047/PUBLIC_SPACE_AND_THE_DEVELOPMENT_OF_NEW_CITY_CENTERS_THE_CASE_OF_HANGZHOU (data zvernennya: 01.10.23.)
5. Mahyar Arefi. Urban design in China. URL: https://www.academia.edu/80941601/Urban_design_in_China (data zvernennya: 17.10.23.)
6. Wenwen Sun. Public space in Chinese urban design theory after 1978: a compressed transculturation. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13602365.2020.1734048> (data zvernennya: 25.10.23.)
7. Xiaoqing Gu. Chinese Temperament of Conceptual Art Form // 2020 2nd International Conference on Humanities, Cultures, Arts and Design (ICHCAD 2020). P. 235–238.
8. Zhang Qing was interviewed by Shanghai Securities News (Shanghai Zheng Quan Bao) about "The Compass of Art" project. Source: Artron.Net. URL: <https://news.artron.net/20080818/n56104.html> (data zvernennya: 17.10.23.)
9. 16 travnia 1966 – proholosheno pochatok Kulturnoi revoliutsii v Kytai. [May 16, 1966 – the beginning of the Cultural Revolution in China was announced] URL: <https://c4u.org.ua/16-travnia-1966-pochatok-kulturnoi-revoliutsii-v-kytai/>. (data zvernennya: 17.10.23.) [in Ukrainian].

УДК 687.01

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-11>**Денис БОРИСЕНКО,**
orcid.org/0000-0001-5566-6406кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри харчових технологій, легкої промисловості і дизайну
Української інженерно-педагогічної академії
(Харків, Україна) denisuipa@gmail.com**Анастасія КУЛЬМІНСЬКА,**
orcid.org/0009-0007-7396-1274студентка VI курсу факультету інноваційних технологій
Української інженерно-педагогічної академії
(Харків, Україна) n.kulminskaya96@gmail.com

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ FASHION-ІНДУСТРІЇ: ВІРТУАЛЬНИЙ ОДЯГ

У статті розглянуто актуальні аспекти віртуального одягу в контексті діджиталізації модної індустрії. Зосереджуючись на перетині технологій та моди, досліджено вплив віртуального одягу на споживачів, і проаналізовано фактори, що призводять до зростання його популярності та використання у сучасному дизайні. Розглянуто причини виникнення цифрового одягу та аспекти, що сприяють його розвитку.

Стаття висвітлює проблеми етичності та екологічної стійкості виробництва моди, де віртуальний одяг може виступати як альтернатива традиційним методам. Зосереджено увагу на тому, як віртуальний одяг може бути застосований та для яких цілей. Розглянуто перенасичення ринку, яке стало причиною того, що індустрія почала вимагати певного перезавантаження, нових ідей та нових інтеграцій. Залучення 3D технологій для створення віртуального одягу дає можливості для більш швидкого розвитку, створює додатковий простір для креативних рішень сучасного дизайнера, можливості «виходу за межі» та розробки концептуальних рішень на майбутнє. Виготовлення стильного одягу забирає значні ресурси, що призводить до значних змін в екологічному стані, вклинаючи забруднення навколишнього середовища. Поява віртуального гардероба допомагає легкій промисловості знайти новий сучасний шлях розвитку, спочатку випускати діджитал-колекції, а потім вже вводити їх у виробництво. Одяг, віртуальна мода та віртуальний одяг, в свою чергу, згодом, зможуть поліпшити екологічне становище нашої планети в цілому. Виробники не витрачають ресурсів планети, щоб продукувати віртуальний одяг, а для дизайнерів це можливість перевірити свої творчі ідеї та гіпотези, не вкладаючи ресурси в матеріали, попередній пошив макетів, фотосесії колекцій для їх представлення.

Крім того, у статті досліджено і визначено роль віртуального одягу у нашому житті. Детально розглянуто можливості та цілі використання віртуального одягу, а також розкрито вплив моди на популярність цього явища. На сьогодні, віртуальний одяг є самим етичним, швидким, доступним та інноваційним підходом до виробництва одягу, яким уже користуються передові світові бренди.

Отже, у статті висвітлено, як віртуальний одяг стає важливим елементом дизайн-розробки, зокрема в умовах зростаючої популярності моди. Узагальнені результати дослідження вказують на перспективи розвитку віртуального одягу та його вплив на сучасний дизайн і моду.

Ключові слова: віртуальний одяг, цифровий одяг, діджиталізація, віртуальна мода, мода, діджиталізація.

Denys BORYSENKO,

orcid.org/0000-0001-5566-6406

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Food Technologies, Light Industry and Design
Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy
(Kharkiv, Ukraine) denisuipa@gmail.com**Anastasia KULMINSKA,**

orcid.org/0009-0007-7396-1274

Student of the 6th year of the Faculty of Innovative Technologies
Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy
(Kharkiv, Ukraine) n.kulminskaya96@gmail.com

DIGITALIZATION OF THE FASHION INDUSTRY: VIRTUAL CLOTHING

The article examines the relevant aspects of virtual clothing in the context of the digitalisation of the fashion industry. Focusing on the intersection of technology and fashion, the impact of virtual clothing on consumers is studied, and the factors that lead to the growth of its popularity and use in modern design are analysed. The reasons for the emergence of digital clothing and the aspects that contribute to its development are considered.

The article highlights the problems of ethicality and environmental sustainability in fashion production, where virtual clothing can act as an alternative to traditional methods. The focus is on how virtual clothing can be used and for what purposes. The author discusses the oversaturation of the market, which has led to the industry demanding a certain reboot, new ideas and new integrations. The use of 3D technologies to create virtual clothing provides opportunities for faster development, creates additional space for the creative solutions of modern designers, the possibility of “going beyond” and developing conceptual solutions for the future. The production of stylish clothing takes up significant resources, which leads to significant changes in the ecological state, causing environmental pollution. The emergence of a virtual wardrobe helps the light industry find a new modern way of developing, first producing digital collections and then putting them into production. This means that virtual fashion and virtual clothing, in turn, will eventually improve the environmental situation of our planet as a whole. Manufacturers do not waste the planet’s resources to produce virtual clothes, and for designers, it is an opportunity to test their creative ideas and hypotheses without investing in materials, preliminary sewing of models, and photo shoots of collections to present them.

In addition, the article explores and defines the role of virtual clothing in our lives. The possibilities and purposes of using virtual clothing are considered in detail, and the influence of fashion on the popularity of this phenomenon is revealed. Today, virtual clothing is the most ethical, fast, affordable and innovative approach to clothing production, which is already used by the world’s leading brands.

Thus, the article highlights how virtual clothing is becoming an important element of design development, particularly in the context of the growing popularity of fashion. The generalised results of the study indicate the prospects for the development of virtual clothing and its impact on modern design and fashion.

Key words: virtual clothes, digital clothes, digitization, virtual fashion, fashion, digitization.

Постановка проблеми. Перенасичення ринку та пошук нових ідей для перезавантаження індустрії вимагають розгляду ефективних стратегій використання віртуального одягу та його значення на споживачів та модну індустрію в цілому. Основною проблемою є забір великих ресурсів на виробництво стильного одягу, в той час, як віртуальний гардероб може допомогти легкій промисловості знайти більш екологічно сталий шлях розвитку.

Також, важливо визначити роль віртуального одягу в контексті сучасної дизайн-розробки та його можливі впливи на моду. Необхідним є дослідження причин і методів залучення віртуального одягу та інноваційних впроваджень в галузь легкої промисловості та виключення обмежень щодо їх залучення. Актуальність означеної проблеми та її недостатня розробленість, необхідність розв’язання сучасних екологічних та економічних проблем обумовили вибір теми наукового дослідження.

Аналіз досліджень. Дослідження ефективності візуалізації віртуального одягу в контексті сприйняття споживачів та його взаємодії з індустрією моди має важливий аспект. Також не можна оминати питання перенасичення ринку та стратегій використання віртуального одягу, яке може бути вивчено у відомих дослідженнях. Так, наприклад, згідно з дослідженнями Global Fashion Agenda, виробництво одягу є одним з найбільших забруднювачів нашої планети.

У роботі Борщевської Н. та Зіркевич В. у 2021 році було досліджено вплив цифрових технологій та сучасних інструментів 3D-моделювання виробів на розвиток віртуальної моди. У 2020 році Дерман Л.М. у статті провела дослідження пов’язане з аналізом сучасних транс-

формацій в модній індустрії та нових підходів до проектування одягу, що пов’язані зі змінами, які відбуваються у світі та у fashion-індустрії.

Також розробкою питання віртуального одягу займалися: О.А. Воронцова, А.В. Гайдамащук, В.В. Гетманцева, М.А. Гусева. О.Н. Данилова, Н.А. Домулджонова, И.Н. Єгорова, Д.Р. Саїді, И.А. Слесарчук.

Сучасні видання присвячують багато уваги цьому напрямку модної індустрії. Серед них: Forbes, Elle, Vogue, Obsess та багато інших.

Одже, аналіз попередніх досліджень дозволяє визначити області, які потребують додаткового дослідження, а також підготувати базу для обґрунтування власних висновків та внесків у вищезазначені аспекти віртуального одягу в дизайн-розробці.

Мета статті – дослідити вплив використання діджитал технологій у модній індустрії на екологічність; прослідкувати тенденції створення віртуального одягу; дослідити методи залучення віртуальної реальності в fashion індустрію.

Виклад основного матеріалу. Дизайн одягу визнається наймобільнішим видом мистецтва та найближчим до естетичних потреб людини. Вивчення історії моди та стилю дозволяє зрозуміти принципи та закономірності у розвитку та русі цих явищ. На цій основі можна спрогнозувати розвиток стилю та моди і, таким чином, стати ідейним замовником нових матеріалів, технологій, новоутворення.

Очевидно, що індустрія моди вже не така якою була 5–10 років тому. Уже давно вона потребує змін. Сигналізують про це екологічні проблеми, дискримінація в індустрії, цінова політика та багато інших чинників.

Наразі цифровізація змінює світ навколо нас: ми можемо пройтися музеєм, сходити в театр, не встаючи з ліжка, навести камеру смартфона на себе або друга і зрозуміти, чи личитиме нам інший колір волосся або очей. Це технології, які вже стали нашим повсякденним життям. У наш час всім заправляють соціальні мережі, а достукатися до сучасного покоління можна лише онлайн. Останніми роками однією із найбільш обговорюваних тем у різних медіа стала віртуальна мода. А саме 3D-моделі одягу, якого не існує насправді, але який можна приміряти на свої фотографії або в AR-форматі. Про те, що світ моди може бути нематеріальним, говорили вже давно: вже не перший рік індустрія голосно обговорювала віртуальних моделей, на яких, до речі, був часто одягнений несправжній одяг. Але якщо раніше багатьом ідея нереальних людей видалася сумнівною (хоча б тому, що більшість із них мали «ідеальні» параметри зовнішності), то на цифровий одяг покладають великі надії щодо розв'язання наболілих проблем індустрії. Отже, з огляду на поточний стан справ у світі, digital-шопінг навряд чи викличе в когось подив (Віртуально, 2022).

За дослідженням Barclays Bank 9% клієнтів у розвинених країнах новий одяг купують лише для того, щоб зробити фото для соціальних мереж, а потім повертають його назад. Інноваційні технології стали вирішенням цієї проблеми, які міцно сплелися з fashion-індустрією за останні роки. Хоча digital нарядів не існує в реальності, але селебріті готові витратити на віртуальний одяг цілі статки. Тому що цифровий шопінг – це екологічно, екстравагантнo та незвичайно. У порівнянні з фізичною модою, цифровий одяг, під час виробництва, виділяє на 97% менше вуглекислого газу і не потребує використання води.

Кризу модної індустрії фахівці пророкували ще задовго до 2022 року. Перенасичення ринку стало причиною того, що індустрія потребувала певного перезавантаження, нових ідей та нових інтеграцій.

Онлайн-примірювальні, анімовані віртуальні fashion-шоу – це нові тренди, що будують міст із модою майбутнього. Процеси диджиталізації в галузі моди не зупинити, тому великі бренди, мас-маркети, локальні лейбли із задоволенням адаптуються до нових реалій.

Пішов безповоротно той час, коли мода орієнтувалася на знатну частину суспільства. Сьогодні мода стала більш масовою, практично залучаючи до зони свого впливу всі верстви населення, всі віки та всі професії. Тож сьогодні мода існує для багатьох, завтра існуватиме для всіх.

У наш час не лишилося людей, яких би не торкнулась мода, і тому, як наслідок, зростає попит на неї та її популярність. Зростає обсяг виготовлення речей, що своєю чергою несе за собою різні наслідки. На виробництво модного одягу йдуть великі витрати ресурсів, які суттєво змінюють екологічну ситуацію – забруднюють навколишнє середовище. З цієї причини як камерні бренди, так і великі модні будинки беруть все більшу відповідальність за екологію. Наприклад, агентство McKinsey провело дослідження, результати якого показали, що модна індустрія виробляє 10% парникового газу від загального показника. А що відбувається із непотрібними речами люксових брендів? Їх знищують, спалюють, або просто викидають на смітник, що надалі може призвести до екологічної проблеми. Тому чудовим способом виробляти лише потрібні аудиторії речі, на які є попит, стала цифрова мода (Екологісти, 2022).

Цифровий одяг стає популярним не тільки через екологію, він потрібен сучасному поколінню. Цифрові технології стирають усі межі. Ми почали жити в соцмережах, у віртуальному просторі та для цього простору нам потрібен новий одяг. Цифрова мода – це віртуальні речі, які можна «вдягнути» для фото в соцмережах. Користувач надсилає своє фото в одязі, а фахівець за допомогою комп'ютерної графіки «одягає» його у віртуальне вбрання (рис. 1). У віртуальній реальності можна створювати найбожевільніші колекції, міксувати текстуру звичних тканин з футуристичними: діджитал-хутром (рис. 2), вставками з драконячої шкіри, металізованою тканиною (рис. 3).

Є думка, що скоро всі почнуть одягати свої віртуальні копії у віртуальний одяг. Навіщо робити мільйон селфі на тлі однієї стіни, якщо можна урізноманітнити свій «гардероб» нарядами, яких немає насправді. Віртуальні речі екологічні, стильні, незвичайні та не займають місце у будинку. Чин гардероб, а мрія сучасного споживача (Тренди, 2020).

Першопрохідцем у сфері цифрової моди слід вважати Кет Тейлор (рис. 4), більш відому під псевдонімом Cattytay. Кеттітей (Кет Тейлор) – 3D-дизайнер-самоучка з Лондона. У 2018 році вона заснувала DIGI-GXL – спільноту цифрових дизайнерів. Платформа пропонує технічне керівництво з програмного забезпечення, галузеві консультації та творчу підтримку митцям.

Серед відомих клієнтів: Balenciaga, Prada, Highsnobiety та Selfridges, а також публічні покази для Adidas, Nike та Dazed.

У 2020 році, у розпал глобальної пандемії, Кеттітей та Ліен Елліот Янг об'єднали свої зусилля та заснували Інститут цифрової моди, який вико-

Рис. 1. Людина одягнена у віртуальний одяг

ристовує технології не просто як спосіб продати більше одягу, але й щоб змінити системний підхід до методології, виробництва, створення, розповсюдження інформації, навчання та вимогам.

Інститут цифрової моди постачає імерсивні цифрові рішення, стратегії та інновації світового класу у прагненні до створення більш інклюзивної, стійкої та різноманітної реальності “IRL x URL”. Використовуючи доповнену реальність, віртуальну реальність, досвід користувача, цифрові «примірки», дослідницькі роботи та консультації, Інститут пропонує інновації, які виводять галузь за межі її зони комфорту, створюючи комплексні рішення (Віртуальна, 2021).

Наприкінці 2018 року агентство Virtue випустило першу колекцію цифрового одягу (рис. 5).

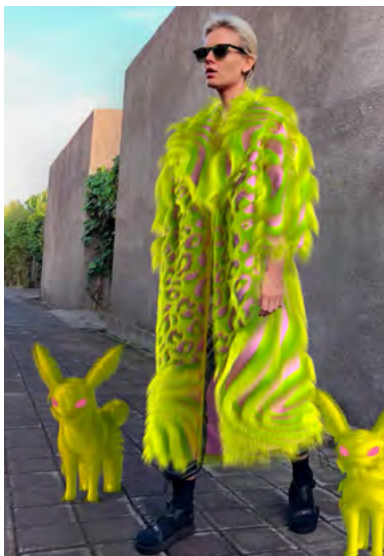

Рис. 2. Одяг з діджитал хутра

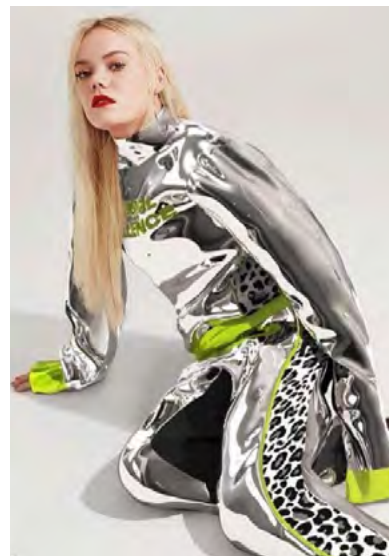

Рис. 3. Одяг з металізованої тканини

У такий спосіб вони намагалися повернути увагу покупців до відкриття інтернет-магазину скандинавського бренду Carlings. У колекції увійшло 20 речей, серед яких об'ємний дутий пуховик, жовте пальто з імітацією крокодилової шкіри, блискучі штани, світшот з написом “I’m not a robot” та інший одяг. Колекцію зробили лімітованою – лише 12 штук кожної позиції. Дроп віртуального одягу привернув увагу аудиторії, завдяки чому дохід Carlings у 2018 році значно зріс.

Наступним кроком у розвитку віртуальної моди стала поява кутюрного digital-одягу. У травні 2019 року журнал Forbes повідомив про продаж першої у світі цифрової кутюрної сукні Iridescence (рис. 6) від голландського стартапу The Fabricant, засновником якого став графічний дизайнер Керрі Мерфі.

Напівпрозора голографічна сукня-комбінезон, розроблена в колаборації з художницею Джоанною Джасковськи та студією Dapper Labs, творцями блокчейн-ігри CryptoKitties, була продана за рекордні \$9500. Покупцем став канадський підприємець Річард Ма.

The Fabricant співпрацюють з Puma та Tommy Hilfger, а також реалізують проєкти для компанії: наприклад, до 30-річчя люксового універмагу IT Hong Kong вони створили модну віртуальну колекцію. Деякі вбрання голландського цифрового бренду в доступних форматах OBJ і CLO3D можна приміряти безкоштовно на їхньому офіційному сайті, але для цього потрібні навички роботи в графічних редакторах- користувачеві доведеться

самостійно відкрити файл і накласти річ на свою фотографію (Сукні, 2021).

Віртуальний одяг став продуктом розвитку тренду на sustainability (екологічну стабільність) та соціальних мереж. За останні кілька десятиліть кількість одягу, що купується на одну особу, збільшилася на 40%. За результатами опитування

банку Barclays, проведеного у 2018 році, кожен десятий покупець купує речі лише для створення контенту – після цього річ або здається назад у магазин, або викидається на звалище. На тлі цього очевидні переваги віртуального одягу: він створюється в обмеженій кількості (зазвичай до 100 екземплярів), що допомагає створювати екс-

Рис. 4. Кет Тейлор

Рис. 5. Перша у світі віртуальна колекція

Рис. 6. Перша продана цифрова сукня

клюзивний контент у соціальних мережах, і не завдає шкоди навколишньому середовищу, на відміну від звичайного одягу (щорічно у світі спалюється або викидається близько 92 тонн одягу).

До того ж в доповненій реальності можна втілити будь-які дизайнерські задуми, які нездійсненні в житті. Завдяки появі 3D-технологій виробництво одягу стане швидше, оскільки вони дозволяють розробляти дизайн, перевіряти лекала і посадку. Заздалегідь і відшивати тільки правильні речі. Окрім цього, digital-одяг поміняє бізнес-моделі виробників одягу: бренди перейдуть зі звичної раніше моделі «дизайн-виробництво-продаж» на «дизайн-продаж-виробництво», або made to order. Виробництво стане більш екологічним, оскільки відшиватимуться лише ті моделі одягу, які гарантовано куплять. Цю бізнес- модель вже використовують деякі марки: наприклад, шведський Atacас працює з 3D-програмами і відшиває речі тільки на замовлення, а американський бренд джинсового одягу Unsprun використовує 3D-сканування тіла в магазині, щоб підібрати ідеальну посадку, крій і матеріали персонально для кожного клієнта (Використання, 2023).

Висновки. Таким чином, останніми роками однією із найбільш обговорюваних тем стала віртуальна мода. Інноваційні технології міцно сплелися з fashion-індустрією, а цифровізація у світі моди зробила віртуальний одяг одним із яскравих трендів недавнього часу. Наразі віртуальна мода набуває все більшої популярності. До digital-світу звертаються великі будинки мод, компанії та знаменитості.

Важливим аспектом є і те, що віртуальна мода пропонує зайнятися питаннями дбайливого та етичного ставлення до природних ресурсів, оскільки перевиробництво та переспоживання стали сумними реаліями нашого часу. Створення віртуального одягу дозволяє скоротити використання природних ресурсів і виготовляти лише ті речі, які є затребуваними.

Все більше місця у нашому повсякденному житті займають цифровізація та інноваційні технології. Великого значення набувають соціальні мережі, і достукатися до сучасного покоління стає можливим лише онлайн. І хоча, можна припустити, що згодом реальні та віртуальні кордони взагалі почнуть стиратися дедалі більше, та цифрова мода ніколи не замінить справжню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Віртуально одягнені: що таке цифровий гардероб і кому він потрібен. URL: https://bit.ua/2020/12/digital_odyag/ (дата звернення: 31.12.2020).
2. Екологісти звинувачують текстильну промисловість у забрудненні природи. URL: <https://open4business.com.ua/ekologisty-zvynuvachuyut-tekstylnu-promyslovist-u-zabrudnenni-pryrody/> (дата звернення: 31.10.2022).
3. Тренди та нові технології виробництва одягу. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/09/8/664851/> (дата звернення: 08.09.2020).
4. Віртуальна мода: у Лондоні презентували колекцію діджитал-одягу. URL: <https://tsn.ua/lady/moda/pisk-mody/virtualna-moda-u-londoni-prezentovali-kolekciyu-didzhital-odyagu-1902262.html> (дата звернення: 04.11.2021).
5. Сукні з нулів та одиниць. URL: <https://forbes.ua/innovations/sukni-z-nuliv-i-odinits-zasnovnitsi-startapu-dressx-torguyut-virtualnim-odyagom-komu-tse-potribno-i-yak-na-tsomu-zarobiti-27102021-2669> (дата звернення: 27.10.2021).
6. Використання віртуальної реальності в моді та красі. URL: <https://ts2.space/uk/vikorystannia-virtualnoi-realnost-3/> (дата звернення: 15.07.2023).

REFERENCES

1. Virtualno odiahneni: shcho take tsyfrovyyi harderob i komu vin potriben. (2020, December 31). [Virtually dressed: what is a digital wardrobe and who needs it]. URL: https://bit.ua/2020/12/digital_odyag/ [in Ukrainian]
2. Ekolohisty zvynuvachuiut tekstylnu promyslovist u zabrudnenni pryrody. (2022, October 31). [Environmentalists accuse the textile industry of polluting nature]. URL: <https://open4business.com.ua/ekologisty-zvynuvachuyut-tekstylnu-promyslovist-u-zabrudnenni-pryrody/> [in Ukrainian]
3. Trendy ta novi tekhnolohii vyrobnytstva odiahu. (2020, September 08). [Trends and new technologies of clothing production]. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/09/8/664851/> [in Ukrainian]
4. Virtualna moda: u Londoni prezentuvaly kolektsiiu didzhital-odiahu. (2021, November 04). [Virtual fashion: a digital clothing collection was presented in London]. URL: <https://tsn.ua/lady/moda/pisk-mody/virtualna-moda-u-londoni-prezentovali-kolekciyu-didzhital-odyagu-1902262.html> [in Ukrainian]
5. Sukni z nuliv ta odynits. (2021, October 27). [Dresses from zeros and ones]. URL: <https://forbes.ua/innovations/sukni-z-nuliv-i-odinits-zasnovnitsi-startapu-dressx-torguyut-virtualnim-odyagom-komu-tse-potribno-i-yak-na-tsomu-zarobiti-27102021-2669> [in Ukrainian]
6. Vykorystannia virtualnoi realnosti v modi ta krasii. (2023, July 15). [Use of virtual reality in fashion and beauty]. URL: <https://ts2.space/uk/vikorystannia-virtualnoi-realnost-3/> [in Ukrainian]

УДК 792.83:793.31](477.54-25)Заповіт«364»(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-12>

Катерина БОРТНИК,
orcid.org/0000-0002-3905-4108
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри народної хореографії
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) *kateryna_bortnyk@xdak.ukr.education*

Каріна ОСТРОВСЬКА,
orcid.org/0000-0003-4782-8043
доцент,
завідувач кафедри народної хореографії
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) *karina_ostrovska@xdak.ukr.education*

Наталія СЕМЕНОВА,
orcid.org/0000-0002-3449-6070
кандидат мистецтвознавства,
завідувач кафедри сучасної та бальної хореографії
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) *rodik.marik@gmail.com*

ДІЯЛЬНІСТЬ ТЕАТРУ НАРОДНОГО ТАНЦЮ «ЗАПОВІТ» В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ НАРОДНО-СЦЕНІЧНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ

Український народно-сценічний танець посідає значне місце в мистецькій спадщині нашої держави, виступаючи потужним транслятором національної ідентичності та культури України. Під час російсько-української війни зростає потенціал українського мистецтва, зокрема хореографічного, яке відіграє суттєву роль у формуванні національної та інтернаціональної єдності, що вельми важливо в сьогочасних реаліях. Величезний внесок у реалізацію цього завдання роблять митці театру народного танцю «Заповіт». Колектив протягом усіх років свого існування дбайливо зберігає та примножує українську мистецьку спадщину, розвиває, популяризує та тримає на високому професійному рівні український народно-сценічний танець, що сьогодні зокрема стало важливим елементом боротьби за українську гідність, формою комунікації зі світовими державами та особливим внеском у майбутню перемогу України. Тому вивчення особливостей творчої діяльності та репертуарної політики «Заповіту» в умовах воєнного стану є вельми актуальним для сучасного мистецтвознавства.

Метою статті є аналіз особливостей творчої діяльності театру народного танцю «Заповіт» та його роль у популяризації українського мистецтва народно-сценічного танцю в умовах широкомасштабної російської воєнної агресії проти України.

У результаті проведеного дослідження доведено, що український народно-сценічний танець відіграє суттєву роль у ствердженні національної ідентичності, є одним з найяскравіших проявів національної самосвідомості та духовного багатства, що стало рушійною силою мистецького поступу в умовах російсько-української війни. Підтвердженням цьому є діяльність театру народного танцю «Заповіт», який гідно презентує своє мистецтво на теренах України та за кордоном. Колектив не тільки продовжує зберігати національну хореографічну спадщину, він доводить, що український народно-сценічний танець є ланкою національної та інтернаціональної єдності, втілює художні парадигми духовного розвитку нашого народу, популяризує його етичні та патріотичні якості, зберігаючи культурні традиції та самобутність, транслюючи художні коди нації. Поряд з цим репертуар «Заповіту» в умовах війни та переважальної дистанційної комунікації, хоча й зазнав суттєвих трансформацій, але, як і раніше, гідний сучасної європейської сцени завдяки змістовності та постійній трансформації з огляду на сучасні мистецькі вимоги, що підтверджують нинішні перемоги театру на мистецькому фронті.

Ключові слова: український танець, сценічна хореографія, репертуар, конкурс, фестиваль, хореографічна лексика, воєнний час.

Kateryna BORTNYK,

orcid.org/0000-0002-3905-4108

*Candidate of Art Criticism, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Folk Choreography
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) kateryna_bortnyk@xdak.ukr.education*

Karina OSTROVSKA,

orcid.org/0000-0003-4782-8043

*Associate Professor,
Head of the Department of Folk Choreography
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) karina_ostrovska@xdak.ukr.education*

Nataliia SEMENOVA,

orcid.org/0000-0002-3449-6070

*Candidate of Art Criticism,
Head of the Department of Modern and Ballroom Choreography
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) rodik.marik@gmail.com*

THE PERFORMANCE OF THE FOLK DANCE THEATER “ZAPOVIT” IN THE CONTEXT OF WAR TIME: FOREGROUNDING AND POPULARIZATION OF UKRAINIAN PROFESSIONAL FOLK DANCE CHOREOGRAPHY

Ukrainian folk dance holds a high position in the artistic heritage of this country, acting as a powerful engine of the national identity and culture of Ukraine. During the latest Russian-Ukrainian war the potential of Ukrainian art is growing, in particular, choreography that is integral to shaping the national and international unity, which is of great importance of the realities of modern life. Artists of the folk dance theater “Zapovit” make a huge contribution to the achievement of this objective. Throughout all the years of its existence, the ensemble carefully preserves and increases Ukrainian artistic heritage, develops, promotes and keeps Ukrainian folk dance at a high professional level that nowadays has become an important element of the struggle for Ukrainian dignity, a form of communication with world powers and a special contribution to the future victory of Ukraine. Therefore, the study of special features of the artistic endeavour and repertoire policy of the “Zapovit” under conditions of martial law is very relevant for modern art criticism.

The purpose of the paper is to analyze the special features of the artistic endeavour of the folk dance theater “Zapovit” and its role in popularizing the Ukrainian art of folk dance in the context of the large-scale Russian military aggression against Ukraine.

The results of the study suggest that Ukrainian folk dance is of the essence in asserting the national identity and one of the brightest manifestations of national self-awareness and spiritual wealth, which has motivated the artistic development in the context of the Russian-Ukrainian war. This is confirmed by the performance of the folk dance theater “Zapovit” that decently presents its art in Ukraine and abroad. The ensemble not only continues to preserve the national choreographic heritage, but proves that Ukrainian folk dance is a link of national and international unity, embodies the artistic paradigms of the spiritual development of Ukrainian people, promoting its ethical and patriotic qualities, preserving cultural traditions and identity, transmitting the artistic codes of the nation. In addition to this, although the repertoire of the “Zapovit” has undergone significant transformations in the context of war and the prevailing distance communication, but it is still as worthy of the modern European stage as ever thanks to its content and constant transformation in view of modern artistic requirements, confirming the current victories of the theater in the realm of art.

Key words: *Ukrainian dance, stage choreography, repertoire, contest, festival, choreographic vocabulary, war time.*

Постановка проблеми. Нині українське мистецтво перебуває в одному з найскладніших періодів свого існування, адже під час російської агресії основні зусилля всієї нації спрямовані на вирішення фронтових, суспільно-політичних, економічних та інших проблем, безпосередньо пов'язаних із здобуттям перемоги. Утім мистецтво, як форма суспільної свідомості, активно протистоїть загрози знищення української ідентичності,

втілюючи художні парадигми духовного розвитку нашого народу, популяризуючи його етичні та патріотичні якості, зберігаючи культурні традиції та самобутність, транслюючи художні коди нації.

Серед українських мистецьких надбань значне місце посідає народний танець як уособлення національного характеру, побуту, звичаїв, традицій тощо. Український танець є гордістю нашого народу, яскравим втіленням національної свідо-

мости та вагомою частиною духовного багатства нації: «... український національний танець разом із пісню, обрядом, національною релігією складають геокультурну спадщину народу, формують його ментальність. Тому український танцювальний фольклор – невід’ємна частина світосприйняття ... українця. Втративши танцювальний фольклор, українська нація втратить часточку своєї душі, своєї самобутності, що, в свою чергу, негативно вплине на культурноісторичний розвиток народу, на відродження його самобутньої і неповторної духовності» (Сивачук, 2014: 173).

На теренах України одним з найвідоміших його представників є театр народного танцю «Заповіт», сучасна діяльність якого в контексті нинішньої суспільно-політичної ситуації не знайшла наукового обґрунтування, чим зумовлено звернення до означеної проблематики в цій роботі.

Аналіз досліджень. Безпосередньо «Заповіт» як предмет наукового дослідження фігурував у наукових статтях В. Дорошенко, К. Островської. У контексті особливостей існування явища театру танця в Україні вивчає специфіку творчого спрямування репертуару «Заповіту» Н. Чілікіна. Я. Сапего, аналізуючи балетмейстерський стиль Б. Колногузенка, надає аналіз деяких його хореографічних творів, поставлених у «Заповіті». Наявні певні історичні та енциклопедичні відомості про діяльність ансамблю в періодичних виданнях, таких як «Танець в Україні та світі» (2011, 2013), «Тутті dance» (2006, 2008), «Віче» (2010), «Бути лідером» (2011), «Губернія» (2010), «Лідери ХХІ століття» (2013), «Лауреати нагород» (2009), журнали «Танець в Україні і світі». Широко розглянута історія ансамблю в методичних працях Б. Колногузенка: «Хореографічне мистецтво» (2008), «Види мистецтва і хореографії» (2009), «Хореографічна композиція» (2018).

Мета статті – проаналізувати особливості творчої діяльності театру народного танцю «Заповіт» та його роль у популяризації українського мистецтва народно-сценічного танцю в умовах широкомасштабної російської воєнної агресії проти України.

Виклад основного матеріалу. Театр народного танцю «Заповіт» під керівництвом народного артиста України, професора, академіка, Почесного громадянина Харківської області Б. Колногузенка протягом майже чверті століття є одним з найкращих хореографічних колективів України. Завдяки його діяльності український народно-сценічний танець не тільки зберігає свою глибоко фольклорну естетику та ментальні особливості нації, а й трансформується в нових сценічних фор-

мах та жанрах, отримує змістовне трактування, набуваючи сучасного звучання та затребуваності в сучасного глядача (Віват, Академіє, 2009: 177; «Заповіт» як символ танцю, 2013; Найкращі серед кращих, 2011: 32; Островська, Історія та розвиток, 2014: 153).

Сьогодні в умовах воєнного стану «Заповіт» продовжує концертну діяльність, зокрема гастролює країнами Європи. І поряд з популяризацією української культури та створенням гідного іміджу України робить свій внесок у боротьбу за українську незалежність, зміцнює комунікативні зв’язки зі світовими державами. Крім того, роль колективу, який є студентським, значно підвищується в контексті умов, у яких перебувають здобувачі вищої освіти під час війни. Онлайн навчання фактично неможливо адаптувати під вимоги мистецької освіти, тому будь-які офлайн виступи дуже важливі, тому що вони потребують від виконавців ще більшої наполегливості та відповідальності, оскільки являють собою внесок у перемогу України. У такому контексті «Заповіт» є прикладом для багатьох хореографічних колективів.

Першу поїздку під час війни театр здійснив у серпні 2022 р. Це була участь у «Днях української культури» в Латвії (м. Вентспілс) (Погляд з Вентспілсу, 2022). На розсуд глядача був представлений «Український святковий». Цей номер входить у скарбницю репертуарної спадщини «Заповіту», адже був створений одним із перших і став одним з найкращих та найпопулярніших.

За своєю структурою це тричасткова гопаксюїта, що висвітлює особливості та колорит хореографії Центральної України: варіативність та поліморфізм композиційної будови з чисельним та розмаїтим поєднанням колових та лінійних рисунків, що пов’язано з особливостями географічного рельєфу (рівнинна місцевість надала підґрунтя для урізноманітнення рисунків, яким притаманна територіальна необмеженість, просторова свобода, фігурність, невичерпність перебудов) (Коротков, 2005; Купленік, 1997; Островська, 2019); пластична округлість рухів; суттєві відмінності чоловічого та жіночого виконання: хореографічна мова чоловічого танцю відрізняється широтою, волелюбністю, силою, мужністю, героїзмом, рухи амплітудні, польотні, наявно багато віртуозної техніки (стрибки, тури, присядки, повзунці, елементи бойових прийомів – «підсічка», «кабріоль», трюки – «вертушка», «кільце», «щупак», «фляк» тощо); для жіночого танцю характерні стриманість, тендітність, жіночність, дрібна та віртуозна (переважно обертальна) лексика; однак наявні і загальні рухи:

бігунець, зальотний біг, тинки, доріжки, вихилясники, притупи, вірвовочки, голубці тощо (Зайцев, 2007); наявність запозичень з класичного танцю (переважно в жіночому виконанні): *arabesque*, *degagee*, *sisson*, *pas chasse*, *pas faille*, *tour* тощо; особливістю парного танцювання є ліризм (навіть у динамічних танцях), гармонійність, взаємоповага, щирість, певна змагальність.

У нинішній інтерпретації «Український святковий» представлений лише в жіночому виконанні. Це пов'язано з тим, що через війну, по-перше, більшість чоловіків, зокрема артистів «Заповіту», сьогодні знаходяться на передовій, у територіальній обороні, працюють волонтерами або продовжують навчатися та брати участь у харківських концертах «Заповіту», по-друге, за умовами воєнного стану чоловікам заборонено покидати територію України. Відсутність чоловічого складу значно збіднює номер, позбавляє його соковитого колориту, у деяких фрагментах – музично-хореографічної відповідності та гармонійності, композиційної цілісності, певної змістовності, повністю нівельовані риси гопака та сюїти, однак юнаки нині виконують першочергове завдання – захищають Батьківщину від агресора, тому духовний рівень української нації підтримують дівчата, намагаючись максимально заповнити всі недоліки власною виконавською майстерністю. Поряд з цим жіноча лексика «Українського святкового» через відсутність парубків набула значних змін та доповнень, зокрема й у характері виконання, так само зазнала змін і композиційна будова, у якій збереглися колові та лінійні рисунки, однак не скрізь вдалося знайти композиційний еквівалент музичного супроводу. Тому сьогодні «Український святковий» – це хореографічна композиція, вирішена засобами дівочої лексики українського народно-сценічного танцю та класичного танцю, де складні рисунки не обтяжені лексично, проте в простих рисунках та сольних фрагментах наявні динамічні рухи. У другій частині техніка ускладнюється, а ближче до фіналу зростає темпоритм, і завершується номер виконанням різноманітних обертальних рухів у надшвидкому темпі. Дівчата демонструють високу сценічну культуру, синхронність та ансамблевисть, що є визначальними рисами колективу, та унікальну виконавську манеру, яка ґрунтується на професійній акторській та хореографічній майстерності, що дозволяє передати тонкі нюанси автентичної фольклорної інформації про генетичні коди українського народу. Поряд з цим, умови сьогодення посилюють відчуття патріотизму, гідності та власної значущості, що надає артисткам більш потужної

емоційної виразності у порівнянні з усіма попередніми презентаціями цього номеру.

На «Днях української культури» зокрема були представлені «Козачок» та «Український дівочий танець з рушниками». Будучи кардинально протилежні за технічним та емоційним наповненням, номери складають повноцінну палітру жіночого народно-сценічного танцю центрального регіону України.

«Козачок» характеризується темповим виконанням та філігранною дрібною технікою, вирізняється яскравою емоційністю та бадьорим настроєм. Танець побудований на бігунцях, вірвовочках, вихилясниках, тинках, голубцях, припаданнях у різноманітних їх варіаціях та комбінуваннях і виконується у надзвичайно стрімкому темпі. Історично наслідуючи свого попередника гопака, козачок у виконанні артисток «Заповіту» уособлює збірний образ життєрадісної, жвавої, вправної та веселої дівчини. І якщо гопак традиційно презентував чоловічу силу, витривалість, спритність і готовність іти в бій, то козачок в даній інтерпретації покликаний втілити всі характерні риси сильної та надзвичайно впевненої в собі дівчини – справжньої козачки.

«Український дівочий танець з рушниками», навпаки, являє собою образ ніжної, зворушливої, тендітної, замріяної, незайманої та ласкавої української дівчини. Це ліричний орнаментальний хоровад, що належить до групи родинно-побутових, а за змістом, стилістичними особливостями, елементами акторської гри – до групи хоровадних танців, що традиційно часто виконуються в супроводі виключно інструментальної музики (Мартиненко, 2015: 211). У номері відсутній яскраво виражений сюжет та конкретні дійові особи, зміст розкривається в логічному розвитку орнаментального хореографічного рисунку, а лаконічна танцювальна мова базується на невеликій кількості основних ходів українського танцю – припаданнях, упаданнях, різних варіантах простого кроку та доріжок. Головну роль відіграє рисунок танцю, як це здавна притаманно будь-яким хоровам, а рушники, які тримають дівчата, надають композиційній будові насиченості, краси, оригінальності, створюють потужну візуалізацію, яка закликає до емоційного сприйняття, співпереживання і навіть катарсису. Поряд з цим рушники виконують не тільки виразно-зображальну функцію, їх роль значно глибша, адже рушник споконвічно являє собою духовний символ українського народу, його культурної пам'яті, батьківської оселі, материнської любові, вірності, долі. Рушники завжди були і є невідмінними атрибутами народного побуту – без них

ніколи не обходяться важливі події, пов'язані з національною обрядовістю. Крім того, це також символ миру, затишку, добробуту – усього, чого сьогодні найбільше прагне наша країна.

У нинішній редакції «Українського дівочого танцю з рушниками» довелося вдвічі скоротити виконавський склад, оскільки група, що гастролює, через війну виїхала за кордон і на сьогодні не має необхідної кількості танцівниць. Це дещо збіднило візуальну складову, однак образність, символіка та загальна змістовність збереглися, що дозволяє гідно презентувати цей номер.

Мистецтво «Заповіту» високо оцінило й журі IV Європейського мультижанрового конкурсу-фестивалю «Сяюча зірка Франції» (Париж, жовтень 2022 р.) – колектив став переможцем та отримав найвищу нагороду – «Золоту зірку».

Майстерність українських митців підтвердив і диплом лауреатів I ступеня на XXII Міжнародному конкурсі та фестивалі мистецтв «Віденські зірки», який відбувся в столиці Австрії в березні 2023 р. Окрім вищезазначених номерів, була представлена ще й хореографічна мініатюра «Весняночка».

Номер демонструє цікаве балетмейстерське рішення, у межах якого гармонійний синтез рухів українського народно-сценічного та класичного танців, тонке та влучне образне наповнення, взаємопроникнення музики й хореографії створюють чудовий образ української дівчини на тлі рідної природи: «Дівчина в цьому номері стає частиною природи – її рухи пластичні, виразні, дотепні, неймовірно природні й легкі...» (Сапего, 2016: 280). Завдяки майстерно створеному образному рішенню в номері яскраво проглядається весняна українська околиця чи лісова квітуча галявина, залита променями сонця, що зійшло у високе чисте небо, – дівчина простягає до нього руки, радіє весні, збирає квіти, милується своїм відбиттям у дзеркальній поверхні озера та бавиться його бризками, прислухається до чудового співу пташок, одна з яких навіть сідає героїні на руки. У цій мініатюрі вдале поєднання виразних засобів хореографії, музики та пантоміми надають номеру напрочуд дотепного та ємного змісту.

Під час гастролей мініатюру виконала О. Цомая, вона створила образ грайливої, ще зовсім юної, дуже жвавої та милої дівчини, яка ніби розчиняється у світі весняної природи і стає з нею одним цілим.

Наступна поїздка жіночого складу ансамблю відбулася в травні 2023 р. «Заповіт» взяв участь у Міжнародному фольклорному фестивалі в м. Ріміні (Італія), де також був відзначений дипломом лауреатів I ступеня.

28–29 жовтня 2023 року «Заповіт» гастролював в Естонії (м. Таллін), де відбувся Міжнародний молодіжний фестиваль «Північна зірка 2023», в рамках якого проходив XXII Міжнародний фестиваль-конкурс хореографічного мистецтва «Арабески Естонії» у місті Саку, на якому колектив отримав диплом лауреата I ступеню.

Значущість цього заходу полягала в тому, що поряд із загальними завданнями фестивальної діяльності, таких як збереження та примноження світової культурно-історичної спадщини, зміцнення загальнонаціональної дружби й толерантності, налагодження комунікації та зміцнення міжнародних творчих зв'язків, знайомство з творчими колективами та культурною спадщиною різних країн, творчий розвиток, удосконалення естетичного виховання та професійне зростання особистості, розширення художнього світогляду учасників, підвищення кваліфікації керівників творчих колективів, обмін досвідом, пошук і підтримка здібних, обдарованих особистостей, розширення глядацької аудиторії тощо, основною метою даного фестивалю є розвиток саме українського мистецтва, відтворення та популяризація української культури, традицій та обрядів, а також встановлення тісних творчих стосунків між Естонією, Україною і країнами, де проживають українці. Це надзвичайно важливо в умовах нинішнього життя нашого народу, у першу чергу в якості підтримки загальнонаціональних українських цінностей, які сьогодні опинилися під загрозою знищення.

Поряд з активною гастрольною діяльністю театр народного танцю «Заповіт» продовжує презентувати свій репертуар і на українській сцені. Це також є вельми важливо, адже сьогодні будь-яка підтримка українського глядача, особливо тих, хто перебуває на фронті, є вкрай необхідною, і, поряд з цим, дуже складно, адже колектив функціонує в неповному складі, навчання проводиться в дистанційному режимі, репетиційний процес ускладнений умовами воєнного стану країни. Утім творчі заходи, на яких «Заповіт» завжди є очікуваним та затребуваним учасником, відбуваються доволі часто і час від часу вражають своєю масштабністю. Таким, наприклад, був звітний концерт Харківської державної академії культури, який пройшов на сцені театраль-но-концертного центру ХНАТОБу в червні 2023 р. У заході взяли участь усі творчі колективи навчального закладу, зокрема «Заповіт». Тут «Український святковий» був представлений і чоловічою, і жіночою групами ансамблю, тому, на відміну від закордонного варіанту, залишився майже повноцінним номером

та зберіг свої фольклорні особливості, однак відсутність повного чоловічого складу не дозволила реалізувати всю потужність українського гопака. Утім виконавська майстерність та висока сценічна культура артистів продовжує відповідати гідному професійному рівню студентського колективу, а творча діяльність усіх його митців у найскладніший період існування нашої держави є неоціненною, тому певні недоліки не зменшують значущості мистецтва українського народного танцю.

Також колектив був учасником концерту «Квітуча весна» (квітень 2023 р.) та концерту, присвяченому «Дню матері і Європи» (травень 2023 р.), що проходили в Харківській обласній філармонії. У травні брав участь у концерті на честь вітання Захисників України (Військова частина, м. Харків, травень 2023 р.), у відкритті чемпіонату міста-героя Харкова зі спортивних бальних танців, у серпні – в мистецькій акції «Мистецтво незламних» (серпень 2023 р.) ХДАК, а нещодавно – 1 жовтня – у фольклористичному фестивалі «Бал хризантем», що проходив на базі «Фельдман-Екопарку».

Висновки. Театр народного танцю «Заповіт», презентуючи мистецтво українського народно-сценічного танцю в умовах воєнного часу, виконує важливу роль не тільки у збереженні української національної ідентичності та мистецької спадщини, він на міжнародному рівні доводить, що самотність української культури та духовні цінності нашого народу мають глибоке історичне коріння, є винятковими та унікальними,

а їх нівеляція, якою загрожує російська агресія, може запустити незворотні процеси в загально-світовому культурному просторі. Український народно-сценічний танець є частиною світової мистецької скарбниці, потужною мистецькою зброєю, що здатна надійно тримати свій фронт, засобом побудови міцних міжнародних зв'язків, що підтримують існування України в складний період. Воєнний репертуар «Заповіту» містить яскраві зразки української хореографії («Український святковий», «Козачок», «Український дівочий танець з рушниками», «Весняночка»), у яких розкриваються традиційні українські образи, символи, характери, а його митці володіють високим професійним рівнем, тому цей колектив здатний підтримувати національну та інтернаціональну єдність та актуалізувати українське мистецтво в сучасному мистецькому просторі. Популяризуючи український танець на численних міжнародних європейських фестивалях та українських мистецьких заходах, студентський театр Харківської державної академії культури робить свій вагомий внесок у боротьбу за українську гідність та незалежність, а також майбутню перемогу України. І хоча номери колективу в умовах війни та переважачою дистанційної комунікації зазнали суттєвих змін, але завдяки своїй змістовності та постійній трансформації з огляду на сучасні мистецькі вимоги продовжують тримати рівень, гідний сучасної європейської сцени, що підтверджують перемоги «Заповіту» на мистецькому фронті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Погляд з Вентспілсу 15.08.2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=pLAGwM9Cjkc> (дата звернення: 23.03.2023).
2. Віват, Академіє! : дайджест / під ред. С. В. Євсеєнко. Харків, 2009. 297 с.
3. Зайцев Є.В., Колесниченко Ю.В. Основи народно-сценічного танцю. Київ, Вінниця : Нова книга, 2007. 416 с.
4. «Заповіт» як символ танцю. *Танець в Україні та світі*. 2013. № 2 (6). С. 20-21.
5. Коротков А., Тараканова А. Все про танець. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2005. 90 с.
6. Куценник В. І. Нариси до історії українського народного танцю. Київ, 1997. 63 с.
7. Мартиненко О. Варіативність підходів до класифікаційних характеристик хороходів. *Вісник Львівського університету. Серія мист-во*. 2015. Вип. 16. Ч. 1. С. 209–216.
8. Найкращі серед кращих. Танець в Україні та світі. 2011. №1. С. 32.
9. Островська К. В. Значення творчості театру народного танцю «Заповіт» ХДАК для української національної культури. *Культура України*. 2019. № 63. С. 186-194.
10. Островська К. В. Історія та розвиток кафедри народної хореографії Харківської державної академії культури. *Культура України*. 2014. № 45. С. 149–156.
11. Сапего Я. К. Балетмейстерська творчість Б. Колногузенка в контексті розвитку української хореографічної культури. *Культура України*. 2016. № 52. С. 276–284.
12. Сивачук Оксана Український народний танець як засіб національно-патріотичного виховання студентської молоді. *Наука. Освіта. Молодь*. С. 172–173. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2014/68.pdf (дата звернення: 23.03.2023).

REFERENCES

1. Pohliad z Ventspilsu (2022). [View from Ventspils]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=pLAGwM9Cjkc> (data zvernennia: 23.03.2023). [in Ukrainian].
2. Vivat, Akademiie! : daidzhest (2009) [Cheers, Academy! : digest] / pidred. S. V. Yevseienko. Kharkiv. 297 s. [in Ukrainian].
3. Zaitsev Ye. V., Kolesnychenko Yu. V. (2007). Osnovy narodno-stsenichnoho tantsiu. [Fundamentals of folk stage dance.]. Kyiv, Vinnytsia : Nova knyha. 416 s. [in Ukrainian].
4. «Zapovit» yak symbol tantsiu (2013) [“Zapovit” as a symbol of dance] Tanets v Ukraini ta sviti. №2 (6). S. 20–21. [in Ukrainian].
5. Korotkov A., Tarakanova A. (2005) Vse pro tanets. [All about dance] Kirovohrad: Imeks-LTD 90 s. [in Ukrainian].
6. Kuplennyk V. I. (1997) Narysy do istorii ukrainskoho narodnoho tantsiu. [Essays on the history of Ukrainian folk dance] Kyiv. 63 s. [in Ukrainian].
7. Martynenko O. (2015) Variatyvnist pidkhodiv do klasyfikatsiinykh kharakterystyk khorovodiv. [Diversity of Approaches to the Classifying Characteristics of Walk-arounds]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia myst-vo. Vyp. 16. Ch. 1. S. 209–216. [in Ukrainian].
8. Naikrashchi sered krashchykh (2011). [The best among the best] Tanets v Ukraini ta sviti. №1. S. 32. [in Ukrainian].
9. Ostrovska K. V. (2019) Znachennia tvorchosti teatru narodnoho tantsiu «Zapovit» KhDAK dlia ukrainskoi natsionalnoi kultury. [The Importance of the Creative Work of the Theater of the National Dance “Zapovit” for Ukrainian National Culture] Kultura Ukrainy. № 63. S. 186–194. [in Ukrainian].
10. Ostrovska K. V. (2014) Istoriia ta rozvytok kafedry narodnoi khoreohrafii Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury. [History and Development of the Department of Folk Choreography of the Kharkiv State Academy of Culture.] Kultura Ukrainy. № 45. S. 149–156. [in Ukrainian].
11. Sapeho Ya. K. (2016) Baletmeisterska tvorchoist B. Kolnohuzenka v konteksti rozvytku ukrainskoi khoreohrafichnoi kultury. [B. Kolnohuzenko’s Creative Choreography Work as Part of the Development of Ukrainian Choreographic Culture]. Kultura Ukrainy. № 52. S. 276–284. [in Ukrainian].
12. Syvachuk O. (2014) Ukrainskyi narodnyi tanets yak zasib natsionalno-patriotychnoho vykhovannia studentskoi molodi. [Ukrainian folk dance as a means of national-patriotic education of student youth] Nauka. Osvita. Molod. S. 172–173. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2014/68.pdf (data zvernennia: 23.03.2023). [in Ukrainian].

Іван БОСИЙ,

orcid.org/0000-0001-8656-0604

кандидат мистецтвознавства,
старший викладач кафедри дизайну середовища
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
(Харків, Україна) *b.and.b.studio.ua@gmail.com*

Наталія БРИЖАЧЕНКО,

orcid.org/0000-0001-7322-1291

кандидат мистецтвознавства,
старший викладач кафедри образотворчого мистецтва та дизайну
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
(Суми, Україна) *bryzhachenko@gmail.com*

Лютін ЧЕН,

orcid.org/0009-0006-5796-9738

магістрант кафедри образотворчого мистецтва та дизайну
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
(Суми, Україна) *chenluting4@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ ТРАДИЦІЙ МЕБЛЕВОГО МИСТЕЦТВА КИТАЮ (НА ПРИКЛАДІ ІСТОРИЧНИХ ПРОТОТИПІВ МЕБЛІВ ДЛЯ СИДІННЯ)

Стаття присвячена дослідженню формування традицій меблевого мистецтва Китаю на прикладі трансформації меблів для сидіння. **Метою роботи** є окреслення основних етапів становлення китайського меблевого мистецтва та виявлення його основних характерних рис. Матеріалами дослідження стали графічні роботи, в яких представлено стародавні зразки китайських меблевих об'єктів, фотографії з експозицій етнографічних музеїв Китаю, лоти з європейських аукціонів з продажу об'єктів старовини, меблі з приватних колекцій. **Методологія роботи** базується на комплексному впровадженні низки теоретичних методів наукового пізнання. Методи аналізу, синтезу, робота по аналогії та систематизація були застосовані під час збору великої кількості розрізненого ілюстративного матеріалу, його групування та порівняння. Метод узагальнення було застосовано для формулювання та структурування висновків роботи. **Наукова новизна дослідження** полягає у виявленні основних етапів формування меблевого мистецтва Китаю та визначенні його основних характерних рис. **Висновки.** В роботі виявлено, що китайське традиційне меблеве мистецтво пройшло шість основних етапів: 1) зародження потреб у меблевих формах; 2) взаємовплив традицій різних етнічних груп та взаємо інтеграція культур; 3) формулювання основ меблевого мистецтва; 4) вдосконалення конструктивних рішень при виготовленні дерев'яних меблів; 5) розквіт традицій створення елегантних об'єктів з витонченими пропорціями; 6) тенденція виготовлення помпезних меблів з насиченим художньо-декоративним оздобленням. Дослідження еволюції китайського меблевого мистецтва дозволило виявити його основні риси: 1) пристосування габаритів меблів до національних традицій та життєвого устрою; 2) інтерпретація архітектурної стоїчно-балочної системи в конструкції меблів; 3) акцентування на естетиці матеріалу; 4) виражений національний характер; 5) симетричність композиційної побудови декоративного оздоблення об'єктів; 6) варіативність технік декоративного оздоблення меблів.

Ключові слова: меблеве мистецтво, китайська культура, традиції, декоративне оздоблення, конструктивні рішення.

Ivan BOSYI,*orcid.org/0000-0001-8656-0604**Candidate of Art History,**Senior Lecturer at the Department of Environmental Design**Kharkiv State Academy of Design and Arts**(Kharkiv, Ukraine) b.and.b.studio.ua@gmail.com***Natalia BRYZHACHENKO,***orcid.org/0000-0001-7322-1291**Candidate of Art History,**Senior Lecturer at the Department of Fine Arts and Design**Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko**(Sumy, Ukraine) Bryzhachenko@gmail.com***Luting CHEN,***orcid.org/0009-0006-5796-9738**Master's student at the Department of Fine Arts and Design**Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko**(Sumy, Ukraine) chenluting4@gmail.com*

THE FORMATION OF CHINESE FURNITURE ART TRADITIONS (ON THE SEATING FURNITURE HISTORICAL PROTOTYPES)

The article is devoted to the study of the formation of Chinese furniture art traditions based on the analyses of seating furniture historical prototypes. **The purpose of the article** is to determine the main stages of the formation of Chinese furniture art and to identify its main characteristic features. The materials of the research were graphic works, which present ancient samples of Chinese furniture objects, photographs from expositions of ethnographic museums of China, lots from European auctions for the sale of antique objects, furniture from private collections. **The methodology of the study** is based on the complex implementation of a number of theoretical methods of scientific knowledge. The methods of analysis, synthesis, work by analogy and systematization were applied during the collection of a large amount of disparate illustrative material, its grouping and comparison. The method of generalization was used to formulate and structure the conclusions of the work.

The results of the research support the idea that Chinese traditional furniture art went through six main stages: 1) the emergence of needs for furniture forms; 2) mutual influence of traditions of different ethnic groups and mutual integration of cultures; 3) the formulation of the furniture art basics; 4) the improvement of constructive solutions in the wooden furniture fabrication; 5) the flourishing of the creation traditions of objects with elegant proportions; 6) the tendency of fabrication of pretentious furniture with rich artistic decoration. We can conclude that the main characteristic features of Chinese furniture art are: 1) adaptation of furniture dimensions to national traditions and lifestyle; 2) interpretation of the architectural stoic-beam system in the design of furniture; 3) emphasis on the aesthetics of the material; 4) pronounced national character; 5) symmetrical compositional of objects decoration; 6) variability of decorative furniture decoration techniques.

Key words: furniture art, Chinese culture, traditions, decoration techniques, constructive solutions.

Постановка проблеми. Меблі є невід'ємним елементом внутрішнього устаткування простору життєдіяльності людини. Тенденція художнього оформлення меблів продовжувала розвиватись та змінюватись протягом всієї історії розвитку Китаю. Аналіз історичної спадщини країни, а саме дослідження розвитку меблевого мистецтва, надає можливість розглянути переємність канонів та їх трансформацію, прослідити розвиток технік декорування меблів, дослідити зміни форм та ускладнення конструктивного рішення об'єктів.

Серед аспектів, які вказують на актуальність аналізу китайського меблевого мистецтва слід відмітити відкритість країни для культурних взаємин та прагнення до популяризації і розпо-

всюдження китайської культури поза межами держави. Відповідно до цього роль меблевого мистецтва в плані репрезентації Китаю на світовій арені стоїть на рівні традиційного мистецтва каліграфії, монументального мистецтва, архітектури, літератури і музики.

Питання розвитку китайського меблевого мистецтва розглядалось як китайськими вченими, так і європейськими науковцями. Проте всебічний аналіз даної проблематики в аспекті еволюції конструктивних та художньо-естетичних особливостей досі не набув висвітлення у науковій літературі. Відсутність фундаментальних праць у даній галузі мистецтвознавства обумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідження мебелового мистецтва Китаю спирається на аналіз історії розвитку образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва країни. Серед китайських вчених дослідженням еволюції китайського мистецтва займалися Мо Лі, Гуй Сяоху, Янь Годун та ін.

Окрім загально мистецтвознавчих робіт, важливим є дослідження творів, в яких проаналізовано традиційні мотиви в декоруванні об'єктів китайського мебелового мистецтва. Означене питання фрагментарно представлено в роботах західноєвропейських та американських науковців: Л. Боджер, Д. Кес, Д. Міллер (Miller J., 2010) та ін. Поміж європейських вчених, питання становлення та розвитку китайського мебелового мистецтва було розглянуто у роботах: П. Мосс (Moss P., 2007), Ж.-П. Хайн (Hine J.-P., 2009) та ін.

Мета статті – окреслити основні етапи становлення мебелового мистецтва в Китаї та виявити його основні характерні риси.

Виклад основного матеріалу. Для дослідження еволюції китайського мебелового мистецтва необхідно зазначити основні поняття, що стосуються даної проблематики. Насамперед, це означення терміну «мебеле мистецтво». Український мистецтвознавець І.М. Босий, досліджуючи принципи формоутворення і трансформації меблевих об'єктів, виокремив чотири рівні їх створення, які відносяться до всіх типів меблів: 1) столярне ремесло; 2) художнє ремесло; 3) мебеле мистецтво; 4) дизайн меблів. Означені рівні створення меблевих об'єктів відрізняються підходом та серійністю виробництва, характером декоративного оздоблення, витонченістю форм.

На рівні мебелового мистецтва майстри створюють об'єкти, в яких художньо-естетична виразність є не менш важливою ніж функціональність предмету та зручність його експлуатації. Майстри мебелового мистецтва в своїх творах не лише слідуєть національним традиціям, а й включають технічні новації свого часу, експериментують з оздоблювальними матеріалами та техніками декорування меблевих об'єктів. Своїми творами майстри мебелового мистецтва репрезентують свою країну на міжнародній арені, формують національні художньо-естетичні тенденції. Відмінною особливістю мебелового мистецтва є авторський стиль, унікальність і ексклюзивність (частим є виготовлення об'єктів в одному екземплярі), перемінність традицій (школа). Важливим аспектом є те, що твори мебелового мистецтва – це ручна робота, що передбачає високий рівень володіння різними техніками створення об'єктів та декоративного оздоблення їх поверхонь (Босий, 2015: 17–18).

Протягом історії розвитку китайського мебелового мистецтва стилістика об'єктів, їх конструктивні елементи, розміри та форма відрізняються в кожен період. Еволюція мебелового мистецтва є відображенням історії змін у житті людини, адже з перебігом часу змінюються потреби та уявлення про комфорт, функціональність, доцільність та естетику.

В китайській культурі першим меблевим об'єктом в побуті стали циновки для підлоги, які призначались для сидіння. Ці об'єкти ставали мірилом, за яким проектувались інші меблі. Прикладами таких предметів є дерев'яні столики на низьких ніжках, конструкція яких була розроблена для зручності їх експлуатації під час сидіння на колінах. Стародавні китайці ставали на коліна або сиділи, схрестивши ноги на тканих циновках, оточених різноманітними меблями, включаючи низькі столики, ширми та підлокітники (Classical Chinese Furniture: History). Положення на колінах і схрещених ногах на платформах для сидіння було традиційним. Піднята платформа стала функціонувати як великий стіл для обіду. Стільці та табурети у справжньому сенсі з'явилися лише тоді, коли на Центральні рівнини з-за меж регіону було введено своєрідне сидіння під назвою «ліжко Ху». Лише під час правління династії Тан стілець відокремився від назви «ліжко» і отримав назву «крісло» (中国古典家具发展史——椅凳宝座篇).

У період Воюючих царств та 7 царств (Цинь, Чу, Ці, Хань, Чжао, Вей, Янь) (481–221 рр. до н.е.) був винайдений новий тип меблів – ложе на підлозі, яке стало прототипом для подальших розробок китайського ліжка. Окрім меблів для сну, в даний історичний період широко застосовувались низькі платформи для сидіння, які використовувались в якості почесних місць для високопосадовців та релігійних сановників під час церемоніальних обрядів і жертвоприношень.

Меблі, які датуються стародавнім королівством Чу, уособлюють естетику простоти та мінімалістичності форм. З розвитком мебелового мистецтва об'єкти починають прикрашати унікальними барвистими візерунками у техніці тонкого ажурного різьблення. Поєднання художньої форми з практичною функціональністю можна розглядати як традицію, що пройшла крізь довгу історію розвитку китайських меблів (Classical Chinese Furniture: History).

У період правління царств Цинь і Хань (221 р. до н.е.–220 р. н.е.) відмічається розвиток ремісничої діяльності та суттєво зростає майстерність виготовлення лаку. Майстри-червонодеревники почали виготовляти дерев'яні меблі з особливим лаковим покриттям: бамбукові килимки,

ліжка, столи, ширми та скрині. Означені об'єкти були яскраво забарвлені, мали чорний фон та були розписані яскравими кольорами, прикрашені тисненнями геометричними візерунками (у формі квадрата) (家具人必知! 家具的3000千年变迁, 2018)

Поступово, з розвитком міжнародних зв'язків Китаю із сусідніми країнами відбулась взаємна інтеграція культур, що призвело до поширення нового типу меблів з високими ніжками. Означена тенденція яскраво проявилась під час правління династії Хань (206 р. до н.е.–220 р.). У II сторіччі імператор Лінді захоплювався іноземними речами, одним з яких стало крісло «хучуан». Цим терміном позначали розкладне похідне крісло, що широко використовувалось кочовими племенами у віддалених північних і західних регіонах, де воно також застосовувалось для верхової їзди на конях. Легка рейкова конструкція та компактність даного крісла спрощувала його транспортацію, тому воно швидко стало затребуваним об'єктом для подорожей та полювання (Classical Chinese Furniture: History).

Під час Епохи Троєцарства (220–280) та правління династій Цзінь, Південної та Північної Вей (280–580) відбувалась внутрішня боротьба за владу всередині правлячого класу. Це посприяло обміну і інтеграції культури та мистецтва між різними етнічними групами і надало можливість культурному обміну в галузі меблевого мистецтва. Розвивалось виготовлення ліжок та меблів для сидіння (стілці та квадратні табурети), які були введені з районів етнічних меншин і злиті з меблями Центральних рівнин. В даний історичний період відбувається розробка елітарних меблів, виконаних з рідкісних порід деревини (самшит, камфорне дерево, кипарис) та з високим ступенем декорування.

Важливу роль у появі нових типів меблів та їх затребуваності зіграло розповсюдження буддизму з Індії у Китай. Високі меблі для сидіння та підняті платформи почали застосовуватись як елемент демонстрації статусу буддистських майстрів. Згідно традиції, навколо майстра збирались учні, які сідали на стільці, що мали форму пісочного годинника та виготовлялись з плетеної соломи. Означена форма плетених меблів для сидіння набула поширення в період династій Північної та Південної Вей (386–586) (Classical Chinese Furniture: History).

В означений історичний період в меблевому мистецтві набуває поширення практика застосування зеленого лаку – насичений зелений фон контрастував з червоно-чорним візерунком традиційних лакованих дерев'яних меблів.

Сюжетне оздоблення меблів означеного історичного періоду відображає космологію та демонструє сильний релігійний колорит часу. Вплив буддизму відображається не лише на формі, а й у характері декору дерев'яних меблів. У сюжетах розписів, якими майстри меблевого мистецтва прикрашали об'єкти, з'являються зображення лотоса, жимолості, кучерявої трави, полум'я та інші характерні для буддизму символи.

У період правління династій Суй (581–618), Тан (618–907) і часи П'яти династій (907–960) в галузі меблевого мистецтва гармонійно співіснували два стилі меблів для сидіння: 1) високі меблі для сидіння з опущеними ногами; 2) низькі меблі сидіння на підлозі. В означений історичний період з'явилися нові форми високих меблів для сидіння, а саме крісла різних форм та квадратні табурети з насиченим декоративним оздобленням у вигляді геометричного різьблення. Ліжка та дивани почали створювати більш масштабними. Деякі з цих об'єктів мали тканинні завіси у верхній частині та стали прототипами вбудованих меблів (家具人必知! 家具的3000千年变迁).

В означений історичний період майстри меблевого мистецтва поступово почали виготовляти все більш високі ліжка та кушетки, поки не стало можливим сидіти на них, звисивши ноги. Однак низькі меблі все ще домінували на китайському ринку меблів. За часів династії Тан (618–907) табуретки та стільці стали поширеними серед еліти та високопоставлених осіб.

Необхідно підкреслити, що провідними джерелами дослідження меблів часів династії Тан є матеріали зображень на картинах, розписах по шовку, фрески у храмових комплексах та невелика кількість розкопаних меблевих об'єктів, які наразі зберігаються у державних музеях (唐宋元明清, 2023).

Виразними прикладами зображень об'єктів меблевого мистецтва часів правління династії Тан є роботи китайського художника Чжоу Фанга, який працював у період з 618 по 704 роки. В серії розписів «Жінка, що махає віялом» (Рис. 1) наявні зображення крісел та офіційних «стілців-капельюхів», які з'явилися в цей історичний період та продовжували існувати протягом наступних поколінь (家具人必知! 家具的3000千年变迁, 2018).

У часи правління династії Тан технологія виробництва меблів вийшла на новий історичний етап, де провідними характеристиками стали помпезність, велич та підвищена увага до художнього оформлення меблів.

В означений історичний період стільці відокремлюються в самостійну групу меблів. Саме за часи династії Тан, особливо у пізній період

правління, з'являється сам термін «стілець», що підкреслює самостійність даного виду меблевих форм. Серед них основні типи меблів для сидіння можна виділити: високий стілець, стілець «тайші», розкладний стілець «цяочжи», офіційні «крісла-капелюхи» («Бейгуань» і «Нангуань»), крісло-троянда, крісло-підвіс, палацове крісло, стілець у формі півмісяця.

Серед означеного різноманіття форм меблів для сидіння в часи правління династії Тан розповсюдженням став стілець у формі півмісяця. Його зображення зустрічаються у фресках храмів та на картинах китайських художників. Наприклад, у картині Чжоу Фанга «Палацова музика» жінки-музиканти сидять на стільцях у формі півмісяця, ніжки яких мають злегка вигнутою поверхнею, яка є ергономічною (рис. 2).

Особливістю стилізації меблів часів правління династії Тан була широка форма об'єктів. Ніжки меблів мали великі зовнішні вигини, і були прикрашені вишуканими різьбленими візерунками. Для досягнення виразного художнього ефекту, майстри меблевого мистецтва використовували різні декоративні матеріали і техніки, такі як перламутр, золотий і срібний розпис, лак, фарбоване різьблення, сусальне золото і срібло, розпис по дереву та ін. В ранній період правління династії Тан поміж сюжетних композицій, якими оздоблювали поверхні меблів, домінує тваринна тематика.

Окрім цього активно використовувались зображення різноманітних квітів, птахів та пейзажів (家具人必知! 家具的3000千年变迁, 2018).

Меблі, які створювались за часи правління династії Тан, відрізнялися високими, витонченими та елегантними пропорціями. Конструктивна система меблів була основана на інтерпретації китайської стоїчно-балочної системи, яка застосовувалась при будівлі архітектурних спорудах. Означена система передбачала врізання горизонтальних елементів (царги та проножки) у ніжки, для чого майстри застосовували різноманітні шипові з'єднань, поміж яких одним з найбільш розповсюджених став «ластівчин хвіст».

Означена конструктивна система, яка почала активно застосовуватись у період династії Тан, продовжувала розвиватись у наступні історичні періоди. Наприклад, в меблях періоду П'яти династій (907–960) наявне впровадження стоїчно-балочної системи, що дозволяло створювати міцні об'єкти для сидіння та меблі-підставки на тонких ніжках. При цьому конструкція була надійною та міцною. Приклади таких меблів для сидіння можна побачити у графічних роботах Гу Хунчжуна – художника, який працював у період П'яти Династій. В його серії графічних творів «Нічний портрет Хань Сизая» (рис. 3) показано сцени, де чиновник Хань Сізай влаштував нічний бенкет у себе вдома.

Рис. 1. Чжоу Фанг. «Жінка, що махає віялом». Фрагменти

Рис. 2. Чжоу Фанг. «Палацова музика». Фрагменти. Розпис по шовку

Рис. 3. Гу Хунгчжун. Розпис на шовку. «Нічний бенкет Хань Сідзая»

На серії розписів по шовку продемонстровано п'ять сцен гри на музичних інструментах танці, відпочинок між бенкетами, прощання з гостями (文匯報, 2017). В даних творах репрезентовано широкий асортимент меблів, які були присутні в устаткуванні житлового інтер'єру X сторіччя у заможних китайців: ложе із завісом, великі ліжка-кушетки, дерев'яні стільці і столи на високих ніжках, стільці-капелюхи, прорізні ширми-екрани, розписні ширми з шовку.

Поміж варіативних видів меблів для сидіння, визначним є поява стільця «цзяочжі», які в своїй будові мали хрестоподібну розкладну конструкцію. Даний тип стільців-трансформерів було винайдено за часи династії Тан, проте найбільшого розповсюдження вони набули у період правління династії Сун (960–1035). Означені стільці можна розділити на два типи: 1) з прямими спинками (рис. 4); 2) зі спинками заокругленої форми (підковоподібна форма). Вузлові з'єднання конструктивних елементів, як правило, були покриті металевою накладкою. Стільці «цзяочжі» активно застосовувались у період династій Мін (1368–1644) (рис. 5) та Цин (1644–1911) (рис. 6), набуваючи більш витончених пропорцій, легкості конструкції та мінімалістичного декоративного оздоблення (中国古典家具发展史——椅凳宝座).

У період Північної та Південної Сун (960–1279) було розроблено багато типів високих меблів, які широко використовувалися в усіх сферах життя. Дослідження розписів по шовку, стінописів буддистських храмів та результати археологічних знахідок показують, що столи, стільці, крісла з кутовими ніжками та лави з утопленими ніжками набули широкого розповсюдження (Classical Chinese Furniture: History).

За часи правління династії Сун поширення набуло крісло «тайші», пропорції якого відрізнялась присадкуватістю. Акцент у крісла «тайші» було зроблено на рішення прямої спинки, яка була декорована крупним ажурним прорізним орнаментом. Провідним матеріалом для виготовлення меблів для сидіння було червоне дерево (рис. 7). Меблі династії Сун відрізняються відсутністю металевих елементів, лаку, інкрустацій з черепахового панцира тощо.

В означений історичний період поширення набуває «крісло-капелюх» (рис. 9), форма спинки якого імітує дизайн офіційного головного убору тогочасних чиновників (рис. 8). Дана форма крісла продовжила існувати у наступні історичні періоди, набуваючи певних трансформацій: пропорції крісла стали ширшими, а декоративне оздоблення більш ажурним та насиченим – спинки крісел

Рис. 4. Розкладний стілець «цзяочжі». Династія Мін

Рис. 5. Стілець «цзяочжі». Династії Мін

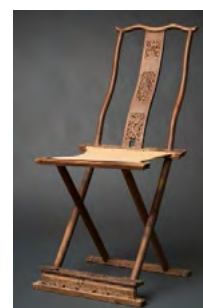

Рис. 6. Стілець «цзяочжі». Д. Цин

Рис. 7. Крісло «тайші». Династія Сун

Рис. 8. Портрет Чжао Менфу. Династія Сун

Рис. 9. Крісло-капелюх. Династія Сун

Рис. 10. Крісло-капелюх. Династія Цин

почали декорувати прорізним рельєфом і прикрашати царгу різьбленим візерунком (рис. 10).

У декоративному оздобленні меблів династії Сун відсутня велика кількість складного різьблення, а застосовуються часткове включення простих декоративних зображень на ніжках та молдингах. Елегантні меблі династії Сун мали просту форму, проте були відображали національну філософію китайського народу, його стриманий характер та прагнення до осмисленості.

Здобутки майстрів мебелового мистецтва династії Сун продовжували розвиватися протягом наступних періодів – часів правління династій Юань, Мін та Цин. Об'єкти мебелового мистецтва набули міцності конструктивної системи, залишалося застосування шипових з'єднань, форма меблів для сидіння все частіше будувалась на округлих формах. Меблі були оздоблені витонченими деталями з розписом та покривались багатьма шарами традиційного лаку.

У середині XVI сторіччя, за часи правління династії Мін, завдяки соціальній та політичній стабільності, економічному розвитку та імпорту великої кількості цінної деревини з Південно-Східної Азії та інших місць, відбувся процес удосконалення технологій деревообробки. В означений період розповсюдження набуло виготовлення меблевих об'єктів з деревини тропічних порід. Використання цієї твердої деревини дозволило модернізувати столярні технології, що призвело до створення відкритих, елегантних форм, які раніше було неможливо виготовити з деревини м'яких порід. В своїх роботах китайські червонодеревники підкреслювати природну текстуру і красу матеріалу (рис. 11).

Форма, пропорції та раціональність конструкції меблів династії Мін були обумовлені розрахунками і замірами, які робили майстри мебелового мистецтва.

Елегантні меблі династії Мін віддзеркалювали смаки вищих прошарків китайського суспільства

та, через зростаючий купецьких клас і прагнення людей до підняття свого соціального іміджу, набули популярності.

Традиція до акцентування на вишуканості матеріалу та підкреслення краси простої форми залишилась у мебеловому мистецтві часів династії Цин. Проте, на перевагу даному напрямку, активно починає розвиватись тенденція до надмірної вишуканості, яка проникає у всі галузі декоративно-ужиткового мистецтва.

Означена тенденція була сформована завдяки впливу культури західноєвропейських країн, насамперед, мистецтво бароко і рококо. Правлячий клас китайського суспільства намагався показати свою велич і розкіш у формі меблів, став відмовлятися від легкості та витонченості меблів часів династії Мін.

Для реалізації складних різьблених композицій, які почали включати в декорування меблів для сидіння, майстри-червонодеревники застосовували м'які породи деревини (в'яз, камфорне дерево, ялиця та ін.). Поміж матеріалів для інкрустації, застосовували мармур, слонову кістку, перламутр, скло, агат. Для декоративного оздоблення у техніці інтарсія майстри впроваджували бамбук, ротанг і вербовий шовк. Для декорування об'єктів мебелового мистецтва часто поєднували різні техніки: різьблення, мозаїку, лаковий розпис, що дозволяло створювати оригінальні та вишукані об'єкти (рис. 12).

В декоративному оздобленні меблів часів династії Цин широко застосовувались зображення фантастичних тварин, квітів (орхідея, хризантема, слива, бамбук), природних явищ, пейзажів, фігур або комбінація кількох візерунків. Кожен елемент мав своє символічне значення та застосовувався не лише для художньої виразності, а й для підкреслення певного соціального статусу володаря. Наприклад, меблі для імператорської родини були оздоблені візерунками у вигляді драконів та феніксів, які символізували визначне місце у соціальній ієрархії (中国古典家具发展史——椅凳宝座篇).

Рис. 11. Меблі династії Мін

Рис. 12. Меблі для сидіння династії Цин

Розвиток китайського меблевого мистецтва пройшов через процес еволюції від простого та лаконічного до складного і вишуканого. Характерною рисою китайських меблів у всі часи було пристосування до потреб людей та їх способу життя (перехід від сидіння на колінах до сидіння на високих меблях). Розквітом китайського традиційного меблевого мистецтва можна вважати період правління династій Мін і Цин, в яких наявні ергономічність об'єктів, надійність конструктивних систем, повага до матеріалу, витонченість форм, художньо-естетична виразність і відображення національної самобутності.

Висновки. Китайська культура є однією з найдавніших у світі, а меблеве мистецтво є її важливою складовою. Тисячолітні традиції поступово сформували унікальний стиль у формоутворенні та декоративному оздобленні меблів.

На основі дослідження еволюції меблів для сидіння можна виявити наступні етапи розвитку китайського меблевого мистецтва:

1) Стародавні часи (481–220 рр. до н.е.). Етап формування потреб суспільства у специфічних меблевих формах – традиції сидіння на підлозі та на колінах призвела до розробки меблів на низьких ніжках. Не велика варіативність меблевих форм та аскетичність їх декорування;

2) Період правління династії Хань, Епохи Троєцарства, династії Цзінь, Південної та Північної Вей (220 р. до н.е.–580 р. н.е.). Етап взаємовпливу традицій різних етнічних груп та взаємної інтеграції культур. Поява та поступове розповсюдження меблів на високих ніжках. Поява розкладного рейкового крісла та плетених стільців у формі пісочного годинника. У декоративному оздобленні застосовувались лаковий розпис і тонке різьблення, а сюжетне наповнення відображало космологію та сильний релігійний колорит часу (вплив буддизму);

3) Період династій Суй, Тан і П'ять династій (581–923). Етап формування основ традиційного меблевого мистецтва Китаю. Розповсюдження тенденцій створення високих меблів, форма меблів приземиста, заокруглена. Поява розкладних меблів-трансформерів, які продовжували існувати у наступні історичні періоди. Застосування цінних порід деревини. Мінімальна

кількість додаткових оздоблювальних матеріалів та декоративних елементів;

4) Період династій Сун та Юань (960–1368). Етап вдосконалення конструктивних рішень. В даний період відбулось формування основних конструктивних систем, які застосовувались при створенні меблів, широке впровадження різноманітних шипових з'єднань. Основним формотворчим елементом меблевих об'єктів стає квадрат. В декоративному оздобленні немає складного ажурного різьблення, ніжки та царги меблів прикрашаються простими декоративними зображеннями, виконаними у техніці випилювання;

5) Період правління династії Мін (1368–1644). Етап розквіту традицій створення елегантних меблів з витонченими пропорціями. Акцент на коштовність натуральних матеріалів, стриманістю у декоративному оздобленні поверхонь. Розроблені надійні конструктивні системи меблів та застосування складних шипових з'єднань дерев'яних елементів. Ергономічність меблів;

6) Період правління династії Цин (1644–1911) – формування традицій створення складних меблів з насиченим художньо-декоративним оздобленням поверхонь. Натхнення західноєвропейськими стилями. Активне застосування різьблення по дереву, створення прорізних рельєфів, впровадження екзотичних порід деревини, інкрустацій коштовних матеріалів.

Дослідження еволюції меблевого мистецтва Китаю дозволило виявити його основні риси: 1) пристосування габаритів меблів до національних традицій та життєвого устрою; 2) інтерпретація архітектурної стоїчно-балочної системи в конструкції меблів, впровадження шипових конструктивних з'єднань; 3) акцентування на естетиці матеріалу, використання коштовних порід деревини; 4) самобутність та виражений національний характер (символіка, орнаментика); 5) симетричність композиційної будови декоративного оздоблення об'єктів; 6) варіативність технік та висока майстерність декоративного оздоблення меблів.

Завдяки сталому історичному розвитку та варіативності меблеве мистецтво Китаю ілюструє соціальні процеси та відображає історико-культурні зміни, які відбувались в країні на протязі всієї історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Босий І.М. Ключові визначення понятійного апарату при дослідженні еволюції меблів-трансформерів. *Концепція сучасної художньо-дизайнерської освіти України в умовах євроінтеграції* : матеріали VIII Міжнародного форуму «Дизайн-освіта 2015». Харків : ХДАДМ, 2015. С. 16–19.
2. Hine J.-P. Le mobilier chinois. 10 meubles à construire. Vial, 2009. 144 p.
3. Miller J. Furniture – World Styles from Classical to Contemporary. Dorling Kindersley. 2010. 560 p.
4. Moss P. Asian Furniture: A Directory and Sourcebook. Thames & Hudson, 2007. 308 p.

5. Classical Chinese Furniture: History. URL: https://www.chinese-furniture.com/c_furniture/history.html (дата звернення: 24.09.2023)
6. 家具人必知! 家具的3000千年变迁. 2018. URL: <https://www.jiajumi.com/know/culture/9505.html> (дата звернення: 03.10.20)
7. 中国古典家具发展史——椅凳宝座篇. URL: <http://m.hongyaxuan.com/chuantong/20140819652.html> (дата звернення: 20.10.2023)
8. 唐宋元明清, 各代家具的文化价值. 2023. URL: <https://www.os08.com/hong-mu/tang-song-yuan-ming-qing-ge-dai-jia-ju-de-wen-hua-jie-zhi.html> (дата звернення: 27.10.2023)

REFERENCES

1. Bosyi I.M. Kliuchovi vyznachennia poniatiinoho aparatu pry doslidzhenni evoliutsii mebliv-transformeriv [Key definitions of the conceptual apparatus in the study of the evolution of transformer furniture]. Kontsepsiia suchasnoi khudozho-dyzainerskoi osvity Ukrainy v umovakh yevrointehratsii : materialy VIII Mizhnarodnoho forumu «Dyzain-osvita 2015». Kharkiv : KhDADM, 2015. P. 16–19. [In Ukrainian].
2. Hine J.-P. (2009). Le mobilier chinois. 10 meubles à construire. Vial. [In French].
3. Miller J. (2010). Furniture – World Styles from Classical to Contemporary. Dorling Kindersley.
4. Moss P. (2007). Asian Furniture: A Directory and Sourcebook. Thames & Hudson,
5. Classical Chinese Furniture: History. URL: https://www.chinese-furniture.com/c_furniture/history.html (access date: 24.09.2023).
6. 家具人必知! 家具的3000千年变迁. [Furniture people must know! 3000 Thousand Years of Changes in Furniture.]. 2018. URL: <https://www.jiajumi.com/know/culture/9505.html> (access date: 03.10.20) [in Chinese]
7. 中国古典家具发展史——椅凳宝座篇. [The development history of Chinese classical furniture – chairs, stools and thrones]. URL: <http://m.hongyaxuan.com/chuantong/20140819652.html> (access date: 20.10.2023) [in Chinese]
8. 唐宋元明清, 各代家具的文化价值. [Tang, Song, Yuan, Ming and Qing Dynasties, the cultural value of furniture in each generation]. 2023. URL: <https://www.os08.com/hong-mu/tang-song-yuan-ming-qing-ge-dai-jia-ju-de-wen-hua-jie-zhi.html> (access date: 27.10.2023) [in Chinese]

УДК 687.12.016:746.4.012/.0135](045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-14>

Вікторія БУДЯК,
orcid.org/0000-0002-4537-8766
кандидат мистецтвознавства,
старший викладач кафедри дизайну тканин і одягу
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
(Харків, Україна) toris87@ukr.net

Марина ВАСИЛЬЄВА,
orcid.org/0000-0002-0470-5687
старший викладач кафедри дизайну тканин і одягу
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
(Харків, Україна) designmarina77@gmail.com

Тетяна МАЛІК,
orcid.org/0000-0002-7678-955X
старший викладач кафедри дизайну тканин і одягу
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
(Харків, Україна) mata.82@ukr.net

МЕТОДОЛОГІЯ КОМПЛЕКСНОГО ПРОЄКТУВАННЯ АНСАМБЛЮ КОСТЮМА

Розглядаючи методологію як поняття, в цілому, яке означає вчення про структури, логічну організацію, методи та засоби діяльності (у тому числі дизайнерської), автори статті наголошують, що метод проектування, яким користується дизайнер-практик на загал визначається як творчий метод. Такий метод полягає у комплексному підході до вирішення питань проектування, які охоплюють спектр завдань від створення образу ідеї до її реалізації в матеріалі та готовому проектному образі. Оскільки комплексний метод функціонального, конструктивного та художнього проектування є універсальним, він поєднує науку (теоретично-методологічні аспекти) і практику, дозволяє органічно поєднати всі види діяльності, що впливають на отримання кінцевого продукту – дизайнерського проекту, об'єкта проектування. Автори показують, що принцип комплексного проектування розглядається у двох аспектах. Перший, як теоретична основа творчого методу дизайнера, що передбачає одночасну розробку художньо-виразної форми дизайн-продукту, гармонійної образної єдності у загальному задумі композиції, знань аспектів моди, процесів її утворення, конструктивних, функціональних, економічних та естетичних питань у їх тісному взаємозв'язку. Друге, як практична основа, що вирішує проблему поєднання дизайнерського проектування з науково-технічним комплексом знань. Показано, що, для досягнення естетичної якості сучасного одягу, необхідним є визначення методології комплексного процесу художнього проектування сучасного костюму на основі художньої системи ансамблю.

У статті проаналізовано та виявлено основні методи комплексного підходу до дизайн-проектування ансамблю жіночого костюму; охарактеризовано художню систему одягу – костюм, ансамбль; розглянуто розвиток костюму в художній системі ансамбль; визначено характерні риси, основні принципи та правила художнього проектування ансамблю костюму; встановлено, чим обумовлена взаємодія елементів в ансамблі; виявлено характеристику композиційних засобів об'єднання виробів у ансамбль, що є основою для проектування авторського ансамблю жіночого костюму.

Ключові слова: дизайн одягу, методологія проектування, структура костюма, художній образ, ансамбль.

Viktoriia BUDIAK,
orcid.org/0000-0002-4537-8766
Candidate of Art History,
Senior Lecturer at the Department of Fabric and Clothing Design
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) toris87@ukr.net

Maryna VASYLIEVA,
orcid.org/0000-0002-0470-5687
Senior Lecturer at the Department of Fabric and Clothing Design
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) designmarina77@gmail.com

Tetiana MALIK,
orcid.org/0000-0002-7678-955X
Senior Lecturer at the Department of Fabric and Clothing Design
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) mata.82@ukr.net

METHODOLOGY OF COMPLEX COSTUME ENSEMBLE DESIGN

Considering methodology as a concept in general, which means the doctrine of structures, logical organization, methods and means of activity (including design), the authors of the article emphasize that the design method used by a design practitioner is generally defined as a creative method. This method consists in an integrated approach to solving design issues that cover a range of tasks from creating an image of an idea to its implementation in material and a finished design image. Since the integrated method of functional, constructive, and artistic design is universal, it combines science (theoretical and methodological aspects) and practice and allows you to organically combine all the activities that affect the final product – a design project, a design object. The authors show that the principle of integrated design is considered in two aspects. The first is the theoretical basis of the designer's creative method, which involves the simultaneous development of an artistically expressive form of a design product, harmonious figurative unity in the overall composition, knowledge of fashion aspects, processes of its formation, constructive, functional, economic, and aesthetic issues in their close relationship. Secondly, as a practical basis that solves the problem of combining design projection with a scientific and technical body of knowledge. It is shown that to achieve the aesthetic quality of modern clothing, it is necessary to determine the methodology of a comprehensive process of artistic design of modern costume based on the artistic system of ensemble.

The article analyses and identifies the main methods of an integrated approach to the design of a women's costume ensemble; characterizes the artistic system of clothing – costume, ensemble; considers the development of costume in the artistic system of the ensemble; identifies the characteristics, basic principles and rules of artistic design of the costume ensemble; establishes what causes the interaction of elements in the ensemble; reveals the characteristics of compositional means of combining products into an ensemble, which is the basis for designing an author's ensemble of women's costume.

Key words: fashion design, design methodology, costume structure, artistic image, ensemble.

Постановка проблеми. Одяг характеризується подвійністю функціонального змісту. Будь-яка форма може бути розглянута з позиції як утилітарно-конструктивної, так і художньо-стилістичної. Принцип комплексного проектування розглядається у двох аспектах: як теоретична основа творчого методу дизайнера, та і практична основа проектування, що вирішує проблему поєднання художнього проектування з науково-технічним комплексом знань. Тобто, комплексний метод функціонального, конструктивного і художнього проектування – це універсальний метод, що об'єднує науку та практику. Він дозволяє органічно поєднувати всі види діяльності, що впливають на отримання кінцевого продукту. Застосований в науці метод структурного аналізу дозволяє розглядати будь-який об'єкт як систему, що має сукупність загальних властивостей, виражених у структурі, що характеризує цю систему. Підхід до об'єкта дизайну, як до системи, що дозволяє оцінити механізм взаємодії компонентів у конкретній системі, значення окремих вимог, що зумовлюють рішення у зв'язку з розумінням цілого, та гарантує різнобічність та повноту розгляду об'єкта у взаємодії з навколишнім середовищем.

Комплексний метод передбачає проведення структурного аналізу системи на кожному етапі

її розробки. Дизайнер, працюючи над проектом, аналізує найважливіші фактори, розглядає їх у відносинах, якими вони пов'язані між собою, синтезує їх та підпорядковує головній ідеї. Кінцевою метою процесу є створення цілісної композиції об'єкта, що проектується. Якісна визначеність проекту, його композиція розкривається у цій формі організації змісту, у співвідношенні об'єкта і довкілля, у загальних закономірностях побудови об'єкта, які виражають взаємозв'язки та єдність всіх формотворчих чинників. Відповідно це дає змогу визначити методи і особливості комплексного підходу до проектування ансамблю костюма на основі аналізу, інтерпретування та самостійного бачення ознак джерела творчості, яке може проявлятися в силуеті, у побудові ритмічного ряду, геометричному вигляді, фактурному та колористичному вирішенні. Розгляд цього питання спонукає до поглибленого аналізу етапів проектування ансамблю, запропонувати найефективніші методи художнього проектування та особливості при розробці ансамблю на основі джерела творчості (рис. 1–2).

Аналіз досліджень. Аналіз наукових джерел демонструє, що дослідники неодноразово піднімали питання стосовно можливостей сучасного дизайну як методології, тобто шляху організа-

ції продуктивної людської діяльності в нових умовах проектно-технологічного типу культури. Досліджуючи зв'язок терміну «проекування» Сергеева Н.В. співвідносить його з найближчими за змістом синонімами, зокрема, «планування», «задум», «конструювання», «дизайн», науковець стверджує, що безпосередньою умовою здійснення процесу проектування людиною є застосування нею специфіки проектного мислення. А також, що з початком ХХІ століття таке мислення все частіше наділяють значенням нового культурного феномена, нового типу свідомості, знань та діяльності, спрямованих на конструювання ідеального майбутнього (Сергеева, 2020: 35–41). В результаті бачимо, що формування проектно-культури наділялося великим методологічним значенням. І лише за допомогою широкого залучення проектного мислення як технології, способу, методу, міг здійснитися цей шлях формування і головна ідея проектно-культури, яка полягає в реалізації співучасті у бутті як права на його проектування. Останніми роками зацікавленість дизайн-методами зростає, передусім через розвиток комп'ютерних технологій та віртуальних систем і середовищ. Це зумовило перегляд традиційних дизайн-методів та можливостей їх удосконалення з урахуванням сучасного рівня розвитку науки і техніки, створення нових алгоритмів і підходів при вирішенні винахідницьких завдань (Головчанська, 2021; Чупріна, 2011).

У своїй публікації «Основи проектування та виробництва одягу» науковці Колосніченко М.В. та Процик К.Л. визначають поняття костюму як певну образно-художню систему частин одягу та взуття, що характеризує індивідуальність людини або суспільну групу людей (Колосніченко та ін., 2011). Загалом, до поняття «костюм» відносять: одяг, взуття, зачіску, головний убір, рукавички, прикраси, грим. Водночас, костюм можна розглядати тільки у зв'язку з певним образом людини, манерою носіння, пластикою та характерними жестами, що вирізняє це поняття від поняття одягу, тобто костюм несе у собі психологічну та образну характеристику. У зарубіжній літературі популярними є два основних напрями: вивчення костюма як елемента моди (Leventon et al., 2005; Leach, Fox et al., 2014) та вивчення стильових напрямів проектування костюма в контексті розвитку сучасного мистецтва, визначення взаємовпливів моди в одязі, предметному світі та концептуальній творчості. (Quinn et al., 2003; Troy et al., 2003).

Враховуючи все вище згадане, мета статті полягає в тому, щоб охарактеризувати специфіку та розкрити сутність методології впровадження

комплексного проектування ансамблю костюму. На основі аналізу існуючих методологій проектування виокремити основні компоненти та визначити особливості їх взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз художньої системи ансамбль, показав, що його проблематика актуальна у сучасному моделюванні. Під ансамблем слід розуміти систему елементів – сукупність складаючих костюм предметів одягу і доповнень, підібраних за єдиним художньо-композиційним задумом, тобто продумана система елементів, пов'язаних між собою єдністю стилю, матеріалу, призначенням, яка представляє собою в цілому костюм для певної людини, для конкретного використання, для вираження художнього образу (Чупріна, 2008). Властивість і ознака наявності системи це – тісний зв'язок частин у єдине ціле. Її визначають як: цілісність, тобто присутність початку, розвитку та закінчення; єдність частин за стилем, творчим почерком автора, колірною гамою, базовою формою, структурними характеристиками, конструктивною єдністю та єдністю фактури; необхідність розвитку системи від статичності до динаміки та логічності цього розвитку. Ансамбль обумовлює взаємну узгодженість, органічний взаємозв'язок, гармонійне поєднання частин костюма за силуетом, пропорціями, кольором, оздобленням. Художня система ансамбль у широкому сенсі визначає зв'язок костюма з людиною, її образом мислення, світоглядом, видом діяльності, з середовищем, архітектурою, інтер'єром тощо. Вона підкоряється всім вимогам узгодженості частин і цілого, вимогам гармонії.

В професійному сенсі це система елементів костюма, підібраних за єдиним художньо-композиційним задумом з підпорядкуванням частин. Продуманий зв'язок одягу і доповнень, що становить в цілому костюм для певної людини, для конкретного використання, для вираження художнього образу. На відміну від комплекту, він має структуру замкнутої – жорсткої, обов'язкової складової, що диктує чіткі зв'язки між елементами, відповідно всі вони вживаються одночасно. Усі частини ансамблю не тільки взаємопов'язані між собою, а й підпорядковані одна одній. Це його характерна особливість. Таким чином, ансамбль є найбільш складною, чітко продуманою системою організації частин костюма, де кожен елемент підпорядковується єдиному художньо-композиційному задуму, і зміна його складових порушує весь лад, змінює всю художню образність. Він найбільш повно і яскраво виражає художній задум автора, є композицією з найбільш образною,

Рис. 1. Ескізна розробка костюму за джерелом творчості сучасної архітектурної будівлі. Виконала ст. 2к., ДО(в), ХДАДМ Овсяннікова К. Викладач Васильєва М.І.

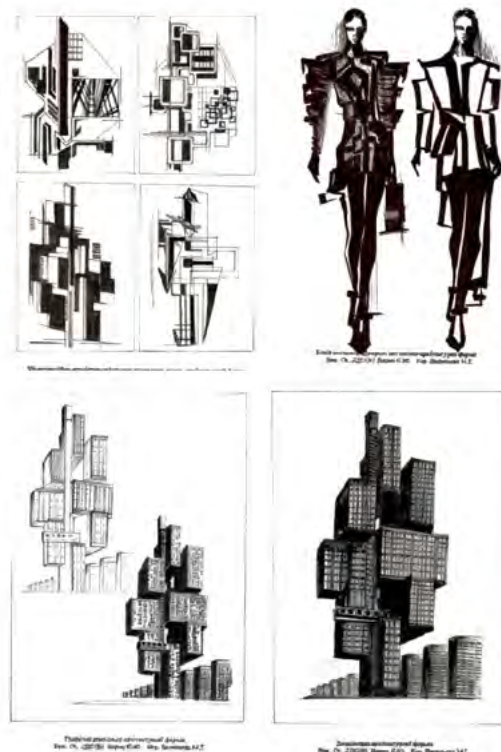

Рис. 2. Ескізна розробка костюму за джерелом творчості сучасної архітектурної будівлі. Виконала ст. 2к., ДО(в), ХДАДМ Варич Є. Викладач Васильєва М.І.

Рис. 3. Ескізний проєкт жіночої колекції «Міфічна Україна» виконала ст. 2 курсу ДО(в), ХДАДМ Кравець В., керівник Васильєва М.І. 2023 р.

емоційною формою. Дизайнер починає роботу над ансамблем з визначення його головної частини, яка продиктована образом та призначенням костюма. Супідпорядкування елементів ансамблю та виділення композиційного центру ґрунтуються на законах композиції костюма.

Визначено, що відмінними ознаками композиційної будови художньої системи ансамблю слід

вважати: визначеність – конкретність призначення всіх складових частин (людина, її діяльність, навколишнє оточення), загально-художнє та стильове рішення (напрямок моди), закінчене композиційне рішення кожної частини ансамблю, узгодження, підпорядкованість, виділення та замкнутість головної частини ансамблю, єдність просторової форми.

Відповідно, під час проектування костюма в системі ансамбль використовують три основні принципи: принцип пластичної сполученості; принцип ритмічної сполученості; принцип контрасту, нюансу, подоби.

- Принцип пластичної сполученості ґрунтується на побудові пластичного розвитку форми костюма. Пластичний зв'язок елементів ансамблю передбачає «перетікання» однієї форми елемента ансамблю у пов'язану з нею іншу форму наступної частини ансамблю. Лінії, що визначають пластику предметів одягу в ансамблі, визначають характер контурів та конфігурацій ліній інших складових елементів ансамблю і навпаки.

- Принцип ритмічної сполученості заснований на ритмічній організації руху кількох елементів форми ансамблю. Велику роль узгодженості ритмів в ансамблі відіграють симетрія та асиметрія елементів форми костюма.

- Принцип контрасту, нюансу, подоби пов'язує елементи форми ансамблю залежно від обраного засобу композиції костюма. Подоба диктує повторення одного елемента костюма в побудові всіх частин форми ансамблю. Контраст протиставляє елементи костюмної форми. Нюанс є перехідною ланкою від розмаїття до подоби.

Художній образ в композиції костюму – це гармонійне поєднання образу людини і костюму в визначеному середовищі, його яскрава образність досягається усім комплексом засобів складання ансамблю: одягом, взуттям, головним убором, доповненнями, макіяжем, зачіскою, прикрасами (Лагода, 2007). Костюм – це система символів і знаків різного ступеня інформативності, які викликають образні асоціації, саме тому, систему ансамбль найбільш характерно виражає історична епоха, даються характеристики зв'язку костюма людини з архітектурою, інтер'єром і довкіллям. Особливого значення надається руху, пластичності фігури та жесту.

Протягом усієї своєї історії ансамбль костюму постійно змінював свою систему знакових співвідношень, колірних і фактурних гармоній, геометричних форм і силуетних ліній, але зберігав багаточастність та багат шаровість. Для кожного історичного періоду була відповідна канонізація самої системи та композиційного принципу ансамблю. Принципи, що поєднують елементи в ансамбль, були різні: утилітарно-функціональні, естетичні, соціальні, обрядові та ін. (Єременко, 2009). В залежності від цього змінювалася його система елементів і знаків. Соціальна значимість функцій костюму визначала обов'язковість системи ансамблю. Крім того, вона залежала

від соціальної значущості функцій костюма. Усі зміни функціональної основи одягу в ансамблі стосувалися інших частин костюма: взуття, головного убору, аксесуарів та доповнення. Тому основним критерієм створення образу тут є новизна та виразність. Яскрава образність досягається не тільки композицією самого костюма, але усім комплексом засобів складання ансамблю: одягом, взуттям, головним убором, доповненнями, макіяжем, зачіскою, прикрасами. Презентуючи свої ідеї, дизайнери не обмежуються створенням одиничних ансамблів, а представляють їх серію, розроблених за задуманим сценарієм, де кожен ансамбль наділяється власним образно-смысловим змістом. Така серія ансамблів, що представляє собою систему образів, взаємопов'язаних і взаємообумовлених, становить колекцію (рис. 3–5).

Висновки. Встановлено, що наукові джерела висвітлюють методологію ансамблю костюма як шлях організації продуктивної людської діяльності в умовах проектно-технологічного типу культури, що складається з сукупності засобів, прийомів, принципів і підходів, які використовуються в різних видах проектно-діяльності. Метод проектування, яким користується дизайнер, у цілому визначають як творчий метод, який полягає у творчому комплексному підході до рішення питань проектування ансамблю. Ці питання охоплюють спектр завдань від створення образу-ідеї до вирішення комплексу суміжних задач і реалізації проекту в матеріалі. Розглянуто та проаналізовано аспекти комплексного підходу, як універсального методу, що вирішує проблеми органічного поєднання функціонального, конструктивного і художнього проектування, тобто науку і практику. Поняття «дизайн-мислення», яке сьогодні набуло найширшого застосування відносно сфер управління та бізнесу.

Охарактеризовано сутність методології впровадження комплексного проектування ансамблю. Запропонована узагальнена ефективна методика художнього проектування, що об'єднує на єдиній методичній платформі вимоги та переваги вищезначених методів пошуку нових дизайнерських рішень ансамблю. Визначено систему ансамбль, як певну образно-художню систему частин одягу та взуття, що характеризує індивідуальність людини, систему елементів – сукупність складових ансамбль предметів одягу і доповнень, підібраних за єдиним художньо-композиційним задумом. Як дизайн-продукт індустрії моди, який вимагає дотримання цілісності розробки серії складних комплексних форм.

Рис. 4. Ескізний проєкт жіночої колекції «Краса як зброя» виконала ст. 2 курсу ДО(в), ХДАДМ Панаріна А., керівник Васильєва М.І. 2022 р.

Рис. 5. Ескізний проєкт жіночої колекції «Вільна та незламна» виконала ст. 2 курсу ДО(в), ХДАДМ Панаріна А., керівник Васильєва М.І., 2022 р.

Показано, що система ансамбль є гармонійним поєднанням образу людини і костюму в визначеному середовищі, його яскрава образність досягається усім комплексом засобів складання

ансамблю: одягом, взуттям, головним убором, доповненнями, макіяжем, зачіскою, прикрасами. Та являє собою систему образів, взаємопов'язаних і взаємообумовлених, який становить колекцію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головчанська Є.О. Дизайн жіночого одягу промислового виробництва: композиційні засоби та методи формотворення : дис. ... канд. мист: 17.00.07 / КНУТД, Київ, 2021. 462 с.
2. Єременко І.І. Особливості формування художнього образу в сучасному дизайні костюма. *Вісник ХДАДМ*. 2009. № 5. С. 69–76.
3. Лагода О.М. Художньо-образні особливості костюма в дизайні одягу кінця XX – початку XXI століття : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.07 / Харківська держ. академія дизайну і мистецтв. Харків, 2007. 275 с.
4. Колосніченко М.В., Процик К.Л. Мода і одяг. Основи проектування та виробництва одягу : навч. посіб. Київ: КНУТД, 2011. 238 с.
5. Сергєєва Н.В. Дизайн як методологія. *Вісник ХДАДМ*. 2020. № 3. С. 35–41.
6. Чуприна Н.В. Особливості процесу дизайну костюма. *Вісник ХДАДМ*. 2008. С. 160–166.
7. Чуприна Н.В. Методологія сучасних наукових досліджень з дизайну: навчальний посібник. Київ: КНУТД, 2011. 266 с.
8. Leach R., Fox S. *The Fashion Resource Book: Research for Design*. London: Thames & Hudson, 2014. 208 p.
9. Leventon M. *Artwear: Fashion and Anti-Fashion*. London: Thames & Hudson, 2005. 160 p.
10. Quinn B. *The Fashion of Architecture*. UK: Bloomsbury Academic, 2003. 254 p.
11. Troy N.J. *Couture Culture: A Study in Modern Art and Fashion*. Mass.: MIT Press, 2003. 438 p.

REFERENCES

1. Holovchanska Ye.O. (2021) *Dyzain zhinochoho odiahu promyslovoho vyrobnytstva: kompozytsiini zasoby ta metody formoutvorennia*. [Design of women's clothing for industrial production: compositional means and methods of shaping] dys. ...kand. myst: 17.00.07 / KNUTD. Kyiv. 462 s. [in Ukrainian].
2. Ieremenko I.I. (2009) *Osoblyvosti formuvannia khudozhnoho obrazu v suchasnomu dyzaini kostiuma*. [Features of the formation of an artistic image in modern costume design] *Visnyk KhDADM*. № 5. S. 69 – 76. [in Ukrainian].
3. Lahoda O.M. (2007) *Khudozhno-obrazni osoblyvosti kostiuma v dyzaini odiahu kintsia XX – pochatku XXI stolittia*. [Artistic and figurative features of the costume in the design of clothing of the late XX – early XXI century]: dys. ... kand. mystetstvoznavstva : 17.00.07 / Kharkivska derzh. akademiia dyzainu i mystetstv. Kharkiv. 275 s. [in Ukrainian].
4. Kolosnichenko M.V., Protsyk K.L. (2011) *Moda i odiah. Osnovy proektuvannia ta vyrobnytstva odiahu*. [Fashion and clothing. Fundamentals of design and production of clothing] navch. posib. Kyiv: KNUTTD. 238 s. [in Ukrainian].
5. Serheieva N.V. (2020) *Dyzain yak metodolohiia*. [Design as a methodology]. *Visnyk KhDADM*. №3. S. 35–41. [in Ukrainian].
6. Chuprina N.V. (2008) *Osoblyvosti protsesu dyzainu kostiuma*. [Features of the costume design process]. *Visnyk KhDADM*. S. 160–166. [in Ukrainian].
7. Chuprina N.V. (2011) *Metodolohiia suchasnykh naukovykh doslidzhen z dyzainu*. [Methodology of modern scientific research in design]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: KNUTD. 266 s. [in Ukrainian].
8. Leach R., Fox S. (2014) *The Fashion Resource Book: Research for Design*. London: Thames & Hudson. 208 p.
9. Leventon M. (2005) *Artwear: Fashion and Anti-Fashion*. London: Thames & Hudson. 160 p.
10. Quinn V. (2003) *The Fashion of Architecture*. UK: Bloomsbury Academic. 254 p.
11. Troy N.J. (2003) *Couture Culture: A Study in Modern Art and Fashion*. Mass: MIT Press. 438 p.

Данило ВІНАРІКОВ,
orcid.org/0000-0001-5520-4594
аспірант кафедри музикознавства, композиції та виконавської майстерності
Дніпровської академії музики,
художній керівник та диригент джазового оркестру
Дніпровської філармонії імені Леоніда Когана
(Дніпро, Україна) danilajmh@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ДЖАЗОВОГО ВИКОНАВЦЯ

Актуальність дослідження. Від часу незалежності України джазова музика привертає до себе все більше уваги й має активний попит у публіки не лише в нашій країні, але й далеко за її межами. Відтак, виникає потреба в інтеграції українських музикантів у світову джазову культуру, бурхливий розвиток якої протягом понад століття породив велике різноманіття стильових напрямків. Таким чином, вже у XXI ст. джазовий музикант повинен мати індивідуальність у звучанні, при цьому послуговуючись історичним досвідом, що поєднує в собі певні закони виконавства, підкріплені теоретичними знаннями стосовно джазового музикування. Відтак, джазовому виконавцю необхідно пізнати музичний досвід провідних джазменів та джазвуден, а також поєднати практичні й теоретичні знання, що є невід'ємним чинником у його становленні як ансамбліста, оркестранта або керівника ансамблю. **Мета статті** – висвітлити та поєднати практичні й теоретичні знання, які є необхідним фактором у становленні джазового виконавця як ансамбліста, оркестранта або керівника ансамблю чи джазового оркестру. **Методи дослідження.** Матеріали, наведені у статті, були зібрані, проаналізовані й підготовлені з використанням таких методів, як аналітичний, порівняльний, інтерпретаційний та історичний. **Наукова новизна.** Виникнувши у США наприкінці XIX століття, джазова культура бурхливо формувалася й розвивалася у європейських країнах та США впродовж цілого XX ст. На основі досвіду провідних музикантів та композиторів, які винаходили не тільки нові способи імпровізувати, а й нові стильові напрямки та формоутворення, створювалися нові заклади освіти, фестивалі й конкурси, що допомагали молодим джазовим виконавцям виховувати власне індивідуальне звучання й бути конкурентоспроможними. У сучасній Україні заклади освіти, які спрямовані на вивчення джазового мистецтва, почали створюватися майже від часів незалежності, що було спричинено «залізною завісою» колишнього СРСР, а відтак, простежується брак досліджень, присвячених вивченню безпосередньо джазової культури нашої країни. **Висновки.** Завдяки науковому дослідженню доведено необхідність у поєднанні теоретичних і практичних знань, якими повинен користуватися джазовий виконавець, керівник ансамблю або диригент джазового оркестру, для виховання індивідуального звучання й у роботі із джазовим колективом.

Ключові слова: мистецтво джазу, ансамбль, диригент, імпровізація, джазова гармонія, бібоп.

Danylo VINARIKOV,
orcid.org/0000-0001-5520-4594
Postgraduate student at the Musicology, Composer and Performing Mastery
Dnipro Academy Music,
Artistic Director and Conductor of the Jazz Orchestra
Leonyd Kogan Dnipro Philharmonic
(Dnipro, Ukraine) danilajmh@gmail.com

THE FEATURES' BECOMING OF JAZZ PERFORMER

Topicality. Since independence in Ukraine jazz music has become more and more attractive and fills the public not only at home, but abroad. Therefore, there is a need for the integration of Ukrainian musicians into the world jazz culture, the rapid development of which for more than a century has given rise to a great variety of stylistic directions. Moreover, already in the 21-th century, a jazz musician must have individuality in sound, while using historical experience with combines certain laws of performance supported by theoretical knowledge to jazz performers. Therefore, a jazz performer needs to learn about the musical experience of leading jazzmen and jazzwomen and combine practical and theoretical knowledge, which is an integral factor in his formation as an ensemble player, orchestrator and leader. **The purpose of article** is highlight and combine practical and theoretical knowledge, which is a necessary factor in the formation of jazz performer as an ensemble, orchestra or leader. The article uses such **methods** as interpretive. The materials presented in the article were collected, analyzed and prepared using such methods as analytical, comparative, interpretive and historical. **Scientific novelty.** Originating in the USA at the end of the 19th century, jazz culture was rapidly formed and developed in European countries and the USA throughout the 20th century. Based on the experience of leading musicians

and composers, who invented not only new ways to improvise, but also new stylistic, directions and forms, new educational institutions, festivals and competitions were created, which helped young jazz performers to develop their own individual sound and be competitive. In modern Ukraine, educational institutions aimed at the study of jazz art began to be created almost from the time of independence, which was caused by the «iron curtain» of the former USSR, and therefore there is a lack of research devoted to the study of the jazz culture of our country. **Conclusions.** Thanks to scientific research, the need for combination theoretical and practical knowledge, which should be used by a jazz performer, an ensemble leader or a jazz orchestra conductor has been proven to cultivate individual sound and work with a jazz team.

Key words: jazz art, ensemble, conductor, improvisation, jazz harmony, bebop.

Постановка проблеми. У часи колишнього Радянського Союзу джазові музиканти мали обмежений доступ до інформації про джаз і джазову культуру. У виданні «Українська енциклопедія джазу» В. Симоненко пояснює, що музиканти з академічних та військових музичних колективів займалися самоосвітою, саме за відсутності джазової освіти аж до 1974-го року. Доки джазова культура не зайняла своє належне місце серед мистецьких напрямків, на пострадянському просторі музиканти, які не мали можливості використовувати культурний обмін із західними колегами, користувалися переважно аудіозаписами та радіоєфірами. Тому, не маючи теоретичного фундаменту, джазові виконавці у своїй більшості виконували музику інтуїтивно, користуючись лише власними транскрипціями соло. Хоча варто зауважити, що деякі провідні радянські музиканти створювали теоретичний матеріал на базі власного досвіду, генерували дослідження аудіозаписів для вдосконалення власної виконавської майстерності.

За часів незалежності України, ми маємо доступ до всесвітньої мережі «Інтернет» і, безумовно, маємо можливість обмінюватися інформацією із музикантами та викладачами західних країн. І використання цього досвіду, що позитивно впливає на впорядкування теоретичних знань, і доступ до джазової музики з усього світу, повинні втілюватись у практику виконавства як студентських, так і професійних музичних колективів.

Актуальність дослідження. Важливо зазначити, що джазовий музикант водночас є як практиком, так і теоретиком. Аналізуючи будь-яке імпровізоване соло із точки зору теорії, можна стверджувати, що музикант-імпровізатор – це композитор, який створює музику у певний момент саме тут і зараз. Але без розуміння законів джазової гармонії, стильових напрямків та історії джазового мистецтва, якісне виконання джазової музики неможливе. Як було сказано вище, у ХХІ ст., коли джазова культура має безліч стильових напрямків, високої цінності набуває саме індивідуальне й унікальне звучання виконавця, його мислення, інтерпретація та музична мова.

Наголосимо, що унікальне звучання джазового музиканта підкріплюється не лише його

талантом та геніальністю. Унікальна мова виконавця – це синтез історичного досвіду провідних джазових виконавців, розуміння законів певних стильових напрямків, знання історії джазової культури, розуміння джазової гармонії та усвідомлення формоутворення.

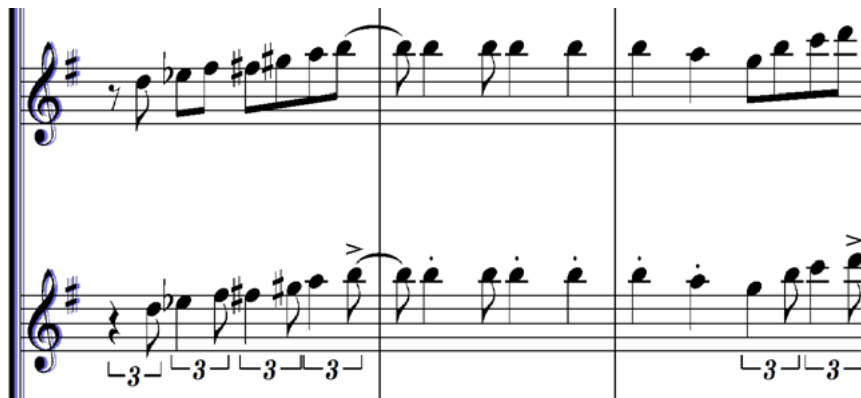
Огляд літератури. Під час написання статті автор звертався до таких характерних, тематично обумовлених видань як українських, так і закордонних виконавців-дослідників царини сучасного джазового мистецтва, а саме – Володимира Симоненка «Українська енциклопедія джазу» (Симоненко, 2004), напрацювань легендарного саксофоніста Чарлі Паркера «Omnibook» (Паркер, 1945), а також ґрунтовної двочастинної праці всесвітньо відомого джазмена Девіда Бейкера «Як грати бібоп» (Бейкер, 1988), у намаганні виділити певні особливості становлення джазового музиканта у лоні новочасного музично-інструментального виконавства.

Мета статті – висвітлити та поєднати практичні й теоретичні знання, які є необхідним фактором у становленні джазового виконавця як ансамбліста, оркестранта або керівника ансамблю чи джазового оркестру.

Виклад основного матеріалу. Джазовий музикант у своєму становленні стикається із численними проблемами у виконавстві, аранжуванні та композиції, оскільки джазове мистецтво, підкреслимо, є одним із найдемократичніших видів мистецтва, що є водночас позитивним і доволі негативним чинником. Так, музикант має можливість виражати свої думки за допомогою імпровізації та має певну свободу у виконанні. Разом із тим, через вільний підхід до нотації, у джазовому нотному матеріалі може бути написано все дуже неоднозначно. Перш за все, мова йде про *розуміння стильових напрямків*. Наприклад, коли у партії оркестранта тривалості написані восьмими нотами, академічний музикант або музикант, який не має досвіду виконання джазової музики, буде сприймати та виконувати цей нотний текст як звичайні рівні вісімки за їх тривалістю. Але у джазовій музиці все на практиці не так, як подається у нотному матеріалі. Майже кожний джазовий музикант або викладач

у галузі джазового мистецтва буде стверджувати, що восьмі ноти повинні «свінгуватися», а саме – мається на увазі, що восьмі ноти треба сприймати як тріольну пульсацію (Приклад 1).

Приклад 1. Тріольна пульсація

У першому прикладі показано, що зверху нотний текст є лише нотацією, а знизу – так, як він повинен звучати. Але і тут є важливий для джазових виконавців нюанс, зокрема в імпровізованому соло у повільних та стриманих темпах восьмі тривалості, як правило, виконуються штрихом

деташе, а ось у більш швидких темпах, ці ж самі тривалості виконуються вже за допомогою *деташе* та *лігато* й більш рівно (Приклад 2), на відміну від більш повільних та стриманих темпів, у яких є можливість встигнути почути саме тріольну пульсацію, про яку згадувалось вище.

Приклад 2. Виконання у штрихах *деташе* та *легато*

Це пояснюється тим, що у більш швидких темпах джазовий виконавець просто не встигне використати штрих *деташе* (хоча у нотному тексті

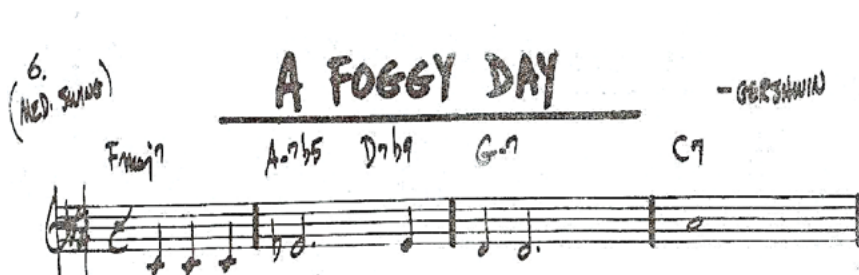
далеко не завжди вказуються характерні штрихові нюанси). І далі показаний той самий приклад, але саме так, як пишеться в нотному тексті (Приклад 3).

Приклад 3. Традиційний запис у нотному тексті

Для досвідченого джазового виконавця не обов'язково конкретизувати нотний текст, як було показано у вищезазначених прикладах. Що сто-

сується традиційної джазової музики, достатньо буде на початку партії або партитури вказати конкретний стильовий напрямок (Приклад 4).

Приклад 4. Запис традиційної джазової музики

Щоб розуміти це позначення, треба зрозуміти визначення того чи іншого стильового напрямку. Звичайно, що вислів «свінгувати» походить від назви стильового напрямку *swing*. Swing (Свінг) – спосіб образності у джазовій музиці, що характеризується метроритмічною структурою, заснованою на тріольній пульсації та акцентами на слабку долю, а слово *Med.* (скорочено від *Medium*) означає помірний темп.

Зазначимо, що стильовий напрямок *Swing* виник під впливом синтезу афро-американської та європейської культур. Свінг виконувався бігбендами та різноманітними джазовими комбо. Одними з найвідоміших представників свінгу вважаються Дюк Еллінгтон, Каунт Бейсі, Бені Гудман. Із вищесказаного можна усвідомити, що розуміння певних стильових напрямків може вирішити проблеми нотації у сучасному нотному матеріалі.

Акцентуватимемо, що у новочасному музичному світі джазовий ансамбль є універсальною одиницею, так як колаборація джазових музикантів відбувається постійно, особливо тоді, коли запрошений соліст віддає перевагу певному стильовому напрямку. Це можна побачити на при-

кладі джазового оркестру Дніпровської філармонії ім. Л. Когана (м. Дніпро, Україна), де кожен концерт проходить із різними запрошеними музикантами-солістами. Тож задля успішної колаборації із джазовими виконавцями музикант повинен орієнтуватися у законах та тонкощах певних стильових напрямків. При цьому, вивчення стильових напрямків має бути підкріплене не лише підручниками й теоретичними джерелами, а ще й самою музикою, тобто аудіоджерелами.

Особливо важливим фактором у становленні професійної особистості джазового музиканта є *розуміння джазової гармонії*. Обігравання гармонії залежить безпосередньо від стильового напрямку, заданого композитором. Тобто мова імпровізації винахідника *Be Bop* (бібона) Чарлі Паркера навряд чи підійде під мову та композиторську концепцію Джона Колтрейна. Якщо аналізувати тему джазового стандарту «*Donna Lee*», безумовно, користуючись знаннями гармонії, то можна побачити й почути саме ті альтерації й лади, що відповідають правилам *бібону*. Проаналізуємо перші вісім тактів відомого джазового стандарту «*Donna Lee*» (Приклад 5).

Приклад 5. Джазовий стандарт «*Donna Lee*»

У першому такті стандарту використовується бібопова гама на *Bb maj7*, якій характерна присутність двох 6-х ступенів, натурального та низького, тобто *G* та *Gb*. У другому такті в акорді *G7* використовується 13 низький ступінь, тобто *Eb*. Доречно буде сказати, що саме домінуюча функція може мати 9-тий низький, 9-тий високий, 11-тий високий та 13-тий низький водночас. Те ж саме можна спостерігати у третьому такті на акорді *C7* з низьким 13-тим ступенем, а у четвертому такті – високий 11-тий ступінь, який є оспівуванням 11-того ступеня до 5-го такту. У 6-му такті ми маємо дві альтерації, тобто 13-тий низький (*C#*) та низький 9-тий (*Gb*). У 7-му такті мелодія продовжує йти по натуральному звукоряду без жодної альтерації. У 8-му такті на 2-гу долю в акорді *Fm7* обігравання здійснюється за допомогою високої септими, а на третю долю з'являється низький 13-тий в акорді *Bb7*.

Зазначимо, що численні оспівування, різноманітні альтерації, які характерні стильовому напрямку *бібон*, не будуть збігатися з тією гармонійною послідовністю, яку винайшов Джон Колтрейн у композиції «*Giant Steps*». Аналізуючи його імпровізоване соло, можна зрозуміти композиторське діатонічне мислення тетраходами або перmutаціями, арпеджіо, гамоподібними рухами вниз та вгору із мінімальною кількістю альтерацій (Приклад 6).

Як бачимо, у першому такті на акорд *B* виконується сі мажорний тризвук, на *D7* виконується ре мажорний тетрахорд. Наступні два такти та обігравання теж є діатонічними. Тільки у четвертому такті на третю долю акорду *D7* з'являється альтерація в якості зниженого дев'ятого ступеня. Далі аж до восьмого такту обігравання гармонії спостерігається лише за допомогою гамоподібних рухів та арпеджіо. У восьмому такті використовується *бібоповий лад*. Але у цьому випадку

Приклад 6. Джазовий стандарт «Giant Steps»

в акорді F7, де ми маємо знижену септіму мі бемоль, з'являється мі бекар. Його можна трактувати як прохідний звук, що пов'язує ладові й акордові звуки. На прикладі цих восьми тактів можна зрозуміти музичну мову виконавця й аналізувати соло стосовно гармонії.

Послуговуючись аналізом імпровізованого соло, дослідник у будь-якому випадку повинен мати знання, що стосуються джазової гармонії, оскільки співвідношення ладового руху й акордів повинні збігатися та не викликати протиріччя у загальному звучанні.

Вагоме значення у становленні професійної особистості джазового музиканта має усвідомленість *історичного фактору*. Вивчаючи той чи інший стильовий напрямок, джазовий виконавець повинен розуміти причини його виникнення. Будь-який стильовий напрямок є суцільним явищем. Так як музична культура у цілому є своєрідним «голосом» суспільства, беззаперечно, на виникнення того чи іншого стильового напрямку вплинули певні історичні події. Наприклад, золота ера свінгу або золота епоха біг-бендів, тобто великих джазових оркестрів, несла у собі танцювально-розважальну функцію. Виходячи із цього, соло музиканта-імпровізатора звучало, як правило, без зайвої техніки, діатонічно та мелодично. У той час свінгова музика була на гребені популярності й усе більше комерціалізувалася.

Цікавим є той факт, що коли певне мистецтво досягає піку своєї досконалості, воно опиняється у кризі. Тоді завдяки експериментаторам і винахідникам з'являються нові стильові напрямки. Так, через десятиліття після золотої ери біг-бендів, у 40-х роках минулого століття, музиканти усвідомлюють, що джазова музика знаходиться у кризі, що спричиняє виникнення нового способу імпровізувати. Так, винахідник стильового напрямку *бібоп* Чарлі Паркер зрозумів, що можна будувати мелодію, обігруючи саме акорди, а не будувати її варіативно. Винахід *бібопу* вплинув на подальший розвиток джазової культури і спричинив появу подальших стильових напрямків.

Розуміючи що *бібоп* вже вичерпав себе, джазовий трубач Майлс Девіс винаходить *Cool Jazz*. На відміну від *бібопу*, якому характерні швидкі темпи та різноманітні альтерації, *кул джаз* можна охарактеризувати як музику динамічно стриману. Баритон-саксофоніст Гері Маліган додав до цього стильового напрямку елементи поліфонії, що ніяк не характерно для *бібопу* з його швидкими темпами та яскравою експресією. Доречно буде сказано, що винахідник *Кул Джазу* довгий час виконував *бібоп* разом із Чарлі Паркером, а еталонний бібоповий джазовий стандарт, про який йшлося раніше – «Donna Lee» – був написаний саме Майлсом Девісом.

Виходячи із цього, можна стверджувати наступне, що вивчення попередніх стильових напрямків, надзвичайно вагомо сприяє формуванню індивідуального звучання в усталенні особистості джазового виконавця.

Висновки. Вищезазначене дозволяє стверджувати, що існує велика необхідність у поєднанні теоретичних та практичних знань, якими повинен послуговуватися професійний джазовий виконавець задля виховання індивідуального звучання. За наслідками аналізу перерахованих вище чинників, можна сформулювати своєрідну концепцію становлення професійного джазового музиканта, тобто виокремити чим та якими якостями повинен володіти виконавець, а саме:

- мати професійно-своєрідний індивідуальний інструмент або голос (якщо йдеться про вокаліста);
- володіти професійною музично-виконавською технікою (власне, володіння музичним інструментом або голосом);
- вільно оперувати теоретичним матеріалом, зокрема знати лади (гами), розуміти побудову акордів та прогресій розвитку ладо-гармонічного матеріалу (тобто знання джазової гармонії);
- усвідомлювати різні стильові напрямки та особливості композиційних формоутворень;
- знати історію джазового мистецтва;
- мати власний виконавський стиль у володінні певним професійним інструментом або голосом.

Треба зауважити, що саме у такому порядку саме це важливо у формуванні його творчої індивідуальності професійний джазовий виконавець, і

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Baker D. How to play Bebop. Vol. I. Alfred Publishing Co Inc., USA. 1988. 152 p.
2. Baker D. How to play Bebop. Vol. II. Alfred Publishing Co Inc., USA. 1988. 160 p.
3. Симоненко В. Українська енциклопедія джазу. Київ: Центр муз. інформ. НСКУ, 2004. 231 с.
4. Coltrane J. Giant Steps – Tenor Sax Solo (Transcription in C). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=C6BEwOTiQxk> (дата звернення 29.10.2023).
5. Parker C. Omnibook. Atlantic Music Corp. USA. 1945. 142 с.

REFERENCES

1. Baker, D. (1988). How to play Bebop. Vol. I. Alfred Publishing Co Inc., USA. 152
2. Baker, D. (1988). How to play Bebop. Vol. II. Alfred Publishing Co Inc., USA. 160
3. Simonenko, V. (2004). Ukrainska entsyklopediia dzhazu [Ukrainian encyclopedia of Jazz]. Kyiv: Tsentr muz. inform. NSKU, 231 [in Ukrainian].
4. Coltrane, J. Giant Steps – Tenor Sax Solo (Transcription in C): Retrieved from URL: <https://www.youtube.com/watch?v=C6BEwOTiQxk> (appeal from 29.10.2023)
5. Parker, C. (1945). Omnibook. Atlantic Music Corp. USA. 142

УДК 39:793.3(477);793.31(477.41/.42)(477.81)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-16>

Володимир ГОРДЄЄВ,
orcid.org/0000-0002-5843-3621
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри хореографії
Рівненського державного гуманітарного університету
(Рівне, Україна) Gordeev_v@ukr.net

ТРАДИЦІЇ ТА ОБРЯДОВІСТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ТАНЦЮВАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ПОЛІССЯ

В умовах збереження і подальшого розвитку українських культурних традицій, особливо, в час загрози існуванню рідної людності, велике значення має звернення до регіонально-локального аспекту народної хореографії – мистецтва танцю. Його генеза і функціонування на теренах Поліського краю відбувалися на платформі давніх обрядів, ритуалів та соціокультурних традицій. Вони продовжили свій урочистий шлях крізь віки, певним чином трансформувалися відносно історико-культурних перемін, які мали місце в історії українського народу. **Метою статті** є аналіз співвідношення традицій та обрядовості (ритуалів) із історико-культурним розвитком танцювального мистецтва на теренах Полісся. **Методологія дослідження** базована на принципах, підходах та методах, які вироблені у змісті культурології та мистецтвознавства. Зокрема, йдеться про наступні методологічні принципи – об'єктивності, комплексності та історико-логічному. У ряді методів слід виокремити наступні: загальнонауковий метод (що він дав змогу проаналізувати форми народної хореографії, прийоми модифікації лексики народного танцю, які є притаманними Полісся); історико-культурний метод дозволив встановити послідовність соціокультурних чинників, через які відбувався розвиток художньої мови народного поліського танцю, позначити етапи еволюції регіонально-локальних лексичних засобів у сенсі музично-хореографічних традицій Полісся; власне культурологічний метод (що він сприяв розгляду функцій, які виконує народна танцювальна культура в духовному житті українського етносу); семіотичний метод, зокрема, було застосовано для аналізу знакової структури танцю, форм танцювального мистецтва на території Полісся (що вони відповідно увібрали в себе регіонально-локальні традиції, обряди та ритуали минулих культурних діб. **Наукова новизна дослідження** полягає у відображенні впливу культурницьких традицій, обрядів, символів та ритуалів на теренах Полісся, на генезу і подальший розвиток мистецтва хореографії. **Висновки із дослідження** підсумовують хід аналізу співвідношення традицій, обрядовості тощо, із генезою та розвитком танцювального мистецтва у Поліссі. Для його реалізації були розглянуті наукові та науково-популярні джерела. Також були досліджені прадавні витоки народного хореографічного мистецтва вкупі із їхніми регіонально-локальними характеристиками, притаманними Полісся та його етнічним спільнотам. Вони, в свою чергу, увібрали в себе певні форми автохтонних обрядів, ритуалів та символів, які визначали формально-змістовний простір цього особливого танцювального мистецтва. Навіть донині збереглися їхні кількісно-якісні ознаки, що певним чином пов'язані із важливими подіями народного та індивідуального життя, на кшталт народин, весіль, інше.

Ключові слова: Полісся, хореографія, танок, обрядовість, традиції, ритуали, символи, форми хореографічного мистецтва.

Volodymyr HORDIEIEV,
orcid.org/0000-0002-5843-3621
Candidate of Art History,
Associate Professor at the Department of Choreography
Rivne State Humanitarian University
(Rivne, Ukraine) Gordeev_v@ukr.net

TRADITIONS AND RITUALS AS A SOURCE OF DANCE ART OF POLISSYA

In the context of the preservation and further development of Ukrainian cultural traditions, especially in times of threat to the existence of the native population, it is of great importance to address the regional and local aspect of folk choreography – the art of dance. Its genesis and functioning in the Polissya region took place on the platform of ancient rites, rituals and socio-cultural traditions. They continued their solemn journey through the centuries, transformed in a certain way in relation to the historical and cultural changes that took place in the history of the Ukrainian people. **The purpose of the article** is to analyse the correlation between traditions and rituals with the historical and cultural development of dance art in Polissya. **The research methodology** is based on the principles, approaches and methods developed in the field of cultural studies and art history. In particular, we are talking about the following methodological principles – objectivity, complexity and historical and logical. Among the methods, the following should be distinguished:

*the general scientific method (which made it possible to analyse the forms of folk choreography, methods of modifying the vocabulary of folk dance, which are inherent in Polissya); the historical and cultural method allowed us to establish the sequence of socio-cultural factors that led to the development of the artistic language of folk Polissya dance, to identify the stages of evolution of regional and local lexical means in the sense of musical and choreographic traditions of Polissya; the culturological method itself (that it contributed to the consideration of the functions performed by folk dance culture in the spiritual life of the Ukrainian ethnos); the semiotic method, in particular, was used to analyse the sign structure of dance, dance art forms in Polissya (that they respectively absorbed regional and local traditions, rites and rituals of past cultural periods). **The scientific novelty of the study** is to reflect the influence of cultural traditions, rituals, symbols and rituals in Polissya on the genesis and further development of the art of choreography. **The conclusions of the study** summarise the analysis of the correlation between traditions, rituals, etc. and the genesis and development of dance art in Polissya. For its implementation, scientific and popular science sources were considered. The ancient origins of folk dance art were also studied, along with their regional and local characteristics inherent in Polissya and its ethnic communities. They, in turn, absorbed certain forms of autochthonous rites, rituals and symbols that defined the formal and substantive space of this special dance art. Even to this day, their quantitative and qualitative features have been preserved, which are in some way connected with important events of national and individual life, such as folklore, weddings, etc.*

Key words: Polissya, choreography, dance, rituals, traditions, rituals, symbols, forms of choreographic art.

Постановка проблеми. Тема дослідження має синтетичний характер. Вона може бути розглянута у декількох аспектах: 1. у історико-культурному, що у ньому відображається історія українського народного танцю як мистецтва хореографії. Цей мистецький жанр обійняв важливе місце у культурній спадщині українського народу. 2. У етнографічному, що у його змісті виокремлюються значення, місце та роль мистецтва танцю етнологічній та етнографічній історії українства. Підкреслюється, що традиційний український танець, який регіонально-локально розвивався на різних територіях, у різних історичних обставинах, презентує народні традиції, обряди, звичаї, ритуали та символи, коріння яких ще сягає дохристиянських часів. 3. У культурологічному та мистецтвознавчому аспекті аналізується генеза і розвиток народної хореографії. У її змісті та перебігу танці, зокрема, на теренах Полісся, розглядаються в якості творів мистецтва. Тут також застосовується історико-культурне та етнохореологічне порівняння різних танців відносно сюжетів, музики, власне хореографії, та втілення образів різними виконавцями – індивідуальними і колективними. На нашу думку, синтез висновків із цих аспектів із локально-етнографічними характеристиками, зокрема, на теренах Полісся, дозволяє виокремити феномен регіонально-локальної індивідуалізації образно-мистецької мови національного танцю, проаналізувати кількісні та якісні параметри національного танцю, розглянуті у регіонально-локальному контексті.

Аналіз досліджень. Науковий інтерес до українських традиційних танців був започаткований ще у XIX ст., коли знані діячі вітчизняної культури – А. Терещенко, П. Чубинський, В. Гнатюк, С. Титаренко, М. Лисенко тощо, виокремлюючи традиційний танець із загального етнічного

середовища, презентували його видатні мистецькі якості. Праці дослідників хореографічного мистецтва України М. Авраменка, А. Лукіна, П. Григор'єва тощо, склали фундамент сучасних наукових досліджень у цій галузі. Вагомими є сучасні дослідження авторства О. Білоус, Т. Медвідь, В. Шкоріненко. Окремі аспекти українського танцювального фольклору України вивчали також І. Антипова, А. Іваницький, С. Килимник, Ф. Колесса. Зразки танцювальної спадщини окремих регіонів України представлені в працях Р. Гарасимчука, Д. Демківа, З. Сизоненка, О. Помпи (Помпа, 2013), І. Терешко, В. Тітова (Тітов, 2000), В. Шухевича та ін. Дослідження А. Гуменюка (Гуменюк, 1969), К. Василенка (Василенко, 1998а; 1997б) дозволяють акцентувати мистецьке значення традиційного українського танцю. В. Костів (Верховинець) був одним із перших авторів, хто здійснив систематичний огляд народної хореографії (Верховинець, 1990). Л. Сабан, В. Пастух (Пастух, 1999) та інші дослідники зосередилися на характеристиці традиційних танців у світлі їхніх локальних різновидів. З позицій хореології вітчизняні дослідники вивчають народну хореографію в її русі від давнього танцю до народного (побутового, фольклорного, етнічного). У етнохореографічному контексті досліджується «автентичний танець» (Б. Кокуленко). Українському хореографічному мистецтву присвячені праці авторства Д. Бернадської, К. Бортник, О. Голдрича, М. Ельяша, М. Загайкевич, Л. Козинко, Б. Колногузенка, Л. Косаківської (Косаківська, 2018: 400–407; Косаківська, Чепалов, 2001: 47–57), О. Мерлянової (Мерлянова, 2018: 37–40), Т. Павлюк, І. Пісклової, О. Плахотнюка, М. Погребняк, Е. Пустової, Ю. Станішевського, А. Турлянцева, П. Фриза (Фриз, 2018: 71–75; 2008: 75–80), Т. Чурпіти,

О. Шабаліної (Шабаліна, 2016: 263–273), О. Шаповал, Е. Шумілової. С. Легка (Легка, 2001: 28–37) визначила зміст та специфіку української народної хореографії відносно її спрямування, зокрема, у побуті. Значне місце у дослідженнях такого роду обіймають регіонально-локальні аспекти генези і розвитку українського танцю (О. Бігус, Б. Стасько). О. Бойко (Бойко, 2015; 2020: 94–98) здійснила системний аналіз хореографічної образності, – прояву національної художньої культури. К. Кіндер (Кіндер, 2007; 2021b: 90–95) приділила значну увагу народній культурі танцю, розглянувши її через призму семантики її пластичних символів. Фіксація і вичерпний опис рухів у збережених автентичних зразках танців, що вони є характерними для українського Полісся, залишається науковою проблемою; про це зауважують І. Аксьонова (Аксьонова, 2012), В. Годовський, О. Капустінта ін. В умовах української державності Полісся досліджували Л. Булгакова, М. Гладкий, М. Глушко, О. Курочкін і ін. Значний доробок науковців, дослідників, державних інституцій, а також ентузіастів-фольклористів Полісся зосереджений в публікаціях, наукових статтях, укладених збірниках із питань матеріальної та духовної культури поліщукив («Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся» (Вип. I–IV) та «Етнокультурна спадщина Полісся» (Вип. V–VII) упорядкованих В. Ковальчуком). Вагомий внесок у розвиток хореографічного мистецтва Поліського краю у другій половині ХХ ст. зробили І. Богдановський, Л. Задорська, Ф. Земельська, О. Козачук, А. Крикончук, В. Мавчур, Р. Малиновський, В. Марущак, М. Полятикін, В. Смирнов, Є. Шихман тощо.

На нашу думку звернення до автохтонних глибинних витоків народного танцю у Поліському регіоні надасть подальшого поштовху дослідженням у сфері історії вітчизняного танцювального мистецтва.

Мета дослідження – порівняльний аналіз співвідношення традицій та обрядовості (ритуалів) із історико-культурним розвитком танцювального мистецтва на теренах Полісся.

Виклад основного матеріалу. З моменту зародження танцю він виконував одну із своїх функцій – ритуальну; її реалізація була природним способом встановлення зв'язку із сакральним. Дослідники відносять до ряду *ритуальних* танців наступні: сюжетні; безсюжетні, любовні тощо. Танець бере свій початок у *хороводах*; саме вони є основою української народної хореографії; вони віддзеркалюють найсуттєвіші риси характеру нашого народу: героїзм, волелюбність, дотепність, завзяття, нестримна веселість, винахідливість та ін.

Календарні обряди та свята були платформою соціокультури народу; вони визначали розпорядок життя соціуму протягом року. Це було пов'язано із тим, що темпоритм соціального життя, у свою чергу, визначався двома чинниками: сезонністю природи та стадіальністю життєдіяльності людини. Зокрема, сезонність природи визначала цикли календарної обрядовості: весняний, літній, осінній та зимовий; вони фіксували як природні явища, так і певні види людської діяльності. Етапи життя людини – від народження до відходу в інший світ, – також фіксувались у побутовій культурі. У ній особливе місце обіймав сезон *весіль*; у цей час дозволялося укладати шлюби, готувати запаси на зиму; особливе значення у цьому аспекті мав культ людського буття і продовження роду, фізичного існування і духовного відтворення.

Історично склалося так, що ці календарні свята та обряди супроводжувалися *маршовою* (марші до ходи, вітальні марші) і *танцювальною* музикою (гопачки, козачки, коломийки, полечки, вальси, голубки, аркани тощо). Цей культурний пласт успадкував прадавню лексику і символіку. У його основі знаходяться національні архетипи українців, які, в свою чергу, є вкоріненими у прадавнє землеробство; вони містять в своїй сутності ефект поклоніння небесним світилам; передають у часо-просторі родинні селянські традиції вкупі із культом пращурів; пролонговано втілюють міфологізацію громади, її звичаєві закони, обряди, символи та ритуали. Його зміст та основи складають платформу архетипних уявлень, які, в свою чергу, передаються через сферу образів української хореографічної культури.

Базову основу лексики української народної хореографії складають комунікативні, рухові та просторово-рухові архетипи – національно-символічні структури, які на знаковому рівні визначають національний художній код українського танцю. До їхніх визначальних патернів відносяться: «чоловіче-жіноче», «статичне-динамічне», «головне-другорядне», «індивідуальне-колективне». Рухові архетипи відтворюють символіку траєкторій руху, числову, предметну, ігрову, етнопобутову символіку. При цьому, хореографічна лексика цих пролонгованих танцювальних композицій, почасти, не є однорідною; вона містить у своєму «тексті» елементи протистояння, на кшталт «чоловічий-жіночий», сюжети на тему боротьби, веселої суперечки хлопця з дівчиною. У цьому образному просторі автохтонні танці мали гендерні ознаки; зокрема, парубки «виступали» у формі колективних змагань, «билися»

між собою; це втілювалося у символічних рухах, виглядало як військові танці; доміантою змісту цих «змагань» було оспівування «свого», та «паплюження» і викриття «ворога». Як це звучить сучасно у світлі останніх подій в Україні!

Етнічно-регіональні хореографічні лексичні ознаки, поєднуючись із загальнонаціональними, враховують особливі тенденції та закономірності формування пріоритетів у просторово-чуттєвому, м'язово-моторному та пластичному осягненні навколишнього світу. Особливості українського народного танцю формувалися внаслідок впливу різноманітних факторів: природно-біологічного, географічного, етнічного, етнопсихологічного.

Ці чинники відіграли основоположну роль в окремій етнографічній зоні Полісся, яка була утворена в ході співдії історико-географічних та етнографічних факторів та чинників; у ній сформувалися типологічні ознаки народної культури, хореографічної практики тощо. Цими ознаками є: А. вплив глибинної культурної національної традиції, що вона є віддзеркаленою в усній та писемній народній творчості; Б. традиційні обряди та звичаї; В. національний костюм і відповідна орнаментация побуту; Г. обрядова пісенність та музика, її регламентация за порами року, календарними віхами, видами занять; Д. гендерні розрізнення та ролі, виконувани у ході слідування обрядовій, й, взагалі, фольклорній традиції.

Танцювально-рухова основа Поліського краю виокремилася на платформі особливостей життя поліщуків, соціально-культурного розвитку, кліматичного та географічного розташування. Автохтонними джерелами поліського танцю є рухи і жести, що базуються на образному відтворенні трудових процесів, традиціях, звичаєвій культурі. У його змісті і формах проявляється життєрадісний характер, оптимізм, щирість та дотепність; ці психологічно-ментальні риси є притаманними поліщукам. Історія культури Полісся сформувала специфічні танцювальні рухи; вони, в цілому, характеризуються як стрибкоподібні, пружні з активним перегинанням корпусу, із поворотами верхньої частини тулубу, поворотами та нахилами голови, угинаннями, нахиланнями, притупами, перескоками, підскоками. У цьому сенсі зауважимо – основними танцями Полісся є *польки, кадрили, козачки, гопачки, хороводи, вальси*.

Зокрема, Рівненське Полісся, зберегло у своїй історичній пам'яті певну кількість архаїчних рис, що відзначаються особливою консервативністю, наявністю залишків дохристиянських вірувань, прадавніх звичаїв, ритуалів і обрядів. У танцях Рівненського Полісся співіснують традиційні

хореографічні жанри і форми, які, в цілому, є притаманними українській танцювальній культурі; ними є: вищезгадані хороводи, побутові та сюжетно-тематичні танці. Хороводи Рівненського Полісся відрізняються оригінальним стилем, особливою пластичною інтонацією; вони характеризуються спокійною врівноваженістю композиційної побудови, образною пластичністю, округлою завершеністю та граціозністю рухів, плавною, неспішною ходою та благородною простотою манери виконання. Проявом архетипних обрядових уявлень є весняні хороводи і пісні – *рогульки/рогу лейки, архаїчні хороводи – «поколі»* тощо. У ряду змішаних вокально-хореографічних форм дослідники відзначають характерність *«триндишок»*, творів сатиричного, ліричного або гумористичного характеру; у їхньому виконанні ритмічно повторюється проспіваний куплет, одночасно транспонується його смисл у формі різноманітних *притупів, дрібушечок*, обертання на місці з ускладненням тощо. Також треба відмітити, що у ряду танцювальних форм поліського регіону переважають танці парні, масові; при цьому майже відсутні одиночні чоловічі або жіночі танці на кшталт «Бичків», «Веретенчика», «Терниці», «Скакухи», «Буянського скакунця». Ця своєрідність тексту й хореографічної дії традиційних танців Рівненського Полісся, у свою чергу, має характер комбінацій місцевих танцювальних форм із хореографічними традиціями сусідніх народів (ними є: танок-гра «Чибирайчик», «Крутях»).

На його думку, згадки про давні народні танці на території сучасного Рівненського Полісся можна знайти в письмових джерелах (Василенко, 1998); проте, найбільше їх можливо зустріти в давньоукраїнських піснях, святах і ритуалах (Воропай, 1993). Цей дослідник вважає, що розподіл пісні та танців був генерований ще в ранньому середньовіччі, коли давні культові обряди філіювалися внаслідок запровадження християнства. На думку О. Ошуркевича, більшість українських народних танців, виконуваних на Поліссі, нагадують типи кругових танців; проте, вони збагачені образними тонкощами; так само парні та сольні танці розвивалися з цього типу (Ошуркевич, 2008: 15).

На думку О. Мерлянової (Мерлянова, 2018: 37), поліські масові танці ведуться переважно за сонцем – ліворуч; хореографічний образ часто містить в собі символи, що прийшли із глибини століть – зооморфні, антропоморфні, астральні, аграрні, шлюбні тощо. Із цієї давнини до сьогодення можливо долучитися до весільного дійства, вечорниць, мальовничих зимових ігор, колядок, щедрівок, веснянок, таємничого поетичного

свята «Івана Купала». Дослідниця вважає, що й донині на Поліссі можна побачити народні танці, пов'язані з найдавнішими першоджерелами; що на Поліссі можливо зустріти певну кількість спеціальних закінчених танцювальних форм, які виконуються під час весілля.

За твердженням С. Легкої (Легка, 2001: 25–26), звичаї та обряди, пролонговані в історико-культурному часо-просторі, об'єднали в своєму тілі дохристиянські та християнські елементи. Дослідниця вважає реліктовими елементами слов'янської обрядовості поліські звичаї і обряди, такі, як: проводи зими, зустрічі весни, русальні, купальські, колядні та ін.

Л. Савчин (Савчин, 2023: 138–166) вважає, що аграрна спрямованість ритуалів, присвячених рослинним силам, відображена у весняній обрядовості. При цьому, znana дослідниця стверджує, що в різних регіонах України існували спільні й відмінні назви цих обрядодійств – веснянки (наддністрянська Україна), гаївки, гагілки (Галичина), маївки, магівки (Полісся), рогульки

(Волинь). Відомі також були ягівки, олендарки, риндзівки (Савчин, 2023: 116).

Висновки. У ході дослідження теми «Традиції та обрядовість як джерело танцювального мистецтва Полісся» були розглянуті наукові та науково-популярні джерела, які детально аналізують історико-культурні джерела мистецтва танцю у Поліському регіоні. Базуючись на їхніх положеннях, були досліджені прадавні витoki народного хореографічного мистецтва вкупі із їхніми регіонально-локальними характеристиками, притаманними Поліссю та його етнічним спільнотам. Цими витокami-джерелами є стародавні автохтонні обряди, ритуали, символи, що історично визначали зміст і форми танцювального мистецтва. До нашого часу деякі їхні сегменти збереглися у формі виконання традиційних танців, що вони виконуються із приводу як побутових патернів соціального життя, так і у час свят, у першу чергу, пов'язаних із важливими подіями соціокультурного життя, на кшталт народин, весіль, інше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова І. Танцювальна лексика Поліського краю : навч. посіб. Рівне : О. Зень, 2012. 254 с.
2. Благова Т. О. Формування теорії української народної хореографії в історико-культурологічному вимірі. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. III (30), Iss. 59. С. 27–30.
3. Бойко О. С. а Художній образ в українському народно-сценічному танці: монографія. Київ: Ліра-К, 2015. 204 с.; Бойко О. С. в Історіографія української хореографічної культури: сучасний стан та проблеми. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2020. № 4. С. 94–98. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.4.2020.219135>
4. Василенко К. Ю. Лексика українського народно-сценічного танцю : автореф. дис. ... д-ра мистецтвознав. Київ, 1998. 52 с.
5. Василенко К. Лексика українського народно-сценічного танцю. Київ : ПКПК, 1997. 282 с.
6. Верховинець В. Теорія українського народного танцю. Київ : Муз. Україна, 1990. 150 с.
7. Воропай О. Звичаї нашого народу. Київ : Оберіг, 1993. 592 с.
8. Гоцалюк А. А. Традиції в розвитку хореографічного мистецтва як віддзеркалення соціокультурної ідентичності. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія*. 2015. Вип. 45(1). С. 16–27.
9. Гуменюк А. І. Українські народні танці. Київ : Наук. думка, 1969. 617 с.
10. Кирилюк В. М. Проблеми розвитку народної хореографії в Україні. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2017. Вип. 142. С. 62–64.
11. Кіндер К. Р. а Семантика пластичних символів народної танцювальної культури українців : дис. ... канд. мистецтвознавства. Київ, 2007. 179 с.
12. Косаківська Л. П. а Хореографія. Енциклопедія історії України: Т. Україна-українці. Кн. 1. / редкол.: В. А. Смолій (голова), Г. В. Боряк, Я. В. Верменич та ін.; ред. рада: В. М. Литвин (голова) та ін.; НАН України, Ін-т іст. України. Київ : Наук. думка, 2018. С. 400–407.
13. Легка С. А. а Традиції народної культури в українській хореографії. *Питання культурології* : зб. наук. пр. Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2001. Вип. 17. С. 28–37.
14. Лілія Козинко. Теорія фольклорного танцю в контексті культурної антропології. *Курбасівські читання* : зб. наук. пр. Київ, 2011. С. 80–87.
15. Мерлянова О. А. Етнічна хореографічна культура Полісся. Молодий вчений. 2018. № 7(1). С. 37–40.
16. Мартинів О. О. Українська танцювальна культура у географічно-етнологічному розрізі етнохореографічних фронтів. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. № 2(30). doi:https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/30062021/7597 01 May 2021.
17. Нечитайло В. С. Народне хореографічне мистецтво як чинник трансляції національно-культурних цінностей у сучасній Україні : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства. Київ, 2014. 19 с.
18. Пастух В. В. Сценічна хореографічна культура Східної Галичини 20–30-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства. Київ, 1999. 20 с.

19. Перова Г. О. Наукове осмислення українського народного танцю: від витоків до сьогодення. *Мистецтвознавчі записки*. 2018. Вип.34. С. 190–198.
20. Помпа О. Д. Народний танець: генезис та сучасні форми побутування (на матеріалах Житомирщини) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства. Київ, 2013. 16 с.
21. Ошуркевич О. До джерел. Луцьк : Волинська обл. друкарня, 2008. 351 с.
22. Поліська дома / упоряд., комент. В. Давидюк. Вип. II: Весна. Рівне : Волинські обереги, 2003. С. 6.
23. Савчин Л. М. Традиції танцю в календарній обрядовості масниць: культурологічні наративи. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2023. № 2. С. 21–27.
24. Стратуленко О. Вплив регіональних особливостей народного танцю на формування хореографічного мистецтва України сьогодення. *Особливості роботи хореографа в сучасному соціокультурному просторі* : зб. матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 20–21 травня 2020 р. Київ : НАКККіМ, 2020. 143 с. С. 53–57.
25. Тітов В. С. Народні подільські танці: навч.-метод. вид. / Хмельниц. упр. культури облдержадміністрації. Хмельницький, 2000. 152 с.
26. Українські народні танці / упоряд. та заг. ред. А. І. Гуменюка. Київ : Вид-во АН УРСР, 1962. 360 с.
27. Федькова І. А. Українська хореографічна лексика: структурно-семантична та генетична характеристики : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2014. 20 с.
28. Фриз П. Українські хореографічні традиції як відображення соціокультурного досвіду. *Молодь і ринок*. 2018. № 8 (163). С. 71–75.
29. Хоцяновська Л. Ф. Тенденції та перспективи розвитку народного хореографічного мистецтва України. *Молодий вчений*. 2018. № 1(1). С. 191–194.
30. Шабаліна О. Розвиток українського хореографічного мистецтва на початку ХХ ст.: джерела та тенденції. *Вісник Львівської національної академії мистецтв* : зб. наук. пр. 2016. Вип. 28. С. 263–273.
31. Шариков Д. Мистецтвознавча наука хореологія як феномен художньої культури. У 3 ч. Ч. 1.: Філософія балету та онтологія танцю. Київ : КиМУ, 2013. 204 с.
32. Nahachewsky, Andriy. Ukrainian dance: a cross-cultural approach. 1. Dance. Ukraine. Cross-cultural studies. I. Title. GV1664.U4N35 2012. 793.319477dc23 2011033871. McFarland & Company, Inc., Publishers Jefferson, North Carolina, and London.

REFERENCES

1. Aksonova I. (2012) Tantsiuvalna leksyka Poliskoho kraiu: navch. posib. [Dance vocabulary of the Polissya region]. Rivne : O. Zen. 254 s. [in Ukrainian].
2. Blahova T. O. (2015) Formuvannia teorii ukrainskoi narodnoi khoreohrafi v istoryko-kulturolohichnomu vymiri. [Formation of a Theory of Ukrainian Narrative History in the Historical and Cultural Environment]. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. III (30), Iss.59. 27–30.
3. Boiko O. S. 2015a Khudozhnii obraz v ukrainskomu narodno-stsenichnomu tantsi: monohrafiia. [Artistic image in Ukrainian folk-stage dance: a monograph]. Kyiv : Lira-K. 204 s. [in Ukrainian]
4. Vasylenko K. Yu. (1998a) Leksyka ukrainskoho narodno-stsenichnoho tantsiu [The vocabulary of Ukrainian folk-stage dance]: avtoref. dys. ... d-ra mystetstva znav. K. 52 s. [in Ukrainian];
5. Vasylenko K. (1997b) Leksyka ukrainskoho narodno-stsenichnoho tantsiu [Vocabulary of Ukrainian folk-stage dance]. K.: IPKPK. 282 s. [in Ukrainian].
6. Verkhovynets V. (1990) Teoriia ukrainskoho narodnoho tantsiu [Theory of Ukrainian folk dance]. K. : Muz. Ukraina. 150 s. [in Ukrainian].
7. Voropai O. (1993) Zvychai nashoho narodu [Customs of our people]. Kyiv: Oberih. 592 s. [in Ukrainian].
8. Hotsaliuk A. A. (2015) Tradytii v rozvytku khoreohrafichnoho mystetstva yak viddzerkalennia sotsiokulturnoi identychnosti [Traditions in the development of choreographic art as a reflection of socio-cultural identity].
9. Humeniuk A. I. (1969) Ukrainski narodni tantsi [Ukrainian folk dances]. Kyiv : Nauk. dumka. 617 s. [in Ukrainian].
10. Kyryliuk V. M. (2017) Problemy rozvytku narodnoi khoreohrafi v Ukraini. [Problems of folk choreography development in Ukraine]. Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky. 142. 62–64. [in Ukrainian].
11. Kinder K. R. a (2007a) Semantyka plastychnykh symboliv narodnoi tantsiuvalnoi kultury ukrainsiv [Semantics of Plastic Symbols of Ukrainian Folk Dance Culture] : dys. ... kand. mystetstvovnavstva. Kyiv. 179 s. [in Ukrainian]
12. Kosakivska L. P. (2018a) Khoreohrafiia. Entsyklopediia istorii Ukrainy: Ukraina-ukrainsi. [Choreography. Encyclopedia of the History of Ukraine: Ukraine-Ukrainians]. Kn. 1. 400–407. [in Ukrainian]
13. Lehka S. A. (2001a) Tradytii narodnoi kultury v ukrainskii khoreohrafi [Traditions of folk culture in Ukrainian choreography]. Pytannia kulturolohii: zb. nauk. pr. 17. 28–37 [in Ukrainian]
14. Liliia Kozynko. (2011) Teoriia folklornoho tantsiu v konteksti kulturnoi antropologii [Theory of folk dance in the context of cultural anthropology]. Kurbasivski chytannia: zb. nauk. pr. Kyiv. 80–87 [in Ukrainian].
15. Merlianova O. A. (2018) Etnichna khoreohrafichna kultura Polissia. [Ethnic dance culture of Polissya]. Molodyi vchenyi. №7(1). 37–40. [in Ukrainian].
16. Martyniv O. O. (May, 2021) Ukrainska tantsiuvalna kultura u heohrafichno-etnolohichnomu rozryzi etnokhoreohrafichnykh frontyryv [Ukrainian dance culture in the geographical and ethnological context of ethno-choreographic frontiers]. International Journal of Innovative Technologies in Social Science. № 2(30). doi:https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/30062021/7597 01 [in Ukrainian].

17. Nechytailo V. S. (2014) Narodne khoreohrafichne mystetstvo yak chynnyk transliatsii natsionalno-kulturnykh tsinnostei u suchasni Ukraini [Folk Dance Art as a Factor of Transmission of National and Cultural Values in Contemporary Ukraine] : avtoref. dys. ... kand. mystetstvoznavstva. Kyiv. 19 s. [in Ukrainian].
18. Pastukh V. V. (1999) Stsenichna khoreohrafichna kultura Skhidnoi Halychyny 20-30-kh rokiv XX stolittia [Stage choreographic culture of Eastern Galicia in the 20s and 30s of the twentieth century] : avtoref. dys. ... kand. mystetstvoznavstva. Kyiv. 20 c. [in Ukrainian]
19. Perova H. O. (2018) Naukove osmyslennia ukrainskoho narodnoho tantsiu: vid vytykov do sohodennia [Scientific understanding of Ukrainian folk dance: from its origins to the present]. *Mystetstvoznavchi zapysky*. 34. 190–198. [in Ukrainian].
20. Pompa O. D. (2013) Narodnyi tanets: henezys ta suchasni formy pobutuvannia (na materialakh Zhytomyrshchyny) [Folk Dance: Genesis and Modern Forms of Existence (Based on the Materials of Zhytomyr Region)] : avtoref. dys. ... kand. mystetstvoznavstva. Kyiv. 16 c. [in Ukrainian].
21. Oshurkevych O. (2008) Do dzherel [To the sources]. Lutsk : Volynska obl. Drukarnia. 351 s. [in Ukrainian].
22. Poliska doma (2003) / uporiad., koment. V. Davydiuk. Vyp. II : Vesna. Rivne : Volynski oberehy. 6. [in Ukrainian].
23. Savchyn L. M. (2021) Khoreohrafichni tradytsii etnokultury v metodolohichnii paradyhmi kulturolohii [Choreographic traditions of ethnic culture in the methodological paradigm of cultural studies]. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-206-7-8>. S. 138–166. [in Ukrainian].
24. Stratulenko O. (2020) Vplyv rehionalnykh osoblyvosti narodnoho tantsiu na formuvannia khoreohrafichnoho mystetstva Ukrainy sohodennia [The Influence of Regional Peculiarities of Folk Dance on the Formation of Modern Ukrainian Choreographic Art]. “Osoblyvosti roboty khoreohrafa v suchasnomu sotsiokulturnomu prostori: zb. materialiv V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii”. Kyiv, 20–21 travnia 2020 r. K.: NAKKKiM. S. 53–57. [in Ukrainian].
25. Titov V. S. (2000) Narodni podilski tantsi: navch.-metod. [Folk dances of Podillia: a teaching and methodological publication]. Vyd. Khmelnyts. upr. kultury oblderzhadministratsii. Khmelnytskyi, 2000. 152 s. [in Ukrainian].
26. Ukrainski narodni tantsi [Ukrainian folk dances] (1962) / uporiad. ta zah. red. A. I. Humeniuka. K. : Vyd-vo AN URSSR. 360 s. [in Ukrainian].
27. Fedkova I. A. (2014) Ukrainska khoreohrafichna leksyka: strukturno-semantychna ta henetychna kharakterystyky [Ukrainian choreographic vocabulary: structural, semantic and genetic characteristics] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. Ivano-Frankivsk. 20 s. [in Ukrainian].
28. Fryz P. (2018a) Ukrainski khoreohrafichni tradytsii yak vidobrazhennia sotsiokulturnoho dosvidu [Ukrainian choreographic traditions as a reflection of socio-cultural experience]. *Molod i rynek*. № 8 (163). 71–75 [in Ukrainian]
29. Khotsianovska L. F. (2018) Tendentsii ta perspektyvy rozvytku narodnoho khoreohrafichnoho mystetstva Ukrainy [Trends and Prospects for the Development of Folk Dance Art in Ukraine]. *Molodyi vchenyi*. № 1(1). 191–194. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_1%281%29_47 [in Ukrainian].
30. Shabalina O. (2016) Rozvytok ukrainskoho khoreohrafichnoho mystetstva na pochatku XX st.: dzherela ta tendentsii [The Development of Ukrainian Choreographic Art in the Early Twentieth Century: Sources and Trends]. *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv* : zb. nauk. pr. 28. 263–273. [in Ukrainian].
31. Sharykov D. (2013) Mystetstvoznavcha nauka khoreolohiia yak fenomen khudozhnoi kultury [The artistic science of choreology as a phenomenon of artistic culture]. U 3 ch. Ch. 1.: Filosofiia baletu ta ontolohiia tantsiu. Kyiv: KyMU. 204 s. [in Ukrainian].
32. Nahachewsky, Andriy. (2012) Ukrainian dance: a cross-cultural approach. 1. *Dance–Ukraine–Cross-culturalstudies*. I. Title. GV1664.U4N35 793.319477–dc23 2011033871. McFarland&Company, Inc., Publishers Jefferson, North Carolina, and London.

УДК 008:312.421 (Мистецтвознавство. Дизайн)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-17>

Михайло ЄНЧЕВ,
orcid.org/0009-0000-5494-6641
аспірант кафедри дизайну та технологій
Київського національного університету культури і мистецтв
(Київ, Україна) *mihail.enchev1984@gmail.com*

АРТ-ПРЕЗЕНТАЦІЯ В СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ ЯК ДИЗАЙН-ПРОЕКТ

Актуальність проблеми. Дизайн-менеджмент як проектно-комунікативна технологія знаходиться в стадії становлення. Зараз не існує розгорнутої системної інтерпретації і розгорнутої презентації цієї технології. Кожен із дослідників і кожен із дизайнерів намагається утворити свій образ. Тому орієнтація на синтетичне і семантичне уявлення явища, орієнтована на сценічний простір визначення дизайну, культурного простору дизайну і дизайн-менеджменту, характеризує різні підходи до менеджменту, які визначаються в контексті менеджменту культури і мистецтва, де формуються синтетичні конфігурації дизайн-менеджменту, менеджменту організації, менеджменту в мистецтві та ін. **Метою статті** є визначення феномену дизайн-менеджменту як полісистемного виміру розвитку сучасних дизайнерських технологій. **Методологія дослідження** визначається компаративним (порівняльним) та полісистемним підходами, що дає можливість порівняльного аналізу феномену опосередкування інформаційних повідомлень в дизайні як синтетичної цілісності. Культурно-регенеративний та дескриптивний методи допомагають визначити образні трансформації інформації в дизайні. **Наукова новизна статті.** Дизайн-менеджмент як сучасна технологія проектної діяльності – це полісистемний аналіз арт-продукту, орієнтований на міфотворчість, тобто на досистемний і надсистемний аспекти дизайну, полісистемні проектні ініціативи дизайнерської діяльності, які в системі менеджменту набувають ознак креативних технологій управління проектами. Тобто, менеджер-дизайнер займає по черзі роль режисера, антрепренера, продюсера, актора, актанта, в широкому сенсі медіатора, медіаопосередника, який виконує роль опосередкуючого актора управління проектами, де власне управління стає не моністичним завданням процесом регуляції, а спонукою до генерації креативного потенціалу, закладеного в складових проекту. **Висновки.** Формування дизайн-менеджменту є одним із симптомів глобалізації, яка відображується в дизайні як підвищена реструктуризація технологій проектування.

Ключові слова: дизайн-менеджмент, арт-презентація інформації, патерн, образ.

Mykhailo YENCHEV,
orcid.org/0009-0000-5494-6641
Graduate student at the Department of Design and Technologies
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) *mihail.enchev1984@gmail.com*

ART PRESENTATION IN MODERN CULTURE HOW DESIGN PROJECT

The urgency of the problem. Design management as a design and communication technology is in the stage of formation. Currently, there is no comprehensive system interpretation and comprehensive presentation of this technology. Each of the researchers and each of the designers tries to create his own image. Therefore, the orientation to the synthetic and semantic representation of the phenomenon, oriented to the stage space of the definition of design, the cultural space of design and design management, characterizes different approaches to management, which are defined in the context of the management of culture and art, where synthetic configurations of design management, management of the organization are formed, management in art, etc. The purpose of the article is to define the phenomenon of design management as a polysystem dimension of the development of modern design technologies. The research methodology is determined by comparative (comparative) and polysystemic approaches, which enables a comparative analysis of the phenomenon of mediating informational messages in design as a synthetic integrity. Cultural-regenerative and descriptive methods help to determine figurative transformations of information in design. Scientific novelty of the article. Design management as a modern technology of project activity is a polysystemic analysis of an art product, focused on myth-making, that is, on pre-systemic and supra-systemic aspects of design, polysystemic project initiatives of design activity, which in the management system take on the characteristics of creative project management technologies. That is, the manager-designer alternately takes the role of a director, entrepreneur, producer, actor, actant, in a broad sense, a mediator, a media intermediary who performs the role of a mediating actor of project management, where management itself becomes not a monistic imposed process of regulation, but an incentive to generate creative potential, embedded in the components of the project. **Conclusions.** The formation of design management is one of the symptoms of globalization, which is reflected in design as an increased restructuring of design technologies.

Key words: design management, art presentation of information, pattern, image.

Постановка проблеми. Поняття «дизайн» і досі є дискусійним. Ми маємо декілька номінацій і визначень дизайну. Американська школа дизайну визначає його надзвичайно широко, починаючи від дизайну соціальних систем, і закінчуючи речовинним опосередкуванням будь-якої діяльності. На відміну від американського типу осмислення дизайну як надзвичайно широкої сфери конструктивно-будівної діяльності, французька школа, навпаки, вважає, що дизайн виникає лише з виникненням машинного виробництва. Сучасні українські дослідники пишуть про культурологічну модель дизайну, де фактично дизайн-менеджмент відображує одну із системних складових дизайнерської діяльності.

Менеджмент входить в системне ціле дизайну, але реконструюється як системна цілісність дизайн-менеджменту, коли набуває свого особливого диференційованого визначення в рамках управління проектами в контексті дизайнерських технологій. В Оксфордському словнику англійської мови категорія «менеджмент» визначається, як спосіб звернення до людей, як влада і мистецтво управління, як особливого роду вміння і своєрідні навички керувати, зрештою, як орган управління і адміністративна одиниця (Oxford English Dictionary (n.d.) Scenography, n. OED Online, 2016). Такий підхід є універсальним, широким, і звичайно, потребує певної диференціації. Мистецтво управління, а також визначення засобів, методів, принципів цього управління, свідчить про те, що це мистецтво корелює з науковим підходом, тому менеджмент є в певній мірі єдність науки і мистецтва.

Мода, реклама, дизайн імпліцитно несуть в собі дизайн-менеджмент як технологію, яка може працювати або не працювати в контексті культурних практик. Але саме ці практики і формують дизайн-менеджмент як певну проектну стратегію практики керування проектами.

Власне, концепт арт-презентації описує всі можливі конфігурації імагінації як презентації художнього образу в сучасній культурі. Це може бути інституалізована сцена, починаючи з театральних, естрадних, шоу-бізнесових програм, сцена фестивалів, сцена вулиці, а може бути сцена в широкому розумінні, як простір взаємодії і комунікації.

Отже, арт-презентація – це весь контекст імагінації культурного простору, задіяний, як образний ряд предметних, візуальних, вербальних, кінетичних, синестезійних та інших конфігурацій рецепції або перцепції середовища, в якому відбувається подія. Тобто, арт-презентація – це подія образного типу, яка має свою типологію, свої виміри, харак-

теризує сутність реальності, яка презентує комунікативний, видовищно-інформаційний, зокрема рекламний аспекти.

Чому спочатку йде комунікативний, потім видовищно-інформаційний, а потім рекламний, тоді як в житті ми бачимо інвертований ряд цієї послідовності: реклама передує, вона є двигун всіх презентацій; видовище захоплює і втягує в свій простір; а комунікація здійснюється імпліцитно, як спілкування, перцепція, як широкий простір образного відтворення реакції реципієнта в просторі шоу? Шоу як видовище в широкому сенсі, шоу як розвага, як рекреація, шоу як спосіб буття – це і є той стиль, який дає можливість арт-презентації бути насиченою, інформативною, рекламною, а також сповненою дизайнерськими технологіями, зокрема орієнтованою на дизайн-менеджмент, який є медіальним опосередкуючим елементом будь-якого образного ряду в будь-якій презентації.

Огляд останніх публікацій. Феномен комунікативного середовища в ссеміотичному та праксиологічному вимірі досліджувався в роботах Д. Ділі, Ю. Габермаса, Г.Вишеславського, проблеми менеджменту в мистецтві і дизайні визначалися в дослідженнях І. Безгіна, В. Ковтуненко, О. Семашка, К. Юдової-Романової, Ю. Легенького, О. Шандренко та ін. Типологічні критерії та науково-методична розробка дають можливість побачити менеджмент в рамках управління мистецькими технологіями. Такий підхід свідчить про те, що менеджмент, який функціонує в різних системах знань, видах мистецтва, зокрема потребує специфікації і верифікації як управлінської діяльності в контексті дизайнерської творчості.

Мета статті – визначити феномен дизайн-менеджменту як полісистемного виміру розвитку сучасних дизайнерських технологій.

Виклад основного матеріалу. Арт-презентації комунікативного простору, пов'язаного з образним відтворенням середовища дизайнерськими засобами, презентують певні проектні принципи формування арт-об'єкта. Це принцип ситуаціонізму, обумовлений визначенням комунікативної та естетичної ситуації формування відповідних дизайн-технологій та принцип інструменталізму, обумовлений соціопрагматикою комунікативного середовища.

Отже, такий підхід можна пов'язати з соціальним конструюванням, з прагматикою семіотичного типу; так чи інакше, він орієнтований на дизайн-практику як на певний комплекс дій і подій, що в контексті цієї неопрагматики утворюють своєрідну систему спонук, або перформативність арт-презентації. Такий підхід

є активно-дієвим, орієнтованим на відгук реципієнта, важливий з точки зору комунікації в арт-конструкціях, арт-системах і арт-середовищі, яке несе в собі образні презентації.

Головним концептом стає знаковий продукт, орієнтований на комунікативність, концептуальність і контекстуальність, а сама знаковість розглядається, як певна концептуальність, помножена на контекстуальність. Фактично, це чисто структуралістський підхід, який в системі лінгвістики, в нарративі, який описує соціальну дію, зокрема дизайнерські практики, дає можливість визначити соціопрагматику як дію знаків, або як семіоз.

Такий глобалістський підхід структурований в концепції Ролана Барта, в його дослідженні міфології, роботі, присвяченій знаковим конотаціям, зокрема в дослідженні «Система моди» і інших, а також в контексті риторичних трансформацій образу. Все ці дискурси опрацьовані в французькому структуралізмі і у французькій школі дизайну, проектній сегментації соціальної дії, яка орієнтована на знаковий контекст. Отже, дизайн-менеджмент, дизайн-процес, дизайн-проекування, сам по собі «концепт» (міфогенний пристрій знакової системи), який у Ролана Барта визначається, як принцип конструювання, принцип створення нової реальності в його системі міфології, має бути системотворчим. І всі намагання його описати і пов'язуються з тим, що образ має бути раціоналізованим, а раціональні схеми дизайн-менеджменту мають бути образними.

Отже, єдність образу, патерну зображеної конструкції, генералізованого образу, гештальту, предмету, а також знаково визначеної структури цієї єдності характеризує семіоз, тобто знакову дію арт-презентації як своєрідний завершений семіотичний контекст. В дизайні власне семіотичний вимір стає тим опосередкуючим медіальним інтерпретативним механізмом, який допомагає поєднати нарративні аспекти, тобто, дискурсивні, вербальні, предметні і образні реалії.

Ролан Барт в його книзі «Система моди» визначає вестиментарний код (код одягу) як єдність предметного, зображувального і вербального контекстів презентації інформації. Для нас семіотичний простір є важливим тому, що семіоз як дія знаків є системою спонук, де концепт, за Роланом Бартом, і є семіотичним регулятивом, який первинно моделює систему, тобто, натуральний міф, систему традицій, переводить на рівень вторинної моделюючої системи. Так, знак первинної системи як єдність означуваного і означального стає означальним, тобто, виразником того міфотворчого пристрою або концепту, який формується

дизайнером, або міфологом, або ритором (ритори-ком), хто працює з комунікативним середовищем. Назви можуть бути різними, але сутність та ж сама.

Тобто, ми вбачаємо дизайн-менеджмент в контексті арт-презентації як семіотичну структуру, де має бути визначений домінуючий код. Це може бути нарратив, тобто слоган в рекламі; це може бути образна інсталяція, віртуальна, екранна; може бути предметна інсталяція, презентована в енвайронменті, перформансі і в інших формах постмодерних презентацій образних реалій.

Так, в системі моди риторична конструкція опрацьована в дослідженнях Ю. Легенького, який спирається на риторичні констеляції образу Ролана Барта. В контексті архітектури цей проект теж намічений, і архітектурне середовище теж опрацьовано, як своєрідна матриця риторичної трансформації образу (Легенький, 2000). В наше завдання не входить переказ і навіть короткий аналіз цих реконструкцій. Ми надамо лише посилання на ці книги. Найголовніше – зазначити, що арт-презентація вже піддається аналізу, власне, в контексті семіотичних інтерпретативних форм аналітичної соціопрагматики, яка і дає можливість показати динаміку трансформації, зміни комунікативного середовища як арт-дизайну, в контексті тої управлінської діяльності, яку ми визначили як дизайн-менеджмент.

В контексті реклами риторичний підхід опрацьований в концепції комунікативного середовища авторів групи «Мю» (льєзьська школа неориторики), де були сформовані принцип трансформативної поетики повідомлення. У Ролана Барта це визначається таким чином: на основі нульового ступеню письма відбувається приріст естетичної якості тексту, який визначається як поетична функція. Термін «поетична функція» Бартом і авторами льєзьської школи запозичений із семіотичних і лінгвістичних студій Романа Якобсона, ця модель дискурсу належить теорії празького гуртку. Важливо відмітити, що от такий тектонічний зсув від банальної інформації до поетичної задається суто автоматично, шляхом риторичних трансформацій. В цьому і полягає інструментарій здійснення дизайн-технологій в контексті формування комунікативного середовища як арт-презентації, тобто естетизація комунікативного середовища.

Але не можна все звести до автоматизму, до риторичних опрацювань, і більше того, до риторички образу. Система проектування у Ю. Легенького більше орієнтована, власне, на опрацювання базових моделей (патернів, гештальтів), які потім трансформуються і визначаються в різних аспектах: конструктивному, естетичному,

експресивному, жестиальному і інших (Легенький, 2000). Отже, артизація і арт-презентація утворюють середовище арт-моделей, або тих архетипів і протоконструкцій, дизайнерських «коридорів комунікацій», які дають можливість сформувати певну лінію арт-простору. Так, «богемний арт» так чи інакше орієнтується на старі обвітшані предмети, на секонд-хенд, на поетику простоти японських речовинних комплексів. Але глем-арт, гламур-арт, і весь простір «глянцевої», заснований на екстремальному вираженні надлишкової краси, потлачу, стає важливим інструментом сучасної кітч-культури.

Потлач – це надлишкова витрата всіх енергійних ресурсів арт-презентацій. Фактично, потлач стає головним експресивним механізмом в рекламі, коли той же Котлер, головний теоретик рекламного менеджменту, свідчить, що із тої інформації, яка подається глядачу в рекламі, доходить лише половина, але яка половина, ми не знаємо, тому приходиться давати вдвічі більше інформації. Такий екстенсивний потік інформування створює те інформативно-образне поле, яке в комунікації арт-презентації є експресивним, надлишково-жестиальною і семіотично насиченим, що в певній мірі потребує естетичної релаксації. Пошук альтернативних моделей, звичайно, потребує своєрідного нон-дизайну, або нон-дизайн-менеджменту, який іде всупереч екстремістським глобалізаційним інтенціям захоплення все нових і нових територій, все нових і нових споживачів.

Утворення своєрідної конфліктології, або гармонізуючого конфлікту, різних образних реалій, або онтології імагінації образних презентацій, свідчить про те, що вступає в поле дії дизайн-нарратив, або нарративний вербальний контекст дизайн-менеджменту, який надає легенду, казку, спонукає до дива, чуда, і стає фактично рекламною інсталяцією того чи іншого продюсера, дизайнера, актора, який здійснює модні речі, будь то одяг, інтер'єр, будь то все те, що пов'язане з предметним світом. Це може бути і сучасний режисер, і актор, і співак, який вже розкручений як топ-зірка, в шоу-бізнесі. Але для того, щоб ця розкрутка відбулася, для того, щоб сформувався такий сучасний герой, який пройшов через всі випробування шоу «останнього героя», став переможцем, потрібно зробити красиву обгортку, красиву міфотворчу етикетку, лейбл суто нарративного, вербального зразка. І цю роль виконує та легенда, той міф, який сповіщає про нову зірку, про новий образ, про нове диво, яке стає епіцентром арт-презентації сценічного видовищного простору. Сцена розуміється тут в широкому комунікативному аспекті.

Отже, нарративний, або дискурсивний, елемент арт-презентації корелює з концептуальним і образним, або семіотичним, компонентами, виконує от вербально-концептуальну функцію гармонізації середовища, яке орієнтовано на контекстуалізм, на створення легенди, на створення образу власне менеджера, дизайнера, режисера середовища, який і стає носієм надцінностей образних ремінісценцій. Утворюється своєрідна історія, легенда, яка є цілком елементом дизайн-менеджменту, є продуктом дизайн-менеджменту. Так, відбувається певна інспірація, якщо не анімація – одушевління предмету чужорідним сенсом, який інспірує, нібито вдихає, в предмет душу. Душа арт-презентації живе окремо від предмету.

Утворюється той образ, який свідчить про те, що формуються певні креативні дизайн-менеджерські технології, які реалізуються контекстуально, як технології фреймінгу, або рефреймінгу. Фреймінг – це система, орієнтована на повертання користувача до коду дизайну засобами тих контекстуальних реалій, які утворюють образну презентацію. Рефреймінг покликаний передбачати, визначити всі можливі коди використання образу. Фактично, утворюється та технологія, яка в арт-дизайні, в арт-презентуванні стає нарративною, тобто, вербально сконцентрованою історією, або легендою, предметно-образного візуального середовища.

Ми бачимо, наскільки технологізується і наскільки універсалізується сам процес технології здійснення арт-продукту. Арт-презентація – це єдність предметного, візуального і вербального кодів, а сам дизайн-менеджмент, управління проектами, формується, як визначення домінант і знаходження гармонізуючої лінії. Частіше всього – це вербальна, або нарративна, домінанта, яка дає можливість показати, наскільки продукт є неочікуваним, романтичним, відмінним від інших, створює абсолютно новітній образ життя людини, який цілком відрізняється від уніфікованих простих і затасканих моделей. Звичайно, що це легенди, звичайно, що це своєрідна апроксимація історії, але вона спрацьовує. Спрощена історія-легенда стає певним дизайн-кодом, певною рекламною інсталяцією, яка орієнтована на ретро, на гламур, на треш, і так чи інакше дає той вектор бажаних спонук, які корегують з очікуваннями споживача.

Тобто, створюється своєрідний образ-навіювання, образ-інсталяція, образ-презентація, образ як дизайн-акція, яка створює концептуальний простір, якій відразу ж є синергетичним, семіотичним і образно-історично-репрезентативним, а водночас несе в собі алюзії, постмодерні зсуви, трансформації, – все те, що можна зазначити, як

певну культурну анімацію, тобто, внесення душі в предметний, візуальний, вербальний потік асоціацій, які формуються на основі дизайн-проекту.

Найбільш важливі тут асоціації, які формуються в рамках рекламних стратегій. Культурна анімація, як внесення душі в сценічний простір середовища, презентації арт-об'єктів, стає також рекламною акцією. Тобто, реклама розглядається як спонука, а також як певний спосіб презентації цінностей, презентує ідеальний продукт: ідею, образ, а частіше всього, ідеальну історію образу, яка є надуманою, легендарною і міфотворчою.

Висновки. Арт-презентація в сучасній культурі формується як широкий комунікативний процес взаємодії мистецтва і культурних практик. Цей процес визначається по-різному: як артизація, арт-дизайн, арт-конструкції, інсталяції, імагінація тощо. Але арт-презентація – це найбільш узагаль-

нюючий концепт, який допомагає осмислити фактор присутності мистецьких реалій в середовищі комунікацій, які не мають ознак явно визначених художніх образних презентацій. Це презентація, яка здійснюється частіше всього засобами дизайну, а дизайн-менеджмент допомагає визначити стильові системи, які розподіляються на гламур-культурний образ, треш-культурний образ, а також на концептуальні констеляції і на інші системи, які потребують гармонізації. Арт-гармонізація призводить до міфотворчості, до сучасних реалій нової вестернізації, яка визначається як певна верифікація культурно-історичного простору персоніфікації інформації. Речі «оживають», в них вноситься словесний нарратив, а нарратив примушує жити модні інсталяції, виставкові комплекси, а також їх дизайнерів на правах героїв сьогоденної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безгін І. Д., Семашко О.М., Ковтуненко В.І. Театр і глядач в сучасній соціокультурній реальності Київс. держ. ін-т театрального мистецтва ім. І.К.Карпенка-Карого. Київ : Наука, 2002. Ч. 1: Соціально-художні виміри українського театру: ретроспектива, стан, тенденції. 336 с.
2. Безгін О. І. Система управління театральною справою: Історія організаційних форм (20-30-ті рр. ХХ ст.) : Навч. посіб. для студ. вищ. театр. закл. освіти України. Київ : Компас, 2003. 168 с.
3. Вишеславський Г. Сучасне візуальне мистецтво України періоду постмодернізму. *Нариси з історії образотворчого мистецтва України ХХ ст.* кн II. 2007. С. 424–479.
4. Габермас Ю. Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ / Ермоленко А.М. *Комунікативна практична філософія*. Київ : Лібра, 1999. С. 287–324.
5. Ділі Д. Основи семіотики / пер. з англ. А. Карася. Львів : Арсенал, 2000. 232 с.
6. Легенький Ю.Г. Історія Дизайну. Київ : ДАККиМ, 2006. 560 с.
7. Легенький Ю.Г. Дизайн: культурологія та естетика. Київ, КНУТД, 2000. 272 с.
8. Юдова-Романова К. В. Технічні засоби оформлення сценічного простору. Київ : КНУКиМ. 2017. 314 с.
9. Шандренко О. Віртуальний простір моди. Київ : КНУКиМ, 2011. 141 с.
10. Oxford English Dictionary (n.d.) Scenography, n. OED Online. Oxford University Press, September 2016. URL: www.oed.com/view/Entry/172236 (дата звернення : 6 березня 2023).

REFERENCES

1. Bezghin, I. D., Semashko, O.M., Kovtunenکو, V.I. (2002). *Teatr i hliadach v suchasniі sotsiokulturniі realnosti*. [Theater and the audience in the modern socio-cultural reality]. Kyivs. derzh. in-t teatralnoho mystetstva im. I.K. Karpenka-Karoho. Kyiv : Nauka. Ch. 1: Sotsialno-khudozhni vymiry ukrainskoho teatru: retrospektyva, stan, tendentsii. 336 s. [In Ukrainian].
2. Bezghin, O. I. (2003). *Systema upravlinnia teatralnoiu spravoiu: Istoriia orhanizatsiinykh form (20–30-ti rr. XX st.)* : Navch. posib. dlia stud. vyshch. teatr. zakl. osvity Ukrainy. [Theatrical Management System: History of Organizational Forms (20–30s of the 20th Century): Teaching. manual for students higher theater. closing of education of Ukraine]. Kyiv : Kompas. 168 s. [In Ukrainian].
3. Vysheslavskiy, H. (2007). *Suchasne vizualne mystetstvo Ukrainy periodu postmodernizmu. Narisy z istorii obrazotvorchoho mystetstva Ukrainy*. [Modern visual art of Ukraine in the postmodern period. Essays on the history of fine art of Ukraine of the 20th century]. KhKh st. kn II. S. 424–479. [In Ukrainian].
4. Habermas, Yu. (1999). *Dii, movlennevi akty, movlennevi interaktsii ta zhyttievyi svit* [Actions, speech acts, speech interactions and life world] / Ermolenko A.M. *Komunikatyvna praktychna filosofii*. Kyiv: Libra. S. 287–324. [In Ukrainian].
5. Dili, D. (2000). *Osnovy semiotyky / per. z anhl. A. Karasia*. [Fundamentals of semiotics / trans. from English A. Karasya]. Lviv : Arsenal. 232 s. [In Ukrainian].
6. Lehenkyi, Yu.H. (2006). *Istoriia Dyzainu*. [History of Design]. Kyiv : DAKKiM. 560 s. [In Ukrainian].
7. Lehenkyi, Yu.H. (2000). *Dyzain: kulturolohiia ta estetyka*. [Design: cultural studies and aesthetics]. Kyiv, KNUТD. 272 s. [In Ukrainian].
8. Yudova-Romanova, K. V. (2017). *Tekhnichni zasoby oformlennia stsenichnoho prostoru*. [Technical means of design of stage space]. Kyiv : KNUKiM. 314 s. [In Ukrainian].
9. Shandrenko, O. (2011). *Virtualnyi prostir mody*. [The virtual space of fashion]. Kyiv : KNUKiM. 141 s. [In Ukrainian].
10. Oxford English Dictionary (n.d.) Scenography, n. OED Online. (2016). Oxford University Press, September. URL: www.oed.com/view/Entry/172236 (data zvernennya : 6 bereznya 2023).

Микола ЗІНЧЕНКО,

orcid.org/0000-0003-1650-9736

аспірант кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) *ceo@arsani.art*

МИСТЕЦТВОЗНАВЧІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ОБ'ЄКТІВ АРТ-АУКЦІОНІВ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ В ПЕРЕХІДНУ ДОБУ

*Метою статті є розкриття сучасних мистецькознавчих підходів до оцінки об'єктів арт-аукціонів – творів художнього образотворчого мистецтва (живопис, скульптура, графіка), декоративно-ужиткового мистецтва (виконаних на різних матеріальних носіях), цінних предметів нумізматики, фалеристики, боністики, кінопродукції, фотоматеріалів, які презентовані в Україні та за її межами у останній чверті ХХ ст. – на початку ХХІ століття. **Методологія статті** базується на платформі принципів, які є основоположними щодо оцінки значущості об'єктів і предметів мистецтвознавства (об'єктивності, системності, комплексності, всебічності, та історико-логічної), загально логічних, загальнонаукових та спеціальних методів, що вони дають змогу на теоретичному і практичному рівні застосувати сучасні підходи до визначення цінності об'єктів і предметів художньо-образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, які призначені для презентації та реалізації арт-об'єктів на арт-ринку, і, зокрема, на арт-аукціонах. Основною лакуною мистецтвознавчих оцінок є естетика, яка уважається спільною теоретичною платформою для філософії культури, культурології і мистецтвознавства. У її межах застосовуються підходи і методи, розроблені в лоні постпозитивізму, герменевтики, постструктуралізму тощо. Зокрема, мистецтвознавство послуговується основними методами – історико-культурним (у його межах можливо прослідкувати історико-культурні етапи розробки і презентації (експонування) витворів мистецтва), історико-біографічним (він дає змогу дослідити історико-культурні умови, фактори, чинники, які стали фоном і основою культурно-мистецького життя визначних діячів культури і мистецтва), синхронії та діахронії (ці методи дозволяють відтворити багатокольорову картину створення і презентації творів художньо-образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, у певних історико-культурних часо-просторових вимірах), історико-порівняльним (він сприяє здійсненню наукового аналізу із визначення особливостей, характеристик та ознак, що є притаманними обраним творам художньо-образотворчого і декоративно-ужиткового мистецтва, дослідженням із точки зору генерації та еволюції художньо-ужиткових стилів, напрямів, тенденцій, що є належними до певних історико-культурних епох), також спеціальними мистецтвознавчими техніко-технологічними методами, які дозволяють повноцінно схарактеризувати мистецькі та прикладні прийоми, засоби, методи, інструменти, на платформі яких здійснювалися креація та презентація цих творів мистецтва і ужитку, що вони мають цінність в сфері арт-ринку та арт-аукціонної діяльності. **Наукова новизна** дослідження вбачається в системному мистецтвознавчому аналізі естетично-практичних критеріїв із визначення художньої та комерційної цінності творів художньо-образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, цінних предметів нумізматики, фалеристики, боністики, значущих зразків кіно-продукції та фотографії, що вони мають практичне відношення до арт-ринку, зокрема, були презентовані та реалізовані на арт-аукціонах, як в Україні, так і її межами, в останній чверті ХХ – на початку ХХІ стт. **Висновки із статті** засвідчили науково-теоретичне та практичне значення авторського аналізу історико-культурних особливостей, характеристик тощо, об'єктів та предметів художньо-образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, цінних предметів нумізматики, фалеристики, боністики, значущих зразків кіно-продукції та фотографії, що вони стали об'єктами арт-ринку та арт-аукціонів; значущість джерельного літературно-історіографічного аналізу праць вітчизняних науковців, діячів мистецтва, художньої культури, практиків із діяльності на арт-ринку; результативність сучасного мистецтвознавчого аналізу розвитку українського художнього та декоративно-ужиткового мистецтва у останній чверті ХХ – початку ХХІ стт., що у його межах були виокремлені особливості методології і практики вітчизняної естетики, мистецтвознавства; важливість неупередженого звернення до основ і практики мистецькознавчих експертиз творів художнього образотворчого мистецтва (живопис, скульптура, графіка), декоративно-ужиткового мистецтва (виконаних на різних матеріальних носіях), цінних предметів нумізматики, фалеристики, боністики, значущих зразків кінопродукції та фотоматеріали, що мали місце на ниві судово-кримінальної практики тощо.*

Ключові слова: арт-практики, арт-ринок, аукціон, твори мистецтва, критерії, мистецтво, оцінки, тенденції.

Mykola ZINCHENKO,

orcid.org/0000-0003-1650-9736

Graduate student at the Department of Art Studies
National Academy of Culture and Arts Management
(Kyiv, Ukraine) ceo@arsani.art

ART CRITICISM APPROACHES TO THE EVALUATION OF ART AUCTIONS' OBJECTS: UKRAINIAN REALITIES IN THE TRANSITIONAL AGE

The purpose of the article is to reveal modern art-scientific approaches to the evaluation of objects of art auctions – works of fine art (painting, sculpture, graphics), decorative and applied art (performed on various material media), valuable items of numismatics, phalerology, bonistics, film production, photographic materials presented in Ukraine and abroad in the last quarter of the 20th century. – at the beginning of the XXI century. *The methodology of the article* is based on a platform of principles that are fundamental to the assessment of the significance of objects and subjects of art history (objectivity, systematicity, complexity, comprehensiveness, and historical-logical), generally logical, generally scientific, and special methods that allow for at the theoretical and practical level, apply modern approaches to determining the value of objects and objects of artistic and decorative and decorative use, which are intended for the presentation and sale of art objects on the art market, and, in particular, at the level of auctions. The main lacuna of art criticism assessments is aesthetics, which is considered a common theoretical platform for the philosophy of culture, cultural studies and art criticism. Within its limits, approaches and methods developed in the bosom of post-positivism, hermeneutics, post-structuralism, etc. are used. In particular, art history uses the main methods – historical and cultural (within its limits it is possible to trace the historical and cultural stages of the development and presentation (exhibition) of works of art), historical and biographical (it makes it possible to investigate the historical and cultural conditions, factors, factors that became the background and the basis of the cultural and artistic life of prominent figures of culture and art), synchrony and diachrony (these methods allow to reproduce a multi-colored picture of the development and presentation of works of artistic and decorative and applied art, in certain historical and cultural time-space dimensions), historical and comparative (it contributes to the implementation of a scientific analysis to determine the features, characteristics and signs that are inherent in certain works of artistic and decorative and applied art, researched from the point of view of the generation and evolution of artistic and applied styles, directions, trends that are inherent in certain historical cultural epochs), as well as special art history technical and technological methods, which allow to fully characterize the artistic and applied techniques, means, methods, tools, on the platform of which the development and presentation of these works of art and use, that they have value in the field of the art market and art auction activity. *The scientific novelty of the study* is based on a systematic art analysis of aesthetic and practical criteria for determining the artistic and commercial value of works of fine and decorative and applied art, valuable items of numismatics, phalerology, bonistics, significant examples of film production and photography, which have a practical relationship with art -market, in particular, were presented and sold at art auctions, both in Ukraine and abroad, in the last quarter of the 20th – at the beginning of the 21st centuries. *The conclusions from the article* testified to the scientific-theoretical and practical significance of the author's analysis of historical-cultural features, characteristics, etc., objects and objects of artistic and decorative and applied art, valuable items of numismatics, phalerology, bonistics, significant examples of cinema products and photographs that became objects of the art market and art auctions; the significance of the source literary and historiographical analysis of the works of domestic scientists, artists, artistic culture, and art market practitioners; the effectiveness of the modern art analysis of the development of Ukrainian artistic and decorative and applied art in the last quarter of the 20th – the beginning of the 21st centuries, that within its limits the peculiarities of the methodology and practice of national aesthetics, art history were singled out; the importance of an unbiased approach to the basics and practice of art expert examinations of works of fine art (painting, sculpture, graphics), decorative and applied art (made on various material media), valuable items of numismatics, phalerology, bonistics, significant examples of film production and photographic materials that had a place in the field of judicial and criminal practice, etc.

Key words: art practices, art market, auction, works of art, criteria, art, evaluations, trends.

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Україна переживала культурно-мистецький бум, пов'язаний із відторгненням «совецького» художньо-образотворчого і декоративно-ужиткового мистецького спадку, вкупі із його ідеологічними та світоглядними настановами. Вони залишилися в культурній історії України, на теренах якої у цей час були генеровані і поширені зразки нового мистецтва, його ужиткових прикладних філій, що вони відобразили сучасні тенденції, напрями, жанри, стилі тощо,

орієнтовані на європейські та загальносвітові цінності. Ці зразки-витвори, в свою чергу, були засновані на певних мистецьких та мистецько-ужиткових напрацюваннях, вироблених на ниві постмодерну, мета-модерну, синтезу кращих зразків українського художньо-образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва із світовими витворами, – у напрямі яскравого висвітлення і презентації етнічної складової вітчизняного мистецтва та його ужиткових філій. У цей час окремі твори художнього образотворчого мис-

тецтва (живопис, скульптура, графіка), декоративно-ужиткового мистецтва (виконані на різних матеріальних носіях), цінні предмети нумізматики, фалеристики, боністики, значущі зразки зі сфери кіно-виробництва та фото- мистецтва (історико-культурного і сучасного характеру, змісту і форми) тощо, стали об'єктами на арт-ринку та у сфері арт-аукціонної діяльності, формами вираження новітніх тенденцій у сегменті презентації та реалізації арт-об'єктів. У цей час споживчим соціальним фоном презентації та реалізації цих об'єктів стали процеси комерціалізації на художньо-образотворчих та ужитково-декоративних мистецьких та ужиткових просторах; мали місце значні трансформації у формах і змісті духовного і матеріального споживання благ та послуг, у сфері естетично-ужиткових потреб, настанов, орієнтацій, цінностей, притаманних споживацькому публіку цієї доби. У фокусі цих процесів були актуалізовані протиріччя, викликані економічною ситуацією, змінами в акцентах естетичного характеру, загальним станом культури і художньо-мистецької практики. Особливе значення у цьому сенсі мав вплив маскультури глобальної соціокультурної доби, коли об'єктами арт-ринку та аукціонної діяльності стали різноманітні твори художнього образотворчого мистецтва (живопис, скульптура, графіка), декоративно-ужиткового мистецтва (виконані на різних матеріальних носіях), цінні предмети нумізматики, фалеристики, боністики, значущі зразки зі сфери кіно-виробництва та фото- мистецтва. З іншого боку, ці процеси та явища викликали відповідну реакцію провідних науковців у мистецько-культурній сфері, експертів у сфері мистецтвознавства, мали певний вплив на методологію і практику критеріїв і оцінки цих творів та предметів, викликали деякі методичні зсуви у цій лакуні. Також значний вплив на мистецтвознавчу оцінну теорію і практику мали трансформації на ниві інформаційного техніко-технологічного забезпечення експертизи цих творів та предметів; це знайшло також своє застосування у практиці судово-кримінальної експертизи цих творів та предметів. У цей час мав місце «вибух» на арт-ринку та на вітчизняному і світовому просторах арт-аукціонної діяльності. Значущі та цінні твори й предмети вищезгаданих мистецтв та антикваріату інтенсивно презентувалися на різноманітних арт-аукціонах, ярмарках, виставках, фестивалях, бієнале, активно циркулювали у межах галерейної та колекційної діяльності, у різноманітних фондах мистецько-культурного спрямування. Ці індивідуальні та колективні арт-діячі, гравці на арт-ринку, відкриті і тіньові

прихильники і поціновувачі художнього образотворчого мистецтва, декоративно-ужиткового мистецтва, цінних предметів нумізматики, фалеристики, боністики, значущих зразків кінопродукції та фото- мистецтва тощо, сукупно зреагували на зрушення в сфері культури і мистецтва, на арт-ринку, в цілому, – на ринку споживання духовних і матеріальних благ.

Для України ці процеси мають специфічне значення. Зробивши вибір на користь ЄС, цінностей цивілізованих країн, наша країна впевнено увійшла в потік вищеописаних змін. Вони були підсилені інформаційно-візуальними глобальними зрушеннями духовно-матеріального значення, спрямовані певними трансформаційними процесами у сфері естетики, культурології та мистецтвознавства (Протас, 2020). З цього приводу Марина Протас зазначила, що до сучасності адаптується широкий спектр модерністських пошуків від авангардних експериментувань до стилістичних екзерсисів модерну, імпресіонізму, експресіонізму; особливою увагою користуються стильові прийоми символізму, модерна, ар-деко, інформелю, наїву, гіперреалізму тощо. Разом із тим znana дослідниця зауважила: «...наводнення арт-ринку ...кількістю дизайнерсько-поверхової продукції сувенірною й китчевого характеру можна тлумачити не лише реїфікацією свідомості, але наслідком надмірної концептуалізації ...» (Протас, 2020: 233). Віктор Сидоренко точно висловив основну вітчизняну естетично-мистецьку тенденцію перехідного часу: «...Ми...входимо у світову арт-систему... Залишається...проблема формування власних культурних ресурсів, нових ідей, зразків, особистостей,...поглядів на себе, час і... світ...» (Сидоренко, 2008: 114).

Інтенсивне наповнення вітчизняного медійного простору загальними та новими специфічними суб'єктами й інститутами мало вплив на формування особи постмодерного споживача. Цифрова електронна медіатизація стала потужною суспільною тенденцією у сенсі соціокультурної трансформації української спільноти, що вона знаходиться на шляхах оновлення та урізноманітнення форматів соціальних комунікацій, ритмів та форм інтерактивних практик на індивідуальному та колективному рівнях соціальних взаємодій. Надсучасні медійні технології продукують інноваційне середовище, сприяючи розвиткові креативного потенціалу загальної, освітньої, художньо-мистецької, культури тощо. Ці соціокультурні суспільні феномени значно розширили площину арт-практики, яка послуговується новітніми надбаннями доби. Арт-ринок набув сучасних рис,

які мають певний вплив на всі ланки мистецько-комерційного процесу – від його креаторів до презентації арт-продукції на арт-ринку, розглянутого в різних формах і на різних рівнях – у діяльності арт-галерей, виставок та ярмарок, бієнале, аукціонів та колекціонування, в інтенсивному поширенні сучасних методів, форм і засобів інформаційно-естетичної презентації та споживання витворів мистецтва.

Аналіз досліджень. У площині розробки наукової та науково-популярної літератури із проблеми мистецтвознавчого супроводу аукціонних практик на просторі українського арт-ринку (кін. ХХ – поч. ХХІ ст.) розглянемо ряд праць, креатованих вітчизняними авторами. Катерина Гай, менеджера культурних проєктів, співзасновниця ST•HGallery зазначила: «...*арт-ринок формується... аналітичного огляду подій, що відбуваються... немає... внесок у теоретичне дослідження арт-ринку зробили... американські вчені, в Україні переважно користуємося їхніми перекладеними виданнями... відсутнє цілісне культурологічне вивчення арт-ринку як особливого соціокультурного явища...*» (Гай, 2012: 1199). Із т. з. проблеми позиціонування мистецтва України в світовому культурному просторі уявляються цікавими праці Наталії Булавіної (завідувачки відділу кураторської виставкової діяльності та культурних обмінів, мистецтвознавчині) (Булавіна, 2006: 7–11). Виразником сучасних ідей в художньо-мистецькому житті України є Гліб Вишеславський (художник, мистецтвознавець, кандидат мистецтвознавства, член НСХУ, керівник відділу «Методологія мистецької критики» ІПСМ НАМУ) (Вишеславський, 2008: 57–62). Фрагментарно діяльність арт-дилерів, аукціонів тощо, досліджували Олег Сидор-Гібелінд (український арт-критик, історик мистецтва, мистецтвознавець, член НСХУ, кандидат мистецтвознавства) (Сидор-Гібелінд, 2015) та Оксана Чепелик (художниця, представниця Нової хвилі, кандидатка наук, провідний науковий спеціаліст Відділу мистецтва новітніх технологій ІПСМ НАМУ) (Чепелик, 2008: 93–102). З точки зору дослідження новітніх художньо-мистецьких тенденцій уявляються важливими праці Зої Альфьорової (професорки, канд. іст. наук, докторки мистецтвознавства) (Альфьорова, 2008). У площині подібгтх дослідження мають значення регіональні аспекти арт-практик. Їх, зокрема, висвітлює Орест Голубець (професор, доктор мистецтвознавства, член-кореспондент НАМУ) (Голубець, 2004: 86–91). На думку Л. Заєвої (заступниці директора Музею сучасного мистецтва м. Одеси, кандидатки культурології) «...

становлячи один з компонентів художніх комунікацій... арт-ринок ...вплетений в культурно-історичний, соціальний і економічний контекст суспільного розвитку... Авторитет і репутація художника... залежать від його затребуваності у публіки...» (Заєва, 2012: 138). Дмитро Акімов (доктор соціологічних наук, заслужений діяч мистецтв України, професор кафедри мистецтвознавчої експертизи НАКККіМ) наводить цитату з Франсуа Колбера (віце-президента Ради з мистецтв Канади, завкафедри арт-менеджменту, професора культурної політики Вищої школи економічних наук (Монреаль, Канада)), стосовно комплексної оцінки твору мистецтва, що вона презентує його на арт-ринку: «...[із] використанням трьох вимірів: порівняльного, технічного та привхідного. Перший...дозволяє споживачам розглядати арт-продукт у...порівняльних критеріях, як сфера, жанр, історія... Другий... включає... технічні та матеріальні компоненти продукту в тому вигляді, в якому їх отримує споживач... Третій...пов'язаний з ефемерними обставинами, що оточують сприйняття арт-продукту...» (Акімов, 2020: 70). Є програмною стаття Надії Павліченко (кандидатки культурології, старш. викладачки кафедри культурології факультету гуманітарних наук НУ «Києво-Могилянська академія»), в якій дослідниця стверджує: «...*Український арт-ринок...опинився на початковому етапі розвитку...за оцінками експертів, обсяги відкритих торгів національного ринку мистецтв (аукціонна торгівля) 2011 р. досягли 4,3 млн доларів. На аукціонну торгівлю припадає не більше ніж 10% обсягу ринку, решта 90% – це приватні дилери та галереї...*» (Павліченко, 2015: 57); і продовжує: «...*за останнє десятиліття в Україні діяло близько семи аукціонних домів, які стабільно проводили торги і мали свою спеціалізацію...*» (Павліченко, 2015: 60). Арт-дилер Ніна Бурневич зауважує: «...*Ціна на авторську роботу залежить від того, до якого сегменту належить твір. Впливає на вартість... безліч... чинників: якість твору... рівень майстерності автора; рік створення картини... популярність художника, яка формується ...професійною активністю, запитом на ...твори ...унікальністю ...стилю...*» (Арт-ринок, ... 2018: 5). На думку Сергія Русакова (кандидата філос. наук, доцента, докторанта НАКККіМ), одним з підходів, який дає змогу описати та пояснити феномен арт-ринку (що на ньому перетинаються сучасні культурні, економічні, соціальні процеси), є культурологічні концепції глобалізації; у цьому контексті «...*розглядати арт-ринок можна крізь призму... моделей дослі-*

джень глобалізації: гіперглобалістичні, скептичні та трансформістські (Held, McGrew, Goldblatt, & Perraton, 1999)...» (Русаков, 2019: 175). С. Русаков вважає, що культурологічний аспект сприяє актуалізації вивчення смислових аспектів творчості художника та глядачів, які взаємодіють з мистецькими творами в різноманітних світоглядно-ціннісних контекстах (Там само: 175); цитує Надію Павліченко: «...художній ринок є важливою складовою культури, його... механізми впливають на розвиток і поширення образотворчого мистецтва, якість життя митців і їхній взаємозв'язок із суспільством...» (Павліченко, 2017: 72). Віктор Михалевич (кандидат культурології, доцент кафедри основ архітектури та дизайну, ІАП, НАУ) вважає, що рейтинги сучасних українських художників відіграють певну роль у формуванні масової художньої свідомості; що нині активно формуються сучасні мережі галерей та аукціонів тощо (Михалевич, 2014: 108–113). В іншій статті В. Михалевич заявив: «...існує тенденція... зростання кількості мистецьких подій, поширення мистецтва в електронних ЗМІ та Інтернеті, формуються сучасні мережі...аукціонів...» (Михалевич, 2014: 271). Сучасні тенденції у галузі арт-ринку витворів образотворчого мистецтва висвітлює Аліна Калашнікова, кандидатка соціологічних наук, ХНУ ім. В. Н. Каразіна (Калашнікова, 2015). Дослідниця зауважує, що специфічність ринку образотворчого мистецтва розглядається як наслідок зіткнення автономної логіки художнього, яка превалює у створенні предметів мистецтва, із ринковою логікою раціонального, що організовує процес комерційного споживання цих предметів мистецтва (Калашнікова, 2015: 9); акцентує на тому, що «...факторами ...прибутковості є успішність художника, культурна цінність предмету...» (Там само: 10). Щодо позиціонування бренду митця, який презентує власні творіння на арт ринку розмірковує Руслана Безугла, докторка мистецтвознавства, заввідділом теорії та історії культури ПСМ НАМУ (Безугла, 2021: 49–53), зауважуючи, що мистецтво стає арт-діяльністю; що у процесі оцінки рівня художності важливу роль відіграють поза художні критерії – модність, актуальність, популярність автора, інвестиційна привабливість, комерційний успіх; на думку дослідниці, вони надають художній оцінці суб'єктивного характеру, означають відхід від розуміння мистецтва як вираження певних загальнозначущих і ціннісних смислів (Безугла, 2021: 49); також дослідниця акцентує – пошуки митців зосереджуються на зовнішньому, візуальному, на генерації нової манери; продов-

жує – сучасний мистецький простір пронизаний різноманітними споживацькими знаками, посилюючи процеси комодифікації (Там само: 50); стверджує, що для арт-практик важливими стають швидкість і мистецька та соціокультурна впізнаваність, що тривалі творчі пошуки можуть стати чинником втрати популярності митця, що пришвидшення виробництва, швидкість комунікацій, digital-технології тощо, змушують сучасних митців шукати нові засоби презентації творчого задуму (Там само: 520). У статті авторства Тетяни Момот і Дарини Момот (Момот Т., Момот Д., 2018) йдеться про те, що арт-ринок є регулятором попиту та пропозицій на твори мистецтва (Там само: 36). Лілія Шпирало-Запоточна (кандидатка мистецтвознавства, доцентка кафедри менеджменту мистецтва Львівської національної академії мистецтв) (Шпирало-Запоточна, 2021: 777–790) вважає, що розвиток арт-ринку в умовах сучасності ускладнюється тим, що методи аналізу творів мистецтва, які традиційно використовуються для їх оцінки та просування, виявилися неприйнятними для багатьох явищ сучасної художньої творчості, що вони не відображують естетичні уявлення, діючі у сфері ринку; що на зміну професійним вимогам, прийшли такі, які відтворюють ціннісні пріоритети масової культури; що, з одного боку, зберігається зацікавленість до якісних робіт, виявлення яких припускає професійні методи аналізу та вибору, з іншого, необхідність здійснення продажів генерує умови комерційної властивості, в яких мистецтво сприймається утилітарно: з погляду моди, міркувань, престижу або актуального смаку соціальної групи, яка володіє купівельною спроможністю (Шпирало-Запоточна, 2021: 780); продовжує: «...активно розвиваються такі напрями як медійний арт-акціонізм,.. віджеј-арт, мета модернізм... це змушує художників шукати свого місця в арт-соціумі, винаходити нові мови, методи, прийоми, відкривати нові змісти в реальному та віртуальному просторі. Незважаючи на сучасні процеси трансформації та переходу до постмодерних художніх форм, головним компонентом арт-ринку залишаються твори мистецтва... – скульптура, живопис, графіка тощо...» (Шпирало-Запоточна, 2021: 781–782). Тетяна Міронова (кандидатка мистецтвознавства, директорка Київської міської галереї мистецтв «Лавра») (Міронова, 2022: 116–121) вважає, що успіх окремих художників, які вийшли на світову мистецьку арену, та зростання цін на їхні твори, зумовили появу в українському арт-просторі аукціонних домів, що реалізують бізнес-програми, пов'язані

з мистецтвом та антикваріатом. На думку дослідниці, саме вони сформували структуру для участі у вітчизняному та міжнародному арт-бізнесові, яка працює на високому професійному рівні, достойно презентує український арт в світовому просторі. На думку Т. Міронової, головними критеріями аукціонної вартості твору стають провенанс, автентичність (Міронова, 2022: 119). За переконанням Дениса Белькевича (учасника міжнародних конференцій та форумів з маркетингу і економіки сфери мистецтв (Communicating the Museum, Deloitte Art Finance, Christie's Art + Tech та ін.), автора освітніх програм та публікацій з арт-банкінгу, кар'єрного менеджменту художників та керуванню активами)) (Белькевич, 2014: 5–12), на ринку мистецтва індивідуальний ринковий портфель складається з безризикових активів, зокрема, до них відноситься категорія творів, яка ніколи не втрачає своєї цінності (ними є визнані шедеври світового мистецтва); у другій черзі виокремлюються роботи визнаних майстрів національної або регіональної цінності (Белькевич, 2014: 6).

В цілому зауважимо – на мистецькознавчий супровід творів художнього мистецтва, які є об'єктами комерційної діяльності, зокрема, в лакуні аукціонів, впливають декілька факторів – по-перше, це зміни в естетичних позиціях сучасних фахівців у цій галузі, по-друге, це зміни на арт-ринку, по-третє, це зміни в комплексі споживання матеріальних і духовних благ (товарів і послуг) відповідно до зрушень суспільно-соціального характеру. Для України ці процеси мали специфічне значення у міленіумну добу. Сьогодні вони значно трансформовані відносно ситуації, що в ній опинилася Україна після 24 лютого 2022 року. Ці моменти треба враховувати і актуально на них реагувати.

Метою дослідження є сучасний аналіз культурологічних та мистецькознавчих підходів до оцінки об'єктів та предметів вітчизняних та зарубіжних арт-аукціонів – творів художнього образотворчого мистецтва (живопис, скульптура, графіка), декоративно-ужиткового мистецтва (виконаних на різних матеріальних носіях), цінних предметів нумізматики, фалеристики, боністики, значущих творів кіно-мистецтва та фотографіки, які були презентовані та реалізовані в Україні та за її межами в останній чверті ХХ – на початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. У сучасну перехідну добу, в останній чверті ХХ ст. і 10-і рр. ХХІ ст., мали місце суспільні процеси, які справили значний вплив на арт-сферу, арт-медіа, арт-практики, арт-ринок. У арт-царині запанував

постмодерн з його цінностями і комерційними тенденціями. В низці інституцій у сфері менеджерської діяльності (й серед них – аукціонна діяльність) поширювалися мистецькі та ринкові практики постмодерну, що його впливовою рисою став *еклектичний симбіоз*, який, у свою чергу, спровокував поєднання різних цінностей, образів, ідеалів. Елітарні співтовариства активізувалися в площині сучасних художніх акцій. Аукціоністи, які відносяться до лав арт-менеджерів, активно розвинули інфраструктури арт-ринку, що він набув планетарних ознак. З точки зору соціокультурних тенденцій цього періоду відзначається – мистецтво поглинається бізнесом, розчиняється в ньому, набуваючи ознак функціонування товару (Кандзюба, 2011). Арт-ринок експлуатує зображувальність, видову специфіку, трансформує жанрові складові мистецтва. Артефакт як мистецько-фактуальний естетичний феномен набув рис постмодерної еkleктики, що вона має дискретний і динамічний характер, моделюється митцями і менеджерами від арт-ринку за принципами неklasичної естетики, характеризується несубстанційністю, релятивізмом, конформізмом, показовим перфекціонізмом. Таким чином виражаються естетично-споживацькі тренди доби маскульту. Ці процеси спричинили значні трансформації в комплексі мистецтвознавчих оцінок як, в цілому, простору художнього мистецтва, так напрямів регіональних і локальних арт-практик, безпосередньо орієнтованих на арт-ринок. Як зауважує Наталія Барна (докторка філософських наук, професорка, Інститут філології та масових комунікацій університету «Україна», членкиня-кореспондентка Міжнародної академії іміджології) (Барна, 2015: 235–242), у сьогоднішні переосмислюється досвід аналізу мистецьких явищ, накопичений в лоні класичної естетики, креатується нова естетична методологія, актуальним чином характеризується естетично-комерційна площина, презентована і рекламована новітніми мас-медіа, паблік рилейшнз, сучасними імідж-технологіями та маркетингово-рекламними ходами (Барна, 2015: 236).

Сучасний мистецькознавчий супровід презентації і продажу витворів художнього мистецтва приділяє основну увагу формальним і змістовим процедурам із визначення ціннісних норм естетично-споживчого гатунку, що мають на меті сформувати арт-ринок відповідно поведінки соціуму, із урахуванням реалій соціально-економічного і соціокультурного характеру. Його зміст орієнтований на розуміння сутності процесу естетизації форм художньо-мистецької техніки, що вона віддзеркалює риси естетики постмодерну.

Він виконує роль маркера і комплексу орієнтирів відносно мистецької творчості, спрямованої на вироблення зразків, стандартів, ідеалів, образів, що вони одночасно підпадають під вплив масової свідомості (Барна, 2015: 237). Мистецтвознавчий супровід арт-ринку і його сегментів (таким є аукціонна діяльність), має враховувати також і феномен *маргінальності*, що виражається в характері світоглядних та соціокультурних орієнтацій людини масового суспільства, масової комунікації, маскульту. Його специфічними виразами стали спрощення, перебільшення, спотворення, стандартизована зманіпульована масифікація і спровокована символічність. Мистецтвознавці актуально реагують на трансформації в площині творчого процесу митця, який змушений корегувати власні творчі наміри відносно реалій на арт-ринку. Ця корекція визначила сучасну спрямованість творчості митця, що набула рис раціоналізації; вона, в свою чергу, презентується серією проміжних художніх образів, наближених у часі і просторі підсвідомо визначеному результату, є сфокусованою на підвищення статусу комерційної привабливості художніх витворів, на досягнення тотожності арт-виробів вимогам сучасного споживача мистецтва. Художньо-проектувальна спроможність естетично-комерційної діяльності набула рис забарвленої міфотворчості, що вона, у свою чергу, певним чином сприяє активному просуванню арт-продукту в багатоканальному комунікаційному просторі, у площині арт-ринку. У цих потоках арт-продукт займає визначене місце в суб'єкт-об'єктній системі, що її генерують і презентують мас-медіа, які потужно впливають на специфікацію художності, що вона є, одночасно, змодельованою за певними зразками, та суб'єктивно інтерпретативною й імпровізаційною. При цьому сучасному комунікативно-естетичного процесові абсолютно тотожним є світ сучасних образів, символів, ідеалів, які актуально сприяють динамічній формалізації і легітимізації в системі «світ – людина – образ» *мета знаку* – він виконує роль світоглядно-ідеологічної мережі, що вона структурує суспільну та індивідуальну свідомість на платформі штучних схематичних цінностях. Сучасний символізм та його спрямована суспільно-соціальна конвертованість, повертають сучасним знаковим системам втрачену виразність, що вона дозволяє поєднати інтерпретаційний та рефлексійний стани свідомості, стани мисленнєвої та емоційно-творчої образної діяльності, через які реалізує себе інтерес людини до людини, людини до оточення (суспільного і природного); має місце процес присвоєння загальнолюдських

духовних цінностей, одночасно із формуванням сучасної системи духовних орієнтацій, критеріїв та векторів людської діяльності (у нашому випадку – діяльності естетичної, яка переводиться в площину сучасних економічних і соціокультурних стосунків). На думку Наталії Барни, універсальною формою поєднання інтересів митця та агентів арт-ринку, є іміджмейкінг, який є сфокусованим виразом масового використання художніх форм передачі інформації (Барна, 2015: 238), корисним і привабливим засобом реалізації як амбіцій і комерційних інтересів митця, так і маркетингових стратегій; він відіграє роль моделюючої раціонально-емоційної структури, здатної урахувати можливості сприйняття сучасним споживачем творчої продукції, виставленої на продаж, спроектувати перспективи її збуту на просторі арт-ринку, в тому числі, в аукціонній царині.

Ці процеси мають відношення також і до України. Віктор Сидоренко, аналізуючи розмаїття явищ і подій, які мали місце в українській культурі та мистецтві (у вищеописувану добу), вирізняє основні естетико-мистецтвознавчі тенденції: подолання наслідків соцреалізму; актуальна самоідентифікація; повернення до модерністських мистецьких течій початку ХХ ст., їхнє переосмислення із позицій сучасності; адаптація постмодерністських течій і репрезентація сучасного українського мистецтва на міжнародному рівні (Сидоренко, 2008: 113–114). Автор визнає, що переважаючими трендами стали твори, виконані на ниві національно-історичної та релігійної тематики; що вони презентують нарочиту патетику, парадність та героїзацію образів, хиблять на очевидну штучність та поверхове осмислення цієї проблематики. На думку дослідника, авангардне мистецтво набуло ознак салону. В. Сидоренко також відзначив – Київ набув статусу провідного осередку комерціалізації мистецьких сфери, місця розгортання арт-бізнесу; абстракціонізм вітчизняного гатунку активно проявився в Одесі; бурхливий прорив у лоні *нефігуративного мистецтва* мав місце у Львові; зазначив – вітчизняні митці, які відносяться до цієї течії, висловили своєрідний протест проти понурості й герметизму тоталітарної доби; додав – *абстракціонізм* (у його вітчизняних вимірах) набув широкої популярності в якості граничного протиставлення, принципової противаги офіційному мистецтву минулої історико-культурної доби. Художні ярмарки стали площиною проведення мистецьких акцій, які певним чином сприяли диктованій й маніпуляцій у просторі смаків масового споживача. У цей час в Україні відмічається феномен повернення

до творчості митців, які були забуті/витіснені зі сторінок історії українського мистецтва; має місце популяризація українського мистецтва першої половини ХХ ст. Характерною ознакою мистецьких процесів перехідної доби було повернення творчого доробку художників-емігрантів. Українське мистецтво вийшло на міжнародний простір, поступово запозичуючи досвід і в аукціонній сфері. Визначальним елементом вітчизняних арт-практик і арт-ринку у цей час стали легалізація, реактивація ідей *авангарду* початку ХХ століття; його ідеї та символи стали своєрідною площиною розгортання сучасного вітчизняного арт-ринку, знайшли відображення в презентаційно-комерційних тенденціях у площині арт-аукціонізму, – на вітчизняних і зарубіжних теренах. Вітчизняні митці, особливо, молоде покоління, потужно реалізовували власне бачення абстракціонізму та *експресіонізму*, вкупі з сюрреалістичними інтонаціями, виявами гротеску та епатажу. Одночасно, ці естетично-практичні моменти виражали авторську кон'юнктурну позицію, мали характер творчого експерименту, для деяких митців вони набули статусу принциповості в якості тенденції у напрямі вираження програмного компоненту в художній творчості.

Важливим структурним елементом вітчизняної художньої творчості стало *малярство*, особливо його форми, презентовані «*Новою хвилею*»; воно осмислюється фахівцями як українське «постмодерністське необароко». Важливою естетично-комерційною площиною презентації сучасних витворів вітчизняного художнього мистецтва стали загальновізнані світові мистецькі форуми. У їхніх межах, на початку ХХІ ст., експонувалися твори Федора Кричевського, Михайла Бойчука, Миколи Глуценка, Тетяни Яблонської тощо. В якості сучасної тенденції в сфері мистецтва і арт-ринку визначається потяг до популярних мультимедійних засобів. Українське художнє мистецтво характеризується вдалим співвідношенням із точки зору їхнього застосування із дотриманням традиційних ідей, художніх прийомів, символів тощо.

Богдан Кривушенко (аспірант НАКККиМ) звертає увагу на те, що наукові публікації щодо обігу предметів антикваріату стосуються, в тому числі, класифікації предметів колекціонування на *Інтернет аукціонах* (в Україні) (Кривушенко, 2018: 240–246). Роман Силко (кандидат педагогічних наук, доцент кафедри естетичного виховання Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка) та Євген Силко (Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка) (Силко Р., Силко Є.,

2021: 317–337) також відзначають вплив концепцій постмодернізму та їхні практичних площин на алгоритми ціноутворення на мистецькі твори та проекти, на способи їхнього просування. Автори зауважують, що єдиним критерієм оцінки мистецтва стає його споживча, обмінна вартість, «конвертованість»; що у постмодерний час, у добу панування маскультури, жанри мистецтва втрачають свої конкретні обриси; що культурні, етичні, естетичні, художні кордони розмиваються, а почасти й зовсім зникають. У якості *критеріїв цінності витвору мистецтва*, який висувається на продаж, автори дослідження зазначають наступні: А. репутація, статус митця, Б. список аукціонів, В. історія продажів артефактів, Г. спеціальний інформаційний супровід, що містить у собі комплекс мистецтвознавчих оцінок особи митця та його творінь (у ряді яких мають місце висновки з т. зв. консьюмеристської художньої критики; Д. історія «соціального буття» арт-продукту, що вона певним чином додає йому споживчий сенс, що він презентується в процесі комунікативної дії з приводу набуття художньої цінності (Силко Р., Силко Є., 2021: 317). Фахівці відзначають, що у час панування естетики і комерції на ниві постмодерну, межі мистецтва розсунулися аж до повного їхнього зникнення; у цих обставинах, будь-який артефакт, абсолютно неприйнятний з позицій класичної естетики, може бути сприйнятий в якості художнього (у випадку, коли митець «довів», що він є навантаженим високим (з точки зору його інтерпретаторів), почасти незрозумілим навколишнім змістом)). Мистецько-естетичною платформою цього потоку є авангард, який розширив кордони мистецтва до неймовірних меж. Знаходячись в шлейфі його результатів (у світовому значенні), потужно розрекламовані і загальновізнані «майданчики» (різного роду виставки, ярмарки, фестивалі, галереї, бієнале, *аукціони* та ін.) презентують широкій публіці артефакти, які уособлюють сучасне мистецтво. У цьому зв'язку фахівці зазначають, що прийняття постмодернізму у якості провідної ідеології художнього ринку остаточно призвело до підміни естетичних критеріїв суб'єктивними програмами «новітніх напрямів», які зманіпульовано перетворюються як на об'єкт спекулятивної демагогії, так і на предмет комерційної спекуляції.

Ці процеси віддзеркалюють стан вітчизняної мистецько-естетичної методології, яка є платформою мистецтвознавчої оцінки і розробки критеріїв мистецькознавчого супроводу аукціонних практик в Україні. У 1990-х роках ця методологія мала в якості основного джерела переосмислення

методологічного-естетичного досвіду витворів художнього і прикладного мистецтва, які були в центрі уваги на тодішньому арт ринку. Були подолані підходи, які мали генеральну естетичну основу попередньої історії України та її мистецтва – соцреалізм. Був розгорнутий процес перебудови робіт наукового характеру і долучення до методологічних концепцій мистецтвознавчого змісту, розроблених в лоні Заходу. По мірі входження України до сім'ї демократичних цивілізованих держав світу, ці напрацювання певним чином були синтезовані з новітніми мистецько-художніми вітчизняними трендами. Також набули нового звучання оцінки витворів вітчизняних майстрів першої половини ХХ століття і митців, які опинилися в еміграції. Результати цих досліджень мали впливові значення на діяльність аукціонних домів (форумів) в Україні та на презентацію і збут українських творів за кордоном. На сьогоднішній день в Україні видані роботи, що вони актуальним чином характеризують напрями мистецтвознавчих досліджень на рівні естетичної і культурологічної методології і практичного мистецтвознавства. Це – статті, дисертації, різноманітна друкована і електронна література. Виданнями, що в них висвітлюються ці проблеми в Україні, є: *«Мистецтвознавство України»*, *«Мистецтвознавчий автограф»*, *«Мистецтвознавчі записки»*, *«Мистецькі обрії»*, *«МІСТ (мистецтво, історія, сучасність, теорія)»*, *«Українське мистецтвознавство»*, *«Артанія»*, *«Музейний провулок»*, *«Образотворче мистецтво»*, *«Студії мистецтвознавчі»*, *«Українське мистецтво»*. Особливе значення в цьому процесі мають бібліографічні розробки, які присвячені проблемам методології і практичної презентації напрацювань вітчизняних митців (каталоги, спеціальна література, реєстри із систематизації і класифікації цих робіт). Серед авторів, які є знаними фахівцями в цій сфері назвемо: І. Бондар, С. Боньковська, Ю. Брагін і Т. Брагіна, А. Варивончик, О. Голуб, Р. Захарчук-Чугай, Т. Кара-Васильєва, О. Клименко, О. Коновалова, В. Корнієнко, А. Кулик, Н. Кушнарєнко, М. Левицька, Н. Мандра, І. Матолич, Л. Микуланинець, О. Найден, О. Наконечна, О. Никорак, Ф. Петрякова, М. Селівачов, Ю. Смолій, А. Соляник, М. Станкевич, Г. Стельмашук, Д. Степовик, Н. Студенець, Ю. Тарасенко, В. Ханко, О. В. Чепелик, О. Чумаченко, О. Цугорка, В. Шейко, В. Шмагалю, В. Щербак.

У низці мистецтвознавчих підходів, методів до оцінки художньо-мистецької творчості, яка є об'єктом арт-ринку і відповідної його аукціонної діяльності, виокремлюються: 1. Історико-культур-

ний метод – він дає змогу систематизовано оцінити особливості розвитку культури і мистецтва в певні історичні періоди. Для українського художнього мистецтва, в сенсі його презентації на сучасному арт-ринку, мають значення наступні періоди – доба класицизму, доба модерної історії (включно до 1917 року), доба тоталітаризму (до 1991 року), доба незалежності України. 2. Історико-біографічний метод, методика просопографії. В їхніх межах вивчаються особливості життя і творчості митців, висвітлюється значення їхньої творчості в межах України та за її межами. 3. історико-компаративний метод дозволяє порівняти особливості і результати творчості вітчизняних митців із загальносвіттовими, європейськими культурно-мистецькими процесами. Його доповнюють методи діахронії і синхронії. Метод порівняльного аналізу дозволяє здійснити ідентифікацію твору як художнього явища, його стилю, іноді школи, часу створення (мається на меті дослідження автентичного твору); художньої школи, майстра за композиційним рішенням, сюжетом, технікою письма, орнаментикою у творах декоративно-прикладного й народного мистецтва, а також у роботах майстрів-професіоналів. 4. Методологія семіотики, семіології є основою естетичного комплексу, що в ньому задіяні дослідження в сфері знаків, сенсів, смислів, символів, які характеризуються певними особливостями в сенсі етнічної айдентики, загальнонародських архетипів тощо. 5. Підходи в галузі феноменології, структуралізму, герменевтики тощо, можуть бути застосовані на ниві вітчизняного мистецтвознавства в його співвідношенні з загальносвіттовими естетичними мистецькознавчими трендами. Українські фахівці долучилися до царини дослідження і застосування сучасних методів мистецтвознавства – формально-стилістичного аналізу, іконологічного методу інтерпретації художнього твору тощо. Зокрема, метод стилістичного аналізу передбачає вивчення теми й сюжету, особливостей його іконографії, а також композиції, колориту, кольорового рішення й інших характерних ознак для здійснення ідентифікації приналежності роботи до певного хронологічного періоду, стилю або напряму; визначення місця створення, авторства тощо. 6. Вітчизняна мистецькознавча методологія обіймає проблематику модернізації культури, процесів трансформації національних традицій, їхнього входження в сучасну етнокультурну ситуацію.

Значний внесок у становлення і розвиток вітчизняного мистецтвознавства здійснили наступні науковці: О. Авраменко, В. Бадяк, Т. Басанець, Ю. Белічко, Ю. Бірюльов, І. Блюміна, С. Бушак, І. Верба, Л. Владич, Н. Глухенька,

Д. Горбачов, Б. Горинь, О. Денисенко, Г. Івашків, Г. Коваленко, М. Криволапов, О. Лагутенко, О. Ламонова, С. Латанський, О. Петрова, С. Побожій, О. Роготченко, Г. Скляренко, Л. Соколюк та ін.; серед мистецтвознавців діаспори виділяються: С. Гординський, Л.-Р. Кузьма, М. Мудрак, А. Оленська-Петришин, Б. Певний (усі – США), Д.-І. Даревич (Канада), Л. Денисенко (Австралія), О. Пеленська (Прага), Ж.-К. Маркаде, В. Попович (обидва – Франція) (Мистецтвознавство, 2018).

Важливу роль у мистецтвознавчому супроводі аукціонних практик на просторах українського арт-ринку (кін. ХХ – поч. ХХІ ст.) тощо, відіграє *судово-мистецтвознавча експертиза*, яка обіймає значне місце у кримінальному судочинстві України (Шульга, 2020). До об'єктів спеціального мистецькознавчого аналізу Олександр Шульга відносить твори образотворчого мистецтва (живопис, скульптура, графіка), декоративно-ужиткового мистецтва (порцеляна, метал, скло, камінь, дерево, тканина), об'єкти нумізматики, фалеристики та боністики, кінопродукція, фотоматеріали тощо (Шульга, 2020: 70). Цей аналіз має вирішальне значення з точки зору визначення цінності витвору мистецтва та з'ясування комплексу обставин, що на їхній підставі реалізується цільове призначення, походження тощо, таких творів, у річищі аукціонної діяльності.

Саме з цією метою проводиться судово-мистецтвознавча експертиза, родами якої є: експертиза творів живопису; експертиза творів графіки; експертиза творів скульптури; експертиза художніх фотознімків; експертиза кінофільмів і відеозаписів; експертиза художніх творів народних промислів; експертиза антикварних виробів тощо.

Висновки. Із метою дослідження особливостей мистецтвознавчого супроводу аукціонних практик, що розгорталися на теренах вітчизняного арт-ринку в кінці ХХ – на початку ХХІ ст., було здійснено аналіз наукових праць вітчизняних науковців, діячів мистецтва, художньої культури, практиків із діяльності на арт-ринку. Був тезово проаналізований стан розвитку українського художнього мистецтва відносно його тенденцій, що мали місце у перехідну міленіумну добу. Були висвітлені особливості методології естетики, мистецтвознавства, генеровані і застосовані на теренах української науки. Особливе звучання має звернення до основ і практики мистецькознавчих експертиз, здійснюваних у лоні судово-кримінальної практики. Такий момент має вирішальне значення в сенсі вирішення певних проблем, що виникають в ході підготовки та інформаційного забезпечення успішної аукціонної діяльності. Для України сьогодні ці моменти актуалізовані з багатьох причин політичного, економічного і соціокультурного характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімов Д. І. Арт-ринки та арт-продукти у структурі маркетингу мистецтва. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2020. № 3. С. 70–76.
2. Алфьорова З. І. Візуальне мистецтво кінця ХХ – початку ХХІ століття : дис. ... д-ра мистецтвознавства. Харків, 2008. 500 с.
3. Арт-ринок та світові горизонти сучасного образотворчого мистецтва України (оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та неопублікованими документами 2017–2018 рр.) / Міністерство культури України, НБУ імені Ярослава Мудрого ; Інформаційний центр з питань культури та мистецтва. ДЗК. 2018. Вип. 5/5. С. 1–24.
4. Барна Н. Генеративні тенденції дизайну в контексті техно-інновацій постмодерну. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2016. Вип. 1–2 (149–150). С. 172–182.
5. Безугла Р. Бренд митця та арт-ринок: сучасна система цінностей у мистецтві. *Художня культура. Актуальні проблеми*. 2021. Вип. 17, Ч. 2. С. 49–53.
6. Белькевич Д. Твір мистецтва як фінансовий інструмент: перспективи впровадження в Україні. *Мистецтвознавство України*. 2014. Вип. 14. С. 5–12.
7. Булавина Н. Мистецтво в тенетах глобалізації. Український варіант: «перезавантаження». *Сучасне мистецтво*. 2006. Вип. 3. С. 7–11.
8. Вишеславський Г. Художні процеси у сучасному мистецтві України 1990-х рр. *Сучасне мистецтво*. 2008. Вип. 5. С. 57–62.
9. Гай К. Арт-ринок України кінця ХХ – початку ХХІ ст.: джерела дослідження. *Народознавчі зошити*. 2012. № 6 (108). С. 1195–1201.
10. Голубець О. Львів: регіональні проблеми мистецького середовища. *Сучасне мистецтво*. 2004. Вип. 1. С. 86–91.
11. Демків Х. С. Класифікація предметів колекціонування на Інтернет-аукціонах в Україні. *Регіональна бізнес-економіка та управління*. 2014. № 3. С. 49–55.
12. Заєва Л. І. Арт-ринок як регулятор взаємовідношень художника і публіки. *Культура народів Причорномор'я*. 2012. № 228. С. 137–141.
13. Калашнікова А. О. аРинок образотворчого мистецтва: соціальні чинники становлення і розвитку в сучасному українському суспільстві : автореф. дис. ... канд. соц. наук. Харків, 2015. 23 с.
14. Кандзюба М. О. Криза автентичності сучасного мистецтва: культурологічний аспект : дис. ... кандидата культурології. Луцьк, 2011. 194 с.

15. Кара-Васильєва Т. В., Ламонова О. В., Чегусова З. А. Мистецтвознавство. Енциклопедія Сучасної України / за ред. І. М. Дзюба та ін. ; НАН України, Наукове товариство ім. Шевченка. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. Т. 20. Літера М. URL: <https://esu.com.ua/article-65378> (дата звернення: 27.01.2023).
16. Кривушенко Б. О. Антиквар як сучасний автономний діяч культури. *Культура і сучасність*. Студії молодих учених. 2018. № 2. С. 240–246.
17. Мистецтвознавство / Т. В. Кара-Васильєва, О. В. Ламонова, З. А. Чегусова. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-65378>
18. Михалевич В. В. Самоідентифікація української культури засобами сучасного образотворчого мистецтва в загальноєвропейському просторі. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. 2014. Вип. 33. С. 265–272.
19. Міронова Т. В. Функціонери сучасного українського арт-ринку: діяльність приватного арт-сегмента. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2022. Вип. 43. С. 116–121.
20. Момот Т. В., Момот Д. В. Інфраструктура ринку арт-індустрії: аналіз сучасної структури та функцій. *Сучасний стан наукових досліджень та технологій в промисловості*. 2018. № 2. С. 34–44.
21. Павліченко Н. В. Сучасний український арт-ринок: проблеми і рішення. *Магістеріум. Культурологія*. 2015. Вип. 59. С. 57–61.
22. Протас М. О. Парадигмальні трансформації мистецтва ХХ – ХХІ століть: стильові стратегії формотворення : дис. ... д-ра мистецтвознавства : 26.00.01 / Інститут проблем сучасного мистецтва. Київ, 2020. 369 с.
23. Русаков С. Феномен арт-ринку як проблема сучасної культурології. *Культурологічна думка*. 2019. Т. 16, № 2. С. 175–183.
24. Сидор-Гібелінд О. В. Венеційська бієнале як форма реалізації українських культурних стратегій (кінець ХІХ – початок ХХІ століття) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства. Київ, 2015. 15 с.
25. Сидоренко В. Візуальне мистецтво від авангардних зрушень до новітніх спрямувань: розвиток візуального мистецтва України ХХ–ХХІ століть. Київ : ВХ[студіо], 2008. 322 с.
26. Силко Р. М., Силко Є. М. Арт-ринок як соціальна система. *Moderní aspekty vědy : XI Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. Česká republika : Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.*, 2021. С. 317–337.
27. Чепелик О. В. Мультимедійний проект «Генезис». *Сучасне мистецтво*. 2008. Вип. 5. С. 93–102.
28. Чимбарь А. Ю. Торгівля предметами мистецтва та антикваріату через аукціони. *Вісник Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля. Сер. Юридичні науки*. 2013. № 2. С. 81–84.
29. Шпирало-Запогочна Л. Р. Зміна парадигми функціонування мистецтва та артринку в новій соціокультурній реальності. *The world of science and innovation : the 9th International scientific and practical conference*, April 7–9, 2021. London : Cognum Publishing House, 2021. С. 777–790.
30. Шульга О. О. Судово-мистецтвознавча експертиза у кримінальному судочинстві України : дис. ... д-ра філософ. наук. Київ, 2020. 273 с.

REFERENCES

1. Akimov D. I. Art-rynky ta art-produkty u strukturі marketynhu mystetstva. [Art markets and art products in the structure of art marketing]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*. 2020. № 3. S. 70–76.
2. Alforova Z. I. (2008) Vizualne mystetstvo kintsia KhKh – pochatku ХХІ stolittia [Visual art of the late twentieth and early twenty-first century] : dys. ... d-ra mystetstvoznavstva. Kharkiv, 2008. 500 s. [in Ukrainian]
3. Art-rynok ta svitovi horizonty suchasnoho obrazotvorchoho mystetstva Ukrainy (ohliadova dovidka za materialamy presy, Internetu ta neopublikovanyh dokumentamy 2017–2018 rr.) [Art Market and World Horizons of Contemporary Fine Art in Ukraine (a review based on press, Internet and unpublished documents of 2017-2018)] / Ministerstvo kultury Ukrainy, NBU imeni Yaroslava Mudroho ; Informatsiinyi tsentr z pytan kultury ta mystetstva. *DZK*. 2018. Vyp. 5/5. S. 1–24. [in Ukrainian]
4. Barna N. (2016a) Heneratyvni tendentsii dyzainu v konteksti tekhnо-innovatsii postmodernu. [Generative design trends in the context of postmodern technological innovations]. *Filosofskyi almanakh*. Vyp. 1–2 (149–150):172–182; (2015b) Komunikatyvna estetyka yak fenomen suchasnoho svitu. [Communicative aesthetics as a phenomenon of the modern world]. *Filosofia osvity*. № 2 (17): 235–242. [in Ukrainian]
5. Bezuhla R. (2021) Brend myttsia ta art-rynok: suchasna systema tsinnosti u mystetstvi. [Artist's brand and art market: a modern system of values in art]. *Khudozhnia kultura. Aktualni problemy*. Vyp. 17. Ch. 2.: 49–53. [in Ukrainian]
6. Belkevych D. (2014) Tvir mystetstva yak finansovyi instrument: perspektyvy vprovadzhennia v Ukraini. [Artwork as a Financial Instrument: Prospects for Implementation in Ukraine]. *Mystetstvoznavstvo Ukrainy*. Vyp. 14; 5–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mysu_2014_14_3 (data zverennia: 27.01.2023). [in Ukrainian]
7. Bulavina N. (2006) Mystetstvo v tenetakh hlobalizatsii. Ukrainskyi variant: «perezavantazhennia». [Art in the net of globalisation. Ukrainian version: "reset"]. *Suchasne mystetstvo*. Vyp. 3: 7–11 [in Ukrainian]
8. Vysheslavskiy H. (2008) Khudozhni protsesy u suchasnomu mystetstvi Ukrainy 1990-kh rr. [Artistic Processes in the Contemporary Art of Ukraine in the 1990s]. *Suchasne mystetstvo*. Vyp. 5: 57–62. [in Ukrainian]
9. Hai K. (2012) Art-rynok Ukrainy kintsia ХХ – pochatku ХХІ st.: dzherela doslidzhennia. [Ukrainian Art Market of the Late ХХ – Early ХХІ Centuries: Sources of Research]. *Narodoznavchi zoshyty*. № 6 (108):1195–1201. [in Ukrainian]

10. Holubets O. (2004) Lviv: rehionalni problemy mystetskoho seredovysshcha. [Lviv: regional problems of the artistic environment]. *Suchasne mystetstvo*. Vyp. 1: 86–91 [in Ukrainian].
11. Demkiv Kh. S. (2014) Klasyfikatsiia predmetiv kolektsionuvannia na Internet-auksionakh v Ukraini. [Classification of collectibles at online auctions in Ukraine]. *Rehionalna biznes-ekonomika ta upravlinnia*. № 3: 49–55. [in Ukrainian]
12. Zaieva L. I. (2012) Art-rynok yak rehuliator vzaiemovidnoshen khudozhnyka i publiky. [The art market as a regulator of the relationship between the artist and the public]. *Kultura narodov Prychernomoria*. № 228: 137–141. [in Ukrainian]
13. Kalashnikova A. O. (2015) Rynok obrazotvorchoho mystetstva: sotsialni chynnyky stanovlennia i rozvytku v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi [The market of fine arts: social factors of formation and development in contemporary Ukrainian society]: avtoref. dys. ... kand. sots. nauk. Kharkiv. 23 s. [in Ukrainian]
14. Kandziuba M. O. (2011) Kryza avtentychnosti suchasnoho mystetstva: kulturolohichniy aspekt. [The crisis of authenticity of contemporary art: a cultural aspect]: dys. ...kandydata kulturolohii. Lutsk. 194 s. [in Ukrainian]
15. Kara-Vasyliieva T. V., Lamonova O. V., Chehusova Z. A. (2018) *Mystetstvoznavstvo*. [Art History]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy / za red. I. M. Dziuba ta in.; NAN Ukrainy, Naukove tovarystvo im. Shevchenka*. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. T. 20. Litera M. URL: <https://esu.com.ua/article-65378> (data zvernennia: 27.01.2023). [in Ukrainian]
16. Kryvushenko B. O. (2018) Antykvaryk yak suchasnyi avtonomnyi diiach kultury. [The antiquarian as a modern autonomous cultural figure]. *Kultura i suchasnist. Studii molodykh uchenykh*. № 2: 240–246. [in Ukrainian]
17. *Mystetstvoznavstvo [Art-History] (2018) / T. V. Kara-Vasyliieva, O. V. Lamonova, Z. A. Chehusova. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Elektronnyi resurs] / Redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, M. H. Zhelezniak [ta in.]; NAN Ukrainy, NTSh. K. : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Rezhym dostupu: <https://esu.com.ua/article-65378> [in Ukrainian]*
18. Mykhalevych V. V. (2014) Samoidentyfikatsiia ukrainskoi kultury zasobamy suchasnoho obrazotvorchoho mystetstva v zahalnoievropeiskomu prostori. [Self-identification of Ukrainian culture by means of contemporary visual arts in the pan-European space]. *Aktualni problemy istorii, teorii ta praktyky khudozhnoi kultury*. Vyp. 33: 265–272. [in Ukrainian]
19. Mironova T. V. (2022) Funktsionery suchasnoho ukrainskoho art-rynku: diialnist pryvatnoho art-sehmenta. [Functionaries of the contemporary Ukrainian art market: activities of the private art segment]. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku*. Vyp. 43: 116–121. [in Ukrainian]
20. Momot T. V., Momot D. V. (2018) Infrastruktura rynku art-industrii: analiz suchasnoi struktury ta funktsii. [Art industry market infrastructure: analysis of the current structure and functions]. *Suchasnyi stan naukovykh doslidzhen ta tekhnologii v promyslovosti*. № 2. S. 34–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dtssi_2018_2_7 (data zvernennia: 27.01.2023). [in Ukrainian]
21. Pavlichenko N. V. (2015) Suchasnyi ukrainskyi art-rynok: problemy i rishennia. [The contemporary Ukrainian art market: problems and solutions]. *Mahisterium. Kulturolohii*. Vyp. 59: 57–61 [in Ukrainian]
22. Protas M. O. (2020) Paradyhmalni transformatsii mystetstva XX – XXI stolit: stylovi stratehii formatvorenna [Paradigmatic Transformations of Art of the XX – XXI Centuries: Stylistic Strategies of Formation]: dys. ... d-ra mystetstvoznavstva. K., 369 s. [in Ukrainian]
23. Rusakov S. (2019) Fenomen art-rynku yak problema suchasnoi kulturolohii. [The Phenomenon of the Art Market as a Problem of Contemporary Cultural Studies. Cultural Thought]. *Kulturolohichna dumka*. T. 16. № 2: 175–183. URL: https://www.culturology.academy/wp-content/uploads/KD16_Rusakov.pdf (data zvernennia: 27.01.2023). [in Ukrainian]
24. Sydor-Hibelynd O. V. (2015) Venetsiiska biennale yak forma realizatsii ukrainskykh kulturnykh stratehii (kinets XIX – pochatok XXI stolittia) [The Venice Biennale as a Form of Implementation of Ukrainian Cultural Strategies (late XIX – early XXI century)]: avtoref. dys. ... kand. mystetstvoznavstva. K., 15 s. [in Ukrainian]
25. Sydorenko V. (2008) Vizualne mystetstvo vid avanhardnykh zrushen do novitnikh spriamuvan: rozvytok vizualnoho mystetstva Ukrainy XX–XXI stolit. [Visual art from avant-garde movements to the latest trends: the development of visual art in Ukraine in the twentieth and twenty-first centuries]. K., VKh[studio]. 322 s. [in Ukrainian]
26. Sylko R. M., Sylko Ye. (2021) M. Art-rynok yak sotsialna systema. [Art market as a social system]. *Moderni aspekty vedy: XI Dil mezinarodni kolektivni monografie / Mezinarodni Ekonomicky Institut s.r.o. Ceska republika: Mezinarodni Ekonomicky Institut s.r.o.* S. 317–337. [in Ukrainian]
27. Chepelyk O. V. (2008) Multymediinyi proekt «Henezys». [Multimedia project "Genesis"]. *Suchasne mystetstvo*. Vyp. 5: 93–102. [in Ukrainian]
28. Chymbar A. Yu. (2013) Torhivlia predmetamy mystetstva ta antykvaryatu cherez auksiony. [Trade in art and antiques through auctions]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu im. Alfreda Nobelia. Ser. Yurydychni nauky*. № 2: 81–84. [in Ukrainian]
29. Shpyralo-Zapotochna L. R. (2021) Zmina paradyhmy funktsionuvannia mystetstva ta artrynku v novii sotsiokulturnii realnosti. [Changing the paradigm of art and art market functioning in the new socio-cultural reality]. *The world of science and innovation: the 9th International scientific and practical conference, April 7–9, 2021. London: Cognum Publishing House*. S. 777–790. [in Ukrainian]
30. Shulha O. O. (2020) Sudovo-mystetstvoznavcha ekspertyza u kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy [Forensic art expertise in criminal proceedings in Ukraine]: dys. ... d-ra filosof. nauk. K., 273 c. [in Ukrainian]

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

UDC 821.11

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-19>

Halyna AVKSENTIEVA,
orcid.org/0000-0001-7767-540X
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Literature
Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynskiy
(Odesa, Ukraine) skarllet77777@gmail.com

WOODY ALLEN AND HIS LUDIC VIEW UPON REALITY

This research delves into the ludic view of reality as portrayed in Woody Allen's short story narratives. Allen, known for his cinematic genius, extends his playful yet profound exploration of reality into the realm of short stories. This abstract aims to scrutinize how Allen's narrative craftsmanship imbues these succinct tales with a whimsical yet thought-provoking perspective on the complexities of human existence. Drawing upon ludic philosophy as a conceptual framework, this study endeavors to analyze the thematic nuances present in Allen's short stories. These tales, often tinged with humor and existential contemplation, serve as condensed reflections of his cinematic repertoire, offering glimpses into a reality that oscillates between the playful and the profound. The research focuses on dissecting the interplay of wit, irony, and philosophical depth within Allen's short story narratives. Through an exploration of select works, it aims to unravel the ways in which Allen challenges conventional perceptions of reality within the constraints of these shorter literary forms. Moreover, this investigation aims to illuminate how Allen's ludic lens manifests in the concise yet impactful canvas of short stories. It seeks to elucidate the broader philosophical and cultural implications embedded in these succinct narratives, delving into the universality of themes and the resonance of playful storytelling across diverse cultural contexts. Ultimately, this research strives to offer a nuanced understanding of Woody Allen's ludic view upon reality as depicted in his short story narratives. By unraveling the layers of wit and philosophical introspection woven into these condensed literary pieces, it seeks to highlight Allen's ability to provoke contemplation and amusement in equal measure within the compact yet profound world of short fiction.

Key words: *humour, ludic, short stories, fiction, Woody Allen.*

Галина АВКСЕНТЬЄВА,
orcid.org/0000-0001-7767-540X
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та зарубіжної літератури
Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського
(Одеса, Україна) skarllet77777@gmail.com

ВУДІ АЛЛЕН І ЙОГО ЛУДИЧНИЙ ПОГЛЯД НА РЕАЛЬНІСТЬ

Це дослідження заглиблюється в лудичний погляд на реальність, як це зображено в оповіданнях Вуді Аллена. Аллен, відомий своїм кінематографічним генієм, поширює своє грайливе, але глибоке дослідження реальності в сферу коротких історій. Ця анотація має на меті детально дослідити, як майстерність оповідання Аллена наповнює ці лаконічні історії химерним, але спонукаючим до роздумів поглядом на складність людського існування. Спираючись на лудичну філософію як концептуальну основу, це дослідження намагається проаналізувати тематичні нюанси, присутні в оповіданнях Аллена. Ці розповіді, часто відтінені гумором і екзистенціальним спогляданням, служать стислим відображенням його кінематографічного репертуару, пропонуючи проблиски в реальність, яка коливається між грайливим і глибоким. Дослідження зосереджено на аналізі взаємодії дотепу, іронії та філософської глибини в оповіданнях Аллена. Досліджуючи вибрані твори, він має на меті розгадати способи, якими Аллен кидає виклик традиційному сприйняттю реальності в рамках обмежень цих коротких літературних форм. Більше того, це розслідування має на меті висвітлити, як лудичний об'єктив Аллена проявляється в стислій, але вражаючій канві коротких оповідань. Він прагне з'ясувати ширші філософські та культурні наслідки, закладені в цих стислих оповіданнях, заглиблюючись в універсальність тем і резонанс ігрового оповідання в різних культурних контекстах. Зрештою, це дослідження прагне запропонувати детальне розуміння дивного погляду Вуді Аллена на реальність, зображеного в його оповіданнях. Розкриваючи шари дотепності та філософського самоаналізу, вплетені в ці стислі літературні твори, він прагне висвітлити здатність Аллена проковувати споглядання та розваги однаковою мірою в компактному, але глибокому світі короткої белетристики.

Ключові слова: *гумор, лудичний, оповідання, художня проза, Вуді Аллен.*

Introduction. Within the vibrant tapestry of Woody Allen's creative endeavors lies a lesser-explored realm – his world of short story narratives. Renowned for his cinematic brilliance, Allen extends his probing inquiry into the nature of reality beyond the confines of film, weaving intricate and concise tales that mirror his ludic view of existence. This introduction sets the stage for an exploration into Allen's literary endeavors, elucidating how his short stories serve as distilled reflections of his philosophical musings and playful contemplation of reality.

Woody Allen's foray into short story narratives presents a captivating fusion of brevity and depth, encapsulating within a few pages the essence of his cinematic oeuvre. These narratives, imbued with Allen's trademark wit and existential ponderings, offer glimpses into a reality painted with strokes of irony, humor, and profound philosophical introspection.

Much like his films, Allen's short stories beckon readers into a world that straddles the ordinary and the whimsical, the mundane and the profound. Each tale, crafted with precision and nuance, becomes a microcosm of existential dilemmas, societal observations, and the enigmatic dance between reality and imagination.

This exploration aims to dissect the thematic intricacies present in Allen's short story narratives, delving into how his ludic view upon reality permeates these condensed literary forms. By examining select works, this study seeks to unravel the interplay of humor, irony, and philosophical depth, tracing the threads that connect these succinct narratives to the broader canvas of Allen's creative repertoire.

Beyond the scope of mere literary analysis, this investigation endeavors to elucidate the universal themes embedded in Allen's short stories. It aims to unveil how his ludic portrayal of reality resonates across cultural boundaries, inviting readers from diverse backgrounds to engage in a contemplative yet entertaining exploration of the human condition.

In essence, this exploration embarks on a journey through the pages of Woody Allen's short story narratives, unveiling the richness of his ludic perspective and its profound impact within the compact yet expansive world of literary fiction. It endeavors to unravel the layers of wit, introspection, and existential musings embedded in these concise tales, inviting readers to partake in a whimsical yet thought-provoking odyssey through the intricate fabric of reality itself.

Problem statement. The exploration of Woody Allen's ludic view upon reality within his short story narratives poses a compelling yet underexplored terrain for critical analysis. While Allen's cinematic works have garnered widespread attention for their

philosophical depth and playful contemplation of existence, his venture into the realm of short fiction remains a relatively uncharted territory. The problem at hand involves delving into the thematic and philosophical dimensions of Allen's short stories, dissecting how his ludic lens shapes the portrayal of reality within these condensed literary forms.

This research seeks to address the lacuna in scholarly discourse by investigating how Allen's narrative craftsmanship, known for its wit and existential underpinnings in cinema, translates into the succinct yet profound canvas of short stories. The problem statement hinges upon unraveling the nuances of Allen's ludic portrayal of reality within these narratives, pinpointing the thematic threads that echo his cinematic explorations and examining their implications in a different narrative medium.

The absence of a comprehensive analysis of Allen's short story narratives from a ludic perspective necessitates a closer examination. The problem lies in uncovering how Allen challenges conventional perceptions of reality, infusing his tales with a playful yet thought-provoking quality that engages readers in an intricate dance between amusement and contemplation.

The research endeavors to bridge this gap by dissecting select works and deciphering the interplay of humor, irony, and existential inquiry within Allen's short stories. By doing so, it aims to offer a deeper understanding of how his ludic view upon reality manifests within the confines of short fiction, shedding light on the thematic universality and philosophical depth embedded in these condensed literary pieces.

In essence, the problem statement encapsulates the need to explore Woody Allen's short story narratives as a canvas for his ludic perspective, unearthing the nuances of his portrayal of reality within this literary domain and unveiling the profound implications of his philosophical musings in a more compact yet equally evocative narrative form.

Analysis of research publications on the topic.

It is known that the problems of researching the category of the ludic, its types, genres, methods of creation, various visual and expressive means of verbalization of language with the aim of creating a ludic effect, have been actively developed since antiquity. However, this problem received a full scientific justification in the second half of the 20th – beginning of the 21st century in the works of A. Makaryan, A. Koestler (1964), V. Raskin, D. Chiaro (1992), S. Attardo, V. Propp, A. Luka, G.-V.-F. Hegel, A. Bergson, M. Bakhtin, and others.

The relevance of the research. However, this phenomenon remains understudied to this day, despite numerous attempts to research this category.

No scholar has yet succeeded in giving a clear definition to the concept of "ludic" and establishing criteria for determining its components.

The relevance of this study is in the fact that modern researchers show an increased interest in a thorough study of the ludic category and ways of its implementation in English literature; in the insufficient level of study of the ludic category and the peculiarities of the use of linguistic means and techniques in order to achieve a humorous effect in the genre of the English short story and play.

The aim of the work is to determine linguistic and stylistic means of creating a ludic effect and the peculiarities of their functioning in short English.

To achieve this goal, we set the following **tasks**: give a meaningful definition of the concept of the ludic category as an aesthetic category; to identify the main forms of the ludic, give examples of their use; to analyze the study of the ludic category in linguistics; to analyze the peculiarities of the individual style of creating a ludic effect; to determine the peculiarities of creating a ludic effect in the author's plays; to study the specifics of Woody Allen's national humor.

The object of research is ludic forms in literary works at the level of their linguistic structure.

The subject of the study is the peculiarities of the implementation of linguistic stylistic means of conveying the main forms of the ludic at different speech levels (lexical, syntactic, textual).

The purpose and tasks outlined in the work, as well as the specifics of the object of research determined the use of the following **methods and techniques** of linguistic analysis: the method of etymological analysis – used to reveal the ontological essence of the ludic; the semantic content of lexical units to indicate ludic effect in the works of Woody Allen is carried out by means of a semantic analysis of the definitions contained in encyclopedic dictionaries; interpretative and textual analysis is used in order to determine linguistic stylistic means of ludic expression.

Traditionally, the ludic is considered one of the main aesthetic categories and at the same time almost the most complex and even mysterious. After all, the internal interrelationships of the categories of aesthetics come to an end in the ludic, since it records the absence of spiritual grounds in the phenomena for the elevation and affirmation of the idea in the image (Baxter, 2000).

The "ludic" category reflects the contradictions of life in the form of aesthetic elevation over its negative manifestations and overcoming the defects of its bearers with laughter. The perception of phenomena as ludical is due to their internal contradiction, in which spiritual limitation seeks to mask itself with an out-

wardly spectacular form. That is, the essence of the ludic consists in constant contradictions, contrasts, inconsistencies, incompatibilities, as well as, of course, witty, sometimes even sharp criticism (Blake, 2007).

It is worth noting that, reading Woody Allen's plays, it is very easy to imagine their performance not only on the stage, but also on the screen. This can be considered a feature of Allen's drama – it is very cinematic.

It's no secret that in the era of classic Hollywood there was its own, detailed system of genres with their own characteristic features, which became the hallmark of the genre. So, for example, the genre of the crime thriller by A. Hitchcock stood out, the genre of musicals with F. Astaire and J. Kelly, the genre of noir with G. Bogart and B. Stanwyck, westerns by J. Ford and G. Hawkes, there was a huge number of various melodramas (from cloak and sword films with the participation of Errol Flynn to the socially acute films of D. Sirk) and, of course, the genre of film comedy. It is only necessary to mention the names of the bright figures of the comedy genre of the silent film era, as the famous images created by them immediately appear in front of the eyes: M. Linder, Chaplin, the Marx brothers, etc. It is also impossible not to mention B. Keaton with his original gags (a gag is a comedic technique based on obvious absurdity, most often it is solved visually, but in the case of verbalization it loses its charm), although the obvious record holders for the number of gags were considered the Marx brothers. There was also the genre of lyrical comedy by E. Lubitsch and J. Cukor and the genre of burlesque comedy by F. Capra and G. Hawkes (Martin, 2007).

Allen walked the first stage of his journey alone, if there was a tangible influence on his work, it was not Bergman, but the Marx brothers. In the beginning, Allen had a word, or rather a play on words, "slapstick" ("Sleeper" (1973), a parody of "Love and Death" (Love and Death) (1975)). Then there was "Annie Hall" (1977) with a new, nervous urban hero, with a newfound narcissism, with endless jokes about sex.

Analyzing the ludic effect in Woody Allen's short stories involves examining how he employs playful elements and philosophical depth to create an engaging and thought-provoking narrative.

Allen infuses his short stories with witty dialogue and ironic situations. For instance, in "The Whore of Mensa", he creates a humorous scenario where intellectual escorts are hired to engage in stimulating conversations, blending intellectuality with humor.

Allen often breaks the fourth wall or employs meta-fictional elements, engaging readers directly or blurring the lines between reality and fiction. In "The Kugel-mass Episode", a character enters the world of a novel, blending reality and literary realms in a playful manner.

Allen's stories often delve into existential questions within mundane settings. In "The Lunatic's Tale", he explores philosophical ideas through a psychiatric patient's reflections, using absurdity to tackle profound themes.

Allen's stories occasionally satirize societal norms or literary conventions. In "Retribution", he satirizes the concept of karma and justice by portraying a comedic yet thought-provoking scenario of divine retribution.

Allen creates absurd situations or plot twists that challenge conventional storytelling. In "The Irish Genius," a protagonist claims to be the true author of Shakespeare's works, playing with literary history and absurd claims; often blurs the boundaries between reality and fantasy, creating surreal yet relatable scenarios. In "Mr. Big", he explores the consequences of an ordinary man becoming a giant, using this fantastical premise to comment on societal perceptions.

Dialogues in Allen's stories serve as vehicles for philosophical musings. In "The Rejection", characters engage in witty exchanges that subtly explore deeper existential questions amid seemingly ordinary conversations.

These examples illustrate how Allen infuses his short stories with a ludic effect by combining humor, irony, philosophical reflections, and narrative experimentation. His ability to merge playful elements with profound contemplation characterizes his ludic view upon reality within the condensed format of short fiction.

One cannot help but agree with those researchers who claim that Woody Allen is following the path of buffoonery (slapstick, grotesque, caricature of actions, phenomena, characters) and farce. It is easy to give an example, the plots of the plays themselves hint at this: psychoanalyst who did not notice her husband's numerous betrayals not only with her best friend, but also with young patients, two married couples connected by mutual betrayals turn out to be only characters in the author's play, whom they managed to "neutralize" in order to live on their own, nervous man, who has arranged a meeting with his lover, shares his worries with a crazy vagabond, who offers him to kill his lover and thereby solve all problems (Smith, 1991).

However, behind all this eccentricity, Allen has a much deeper meaning. The reader's first acquaintance with Allen's dramatic texts gives an opportunity to feel the difference compared to his stories. This refers, first of all, to the ludic tonality that prevails in prose and in plays. In the latter case, we encounter Allen's irony, which is easily recognizable and which is based on a specific Jewish humor that Allen inherited from his

grandparents who immigrated to America at the time.

At the same time, we note that the uniqueness of the artistic world created by Allen is that the humor in his works was never only Jewish, the author actively interacts with American reality, American realities, American worldview, spirit and stereotypes. His plays are a synthesis of Jewish and American. And this synthesis gives a fundamentally new aesthetic effect, which is noticeably different from the one that would arise if he used purely Jewish or purely American humor (Lax, 2009).

That is why it would be more accurate to say that the ludic effect inherent in Allen's plays has a hybrid, Jewish-American (American-Jewish) character. And if its American component is quite obvious and manifests itself at the plot-motive, thematic and character levels (constant appeals of the heroes to psychoanalysis and psychotherapists, a large number of topics related to the role and place of sex in the lives of married couples, the roles of the characters are easily guessed, taken from mass cinema and literature, etc.), then its Jewish part is hidden much deeper.

At first glance, it would be fair to say that the humor in Allen's plays manifests itself, first of all, in the speeches of the characters, in the jokes they exchange. Moreover, most often these jokes are of an anecdotal nature, which fits perfectly into the manner of a dramatic narrative (an anecdote is often considered a small dramatic genre) (Martin, 2007).

Conclusion. Summing up, let us emphasize that one of the leading features of the dramatic works of the famous American screenwriter, actor and director Woody Allen is the presence of a pronounced ludic effect in them. We tried to prove that in addition to the obvious comedy, the variety of forms and techniques of the ludic in the language of the characters (including the use of anecdote), in the characterized plays you can find another, internal layer of this phenomenon, connected with the nationality of the author. Based on American material, Allen's works contain features of Jewish humor, which makes itself felt in the special, tragicomic pathos of the plays, as well as in the author's ironic attitude to the world in which his characters live. In this world, traditionally high categories such as God and death have a Jewishly ambivalent character. From the above analysis, it is easy to identify the differences between Allen's plays and stories. The first thing to note is the nationality of the main characters. In Allen's stories, the main character is often the same famous Jewish neurotic intellectual, while the heroes of the plays are mostly Americans.

BIBLIOGRAPHY

1. Chiaro D. *The Language of Jokes: Analysing Verbal Play*. New York: Routledge, 1992.
2. Koestler A. *The Act of Creation*. New York: The Macmillan Company, 1964.
3. Baxter J. *Woody Allen: A Biography / S. Freud*. Carroll & Graf Publishers, 2000. 265 p.
4. Blake B. *Playing with words*. London: Equinox, 2007. 193 p.
5. Martin R. A. *The Psychology of Humor: An Integrative Approach*. USA, 2007.
6. Smith A. *National Identity*. Reno, Nevada: University of Nevada Press, 1991.
7. Lax E. *Conversations with Woody Allen: His Films, the Movies, and Moviemaking*. New York: Knopf, 2009. 416 p.

REFERENCES

1. Chiaro D. (1992). *The Language of Jokes: Analysing Verbal Play*. New York: Routledge.
2. Koestler A. (1964). *The Act of Creation*. New York: The Macmillan Company.
3. Baxter J. (2000). *Woody Allen: A Biography / S. Freud*. Carroll & Graf Publishers.
4. Blake B. (2007). *Playing with words*. London: Equinox.
5. Martin R. A. (2007). *The Psychology of Humor: An Integrative Approach*. USA.
6. Smith A. (1991). *National Identity*. Reno, Nevada: University of Nevada Press.
7. Lax E. (2009). *Conversations with Woody Allen: His Films, the Movies, and Moviemaking*. New York: Knopf.

УДК 821.111

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-20>**Олена БЕСАРАБ,***orcid.org/0000-0002-0793-2850**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
(Дніпро, Україна) bessarabh@gmail.com*

КОНЦЕПЦІЯ ОСОБИСТОСТІ У РАННІХ ТВОРАХ Ш. БРОНТЕ

Зроблено спробу дослідити концепцію особистості у ранній творчості Ш. Бронте. Виявлено основні характеристики концепції образу раннього герою (як жіночих, так і чоловічих образів), створених письменницею на ранньому етапі її творчого шляху, визначено певні схожі та відмінні риси героїв та героїнь, виявлено зачатки формування певних типажів, які надалі фігуруватимуть у зрілій творчості письменниці.

Розглянуто систему образів героїв та героїнь юнацького циклу Енгріанських саг письменниці об'єднаних місцем дії та історичним контекстом. Головні герої та героїні є наскрізними, вони подекуди змінюють імена та локації залишаючи свої базові характеристики. Чоловічі персонажі на початку циклу представлені двома абсолютними антагоністами: романтичним ідеальним творінням Шарлоти – герцогом Веллінгтоном та демонічним персонажем Бренвелла, втіленням пороку Олександром Персі. З часом вони трансформуються у бік більш реалістичних образів та стають більш багатограними образами, наповненими різними рисами зі своїми протиріччями.

Серед головним образів енгріанських саг – герцог Веллінгтон та його сини Артур (старший), маркіз Доуро, пізніше герцог Заморни і лорд Чарльз Веллзлі (молодший), який з'являється у пізній оповіді циклу у якості цинічного хронікера, критика й оповідача Чарльза Таунзенда.

Опонентом позитивним чоловічим персонажам виступає Олександр Персі, Рог, полковник Августуса Персі, пізніше граф Нордангерленда тесть герцога Заморни. Маккіавеліанська демонічна особистість, зраджує свого колишнього друга маркіза Доуро (герцога Заморну) і стає його найлютішим ворогом.

Образи жінок також представлені опозиціями. Занадто емоційна і повна суперечностей леді Цельзія, вона ж Зенобія Елдрінгтон представлена і зовнішньо, і внутрішньо, і за своїми цінностями абсолютно позитивній красуні Марині, пізніше Мерієн Хьюм.

На завершення можна констатувати, що система образів ранніх героїв Бронте представлена чітко ідентифікованими контрастами жіночих та чоловічих образів. У цьому очевидне тяжіння письменниці до романтичного створення характерів. Прийом контрасту використовується як у структурі образів героїв, так і в усій образній системі творів, у якій основну увагу автор приділяє саме зображенню почуттів емоцій, пристрастей. Водночас, у цих ще поки невпевнених спробах створити повноцінний образ, типажів як чоловічих, так і жіночих, бачаємо зачатки формування рис майбутніх потужних образів персонажів зрілої творчості письменниці.

Ключові слова: *концепція особистості, жіночі образи, чоловічі образи, романтичні герої, романтичні героїні, юнацька творчість Ш. Бронте.*

Olena BESARAB,*orcid.org/0000-0002-0793-2850**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Language for Non-Philological Specialties
Oles Honchar Dnipro National University
(Dnipro, Ukraine) bessarabh@gmail.com*

THE CONCEPT OF PERSONALITY IN EARLY WORKS BY CH. BRONTE

An attempt was made to investigate the concept of personality in the early work of Ch. Bronte. The main characteristics of the concept of the image of an early hero (both female and male images) created by the writer at the early stage of her creative path are revealed, certain similar and distinctive features of heroes and heroines are identified, the beginnings of the formation of certain types that will appear in the mature work of the writer are revealed.

The system of images of the heroes and heroines of the youth cycle of the writer's Engrian sagas, united by the place of action and historical context, is considered. The main characters and heroines are through and through, they sometimes change names and locations while leaving their basic characteristics. The male characters at the beginning of the cycle are represented by two absolute antagonists: Charlotte's romantic ideal creation, the Duke of Wellington, and Branwell's demonic character, the embodiment of vice, Alexandr Percy. Over time, they transform into more realistic images and become more multifaceted images filled with various features and their contradictions.

Among the main characters of the Engrian sagas are the Duke of Wellington and his sons Arthur (the elder), the Marquis of Douro, later the Duke of Zamorna, and Lord Charles Wellesley (the younger), who appears in the later narrative of the cycle as the cynical chronicler, critic and storyteller Charles Townsend.

The opponent of the positive male characters is Alexander Percy, Rogue, Colonel Augustus Percy, later Earl of Nordangerland, father-in-law of the Duke of Zamorna. A Machiavellian demonic personality he betrays his former friend Marquis Douro (Duke Zamorna) and becomes his worst enemy.

Images of women are also represented by the opposition. Too emotional and full of contradictions, Lady Celsius, aka Zenobia Ellrington, is opposed both externally and internally, and in terms of her values to the absolutely positive beautiful and patient Marina, later Marian Hume.

In conclusion, we can state that the system of images of Brontë's juvenile characters is represented by clearly identified contrasts of female and male images. This is an obvious attraction of the writer to the romantic method of creation of characters. The reception of contrast is used both in the structure of the images of the heroes and in the entire figurative system of the works, in which the author pays the main attention to the depiction of feelings, emotions, passions. At the same time, in these still uncertain attempts to create a full-fledged image, both male and female types, we see the beginnings of the formation of features of the future powerful images of the characters of the mature works of the writer.

Key words: the concept of personality, female images, male images, romantic heroes, romantic heroines, juvenilia by Ch. Bronte.

Постановка проблеми. Літературна творчість авторки «Джейн Ейр» почалася з циклу історій, написаних нею в юному віці (1820–1839 рр.), історій про європейців-мандрівників і завойовників у західній Африці. Найперші не збереглися зовсім або лише частково, або були настільки недосконалими спробами автора, що не були опубліковані разом з іншими більш досконалими юнацькими доробками. Але ця частина творчості видається важливою для розуміння еволюції та становлення образної системи та концепції особистості образів героїв письменниці.

Аналіз досліджень. Творчість Шарлотти Бронте завжди була предметом наукового інтересу літературознавців різних країн. Новим аспектом для вивчення творчості Ш. Бронте, що привернув увагу дослідників лише недавно, є ранні твори письменниці, які були опубліковані у XXI столітті. Практично єдиним зарубіжним літературознавцем, яка приділила значну увагу юнацьким творам письменниці, є один з редакторів ранніх творів письменниці К. Александер (Alexander, 1995; Alexander, 1983). У своїй книзі «The Oxford companion to the Brontes» (2006), створеній спільно з британською дослідницею, Віце-Президентом Товариства Бронте Маргарет Сміт, Крістін Александер надає багатогранний інформаційний пласт щодо різних сфер життя й творчості родини Бронте (Alexander, 2006). В українському літературознавстві до нашого дослідження вивчалися переважно відомі романи Ш.Бронте. У наших попередніх наукових розвідках робилися спроби дослідити типологію жіночого образу у творчості Ш. Бронте, проаналізувати еволюцію її жіночих образів та її як письменниці, проводилися різноаспектні дослідження відомих романів Ш. Бронте тощо (Бесараб, 2015; Бесараб, 2014; Бесараб, 2011).

Мета статті. Виявити основні характеристики концепції образу раннього герою (жіночих,

і чоловічих образів), створених письменницею на ранньому етапі її творчого шляху, визначити певні схожі та відмінні риси, початки формування певних типажів, що надалі фігуруватимуть у зрілій творчості письменниці.

Виклад основного матеріалу. Як зазначалося нами раніше у роботах присвячених ранній творчості письменниці, Енґрія (Angria) – вигадане королівство засноване на території Західної Африки дванадцятьма мандрівниками. Усі енґріанські історії об'єднані місцем дії та історичним контекстом та наскрізними персонажами. Чоловічі персонажі представлені двома антагоністами: втіленням романтичної уяви Шарлоти – герцогом Веллінгтоном та демонічним персонажем Бренвелла, втіленням пороку Олександром Персі. У рамках циклу вони подекуди змінюють імена, але ідейна сутність образу залишається незмінною. Шарлотта акцентує увагу на особистісних аспектах зображення головних героїв – їх внутрішній світ, почуття, переживання. Її герой – герцог Веллінгтон (Wellington), образ якого Бронте поступово витісняється образами його синів: старшим – Артуром, маркізом Доуро (Marquis Douro), пізніше герцогом Заморни (duke of Zamorna), і молодшим – лордом Чарльзом Веллзлі, що згодом постав в образі цинічного хронікера, критика й оповідача Чарльза Таунзенда (Charles Townshend) (Бесараб, 2015; Bronte, 1986).

Маркіз Доуро, Артур, він же король Енґрії і герцог Заморни в історіях репрезентований як варіант байронічного героя. Прототипом персонажа є Артур Річард Веллзлі (1807–1884) – реальна історична особа, старший син герцога Веллінгтона, британського військового лідера, противника Наполеона Бонапарта, який не лише захищав Британію, але й звільнив від французького контролю Іспанію й Португалію. Разом із пруською армією він здобув перемогу над Наполеоном у битві при Ватерлоо.

Герой Бренвелла – Олександр Персі (збірний образ військово-політичних опонентів Веллзлі), у різних історіях відомий під іменами Рога, полковника Августуса Персі, графа Нордангерленда. Маккіавеліанська особистість, зраджує свого колишнього друга маркіза Доуро і стає його найлютішим ворогом. Пізніше висланий з країни за спробу повалити владу, Персі стає піратом і повертається до Ендрії вчинити заколот.

У центрі основного конфлікту більшості ендріанських історій – особистість герцога Заморни і його суперечливі стосунки з Олександром Персі. Після кількох любовних пригод і шлюбів Заморна одружується з його дочкою. Отримавши титул графа Нордангерленда і ставши королем Ендрії, він призначає тестя своїм прем'єр-міністром. Але порочна натура Персі перемагає його лояльність до зятя й він повстає проти Заморни, що робить дочку Персі і дружину Артура жертвою чоловічих конфліктів. Її доля типова для романтичних героїнь, які знаходяться в епіцентрі пристрастей та зазвичай є їх жертвами. Водночас в образі героїні очевидні риси жінки-жертви, яка, пізніше у творах письменників «блискучої плеяди» підкоряється обставинам.

Ранній герой перших історій циклу Бронте сприймається як досконалий: і внутрішньо, і зовнішньо вони гармонійні. Позитивні персонажі гарні зовнішньо, негативні – непривабливі. Концепція особистості є досить однозначною. У завершальних історіях циклу саг, сутність героїв вже більш складна і неоднозначна, бачимо них поєднання у структурі одного образу суперечливих рис.

Перший твір юнацького циклу Ш. Бронте з більш менш окресленими центральними персонажами – «Мерієн проти Зенобії» (1829–1833). Він складається з кількох розділів, кожен із яких має свою назву і дату написання: «Альбїон та Марина» (1830), «Суперниці» (1830), «Весілля» (1832), «Зенобія та Рог» (1833). Усі ці розділи-твори об'єднані персонажами, конфліктом, тематикою: військово-політичне протистояння між маркізом Доурським та його опонентом Олександром Рогом; кохання молодих людей Альбїона та Марини, маркіза Доуро і Мерієн Х'юм; ревнощі й помста знехтуваної маркізом «світської дами» Зенобії Цельзії Елдрінгтон. Головні образи твору отримують продовження в наступних юнацьких циклах.

В основі оповіді розділу-твору «Альбїон та Марина» – улюблений письменницею романтичний прийом контрасту. На тлі буденного пейзажу й скромних фермерських будинків зображується розкішний палац герцога Стретеллера (Strathellerae): «Прекрасна вілла або, скоріше,

палац цього пана був розташований на пагорбі. Обнесений величезним парком і оповитий тінню стародавнього лісу він, здавалося, гордо вимагає васального поклоніння від оточення» (Переклад наш; Bronte, 1986: 197).

Головні герої оповіді – молоді закохані – син герцога Стретеллера Альбїон (або Артура) і дочка лікаря Марина Енгус, яким довелося випробовувати силу свого кохання й вірності довгою вимушеною розлукою. На четвертому році розлуки, коли образ коханої послабшав у його пам'яті, Альбїон був готовий піддатися чарам нової знайомої, світської пані Цельзії Елдрінгтон, відіння образу Марини стримало його і він покинув Ендрію. Повернувшись до Англії, він дізнається про загибель Марини, яка, подібно до романтичних героїнь, загинула від душевних страждань, повіривши чуткам про загибель коханого. Тут впізнаємо долю типово байронівських героїнь, Медори («Корсар»), Зулейки («Абідосська наречена») (Бесараб, 2015).

Щодо інших персонажів розділу, вони досить епізодичні, виступають як фонові для акцентування центральних персонажів. Так, поки лише мимохідь згадується герцог Стретеллерей, батько Альбїона, майбутнього маркіза Доуро, герцог Веллінгтон. Персонаж з історичним прототипом. А прекрасний палац Strathfieldsay, за словами одного з редакторів ранніх творів письменниці Дж. Баркер, є аналогом маєтку в Хемпширі, що був подарований парламентською комісією герцогу Веллінгтону на знак подяки за перемогу у війні з Бонапартом (Bronte, 1986: 286).

У наступному розділі «Суперниці» Марина Енгус стає Мерієн Х'юм, Альбїон – тепер Артур. Зовнішність, внутрішні стани, громадський статус, типажі героїв зберігаються. Створюється враження, що Ш. Бронте забула кінцівку попереднього розділу й вирішила переписати або дописати її в наступному. Сама письменниця задалегідь спростовує цю думку в передмові до «Альбїона та Марини», підкреслюючи, що «перший розділ написаний нею під якимось незрозумілим впливом», у результаті – «фінал першого розділу абсолютно далекий від істини», у той час як «Альбїон і Марина живі й здорові» (Bronte, 1986: 196). У цій частині Марина, тепер уже Мерієн, щаслива й кохана, чим викликає ненависть і ревнощі з боку леді Зенобії, шалено закоханої в Артура, маркіза Доурського.

У розділі «Весілля» йдеться про щасливий шлюб уже відомих за попередніми розділами закоханих. Уперше в юнацькому циклі з'являється образ оповідача, безпосереднього свідка й учас-

ника подій. І останнім є розділ «Зенобія та Рог», у якому розповідається про сімейне життя жорстокого, емоційно нестриманого Рога та його ексцентричної й егоїстичної дружини Зенобії, їхні стосунки в контексті індивідуальних життєвих прагнень (Бесараб, 2015).

У цілому герої твору «Мерієн проти Зенобії» – втілення протистояння добра і зла, (Марина проти Зенобії, маркіз Доуро проти Рога), протистояння, яке було спроектоване авторкою в площину особистісних взаємин основних персонажів і художньо реалізувалося в їхніх характерах і вчинках.

Марина Енгус – тендітна дівчина з чистою душею і помислами – типова романтична героїня «європейського типу» – протилежність світській пані, леді Зенобії Цельзії Еллінгтон, типово «східної жінки» нестримні емоції, якої підштовхують до злочину і на руйнування своєї власної особистості водночас поєднуючись зі світськими манерами байронівських англійок «Дон Жуана».

У цілому персонажі перших творів юнацького циклу Ш. Бронте сприймаються як романтичні герої-символи і постають або «янголами у плоті», або «втіленням зла». Подібне означення притаманне як для жіночих, так і для чоловічих персонажів історії «Мерієн проти Зенобії». Наприклад, Марина, вона ж Мерієн Х'юм (наречена маркіза Тагузького в розділі «Альбїон та Марина» й маркіза Доурського в «Мерієн проти Зенобії» відповідно), й Альбїон, пізніше Артур (маркіз Тагузький в «Альбїоні та Марині», маркіз Доурський в «Мерієн проти Зенобії») – це все позитивні герої. Вони благородні, мають спокійний м'який характер, здатні любити й готові до самопожертви заради щастя коханої людини. Очевидно, що, порівняно з персонажами зрілих романів Ш. Бронте, образи, зображені в юнацьких доробках – лише перші спроби пера, ескізи, підготовка автора до створення майбутніх досконалих образів героїнь.

Наступний розділ аналізованої історії більш детально знайомить з жіночими образами Марини Енгус та леді Зенобії Еллінгтон, лише мимохідь окреслюючи леді Стретелерей, герцогиню Веллінгтона, матір маркіза Доурського. Головні жіночі образи зовні й внутрішньо протилежні один одному об'єднані коханням до маркіза Доурського.

Марина – юна донька шотландця, лікаря герцога Стретеллера, який мешкає в усамітненому будинку, Оквуд Хаузі. Марина – стримана у вияві своїх емоцій, готова на самопожертву заради близьких, щира й природна, вона контрастує з образами світських дам, яких маркіз зустрічає в африканському «вищому світі», так само, як природа проти-

ставлена суспільству й цивілізації. Саме чарівність Марини, що гармонійно поєднується з витонченими манерами, глибоко вразила леді Стретелерей, а пізніше – й її сина, маркіза Доурського.

Образ Марини ще не має чіткої соціальної детермінованості. Її життя проходить відокремлено, далеко від суспільства, поза громадськими зв'язками. Нам лише відомо, що вона донька придворного лікаря. Цим обмежуються знання про оточення, у якому вона виховувалася й формувалася як особистість. Марина не змінює суті свого характеру протягом усієї історії, не зазнає особистісних трансформацій і являє собою певну романтичну сталість. Марина належить до типу героїнь, знайомих із романтичної літератури, які очікують щастя, не маючи можливості самостійно що-небудь змінити у своїй долі.

Інша героїня цього розділу Зенобія, якій «смаглявий колір обличчя, підкреслений мантією з темно-червоного вельвету, обробленою горностаєм і чорним страусиним пір'ям,.. додає величі її зовнішності» поєднуючись з її гарячою вдачею (Bronte, 1986: 203). Але для Бронте вона – негативний персонаж, який обов'язково буде покараний за свої гріхи: поведінку, що виходить за межі загальноприйнятої, готовність учинити злочин заради задоволення власних бажань, що суперечать вікторіанській моралі. Так відбувається і з Зенобією, приреченою на нещасливе життя в шлюбі з ненависним їй, жорстоким Рогом. Винагорода за чесність і розсудливість (подібно до Дж. Остен) буде в подальшому, в кінцевому результаті суперництва Зенобії й Мерієн Х'юм у боротьбі за серце й руку маркіза Доуро, де героїня, яка вміє терпляче чекати щастя (у цьому випадку Мерієн Х'юм), отримує його в шлюбі з коханим.

Образ Зенобії Еллінгтон має певну історичну основу, що підкреслюється її ім'ям та рисами обличчя. На створення образу Зенобії письменницю надихнули особистості видатних жінок різних історичних періодів (Клеопатра, Жермена де Сталь), у яких авторка запозичила для своїх героїнь обдарованість різноманітними талантами. Посилаючись на думку невідомого енгріанського поета, автор називає Зенобію «найбільш ученою жінкою її століття», «сучасною Клеопатрою, Вердополітанською де Сталь» (Bronte, 1986: 203). У сімейному житті вона, однак, подібно до інших героїнь вікторіанського періоду, залежна від власного становища, де будь-яка непокора волі сильного чоловіка веде до серйозних конфліктів і може загрожувати героїні загибеллю. Зенобія, подібно до Беатріче Ченчі (Шеллі), стає жерт-

вою деспота, її чоловіка. Але, на відміну від неї, Зенобія сама створила собі таку життєву ситуацію. У характері Зенобії є те, що неприйнятно для самої Ш. Бронте та її «улюблених героїнь», – підступність, хитрість і підлість. Зенобію не турбує морально-етичний бік її вчинків; «всі засоби підходять» задля досягнення поставленої мети, заради задоволення власних бажань і пристрастей. Зенобія – уособлення недоліків притаманних романтичному герою-лиходієві.

Висновки. Підсумовуючи все вищезазначене, можемо констатувати, що система образів ранніх

герої Бронте представлена чітко ідентифікованими контрастами жіночих та чоловічих образів. У цьому очевидне тяжіння письменниці до романтичного створення характерів. Прийом контрасту використовується як у структурі образів героїв, так і в усій образній системі творів, у якій основну увагу автор приділяє саме зображенню почуттів емоцій, пристрастей. Водночас, у цих ще поки невпевнених спробах створити повноцінний образ, типажах як чоловічих, так і жіночих, вбачаємо зачатки формування рис майбутніх потужних образів персонажів зрілої творчості письменниці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Alexander Chr., J. Sellars. The art of the Brontës. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. 510 p.
2. Alexander Chr. The early writings of Charlotte Bronte. Oxford: Billing & Sons Ltd., Worcester, 1983. 329 p.
3. Alexander Chr., M. Smith. The Oxford companion to the Brontës. Oxford: : University press, 2006. 586 p.
4. Відома невідома Ш.Бронте. «Мерієн проти Зенобії». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Зб. наук. праць. Серія: «Філологія». Вип. 17. Одеса, 2015. С. 69–71.
5. Жіночі образи раннього твору Ш. Бронте «Стенкліфський готель» у їх контрастності й варіативності. *Науковий вісник МДУ імені В.А. Сухомлинського* : збірник наукових праць, 2014. (Серія «Філологічні науки»). Миколаїв, 2014. С. 88–97.
6. Бесараб О.М. Творчість Ш. Бронте як нескінчений об'єкт літературознавчих інтерпретацій. *Борисфен*, № 1, січень, 2011. С. 24–25.
7. Bronte Ch. Albion and Marina. The Juvenilia of Jane Austen and Charlotte Bronte / edited by Frances Beer. Penguin Classics, 1986. P. 196–206.
8. Bronte Ch. Juvenilia 1829–1835 / selected, newly transcribed and edited, with an introduction and notes, by Juliet Barker. London; New York : Penguin Books, 1996. 314 p.
9. The Juvenilia of Jane Austen and Charlotte Brontë / ed. Frances Beer. 1986. 389 p.

REFERENCES

1. Alexander Chr., J. Sellars (1995). The art of the Brontës. Cambridge: Cambridge University Press. 510 p.
2. Alexander Chr.(1983). The early writings of Charlotte Bronte. Oxford: Billing & Sons Ltd., Worcester. 329 p.
3. Alexander Chr., M. Smith (2006). The Oxford companion to the Brontës. Oxford: : University press. 586 p.
4. Besarab O.M. (2015). Vidoma nevidoma Sh. Bronte. «Merien proty Zenobii». [Famous unknown Ch. Bronte. «Marien vs. Zenobia»]. *Naukovyi visnyk Miznarodnogo humanitarnogo universitetu*. Zb. nauk. Pratz. Seriya «Filologiya» – Scientific Bulletin of the International Humanitarian university. Collection of science papers. Series: «Philology». Issue. 17. Odessa, 2015. P. 69–71 [in Ukrainian].
5. Besarab O.M. (2014). Zhinochi obrazy rannioho tvoru Sh. Bronte «Stenklifskiy hotel» u yih kontrastnosti ta variatynosti. [Female images of early creative works of Ch. Bronte «Stancliffe's hotel» in their contrast and variety]. *Naukovyi visnyk MDU imeni V.A.Sukhomlynskogo*. Zb. nauk. Pratz. Seriya «Filologichni nauky» – Scientific Bulletin of MSU named in honour of V.A.Sukhomlynskogo. Collection of science papers. Series: «Philological sciences». Mykolaiv. P. 88–97. [in Ukrainian].
6. Besarab O.M. (2011). Tvorchyst Sh. Bronte yak neskinchenyi object literaturoznavechyh interpretatziy. [Creative works by Ch. Bronte as everlasting object of literary scientific interpretations]. *Borisphen*, № 1. Borisphen, № 1. P. 24–25. [in Ukrainian].
7. Bronte Ch. (1986). Albion and Marina. The Juvenilia of Jane Austen and Charlotte Bronte / edited by Frances Beer. Penguin Classics. P. 196–206.
8. Bronte Ch. (1996). Juvenilia 1829–1835 / selected, newly transcribed and edited, with an introduction and notes, by Juliet Barker. London; New York : Penguin Books. 314 p.
9. The Juvenilia of Jane Austen and Charlotte Brontë (1986) / ed. Frances Beer. London; 389 p.

УДК 821-312.9.09(410)Гейман
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-21>

Олександра ГАЗУДА,
orcid.org/0000-0003-1399-6006
аспірант кафедри теорії та практики перекладу
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»
(Ужгород, Україна) aleksandragazuda@ukr.net

КОНСТРУКТИ РЕАЛЬНОСТІ Й ІРРЕАЛЬНОСТІ У ФЕНТЕЗІЙНОМУ ТВОРІ «КНИГА КЛАДОВИЩА» НІЛА ГЕЙМАНА

У статті проаналізовано особливості відображення реального й ірреального світів у творі «Книга кладовища» Н. Геймана крізь призму психоемоційних відчуттів маленького хлопчика Ніка. Виявлено значущі та непередбачувані зовнішні впливи, які переважно мають негативний вплив на ключового персонажа твору «Книга кладовища».

Метою даного дослідження є аналіз сюжету художнього твору «Книга кладовища» Ніла Геймана з поетапним вивченням подій, а також висвітлення емоційно-психологічного настрою персонажів, які перебувають на помежах і реального та ірреального вимірів. Досліджено, що в процесі розгортання сюжетної лінії автор вміло поєднав видимо несумісні життєві явища й процеси, створивши душевно насичену атмосферу, яка оточує персонажі особливим психоемоційним відчуттям. Воно викликає в героїв ляк, і водночас заспокоює їх. Сформоване містичне оточення наповнене мовчазною тишею, спокоєм, шелестінням листя, надгробними плитами з химерними написами. Все це породжує страхітливе й моторошне відчуття незахищеності.

Автор вдалим алегоричним прийомом змалював поєднання двох світів – живого й мертвого, де виявляються містичні й фантомні риси, притаманні головному героєві, який вміє сприймати потойбічне і реальне. Нілу Гейману вдалося розчинити тонку межу між реальним і ірреальним світом, що виявилось в правдивих розповідях як Ніка, так і дівчинки Скарлет з її власними переживаннями. Використовуючи уявно-символічний підхід, автор докладно відображає психоемоційний аспект, пов'язаний зі здатністю людської пам'яті забувати особливо негативні й моторошні життєві події та явища.

Ніл Гейман розбудовує сюжет фентезійного твору навколо відображення психоемоційного стану маленького хлопчика, що безпосередньо впливає на його зовнішню поведінку та внутрішнє сприйняття навколишнього світу. Автор розширює межі його розуміння, пропонує альтернативні варіанти й рішення, які очікують від нього близькі, а також і він сам від себе.

Ключові слова: англійська література, проза Ніла Геймана, реальність, ірреальність, сюжетна композиція, фабула, психоемоційні відчуття.

Oleksandra GAZUDA,
orcid.org/0000-0003-1399-6006
Graduate Student at the Department of Theory and Practice of Translation
Uzhorod National University
(Uzhorod, Ukraine) aleksandragazuda@ukr.net

CONSTRUCTS OF REALITY AND UNREALITY IN THE FANTASY NOVEL “THE CEMETERY BOOK” BY NEIL GAIMAN

The article analyzes the features of the display of real and unreal worlds in N. Gaiman's "The Graveyard Book" through the prism of psycho-emotional feelings of the little boy Bod. Significant and unpredictable external influences are discovered, which mostly have a negative impact on the main character of the novel "The Graveyard Book". The purpose of this investigation is to analyze the plot of the novel "The Graveyard Book" by Neil Gaiman with a step-by-step study of events, as well as coverage of the emotional and psychological mood of the characters who are on the border of real and unreal dimensions. It was investigated that in the process of unfolding the storyline, the author skillfully combined distinguishably incompatible life phenomena and processes, creating a soulful atmosphere that surrounds the characters with a special psycho-emotional feeling. It frightens the heroes, and at the same time calms them down. The formed mystical environment is filled with silent silence, peace, rustling leaves, tombstones with whimsical inscriptions. All this gives rise to a frightening and scary feeling of insecurity. The author used a successful allegorical technique to depict the combination of two worlds – of the living and the dead, where mystical and phantom features are revealed, inherent the main character, who knows how to perceive the otherworldly and the real. Neil Gaiman managed to dissolve the fine line between the real and unreal world, which was revealed in the true stories of both Bod and the girl Scarlet with her own experiences. Using an imaginative and symbolic approach, the author reflects in detail the psycho-emotional aspect associated with ability human memory to forget especially negative and scary life events and phenomena.

Neil Gaiman builds the plot of a fantasy novel around reflection of the psycho-emotional state of a little boy that directly affects his external behavior and internal perception of the surrounding world. The author expands the boundaries of his understanding, offering the alternative options and solutions that are expected from his relatives, as well as from himself.

Key words: *English literature, Neil Gaiman's prose, reality, unreality, plot composition, plot, psycho-emotional feelings.*

Постановка проблеми. Основний авторський задум при формуванні сюжетної лінії дитячого фентезійного роману «Книга кладовища» («The Graveyard Book», 2008) пов'язаний з конкретними життєвими ситуаціями Ніла Геймана, а саме з відвідинами померлих родичів на цвинтарі. Цей задум виник внаслідок спостережень за його маленьким сином, який, граючись на церковному подвір'ї поруч з кладовищем, катався на триколісному велосипеді. Однак, автору вдалося втілити цю ідею на відстані значного часу. Слід відзначити, що задум автора базується на ексцентричності сюжетної побудови, сутність якої стає зрозумілою вже з самої назви книги – «Книга кладовища». Ніл Гейман не зауважує своє власне «Я», не боїться відкрити його й подати на розгляд всього світу. Все, що він пропонує читачеві, виходить із його світоглядного розуміння реальності й ірреальності. Через це книгу легко читати, хоч вона й відповідає на багато проблемних питань повсякденного життя, над якими людина не завжди задумується.

Авторський підхід до викладу сюжету забезпечує однаково легке сприйняття прочитаного як для дітей, так і для дорослих. Мотивованість Н. Геймана виявляється у його творчому потенціалі, власній індивідуальності, чуттєво-емоційному та естетичному відображенні навколишнього середовища. З цього випливає його можливість сформулювати дивовижний світ і вражаюче оточення, які істотно відрізняються від уже існуючих творчих концепцій.

Аналіз досліджень. Дитячий фентезійний роман «Книга кладовища» Н. Геймана привернув увагу американського письменника Тревора Карлсона (Trevor Carlson), який зазначив: «Виходь у світ. Твори своє власне життя. Будь героєм своєї історії. Роби помилки та повертайся. Ті, хто виростив тебе, вже прожили своє життя. Тепер... твоя черга. Успіхів» (Carlson 2023). Натомість в огляді видання «New York Times Book Review» наголошується досягнення Нілом Гейманом вершинної мистецької моделі: «У цьому дивовижному романі Ніл Гейман іде слідами оповідачів давніх часів, плетучи казку про незабутні чари» (Edinger 2023). Заслужують на увагу й інші оцінки в авторитетних ЗМІ: «Немов шматочок чорного шоколаду на Гелловін, цей роман виявляється багатим, гірко-солодким і дуже ситним» («Washington

Post») (Quattlebaum 2008); «Твір – сумний, дотепний, мудрий і моторошний. Його повинен прочитати кожен, хто є або колись був дитиною» (Kirkus Reviews 2008); «Ця лаконічна, похмура, пікантна пригода заслуговує на те, щоб стати сучасною класикою дитячої літератури: у ній більше таємниці, хвилювання та мудрості в одному розділі, ніж у всіх дилемах мильної опери, порожній акробатиці та моральному догматиці на тих тисячах сторінок «Поттера» («The Independent») (Robshaw 2009); «Важко придумати більш приємне й моторошне місце на 300 сторінках» («The Guardian») (Shannon 2020). В цілому, в оглядах увиразнюється вражаючий успіх та окремішне місце твору «Книга кладовища» у сучасному літературному світі.

Джо Гілл, автор роману «Серцеподібна коробка» («Heart-Shaped Box»), в оцінці твору «Книга кладовища» Ніла Геймана зазначив феноменальність тексту з огляду на бездоганність наративу, створення особливої напруги та «темне, майже шовкове» почуття гумору (Hill 2008). Своє захоплення висловив і Гарт Нікс, перу якого належить трилогія «Старе Королівство» («The Abhorsen Trilogy») (Shannon 2020). У свою чергу, Голлі Блек, співавторка серії дитячих фантастичних книг «Хроніки Спайдервіка» («The Spiderwick Chronicles»), увиразнила здатність Ніла Геймана звертатися до широкого читачького загалу (Black 2023). Усі ці судження засвідчують визнання творця «Книги кладовища» з боку інших видатних письменників, сучасників Ніла Геймана.

Метою даного дослідження є аналіз сюжету художнього твору «Книга кладовища» Ніла Геймана з поетапним вивченням подій, а також висвітлення емоційно-психологічного настрою персонажів, які перебувають на межі між реальним та ірреальним виміром.

Виклад основного матеріалу. Поетапне розгортання сюжетної лінії фентезійного роману «Книга кладовища» відбувається на старому цвинтарі, створюючи передбачувану психоемоційну атмосферу. В уяві реципієнта постає містичне середовище, яке викликає душевне збентеження, переплетене з тривожним очікуванням чогось жахливого й неприємного, неспокою та стурбованістю. При цьому Ніл Гейман вдало поєднав зримо непокдані аспекти життя, які можуть і лякати, і заспокоювати одночасно.

Сюжет твору «Книга кладовища» розгортається навколо химерної пригоди маленького хлопчика, який втратив свою сім'ю через жорстоке вбивство. Дивом протагоніст вижив, опинився на нічній вулиці, а відтак і на старому кладовищі, де на нього натрапляють мертві мешканці цвинтаря. Вони прагнуть вирішити долю хлопчика голосуванням, називаючи його «Ніх», або ж «Ніхто», оскільки вони не знають його імені. Незважаючи на початкове невдоволення мешканців цвинтаря, хлопчик знаходить прихисток тут на довгі роки. Бездітна вікторіанська пара привидів, містер і місіс Оуен, усиновлює його, виховує як рідного. Окрім того, усі мешканці цвинтаря оточують його своєю турботою.

Зародження кризової ситуації пов'язане з випробуванням, коли без допомоги батьків, прокинувшись вночі, Ніх був змушений самотійно перелазити через високі краї дитячого ліжечка: «That night, he had been woken by the sound ... Awake, he soon became bored, and had begun looking for a way out of his crib. It had high sides, ..., but he was convinced that he could scale it» (Gaiman 2010) / «Тієї ночі його розбудив шум... Прокинувшись, йому стало нудно, і він почав шукати вихід з ліжечка. Воно мало високі краї, ..., але він був впевнений, що подолає це» [переклад – О. Г.]. Він підсвідомо й нерішуче виходить назовні будинку, через відчинені двері, за якими незвіданий світ, що вабить. Н. Гейман з самого початку не залишає хлопчика без підтримки. Так, символічним образним явищем виступає туман, який, огортаючи хлопчика, дає відчуття певної захищеності: «The fog wreathed around him like a long-lost friend» (Gaiman 2010) / «Туман огорнув його, неначе близький друг» [переклад – О. Г.]. Під впливом цього враження у дії малюка вселилася впевненість: «And then, uncertainly at first, then with increasing speed and confidence, the boy tottered up the hill» (Gaiman 2010) / «Спочатку невпевнено, а потім, все швидше й впевненіше хлопчик пошкандибав на гору» [переклад – О. Г.].

На території кладовищі Ніх долає всі ступені особистісного розвитку, тісно пов'язані з дружбаю, безкорисливими взаєминами, побудованими на взаємодопомозі, довірі та щирих почуттях. У цьому процесі справжнім другом, досвідченим учителем і натхненником, провідником у світ дорослого життя для хлопчика виступає Сайлас. Названий герой – носій шляхетних почуттів, високих ідей, споконвічної мудрості й таємничості: «He gave advice, cool, sensible, and unfailingly correct» (Gaiman 2010) / «Він завжди давав спокійні, розсудливі й слухні поради» [переклад – О. Г.].

Однак, образ Сайласа характеризується невизначеністю, оскільки він балансує на межі двоедності, одночасно і не живого, і не мертвого. Ця особливість, яка відрізняє його від привидів, надає можливість відвідувати світ живих, коли є потреба в придбанні продуктів харчування, ліків та інших необхідних речей для Ніха. У створенні образу Сайласа Ніл Гейман використовує міфологічні та фольклорні елементи, наділяючи його незбагненними вампірськими якостями як члена Почесної Варти. Втім, автор зазначає про це тільки штрихами. Ніл Гейман обдаровує Сайласа властивостями наставника, оскільки він передає живому хлопчику Ніху накопичений досвід загробного світу. За відсутності Сайласа ним опікувалася Панна Лупеску, яка, будучи членом Почесної Варти, виступає в образі міфічної особи Божого пса, вовкулаки, людини-перевертня, що вмів перетворюватися у вовка. Перша зустріч Ніха з панною Лупеску відбулася, коли Сайлас на певний період від'їхав, залишаючи хлопчика на її опіку.

Поступово, під впливом зміни опікунів, змінюється й звичний спосіб життя Ніха, формується новий етап його життя, з новими правилами, притаманними життєвому середовищу, яке оточує шестирічного хлопчика. Він стоїть перед незвіданим, тим, що ховається під завісою таємничості: «What's so important that you have to go away? Bod's six-year-old mind tried to imagine something that could make Silas want to leave him, and failed. «It's not fair» (Gaiman 2010) / «Що ж таке важливе, що ти мусиш іти?», – уява шестирічного хлопчика відмовлялася змальовувати щось аж таке важливе, що могло б змусити Сайласа піти від нього. Так несправедливо» [переклад – О. Г.]. Ніх переживає глибоке психоемоційне відчуття ненависті, яке зміщується з роздратуванням, образою до всіх оточуючих і безмежного жалю до себе: «... felt sorry for himself, and hated everybody. He even hated Silas, for going away and leaving him» (Gaiman 2010) / «... сповнений жалю до себе й ненависті до інших. Він ненавидів навіть Сайласа за те, що він пішов геть, покинувши його» [переклад – О. Г.]. Н. Гейман занурює Ніха в нові непередбачувані життєві ситуації, де він може переосмислити їх, пропустивши крізь призму власного бачення. Таким порятунком є сон без сновидінь, який дає можливість відпочинку, переведення подиху хоча б на короткий період, допомагає зняти морально-психологічну напругу й відновити власні сили: «Then he closed his eyes, and curled into a ball on the grass, and drifted into a dreamless sleep» (Gaiman 2010) / «Хлопчик заплющив очі, згорнувшись в клубок, і поринув у сон без сновидінь» [пере-

клад – О. Г.]. У контексті цього висловлювання оніричний аспект полягає в тому, що Ніх занурюється в сон, де відсутні будь-які візуальні чи емоційні враження, типові для сновидінь.

Уява маленького хлопчика народжує в ньому негативні враження про панну Лупеску, попри переконання Сайласа, що вони зможуть знайти спільну мову: «You will be in good hands with Miss Lupescu, Bod. I am sure that the two of you will get on» (Gaiman 2010) / «Ніхе, ти будеш в хороших руках з панною Лупеску. Я впевнений, ви поладнаєте» [переклад – О. Г.]. Цим словам суперечив прискіпливий погляд панни. Оглянувши хлопчика, вона сказала: «You will report to me on waking, and before you go to sleep» (Gaiman 2010) / «Ти повинен звітуватися мені, коли просинатимешся, і коли лягатимеш спати» [переклад – О. Г.]. Автор підводить читача до розуміння нового бачення й свідомості хлопчика, який повинен довести особистісну відповідальність. На цьому акцентує й панна Лупеску: «I have come a long way to look after you, boy. I hope you are worth it» (Gaiman 2010) / «Я приїхала здалека, щоб доглядати тебе, хлопчику. Думаю, ти цього вартий» [переклад – О. Г.].

Малюк навчається визначальним життєвим постулатам у моторошних умовах кладовища. Приміром, важливість правильного харчування: «What is that? asked Bod, horrified. Good food,” said Miss Lupescu» (Gaiman 2010) / «Що це? – жахаючись, запитав Ніх. – Правильна їжа, – відповіла панна Лупеску» [переклад – О. Г.]. Панна Лупеску і сама вміє готувати здорову їжу для хлопчика. Вона піклується про те, щоб хлопчик зростав, розуміючи світ навколо себе, оволодів багатогранними знаннями про види істот, про те, що існують як живі, так і мертві люди, а також денні і нічні, вищі мисливці і Божі пси: «... there are the living and the dead, there are day-folk and night-folk, there are ghouls and mist-walkers, there are the high hunters and the Hounds of God. Also, there are solitary types» (Gaiman 2010) / «... є живі та мертві, є денний народ та нічний народ, є гулі та туманні ходоки, є вищі мисливці і Божі мисливці. Існують й одинаки» [переклад – О. Г.]. Відчутним є переживання панни Лупеску про Ніха, вона в змозі передбачити певні виклики й загрози, які чекають на нього в майбутньому. Крім цього, навчає хлопчика кликати на допомогу різними мовами: «... she taught him nothing but ways to call for help in every language in the world, and she would rap his knuckles with her pen if he slipped up, or forgot» (Gaiman 2010) / «...вона нічого зайвого його не вчила, лише кликати на допомогу всіма мовами світу, а якщо Ніх помилявся, або забував, вона біла

його ручкою по кісточках пальців» [переклад – О. Г.]. У процесі розкриття образу панни Лупеску автор підводить читача до розуміння її строгого ставлення до Ніха, що проявляється в отриманні якісного результату навчання, задля якого вона не прощає жодних помилок і промахів. Однак, такий підхід дає вагомні наслідки: Ніх навчився концентрувати увагу на здобутті знань, забезпечуючи точність виконання поставленого завдання, вмінні бути слухняним і – певною мірою – покірливим.

Прихильність до хлопчика проявляють усі мешканці загробного світу. Вони присвоюють йому звання почесного громадянина кладовища, що є високою нагородою. Незважаючи на таке прихильне ставлення, Ніх здійснює спроби вийти за рамки кладовища й досягнути навколишній світ. Опікуни, вболіваючи за долю хлопчика, не дозволяють йому цього робити, бо небезпека й досі велика, а вбивця все ще жадає покінчити з ним. Навіть побоювання не переборює прагнення маленького живого Ніха покидати бодай інколи такий знайомий для нього потойбічний світ і поринути у зовсім незвідане для нього середовище. Це призводить до знайомства з дівчинкою на ім'я Скарлет, яка з батьками відвідувала кладовище. Скарлет Ембер Перкінс – п'ятирічна жива дівчинка, яка знайомить Ніха з незаниманим довкіллям. Ніх, навпаки, добре володіючи містичними й примарними властивостями, зокрема вмінням бачити і розмовляти з мертвими, прагне правдиво розповісти про таємниці потойбіччя. Алегорично поєднує два світи – живий і мертвий – розповідь Ніха про людей і події, які колись були живими, але вже давно померли: «He in his turn would tell her about the days when the people in the graves had been alive – how Sebastian Reeder had been to London Town and had seen the Queen,...» (Gaiman 2010) / «Він по черзі оповідав історії про ті часи, коли жили ті люди, які померли, – як Себастьян Рідер їздив до Лондона і бачив королеву,...» [переклад – О. Г.]. Незабаром дівчинка переселяється з родиною до Шотландії, і тільки через десять років повертається й навідує Ніха, який все ще проживає на цвинтарі.

Поруч зі Скарлет формується новий художній образ, який є втіленням добродушного холостяка містера Фроста. В його намірах читач впізнає Джека Мороза, який не покинув наміри розквітатися з Ніхом, і прагне використати дружні стосунки Скарлет до Ніха. Проте Сайлас та панна Лупеску, які водночас є членами Почесної Варти, виступають на захист Ніха, ідучи війною проти таємно-змовницького товариства під назвою Джеки-на-всі-руки-майстри.

У чому полягає детермінована та нестримна жага Джека знищити маленького хлопчика? Читач знаходить відповідь у тексті: «Long time ago, one of our people – this was back in Egypt, in pyramid days – he foresaw that one day, there would be a child born who would walk the borderland between the living and the dead. That if this child grew to adulthood it would mean the end of our order and all we stand for» (Gaiman 2010) / «Дуже давно, ще коли будували піраміди, один із наших єгипетських братів навіщував, що колись народиться дитя, яке перейде межу між світом живих і мертвих. І якщо це дитя виросте, то нашому братерству і всій нашій справі настане кінець» [переклад – О. Г.]. Зрештою, Ніл Гейман утверджує триумф добра в одвічній боротьбі зі злом.

Крізь призму уявно-символічного підходу Ніл Гейман висвітлює психо-емоційний ефект, пов'язаний з властивістю людської пам'яті забувати насамперед негативні життєві події й явища. Зокрема, це відображається в епізоді, коли Сайлас стирає з пам'яті Скарлет пережиті нею жит-

тєві ситуації: «People want to forget the impossible. It makes their world safer» (Gaiman 2010) / «Люди хочуть забути неможливе. Це робить їхній світ безпечнішим» [переклад – О. Г.].

Ніл Гейман розбудовує сюжет фентезійного твору навколо відображення психоемоційного стану маленького хлопчика, що безпосередньо впливає на його зовнішню поведінку та внутрішнє сприйняття навколишнього світу. Автор розширює межі його розуміння, пропонуючи альтернативні варіанти й рішення, які очікують від нього близькі, а також і він сам від себе.

Висновки. У процесі ознайомлення з фентезійним твором Н. Геймана читач поступово пізнає психоемоційний стан, відчуття та переживання маленького героя Ніха, який, непередбачено для себе, зазнає впливу як реальному, так і потойбічного світів. Ця взаємодія із несподіваними обставинами приносить йому не лише горе та негативні емоції, але й народжує внутрішню надію та робить його витривалим у протистоянні з зовнішніми загрозами та новими викликами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Carlson T. The Graveyard Book. *The Formula Podcast with Trevor Carlson*. URL: <https://podcasts.apple.com/us/podcast/the-formula-podcast-with-trevor-carlson/id1267588749> (25.11.2023).
2. Edinger M. (Raised by Ghosts. *New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2009/02/15/books/review/Edinger-t.html> (25.11.2023).
3. Quattlebaum M. (2008). For Young Readers: Books That Spook. *Washingtonpost*. URL: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/10/16/AR2008101603380.html> (25.11.2023).
4. Shannon S. My favourite book as a kid: Sabriel by Garth Nix. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/books/booksblog/2020/apr/15/my-favourite-book-as-a-kid-sabriel-by-garth-nix-samantha-shannon> (25.11.2023).
5. Robshaw B. The Graveyard Book, By Neil Gaiman. *Independent*. URL: <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/reviews/the-graveyard-book-by-neil-gaiman-1803231.html> (25.11.2023).
6. Kirkus Reviews The Graveyard Book. URL: <https://www.kirkusreviews.com/book-reviews/neil-gaiman/the-graveyard-book/> (25.11.2023).
7. Hill J. The Graveyard Book is everything everyone loves about Neil Gaiman. URL: <https://www.booksoup.com/book/9780062081551> (25.11.2023).
8. Black H. The Graveyard Book is endlessly inventive... URL: <https://thegraveyardbook3.weebly.com/> (25.11.2023).
9. Gaiman N. The Graveyard Book. URL: https://www.google.com.ua/books/edition/The_Graveyard_Book/OXmobwAACAAJ?hl=uk (25.11.2023).

REFERENCES

1. Carlson T. (2023) The Graveyard Book. *The Formula Podcast with Trevor Carlson*. URL: <https://podcasts.apple.com/us/podcast/the-formula-podcast-with-trevor-carlson/id1267588749> (25.11.2023)
2. Edinger M. (2023) Raised by Ghosts. *New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2009/02/15/books/review/Edinger-t.html> (25.11.2023)
3. Quattlebaum M. (2008). For Young Readers: Books That Spook. *Washingtonpost*. URL: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/10/16/AR2008101603380.html> (25.11.2023)
4. Shannon S. (2020). My favourite book as a kid: Sabriel by Garth Nix. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/books/booksblog/2020/apr/15/my-favourite-book-as-a-kid-sabriel-by-garth-nix-samantha-shannon> (25.11.2023)
5. Robshaw B. (2009). The Graveyard Book, By Neil Gaiman. *Independent*. URL: <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/reviews/the-graveyard-book-by-neil-gaiman-1803231.html> (25.11.2023)
6. Kirkus Reviews (2008). The Graveyard Book. URL: <https://www.kirkusreviews.com/book-reviews/neil-gaiman/the-graveyard-book/> (25.11.2023)
7. Hill J. (2008). The Graveyard Book is everything everyone loves about Neil Gaiman. URL: <https://www.booksoup.com/book/9780062081551> (25.11.2023)
8. Black H. (2023). The Graveyard Book is endlessly inventive... URL: <https://thegraveyardbook3.weebly.com/> (25.11.2023)
9. Gaiman N. (2010). The Graveyard Book. URL: https://www.google.com.ua/books/edition/The_Graveyard_Book/OXmobwAACAAJ?hl=uk (25.11.2023)

УДК 811.161.1'373.45

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-22>**Ольга ГРИНЬКО,***orcid.org/0000-0002-7762-823X*

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри теорії та практики перекладу

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

(Одеса, Україна) *olga.grynko.1@gmail.com***Катерина БЕЗПАЛОВА,***orcid.org/0009-0001-9298-1250*

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри теорії та практики перекладу

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

(Одеса, Україна) *kate.bezpalova@gmail.com*

ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ СКЛАДНИХ ЗА СТРУКТУРОЮ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛО-УКРАЇНСЬКИХ ЮРИДИЧНИХ СЛОВНИКІВ)

Стаття систематизує, описує характеристики та проводить комплексний аналіз особливостей перекладу англomовних юридичних термінів українською мовою в словниках юридичних словників. Головною складністю для перекладача при роботі з юридичними термінами є їхня багатозначність, яка спостерігається не лише при переході лексичної одиниці в інші галузі науки, але й всередині самої юридичної галузі. У світлі посилення глобалізації та наростання міжнародних зв'язків в науці та техніці виникає важливість вивчення та адекватного перекладу юридичної термінології. Стаття розглядає виклики, що стоять перед перекладачами та термінологами у галузі правознавства, зосереджуючись на міждисциплінарному підході – між лінгвістикою та правовою наукою. Теоретико-методологічною базою стали праці визнаних дослідників, таких як В.І. Карабан, щодо термінів та їхньої структури. Робота детально аналізує визначення «терміну», враховуючи такі критерії, як прямий зв'язок з об'єктом, відсутність конотаційних компонентів та відсутність синонімії. Властивості термінів, такі як системність, однозначність та чіткість визначення, систематизовані для подальшого поліпшення юридичного перекладу. Автори використовують корпус 300 англomовних термінів, що містять компоненти *law, act, case*, відібрані із двох відомих юридичних словників. Дослідження фокусується на термінах-словосполученнях, складених з двох чи більше слів. Обговорюється необхідність розуміння контексту, жанру та реалій юридичних систем інших країн для успішного перекладу. Автори визначають низку факторів, як-от системні відмінності судочинства, традиції складання документів, термінологічна синонімія та інші, які ускладнюють переклад відповідних термінів. Наголошується на необхідності глибокого розуміння не лише двох мов, але й специфіки юридичних реалій країн, що сприяє вдосконаленню якості перекладу та забезпечує точне відтворення сенсу в мові перекладу.

Ключові слова: терміни, переклад термінів, юридичний переклад, складні терміни.

Olga GRYNKO,*orcid.org/0000-0002-7762-823X*

PhD in Philology,

Associate professor at the Department of Theory and Practice of Translation

Odesa National I.I. Mechnikov University

(Odesa, Ukraine) *olga.grynko.1@gmail.com***Kateryna BEZPALOVA,***orcid.org/0009-0001-9298-1250*

PhD in Philology,

Associate professor at the Department of Theory and Practice of Translation

Odesa National I.I. Mechnikov University

(Odesa, Ukraine) *kate.bezpalova@gmail.com*

ON THE ISSUE OF TRANSLATION OF COMPOUND LEGAL TERMS (BASED ON THE ENGLISH-UKRAINIAN LEGAL DICTIONARIES)

This article aims to systematize, describe characteristics, and conduct a comprehensive analysis of the peculiarities of translating English legal terms into Ukrainian in legal dictionaries. The primary complexity for translators working with legal terms lies in their polysemy, which is observed not only when transitioning lexical units between different scientific fields but also within the legal domain itself. In light of the intensification of globalization and the increase in international connections in science and technology, there is a growing importance of studying and appropriately translating legal

terminology. The article examines the challenges faced by translators and terminologists in the field of jurisprudence, focusing on an interdisciplinary approach between linguistics and legal science. The theoretical and methodological foundation is based on the works of recognized researchers such as V.I. Karaban, regarding terms and their structure. The paper provides a detailed analysis of the definition of a "term," considering criteria such as a direct connection with the object, absence of connotative components, and lack of synonymy. Properties of terms, such as systematicity, unambiguity, and clear definition, are systematized for the further improvement of legal translation. The authors utilize 300 English terms with "law," "act," "case," components selected from two well-known legal dictionaries. The research specifically examines compound terms consisting of two or more words. The article discusses the necessity of understanding the context, genre, and realities of legal systems for successful translation. The authors identify a range of factors, such as systemic differences in legal proceedings, traditions of document drafting, terminological synonymy, and others, complicating the search for corresponding terms. Emphasis is placed on the need for a deep understanding not only of two languages but also of the specifics of legal realities in countries, contributing to the enhancement of translation quality and ensuring the accurate reproduction of meaning in the translated language.

Key words: term, translation of terms, legal translation, compound terms.

Постановка проблеми. Актуальність теми представленого дослідження визначається тим фактом, що юридична термінологія є одним із значущих сегментів галузевих терміносистем, адже правознавча термінологія використовується не тільки в професійному середовищі, а й у багатьох сферах мовної комунікації. З цим пов'язаний великий попит на вивчення мови права для професійних цілей та переклад юридичної документації, що вимагає чіткого розуміння особливостей функціонування та перекладу юридичних термінів з окремими компонентами.

В епоху глобалізації та зміцнення міжнародних зв'язків між представниками різних науково-технічних галузей, гостро потрібні нові терміни для позначення предметів і понять, що виникли або поглинулися в тій чи іншій країні. Це пояснює той факт, що словниковий запас різних мов збільшується, в основному за рахунок нових термінів. Кожна галузь знання має свої терміни, які відображають властивості об'єктів пізнання. Проблема перекладу юридичної термінології має міждисциплінарний характер і знаходиться на стику лінгвістики та права.

Корпус термінів перебуває в постійному русі, зазнає розвитку і розширює свої межі. До дослідження термінології залучені і лінгвісти (термінознавці, перекладачі, лексикографи) і термінологи – представники відповідних галузей науки і техніки. Якісний юридичний переклад неможливий без базових знань юриспруденції та тонкощів правової системи. Незважаючи на прагнення до гармонізації міжнародно-правової термінології, питання перекладу та тлумачення термінології залишаються актуальними.

Аналіз досліджень. Теоретико-методологічною базою дослідження послуговували доробки В.І. Карабана, М. І. Любченко, Л.О. Бекрешевої, Л.Л. Нелюбіна та інших дослідників щодо визначення такого складного поняття, як термін, особливостей його структури, власне юридичних

термінів та їхніх особливостей, а також роботи Л.П. Білозерської, О.А. Шаблій, Ф.А. Циткіної та інших, які присвячені класифікаціям способів перекладу термінів та пов'язаними перекладознавчими труднощами.

В Україні вивчення наукової термінології починається формуванням національної літературної мови. З цим пов'язаний інтерес до українського наукового слова, що створює серйозні стимули для створення терміносистем. Згодом низка українських мовознавців присвятила себе дослідженню термінів і термінології, серед них Е.Ф. Скороходько, В.В. Акуленка, І.С. Квітко, І.К. Білодіда та інші.

На першому етапі дослідження було вивчено та систематизовано існуючі погляди на визначення поняття «термін». З цією метою було залучено роботи В.І. Карабана, А.М. Паршина, Л.О. Бекрешевої, Л.Л. Нелюбіна та інших дослідників, які працювали над визначенням цього складного поняття.

Для нашої роботи найдоцільнішим виявилось визначення, запропоноване В.І. Карабаном (Карабан, 2002), який визначає термін як мовний знак; цей знак номінує поняття спеціальної професійної галузі науки та техніки.

Крім того, було визначено *критерії*, за якими ту або іншу мовну одиницю можна віднести до терміну (Л.П. Білозерська, Н.В. Возненко, С.В. Радецька, 2010 та інші), а саме:

- прямий зв'язок з об'єктом (денотатом);
- відсутність конотаційних компонентів в семі (суб'єктивної оцінки);
- відсутність синонімії, зокрема по ядровому компоненту.

Також було систематизовано *властивості* термінів (Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк, 1994 та інші):

- системність (належність до окремої термінологічної системи); незалежність від контексту;
- однозначність;
- чіткість визначення;

- стислість, лаконічність;
- відсутність конотативних значень та стилістичної забарвленості;
- значення компонентів відповідає змісту лексичної одиниці в цілому.

Окремо було розглянуто особливості структури термінів в цілому, та і до юридичних термінів зокрема, та підходи до їхньої категоризації.

Мета статті полягає у виявленні, систематизації, описі характеристик та спробі комплексного аналізу особливостей перекладу англomовних юридичних термінів українською мовою в залученому матеріалі дослідження.

Матеріалом дослідження стали 300 англomовних термінів, що містять компоненти *law, act, case*. Залучені терміни були відібрані методом суцільної вибірки з двох Англо-українських юридичних словників, один з яких укладений А.В. Фещуком (Фещук, 2008), а інший – В.І. Карабаном (Карабан, 2004).

Оскільки елемент *law* є найпоширенішим та найпродуктивнішим в юридичних словниках та текстах, для запобігання його значного превалювання над іншими досліджуваними елементами, було відібрано по 100 термінів для кожного досліджуваного слова. При цьому, ми досліджували лише терміни-словосполучення, тобто терміни, які склалися з двох або більше слів.

Виклад основного матеріалу. В роботі ми відмовилися від розподілення термінів з сферою вживання та семантичним принципом, оскільки межі розподілення юридичних термінів на, наприклад, загальноправові, міжгалузеві та галузеві є досить умовними та розмитими. В залежності від власне юридичного документу та рівня професійної або загальної освіченості отримувачів перекладу, терміни можуть переходити з однієї категорії в іншу навіть в межах одного тексту.

В нашому дослідженні ми використовували розподілення термінів за їхньою структурою, виділивши:

- прості терміни (тобто ті, що складаються з одного слова, в тому числі, складені з двох коренів);
- складні (ті, що складаються з 2 або більше слів, незалежно від типу зв'язку між ними).

Під час перекладу термінів, пошук еквівалентних (подібних) термінів рідною мовою (мовою перекладу) слід починати з аналізу термінів в мові оригіналу.

Окрім контексту, важливо визначити жанр юридичного тексту, місце та час складання документу, адже реалії юридичних систем, систем юстиції та правосуддя, посади осіб, що видають документи в державних органах, інститут державного та при-

ватного нотаріату, форма власності підприємств може суттєво відрізнятись від системи, де буде застосовуватися перекладений документ.

Крім того, такий аналіз вказує, які саме лексичні одиниці слід використовувати для окреслення певних понять. Це вимагає від перекладача хорошого розуміння нових та вже існуючих термінів. Передбачає певні фонові знання не тільки двох мов, але й юридичних реалій країн, мови яких використовуються.

Пошук споріднених термінів ускладнюється низкою факторів. З одного боку, системними відмінностями судочинства та права в різних країнах, традиціями складання юридичних документів того. З іншого боку, термінологічною синонімією, традиційною для юридичних текстів подвійною номінацією, наявністю довгих іменникових ланок (препозитивних атрибутивних словосполучень), наявністю скорочень, латинізмів, термінологічного омонімії тощо.

Для нашого дослідження найбільш доцільним видається створення власної робочої класифікації способів перекладу термінів. Отже, для систематизації способів перекладу відібраних термінів будемо використовувати наступне:

- транскрипція, транслітерація, практична транскрипція;
- еквівалент; калькування;
- розширення складу терміну;
- звуження складу терміну;
- описовий переклад; комбінований (змішаний) переклад.

Зауважимо, що транскрипція, транслітерація та практична транскрипція виділені в класифікації лише для звернення до них при аналізі комбінованого (змішаного) перекладу, адже випадки перекладу юридичних термінів-словосполучень одним з цих способів надзвичайно рідкі та в нашій виборці не зустрічалися.

Систематизація та статистичні зведення одиниць вибірки дозволили отримати наступні результати щодо способів перекладу відібраних юридичних термінів.

Найбільш поширеними способами перекладу термінів-словосполучень стали калькування та комбінований переклад (28% та 23,0% відповідно). Така тенденція була цілком очікуваною, адже дослівний переклад (калькування) є одним з найпоширеніших способів перекладу будь-яких словосполучень в цілому, а коли йдеться про суворе дотримання форми та змісту, калькування стає чи не найпродуктивнішим способом інтеграції нових термінів в мову перекладу. Наведемо ще декілька прикладів:

case of death – випадок смерті;
labour law – трудове законодавство.

Щодо комбінованого перекладу, то значна кількість його випадків пояснюється, насамперед, особливостями перекладних юридичних словників. Окрім власне варіанту/варіантів перекладу, залучені словники пропонували юридичні та країнознавчі коментарі. Коментарі подавалися в дужках та виділялися курсивом. Наприклад:

case reserved – особливі правові питання (що передаються за узгодженням сторін або арбітражем на вирішення суду);

act of loco parentis – дія замість батьків (про державу, стосовно дітей).

Проте зустрічалися поодинокі випадки, коли комбінувалося калькування та транскрипція/практична транскрипція, наприклад:

law competence – правова компетенція;

legal transportation act – дії по легальному транспортуванню.

В ході дослідження ми розмірковували над тим, щоб виділити коментуючий переклад в окрему групу, проте це призвело б до занадто дрібного розподілення вибірки.

Наступною по значущості групою став переклад за допомогою додавання – 18,7% (до якого ми відносили розширення терміну лише на один значущий компонент, виражений прикметником, іменником тощо; прийменники та сполучники сюди не відносилися). Наприклад:

case report(s) – збірка судових рішень;

issue of law – заперечення правового характеру;

act of delinquency – дія делінквентної поведінки.

Наступною за частотністю стало звуження терміну (14%), яке, нагадаємо, передбачає лише механічне зменшення кількості елементу терміну-словосполучення та не впливає на об'єм його семантики. Наприклад:

act of oblivion – помилування;

law enforcement official – судовий виконавець.

Нерідко звуження відбувалося за рахунок того, що елемент *law* при перекладі входив до складу складного слова з коренем «право...», як-от:

law enforcement agency – правоохоронні органи;
legal deed – правочин.

На описовий переклад припадає 12,7% випадків. Серед показових можна навести такі приклади:

case-in-chief – версія, висунута стороною під час допиту викликаних нею свідків;

act malum prohibitum – діяння, лихе лише з огляду на заборону позитивним правом.

На ранніх етапах формування вибірки ми очікували, що цей спосіб перекладу стане одним

з найпоширеніших. Проте значна кількість випадків описового перекладу згодом була віднесена до комбінованого. Це можна пояснити тим, що навіть розгорнутого опису іноді недостатньо для того, щоб розкрити сутність терміну, властивого іншій правочинній системі, тому переклад потребує ще коментаря:

act of bankruptcy – дія, що дає підставу для порушення справи про банкрутство (для визнання банкрутом за судом).

Найменше застосовувалося при перекладі термінів-словосполучень використання еквівалентів (3,6%). При цьому, погляди на те, чи взагалі варто застосовувати поняття еквіваленту до перекладу словосполучень і чи можна чітко розрізнити еквівалент та калькування, досі залишається відкритим.

При систематизації вибірки ми відносили до еквівалентів лише ті випадки де, по-перше, лексичні одиниці в мові перекладу мали форму, відмінну від оригінальної. По-друге, словник пропонував лише єдиний варіант перекладу, без додавання будь-яких коментарів тощо. Наприклад:

law firm – адвокатська контора;

case law – прецедентне право.

Ще одним результатом представленого дослідження стало виявлення конкретних лексем, що використовуються для передачі обраних елементів термінів-словосполучень.

Так, елемент *case* найчастіше передавався українською мовою за допомогою таких слів, як: *справа, випадок прецедент/прецедентний*. В окремих випадках спостерігаємо використання таких відповідників, як *аргумент, обвинувачення, судові рішення, питання, позов*:

judicial case – справа, що підлягає розгляду в суді;

case against smb. – аргумент про ти когось;

matrimonial case – шлюбнорозлучний процес; позов про розлучення.

Найчастотнішими відповідниками компоненту *act* при перекладі юридичних термінів-словосполучень стали лексеми: *акт, закон, дія, рідше – діяння*.

act auditing – акт ревізії (фінансової перевірки), ревізійний акт;

menace act – загрозові дії;

act of security – закон про страхування.

Аналіз перекладу елементу *law* показав, що в залежності від ролі, яку відіграє цей елемент в словосполученні, змінюють варіанти його перекладу.

Так, в словосполученнях, де *law* виступає підпорядкованим елементом, він найчастіше перекладався як: *положення, юрисдикція, судовий, правовий, законодавчий, адвокатський*. Наприклад:

law-office – адвокатська контора;
law expenses – судові витрати.

У позиції головного слова у *law* в багатьох випадках перекладається українськими іменниками: *право* (у значенні «збірка законів, законодавство»), *закон, законодавство*:

sea law – морське право;

welfare laws – законодавство про соціальне забезпечення.

Висновки. У ході дослідження було з'ясовано, що підхід до перекладу юридичних

термінів в цілому з англійської мови українською суттєво не відрізняється від перекладу термінів, що належать до інших сфер людської діяльності (окрім майже повної відсутності застосування транскрипції, транслітерації та практичної транскрипції).

Головною складністю для перекладача при роботі з юридичними термінами є їхня багатозначність, яка спостерігається не лише при переході лексичної одиниці в інші галузі науки, але й всередині самої юридичної галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білозерська Л.П., Возненко Н.В., Радецька С.В. Термінологія та переклад : навчальний посібник. Вінниця : Нова книга, 2010. 232 с.
2. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2002. 576 с.
3. Карабан В.І. Англійсько-український юридичний словник : понад 75 тисяч слів та словосполучень юридичної підмови та близько 160 тисяч українських перекладних відповідників. Вінниця : Нова книга, 2004. 1088 с.
4. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. Львів : Старий Лев, 1994. 216 с.
5. Фещук А.В. Англійсько-український юридичний словник. К. : Наукова книга, 2008. 1084 с.

REFERENCES

1. Bilozerska L.P., Voznenko N.V., Radetska S.V. (2010) Terminologia ta pereklad: navchalnyi posibnyk. [Terminology and Translation: a text book] Vinnytsia : Nova Knyha. 232 p. [in Ukrainian].
2. Karaban V.I. (2002) Pereklad anhliiskoi naukovoї i tekhnichnoi literatury. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problem. [Translation of English scientific and technical literature. Grammatical issues, lexical, terminological and genre-stylistic problems] Vinnytsia : Nova Knyha. 576 p. [in Ukrainian].
3. Karaban V.I. (2004) Anhliysko-ukrayinskyi yurydychnyi slovnyk: ponad 75 tysiach sliv ta slovospoluchen yurydychnoi pidmovy ta blyzko 160 tysiach ukrainskykh perekladnykh vidpovidnykiv [English-Ukrainian legal dictionary : over 75 thousand words and phrases of the legal context and about 160 thousand Ukrainian translation equivalents] Vinnytsia : Nova Knyha. 1088 p. [in Ukrainian].
4. Panko T.I., Kochan I.M., Matsiuk H.P. (1994) Ukrainske terminoznavstvo [Ukrainian terminology] Lviv : Staryi Lev. 216 p. [in Ukrainian].
5. Feshchuk A.V. (2008) Anhliysko-ukrainskyi yurydychnyi slovnyk. [English-Ukrainian legal dictionary] K. : Naukova Knyha. 1084 p. [in Ukrainian].

UDC 811.11.1'42+355.66] : 821.111.09(73)(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-23>

Yaroslava DEMYDENKO,
orcid.org/0000-0003-2438-5323
PhD Student at the Department of Theory and History of World Literature
Kyiv National Linguistic University
(Kyiv, Ukraine) ydemydenko@yahoo.com

THE NEW NORMAL: WAR, CLOTHING, AND IDENTITY IN HEMINGWAY'S NOVEL "A FAREWELL TO ARMS"

As the title implies, the article explores the intricate relationship between identity and clothing during wartime, as depicted in Ernest Hemingway's novel "A Farewell to Arms" (1929). Delving into the mundane aspects of a crisis, such as clothes, reveals the profound impact of war on personal identity and offers a means to humanize the experience by shifting the focus from the battlefield to the daily struggles and resilience of individuals amidst the conflict. Drawing upon textual analysis, this research highlights the inherent duality of war, when the constant need for adaptation and the erosion of stability lead to a fragmented sense of self. By examining the role of clothing in this process, the article deepens the understanding of the sartorial aspects of identity formation and transformation. The study argues that the war normalizes abnormality and trauma on the level of everyday, causing a consequent struggle to find normalcy due to its lasting effects on individual lives. The fact that, as a part of daily life, clothing is a constituent in forming the identity of the wearer is stressed. Much attention is given to the analysis of the military uniform and its role in shaping the identity of the novel's narrator, Frederick Henry, during his transformation from a soldier to a civilian. The paper is also concerned with examining the role of firearms and bandages as wearable items in the novel.

It is reported that wartime trials create the environment that shapes the resilience of a Code Hero; at the same time, surviving the traumatic experience of war fuels the disillusionment of the Lost Generation. It is shown that, despite maintaining the Code Hero's stoicism in the face of adversities, Frederick is not exempt from the emotional turmoil and being a "lost" person. The article offers a fresh perspective on the complex relationship between the physical environment and the fragmentation of self in times of war. It contributes to a broader discourse on the psychological and existential consequences of conflict, reminding us of the profound human costs hidden beneath the surface of war's unstable reality.

Key words: sartorial discourse, Hemingway, "A Farewell to Arms," identity transformation, war.

Ярослава ДЕМИДЕНКО,
orcid.org/0000-0003-2438-5323
аспірантка кафедри теорії та історії світової літератури
Київського національного лінгвістичного університету
(Київ, Україна) ydemydenko@yahoo.com

НОВА НОРМА: ВІЙНА, ОДЯГ ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ У РОМАНІ ГЕМІНГВЕЯ «ПРОЩАВАЙ, ЗБРОЄ!»

Відповідно до заголовку, стаття досліджує заплутаний зв'язок між ідентичністю та одягом під час війни, за романом Ернеста Гемінгвея «Прощавай, зброє!» (1929). Заглиблення в повсякденні аспекти кризи, такі як одяг, розкриває глибину впливу війни на особисту ідентичність і надає засіб гуманізації цього досвіду за рахунок зміщення уваги з поля бою на повсякденні зусилля та стійкість людей під час конфлікту. Спираючись на аналіз тексту, це дослідження підкреслює притаманну війні двоякість, коли постійна потреба у пристосуванні та руйнування стабільності призводять до фрагментації самосвідомості. Досліджуючи роль одягу в цьому процесі, стаття поглиблює розуміння сарторіальних аспектів формування та трансформації ідентичності. Дослідження стверджує, що війна нормалізує аномальність і травму на рівні буденності, що провокує подальші труднощі з поверненням до нормальності через тривалі наслідки війни на життя людей.

Повідомлено, що випробування війни створюють середовище, де формується стійкість героя «кодексу честі»; у той же час, переживання травматичного досвіду війни підживлює розчарування «втраченого покоління». Зроблено акцент на тому факті, що одяг як частина буденності є складовою формування ідентичності того, хто його носить. Багато уваги приділено аналізу військової форми та її ролі у формуванні ідентичності оповідача роману Фредеріка Генрі під час його перетворення з солдата на цивільного. Продемонстровано, що, незважаючи на збереження стоїцизму героя «кодексу честі» перед обличчям труднощів, Фредерік не позбавлений від емоційних переживань та є «втраченою» людиною. Стаття також пов'язана з дослідженням ролі вознепальної зброї та бинтів як елементів «гардеробу» в романі. Пропонується свіжий погляд на складні відносини між фізичним середовищем і фрагментацією ідентичності під час війни. Стаття додає до ширшого дискурсу про психологічні та екзистенціальні наслідки конфлікту, нагадуючи про глибокі людські втрати, приховані під поверхнею нестабільної реальності війни.

Ключові слова: сарторіальний дискурс, Гемінгвей, «Прощавай, зброє!», трансформація ідентичності, війна.

Introduction. The general idea of a crisis event such as war implies instability and chaos, contradicting day-to-day life, which follows repetitive and uneventful routines. The everyday aspect is often overlooked and dismissed in prevalent historical accounts, which tend to focus on the strategy and actions of political and military leaders. The uncertainty and unpredictability of life during crisis times make it challenging to record and assess accurately. However, exploring the defamiliarized experiences of the everyday in the context of war contributes to the understanding of the overall impact of war on society at large. Additionally, it sheds light on how people coped with the adversities of war to maintain a sense of normalcy.

The concept of life during wartime is a common theme in Hemingway's work and is often portrayed through the stories of soldiers, civilians, and their families. Seiden and Seiden (2013) argue that being a witness of war and a trauma survivor, Hemingway's writing about war became a way of coping with those unmanageable experiences. As a result, Hemingway frequently posed the idea that war forces individuals to confront a new normal, which is a constant state of instability and uncertainty. "A Farewell to Arms" is a first-person narrative of Lieutenant Frederik Henry, an American ambulance driver in the Italian army during WWI. The novel tells a tragic love story between the protagonist and English nurse Catherine Barkley.

This article aims to analyze the transformative effects of war on everyday life and the subsequent creation of a new normal through the analysis of Hemingway's "A Farewell to Arms." Specifically, the study will focus on the role of clothing in shaping the characters' identities and reflecting the changes brought about by war. By examining the abnormality of war and its impact on the everyday, the article seeks to define ways in which the human experience is altered and shaped by living through a crisis event.

Everyday war. Perceiving war as a series of uncontrollable and chaotic action events is rather simplistic as it is a complex and multifaceted process. Amidst the uncertainty and fear that the war brings about, it is still possible to discuss the distorted reality as a new routine. Chaitin et al. (2022) pose the notion of a routine emergency, arguing that people who endure wartime normalize the constant state of danger, creating coping mechanisms while also maintaining awareness that such a lifestyle is not adequate. Consequently, the war itself becomes the everyday.

From the literary perspective, apart from war novels, the concept of war as the everyday is best evidenced by the memoirs and diaries written by regular military men. According to Muir (2000: 301–302), descriptions of various aspects of soldiers' daily lives

play a significant part in these types of writing. Mac Ginty (2022) and Favret (2005) further corroborate that although memoirs, diaries, and letters lack the legitimacy of the official sources, they provide a valuable hyper-local context of events and specifically convey war as an ordinary experience, presenting a contrasting version of the everyday. Among the multitude of themes addressed in war literature, the prevailing narratives consist of the heroic portrayal of war followed by the disillusionment with it (Rhoden, 2014). As Brosman (1992) elaborates, the demystification and debunking of traditional war idealism are done through a detached and objective narration that does not utilize heroic language associated with conventional war literature, allowing the writer to juxtapose it with their perceived view of war.

Despite the recurring anti-war sentiments in the larger body of Hemingway's work, wars were a prominent part of his life since the author served in the Red Cross during WWI and further participated in the Spanish Civil War and WWII (Greenspan, 2019). In his fiction, Hemingway presents his wartime experiences from a postwar standpoint. As follows, in "A Farewell to Arms," he exposes the realities of war that shape the characters' daily lives. For example, when visiting Frederick at the hospital after being wounded, his friend Rinaldi enthuses about his supposed heroism and the possibility of receiving a medal. Frederick denies it, saying "*I was blown up while we were eating cheese*" (Hemingway, 1929: 68). Hemingway's Code Heroes, including Frederick, are defined by consistently displaying bravery and dignity in the face of adversity (Zoranyan, 2018). While the casual and distinctly non-heroic context of his injury breaks the concept of war as one continuous act of courage, it does not lessen the severity of his wound. Rather, it showcases the futility of war and the loss of innocence, fueling Frederick's disillusionment with it.

The events of "A Farewell to Arms" happen during WWI, and its continuity is understood through the conversations in the novel. Characters frequently question when it will be over, or whether it will be over at all, e.g., the phrase "maybe the war will be over" is uttered at different times by Catherine and the priest to Frederick (Hemingway, 1929: 76, 110). Moreover, the novel does not communicate the prior circumstances of their lives, although some fragmented bits are revealed in passing, such as Frederick receiving a letter from his grandfather in America or Catherine mentioning her sick father. However, those details are stated as a matter of fact, with no further explanation or meaningful impact on the current events. The lack of flashbacks or discussions about the past, together with the uncertainty about the future,

indicate that only the present matters; hence, the war is the endless reality in the book.

While Hemingway denied the existential implications of war and the term the Lost Generation (Green-span, 2019), Frederick's reactions and experiences are characterized by disillusionment and a search for meaning and purpose typically prescribed to young adults during or post-WWI. Frederick's reasons for enlisting in the army are never stated explicitly. When questioned about it, he avoids a direct answer, saying that he "was in Italy" and "spoke Italian" (Hemingway, 1929: 22), or "there isn't always an explanation for everything" (Hemingway, 1929: 18). At the same time, being an American in the Italian army, Frederick perceives himself as abstracted from the war and its potential harm. Hence, when contemplating his position and prospects at the beginning of the novel, he states that "it [the war] did not have anything to do with me" and "seemed no more dangerous to me myself than war in the movies" (Hemingway, 1929: 39).

Still, Frederick navigates the war's chaos with stoicism while being forced to question his prior choices and sense of self. Notably, sustaining serious injuries to his legs and witnessing a comrade die by the enemy artillery makes Frederick realize that he is not invincible. Like Frederick's motivations for joining the army, the reasons for his further reluctance to fight are not stated directly. Unlike the blunt hate for the war voiced by Rinaldi or the priest, his own resentment of it is more implicit, e.g., "I don't enjoy it" (Hemingway, 1929, p. 75). However, despite the obvious preference for a safe life in the rear with Catherine, he returns to the front and carries out his duty after recovery. Over the course of the novel, having endured the front lines, being injured and not being able to live on happily due to Catherine's untimely death, Frederick connects Hemingway's idealized Code Hero and the conflicted individuals of the Lost Generation as he is trying to reconcile personal values and ideals with the trauma of war.

Clothing of the new normal. The sartorial discourse in "A Farewell to Arms" refers to discussions, descriptions, or narratives related to clothing. As a formative aspect of everyday life, clothing is a subject of wartime in the novel. Undoubtedly, military uniforms are a type of clothing heavily associated with wartime. Although it is the standard attire for the military at all times, it gains special connotations and meanings when worn during the war. The prominent aspects of the design of military uniforms include the importance of symbolism, hierarchy, and utility (Krueger, 2012). The uniform instills social discipline and serves as a sign of belonging to an army as well as outwardly demonstrates one's national symbolism

(Roveri, 2021). Additionally, it distinguishes the military from the civilians (Pfanner, 2004), and communicates the status, rank, and skills of an individual within the organization through a variety of visual cues, such as insignia, stars, badges, stripes, etc. (Kikkert, 2004). The hierarchical principle emphasizes recognizing different levels of military authority easily. Lastly, the uniforms must be functional and practical, and be able to withstand their use in combat, protecting the wearer (Krueger, 2012). In "A Farewell to Arms," clothing features are mentioned to show something specific rather than give a broad description of an outfit. Therefore, there is a default non-spoken image of what a character is wearing, i.e., a uniform, and the details that are occasionally revealed illustrate the elements differentiating between uniformly dressed individuals. The aforementioned design principles are realized in the sartorial discourse of the novel. For example, at the beginning of the book, Frederick is able to recognize a particular brigade "by their red and white striped collar mark" (Hemingway, 1929: 35). While symbolizing belonging to a nation's army, the uniform also differentiates between us versus them groups. A further example of this is an enemy staff car being detected solely because "they all wore German helmets" (Hemingway, 1929: 224), which distinguished their uniforms from the attire of the Italian troops. Similarly, Frederick knew the rank of a doctor at the military hospital by "a stripe beside the three stars on his sleeve. That meant he was a first captain" (Hemingway, 1929: 103). Furthermore, since the novel is set during wartime, it presupposes that the characters are wearing uniforms on and off duty. As Laver (1948) notes, the military uniform is valid only when a soldier is fighting, and it becomes a costume of a soldier in other contexts. This idea is illustrated by Frederick regarding the order to wear a helmet away from the frontline and active combat as "too bloody theatrical in a town where the civilian inhabitants had not been evacuated" (Hemingway, 1929: 29). Hence, the full uniform with a helmet, a pistol, and a gas mask without a necessity was counterproductive and staged, emphasizing the vulnerability of the civilians and making the military personnel look like a caricature at the same time.

It should be noted that the novel does not have an abundance of clothing descriptions. Most clothing-related statements refer to the actual act of getting dressed or undressed, e.g., Frederick noting "I dressed, went downstairs, had some coffee..." (Hemingway, 1929: 15), rather than what exactly was worn, what the clothes looked like, or how they made him feel. However, since most of the events in the novel take place near the frontline or other military-affiliated

places, it is self-explanatory that the characters are wearing uniforms. The uniform as the only clothing option takes away the usual process of deciding on what to wear for the day. Again, the choice is dictated by the war and the military, and this lack of agency is another example of the general loss of autonomy caused by the war. On the other hand, while stripped of expression, individualism, and personality, the predictability of uniforms provides a sense of stability and belonging during the uncertain time of war.

Regarding Catherine, what she is wearing is also dictated by her occupation. Upon their first meeting, Frederick describes that “she wore what seemed to me to be a nurse’s uniform, was blonde and had a tawny skin and gray eyes. I thought she was very beautiful” (Hemingway, 1929: 18). Her clothes are seldom mentioned, although on the evening when Frederick returns to the frontline, “she was wearing a dark blue cape and a soft felt hat” (Hemingway, 1929: 156). Given the ubiquitous nature of her attire, Catherine’s physical features are more relevant, with more frequent and detailed depictions, e.g. “She had wonderfully beautiful hair .... She had a lovely face and body and lovely smooth skin too” (Hemingway, 1929: 121). Thus, prioritizing her physical attributes poses Catherine as an alluring figure in Frederick’s life, highlighting the growing attraction and affection he experiences toward her.

The absence of clothing descriptions can be interpreted as a deliberate stylistic choice that subtly emphasizes the utilitarian and practical role of clothes in the novel and the general shift in priorities of daily life where things such as clothing are considered less important in comparison with the bigger happenings. Hemingway’s style is characterized by minimalism, where the meaning is conveyed by small details instead of lengthy descriptions of appearance. Beuka (2002: 113) mentions Hemingway’s “clipped dialogue and the use of the telling physical detail” employed to evoke an emotional response. Furthermore, Seiden and Seiden (2013: 100) relate the “hard-bitten” style to Hemingway’s war PTSD and consequent fear of not being completely truthful in his writing. Therefore, repetitive explanations of the homogenous clothes would be redundant.

Apart from actual garments or shoes, the novel mentions other things that are worn, which allows us to examine them alongside clothing. Similarly, to how war is discussed casually in conversations, its physical presence is manifested in objects, namely personal belongings. For example, when Frederick is describing his room in the town where they were stationed, he lists his trunk, boots, and rifle. A notion of arms as wearable items arises. Much like the uniform,

firearms in the military are not exclusive to wartime, however, the context of war changes who carries them and how they are used. Hence, apart from the regular army personnel handling weapons, there are draftees and volunteers like Frederick himself, i.e., those serving specifically because of war happening. Due to the requirement to have an unconcealed weapon on one’s person, Frederick “felt like a gunman” wearing a pistol, and the “ridiculousness of carrying a pistol” makes him quit trying to learn how to shoot (Hemingway, 1929: 30). Thus, the inability to properly use a firearm together with the full uniform outside of active combat contributed to the idea of the uniform as a costume of a soldier.

In addition, the medical staff had to carry pistols as well and, unlike Frederick, who complied with the rules of what the soldier should look like, his surgeon friend Rinaldi “carried a holster stuffed with toilet paper” (Hemingway, 1929: 30). Rinaldi’s refusal to comply shows his individual choice to follow the Hippocratic Oath not to do harm over military duty. The constant state of readiness and the potential for violence are underscored by carrying weapons at all times. Unlike peacetime, when killing another person is morally wrong, war creates a paradox, where soldiers are tasked with taking lives on the battlefield to protect the lives of their comrades and their nation, building the tension between personal morality and the collective morality imposed by war. Devoid of any idealistic expectations of war heroism, Frederick becomes indifferent to carrying a pistol and he is able to shoot an Italian soldier who disobeys his orders during the retreat. Thus, the tool of protection against the enemy also becomes an instrument of harm when the boundaries between right and wrong and us-versus-them groups become increasingly blurred.

Another disruption brought by the war is the commonality of the injured body and bandages as body covering items alongside clothing. Accordingly, it is illustrated by the play of words “dressing the body” and “dressing the wounds.” Prior to his injury, due to Frederick’s role in the war as an ambulance driver, the wounded and the dressing stations are mentioned frequently. The image of an injured soldier contradicts the stereotype of a strong and brave protector; therefore, the bandages demonstrate emotional vulnerability as well as one changes his role from a defender to someone who needs to be protected and cared for. The novel blurs the line between actual clothing and wound dressings, and bandages become a clothing-like item in the perception of the wounded themselves as evidenced by Frederick noting “I was undressed, except for the bandages” (Hemingway, 1929: 91) when receiving treatment for his injuries.

The bandages represent a necessary step of healing and recovery, although it is "not a pleasant trip to the dressing room" when the patient is carried by "three men nurses and a doctor" (Hemingway, 1929: 67). Moreover, having one's wounds covered does not equate to survival, and the field hospital where Frederick is first treated has a constant presence of death: "If any one was going to die they put a screen around the bed so you could not see them die, but only the shoes and puttees of doctors and men nurses showed under the bottom of the screen. ... When they lifted you up out of bed to carry you into the dressing room you could look out of the window and see the new graves in the garden" (Hemingway, 1929: 79).

Logically, the removal of bandages would indicate that the wound is healed. However, when he reluctantly returns to the frontline, upon the inspection of Frederick's scarred leg, Rinaldi contests that "it's a crime to send you back. They ought to get complete articulation" (Hemingway, 1929: 176). Subsequently, the healing process extends beyond the hospital discharge. Before he boards the train in Milan, Catherine casually suggests that Frederick should get injured in the foot again rather than his ears since "your feet have been hit already" (Hemingway, 1929: 166). During the war, the healing cannot be complete as Frederic becomes subjected to the same conditions that caused him physical and psychological harm upon his return to active duty. The war puts soldiers in a nearly impossible position, where their idealized role is difficult to live up to and simultaneously can be shattered by an injury. Furthermore, due to the general desensitization of society to the image of an injured body, the wounds are seen as something to be expected rather than an enormous personal sacrifice, presenting soldiers with a grave physical and emotional burden of having to cope with trauma and return to fighting as soon as possible.

Discarded clothes and identities. Narrated from Frederick's perspective, the novel provides in-depth insights into a subjective view of his position and role throughout the occurring events. However, there is a dissonance between his self-identification and objective reality. Overall, the conflict centers around Frederick's abstraction from the war while directly participating in it. Todorović et al. (2017) stress the importance of organizational identification within the military in terms of a sense of belonging and loyalty, and common goals and values, noting that a high degree of commitment is the pillar of military power, which, in turn, ensures the stability of society. Kümmel (2018) further adds that the shared identity defined by the military sets the expectations and behavior of a soldier and is represented by the uni-

form. However, Frederick's identification with the military is fragmented. Upon their first meeting, when Catherine notes that it is odd for an American to be in the Italian army, Frederick trivializes his role, replaying that "it's not really the army. It's only the ambulance" (Hemingway, 1929: 18). On the other hand, when discussing whether the officers "see" the war with the priest while recovering in the hospital, Frederick says "I am an officer" (Hemingway, 1929: 75). The priest, acknowledging Frederick's injury, still dismisses his interjection, stating "you are not even an Italian. You are a foreigner" (Hemingway, 1929: 75).

Accordingly, the lack of strong military identification stems directly from Frederick's foreign identity. Hattiangadi et al. (2005) and Hanson and Lin-Greenberg (2019) agree that the military can benefit from non-national soldiers in terms of manpower, recognizing the well-justified security and loyalty concerns. Frederick himself and others view him as an outsider, questioning his belonging in the Italian army, as stated earlier. From the beginning, it is determined that Frederick is not burdened with the noble deed of protecting his country as he is not Italian and not identify as such. He recognizes his non-belonging more distinctly when he encounters other foreigners which is manifested in uncomfortable emotions. For example, Frederick notes that "it was impossible to salute foreigners as an Italian, without embarrassment" (Hemingway, 1929: 30) or, despite the eventual indifference to carrying a pistol, he feels "a vague sort of shame" in front of "English-speaking people" (Hemingway, 1929: 22–23). Although Frederick's and others' dissociation toward his position is based on him being a foreigner and is not malicious, Rinaldi is the only person who accepts him fully. When he comes to see Frederick in the field hospital, he says "you are really an Italian. All fire and smoke and nothing inside. You only pretend to be American," adding that "we are war brothers" (Hemingway, 1929: 71–72) on the grounds of shared military experience as well. Furthermore, after deserting and reuniting with Catherine in Streza, her friend and a fellow nurse Fergy confronts Frederic over their affair and calls him "a snake with an Italian uniform: with a cape around your neck" and a "dirty sneaking American Italian" (Hemingway, 1929: 264), relating national belonging to military affiliation, which is visually represented by the uniform. Frederick replies to the accusations that "I haven't got an Italian uniform now" (Hemingway, 1929: 264), which notes a severed sartorial connection with the army, amplifying his outsider status.

The uniform represents Italian national identity, Frederick's dedication to the country's war effort and emphasizes his role in the collective pursuit of

common goals. By wearing it and fulfilling his role as an ambulance driver, he conforms to the roles and responsibilities dictated by the Italian military, making him a participant of the broader Italian war narrative. However, when confronted by the battle police during the retreat, he is at risk since Frederick's accent reveals his foreign identity: "I was obviously a German in Italian uniform" (Hemingway, 1929: 240). In that instance, the uniform, being a prominent symbol of group belonging and identity, loses this value and becomes a costume in the eyes of his accusers. Even though it plays a vital role in forming Frederick's military identity, his uniform indirectly becomes the catalyst of his desertion when the sense of loyalty and purpose embedded in his attire is undermined. Fleeing by jumping into the river and then by train, Frederick renounces being a soldier, stating that "anger was washed away ... along with any obligation" (Hemingway, 1929: 248). His disillusionment with the war is evidenced by the desire to remove the uniform, which has lost its meaning: "I would like to have had the uniform off although I did not care much about the outward forms. I had taken off the stars, but that was for convenience. It was no point of honor" (Hemingway, 1929: 248). Frederick's actions reflect his changing perspective on the war. His love for Catherine and personal experiences make him question the traditional codes of military behavior, prioritizing his own desires and moral convictions over the demands of the military establishment. After arriving in Milan, Frederick wears borrowed clothes that belong to his singer-friend Simmons: "In civilian clothes I felt a masquerader. I had been in uniform a long time and I missed the feeling of being held by your clothes. The trousers felt very floppy. I had bought a ticket at Milan for Stresa. I had also bought a new hat. I could not wear Sim's hat but his clothes were fine. They smelled of tobacco and as I sat in the compartment and looked out the window the new hat felt very new and the clothes very old" (Hemingway, 1929: 260).

Interestingly, it is the most substantial and meaningful description of clothes in the novel, extensively communicating a connection between what he is wearing and his emotional state as he admits that the uniform has been a prominent part of his life, shaping his outward image and identity for a while. Frederick's demilitarized appearance is mentioned two more times in instances of him looking at his reflection in the mirror or glass, recognizing that "I looked strange to myself in the civilian clothes" (Hemingway, 1929: 276). The act of wearing the uniform marks the transition from a civilian to a serviceman (Ugolini, 2010), however, taking it off does not equate to giving up the military identity, similar to how a wound is not

necessarily healed when bandages are removed. It is further evidenced in the following passage: "The war was a long way away. Maybe there wasn't any war. There was no war here. Then I realized it was over for me. But I did not have the feeling that it was really over. I had the feeling of a boy who thinks of what is happening at a certain hour at the schoolhouse from which he has played truant" (Hemingway, 1929: 262).

Frederick acknowledges his prior commitment and the consequent fault of deserting, telling Catherine "I feel like a criminal. I've deserted from the army" (Hemingway, 1929: 269). However, she negates his sentiment, saying that "it's not deserting from the army. It's only the Italian army" (Hemingway, 1929: 269). Although Frederick's role is trivial in Catherine's eyes, he is facing repercussions for his actions. When she asks whether the military police will arrest him for being out of uniform, he replies that "they'll probably shoot me" (Hemingway, 1929: 268). Therefore, the uniform poses risks for Frederick whether he is wearing it or not. He initially removed it to dissociate himself from the dangers of war after being falsely accused of treachery, but instead of safety, this choice creates new threats as he navigates the conflict-ridden environment.

Subsequently, Frederick abandons the war but chooses to protect Catherine, who is pregnant. In this regard, the war creates a duality concerning what is expected of men as they go to war to protect their country but leave their families without a husband/father in their absence and in case they are killed or missing in action. Furthermore, being a soldier is closely associated with a peak performance of masculinity (Agostino, 1998; Swain, 2016), which is amplified during wartime. Alternatively, not participating results in societal disapproval of being "less of a man" experienced by Frederick when he is traveling from Rome to Stresa out of the uniform after deserting: "There were some aviators in the compartment who did not think much of me. They avoided looking at me and were very scornful of a civilian my age" (Hemingway, 1929: 260). Thus, Frederick prioritizes personal safety and the sought-after peaceful life for him and Catherine over the archetypal soldier duty.

They live "a fine life" in Switzerland in anticipation of their child and the wedding that should follow (Hemingway, 1929: 326), which are significant life events equated with the continuation of life in contrast to the grim reality of war. Nevertheless, their ultimate return to normalcy of being married is not realized since they decide against it in Italy because "the formalities were terrific" (Hemingway, 1929: 122), and later, it is "too embarrassing" for Catherine to be a bride due to pregnancy (Hemingway,

1929: 313). Although not mentioned directly, her desire to have "a splendid wedding with every one thinking what a handsome young couple" (Hemingway, 1929: 314) heavily implies proper wedding attire, symbolically associated with a new beginning. Catherine also purchases clothes for the baby, noting that "there aren't many people reach my time without baby things" (Hemingway, 1929: 328). The baby clothes specifically represent the tangible aspiration and preparation for happiness and a peaceful future, which are ultimately shattered by her untimely death in childbirth along with their son. Throughout the occurring events, Catherine is associated with comfort and peace, which intensifies the ramifications of her passing. Subsequently, Frederick's present and future revolve around his ultimate decision to be with her, as he stresses that "I'm no good when you're [Catherine] not there. I haven't any life at all any more" (Hemingway, 1929: 321). The inability to envision living without her could be attributed to his fragmented personal identity in the aftermath of the prior inner conflicts. While Catherine and the baby's passing is not a direct consequence of war, in the larger context of the novel, it shows the inability to return to normalcy long-term because of the inflicted trauma. The unmet milestones and unused clothes further underline the significance of these events.

Although, Frederick the Code Hero is shaped by the harsh conditions of war, while stoic, is also lost as his purpose keeps being changed by forces beyond his control. Therefore, his emotional state at the end of the novel can be interpreted as a combination of numbness and potential post-traumatic stress, and his stoic demeanor may, in part, be a defense mechanism against further pain. Ultimately, Hemingway offers a vision of individuals who accept the suffering and loss of the war and life's trials with a sense of resignation.

Conclusion. Told from the perspective of an imperfect soldier, "A Farewell to Arms" challenges the traditional war narrative and explores the natural desire for self-preservation and longing for normalcy in the face of abnormal circumstances. The novel is not a record of a universal experience but it showcases the indiscriminate nature of war and its ability to affect individuals regardless of their nationality, personal beliefs, and level of involvement.

The sartorial discourse in "A Farewell to Arms" consists of concise descriptions of clothes to illustrate the realities of the everyday during wartime. Although a limited part of the novel, when clothing details are mentioned, they often carry symbolic or thematic weight, advancing the narrative and contributing to its themes and character development.

The overarching presence of war in the characters' lives directly shapes the conditions of the everyday, including clothes, which facilitate the changes of identity, underlining the connection between one's physical environment and the sense of self. Frederick's transformation from a soldier to a wounded to a civilian is visually reflected by his attire, illustrating the subtle but significant place of clothes in the novel. Over the course of the story, clothing represents the objective reality of Frederick's roles, visually posing him in a particular way. This, in turn, influences his perception of self and shapes his identity to align with his changing image. Accordingly, the military uniform made him a part of the group despite his abstraction and being a foreigner. While there is a delay between Frederick's realization of self as a soldier and later a civilian, it is the clothing that defines his appearance first that allows him to recognize and process the shift of his identity. Alongside clothing, the firearms and wound dressings become wearable items in the book. Frederick overcoming his reluctance towards using a pistol mirrors his gradual acceptance of the reality of war and its transformative effect on one's relationship with violence. On the other hand, becoming injured marks him as a casualty, and the bandages he wears expose the wounded body, human vulnerability, and the ultimate cost of warfare. Overall, the interplay between the instruments of harm and recovery highlights the dynamic connection between violence and survival in times of war.

Although personal transformations are inevitable during a crisis event, "A Farewell to Arms" illustrates the disorientation and loss of self that accompany them, reflecting the disillusionment of the Lost Generation. Ironically, Frederick, who renounces the war to pursue other means of fulfillment and agency through personal happiness with Catherine, is left without the family he longed for at the end of his traumatic journey. While a happy ending would provide closure and resolution after the pain and hardships they endure throughout the novel, it would diminish the lasting effects of war and trauma, implying the simplistic solution of ignoring it. Frederick's stoicism in the face of suffering is evident throughout the novel, but it does not shield him from the emotional turmoil that comes with it. His desertion evolves the daily circumstances of the war's horrors into the short-lived peace, which highlights the devastating fallout of war even after the physical conflict has ceased. The deaths of the mother and child, the unmet life milestones, and unused baby clothes become symbols of the foreshortened future and the struggle to reintegrate into a post-war world.

BIBLIOGRAPHY

1. Agostino K. The making of warriors: Men, identity and military culture. *Journal of Interdisciplinary Gender Studies: JIGS*. Vol. 3(2). P. 58-75.
2. Beuka R. "Tales from The Big Outside World": Ann Beattie's Hemingway. *The Hemingway Review*. 2002. Vol. 22(1). P. 109-117. URL: <https://doi.org/10.1353/hem.2002.0000>.
3. Brosman C. S. The functions of war literature. *South Central Review*. 1992. Vol. 9. No. 1. P. 85-98. URL: <https://doi.org/10.2307/3189388>.
4. Chaitin J., Steinberg S., Avlagon E., Steinberg S. Routine emergency, emergency routine, and war. *Routine Emergency: The meaning of life for Israelis living along the Gaza border*. Cham : Palgrave Macmillan, 2022. P. 77-101. https://doi.org/10.1007/978-3-030-95983-8_4.
5. Favret M. A. Everyday war. *ELH*. 2005. Vol. 72(3). P. 605-633.
6. Greenspan A. Ernest Hemingway and his unconventional role in World War II. *IAFOR Journal of Arts & Humanities*. 2019. Vol. 6(1). P. 63-74. <https://doi.org/10.22492/ijah.6.1.06>.
7. Hanson K., Lin-Greenberg E. Noncitizen soldiers: Explaining foreign recruitment by modern state militaries. *Security Studies*. 2019. Vol. 28(2). P. 286-320. <https://doi.org/10.1080/09636412.2019.1551571>.
8. Hattiangadi A. U., Quester A. O., Lee G., Lien D. S., MacLeod I. D. Non-citizens in today's military: Final report. *Center for Naval Analyses*: website. 2005. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA593990.pdf> (accessed: 15.11.2023).
9. Hemingway E. *Farewell to arms*. New York, NY : Charles Scribner's Sons, 1929. P. 355. URL: <https://files.libcom.org/files/farewelltoarms01hemi.pdf> (accessed: 15.11.2023).
10. Kikkert S. Military uniforms: The psychological dimension. *Australian Army Journal*. 2004. Vol. 2(2). P. 245-251.
11. Krueger G. P. Psychological issues in military uniform design. *Advances in military textiles and personal equipment* / ed. E. Sparks. Cambridge, UK : Woodhead Publishing, 2012. P. 64-82e. <https://doi.org/10.1533/9780857095572.1.64>.
12. Kümme G. Military identity and identity within the military. *Handbook of the sociology of the military* / eds. G. Caforio, M. Nuciari. New York, NY : Springer, 2018. P. 477-493. https://doi.org/10.1007/978-3-319-71602-2_25.
13. Laver J. *British military uniforms*. London, UK : Penguin Books, 1948. P. 37.
14. Mac Ginty R. Temporality and contextualisation in Peace and Conflict Studies: The forgotten value of war memoirs and personal diaries. *Cooperation and Conflict*. 2022. Vol. 57(2). P. 191-209. <https://doi.org/10.1177/00108367211027605>.
15. Muir R. *Tactics and the experience of battle in the age of Napoleon*. London, UK : Yale University Press, 2000. P. 352.
16. Pfanner T. Military uniforms and the law of war. *International Review of the Red Cross*. 2004. Vol. 86(853). P. 93-130. <https://doi.org/10.1017/S1560775500180113>.
17. Rhoden C. "Only we humans can know": David Malouf and war. *Journal of the Association for the Study of Australian Literature*. 2014. Vol. 14(2). P. 1-10.
18. Roveri M. Fashion in the trenches: How the military shapes the fashion industry. (*The Routledge companion to fashion studies* / eds. E. Paulicelli, V. Manlow, E. Wissinger. London, UK : Routledge, 2021. P. 193-200.
19. Seiden H. M., Seiden M. Ernest Hemingway's World War I short stories: PTSD, the writer as witness, and the creation of intersubjective community. *Psychoanalytic Psychology*. 2013. Vol. 30(1). P. 92. <https://doi.org/10.1037/a0029037>.
20. Swain J. Changing the identities of young army recruits and new ways of looking at hegemonic forms of military masculinity. *Culture, Society and Masculinities*. 2016. Vol. 8(1). P. 1-19.
21. Todorović D., Čabarkapa M., Tošić-Radev M., Miladinović I. Organizational identification, commitment and orientations of professional military personnel. *Vojnosanitetski Pregled*. 2017. 74(9), 871-877. <https://doi.org/10.2298/VSP160616365T>.
22. Ugolini L. Consumers to combatants? British uniforms and identities, 1914-18. *Fashion Theory*. 2010. Vol. 14(2). P. 159-182. <https://doi.org/10.2752/175174110X12665093381540>.
23. Zoranyan M. The principles and peculiarities of Hemingway's "Code Hero". *Scripta Manent*. 2018. Vol. 2(38). P. 23-27.

REFERENCES

1. Agostino K. (1998). The making of warriors: Men, identity and military culture. *Journal of Interdisciplinary Gender Studies: JIGS*. Vol. 3(2). P. 58-75.
2. Beuka R. (2002). "Tales from The Big Outside World": Ann Beattie's Hemingway. *The Hemingway Review*. Vol. 22(1). P. 109-117. URL: <https://doi.org/10.1353/hem.2002.0000>.
3. Brosman C. S. (1992). The functions of war literature. *South Central Review*. Vol. 9. No. 1. P. 85-98. URL: <https://doi.org/10.2307/3189388>.
4. Chaitin J., Steinberg S., Avlagon E., Steinberg S. (2022). Routine emergency, emergency routine, and war. *Routine Emergency: The meaning of life for Israelis living along the Gaza border*. Cham : Palgrave Macmillan. P. 77-101. https://doi.org/10.1007/978-3-030-95983-8_4.
5. Favret M. A. Everyday war. *ELH*. 2005. Vol. 72(3). P. 605-633.
6. Greenspan A. (2019). Ernest Hemingway and his unconventional role in World War II. *IAFOR Journal of Arts & Humanities*. Vol. 6(1). P. 63-74. <https://doi.org/10.22492/ijah.6.1.06>.
7. Hanson K., Lin-Greenberg E. (2019). Noncitizen soldiers: Explaining foreign recruitment by modern state militaries. *Security Studies*. Vol. 28(2). P. 286-320. <https://doi.org/10.1080/09636412.2019.1551571>.
8. Hattiangadi A. U., Quester A. O., Lee G., Lien D. S., MacLeod I. D. (2005). Non-citizens in today's military: Final report. *Center for Naval Analyses*: website. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA593990.pdf> (accessed: 15.11.2023).

9. Hemingway E. (1929). *Farewell to arms*. New York, NY : Charles Scribner's Sons. P. 355. URL: <https://files.libcom.org/files/farewelltoarms01hemi.pdf> (accessed: 15.11.2023).
10. Kikkert S. (2004). Military uniforms: The psychological dimension. *Australian Army Journal*. Vol. 2(2). P. 245–251.
11. Krueger G. P. (2012) Psychological issues in military uniform design. *Advances in military textiles and personal equipment* / ed. E. Sparks. Cambridge, UK : Woodhead Publishing. P. 64–82e. <https://doi.org/10.1533/9780857095572.1.64>.
12. Kümmel G. (2018). Military identity and identity within the military. *Handbook of the sociology of the military* / eds. G. Caforio, M. Nuciari. New York, NY : Springer. P. 477–493. https://doi.org/10.1007/978-3-319-71602-2_25.
13. Laver J. (1948). *British military uniforms*. London, UK : Penguin Books. P. 37.
14. Mac Ginty R. (2022). Temporality and contextualisation in Peace and Conflict Studies: The forgotten value of war memoirs and personal diaries. *Cooperation and Conflict*. Vol. 57(2). P. 191–209. <https://doi.org/10.1177/00108367211027605>.
15. Muir R. (2000). *Tactics and the experience of battle in the age of Napoleon*. London, UK : Yale University Press. P. 352.
16. Pfanner T. (2004). Military uniforms and the law of war. *International Review of the Red Cross*. Vol. 86(853). P. 93–130. <https://doi.org/10.1017/S1560775500180113>.
17. Rhoden C. (2014). "Only we humans can know": David Malouf and war. *Journal of the Association for the Study of Australian Literature*. Vol. 14(2). P. 1–10.
18. Roveri M. (2021). Fashion in the trenches: How the military shapes the fashion industry. (*The Routledge companion to fashion studies* / eds. E. Paulicelli, V. Manlow, E. Wissinger. London, UK : Routledge. P. 193–200.
19. Seiden H. M., Seiden M. (2013). Ernest Hemingway's World War I short stories: PTSD, the writer as witness, and the creation of intersubjective community. *Psychoanalytic Psychology*. Vo. 30(1). P. 92. <https://doi.org/10.1037/a0029037>.
20. Swain J. (2016). Changing the identities of young army recruits and new ways of looking at hegemonic forms of military masculinity. *Culture, Society and Masculinities*. Vol. 8(1). P. 1–19.
21. Todorović D., Čabarkapa M., Tošić-Radev M., Miladinović I. (2017). Organizational identification, commitment and orientations of professional military personnel. *Vojnosanitetski Pregled*. 74(9), 871–877. <https://doi.org/10.2298/VSP160616365T>.
22. Ugolini L. (2010). Consumers to combatants? British uniforms and identities, 1914–18. *Fashion Theory*. Vol. 14(2). P. 159–182. <https://doi.org/10.2752/175174110X12665093381540>.
23. Zoranyan M. (2018). The principles and peculiarities of Hemingway's "Code Hero". *Scripta Manent*. Vol. 2(38). P. 23–27.

УДК 811.111'276:341.76

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-24>**Інна Анастасія ДЗЮБАНОВСЬКА,**

orcid.org/0000-0001-9978-1334

асистент кафедри теорії і практики перекладу

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

(Тернопіль, Україна) dziubanovska@tnpu.edu.ua**СТРАТЕГІЇ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ В ДИПЛОМАТИЧНОМУ ДИСКУРСІ**

За останні кілька років у зв'язку з численними державотворчими процесами Україна постає чи не ключовою фігурою на арені світової дипломатії. Ця роль ще більше посилилася через воєнний стан та російську агресію, що вимагає активного налагодження міжнародних зв'язків, ведення перемовин, побудови ефективної стратегії зовнішньої політики. Це зумовлює відкритість дипломатичного дискурсу та породжує жвавий інтерес і дотичних до дипломатії осіб, і звичайного населення. Потреба кращого розуміння ефективної міжмовної комунікації зумовлює важливість вивчення особливостей перекладу дипломатичного дискурсу (ДД).

Стаття присвячена дослідженню використання стратегій перекладу (СП) в усному синхронному перекладі (СнП). В рамках цієї розвідки проаналізовано вітчизняну та зарубіжну літературу з обраної теми та встановлено, що серед науковців побутують різні підходи до визначення терміну «СП». Зокрема, його розглядають крізь призму практики (процесу перекладу), теорії (опису процесу перекладу) та дидактики (навчання перекладу). Нами було запропоновано комплексний підхід для визначення поняття «СП», що ґрунтується на трьох баченнях та орієнтується на адекватний переклад, як результат діяльності перекладача. Визначено мотиви використання та комбінування СП перекладачами.

В статті також описано ключові стратегії СнП, серед яких стратегії декомпресії, компресії, проб та помилок, столлінгу, очікування та ймовірного прогнозування. За метою їх використання, ці стратегії було поділено на змістові стратегії та стратегії економії часу, що підкреслює їхнє значення та ефективність саме для застосування під час СнП.

Практичне застосування обраних стратегій продемонстровано на прикладі СнП промови 46 президента США Джо Байдена у Варшаві, здійсненого перекладачами американської телерадіоорганізації «Голос Америки».

Ключові слова: стратегії перекладу, синхронний переклад, усний переклад, декомпресія та компресія, стратегії столлінгу та очікування, стратегія проб і помилок, стратегія ймовірного прогнозування, дипломатичний дискурс, вихідна мова, цільова мова.

Inna Anastasiia DZIUBANOVSKA,

orcid.org/0000-0001-9978-1334

Assistant at the Department of Theory and Practice of Translation

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

(Ternopil, Ukraine) dziubanovska@tnpu.edu.ua**INTERPRETING STRATEGIES IN DIPLOMATIC DISCOURSE**

In recent years, Ukraine has assumed a pivotal role in global diplomacy, particularly amid state-building processes and in response to the challenges posed by the war and Russian aggression. This necessitates active engagement in international relations, negotiations, and the formulation of an effective foreign policy strategy. Consequently, diplomatic discourse has become more open, capturing the interest of diplomatic practitioners and the general population alike. The imperative for enhanced interlingual communication underscores the significance of investigating the intricacies of diplomatic discourse (DD) interpretation.

The article delves into the exploration of translation strategies (TS), with a particular focus on simultaneous interpretation (SIM). The study involves a comprehensive review of domestic and foreign literature on the subject, revealing diverse perspectives in defining the term "TS." These perspectives encompass practical (the translation process), theoretical (description of the translation process), and educational (teaching translation) considerations. We advocate for a comprehensive definition of "TS," grounded in three perspectives, emphasizing the interpreter's role in achieving an accurate interpretation. The motives behind interpreter's utilization and combination of TS are elucidated.

The article examines key SIM strategies encompassing decompression, compression, trial and error strategy, stalling, and anticipation. Classifying these strategies based on their objectives, the article distinguishes between content strategies and timesaving strategies, underscoring their significance and efficacy, particularly in the realm of SIM.

Illustrating the practical application of these strategies, the article analyses the SIM of a speech of the 46th of US President Joe Biden in Warsaw, focusing on the performance of the American television and radio organization "Voice of America" interpreters.

Key words: translation strategies, simultaneous interpretation, interpretation, decompression and compression, stalling and anticipation strategies, trial and error strategy, diplomatic discourse, source language, target language.

Постановка проблеми. Сучасне глобалізоване суспільство відрізняється якісно новим попитом на здійснення міжмовної та міжкультурної комунікації, а в контексті доступності та відкритості сьогочасного ДД ставить нові виклики і процесу, і результату перекладу. Так, українські воєнні реалії роблять ДД чи не ключовим простором здійснення міжнародної комунікації, а усних перекладачів у цій сфері – одними із найбільш затребуваних на ринку праці. Загальне тяжіння до розуміння як очевидних, так і прихованих сенсів дипломатичної комунікації перетворює процес перекладу на пошук «балансу між інтуїтивним та науковим, підконтрольним та екологічним, чітким та життєствердним, орієнтованим на конкретне завдання та психологічно універсальним (Shlesinger, 2000)» (переклад наш – І. А. Д.). Вирішення такого завдання уможливується завдяки влучному вибору та вдалому застосуванню релевантної СП.

Аналіз досліджень. Поняттям «СП» щоденно послуговуються як теоретики, так і практики перекладу (Н. Дячук, О. Михайленко, К. Разумна, Т. Андрієнко, О. Сіваєва, А. Рікарді, Л. Венуті), але воно так і не знайшло свого уніфікованого визначення в системі вітчизняного перекладознавства. Так, Наталія Ольховська стверджує, що попри перспективність стати одним із основоположних понять в перекладознавчих науках, цей термін не внесений в жоден із словників, а також «поряд зі «СП» можна зустріти словосполучення «тактика перекладу», «стратегія перекладача», «перекладацька стратегія», і навіть «стратегія поведінки перекладача в процесі перекладу». Всі ці словосполучення вживаються в якості семантичних варіантів не тільки різними, але іноді одними і тими ж авторами (Ольховська, 2017)».

Поняття «СП» можемо розглядати із трьох перспектив. Перша, теоретична, базується на описі процесу здійснення перекладу. Олександр Ребрій розглядає СП як «когнітивну діяльність, мотивовану прагненням перекладача знайти «золоту середину» між очуженням (стратегією форми) і одомашненням (стратегією смислу) задля забезпечення комунікативної успішності перекладу (Ребрій, 2012: 64–65)». Тетяна Андрієнко визначає СП як «когнітивний регулятив перекладацького дискурсу, ментальну програму діяльності перекладача з пересотворення концепту оригіналу, яку перекладач формує внаслідок вибору одного з можливих варіантів уявного (умоглядного) образу цільового тексту (Андрієнко, 2012: 58)». Такий підхід враховує особливості мисленнєвої діяльності перекладача, як індивіда, а також орі-

єнтується на цілісність та адекватність перекладу, як кінцевого продукту діяльності перекладача.

Частим є розуміння цього поняття з позиції дидактики, де воно виступає частиною процесу навчання майбутніх перекладачів. Орієнтуючись на підготовку професійних кадрів, Леонід Черноватий та Ірина Липко визначають СП «як певний регулятивний принцип перекладу конкретного тексту оригіналу чи його фрагмента (Черноватий, Липко, 2015: 163)». В свою чергу Бінг Ванг, доктор перекладацьких студій в Китаї, відзначає певну тенденцію у використанні перекладачами-практиками стратегій перекладу (свідомо та підсвідомо) і стверджує: «стратегії усного перекладу стосуються тактики, яку перекладачі використовують для вирішення проблем когнітивної обробки та міжмовної та міжкультурної комунікації під час усного перекладу. <...> Стандарти усного перекладу скеровують усних перекладачів у виборі стратегій у перекладацькій поведінці та формують їх усний переклад (Wang, 2012)».

Про прикладну значимість дослідження СП говорить і італійська науковиця Алесандра Рікарді, яка визначає стратегії як «динамічну концепцію, корисну не лише для опису аспектів синхронного перекладу, орієнтованих на процес, але й для навчально-орієнтованого інструментарію, що допомагає розробити вправи, покликані автоматизувати специфічні перекладацькі рішення (Riccardi, 2005)». Такий підхід демонструє багатогранність та значущість використання перекладацьких стратегій, а також їх навчальний потенціал.

Третім підходом до визначення СП є практичний підхід, який взиває до розуміння стратегії крізь призму виконання перекладацьких завдань. Вітчизняна науковиця Наталія Дячук стверджує, що стратегії «включають підготовчі, плануючі та реалізуючі дії (Дячук, 2017: 34)», визначаючи їх як «сукупність дій, які застосовує перекладач для перекладу художнього тексту (Дячук, 2017: 34)». Про це говорить і американський перекладач та теоретик перекладу Лоренс Венуті та наголошує, що навіть вибір тексту є елементом стратегії перекладу. Сам термін він визначає як «основні завдання перекладача стосовно вибору тексту для перекладу і вироблення методу його перекладу. До того ж обидва види завдань детермінуються різними факторами – культурними, економічними, політичними (Venuti, 2001: 240)». Як бачимо, проаналізовані тлумачення терміну «СП» не є висчерпними і потребують подальшого вивчення та аналізу.

Мета статті. Метою нашої розвідки є визначення терміну «СП» та висвітлення функціонування стратегій, проб і помилок, столлінгу,

очікування, ймовірного прогнозування та опозиційних стратегій декомпресії і компресії в рамках усного перекладу ДД.

Виклад основного матеріалу. Усний переклад ДД, що за останні роки свого існування в українській міжнародній комунікації набирає все більшої популярності, безумовно є унікальним комунікативним полем, а тому послуговується особливим набором СП. Перш за все, розуміємо, що наша розвідка передбачає дослідження усних мовленевих ситуацій, а тому визначення «СП» з перспективи виключно теоретичного, практичного чи дидактичного підходів не можуть бути релевантними та передавати всю комплексність цього процесу в рамках здійснення послідовного чи СнП.

Враховуючи множинність інтерпретацій СП та з метою уникнення двозначності пропонуємо своє визначення, за яким СП – це послідовний план здійснення перекладу, що спирається на застосування перекладачем здобутих знань, навичок та інструментів відтворення тексту, з врахуванням культурних, прагматичних та етичних особливостей комунікативної ситуації.

Вибір стратегії не є випадковим процесом, хоча часто може відбуватися на підсвідомому рівні. Так, Тетяна Пастрик, досліджуючи психологію білінгвізму перекладачів стверджує, що вибір стратегій є евристичним процесом та характеризує стиль діяльності перекладача (Пастрик, 2007). В свою чергу, Ольга Михайленко стверджує, що «на вибір стратегій перекладу впливають такі чинники: мета перекладу, тип тексту, що перекладається, характер передбачуваного рецептора перекладу (Михайленко, 2014)».

Очевидним є те, що здійснення усного перекладу з використанням лише однієї стратегії неможливе. Так перекладачі часто послуговуються або одночасно кількома СП рівнозначно, або ж обирають одну СП, як ключову, а інші використовують за потреби, як допоміжні. Особливості текстів усного перекладу визначають і найбільш вживані СП, до яких відносимо: стратегії декомпресії, компресії, проб і помилок, столлінгу, очікування та ймовірного прогнозування. Для зручності подаємо визначення цих СП з перспективи їх використання в СнП в таблиці 1.

Обрані нами СП для аналізу можна згрупувати за метою їх використання. Так, перші три стратегії є змістовими і орієнтованими на аудиторію, вони націлені на відтворення чіткого, лаконічного і зрозумілого повідомлення, яке зберігає прагматичний вплив на слухача цільового тексту. Стратегії декомпресії та компресії можемо розглядати як опозиційні, адже вони протиставляються одна одній за своєю механікою. Перша виникає за потреби краще передати логіко-сміслову навантаження, або ж зрозуміліше пояснити явище чи процес, якщо прямих еквівалентів у цільовій мові не існує чи недостатньо. Також, вмотивованим є використання цієї стратегії у випадку стилістичних розбіжностей у вихідній та цільовій мові. На противагу, стратегія компресії націлена на скорочення тексту вихідною мовою в тих випадках, коли інформація є зрозумілою чи знайомою аудиторії і додаткові пояснення лише перенавантажуватимуть слухачів.

Стратегія проб і помилок є доволі контроверсійною, адже часом може створити для перекладача ситуацію «пан або пропав», де перший

Таблиця 1

Основні стратегії усного перекладу

Назва стратегії перекладу	Визначення
<i>Стратегія декомпресії</i>	Використання в перекладі схожих або додаткових слів чи частин мови (наприклад додавання сполучників або ж заміна прийменників на іменники) з метою кращого розуміння вихідного тексту реципієнтами.
<i>Стратегія компресії</i>	Використання лаконічних, стислих відповідників з метою уникнення перевантаженості чи надмірності в тексті.
<i>Стратегія проб і помилок</i>	Узагальнений переклад певного слова чи словосполучення в недостатньому контексті зі збереженням можливості виправитися у випадку подальшого уточнення чи пояснення.
<i>Стратегія столлінгу</i>	Зумисне повторення чи додавання інформації під час перекладу, що не впливає на зміст повідомлення, але дає перекладачеві можливість виграти час, повернутися до нотаток, отримати повнішу інформацію чи, навіть, пригадати або знайти значення слова чи словосполучення.
<i>Стратегія очікування</i>	Використання короткотривалих пауз під час здійснення перекладу з метою отримання ширшого контексту та, відповідно, можливості підібрати більш вдалий відповідник.
<i>Стратегія ймовірного прогнозування</i>	Переклад на випередження, зокрема логічних, шаблонних фраз, сталих виразів, загальновідомих фактів тощо.

переклад певного терміну може відрізнятися від реального значення і збентежити уважного слухача. Однак, значно частіше використання цієї стратегії дає можливість вмілому перекладачеві поступово відшукати необхідне значення слова в цільовій мові. Вона є найбільш релевантною у випадках використання мовцем багатозначних слів без чіткого контексту. Доречним алгоритмом дій перекладача в цьому випадку є плавний рух від ширшого до вузкого значення слова або ж варіація переходу до адекватнішого еквівалента з додатковим уточненням чи поясненням. Відтак, можемо простежити підтвердження теорії про те, що жодна СП не використовується перекладачами ізольовано, а лише в гармонійній сукупності з комплексом інших стратегій.

Наступні три стратегії, наведені у табл. 1, є найбільш характерними для СнП, адже націлені саме на економію часу, що часто є одним із визначальних складових успішного здійснення перекладу. Зокрема, стратегія ймовірного прогнозування дає можливість скоротити мовленнєву відстань між мовцем та перекладачем, а в окремих випадках і зовсім її нівелювати, знизити рівень стресу перекладача.

Стратегії столлінгу та очікування на перший погляд можуть здатися доволі схожими, адже в їх основі лежить використання пауз, однак між ними є критична відмінність. Так, застосовуючи стратегію очікування, перекладач робить короткотривалі та малопомітні паузи в мовленні, чекаючи додаткової інформації від мовця, в той час як стратегія столлінгу не передбачає фізичних пауз. Використовуючи цю стратегію перекладач розширює свою промову за рахунок вставних конструкцій, повторення вже почутої інформації, дублювання даних, аби не лише почути ймовірне пояснення чи уточнення того чи іншого терміну чи явища, пригадати те чи інше слово, попросити допомоги в колеги (при парній роботі кількох синхроністів) тощо.

Аби краще продемонструвати використання СП в ДД розглянемо промову президента Америки Джо Байдена у Варшаві від 26 березня 2022 року та її СнП здійснений перекладачами американської телерадіоорганізації «Голос Америки». Промова 46 президента є чудовим прикладом ДД і спрямована на підтримку українців на початку повномасштабного вторгнення, налагодження партнерських, союзницьких стосунків між державами, засвідчує чітку позицію США щодо війни росії проти України на міжнародній арені.

Загалом, переклад мав свої неточності та погрішності, проте нижче наведемо аналіз не

семантичних чи стилістичних особливостей перекладу, а, власне, які СП застосували під час роботи.

Стратегію **очікування** можемо простежити вже на початку промови, коли Джо Байден цитує слова Папи Івана Павла II: *““Be not afraid.” These were the first words that the first public address of the first Polish pope after his election in October of 1978, they were the words who would come to define Pope John Paul II (Biden, 2022)”*. Перекладачка, розуміючи, що президент використовує цитату робить короткі паузи, аби почути кому саме ці слова належать: *«“Не бійтеся”. [пауза] Це були перші слова [пауза] протягом першого виступу, публічного виступу першого Папи польського в жовтні, [пауза] в 1978. Це були ті слова, які [пауза] визначили подальшу долю Папи Римського Павла Йоана II (Промова, 2022: переклад)»*.

З наступного уривку бачимо приклад застосування стратегії **компресії**: *“When Pope John Paul brought that message in 1979, the Soviet Union ruled with an iron fist behind an Iron Curtain. Then a year later, the solidarity movement took hold in Poland (Biden, 2022)”*. У перекладі чуємо: *«Пана Йоан Павел в 1979 році сказав і про те, як керував Радянський Союз жорстоко і через рік Рух Солідарності, який проводився, дійсно змінив світ (Промова, 2022: переклад)»*. Попри неточності в перекладі, звертаємо увагу на компресію тексту в частині про Радянський Союз. Оскільки перекладач працює на україномовну аудиторію, яка добре знайома з жорстокістю радянської влади, така стратегія має право на існування, адже слухачі вихідного тексту не втрачають загального сенсу промови, а перекладач економить час для подальшого перекладу.

Згодом ми бачимо, використання стратегії **декомпресії**: *“In fact, it was here in Warsaw when a young refugee who fled her home country from Czechoslovakia was under Soviet domination, came back to speak and stand in solidarity with dissidence. Her name was Madeleine Korbel Albright (Biden, 2022)”*. Переклад звучить так: *«І у Варшаві, було багато біженців, які прийшли до Польщі після чехословацьких репресій і говорили із свободою. Була і Мадлен Олбрайт, яка із Чехії прийшла у Польщу, а потім у Сполучені Штати Америки (Промова, 2022: переклад)»*. Попри те, що перекладачка допустилася помилки в першій частині фрази, доволі вдалим є вибір розширити другу частину речення. Так, не всі українці знайомі з постаттю американської дипломатки чеського походження Мадлен Олбрайт, а тому подати додаткову інформацію про її імміграцію є позитивним рішенням.

Стратегію **столлінгу** а паралельно і стратегію **проб і помилок** можемо простежити під час перекладу наступного уривка: “*Let us remember that the test of this moment is the test of all time. A criminal wants to portray NATO enlargement as an imperial project aimed at destabilizing Russia. Nothing is further from the truth*” (Biden, 2022)”. У перекладі чуємо таке: «*Ми повинні запам’ятати, що сьогодні є випробовуванням, випробовуванням всіх часів [сповільнення мовлення]. І ми говоримо про збільшення НАТО, але правда що ми не збираємося далі розширювати НАТО, це брехня яку розповсюджує росія. Ми ніколи не намагаємося подолати росію*» (Промова, 2022: переклад)»

Важливо звернути увагу на інтонацію перекладачки, яка зумисне сповільнюється наприкінці першого речення, аби отримати повнішу інформацію, почувши різке слово *criminal*. І хоч спершу їй не вдається поєднати це слово та згадку про НАТО, в другій частині, вона усвідомлює свою помилку, та додає фразу «*Ми ніколи не намагаємося подолати росію*». Так, її немає в оригіналі і вона, на жаль, не відтворює смислового навантаження доволі різкої заяви щодо **злочинця**, проте вона допомагає підкреслити експресивність вислову “*Nothing is further from the truth*”.

Стратегію **ймовірнісного прогнозування** можемо простежити наприкінці виступу пана Байдена, де він вдається до клішейних фраз націлених на підтримку бойового духу: “*We must remain*

unified today and tomorrow and the day after. And for the years and decades to come” (Biden, 2022)”. В перекладі чуємо: «*Ми повинні бути об’єднані сьогодні завтра і післязавтра і протягом декад і років щоб вистояти*» (Промова, 2022: переклад)». Цій, доволі шаблонній фразі передувало багато власних назв та скорочень, що збільшило відстань між перекладачем та мовцем, але, почувши стандартизовану фразу, перекладачка вдалася до стратегії ймовірнісного прогнозування і завершила її не стільки вслухаючись в текст, скільки покладаючись на власну інтуїцію. Це дозволило наздогнати президента та відновити ритм перекладу.

Висновки. Підсумовуючи нашу розвідку, резюмуємо, що термін «стратегія перекладу» посідає чільне місце в понятійному апараті теорії перекладу, є важливим елементом підготовки професійних перекладачів та, беззаперечно, визнається активним інструментом здійснення адекватного перекладу. Однак, у вітчизняному перекладознавстві значно більше уваги приділяється стратегіям письмового, а не усного перекладу. Відтак, перспективи досліджень в цьому напрямі вбачаємо у детальному вивченні застосування стратегій саме усного перекладу, зокрема синхронного, та уніфікації багатозначності цього поняття, що забезпечить краще розуміння процесу здійснення синхронного перекладу та уможливить якісно кращий переклад в сфері дипломатичної та міжкультурної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андриєнко Т. П. Когнітивні чинники, що визначають вибір стратегії перекладу. *Філологічні трактати*. 2012. Т.4, №3. С. 5–13. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/30075/1/Andrienko.pdf> (дата звернення: 23.11.2023)
2. Дячук Н. В. Перекладацькі стратегії як елемент формування творчого профілю майбутнього перекладача. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна*. 2017. Вип. 66. С. 34–36.
3. Михайленко О. А. Поняття «перекладацькі стратегії» як складова стратегічної компетенції. *Педагогічні науки*. 2014. Вип.121. С. 148–154. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11792/Mykhailenko.pdf;jsessionid=E24F664A670D429934A30421BE977B44?sequence=1> (дата звернення: 23.11.2023)
4. Ольховська Н. С. Специфіки тексту та стратегії перекладу. *Кафедра німецької філології Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Б. Хмельницького*: веб-сайт. URL: <https://nimfilmdu.mozello.com/vseu-kanska-nternet-konferencija/perekladoznavstvo/params/post/1338438/> (дата звернення: 23.11.2023)
5. Пастрик Т. В. Психологічні особливості формування продуктивного білінгвізму у майбутніх перекладачів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Нац. ун-т «Острозька академія». Острог, 2007. 187 с.
6. Промова у Варшаві Байдена щодо України. *YouTube*: відеохостинг. URL: https://www.youtube.com/watch?v=QWisASp5MI0&ab_channel=UkrinformTV (дата звернення: 24.11.2023)
7. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. 376 с.
8. Черноватий Л. М., Липко І. П. Співвідношення стратегій перекладу та рівня перекладацької компетентності майбутніх фахівців у галузі міжнародних відносин. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. 2015. Вип. 131. С. 163–167. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/13100/1/Lypko_Chernovaty_163-167.pdf (дата звернення: 23.11.2023)
9. Biden delivers remarks on Ukraine crisis from Warsaw | ABC News. *YouTube*: відеохостинг. URL: https://www.youtube.com/watch?v=O729ZiRwK50&ab_channel=ABCNews (дата звернення: 24.11.2023)
10. Riccardi A. On the Evolution of Interpreting Strategies in Simultaneous Interpreting. *Meta*. 2005. Vol. 50, № 2. P. 753–767. DOI: <https://doi.org/10.7202/011016ar>

11. Shlesinger M. Interpreting as a cognitive process: how can we know what really happen? *Tapping and mapping the process of translation and interpreting. Outlooks on empirical research*. 2000. Amsterdam/Philadelphia: J. Benjamins, P. 3–15. DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.37.03shl>
12. Venuti L. *Strategies of translation : Routledge encyclopedia of translation studies*. London and New York : Taylor and Francis Books Ltd, 2001. P. 240–244.
13. Wang B. Interpreting Strategies in Real-life Interpreting – Corpus-based Description of Seven Professional Interpreters' Performance. *Translation Journal*. 2012. Vol. 16. № 2. URL: <https://translationjournal.net/journal/60interpreting.htm> (дата звернення: 23.11.2023)

REFERENCES

1. Andriienko T. P. Kohnityvni chynnyky, shcho vyznachaiut vybir stratehii perekladu. [Cognitive factors determining the choice of translation strategy]. *Filolohichni traktaty*. 2012. T.4, №3. S. 5–13. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/30075/1/Andriienko.pdf> (data zvernennia: 23.11.2023) [in Ukrainian]
2. Diachuk N. V. Perekladatski stratehii yak element formuvannia tvorchoho profilu maibutnoho perekladacha. [Translation strategies as an element of forming a creative profile of a future translator]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriia : Filolohichna*. 2017. Vyp. 66. S. 34–36. [in Ukrainian]
3. Mykhailenko O. A. Poniattia «perekladatski stratehii» yak skladova stratehichnoi kompetentsii. [The concept of "translation strategies" as a component of strategic competence]. *Pedahohichni nauky*. 2014. Vyp.121. S.148-154. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11792/Mykhailenko.pdf;jsessionid=E24F664A670D429934A30421BE977B44?sequence=1> (data zvernennia: 23.11.2023) [in Ukrainian]
4. Olkhovska N. S. Spetsyfyky tekstu ta stratehii perekladu. [Text specifics and translation strategies]. *Kafedra nimetskoj filolohii Melitopolskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. B. Khmelnytskoho: veb-sait*. URL: <https://nimfilm-dpu.mozello.com/vseukrainska-nternet-konferencja/perekladoznavstvo/params/post/1338438/> (data zvernennia: 23.11.2023) [in Ukrainian]
5. Pastryk T. V. Psykholohichni osoblyvosti formuvannia produktyvnoho bilinhvizmu u maibutnikh perekladachiv [Psychological features of the formation of productive bilingualism in future translators] : dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.07 / Nats. un-t «Ostrozka akademiia». Ostroh, 2007. 187 s. [in Ukrainian]
6. Promova u Varshavi Baidena shchodo Ukrainy. [Biden's speech in Warsaw regarding Ukraine]. *YouTube: vid-eokhostynh*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=QWisASp5MI0&ab_channel=UkrinformTV (data zvernennia: 24.11.2023) [in Ukrainian]
7. Rebrii O. V. Suchasni kontseptsii tvorchosti u perekladu [Modern concepts of creativity in translation] : monohrafiia. Kharkiv : KhNU imeni V.N. Karazina, 2012. 376 s. [in Ukrainian]
8. Chernovatyi L. M., Lypko I. P. Spivvidnoshennia stratehii perekladu ta rivnia perekladatskoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv u haluzi mizhnarodnykh vidnosyn. [Correlation of translation strategies and the level of translation competence of future specialists in the field of international relations]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriia : Pedahohichni nauky*. 2015. Vyp. 131. S. 163–167. URL: https://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/13100/1/Lypko_Chernovatyi_163-167.pdf (data zvernennia: 23.11.2023) [in Ukrainian]
9. Biden delivers remarks on Ukraine crisis from Warsaw | ABC News. *YouTube: відеохостинг*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=O729ZiRwK50&ab_channel=ABCNews (дата звернення: 24.11.2023)
10. Riccardi A. On the Evolution of Interpreting Strategies in Simultaneous Interpreting. *Meta*. 2005. Vol. 50, № 2. P. 753–767. DOI: <https://doi.org/10.7202/011016ar>
11. Shlesinger M. Interpreting as a cognitive process: how can we know what really happen? *Tapping and mapping the process of translation and interpreting. Outlooks on empirical research*. 2000. Amsterdam/Philadelphia: J. Benjamins, P. 3–15. DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.37.03shl>
12. Venuti L. *Strategies of translation : Routledge encyclopedia of translation studies*. London and New York : Taylor and Francis Books Ltd, 2001. P. 240–244.
13. Wang B. Interpreting Strategies in Real-life Interpreting – Corpus-based Description of Seven Professional Interpreters' Performance. *Translation Journal*. 2012. Vol. 16. № 2. URL: <https://translationjournal.net/journal/60interpreting.htm> (дата звернення: 23.11.2023)

УДК 81:316.624:316.472.4

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-25>**Наталія ЄЛЬНІКОВА,**

orcid.org/0000-0002-5061-8226

старша викладачка кафедри українознавства факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

(Харків, Україна) elnikova_n_i@ukr.net

ХЕЙТИНГ ЯК ФОРМА ДЕВІАНТНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Як відомо, комунікативна функція інтернет-спілкування сьогодні стає першорядною не лише для більшості користувачів, а й для фахівців різних галузей знань, зокрема філології. У статті досліджено хейтинг як форму девіантної комунікації в соціальних мережах. Проведено аналіз аспектів дискурсивної зумовленості та засобів виявлення девіантної мовленнєвої поведінки хейтерів, які залишають свої коментарі під публікаціями українських медіаперсон. Зауважено, що серед дискурсоутворювальних чинників, що визначають виникнення хейтингу як різновиду девіантної інтернет-комунікації, виокремлюють такі особливості мережевої взаємодії, як анонімність, дистанційованість, вільне самовираження, ускладненість особистісної ідентифікації коментатора, опосередкованість і верифікація потенційно можливих протиправних дій. Матеріалом дослідження слугували повідомлення, залишені хейтерами в соціальній мережі «Інстаграм» на сторінках медійних осіб України. Досліджено особливості інтернет-комунікації хейтерів на лексико-семантичному та морфологічному рівнях. З'ясовано, що для вираження своєї точки зору, а також для вербальної оцінки отриманої інформації хейтери застосовують лексику, у якій закладена зневажлива конотація, і використовують дисфемізацію стилістично нейтрального значення лексеми для надання негативної оцінки висловлюванню. Підкреслено роль морфологічних засобів для підсилення мовленнєвих намірів продуцента: різноманітні способи словотворення, анормативне використання ступенів порівняння прикметників, своєрідне застосування ти/Ви займенників, за допомогою яких утворюються лексичні одиниці з негативною емоційною маркованістю. На основі комплексного аналізу інтернет-коментарів виявлено, що важливою стилістичною особливістю віртуальної інтеракції є застосування хейтерами не лише вербальних, а й невербальних засобів інформаційної взаємодії, зокрема обмін емотиконами, повторення літер, знаків пунктуації, зміна шрифтів, написання цілого слова і речень великими літерами.

Ключові слова: хейтинг, девіантна комунікація, хейтер, медіапростір, соціальні мережі, лексико-семантичний рівень, морфологічний рівень.

Nataliia YELNIKOVA,

orcid.org/0000-0002-5061-8226

Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Studies Faculty № 2

Kharkiv National University of Internal Affairs

(Kharkiv, Ukraine) elnikova_n_i@ukr.net

HATING AS A FORM OF DEVIANT COMMUNICATION IN SOCIAL NETWORKS

As you know, the communicative function of Internet communion today becomes a paramount thing not only for the majority of users, but also for specialists in various fields of knowledge, particularly in philology. The article examines hating as a form of deviant communication in social networks. An analysis of aspects of discursive conditioning and means of detecting a deviant speech behavior of haters who leave their comments under the publications of Ukrainian media persons was carried out. It is noted that among the discourse-forming factors that determine the emergence of hating as a type of deviant Internet communication, such features of a network interaction as anonymity, distancing, free expression, complexity of personal identification of a commentator, indirectness and verification of potentially illegal actions stand out. The material of the study was the messages ha been left by haters on the social network «Instagram» on the pages of the Ukrainian media persons. The peculiarities of online communication of haters at the lexical-semantic and morphological levels were studied. It was found out that to express their point of view, as well as to verbally assess the received information, haters use vocabulary with a derogatory connotation, and also use dysphemization of the stylistically neutral meaning of the lexeme to give a negative assessment to the statement.

Key words: hating, deviant communication, hater, media space, social networks, lexical-semantic level, morphological level.

Постановка проблеми. Загальновизнаним місцем комунікації сьогодні є інтернет, популяризація якого створила унікальний віртуальний світ, здатний охопити комунікантів навіть із найвіддаленіших куточків планети, що формують нові соціальні структури. Інтернет уможливує обмін новинами, емоціями, подіями із широким загальним, надає змогу підтримувати та покращувати свій імідж, відтворювати різноманітні соціальні ролі, висуваючи на перший план саме комунікативну функцію. Правила та норми поведінки особи у віртуальному світі не завжди відповідають нормам реального життя, що зумовлює появу девіантної комунікації. У боротьбі за визнання, спробу продемонструвати силу й авторитет комуніканти можуть застосовувати агресію, яку, зазвичай, не здатні проявити в офлайн. Людство почало плутати можливість вільно висловлювати свої ідеї, критичні зауваження, ґрунтовно аргументовані, та агресивну, зловну, хейтерську реакцію на опублікований коментар або матеріал окремої особи чи спільноти. Стрімкий темп девіантного спілкування в комунікативному просторі всесвітньої віртуальної мережі уможливує існування хейтингу як потужного, прогресивного різновиду комунікації. Якщо дотепер психологічне цькування та мовленнєва агресія вивчалися в контексті безпосередньої міжособистісної взаємодії, то сьогодні, послуговуючись цифровізаційною взаємодією, хейтинг стає соціальним феноменом всесвітнього масштабу, що поширюється через інтернет.

Феномен протистояння в інтернет-просторі пов'язаний із його категоризацією на «свій» та «чужий». Категорії «Свій» і «Чужий» – члени традиційної універсальної бінарної опозиції, що є однією з основоположних для формування культурного каркасу нації. Існування образу «чужих» у колективній та індивідуальних картинах світу є необхідною умовою для семіотизації особистості та регулятором, що організовує її досвід і поведінку (Масенко, 2010). Опозиція архетипних смислів виникла від моменту зародження свідомої діяльності людини й не втратила своєї актуальності й до сьогодні, адже вона покликана встановлювати відношення між двома символічними засобами, чії протилежні якості перебувають у семантичному протистоянні. Так, за концепцією, запропонованою структурним антропологом К. Леві-Строссом, міфологічна логіка спирається на бінарні опозиції «життя-смерть», «чоловіче-жіноче», «свій-чужий» тощо (Масенко, 2010). Навколишній світ сприймається людиною крізь призму універсальних знакових комплексів, формованих сукупністю двоїстих ознак. Цей принцип

ще називають принципом антиномій, що є базовим семіотичним кодом європейської культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. І хоча девіантне спілкування є безумовною дослідницькою тематикою багатьох мовознавців, проте нові реалії в галузі конфліктної інтернет-комунікації, неконтрольовані коментарі хейтерів у соціальних мережах, що можуть збудити агресію та ненависть між представниками різних культур і поглядів, ще ґрунтовно не вивчалися, що й актуалізує нашу наукову розвідку.

Розв'язанню цієї проблеми присвятили свої роботи мовознавці, соціологи, правознавці, психологи, медіапсихологи, психолінгвісти. Так, медіапсихологиня Олена Любченко досліджує явище хейтингу з точки зору когнітивного спотворення та навмисної деструктивної поведінки в соціальних мережах (Любченко, 2021). Хейт крізь призму кіберагресії у своїй книзі аналізують дослідники А. Фоксман і К. Вольф, називаючи його вірусом, що поширюється у нашому суспільстві як інфекційне захворювання, уражаючи найбільш чутливих людей (Foxman A. H., Wolf, 2013). Дослідник А. Браун, підкреслюючи особливості реалізації хейту саме у віртуальному світі, пропонує на законодавчому рівні притягнути до відповідальності ті інтернет-компанії, які на їхніх сайтах надають можливість хейтерам розпалювати ненависть (Brown, 2018: 321). У контексті юриспруденції науковці Є. Зеленський і О. Карпенко уточнюють, що законодавча база в Україні інтерпретує лише такі явища, як «булінг», «домашнє насильство» і «катування», натомість хейтинг як прояв негативних коментарів, що мають образливе ставлення переважно до випадкової особи, юридично не закріплений (Зеленський, Карпенко, 2020: 227). Мовознавчі студіювання хейтингу характеризуються відсутністю детального підходу до вивчення цієї теми та мають фрагментарний характер. Так, зарубіжні лінгвісти С. Асімакопулос, Ф. Байдер, Ш. Міллар, застосовуючи методи дискурсивного аналізу та корпусної лінгвістики у своєму дослідженні, особливу увагу приділили онлайн-коментарям до новин, які можуть спровокувати дискримінацію та розпалити хейт (Assimakopoulos, 2017). Мовознавці С. Пааш-Колберг, К. Стриппель, Й. Треббе, М. Еммер у своїй статті розмежовують мову ворожнечі та хейт-мову, базуючись на коментарях користувачів про імміграцію у соціальних мережах, новинних сайтах і правовому блозі (Paasch-Colberg, 2021: 176). Філологиня К. Тараненко досліджує засоби вираження вербальної агресії у художньо-літературних дискурсах (Тараненко, 2019: 37).

Мета статті. Дослідити хейтинг як форму девіантної комунікації, провівши лінгвістичний аналіз коментарів, залишених хейтерами в соціальній мережі «Інстаграм» під публікаціями українських медіаперсон.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наші дні в медіа існує неконтрольована кількість висловлювань, коментарів і публікацій, які можуть розпалити ненависть між людьми різних культур, віросповідань і поглядів. Усе це має широкий спектр неокреслених проблем, а також перспективи подальшого наукового розвитку.

У дослідженні мови хейтерів у соціальних мережах ми проаналізували коментарі, залишені під публікаціями на інстаграм-сторінках таких українських медіаперсон: Юрій Горбунов (1 млн. підписників), Маша Єфросиніна (2,1 млн. підписників), Оля Полякова (2,9 млн. підписників), Володимир Остапчук (512 тис. підписників), Володимир Дантес (730 тис. підписників), Потап (1,9 млн. підписників), НК (5,3 млн. підписників), Раміна Есхакзай (477 тис. підписників), Руслан Ханумак (123 тис. підписників). У ході аналізу було встановлено, що хвилю хейту на свою адресу в соціальній мережі «Інстаграм» ці публічні особи отримали через питання державного фінансування серіалу в умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України (Ю. Горбунов), небажання вести програми українською мовою (М. Єфросиніна, О. Полякова), бодішеймінгових висловлювань на адресу жінок (В. Остапчук), підтримку ЛГБТ-спільноти (В. Дантес), вихід скандальних композицій і перебування за кордоном під час війни (Олексій Потапенко, Руслан Ханумак), поведінку чоловіка та його виїзд за кордон (НК), інтерв'ю з дружиною М. Тищенко (Р. Есхакзай).

Характерною особливістю вживання лексем на позначення хейтингу є їхня співвіднесеність із негативним денотатом. У соціальних мережах коментатори висловлюють свої думки як за допомогою ненормативної лексики, так і замінюючи слова з негативною конотацією на новий евфемістичний номен, щоб пом'якшити його початкове денотативне значення, але підвищити ризик прояву агресії.

Аналізуючи українськомовні інтернет-коментарі, можна спостерігати специфіку репрезентації в них негативних, зневажливих, провокативних, емоцій у межах української лінгвокультури. Розгляньмо детальніше лексичні мовні засоби, які застосовують хейтери в тактиках і стратегіях девіантної комунікації. На лексико-семантичному рівні серед основних засобів, якими послуговуються хейтери під час комунікації, можемо виокремити лексику розмовну, просторічну, сленгову,

жаргонну, інвективну як ненормативні прояви. Науковиця Л. Ставицька називає ненормативною лексику «експресивну, оцінно-виразну лексику, що історично виникла як порушення табу, до якої належать вульгаризми, лайливі вирази, інвективи, обценна лексика» (Ставицька, 2006: 11). Так, коментар «yuliia.hertsen: Сука, як ви задовбали. Чому ви не відчуваєте тієї межі, коли щось *ок*, а коли вже *повний зашквар* і так не має бути?!» (*тут і далі збережені орфографія та пунктуація авторів коментарів – Н. Є.*) (<https://www.instagram.com/p/CqFYDrWISTY/> (дата звернення 17.10.2023)) демонструє вживання табуованої лексики, евфемізмів, сленгізмів. Ужита на початку речення лексема «сука» демонструє словесний випад хейтера. Слово «задовбали» – евфемізм, який уживається замість табуованої лексики. Джерелом цієї номінативної одиниці є сленг, адже пряме значення слова «задовбати» передбачає фізичну дію, що допомагає залагодити чи закріпити щось у предметі. Як сленгова одиниця ця лексема має предикат стану та значення «набридати», що є об'єктом оцінки, за якою зберіглося негативне значення. За допомогою цього дієслова хейтер звинувачує автора, демонструючи зневажливе ставлення. Сленгове «ок», що походить від видозміненої англійської фрази «oll korrekt» – «all korrekt» – «усе правильно», уживається автором для утворення протиставлення для словосполучення «повний зашквар». Лексема «зашквар» походить від жаргонного дієслова «зашкваритися», що позначає «зганьбитися». Сьогодні це слово вживається сленгово, молодь трактує його як сором, ганьбу, щось, що втратило популярність або вийшло з моди.

Хейтери часто застосовують інвективну лексику з метою приниження чи образи співрозмовника. Так, у реченні «lilia.luysenko: Які ж огидні, ці *сраколиз!*» (<https://www.instagram.com/p/Cr9MzShIvY8/> (дата звернення 14.10.2023)); «aloha_poved: Потап *єблан сцикливий!*» (<https://www.instagram.com/p/Cowfa3XNA2d/> (дата звернення 16.10.2023)); «dariya.konoval: Ти *пиздюк*, який сдриснув у теплі краї, поки люди жертвували своїм життям, бачили жахи на власні очі, втрачали близьких та рідних» (<https://www.instagram.com/p/Cowfa3XNA2d/> (дата звернення 16.10.2023)) хейтер виявляє мовленнєву агресію щодо адресата повідомлення через інвективи, основна функція яких – номінація особи, якій адресується коментар.

Отже, ненормативна лексика як прояв девіантної комунікації хейтерів є засобом мовленнєвої агресії, яку коментатори спрямовують на адресата, об'єкт або третю особу з метою приниження та провокації.

Морфологічний рівень сучасної української літературної мови уможливує застосування хейтерами широкого діапазону способів впливу на авторів дописів і коментаторів. Ненависть як фундація й основна ідентифікаційна відмінність хейтера, що виявляється в неприхованому бажанні вразити іншу людину та самоствердитися у такий спосіб, відображається через морфологічні засоби української мови. Проаналізувавши коментарі під постами українських медіаперсон у соціальних мережах, можемо виокремити певні закономірності в застосуванні цих елементів.

Інтенсифікація мовленнєвої поведінки продуцента хейтового коментаря, як демонструє це дослідження, може втілюватися за допомогою різноманітних засобів морфологічного способу словотвору. Слід зауважити, що суфікси (-ищ-, -ин-, -ло-, -онк-, -иськ-, -ок- тощо) хейтери застосовують для надання інтенсивності ознаки, посилення семантичного значення лексем-образ. Ефективність негативної суфіксації як засобу вираження думки хейтера примножує ступінь критичного сприймання повідомлення. Як зауважує В. Чабаненко: «конотація згрубілості й конотація збільшеності в афективних утвореннях існують нероздільно навіть у тих випадках, коли вказується на великий розмір, надмірний вияв ознаки» (Чабаненко, 1995: 16). Так, для хейтерів є властивим застосування дериватів зі збільшено-згрубілим значенням, що прямо пов'язане з оцінним значенням. Наприклад: «makkiavelli moneyteam: Позорище України» (<https://www.instagram.com/p/CfwsK79uOmM/> (дата звернення 10.10.2023)); «tania_sdvnk: Коли закінчиться ця *крінжатина?*» (<https://www.instagram.com/p/CqFYDrWISTY/> (дата звернення 11.10.2023)); «de.miro: *Байрактарицина*» (<https://www.instagram.com/p/CqFYDrWISTY/> (дата звернення 11.10.2023)); «bee_mama: Іспанське *соромидло...*» (<https://www.instagram.com/p/Cowfa3XNA2d/> (дата звернення 14.10.2023)); «alishka.babe: Це ганьба!!!! *Дніще*» (<https://www.instagram.com/p/Cowfa3XNA2d/> (дата звернення 14.10.2023)); «valyunya_fm: І не криви своєю *душонкою!*» (<https://www.instagram.com/p/CfMjOWljXtb/> (дата звернення 20.10.2023)).

Лексеми із суфіксами згрубілості в коментарях хейтерів виражають ненависть, зневагу, сарказм, трансформуючи в такий спосіб негативну суб'єктивну оцінку: «katygres: Боже, ця пісня ще і в день, коли знову вибухи в Запоріжжі – це просто *якесь позорисько.*» (<https://www.instagram.com/p/CqFYDrWISTY/> (дата звернення 22.10.2023));

«olga04_09: *Якесь ганьбисько.* Супер популярна і професійна телеведуча не вмє жартувати і виказувати емоції українською?» (<https://www.instagram.com/p/CfwsK79uOmM/> (дата звернення 23.10.2023)). Яскравого відтінку презирства хейтери досягають через додавання демінутивного суфікса до слів із негативним значенням: «november_ve: Ти що *дурачок???*» (<https://www.instagram.com/p/Cu4mRiaLTb0/> (дата звернення 21.10.2023)); Такі елементи надають лексемам подвійної конотації: зосереджують емоційно-експресивні аспекти ненависті, зневаги і водночас пестливо принижують особу. Утворюються ці відтінки значень за певних контекстуальних умов і залежать від семантики твірної основи (Коваль, 1987: 121).

Одним із активних морфологічних способів збільшення мовленнєвого наміру продуцента висловлювання, який використовує хейтер у медіадискурсі, є вживання ступенів порівняння прикметників: «natalie_freedom: *Найогидніше*» Відразу це бл@дство вимкнула. Фу!!!» (<https://www.instagram.com/p/CfwsK79uOmM/> (дата звернення 28.10.2023)); «svitlanabk: Невже в Україні не має *більш цікавих* людей чим дружина тищенко, лобода, підарасів. Наразі час коли час потрібно нести правильні традиції та установки для людей. Розчарування в вас, що ви цього не розумієте» (<https://www.instagram.com/p/CtqryIXMuO1/> (дата звернення 19.10.2023)). Ступені порівняння прикметників коментатори утворюють додаванням суфіксів, префіксів до твірної основи, водночас значна кількість морфологічних аномативів простежується саме у використанні лексикограматичних категорій прикметника. Загальновідомо, що в українській мові якісні прикметники можуть формувати вищий і найвищий ступені порівняння, що реалізується в простій, складній або складеній формах. Помилковим є поєднання слова *самий* із прикметником для вираження найвищого ступеня порівняння, спричиненого калькуванням, а також одночасне поєднання синтетичної та аналітичної форм: «kaskad04.savich: Вони втікли і ще там щось лепчуть. *Самі хитріші*» (<https://www.instagram.com/p/CfMjOWljXtb/> (дата звернення 24.10.2023)). Позанормативним утворенням ступенів порівняння прикметників є використання безприйменникових конструкцій: «no_hope_harry: Таки є щось *гірше* «я танцюю гопака»» (<https://www.instagram.com/p/CqFYDrWISTY/> (дата звернення 18.10.2023)).

Провокативна тактика хейтерів, що базується на демонстративному, публічному ставленні в негативних коментарях, вимагає вжи-

вання чималої кількості дієслів, зокрема у формі наказового способу: «[@ann_chekh](https://www.instagram.com/p/CyQDyd3te-J/): *перестаньте ділити людей на нормальних і ненормальних і буде легше. Викиньте телефон і тоді не доведеться спостерігати за розвитком*» (<https://www.instagram.com/p/CyQDyd3te-J/> (дата звернення 30.10.2023)); «[@ilon_a_s_u](https://www.instagram.com/p/Cowfa3XNA2d/): *лікуватися потрібно тим, хто несе подібну маячню! Нуль знань з психіатрії/психопатології і взагалі біології!! Підіть ще розкажіть всім іншим видам живих створінь на планеті Земля, що це не нормально 😊*» (<https://www.instagram.com/p/CyQDyd3te-J/> (дата звернення 30.10.2023)); «[kovallow](https://www.instagram.com/p/CfwsK79uOmM/): *Краще заткніть пельки, аніж балакайте рашистською*» (<https://www.instagram.com/p/CfwsK79uOmM/> (дата звернення 28.10.2023)); «[nastya_in_insta](https://www.instagram.com/p/Cowfa3XNA2d/): *Який сором, видаліть це негайно! Вам треба захищати в'їзд до України після цього!!!*» (<https://www.instagram.com/p/Cowfa3XNA2d/> (дата звернення 29.10.2023)). Утворення провокативних коментарів за допомогою дієслів-інфінітивів: «[perpetummobile77](https://www.instagram.com/p/Cowfa3XNA2d/): *заборонити це ригло*» (<https://www.instagram.com/p/Cowfa3XNA2d/> (дата звернення 29.10.2023)); «[natalikachala](https://www.instagram.com/p/CfwsK79uOmM/): *І якщо ще ви не в змозі думати, висловлювати свою думку українською мовою, то вам всім відрізати язика, прив'язати до пікапа і протягнути із заходу до сходу по всій нашій закривавленій землі кілька разів (як того бідного солдата 🤔🤔🤔 волочили ваші друзі по мові) і можливо тоді до вас дійде, а добрі справи *робити* можна і без язика!!!!!!*» (<https://www.instagram.com/p/CfwsK79uOmM/> (дата звернення 30.10.2023)). Уживання дієслів для висловлення негативного коментаря часто підсилюється ненормативною суржиковою чи сленговою основою: «[kateryna.sich](https://www.instagram.com/p/Cu4mRiaLTb0/): *Яка комедія? Ви зараз виглядаєте клоуном Юрій. Ми тут усі по копійки збираємо хлопцям на дрони, а ви вирішили балівуд зробити за 33млн. Юра, *прекращай давай* або *шуруй* на передовую щоб голову трошки промили!» (<https://www.instagram.com/p/Cu4mRiaLTb0/> (дата звернення 29.10.2023)).*

Важливу роль у мові хейтерів відіграють вигуки, які емотивно характеризують ставлення коментатора до висвітленої події, зазвичай із семантикою роздратування, відрази, незадоволення, осуду, повного розчарування: «[mariia_art](https://www.instagram.com/p/CvuIosiNYMq/): *Фу, волосся на грудях 🤢 апіорі не 10/10*» (<https://www.instagram.com/p/CvuIosiNYMq/> (дата звернення 26.10.2023)); «[dianna_chaa](https://www.instagram.com/p/CvuIosiNYMq/): *Фу ви брили груди?*» (<https://www.instagram.com/p/CvuIosiNYMq/> (дата звернення 26.10.2023)); «[the_wind_of_change](https://www.instagram.com/p/CvuIosiNYMq/): *Фу який волохатий*» (<https://www.instagram.com/p/CvuIosiNYMq/> (дата звернення 26.10.2023));

«[alexandr_korobko](https://www.instagram.com/p/Cowfa3XNA2d/): *Мда, я давно здогадувався що наша естрада в переважній більшості опустилася на дно, але тут, цією піснею «постукали знизу»» (<https://www.instagram.com/p/Cowfa3XNA2d/> (дата звернення 27.10.2023)). Вигук як незмінне за формою слово слугує емоційно-експресивним засобом вираження думки, що вживається хейтерами для підсилення емотивної складової провокативного коментаря.*

Аналізуючи коментарі хейтерів, спостерігаємо взаємодію за типом «адресант – адресат», реалізація прагматичної функції якої утруднюється тим, що репрезентація коментаторів прихована за нікнеймами без надання особистої інформації. Створення перлокутивного ефекту з метою ефективного негативного впливу на автора посту чи коментатора-опонента реалізується за допомогою займенників: «[janna_malinina](https://www.instagram.com/p/CvuIosiNYMq/): *Як гарно Ви його попустили! 10 з 10 🙌👍*» (<https://www.instagram.com/p/CvuIosiNYMq/> (дата звернення 29.10.2023)); «[teacher.aliona](https://www.instagram.com/p/Cu4mRiaLTb0/): *Юра, Ви кончений?*» (<https://www.instagram.com/p/Cu4mRiaLTb0/> (дата звернення 29.10.2023)). Уживання займенника *Ви* зазвичай використовують при звертанні до людини старшого віку, посади, звання чи до людини незнайомої, наголошуючи на шанобливому ставленні мовця та підкреслюючи офіційність розмови. Водночас в останньому реченні спостерігаємо поєднання особового займенника *Ви* з ненормативною лексемою, що нівелює поважне ставлення до автора, і підсилює зневажливу семантику. Особовий займенник *ти* вважається нормативним при звертанні до близьких людей, родичів або знайомих. Хейтери в повідомленнях використовують особовий займенник *ти* як нормативний при звертанні до незнайомої людини або займенник *ви* з маленької літери, акцентуючи в такий спосіб увагу на зневажливому ставленні до медіаперсон: «[iren_kovtun](https://www.instagram.com/p/CvuIosiNYMq/): *Tu людина дно*» (<https://www.instagram.com/p/CvuIosiNYMq/> (дата звернення 28.10.2023)); «[kyivlianka](https://www.instagram.com/p/Cowfa3XNA2d/): *Ну ви і козел. Ось вам думка про ваш гівно «трек» від волонтерки.»* (<https://www.instagram.com/p/Cowfa3XNA2d/> (дата звернення 29.10.2023)).

Негативна оцінка закладена в семантиці прислівника, що виявляється на лексичному рівні мови: «[oleksandra_bboiko](https://www.instagram.com/p/Cowfa3XNA2d/): *Сором, а не пісня! Як у вас ще є звання заслуженого артиста, не знаю!*» (<https://www.instagram.com/p/Cowfa3XNA2d/> (дата звернення 24.10.2023)); «[marta_maksymiv](https://www.instagram.com/p/Cowfa3XNA2d/): *Як же нікчемно ви виглядаєте на фоні сьогодення з цими своїми рускогаварящими челюстями! Все що російське просто ОГИДНЕ. І ви огидні зі своїм масковським язиком!*» (<https://www.instagram.com/p/Cowfa3XNA2d/> (дата звернення 24.10.2023)).

instagram.com/p/CfwsK79uOmM/(дата звернення 25.10.2023)); «[innav2015](https://www.instagram.com/p/CvuiosiNYMq/): Ну *серйозно* чоловіче??? Ти двічі розлучений, покинув двох малолітніх дітей. Війна. А ви втрюх ржете та обговорюєте якусь долбану депіляцію? *Серйозно?* Навішуєте підліткам купу комплексів. Взагалі *сором*» (<https://www.instagram.com/p/CvuiosiNYMq/> (дата звернення 26.10.2023)). Згадані прислівники як оцінні слова можуть не потребувати всього контексту для розуміння, оскільки їхня семантична структура вже містить негативну оцінну конотацію.

Отже, провідне місце серед морфологічних засобів провокативної тактики хейтерів посідають дієслова, іменники, прикметники, займенники, вигуки, прислівники й інші частини мови. У коментарях хейтерів переважають дієслівні конструкції, адже вони не лише допомагають відверто висловлювати свою критичну точку зору, зокрема через нападки на інших користувачів соціальних мереж, а й спонукають до відповідної реакції авторів, що відверто висвітлює провокативний задум хейтера.

Описуючи функціонування лексем, якими послуговуються хейтери в девіантній комунікації, варто звернути увагу на відсутність чітких орфографічних правил, що регламентують їхнє написання. Така варіативність має різні аспекти: 1) написання транслітерованих сполук в українськомовному коментарі з інвективною семантикою: «[zlataviktoriia](https://www.instagram.com/p/CfwsK79uOmM/): Йдіть в дупу! Україні не потрібні такі «передачі» *ryzzki*.» (<https://www.instagram.com/p/CfwsK79uOmM/> (дата звернення 30.10.2023)); «[andreypavlik1](https://www.instagram.com/p/CvuiosiNYMq/): Да це *uyoba ostarpchuk vin svoe otrimaе*» (<https://www.instagram.com/p/CvuiosiNYMq/> (дата звернення 29.10.2023)); 2) Свідоме написання власних імен і назв із маленької літери, щоб адресант відчув зневажливо-ненависне ставлення коментатора: «[inmedved](https://www.instagram.com/p/CqFYDrWISTY/): Просто лайно 🐻 *noman 2.0*» (<https://www.instagram.com/p/CqFYDrWISTY/> (дата звернення 30.10.2023)); «[natasha_todova_238](https://www.instagram.com/p/CvuiosiNYMq/): + сфоткався з *філіпом кіроровим* під час війни 😏😏😏 «опладуєчий» коментар.» (<https://www.instagram.com/p/CvuiosiNYMq/> (дата звернення 24.10.2023)); 3) Неправильне написання назви країни: «[inna_rudenko11](https://www.instagram.com/p/CqFYDrWISTY/): Не всім дано воювати, але краще б Ви сиділи, Руслан, в *Омеруці* мовчки, як і пів війни, ніж робити «оце» 🤔👉» (<https://www.instagram.com/p/CqFYDrWISTY/> (дата звернення 22.10.2023)); 4) Написання великими буквами всього слова: «[sergiikharenko](https://www.instagram.com/p/CfwsK79uOmM/): Чи не соромно бути *МОСКВОРОТОЮ?*» (<https://www.instagram.com/p/CfwsK79uOmM/> (дата звернення 23.10.2023)); «[annkingscross](https://www.instagram.com/p/CfwsK79uOmM/): Юрію, будь

ласка. Перестаньте знімати гівно. Чому знову ми маємо дивитись *ЗА СВОЇ ПОДАТКИ* чергове дегенеративне «мистецтво» про тупих або кумедних хохлів. Розвивайте смак, вчіться та запропонуйте щось, від чого *НЕ ЙДЕ КРОВ З ОЧЕЙ*» (<https://www.instagram.com/p/Cu4mRiaLTb0/> (дата звернення 25.10.2023)); 5) Уживання хештегів як мовної гри з негативною конотацією: «[white.witch.y](https://www.instagram.com/p/CfwsK79uOmM/): *#едьврасіюна*» (<https://www.instagram.com/p/CfwsK79uOmM/> (дата звернення 27.10.2023)) (Єфросиніна – *#едьврасіюна*).

Висновки. Для ословлення протистояння в медіадискурсі автори коментарів звертаються до лінгвокультурної діади «свій – чужий», яка виконує функцію додаткової шкали оцінок й допомагає реалізовувати принцип антиномій у досліджуваних текстах. Експлікуючись на лексичному й граматичному мовних рівнях, елементи цієї структури формують лінгвокультурний феномен незгоди й конфлікту. При цьому ситуації мовного протиставлення характеризується високим ступенем емоційності, експресивності, агресивності, що дозволяє виражати різні відтінки значення в досліджуваному корпусі текстів. Так, ненормативна лексика як прояв девіантної комунікації хейтерів є засобом мовленнєвої агресії, яку коментатори спрямовують на адресата, об'єкт або третю особу з метою приниження та провокації. Хейтери вдаються до використання лексем із суфіксами згрубілості, що дозволяють на словотвірному рівні виражати ненависть, зневагу, сарказм, трансформуючи в такий спосіб негативну суб'єктивну оцінку.

Серед морфологічних засобів провокативної тактики хейтерів провідну функцію мають дієслова, іменники, прикметники, займенники, вигуки, прислівники й інші частини мови. У коментарях мовних агресорів переважають дієслівні конструкції, адже вони не лише допомагають відверто висловлювати свою критичну точку зору, зокрема через нападки на інших користувачів соціальних мереж, а й спонукають до відповідної реакції авторів, що відверто висвітлює провокативний задум хейтера.

Описуючи функціонування лексем, якими послуговуються хейтери в девіантній комунікації, варто звернути увагу на відсутність чітких орфографічних правил написання: написання транслітерованих сполук в українськомовному коментарі з інвективною семантикою; свідоме написання власних імен і назв із маленької літери, що виражають зневажливо-ненависне ставлення; неправильне написання назви країни; написання великими буквами всього слова; уживання хеште-

гів як засобу втілення мовної гри з негативною конотацією. У певних контекстах мовні засоби реалізації хейтерингу використовуються в комбінації. У такому випадку можемо говорити про комплексний девіантний текст, у якому співпра-

цюють лексичні, граматичні й графічні засоби. Подібні конструкції є найбільш результативними щодо втілення ідеї формування девіантної комунікації, тому й затребувані для мовних агресорів, зокрема й хейтерів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Assimakopoulos, Stavros, Fabienne H. Baider & Sharon Millar. Online hate speech in the European Union: a discourse-analytic perspective (SpringerBriefs in Linguistics). Cham: Springer. 2017. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-72604-5>.
2. Brown Alexander. What is so special about online (as compared to offline) hate speech? In *Ethnicities*. 2018. 18 (3). 297–326. <https://doi.org/10.1177/1468796817709846>.
3. Foxman A. H., Wolf C. Viral hate: Containing its spread on the Internet. Macmillan, 2013. https://www.researchgate.net/publication/275057287_Viral_Hate_Containing_Its_Spread_on_the_Internet_by_Abraham_H_Foxman_and_Christopher_Wolf_Basingstoke_Palgrave_Macmillan_2013_256pp_1799_ISBN_978_0230342170
4. Paasch-Colberg, Sünje, Christian Strippel, Joachim Trebbe & Martin Emmer. From Insult to Hate Speech: Mapping Offensive Language in German User Comments on Immigration. In *Media and Communication*. 2021. 9 (1). 171–180. <https://doi.org/10.17645/mac.v9i1.3399>.
5. Зеленький Є. С., Карпенко О. М. Відмежування поняття «булінг» від схожих за змістом понять. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3. 2020. С. 225–228.
6. Коваль А. Практична стилістика сучасної української мови. 3-тє вид., доп. І переробл. К. : Вища школа, 1987. 349 с.
7. Любченко О. Тролі-психопати. Звідки беруться хейтери в соцмережах і як на них реагувати. 2021. URL: <https://life.nv.ua/ukr/blogs/heyteri-v-socmerezah-chomu-z-yavlyayutsya-spilkuвання-v-interneti-psihologiya-50162260.html> (дата звернення: 23.10.2023).
8. Масенко Л. Нариси з соціолінгвістики. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 243 с.
9. Ставицька Л. О. Проблеми інтерпретації та лексико-графічного опрацювання лайливої лексики. Вербальна агресія як мовно-культурний і соціальний феномен / за упорядкув. О. Гаврилів. Львів : Вид-во Льв. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2006. С. 6–20.
10. Тараненко К. В. Засоби вираження прихованої агресії в комунікації. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Т. 1. Вип. 7. С. 35–38.
11. Чабаненко В. Стилiстика експресивних засобiв української мови : навчальний посiбник. Ч. 2. Запорiжжя : ЗДУ. 1995. 86 с.

REFERENCES

1. Assimakopoulos, Stavros, Fabienne H. Baider & Sharon Millar. (2017). Online hate speech in the European Union: a discourse-analytic perspective (SpringerBriefs in Linguistics). Cham: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-72604-5>.
2. Brown, Alexander. (2018). What is so special about online (as compared to offline) hate speech? In *Ethnicities* 18 (3). P. 297–326. <https://doi.org/10.1177/1468796817709846>.
3. Foxman A. H., Wolf C. (2013). Viral hate: Containing its spread on the Internet. Macmillan. https://www.researchgate.net/publication/275057287_Viral_Hate_Containing_Its_Spread_on_the_Internet_by_Abraham_H_Foxman_and_Christopher_Wolf_Basingstoke_Palgrave_Macmillan_2013_256pp_1799_ISBN_978_0230342170/.
4. Paasch-Colberg, Sünje, Christian Strippel, Joachim Trebbe & Martin Emmer. (2021). From Insult to Hate Speech: Mapping Offensive Language in German User Comments on Immigration. In *Media and Communication* 9 (1). P. 171–180. <https://doi.org/10.17645/mac.v9i1.3399>.
5. Zelenskyi Ye. S., Karpenko O. M. (2020). Vidmezhuвання poniattia «bulinh» vid skhozhykh za zmistom poniat [Separation of the concept of «bullying» from concepts similar in content]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 3. S. 225–228. [in Ukrainian].
6. Koval A. (1987). Praktychna stylystyka suchasnoi ukrainskoi movy [Practical stylistics of the modern Ukrainian language]. 3-tie vyd., dop. I pererobl. K. : Vyshcha shkola. 349 s. [in Ukrainian].
7. Liubchenko O. (2021). Troli-psykhopaty. Zvidky berutsia kheitery v sotsmerezhakh i yak na nykh reahuvaty [Psychopath trolls. Where do haters come from in social networks and how to respond to them]. URL: <https://life.nv.ua/ukr/blogs/heyteri-v-socmerezah-chomu-z-yavlyayutsya-spilkuвання-v-interneti-psihologiya-50162260.html>. [in Ukrainian].
8. Masenko L. (2010). Narysy z sotsiolinhvistyky [Essays on sociolinguistics]. K. : Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia». 243 s. [in Ukrainian].
9. Stavyska L. O. (2006). Problemy interpretatsii ta leksyko-hrafichnogo opratsiuvannia lailyvoi leksyky [Problems of interpretation and lexical-graphic processing of swear words]. *Verbalna ahresiia yak movno-kulturnyi i sotsialnyi fenomen i za uporiadkuv. O. Havryliv. Lviv : Vyd-vo Lv. nats. un-tu im. Ivana Franka. S. 6–20.* [in Ukrainian].
10. Taranenko K. V. (2019). Zasoby vyrazhennia prykhovanoi ahresii v komunikatsii [Means of expressing hidden aggression in communication]. *Zakarpatski filolohichni studii*. T. 1. Vyp. 7. S. 35–38. [in Ukrainian].
11. Chabanenko V. (1995). Stylystyka ekspresyvnikh zasobiv ukrainskoi movy [Stylistics of expressive means of the Ukrainian language] : navchalnyi posibnyk. Ch. 2. Zaporizhzhia : ZDU. 86 s. [in Ukrainian].

Марта ЗАБОЛОТНА,

orcid.org/0000-0002-2958-6581

асистент кафедри теорії і практики перекладу

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

(Тернопіль, Україна) martazabolotna@gmail.com

Ірина СЕНЬКІВ,

orcid.org/0009-0002-5317-7443

асистент кафедри теорії і практики перекладу

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

(Тернопіль, Україна) isheremeta44@gmail.com

Галина ЧУМАК,

orcid.org/0000-0001-5974-9022

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри теорії і практики перекладу

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

(Тернопіль, Україна) chumak@tntpu.edu.ua

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПЕРЕКЛАДІВ ПОЛІТИЧНОЇ ПРОМОВИ

Стаття присвячена порівняльному аналізу основних процесів перекладу політичної промови з англійської мови на українську. Увагу зосереджено на вивченні та порівнянні різних стратегій перекладу, взявши за основу промову Президента України. Висвітлені лексичні та синтаксичні трансформації, що спостерігаються у письмових та синхронних перекладах. Їх аналіз вказує на важливі аспекти вибору оптимальних перекладацьких рішень для точності передачі не лише лексичного, а й концептуального змісту оригіналу. **Мета** статті – полягає в аналізі особливостей перекладу політичних промов з метою визначення впливу мовних контекстів на точність та ефективність передачі змісту. Задля досягнення мети потрібно вирішити такі **завдання**: 1) дослідити особливості політичної промови як лінгвістичного явища; 2) провести порівняльний аналіз письмового та синхронного перекладів; 3) здійснити порівняльний аналіз двох варіантів синхронного перекладу; 4) оцінити ступінь відповідності цих перекладів оригіналу та б) визначити найпоширеніші причини використання конкретних прийомів перекладу політичної промови. **Новизна** полягає у спробі вперше дослідити варіативність перекладів політичної промови Президента України на світовому майданчику через їх порівняльний аналіз. Дослідницький підхід статті зосереджено на виявленні та розгляді різниць у стратегіях перекладу, особливо враховуючи вплив структурних аспектів мови на результат. **Висновки**. Виділено ключові моменти, які розрізняють письмовий переклад від синхронного, враховуючи особливості часового обмеження та вимоги збереження структурованості в усному перекладі. Головною ознакою наведених прикладів є спроба перекладача лінійно передати зміст перекладу, адже слухачі сприймають текст лише раз на слух та не мають можливості перечитати. Аналіз обраної промови, зокрема у контексті вибору лексичних одиниць та структури речень, дозволяє зрозуміти важливість вибору відповідних стратегій для максимально точного відтворення смислового навантаження та інтенції автора промови. Із аналізу можна зрозуміти спектр викликів, які стоять перед перекладачем політичних промов, і визначити оптимальний підхід для кожного конкретного випадку.

Ключові слова: політична промова, порівняльний аналіз, синхронний переклад, письмовий переклад, стратегії перекладу.

Marta ZABOLOTNA,

orcid.org/0000-0002-2958-6581

Assistant at the Department of Theory and Practice of Translation
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) martazabolotna@gmail.com**Iryna SENKIV,**

orcid.org/0009-0002-5317-7443

Assistant at the Department of Theory and Practice of Translation
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) isheremeta44@gmail.com**Halyna CHUMAK,**

orcid.org/0000-0001-5974-9022

PhD (Philology),

Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Translation
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) chumak@tnpu.edu.ua

COMPARATIVE ANALYSIS OF TRANSLATIONS OF POLITICAL SPEECH

The article is devoted to a comparative analysis of the main processes of translating political speech from English into Ukrainian. Attention is focused on studying and comparing different translation strategies, based on the speech of the president of Ukraine. Lexical and syntactic transformations observed in written and simultaneous translations are highlighted. Their analysis indicates important aspects of choosing optimal translation solutions for the accuracy of transmitting not only the lexical, but also the conceptual content of the original. The **purpose** of the study is to analyze the peculiarities of translating political speeches in order to determine the influence of language contexts on the accuracy and effectiveness of content transmission. To achieve this goal, we need to solve the following **tasks**: 1) to investigate the peculiarities of political speech as a linguistic phenomenon; 2) to conduct a comparative analysis of written and simultaneous translations; 3) to carry out a comparative analysis of two variants of simultaneous translation; 4) to assess the degree of compliance of these translations with the original and 6) to determine the most common reasons for using specific methods of political speech translation. **Novelty** is determined by an attempt to study the variability of translations of the political speech of the president of Ukraine on the world platform through its comparative analysis. The research approach of the article focuses on identifying and considering differences in translation strategies, especially considering the impact of the structure of the sentence. **Conclusions.** The key points that distinguish written translation from simultaneous translation are highlighted. We take into account the peculiarities of time constraints and the requirements for maintaining structure in interpretation. The main feature of these examples is the translator's attempt to convey the content of the translation linearly, because listeners perceive the text by ear only once and do not have the opportunity to reread it. Analysis of the chosen speech, in particular in the context of the choice of lexical units and sentence structure, allows us to understand the importance of choosing appropriate strategies for the most accurate reproduction of the semantic load and intentions of the author of the speech. From the analysis, you can understand the range of the challenges the translator of political speeches has to face while determining the best approach for each specific case.

Key words: political speech, comparative analysis, simultaneous interpretation, written translation, translation strategies.

Постановка проблеми. У сучасному світі політичні промови відіграють ключову роль у формуванні громадської думки, впливаючи на сприйняття політичних подій та особистостей. Однак, при перекладі політичної мови з однієї культури на іншу, виникають численні лінгвістичні та культурні виклики, які впливають на точність та ефективність комунікації. В контексті таких викликів проблема порівняльного аналізу перекладу політичної промови виникає як ключове питання для розуміння того, наскільки вдалим та вірним є переклад цього жанру мовлення. Спроби передати не лише лексичний зміст, але й контекст, інтонацію, ідіоми та культурні від-

тінки політичних промов викликають необхідність уважного вивчення перекладацьких рішень та їх впливу на розуміння повідомлень у цільовій культурі. Пропонована проблема набуває особливого значення в умовах глобалізації, коли потреба в якісному перекладі політичних текстів стає надзвичайно актуальною для забезпечення ефективного міжнародного спілкування та взаєморозуміння. Відтак дослідження порівняльного аналізу перекладу політичної промови визначає основні виклики та можливості, що стоять перед перекладачами у даному контексті, сприяючи подальшому розвитку та вдосконаленню перекладацької теорії та практики в політичній сфері.

Аналіз досліджень. Теоретичну основу теми заклали такі науковці, як Заблоцький Ю. В., Карбан І. В., Моркотун С. Б. та ін. Українські дослідники, такі як Самойлова І. В. та Подвойська О. В., у своїх роботах акцентують увагу на лексичних особливостях політичних промов. У фокусі їхнє прагнення розкрити специфіку вираження політичних ідей та концепцій через призму лексичного наповнення.

З іншого боку, Клименко І. М. фокусується на викликах, які виникають при передачі політичної мови англійськомовних політиків українською мовою. Ці роботи ставлять за мету зрозуміти, як ефективно впоратися з культурними та ідіоматичними відмінностями, забезпечуючи точність та адекватність перекладу через лексичні трансформації.

Окрім того, порівняльний аналіз неможливо здійснити без чіткого розуміння аспекту риторики. Мацько Л. І. та Петренко В. зосередили свої дослідження на вивченні особливостей політичних промов як лінгвістичного явища.

Ці праці уможливили визначення спільних тенденцій та особливостей в перекладацькій практиці, а також оптимізували подальший процес виявлення прогалин, які потребують ґрунтовного наукового осмислення.

Мета статті полягає у дослідженні та аналізі особливостей перекладу політичних промов задля визначення впливу мовних контекстів на точність і ефективність передачі змісту та інтонації, зокрема, шляхом порівняння перекладів, проведення лінгвістичного аналізу та оцінки ступеня відповідності перекладених текстів оригіналам. Стаття має за ціль визначити, які методи та стратегії перекладу найбільш ефективні в політичних контекстах.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація охоплює всі аспекти життя, приносячи нові правила, модернізовані стандарти і принципи, та змінює орієнтири громадян. Кожен сектор діяльності піддається впливу цього процесу. Політика, яка визначає долю не лише окремих представників суспільства, але і цілих країн, є ключовим чинником. Мається на увазі, що основною метою політичної промови є привертання уваги, а для досягнення цієї мети політик повинен володіти високим мистецтвом публічного виступу (Акоп'янц, 2019: 32).

Політична промова – це наперед вивчений вислів, спрямований на гострі політичні питання. Він містить позитивні чи негативні оцінки, підкріплені обґрунтуванням та конкретними фактами, а також включає в себе визначені плани та перспективу політичних змін (Мацько, 1999: 4).

Політична промова може приймати форму парламентського виступу, що представляє собою публічну спробу переконати слухачів у доцільності конкретної ідеї, заходів чи дій. Для досягнення цієї мети використовуються оригінальні пропозиції, аргументи, неочікувані думки, емоційний виклад, швидка реакція та відповідь на «рамки» мовного етикету. Публічні виступи стимулюють творчість ораторів у політиці, оскільки вони завжди актуальні та іноді можуть бути непередбачуваними. Політичні промови, за своєю суттю, є гострими публіцистичними висловленнями, оскільки вони включають в себе висловлення конкретної ідеї, погляду, інтенції або ідеологічної позиції, що неминуче супроводжується відкиданням інших точок зору, навіть якщо вони не зазначені прямо (Самойлова, 2016: 235).

Під політичною мовою слід розуміти не окрему спеціалізовану мову, а виокремлену та організовану частину загальної мови, зокрема її лексичну (термінологічну) складову, що активно використовується у політичних текстах. На відміну від «спеціальних мов», які використовуються головним чином фахівцями у конкретних галузях, політична мова в певному відношенні використовується не фахівцями, і це є однією з її характеристик (Петренко, 2007: 17).

Розуміння основних особливостей політичного тексту дозволяє говорити про стратегії перекладу політичних промов. Клименко І. М. та Зоренко І. С. виділяють класифікацію лексичних трансформацій при передачі англійської політичної промови (Клименко, 2012: 84–89):

1. Конкретизація.
2. Генералізація.
3. Додавання слова.
4. Вилучення слова.
5. Заміна частини мови.
6. Перестановка слова.
7. Модуляція.
8. Антонімічний переклад.
9. Експлікація.
10. Транскрипція та транслітерація.
11. Калькування.

Окрім того, при перекладі політичних промов застосовують граматичні трансформації. Відповідно, повідомлення може зазнати змін на всіх рівнях, що визначає важливість порівняльного аналізу різних видів перекладу прикладів сучасних промов.

Різниця у синхронному та письмовому перекладі того ж тексту визначається специфікою обох видів перекладу. Очевидно, що ці особливості зумовлені умовами, в яких здійснюється переклад. До прикладу, синхронний переклад від-

бувається в обмеженому часі та зі значним акцентом на аспекті розуміння аудиторією сказаного усно. Важливо розуміти, що слухачі усного повідомлення сприймають інформацію як лінійне, структуроване повідомлення без можливості перечитати текст для кращого усвідомлення. Крім того, усний переклад звільнений від пунктуаційного навантаження, яке присутнє у письмовому перекладі. Це означає, що читачі можуть зрозуміти зміст, інтенцію та емоційність висловлювання через розкодування знаків пунктуації, що є недоступним при синхронному перекладі. Як уже зазначалося, політичні промови можна охарактеризувати як ґрунтовно підготовані, структуровані, логічні виступи із належним рівнем якості мовленнєвої діяльності. Перекладач-синхроніст також повинен володіти високою майстерністю в галузі риторики, але слід розуміти, що це значно складніший та більш комплексний аспект. Перекладач не просто виголошує підготований текст, а генерує переклад за лічені секунди, обрамлює думки відповідно до вимог ситуації, наповнення оригіналу та запиту від цільової аудиторії. Лінгвістичні та екстра лінгвістичні фактори впливу на переклад опрацьовуються перекладачем-синхроністом швидко та згідно з певною стратегічною особливістю у кожному конкретному прикладі.

Для порівняльного аналізу було використано промову В. О. Зеленського англійською мовою як матеріальний базис (Виступ Володимира Зеленського під час загальних дебатів Генеральної Асамблеї ООН. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=w0q5pPprX28>) та її переклади:

1. Письмовий переклад промови на офіційній сторінці Президента України від 19 вересня 2023 року (Виступ Президента Володимира Зеленського під час загальних дебатів Генеральної Асамблеї ООН. URL: <https://www.president.gov.ua/news/sogodni-lyudstvo-maye-diyati-v-povnij-solidarnosti-shob-urya-85705>);

2. Синхронний переклад промови, опублікований на YouTube каналі «Офіс Президента України» від 19 вересня 2023 року (Виступ Зеленського під час загальних дебатів Генеральної

Асамблеї ООН. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Pc5kW1YhXB8>);

3. Синхронний переклад промови, опублікований на YouTube каналі «Телеканал Рада» від 19 вересня 2023 року (Виступ Володимира Зеленського під час загальних дебатів Генеральної Асамблеї ООН. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=wB-RWxzcRb0&t=338s>).

Зосередимо увагу на розбіжностях перекладу з огляду на два аспекти: різниця між письмовим перекладом та синхронним загалом, а також відмінності виключно між двома варіантами синхронного перекладу (табл. 1).

Першою та найпомітнішою особливістю дослідження перекладів політичної промови є вибір еквівалентів, що в українській мові є елементами синонімічного ряду. У першому перекладі використано «підтримує», що передає загальну ідею підтримки. У другому перекладі використано «покладається на», що може вказувати на концепт сподівання. Відповідно, третій варіант вказує на ідейну спрямованість певної категорії людей та їх політику. Тобто, це привітання має однаковий мотив привітання слухачів у залі, втім окремий переклад слів у розрізі синонімічних відтінків дозволяє реагувати на повідомлення з трьох різних точок зору (табл. 2).

Однією з лексичних особливостей перекладів є вибір фраз для передачі концепції «mass destruction», де перший та третій варіанти використовують «масове знищення». Цей термін є точним відповідником, що може краще відобразити сутність ідеї щодо наслідків або потенційної загрози. Тоді як другий варіант використовує «значне руйнування», що може вказувати на ширший спектр можливих наслідків.

Крім того, переклади відрізняються за синтаксичною конструкцією речень. Письмовий переклад має більш просту будову. Хоч це речення складнопідрядне, його структура чітка та зрозуміла. У реченні відсутні службові частини мови, що у синхронному перекладі додають мовленнєвого навантаження. Можемо пояснити таку особливість синхронного перекладу

Таблиця 1

<i>I welcome all who stand for common efforts.</i>	<i>Я вітаю всіх, хто підтримує спільні зусилля!</i>	<i>Я вітаю всіх хто покладається на спільні зусилля.</i>	<i>Я вітаю усіх, хто виступає за спільні зусилля.</i>
---	--	---	--

Таблиця 2

<i>While nukes remain in place, the mass destruction is gaining its momentum.</i>	<i>Поки ядерна зброя не використовується, масове знищення набирає обертів.</i>	<i>Доти, доки ядерні боєголовки залишаються на місцях, значне руйнування зростає.</i>	<i>Поки ядерна зброя ще не використовується, зброя масового знищення набирає обертів.</i>
---	--	---	---

бажанням зберегти лінійність мовлення, що є однією із основних стратегій усного перекладу.

Розглянемо другий приклад перекладу з наведених нижче для підкріплення думки про мотивацію зберегти лінійність під час синхронного перекладу. У обраному фрагменті перекладач використовує зв'язку сполучників «для того, щоб» аби пов'язати умовно-причинні частини речення. Ця стратегія дозволяє логічно структурувати речення за умови використання пізніше не іменника «захист», а дієслова «убезпечувати». Втім, ці дві синтаксичні особливості роблять речення довшим. Компенсується це опущенням на початку менш змістовно навантаженої вставної конструкції «відверто кажучи». Перекладач також компенсує втрату слова «final» повтором «від цієї останньої війни», що акцентує увагу на важливості саме цієї частини речення (табл. 3).

Обмеження у часі, що його має перекладач для висловлювання, змушує в умовах певного тиску підбирати таку конструкцію речення, котра дозволить відтворити оригінал без суттєвих відмінностей у хронометражі перекладу. Ненаголошене «є» у реченні дозволяє скоротити кількість звуків чи складів, що вже є прикладом спроби заощадити час (табл. 4).

Синхронний переклад має більш складну структуру речення та більш точно відтворює оригінальний зміст. Перекладачі вдалися до опису поняття «weaponization» через «перетворення на зброю інших факторів» та «перетворення на зброю всього іншого». Це є прикладом трансформації додавання.

Обидва переклади виражають схожі ідеї, але мають певні відмінності у виборі слів та синтаксичній структурі (табл. 5).

Другий переклад (синхронний) – це більш розмовно сформульоване речення, яке використовує складніший синтаксис. Із виключно обсягу слів можна зробити висновок про спробу перекладача лінійно передати зміст повідомлення оригіналу. Виділені фрагменти свідчать про використання більшої кількості службових частин мови, що сигналізує про більшу кількість частин складного речення. Третій (синхронний) та перший (письмовий) переклади мають подібні структури, на відміну від іншого синхронного перекладу, що свідчить про важливість створення вибірки прикладів перекладу для повноцінного порівняльного аналізу.

Надмірна довжина деяких речень у перекладі змушує перекладача опускати деякі конструкції у наступних реченнях (табл. 6).

Таблиця 3

<i>Frankly, this is a good strategy. But it should not be the only strategy to protect the world from this final war.</i>	Відверто кажучи, це хороша стратегія. Але це не має бути єдиною стратегією захисту світу від цієї останньої війни.	<i>І це хороша стратегія, але вона не повинна бути єдиною стратегією для того, щоб забезпечити світ від війни, від останньої війни.</i>	Відверто кажучи, це хороша стратегія, але вона не повинна бути єдиною стратегією для захисту світу від цієї остаточної війни.
---	---	---	--

Таблиця 4

<i>There are many conventions that restrict weapons but there are no real restrictions on weaponization.</i>	Існує багато конвенцій, які обмежують озброєння, але не існує реальних обмежень на перетворення на зброю.	<i>Існує багато конвенцій, які обмежують використання зброї, але немає обмежень на використання зброї інших факторів.</i>	Є багато конвенцій які обмежують зброю, але немає реальних обмежень щодо перетворення на зброю всього іншого.
--	--	---	--

Таблиця 5

<i>And it is a clear Russia's attempt to weaponize the food shortage on the global market in exchange for recognition for some, if not all, of the captured territories.</i>	Спроба Росії використати дефіцит продовольства на світовому ринку як зброю в обмін на визнання деяких, якщо не всіх, захоплених нею територій.	<i>Росія продовжує намагатися створити дефіцит продовольства на світовому ринку, перетворити його на зброю, яка використовується для того, щоб змусити визнати захоплені нею території в Україні як результат її агресії.</i>	В такий спосіб Росія намагається використати дефіцит продовольства на світовому ринку як зброю в обмін на визнання деяких, якщо не всіх, захоплених територій.
--	---	---	---

Таблиця 6

<i>Russia is launching the food prices as weapons.</i>	Росія використовує ціни на продовольство як зброю.	<i>Росія використовує це як зброю.</i>	Росія використовує ціни на продовольство як зброю.
--	---	--	---

Таблиця 7

<i>I would like to thank those leaders who supported our Black Sea Grain Initiative, and program “Grain from Ukraine”.</i>	<i>Я хотів би подякувати тим лідерам, які підтримали нашу Чорноморську зернову ініціативу та програму «Зерно з України».</i>	<i>Я хотів би подякувати тим лідерам світу, які долучилися до Чорноморської зернової ініціативи, а також до гуманітарної програми «Зерно з України».</i>	<i>Я хочу подякувати лідерам, які підтримували нашу Чорноморську зернову ініціативу та програму «Зерно з України».</i>
--	--	--	--

Таблиця 8

<i>More than 45 nations saw how important it is to make Ukrainian food products available on the market from Algeria and Spain to Indonesia and China.</i>	<i>Понад 45 країн побачили, як важливо, щоб українське продовольство було доступне на ринку від Алжиру та Іспанії до Індонезії та Китаю.</i>	<i>Понад 45 країн побачили як важливо мати українську продовольчу продукцію наявною на ринку. Мова йде про Індонезію, Китай, Алжир.</i>	<i>Понад 45 країн побачили, наскільки важливо, щоб українське продовольство знову було на ринках від Алжиру до Іспанії, Індонезії і Китаю.</i>
--	--	---	--

У першому варіанті вказується конкретний об'єкт використання зброї – «ціни на продовольство». У другому варіанті використано заміник «це», який може вказувати на попередньо згадану концепцію чи ситуацію, але сам по собі є загальним та менше конкретним.

Обидва варіанти граматично правильні та можуть бути використані в залежності від контексту та стилю висловлювання. Перший варіант більш конкретний, тоді як другий варіант більш загальний.

Ці приклади відрізняються одиничним випадком використання стратегії додавання у перекладі виразу «program «Grain from Ukraine» (табл. 7).

Письмовий переклад не вміщує пояснення «гуманітарний», як і інший приклад синхронного перекладу. Цікаво, що відсутнє подібне пояснення до Чорноморської зернової ініціативи.

Окрім того, перший та третій варіанти перекладу підкреслюють підтримку лідерів без конкретизації їхнього світового статусу. Другий варіант зазначає, що ці лідери є світовими, вказуючи на їхній глобальний вплив (табл. 8).

У письмовому перекладі та другому синхронному чітко окреслено межі географічного впливу експорту української продукції згідно з оригіналом. Крім того, ці два приклади відрізняють складною структурою речення. Інший приклад

синхронного перекладу відрізняється трансформацією одного речення в два простіших.

Отже, підсумовуючи, зробимо наступні висновки:

У ході дослідження було проведено порівняльний аналіз перекладів політичної промови, спрямований на визначення ефективності передачі ідей, намірів та загального впливу мовлення в різних мовних варіантах. Зокрема, розглядалися варіативність аспектів перекладу у лексиці та синтаксисі. Предметом дослідження також стало стратегічне націлення перекладача у визначених умовах професійної діяльності. Порівняльний аналіз синхронного та письмового перекладу вказав на відмінності у структурі речень перекладу та таку особливість відтворення англійської політичної промови українською мовою, як синонімічність використаних еквівалентів у перекладі. Аналіз синхронного перекладу свідчить про можливість використання стратегій додавання та опущення (віднімання). Відображення політичних концепцій та використання лексики певного забарвлення, вузького значення або сфери впливу у перекладі може змінювати сприйняття аудиторією. Врахування вищезазначених аспектів демонструє необхідність уважності, майстерності та обґрунтованості при перекладі політичних промов для відтворення їхньої сутності та мети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акоп'янц Н. М., Черненко С. Ю. Специфіка перекладу сучасних політичних промов. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019. № 42. Том 3. С. 32–36.
2. Клименко І. М., Зоренко І. С. Лексичні трансформації при передачі англійської політичної термінології українською мовою. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2012. Вип. 8. С. 84–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhSt_2012_8_12 (дата звернення: 27.11.2023).
3. Мацько Л. І. Лінгвістична риторика. *Наука і сучасність: Зб. наук. праць*. Ч. 4. К.: Логос, 1999. С. 3–16.
4. Петренко В. Особливості визначення політичної мови. *Політичний менеджмент*. 2007. № 2. С. 16–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ПоМе_2007_2_4 (дата звернення: 25.11.2023).
5. Самойлова І. В., Подвойська О. В. Лексичні особливості політичних промов. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Філологічні науки*. 2016. Кн. 1. С. 235–238. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2016_1_47 (дата звернення: 20.11.2023).

REFERENCES

1. Akopiants N. M., Chernenko S. Yu. (2019) Spetsyfika perekladu suchasnykh politychnykh promov. [Specificity of translation of modern political speeches] *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seria.: Filolohiia. Scientific Bulletin of the International Humanitarian University: Philology.* 42. 3. 32–36. [in Ukrainian].
2. Klymenko I. M. Zorenko I. S. (2012) Leksychni transformatsii pry peredachi anhliiskoi politychnoi terminolohii ukrainskoiu movoiu. [Lexical transformations in the transfer of English political terminology into the Ukrainian language] *Filolohichni studii. Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Philological studies. Scientific Bulletin of the Kryvyi Rih State Pedagogical University,* 8. 84–90. [in Ukrainian].
3. Matsko L. I. (1999) Lihvistychna rytoryka. [Linguistic rhetoric] *Nauka i suchasnist: zb. nauk. prats. Science and modernity: coll. of science papers,* 4. 3–16. [in Ukrainian].
4. Petrenko V. (2007) Osoblyvosti vyznachennia politychnoi movy. *Politychnyi menedzhment. [Peculiarities of the definition of political language. Political management]* 2. 16–24. [in Ukrainian].
5. SamoiloVA I. V. Podvoiska O. V. (2016) Leksychni osoblyvosti politychnykh promov. [Lexical features of political speeches] *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia. Filolohichni nauky. – Scientific notes of the Nizhyn Mykola Gogol State University. Philological sciences.* 1. 235–238. [in Ukrainian].

УДК 821.111(73)Віл7Сто.09:355
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-27>

Катерина КАЛИНИЧ,
orcid.org/0000-0002-8263-6322
аспірантка кафедри зарубіжної літератури та теорії літератури
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна) k.kalynych@chnu.edu.ua

ВПЛИВ ВОЄННИХ ПОДІЙ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ УНІВЕРСИТЕТУ: ДОСВІД ЛІТЕРАТУРНОЇ РЕЦЕПЦІЇ

Університети, закономірно адаптуючись до будь-яких соціально-історичних подій, завжди транслюють дух відповідної епохи й продуктивно функціонують навіть під впливом деструктивних зовнішніх факторів, таких як війна, пандемія, природні катаклізми тощо. Перелічені стресоутворюючі чинники безпосередньо впливають на свідомість студента, що у свою чергу інтерполюється й на сприйняття художнього тексту. В статті продемонстровано компаративістичний аналіз на основі університетського роману американського письменника Джона Вільямса «Стоунер» та соціологічного опитування студентів другого та третього курсів філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича задля визначення змін аксіологічного поля рецепції літературного твору. В такий спосіб порівнюється тогочасне сприйняття Першої та Другої світових війн із сучасними реаліями – повномасштабною війною в Україні. Враховуючи, що письменник був учасником Другої світової війни, певні достовірні факти пережитого досвіду лягли в основу університетського роману «Стоунер» й інтерполюються на постаті протагоніста – Вільямі Стоунері, студенті Девіді Мастерзі, викладачі Арчері Слоуні. В ході дослідження було простежено, що сприйняття тогочасних травматичних військових подій аспірантом, а згодом і викладачем В. Стоунером суголосне із перцепцією сучасних студентів. Зокрема, сьогочасна молодь, як і персонажі «Стоунера», проявляє охоче й швидке бажання формувати добровольчі загони, прагне бути важливою і причетною до перебігу бойових дій, виявляє люту ненависть до нападників та викладачів університету, родом із країни агресора, за будь-яких обставин намагається підтримувати воїнів, вона не здатна чітко окреслити власне майбутнє, проявляє мінливість психоемоційного стану. Було виявлено, що допомогти подолати кризові моменти та негативні емоції зобувачам вищої освіти допомагає мистецтво – література та кінематограф. Наголошується, що при виборі літературних текстів увага зосереджується на жанрових аспектах: крім трилерів, детективів та фентезі, молодь часто цікавиться художніми, науковими та науково-популярними текстами воєнної тематики.

Ключові слова: університет, університетський роман (*campus novel*), Джон Вільямс, «Стоунер», війна, рецептивна поетика.

Kateryna KALYNYCH,
orcid.org/0000-0002-8263-6322
Postgraduate at the Department of Foreign Literature and Theory of Literature
Yuri Fedkovich Chernivtsi National University
(Chernivtsi, Ukraine) k.kalynych@chnu.edu.ua

THE IMPACT OF MILITARY EVENTS ON THE WORK OF THE UNIVERSITY: THE EXPERIENCE OF LITERARY RECEPTION

Naturally adapting to any socio-historical events, universities always convey the spirit of the respective era and function productively even under the influence of destructive external factors such as war, pandemic, natural disasters, etc. The above stressors directly affect the student's consciousness, which in turn interpolates into the perception of the literary text. The article under studies presents a comparative analysis based on the university novel "Stoner" by the American writer John Williams and a sociological survey of the second- and third-year students of the Faculty of Philology of Yuri Fedkovich Chernivtsi National University to determine changes in the axiological field of reception of a literary work. In this way, it compares the perception of the First and Second World Wars at the time with the current realities of a full-scale war in Ukraine. Taking into consideration the fact that the writer was a participant in the Second World War, certain reliable facts of his experience laid the foundation of the campus novel "Stoner", as well as are interpolated into the protagonist William Stoner, student David Masters, and teacher Archer Sloane. The research shows that the perception of the traumatic military events of that time by the graduate student (and later the teacher) W. Stoner mostly coincides with the perception of modern students. In particular, like the characters of "Stoner", today's students express willingness and quick desire to form volunteer units, strive to be important and involved in the course of hostilities, feel fierce hatred for the attackers and university professors from the aggressor country, try to support the soldiers under any circumstances, are unable to clearly outline their own future, and show a changeable psycho-emotional state. The article

ascertains that art – literature and cinema – helps higher education students overcome crisis moments and negative emotions. It also points out that when choosing literary texts, attention is focused on genre aspects: in addition to thrillers, detectives, and fantasy, young people are often interested in fiction, science, and popular science texts on military topics.

Key words: university, campus novel, John Williams, “Stoner”, war, receptive poetics.

Постановка проблеми. Університети, реалізуючи свою просвітницьку та наукову місію, завжди виступають важливими каталізаторами суспільно-історичних змін. Ця динаміка визначається неабиякою роллю соціально активної молоді, яка стає не лише безпосереднім учасником будь-яких складних викликів історичної дійсності, а й своєрідним атрактором цього процесу. Таким чином, академічне середовище закономірно адаптується до найскладніших зовнішніх обставин, відображає дух відповідного часу й активно генерує та модифікує своє функціонування під час кризи та конфліктів, зокрема й військових. Саме війна, деструктивно впливаючи на усі сфери людського життя, імплементує й наукову спільноту в безповоротний військовий процес, про що свідчать не лише історичні джерела, а й художня література. Показовими у цьому контексті постають університетські романи (campus novel), які комплексно відображають різнобічні освітні, політичні, історичні, культурологічні, міжособистісні аспекти й по-своєму інтерполюють літературне мистецтво. Тому задля визначення змін аксіологічного поля рецепції художнього тексту, в якому артикулюються реалії Першої та Другої світових війн, ми звернулися до університетського роману американського письменника Джона Вільямса «Стоунер» (1965) та провели структуроване соціологічне опитування серед студентів 2-го та 3-го курсів філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича спеціальностей 035 «Філологія» (українська мова та література) та 014 «Середня освіта» (румунська мова та література). Ця розвідка дає можливість порівняти тогочасне сприйняття історичних подій із сучасним контекстом – повномасштабною війною в Україні.

Аналіз досліджень. Доповнити вислід закономірних змін аксіологічного сприйняття мистецтва сучасним студентством допомагають дослідження відомих зарубіжних та вітчизняних науковців, які й слугують важливим теоретико-методологічним підґрунтям. Насамперед це «Війна мітів про війну в сучасній Україні» (2010) О. Зайцевої, «Криваві землі. Європа поміж Гітлером та Сталінін» (2011) Т. Снайдра, «Фрейми війни. Чії життя оплакують?» (2016) Дж. Батлер, «Реактивність літератури» (2016) Я. Поліщука, «Почути травму. Розмови з провідними спеціалістами з теорії

та лікування катастрофічних досвідів» (2017) К. Карут, «Поза межами бою. Дискурс війни в сучасній літературі» (2022) О. Пухонської та ін. У річищі рецептивної естетики вагомими постають напрацювання Р. Барта, В. Ізера, О. Потєбні, П. Рікера, О. Червінської, Г. Р. Яусса, які в концепції «письменник – твір – реципієнт» надають останньому першорядне значення, позаяк «читач може краще самого поета досягнути ідею його твору» (Потєбня, 1996: 30). Особливу увагу заслуговують і праці з психології, присвячені впливу війни на освітній процес та її учасників, зокрема «Психологічні особливості сприйняття студентами травмуючих подій в сучасній Україні» (2014) А. Маслюка; «Психологія травми: практичний аспект» (2015) А. Маслюка; «Переживання стресу в умовах війни: досвід українського студентства» (2022) Н. Савелюк; «Оцінка стану соціально-психологічної адаптації студентів середніх курсів вищих навчальних закладів Буковини в умовах війни» (2022) В. Шупер, С. Шупера та ін.

Виклад основного матеріалу. Апелюючи до роману «Стоунер» Дж. Вільямса, слід зауважити, що його автор у свій час також отримав військовий досвід – служив у військово-повітряних силах США під час Другої світової (див. детал.: Кащинич, 2020). Тому такі пережиті письменником події безпосередньо інтерполюються на характері протагоніста цього твору – Вільямі Стоунері, та відтворюються у діалогах інших персонажів, що достовірно презентують психоемоційний стан і чітку громадянську позицію тодішньої молоді через інтертекстуальне вкраплення шекспірівського уявлення про світ як своєрідний театр:

«– Нам усім треба грати свою роль <...> Тобі краще піти зі мною.

– Мені? <...>

– Звісно. Всі записуються. Я щойно говорив із Дейвом – він іде зі мною.

Ти зіграєш свою роль. – Його голос виріс разом із почуттям. – Ми всі тепер у цьому разом, Білле; ми всі у цьому разом (Вільямс, 2019: 45–46)».

Враховуючи, що хронотоп роману «Стоунер» охоплює не лише період Першої, а й Другої світової війни, Дж. Вільямс презентує амбівалентність дихотомного переживання цієї катастрофи однією особистістю – спочатку молодим аспірантом, а згодом вже зрілим викладачем Вільямом Стоунером. Так, відтворюючи загальновідомий

факт про вбивство ерцгерцога Франца Фердинанда, автор підкреслює задіяність у воєнних діях усієї Європи та стурбованість студентів, що «були приємно невпевненими у власному майбутньому» (Вільямс, 2019: 34). Однак вже після оголошення воєнного стану між Америкою та Німеччиною «тисячі молодих людей по всій країні, наче отримавши полегшення від того, що напругу непевності знято, оточили центри набору до армії, які поспіхом були організовані за кілька тижнів до того». Сотні ініціативних студентів «не могли чекати, поки Америка втрутиться, і ще 1915 року записалася на службу в Королівські канадські збройні сили або як водії машини швидкої допомоги – до однієї з європейських армій союзників» (Вільямс, 2019: 34). Схожі аспекти простежується й в 52 опитаних респондентів, 95% з яких охоче б записалися добровольцями до армії, 3% – іноді думають про таке і лише 2% опитаних не хотіли б брати участь у війні.

Відмову служити в армії можна вважати захисною реакцією психіки людини, позаяк сам воєнний конфлікт несе безліч руйнівних факторів не лише фізичного й психологічного характеру, а й соціального, економічного та суспільного. Тому, коли всі однолітки Вільяма намагаються активно долучитися до армії, юний дослідник переживає збентеження іншого кшталту: «Хоч він і говорив про війну в Європі з аспірантами та викладачами, та ніколи до кінця не вірив у це; і тепер, коли вона нависла над ним, над ними всіма, він виявив у собі великий запас байдужості». Насамперед «він шкодував про безлад, який війна принесла в життя університету; але не міг знайти у собі жодних ознак сильних патріотичних почуттів і не міг змусити себе ненавидіти німців» (Вільямс, 2019: 44–45). Така позиція героя супроводжується рішучістю залишитися в університеті й продовжити свою наукову кар'єру, позаяк протагоніст «не відчував жодної провини за своє рішення, і коли призов став загальним, він узяв усю свою відстрочку без жодного почуття сорому» (Вільямс, 2019: 51). Як виявилось, такий вчинок сприйнявся вкрай негативно й засуджуюче, і аспіранту Стоунеру довелося зіткнутися зі своєрідним булінгом з боку своїх колег (презирливі погляди) та студентів (груба поведінка). Сучасні здобувачі вищої освіти також не поділяють позицію протагоніста і висловлюють люту ненависть до нападників (100%).

Простежується в тексті й третя категорія персонажів-студентів, що транслює романтичний пафос крізь призму військових дій. До них зараховуємо Девіда Мастерза, який пролонгує свою байдужість до війни як такої: «Мені начхати на нім-

ців. Коли йдеться про це, гадаю, мені насправді начхати і на американців. <...> Думаю, я це роблю, тому що немає значення, зроблю я це чи ні». Насправді для нього «цікавіше ще раз пройти по світу, перш ніж я повернуся до цього усамітненого й повільного помирання, яке нас усіх очікує» (Вільямс, 2019: 46–47). Амбітний хлопець, позбавлений надмірного патріотизму своїх однолітків, деміфологізує сприйняття війни та закликає свого товариша не воювати «заради Христа, не роби цього для Бога, країни і старого дорогого У. М. Роби це для себе» (Вільямс, 2019: 47). Така позиція юного студента Мастерза переконує, що для деякої війна слугувала не стільки деструктивним явищем, а швидше радикальним філософським підходом у пошуку власного «Я», спробою зрозуміти складні аспекти людського існування через перебіг жорстоких драматичних подій.

Саме уявлення про війну та її образ інспірують у студентській свідомості загальноприйнятту соціальну концепцію з імплікованих патріотичних сподівань, позитивних очікувань, рішучої поведінки, героїчних вчинків. Відважні дії кумирів-побратимів сугестивно впливають на підсвідомість молоді та провокують останніх брати з них приклад. Важко переживаючи почуття провини через неспроможність в силу певних обставин долучитися до армії та проявити свою хоробрість, а також враховуючи нестабільність емоційного стану через стресовий фактор, молоде покоління продукує небажану агресію – травмуючі сутички та фізичне насильство. Схожий випадок змальовує й Дж. Вільямс. Студенти, натхненні патріотичними гаслами, проводили антинімецькі демонстрації, одна з яких була направлена проти професора «німецької мови, що народився у Мюнхені, а замолоду навчався в Берлінському університеті» (Вільямс, 2019: 45). Сердита групка розпалених студентів зустріла переляканого викладача з простягнутими до них тремтячими руками, однак через певну розгубленість «вони розійшлися у понурому збентеженні» (Вільямс, 2019: 45). Подібна реакція виникає й у респондентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Так, сприймаючи події крізь призму власного досвіду, сучасні студенти так само негативно реагують на викладача родом з країни нападника (94%), однак для декотрих з них (6%) важливою залишається його громадянська позиція («якщо він підтримує країну агресора і нав'язує пропаганду, то як мінімум не відвідувала б його заняття»). Тому для університетів будь-якої епохи важливим завданням постає навчити здобувачів освіти критично мислити, не піддаватися на соціо-

культурні впливи та політичні провокації, а вміти свідомо осмислювати власні дії та їхні наслідки.

У романі «Стоунер» демонструється позиція й викладацького складу щодо воєнних дій. Усі молодші викладачі, слугуючи прикладом для студентства, покинули викладацьку роботу і пішли на фронт, тоді як продовжувати студіювати науки повинні були старші колеги непризовного віку, такі як професор Арчер Слоун. Чергова війна (професор пережив події Громадянської війни) послужила певним тригером і негативно вплинула на його подальшу поведінку: «він почав замикатися в собі, і це замкнення стало очевиднішим, коли війна наблизилася до свого кінця. Він не спілкувався зі своїми колегами, якщо тільки справи кафедри не змушували його це робити» (Вільямс, 2019: 56). Підірваний психоемоційний стан вплинув і на викладання професора Слоуна, яке «стало таким дивним, що студенти з жахом відвідували його заняття» (Вільямс, 2019: 56). Досвідчений лектор «читав монотонно й механічно зі своїх нотаток, ніколи не дивлячись студентам в очі; часто його голос збивався, коли він пильно вдивлявся у свої нотатки, і далі йшли одна, дві, а іноді й п'ять хвилин мовчання, протягом яких він не рухався і не відповідав на запитання приголомшених студентів» (Вільямс, 2019: 56). Хоч Арчер Слоун безпосередньо не брав участі у війні й зобов'язувався виконувати важливу для науковців етичну місію – «виступати захисником миру й моральності у міжнародних стосунках» (Пелікан, 2008: 39, 41), його травмована психіка внаслідок ретроспективного досвіду призвела до внутрішнього надлому, зробивши з вченого розбитого чоловіка, який «більше ніколи не буде тим, ким він був» (Вільямс, 2019: 58).

Однак на сторінках роману «Стоунер» вплив війни передається не лише через персонифікований текст. Через зовнішні обставини деформується і сам описаний автором університет Міссурі. Внаслідок військового конфлікту скоротилася значна кількість висококваліфікованих викладачів, студенти та й самі лектори не відвідували пари, «вони юрмилися у холах і збиралися малими групами, бурмочачи приглушеними голосами» (Вільямс, 2019: 45), тому якість навчання суттєво погіршилася, підтверджуючи думку Я. Пелікана, що у кризові для країни моменти заклади вищої освіти зазнають особливої трагічності (Пелікан, 2008: 39). Натомість сучасні студенти, переживаючи повномасштабне вторгнення росії на територію України, не заперечують важливості отримання знань під час війни, проте вважають доцільним запровадити в університетах змішану

чи дистанційну форми навчання. Аксиологічне поле чернівецьких студентів, які важко пережили перші місяці повномасштабного вторгнення і не могли виконувати звичну, рутинну роботу, зміщується на підтримку воїнів («наразі ми свідомі того, що нам потрібно продовжувати працювати та допомагати ЗСУ – викладатися на максимум»).

Психологічний тиск, тривога, апатія, а подекуди й депресивні стани значно вплинули й на рівень продуктивності теперішнього молодого покоління (він «спочатку зменшився, а потім повернувся до звичного ритму»). Однак, працюючи у стресових умовах (постійні повітряні тривоги, вимушене внутрішнє переміщення, переживання за рідних, які воюють, тощо), викладачі намагаються адаптуватися до зовнішніх обставин і придумують для студентів багато цікавих завдань, які слугують для останніх своєрідним способом ескапізму (для 75% опитаних такі завдання допомогли відволіктися від дійсності). Зокрема, психологічно при звичаїтись до перебігу збройного конфлікту, подолати кризовий стан та надати своєрідний терапевтичний ефект студентам допомагає мистецтво. Приміром, 95% учасників опитування зауважили, що література та кінематограф найбільш дієво допомагають подолати негативні емоції («Читаючи книгу, переглядаючи різноманітні фільми, я наче відриваюся від реальності та відчуваю гармонію, знаходжу сили та натхнення. Окрім того, я іноді пишу вірші. Це дуже релаксуюче», «Так, я відволікаюся від реальності, проживаючи інше життя у мистецькому творі», «Література, музика, театр допомогли впоратися з емоційним вигоранням. До того ж, тішить думка, що відсоток прибутку окремих мистецьких та освітніх заходів було виділено на потреби ЗСУ»). Підтверджує таку думку й психологиня К. Гольцберг, стверджуючи що не варто уникати будь-яких неконтрольованих негативних почуттів, а слід інтерполювати їх «в інше століття чи іншу реальність. Це дозволить спостерігати за своїми відчуттями з цієї реальності, з цієї дистанції» (див.: Як ми не читаємо під час війни).

Цікавим видається і вибір жанру літературних творів. Приміром, 67% опитаних надають перевагу трилерам, детективам, фентезі з яскраво вираженими пригодницьким та любовним сюжетами, тоді як 33% – художнім, науковим та науково-популярним текстам воєнної тематики (Еріх-Марія Ремарк «Три товариші» (1936), Мілан Кундера «Нестерпна легкість буття» (1984), Тімоті Снайдер «Криваві землі» (2010), Юрій Винничук «Танго смерті» (2012), Венді Лауер «Фурії Гітлера» (2020), Віра Агеева «За лаштунками імперії».

Есеї про українсько-російську культурні відносини» (2022), Анастасія Левкова «За перекопом є земля» (2023)). Таким чином, завдяки літературі студентство не лише має змогу імплікуватись у вигадані світи, а й заповнити певні історичні лакуни, консолідувати генетичну пам'ять, усвідомлено сприймати й аналізувати складні аспекти реального воєнного життя задля наближення омріяної перемоги.

Загальновідомо, що внаслідок воєнних конфліктів країна втрачає значні людські, економічні, соціальні, культурні та природні ресурси. Отже, завершення війни постає критично важливим для відновлення стабільності та реконструкції усіх сфер розвитку держави. Перемога, крім символічного значення, має вагомий стратегічний вагу для національного піднесення, подальшого розвитку та забезпечення благополуччя країни. Тому реакція студентів на кінець Першої світової, ретрансльована в університетському романі «Стоунер», видається передбачливою: «семестр розпочався в атмосфері напруженої веселості й радості. Студенти та викладачі посміхалися один одному і жваво кивали в хилах <...> заняття одразу перервалися; студенти безцільно бігали по академістечку й починали маленькі паради, які збиралися, розсіювалися, і знову збиралися, проходячи через холи, аудиторії та кабінети» (Вільямс, 2019: 58). Сучасні ж реалії не дають можливості спрогнозувати точне припинення воєнних дій, що безпосередньо впливає на психологічний стан студентства так званий «інтелектуальний стрес» (див.: Савелюк 2022) (97% опитаних не можуть чітко окреслити своє майбутнє). Крім того, емоції, які респонденти відчували на початку війни (непорозуміння, страх, лють, тривожність, сум, розгубленість, паніка, обурення), значно відрізняються від теперішніх – гнів, звикання, апатія, застій в емоціях та думках, втома, виснаження, скорбота, стриманість, ненависть до ворога, гордість за військовослужбовців/військовослужбовиць та волонтерів/волонтерок, прагнення до миру. Натомість реакція на перемогу України у війні з росією, на думку опитаних, завперш, буде пов'язана не з надто позитивними емоціями («спершу сльози радості, потім сльози горя... стільки невинних людей погублено, усвідомлення, що ніколи не буде так, як раніше», «Шок, а далі велика радість і сльози», «Точно плакатиму. Довго і багато. Не лише від радості, а й від розуміння, якою ж ціною ми перемогли. Буде дуже незвично знову будувати життя, наче з нуля, однак я впевнена, що все точно буде краще, ніж зараз!», «Полегшення і розпач, бо після оголошення пере-

моги почнеться розкриття військових злочинів, реальна кількість втрат, висвітлення всіх тактичних помилок», «Авжеж, це буде радість та щастя. Але разом з тим, прийде відчуття пекучого болю та туги за тими, хто загинув, захищаючи та виборюючи перемогу; за тими, хто стали невинними жертвами російського терору»).

Реалії Другої світової війни, відтворені у романі «Стоунер», досить побічно зображують сприйняття попередніх подій крізь травматичний досвід вже поважного професора Вільяма Стоунера. Автор виокремлює реакцію циклічних дій академістечка на черговий військовий конфлікт: добровільний загін поповнювався ресурсами амбітних студентів і молодих викладачів, які йшли «воювати за послідовників чи керувати машинами швидкої допомоги», а «в кінці першого семестру декілька з них насправді зробили крок і подали поспішні заяви на звільнення» (Вільямс, 2019: 278). Пережиті події Першої світової війни безпосередньо відбиваються на свідомості протагоніста: «він подумав, що тепер щось знав, небагато, про відчуття марної втрати <...>. Він подивився на роки, що простяглися, і зрозумів, що найгірше попереду» (Вільямс, 2019: 278). Єдиним осердям стабільності та віри для героя залишається установа університету: «Він сказав собі, що цього було небагато; але він знав, що це було все, що він мав» (Вільямс, 2019: 278). Звикання до перебігу подій Другої світової провокували у професора Стоунера формування інтерферентного сприйняття тогочасної дійсності, суголосної із сучасністю. З одного боку спрацьовував інстинкт самозбереження й Вільям відступав у «інстинктивному жаху від щоденного виснаження, повені руйнувань і смерті, які неминуче атакували розум і серце», позаяк «він знову побачив, що факультет став порожнім, побачив, що класні кімнати звільнилися від молодих людей, побачив страшні погляди на тих, хто залишався, і побачив у тих поглядах повільне вмирання серця, гірке виснаження почуттів та турботи» (Вільямс, 2019: 310). Тоді як з іншого – під тиском зовнішніх аспектів «він відкрив у собі здатність до насильства, якого він не підозрював у собі: він прагнув до причетності, він жадав смаку смерті, гіркої радості від знищення та відчуття крові. Він відчував і сором, і гордість, і над цим усім – гірке розчарування в собі, в тому часі та обставинах, які зробили це можливим» (Вільямс, 2019: 310). Переживаючи складний період свого життя внаслідок чергового воєнного конфлікту, головний герой все ж сумлінно намагається виконувати свою викладацьку роботу, даремно згорбивши «спину проти

шторму, який насувався, і безглуздо намагався затулити руками тьмяне мерехтіння свого останнього нещасного сірника» (Вільямс, 2019: 311). Однак вже післявоєнний період, як підкреслює автор, приносить університету позитивні зміни: повертаються ветерани війни, котрі докорінно трансформують академічне середовище завдяки прагненню до нової якості життя. Ці студенти, зазнавши трагічного впливу бойових дій, «дивні у своїй зрілості, були дуже серйозними і презирливими до тривіальності. Невинні у моді чи звичаях, вони прийшли до навчання, про яке мріяв Стоунер, так ніби ці дослідження були самим життям, а не конкретними засобами для досягнення конкретних цілей» (Вільямс, 2019: 314). Тому герой, натхненний такою кооперацією зі студентами, починає працювати ще з більшим ентузіазмом.

Висновки. Отже, проводячи аналогію між університетським романом «Стоунер» та теперішніми реаліями, переконуємось, що означений

часовий простір цього художнього твору корелює з сьогочасними військовими подіями. Рецепція тексту воєнної тематики формується сучасними студентами крізь призму пережитого травматичного досвіду, які із героями означеного роману ідентично реагують на перебіг подій та відповідні соціальні зміни. Деструктивний вплив військового конфлікту безпосередньо впливає на аперцепційний фон теперішньої молоді, та провокує сприймати війну як своєрідного ката, що «вбиває морально, після неї важко повернути щастя в очах один одного», «вбиває чуттєвість, ми звикаємо до жорстокості та насилля і врешті втрачаємо нормальну людську поведінку», «руйнує все, залишаючи після себе велике спустошення, однак змінює КОЖНОГО з нас всередині. Комусь буде легше сприймати дійсність, комусь – важче. Але нам завжди потрібно допомагати тим, кому важче, позаяк варто не забувати бути людьми у такий складний час».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вільямс Дж. Стоунер. Роман / пер. з англ. Я. Губарев. Харків : Ранок: Фабула, 2019. 352 с.
2. Каалинич К. Фігура «викладач-письменник» за Дж. Вільямсом: роман «Стоунер». *Питання літературознавства: науковий збірник*. 2020. Вип. 102. С. 112–133.
3. Пелікан Я. Ідея Університету / пер. з англ. Київ : Дух і літера, 2008. 360 с.
4. Потєбня О. Думка й мова (фрагменти). *Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* Львів : Літопис, 1996. С. 25–39.
5. Савелюк Н. Переживання стресу в умовах війни: досвід українського студентства. *Збірник наукових праць РДГУ*. 2022. Вип. 18. С. 141–152.
6. Славінська І. Як ми (не)читаємо під час війни. 2023. URL : <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/02/5/252697/> (дата звернення 20.11.2023).

REFERENCES

1. Viliams Dzh. (2019) Stoner. Roman [Stoner. Novel] / per. z anhl. Ya. Hubarev. Kharkiv : Ranok: Fabula, 2019. 352 p. [in Ukrainian].
2. Kalynych K. (2020) Fihura «vykladach-pysmennyk» za Dzh. Viliamsom: roman «Stoner» [The figure “teacher-writer” by J. Williams: novel “Stoner”]. *Problems of literary criticism : scientific journal*. Issue 102. pp. 112–133. [in Ukrainian].
3. Pelikan Ya (2008) Ideia Unversytetu [The idea of a university] / per. z anhl. Kyiv : Dukh i litera. 360 p. [in Ukrainian].
4. Potebnia O. (1996) Dumka y mova (frahmenty) [Thought and speech (fragments)]. *Word. Sign. Discourse. An anthology of world literary and critical thought of the 20th century*. Lviv : Litopys. pp. 25–39. [in Ukrainian].
5. Saveliuk N. (2022) Perezhyvannia stresu v umovakh viiny: dosvid ukrainskoho studentstva [Experiencing stress in war conditions: the experience of Ukrainian students]. *Collection of scientific papers Rivne State Humanitarian University*. Issue. 18. pp. 141–152. [in Ukrainian]
6. Slavinska I (2023). Yak my (ne)chytaiemo pid chas viiny [How we (don't) read during the war]. URL : <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/02/5/252697/> (accessed: 20.11.2023). [in Ukrainian].

УДК 811.111'35

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-28>**Олена КАЛІНЮК,***orcid.org/0000-0002-4955-8019*

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

(Одеса, Україна) *helena_kalinyuk@ukr.net***Неля СТЕПАНЮК,***orcid.org/0000-0002-7418-1735*

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

(Одеса, Україна) *stepanyuknelly@gmail.com*

ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕОЛОГІЗМІВ У НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОМУ ТЕКСТІ (на матеріалі роману Френка Герберта “Dune”)

У статті розглянуто способи утворення нових слів (неологізмів) у науково-фантастичному художньому тексті. Визначено моделі утворення неологізмів в романі та їх роль і функціонування в романі. Розглянуто неологізми як один з головних факторів, що відображає створення ірреального світу у науковій фантастиці. Тема є актуальною, яку варто досліджувати, пізнаючи нові аспекти формотворення та взаємовпливу.

У статті визначено поняття неологізм як нове слово, яке може з'явитися в будь-якій сфері життя людини, особливо в тих сферах, де люди висловлюють своє ставлення до інших та навколишнього світу, самих себе і того, що їх безпосередньо оточує у матеріальному світі. Усі неологізми у романі, відповідно тому, що вони позначають, були розподілені на декілька тематичних груп: одяг мешканців, домівки/пристрої, зброя та прилади, транспорт. Основна маса нових лексичних одиниць у романі утворюється за допомогою словотворчих засобів, а саме афіксації, словоскладання, скорочення тощо. Розвиток мови обумовлюється в значній мірі розвитком її словотворчої системи, становленням нових словотворчих моделей слів, зміною існуючих, збільшенням або зменшенням їх продуктивності й багатьма іншими факторами словотворчого процесу.

Було визначено, що поява нового слова є результатом синергії двох різних тенденцій – тенденції розвитку мови та тенденції її збереження. Це обумовлено тим, що в мові існує сильна тенденція зберігатись у стані комунікативної придатності. Але для того, щоб більш адекватно відобразити, відтворити й закріпити нові ідеї й поняття, мова взагалі, а особливо лексика, змушені перебудовуватись, диференціюватись, створювати нові одиниці. Також поява нового слова диктується й прагматичними потребами. Відправник повідомлення (автор науково-фантастичного тексту) вибирає з наявного лексичного складу те, що найкращим способом відображає його думки та почуття. Якщо в лексичній відправника такого слова немає, він видозмінює стару й створює нову лексичну одиницю.

У статті стверджено, що наукова фантастика зображує людське майбутнє, фантастичний, ірреальний світ, послуговуючись очікуваними успіхами науки і техніки та використовує науку як знаряддя перебудови світу та відтворення «реальної нереальності». Тобто у реальному світі такого ще не існує, але, згідно відкритих уже законів, цілком може існувати. Поява нових слів у романі свідчить про розширення картини світу письменника та зміну реальності у науково-фантастичному художньому тексті.

Ключові слова: наукова фантастика, неологізм, неологія, словотворення, словоскладання, афіксація, префіксація, суфіксація, запозичення.

Olena KALINYUK,

orcid.org/0000-0002-4955-8019

Candidate of Philological Sciences,

Associate professor at the Department of English Lexicology and Stylistics

Odesa National I.I. Mechnikov University

(Odesa, Ukraine) helena_kalinyuk@ukr.net

Nelia STEPANYUK,

orcid.org/0000-0002-7418-1735

Candidate of Philological Sciences,

Associate professor at the Department of English Lexicology and Stylistics

Odesa National I.I. Mechnikov University

(Odesa, Ukraine) stepanyuknelly@gmail.com

FUNCTIONING OF NEOLOGISMS IN SCIENCE FICTION (based on the material of Frank Herbert's novel "Dune")

The article presents ways of forming new words (neologisms) in science fiction. Models of formation of neologisms in the novel and their role and functioning in the novel are determined. Neologisms are considered as one of the main factors that show the creation of an unreal world in science fiction. The topic is relevant, which is worth exploring, learning new aspects of formation and mutual influence.

The article defines the concept of a neologism as a new word that can appear in any sphere of human life, especially in those spheres where people express their attitude towards others and the surrounding world, themselves and the things that surround them in the material world. All neologisms in the novel, according to what they denote, were divided into several thematic groups: clothing of residents, homes/appliances, weapons and devices, transport. The main group of new lexical units in the novel is formed with the help of word-forming patterns, namely affixation, compounding, shortening, etc. The development of a language is determined to a large extent by the development of its word-forming system, the formation of new word-forming models of words, the change of existing ones, an increase or decrease in their productivity, and many other factors of the word-forming process.

It was determined that the emergence of a new word is the result of the synergy of two different trends – the trend of language development and the trend of its preservation. This is due to the fact that the language has a strong tendency to remain in a state of communicative suitability. But in order to more adequately reflect, reproduce and consolidate new ideas and concepts, language in general, and vocabulary in particular, are forced to rebuild, differentiate and create new units. The appearance of a new word is also dictated by pragmatic needs. The sender of the message (the author of the science fiction text) chooses from the available vocabulary what best reflects his thoughts and feelings. If there is no such word in the sender's vocabulary, he modifies the old one and creates a new lexical unit.

The article asserts that science fiction depicts the human future, a fantastic, unreal world, using expected advances in science and technology and using science as a tool to rebuild the world and reproduce "real unreality." That is, in the real world, such a thing does not yet exist, but, according to already discovered laws, it may well exist. The appearance of new words in the novel testifies to the expansion of the writer's picture of the world and the change of reality in the science fiction text.

Key words: *science fiction, neologism, neology, word formation, word formation patterns, affixation, prefixation, suffixation, borrowing.*

Постановка проблеми. Розвиток мови обумовлюється в значній мірі розвитком її словотворчої системи, становленням нових словотворчих моделей слів, зміною існуючих, збільшенням або зменшенням їх продуктивності (Жлуктенко, 1983: 65) й багатьма іншими факторами словотворчого процесу.

Створення нових слів здійснюється, перш за все, як віддзеркалення у мові потреб суспільства у вислові нових понять, які постійно виникають в результаті розвитку науки, техніки, суспільних відносин тощо. Встановлення тенденцій розвитку словотворчих процесів у мові, удосконалення теорії й практики лексикографії – завжди

були найголовнішими проблемами лексикології (Головко, 2009: 205).

Великий потік нових слів та необхідність їхнього опису обумовило створення особливої галузі лексикології – неології – науки про неологізми (Жлуктенко, 1983: 22). Звичайно ж основним джерелом нових слів є засоби масової інформації, техніка, наука, економіка, мода, література тощо. Виходячи з цього обраний нами матеріал для дослідження – це література, а саме наукова фантастика. Незважаючи на стрімкий розвиток суспільства, література завжди залишиться головним фактором духовного й культурного життя мовленнєвого колективу, який формує його свідомість, мораль

та духовні цінності. Художня проза розглядає практично всі сторони суспільного життя людей: ділову, фінансову, культурну, соціальну тощо.

Аналіз досліджень. Неологізми (гр. *neos* «новий», *logos* «слово») – слова, значення слів або словосполучень, які нещодавно з'явилися в мові та позначають щось нове: раніше невідоме поняття, предмет, галузь науки, професію, але утворено з уживанням наявних словотворчих засобів. Поняття неологізму мінливе й відносне: неологізмом слово залишається до тих пір, доки мовець відчуває у ньому новизну. Виникнення неологізмів спричинене потребою давати назви новим предметам, явищам, поняттям, які постають унаслідок безперервного розвитку науки, економіки, техніки, культури, в результаті розширення й поглиблення зв'язків з іншими народами та державами. Проблема виникнення та використання нових слів завжди цікавила лінгвістів, особливо у час неперервного розвитку науки та техніки. У теперешній час дослідження проблематики залишається актуальним для таких вчених як Ю. О. Жлуктенко, І. В. Андрусак, О. М. Головки, Ю. А. Зацний, О. О. Федоренко, К. В. Ковтун, А. Е. Левицький, О. Д. Остафійчук. У загальному плані в неології за останній час фокусується увага на функціонально-прагматичному аспекті нових слів та значень, та на соціолінгвістичних факторах, що сприяють їхньої появи. Встановлюється певний зв'язок між прагматикою й активними процесами номінації. Англійський вокабуляр продовжує обновлятися й поповнюватися новими одиницями. За деякими даними, у середньому за рік в англійській мові з'являється близько 800 нових слів – це більше, ніж у багатьох інших мовах світу. Серед перших робіт, які фіксували нові слова в англійській мові були: словник нових слів П. Берга, який містив слова с початку 30-х років до 1953 р.; словник М. Рейфера, який реєструє близько 4500 новоутворень з 30-х років до 1955 р., а в останні десятиріччя 20 століття було видано два словника Барнхарта. Вони фіксують приблизно 10000 нових слів й значень за період 1963–1980 рр.

Про велику кількість неологізмів в сучасній англійській мові свідчить той факт, що такі словники як *Longman Dictionary of Contemporary English*, *Oxford Advanced Learners Dictionary*, *Webster's Collegiate Dictionary* фіксують тисячі неологізмів. Отже, цілком зрозуміло, що при перекладі неологізмів можуть виникнути труднощі. Це поповнення словникового складу йде не тільки за рахунок запозичень різного роду, але й за рахунок «внутрішніх ресурсів» мовної системи – словотворчих проце-

сів і переосмислення вже існуючих значень (вторинної номінації). Щоб зберігатися у стані комунікативної придатності, мова повинна постійно перебудовуватися й розвиватися, не гублячи при цьому своєрідності системи (Зацний, 2009: 191).

Поява нового слова є результатом синергії двох різних тенденцій – тенденції розвитку мови та тенденції її збереження. Це обумовлено тим, що «в мові існує сильна тенденція зберігатися у стані комунікативної придатності» (Левицький, 2005: 19). Але для того, щоб більш адекватно відобразити, відтворити й закріпити нові ідеї й поняття, мова взагалі, а особливо лексика, змушені перебудовуватися, диференціюватися, створювати нові одиниці. Також поява нового слова диктується й прагматичними потребами. Відправник повідомлення вибирає з наявного лексичного репертуару те, що найкращим способом відображає його думки та почуття. Якщо в лексиці відправника такого слова немає, він видозмінює стару й створює нову лексичну одиницю. Як справедливо відмічає Г. Бреклі, нові лексичні одиниці створюються у процесі мови як здійснення мовцем певного комунікативного наміру, а не як одиниці, які завчасно плануються мовцем для розширення та поповнення лексики мови (Андрусак, 2010: 20).

Наукова фантастика зображує людське майбутнє, послуговуючись очікуваними успіхами науки і техніки, матеріалізує різноманітні філософські теорії. Прогресивні письменники вбачають у фантастиці гнучкий інструмент критики, проте, здебільшого, це – естетичний прийом, завдяки якому письменник висвітлює найболючіші проблеми сучасності. Таким чином, фантастика, з одного боку, слугує своєрідним засобом, щоб представити узвичаєну проблему в незвичайному ракурсі, а з іншого – використовуючи багатющий досвід авантюрної літератури, пригодницьких жанрів, обґрунтовуючи неймовірні речі наукою майбутнього, фантастика поживає ці глибокі роздуми, надає їх до широкого читачького загалу. До того ж вона стимулює обмежену, заземлену уяву людини в її прагненні осягти безмежний простір навколо неї.

Провідна ідея цього напрямку – наука як знаряддя перебудови світу, відтворення «реальної нереальності», тобто такого, що ще не існує, але, згідно відкритих уже законів, цілком може існувати. Також до головної ідеї цього жанру можна віднести спробу пророкування майбутнього. Деякі критики засуджують цей «успіх» пророкування. Але більшість авторів не мають такої мети, вони використовують майбутнє як відкрити структуру для їх тем.

Поява наукової фантастики була викликана промисловою революцією в ХІХ столітті. Спочатку наукова фантастика була жанром літератури, що описує досягнення науки й техніки, перспективи їхнього розвитку тощо. Часто описувався (як правило, у вигляді утопії) світ майбутнього. Класичним прикладом такого типу фантастики є твори Жуля Верна.

Пізніше розвиток техніки став розглядатися в негативному світлі (антиутопія). В якості прикладів можна навести твори «Машина часу» Герберта Уеллса чи «451° за Фаренгейтом» Рея Бредбері. Антиутопія розглядає негативні наслідки не тільки технічного прогресу. В ХХ столітті з'явилася також соціальна фантастика, що описує майбутні зміни не техніки, а суспільства. Найвідоміший приклад – антиутопія «1984» Джорджа Оруелла. Наукова фантастика має ряд напрямків, а саме: альтернативна фантастика, соціальна фантастика, військова наукова фантастика, апокаліптична та пост апокаліптична фантастика (замальовується життя після кінця світу, прихід інопланетян, які знищили Землю; вторгнення демонів або темних сил; вибух ядерних бомб по всій Землі тощо), ксенофантастика (описує життя інопланетян із психологією й структурою суспільства, зовсім відмінної від людської), кіберпанк (в основу полягає глобальна комп'ютеризація та її наслідки).

Але є багато робіт, які не входять до вищезазначених напрямів. Вони описують більш звичайні історії в футуристичному або технологічному світі. Цей напрям отримав назву космічна опера, до якої можна віднести «Зоряні війни», «Стар трек» тощо.

Мета дослідження. Головною метою цієї роботи є дослідити нові лексичні одиниці – неологізми – в науково-фантастичному романі Френка Герберта «Dune», продемонструвати активні процеси сучасного словотворення, розподілити їх на групи, визначити їх спосіб утворення та походження. Основна маса нових лексичних одиниць утворюється за допомогою словотворчих засобів, а саме афіксації, словоскладанню, скороченні тощо. Тому завданнями нашого дослідження є: проаналізувати види неологізмів; з'ясувати способи утворення нових лексичних одиниць; проаналізувати роль неологізмів в науково-фантастичному тексті.

Виклад основного матеріалу. Роман «Dune» видатного американського письменника Френка Герберта вважається найкращим та найпопулярнішим науково-фантастичним романом, який коли-небудь був написаний. У 1966 році роман отримав винагороду Х'юго, що є найпрестижнішою премією за науково-фантастичний твір, а також за романом було знято фільм Девідом Лінчем. Роман

«Dune» також є одним з найперших філософських романів наукової фантастики та ще він вважається першим екологічним науково-фантастичним романом. Френк Герберт популяризував екологію та деякі її поняття, яскраво передав зміст планетарного розуміння у своїх творах.

Усі неологізми у романі, відповідно тому, що вони позначають, можливо розділити на декілька тематичних груп: одяг мешканців Дюни, домівки/пристрої, зброя та прилади, транспорт.

При описі одягу героїв роману були зареєстровані наступні лексеми-неологізми: *stillsuit, aba, jubba cloak, catchpocket*.

Для того, щоб переносити важкі умови планети-пустелі, мешканці використовували спеціальний одяг, який називався *stillsuit* – дистикомб.

A stillsuit is a full body suit worn in the open desert of the planet Arrakis that was designed to preserve the body's moisture. It consisted of various layers that would firstly absorb the body's moisture through sweating and urination, and then filter the impurities so that drinkable water would be circulated to catchpockets. The individual could then drink the reclaimed water from a tube attached to the neck. (Herbert, 2005: 476).

Цей одяг вкриває все тіло, включаючи шию та зап'ястя. Для рук використовувалися рукавиці. Для обличчя жителі Дюни використовують спеціальні маски, які зберігають вологу. Завдяки цьому одягу жителі планети могли спокійно перебувати у пустелі досить тривалий час. Планетолог цієї планети так описав цей одяг: *It's basically a micro-sandwich – a high-efficiency filter and heat-exchange system. The skin-contact layer's porous...* (Herbert, 2005: 98)

Щодо лексичного аналізу цього неологізма, то можливо сказати, що він був створен завдяки словоскладанню. Цей спосіб утворення нових слів може бути переданий формулою «основа + основа», в результаті чого утворюється складне слово. Це досить поширений спосіб утворення нових слів в англійській мові. Лексема *stillsuit* напевно утворена за моделлю: Adj+N=N, де *still* (спокійний, нерухомий, тихий) + *suit* (костюм).

Також жінки в романі носили *aba* – верхня одяг без рукавів, яка нагадувала мішок з прорізами для голови та рук. У вебстерському словнику неологізмів дається таке визначення цієї лексеми: 1) *a loose sleeveless outer garment worn as traditional dress by men in the Middle East* 2) *a fabric woven from the hair of camels or goats* (Merriam-Webster, 2004: 58). Автор запозичив цю лексичну одиницю з арабської мови, а саме із сучасного терміну – *Abaya* – це мусульманська жіноча одяг.

Також на спецодяг люди могли накидати плащі, які називались *Jubba cloak*, це ще одна лексема неологізм. *Jubba Cloak: the all-purpose cloak (it can beset to reflect or admit radiant heat, converts to a hammock or shelter) commonly worn over a stillsuit on Arrakis* (Herbert, 2005: 469).

Прикладом словоскладання також є лексема *catchpocket* – водяня кишеня. Цей елемент одягу використовувався разом із спеціальною одежею, *stillsuit*, він фільтрував та зберігав воду. *Catchpocket: any stillsuit pocket where filtered water is caught and stored* (Herbert, 2005: 464).

Щодо лексичного аналізу, то ця лексична одиниця утворена за схемою: N + N = N, де *catch* (як іменник – ловля, захоплення) + *pocket* (кишеня) = *catchpocket*. В результаті цього перетворення маємо нову лексему – неологізм, якому автор надав нового значення – водяня кишеня.

За способом словоскладання також утворений неологізм *stilltent* (*still* + *tent*), який у перекладі є диститент, та який використовувався жителями планети для сну у пустелі. Його особливість полягає у тому, що він може накопичувати вологу, яка є дуже цінною речовиною у пустелі.

A stilltent was basically a tent used to sleep in the deep desert of Arrakis. It was usually placed under a layer of sand. The tissue was airtight, so the humidity created inside could be kept and gathered, like a stillsuit or a wind-trap did. This equipment was fundamental in traveling and surviving on Arrakis (Herbert, 2005: 477).

Ще одним прикладом цього типу словотворення – словоскладання – буде також лексема *filmbook* (*film* + *book*). На планеті Аракіс воно означало портативний дивайс, який використовувався у певний період тренувань. *A Filmbook is an apparatus that was used mainly for training. It consisted of a shigawire imprint, and carried a mnemonic pulse* (Herbert, 2005: 35).

Прототипом цього дивайсу є підручник, однак, Герберт представив його майбутню версію. Це ще раз свідчить про те, що усі нові поняття базуються на вже знайомому і в цьому бачимо прояв антропоцентричної функції художнього тексту.

Досить цікаві лексичні одиниці автор використав для опису транспорту, яким користувалися герої роману для міжпланетної та внутрішньопланетної подорожі, а також для військових цілей. Одним з таких космічних кораблів є так званий *Ornithopters* (*ornithopter*), або як його ще називають у романі – *thopters*:

Ornithopter (commonly: 'thopter): any aircraft capable of sustained wing-beat flight in the manner of birds (Herbert, 2005: 472).

Це був найменший корабель, який вмщував 6 пасажирів, 9 – якщо задні сидіння були зняті.

Лексема утворена за принципом словоскладання: *ornith-* + *-pter* (as in *helicopter*). *Ornith-* походить від латинського *ornith-*, *ornis* і означає *nmax*. Звідси й властивості корабля маневрувати наче птах.

Також серед назв летаючих засобів у романі були використані наступні неологізми, які також були утворені за допомогою моделі словоскладання: *carryall*, *heighliner*. Лексична одиниця (*heighliner*) не зареєстрована в жодному із словників. Але можливо ствердити, що Френк Герберт знову звернувся до словоскладання. До слова *liner* (лайнер, багатомісний пасажирський літак) було додано іменник *height* (висота, вершина), але для більш гарного звучання літера *-t-* відпала і, як наслідок, з'явився неологізм *heighliner*.

Також одним з найбільших кораблів був *frigate* (вартовий корабель, фрегат). *Frigate: largest spaceship that can be grounded on a planet and taken off in one piece*. (Herbert, 466) Однак, автор дещо змінив функції та розмір цього корабля. Оскільки згідно словнику, *frigate* – *a small fast ship in the navy that travels with other ships in order to protect them*. Можна зробити висновок, що автор роману розширив значення лексеми, перетворив її з морської одиниці на космічну. Щодо походження, то лексема запозичена з італійської мови – *freghata*.

Серед зареєстрованих у романі неологізмів є велика кількість, які входять до лексики тематичної групи «зброя, інструменти та прилади».

Неологізм – *crysknife* (*крісніж*) називає один з популярних видів зброї для жителів планети-пустелі. Відомо, що в Малайзії існує церемоніальний кинджал, який називається *Krys* і він має хвилясте лезо. Отже, Френк Герберт запозичив цю лексичну одиницю, дещо змінивши його на *crys* й додавши іменник *knife*, тобто знов використовуючи словоскладання, як модель утворення неологізму.

Також автор описав ще один вид ножа – *kindjal* – *double bladed short sword (or long knife) with about 20 centimeters of slightly curved blade* (Herbert, 2005: 469). Ця лексична одиниця запозичена з арабської мови та означає кинджал, однак, воно пишеться як «*Khinjar*». Термін «*kindjal*» використовується в індійській культурі й означає вид короткого меча.

Неологізм *lasgun* у романі це вид зброї, який випромінює постійну лазерну енергію, а якщо точніше, то *Lasgun: continuous-wave laser projector. Its use as a weapon is limited in a field-generator-shield culture because of the explosive pyrotechnics (technically, subatomic fusion) created when its beam intersects a shield* (Herbert, 2005: 470). Ця зброя мала зазвичай форму пістолета. Він випроміню-

вав прямі лазерні промені, але можна було змінювати ширину та відстань променя. Його джерелом живлення був картридж, який змінювався після його вичерпання. Ця зброя широко використовується в армії на планеті Аракіс. Однак, коли з'явилися захисні поля, то ласгани перестали використовувати, тому що при взаємодії захисного поля та промені відбувався великий вибух. Щодо лексичного утворення, то можливо припустити, що лексема утворена внаслідок злиття двох коренів слова: *laser* + *gun*.

У романі є безліч приладів, які використовують герої роману за своїми потребами. Так, наприклад, для того, щоб викликати піщаного хробака в пустелі, люди використовували прилад, який називався *thumper* (*тампер*). *Thumper: short stake with spring-driven clapper at one end. The purpose: to be driven into the sand and set «thumping» to summon shai-hulud. (sandworm).* (Herbert, 2005: 477). Цей прилад був створений за принципом барабану, стукотів з невеликим інтервалом оскільки хробаки були чутливі до будь-якого звуку.

Дана лексична одиниця є прикладом афіксального словотворення, а саме суфіксального способу, де завдяки суфіксу *-er* та моделі *V+er* був створен неологізм *thumper: thump* (*стукати, бити*) + *er*.

Неологізм *hunter-seeker* (*мисливець-шукач*) утворен за принципом словоскладання, але самі основи утворені за принципом найпродуктивнішої афіксальної моделі словоутворення: *V+er*. *Hunter-seeker* – цей прилад запрограмований на вбивство своєї цілі. Він представляв собою голку, на кінчику якої була отрута. Ось як описує автор: *From behind the headboard slipped a tiny hunter-seeker no more than five centimeters long. Paul recognized it at once—a common assassination weapon that every child of royal blood learned about at an early age. It was a ravaging sliver of metal guided by some near-by hand and eye. It could burrow into moving flesh and chew its way up nerve channels to the nearest vital organ...* (Herbert, 2005: 59).

Також до суфіксального утворення неологізму можна віднести лексеми *Harvester* або *Harvester factory* (збиральна машина спайсу): *a large (often 120 meters by 40 meters) spice mining machine commonly employed on rich, uncontaminated melange blows. (Often called a «crawler» because of buglike body on independent tracks)* (Herbert, 2005: 468). Ці машини супроводжувалися кораблями (*spotter*), які у будь-який момент могли забрати ці машини з шахт по видобутку спайсу, оскільки вібрація, яку визивали ці машини, викликала піщаних хробаків. Ця лексична одиниця утворена суфіксальним шляхом, а саме додатком суфіксу *-er* до іменника *harvest*. Вперше

слово *harvester* було вживане у 1875 році. Взагалі слово *harvest* походить від староанглійського *hærfest*, що означає осінь (*autumn*) (Merriam-Webster, 2004: 786).

У романі зареєстровані неологізми, які утворені за допомогою префіксального способу творення. Так, наприклад, коли Пол та Джесіка заблукали у пустелі, то вони використовували спеціальний компас для того, щоб знайти правильний шлях – *paracompass*. *Paracompass: any compass that determines direction by local magnetic anomaly; used where relevant charts are available and where a planet's total magnetic field is unstable or subject to masking by severe magnetic storms* (Herbert, 2005: 472).

Лексема утворена завдяки додаванню префікса *para-* до основного іменника *compass*.

За таким же принципом утворен неологізм *metaglass* – метаскло. *Metaglass: glass grown as a high-temperature gas infusion in sheets of jasmium quartz. Noted for extreme tensile strength (about 450,000 kilos per square centimeter at two centimeters' thickness) and capacity as a selective radiation filter* (Herbert, 2005: 471). Префікс *meta-* у даному випадку означає: – перевтілення.

Неологізм *pentashield* був створений згідно префіксального способу творення слів. Жителі планети використовували захисні енергетичні щити (*shield*). Для меншої території використовувалися *pentashield* – пентащит. *Pentashield: a five-layer shield-generator field suitable for small areas* (Herbert, 2005: 472). Префікс *penta-*, що перекладається як п'яти-, пента-, використовується здебільшого з іменниками, прикметниками та прислівниками.

Окрім словоскладання, суфіксального та префіксального способів творення нових слів, у тексті роману були зареєстровані неологізми скорочення. Скорочення – це наочний приклад, який відображає тенденцію до раціоналізації мови, до економії мовленнєвих зусиль. Незважаючи на те, що скорочення складають лише незначний відсоток від загальної кількості неологізмів у романі, вони теж представлені у тексті.

Скорочення *B.G.* у романі це від *Bene Gesserit*, так називалась спеціальна школа для жінок, в якій їх навчали фізичним та розумовим здібностям.

Bene Gesserit: the ancient school of mental and physical training established primarily for female students after the Butlerian Jihad destroyed the so-called «thinking machines» and robots (Herbert, 2005: 463).

... *She dropped the stem into the water, looked at Paul. His eyes studied the room with a searching intensity that she recognized—the B.G. Way...* (Herbert, 2005: 66).

Однак, *B.G.* також використовувалось з датами, й у такому випадку воно означало систему дат в Імперії.

Ще одним прикладом скорочення є *СНОАМ* – це організація, яка контролювалась Імперією, *Great Houses* та школою *Bene Gesserit*. *СНОАМ* – це акронім від *Combine Honnete Ober Advancer Mercantiles*. «*СНОАМ controls the spice*» *Paul said*. «*And Arrakis with its spice is our avenue into СНОАМ*» *the Duke said*. «*There's more to СНОАМ than melange*» (*Herbert, 2005: 37*).

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо стверджувати, що у романі були використані різні способи утворення оригінальних та неповторних авторських лексичних одиниць – неологізмів, серед яких словоскладення, афіксація, запозичення. Цей факт можна пояснити тим, що неологізми повинні бути зрозумілими для читача, тому вони й утворені завдяки вже відомих способів словотворення. Поява нових слів у романі свідчить про розширення картини світу письменника та зміну реальності у науково-фантастичному художньому тексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусак І. В. Спосіб життя та дозвілля: фрагмент концептуального аналізу англійських неологізмів кінця ХХ століття. *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Філологічні науки»: збірник наукових праць*. Запоріжжя: Запорізький національний університет. 2010. С. 18–26.
2. Головка О. М. Неологізми і процеси розвитку мови. *Нова філологія: збірник наукових праць*. Запоріжжя: Запорізький національний університет. 2009. № 33. С. 203–207.
3. Жлуктенко Ю. А., Березинский В. А. Англійські неологізми. Київ: Наукова думка. 1983. 154 с.
4. Зацний Ю. А., Федоренко О. О. Демографічні неологізми англійської мови. *Вісник Запорізького державного університету. Серія «Філологічні науки»: збірник наукових статей*. Запоріжжя: ЗДУ. 2005. С. 56–63.
5. Левицький А. Е. Актуальні проблеми розвитку неології (на матеріалі сучасної англійської мови). *Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2005. № 3. С. 16–21.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К. 2006. 712 с.
7. Остафійчук О.Д. Неологізми англійської мови в сучасному суспільстві. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Том 31 (70). № 3. Ч. 1. 2020. С. 156–160.
8. Green J. *Dictionary of New Words*. Bloomsbury Publishing Plc. 1993. 353 с.
9. Hornby A.S. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of current English*. Oxford University Press. 1977. 1054 с.
10. *Longman Dictionary of Contemporary English*. 5th Edition. Pearson Longman. 2009. 2224 p.
11. *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary*. 11th Edition. Merriam-Webster Inc. 2004. 1623 p.
12. Herbert F. *Dune*. New York: Ace. 2005. 504 p.

REFERENCES

1. Andrusiak I. V. (2010) Sposib zhyttia ta dozvillia: frahment kontseptualnoho analizu anhliiskykh neolohizmiv kintsia KhKh stolittia. [Lifestyle and leisure: a fragment of the conceptual analysis of English neologisms of the late 20th century] *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. «Filolohichni nauky»: zbirnyk naukovykh prats. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet. – Bulletin of Zaporizhzhia National University. Series "Philological sciences": a collection of scientific works. Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University. 18–26. [in Ukrainian].*
2. Holovko O. M. (2009) Neolohizmy i protsesy rozvytku movy. [Neologisms and processes of language development]. *Nova filolohiia: zbirnyk naukovykh prats. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet. – New philology: a collection of scientific papers. Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University, № 33. 203–207. [in Ukrainian].*
3. Zhluktenko Yu. A., Berezynskiy V. A. (1983) Anhliiski neolohizmy [English neologisms]. *Kyiv : Scientific thought. 154 p. [in Ukrainian].*
4. Zatsnyi Yu. A., Fedorenko O. O. (2005) Demohrafichni neolohizmy anhliiskoi movy [Demographic neologisms of the English language]. *Visnyk Zaporizkoho derzhavnogo universytetu. Serii «Filolohichni nauky»: zbirnyk naukovykh statei. Zaporizhzhia: ZDU. – Bulletin of Zaporizhzhia State University. Series "Philological sciences": a collection of scientific articles. Zaporizhzhia: ZSU. 56–63. [in Ukrainian].*
5. Levytskyi A. E. (2005) Aktualni problemy rozvytku neolohii (na materialii suchasnoi anhliiskoi movy) [Actual problems of the development of neology (based on the material of the modern English language)]. *Visnyk Zhytomirskoho derzhavnogo universytetu imeni I. Franka. – Gazette of Zhytomyr state I. Franko University. № 3. 16–21. [in Ukrainian].*
6. Selivanova O. (2006) Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: a terminological encyclopedia]. *Poltava: Dovkillia-K. [in Ukrainian].*
7. Ostafichuk O.D. (2020) Neolohizmy anhliiskoi movy v suchasnomu suspilstvi [Neologisms of the English language in modern society]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii. – Scholarly notes of V.I. Vernadsky Tavri National University. Series: Philology. Social communications. 31(70) № 3. Ch.1. 156–160. [in Ukrainian].*
8. Green J. (1993) *Dictionary of New Words*. Bloomsbury Publishing Plc. 353 p.
9. Hornby A.S. (1977) *Oxford Advanced Learner's Dictionary of current English*. Oxford University Press. 1054 p.
10. *Longman Dictionary of Contemporary English* (2009) 5th edition. Pearson Longman. 2224 p.
11. *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary* (2004) 11th edition. Merriam-Webster Inc. 1623 p.
12. Herbert F. (2005) *Dune*. New York: Ace. 504 p.

УДК 81.Лінгвістика. Мовознавство. Мови
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-29>

Ругія Абдул КАРАКОЧ,
orcid.org/0000-0002-2636-529X

докторант (очний) кафедри азербайджанського мовознавства
Бакинського державного університету
(Баку, Азербайджан) raghayeva@mail.ru

ОДНОСКЛАДНІ ПРОСТІ ПРОПОЗИЦІЇ У ДІАЛОГІЧНИХ ТЕКСТАХ: СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА ТА ФУНКЦІЇ

Мета цієї статті розглянути деякі аспекти односкладових простих пропозицій у діалогічних текстах сучасної азербайджанської мови. Наголошується, що цей тип пропозицій історично служив для спілкування відповідно до нормативних моделей. Вони формуються на полюсі, між присудком підлягає мові.

Методи і методології. Автор широко застосовував методи порівняння діалогів, виділяв їх за емоційно-прикладним та звичайними характеристиками, уточнено стилістичні особливості структурно-семантичних, функціонально-комунікативних, а також прагматичних типів, створюваних найбільш важливими та поширеними типами в діалогах.

Новизна у статті. Автор уперше у вітчизняній літературі з метою аналізу діалогічних текстів звернувся до праць відомих азербайджанських письменників, порівнював їх структурно-семантичні, функціонально-комунікативні особливості із вимогою компонентів сучасної азербайджанської мови.

Висновки та висновки. Автор, підбиваючи підсумки свого дослідження, показує, що ці моделі односкладових простих речень у діалогічних текстах сучасної азербайджанської мови можна розглядати як фактори, що показують структурно-синтаксичні особливості нашої мови. Ті оригінальні синтаксичні одиниці, що історично виникли як комунікативна одиниця, з'явилися внаслідок розвитку азербайджанської мови у бік удосконалення. Ці пропозиції були сформовані з потреби співрозмовників у оптимальному та лаконічному засобі спілкування.

Наголошується, що мова як функціональна система, функціонує у діалогічних текстах речення як комунікативно – прагматичні аспекти односкладових простих речень. Наголошується, що у односкладових реченнях засоби висловлювання головних членів різноманітні. Тип пропозиції, про яку ми говоримо, що займає важливе місце в системі типів простої пропозиції, має сенсо-стильові та функціональні можливості в діалогах. Вони утворюють відповідність коїться з іншими тюркськими мовами.

Також, зазначається, що однотипні типи речень, що обробляються в діалогах, свідчать про багатство стилістичних ресурсів синтаксису сучасної азербайджанської мови та, зокрема, синтаксису мови. Наголошується, що односкладові пропозиції успішно забезпечують спілкування у діалогах, змінює інформаційний процес у розвитку подій. У діалозі з'являється важливий комунікативний механізм. Ці пропозиції характеризують «синтаксичну позицію» діалогу, «монопозицію», «монопредикативність».

Ключові слова: діалогічний текст, тип простої пропозиції по особі, односкладова пропозиція, невизначена особиста пропозиція, іменна пропозиція.

Rugiya Abdul KARAKOCH,
orcid.org/0000-0002-2636-529X

Full-time PhD student at the Department of Azerbaijan Linguistics
Baku State University
(Baku, Azerbaijan) raghayeva@mail.ru

ONE-SYLLABLE SIMPLE SENTENCES IN DIALOGICAL TEXTS: STRUCTURE, SEMANTICS AND FUNCTIONS

The purpose of this article is to consider some aspects of monosyllabic simple sentences in dialogic texts of the modern Azerbaijani language. It is noted that this type of sentence has historically served to communicate according to normative models. They are formed at the pole, between the predicate subject in the language.

Methodology and methods. The author widely used methods for comparing dialogues, distinguished them by emotional-applied and conventional characteristics, clarified the stylistic features of structural-semantic, functional-communicative, as well as pragmatic types created by the most important and common types in dialogues.

Novelty in the article. For the first time in domestic literature, in order to analyse dialogical texts, the author turned to the works of famous Azerbaijani writers, compared their structural-semantic, functional-communicative features with the requirements of the components of the modern Azerbaijani language.

Results and conclusions. The author, summing up the results of his research, shows that these models of monosyllabic simple sentences in dialogic texts of the modern Azerbaijani language can be considered as factors showing the structural

and syntactic features of our language. Those original syntactic units that historically arose as a communicative unit appeared as a result of the development of the Azerbaijani language towards improvement. These proposals were formed from the needs of the interlocutors for an optimal and concise means of communication.

It is noted that language as a functional system functions in dialogical sentence texts as communicative and pragmatic aspects of monosyllabic simple sentences. It is emphasized that in monosyllabic sentences the means of expressing the main members are varied. The type of sentence we are talking about, which occupies an important place in the system of types of simple sentences, has semantic, stylistic and functional capabilities in dialogues. They form a correspondence with other Turkic languages.

It is also noted that the same types of sentences processed in dialogues indicate the richness of the stylistic resources of the syntax of the modern Azerbaijani language and, in particular, the syntax of speech. It is emphasized that monosyllabic sentences successfully ensure communication in dialogues and change the information process in the development of events. An important communication mechanism arises in dialogue. These sentences characterize the "syntactic position" of the dialogue, "monoposition", "monopredicativity".

Key words: dialogic text, type of simple sentence by person, monosyllabic sentence, indefinite personal sentence, nominal sentence.

Вступ. У сучасній азербайджанській мові найширше місце у розділі синтаксису займає питання про просту пропозицію. Як ми знаємо, у повсякденному житті ми використовуємо більше простих речень у наших діалогах. У цій статті ми докладно розглянемо структуру, семантику та функції простих речень. Буде проаналізовано щільність їх обробки у діалогічному тексті. Прості речення мають різноманітні засоби вираження, створюючи різноманітність у мові. Одна з таких пропозицій – пропозиції в однині. Про особливості, що відрізняють ці пропозиції від інших типів речень, у тому числі про їхню актуальність у нашій сучасній мові, і йтиметься.

В азербайджанській мові просту пропозицію займає одне із центральних місць у синтаксичних одиницях. Проста пропозиція-основна одиниця тексту. Один із основних структурно-семантичних типів простої пропозиції в односкладових реченнях. Такі пропозиції відносяться до тих типів простої пропозиції, які диференціюються по особі. Один з таких типів-парні речення «слова, що виражають предмет думки та її дію, знак, будуються на основі спілок, є провідним засобом висловлювання та діалогу; а пропозиції з однаковим змістом служили спілкуванню за нормативними моделями, утворюючи себе у формі реальної пропозиції» (Казимов, 2019: 341).

Структурно-семантична ознака-основне мовне значення односкладових або двоскладових речень. Структурні типи односкладового речення проявляються у повній та неповній формах. У сучасній азербайджанській мові обидві структури мають специфічні семантичні, комунікативні та прагматичні особливості.

Текст розуміється як форма, що забезпечує розуміння у мовному процесі, що визначає ідею, думку. Текст – важлива одиниця спілкування.

У діалогічних текстах – між тими, хто говорить і слухають, які слідує один за одним, відбува-

ється чергування структур спілкування. Відображаються змінні реакції. Тут низка реплік за змістом розширює текст.

Односкладні речення займають одне з провідних місць у синтаксичній системі мови. Його типові моделі бувають у 2-х формах: 1) пропозиції з дієслівним складом в однині, 2) речення з субстантивним складом в однині.

Цей тип пропозицій найчастіше формується на основі підлягає, а іноді і на основі присудка. Це, звісно, конструктивний поділ.

В азербайджанському мовознавстві А. Джавадов, З. Будагова, Г. Казимов, П. Агаєв згадав однотипні речення.

У діалогічних текстах всі типи простого речення створюють інтеракцію. І. Казимов пише, що «Діалог – це форма взаємодії двох і більше співрозмовників. Діалог – це синтаксична одиниця, яка становить основу мови. Через цю промову людина вільно висловлює те, що думає. Чергування-одна з характерних ознак цієї мови. кожного з тих, хто говорить, пов'язана з промовою його попередника» (Казимов, 2019: 8).

Це також будується на односкладних реченнях. Типи словесної речення в текстових умовах створюють напружені ситуації, мають важливі функціональні можливості. У монографії групи авторів наголошується, що, «односкладні типи речень набувають важливої функціональності, як у монологічному, так і в діалогічному контексті. Ці функції впливають із стилістико-семантичних особливостей речень, що мають один компонент» (Адиллов, Вердиева, Агаєва, 2020: 351).

У діалогічних текстах високий стилістико-семантичний потенціал мовних одиниць, зокрема однотипних типів речень. Так, у діалогічних текстах загальна художня інформація передається через односкладні пропозиції. Односкладові типи пропозицій дозволяють художнього вираження у цьому середовищі допомагати людям у розу-

мінні, сприйнятті світу. Ці типи речень також формують у тексті можливості часу, філософської позиції. З погляду структурно-семантичної та функціональної значущості такі пропозиції активно з'являються у діалогах. У діалогічних текстах обидва вищеперелічені типи односкладових речень функціональні. Серед них є й відмінні ознаки. Ознакою першого типу і те, що може розпадатися на члени і включатися в діалогічну мову. У частині пропозицій першого типу в однині певна особа складається з однієї чи групи осіб, які виконують роботу, а в частині знаходять свій вияв справи та явища, що належать скрізь, завжди до всіх. Він характерний ознака другого типу – субстантивний характер. Обидва типи односкладових речень зустрічаються в діалогах та в промові персонажів. Таксономія парність – сукупність логічних, структурних, семантичних, комунікативно-прагматичних та граматичних ознак. Як видно, граматичний характер пропозицій цього також різноманітний. Як мовилося раніше, це самостійний структурно-смісловий тип простої пропозиції. Ці типи пропозицій наводяться автором у діалогах у мові копії. Позначає невизначене та множинне значення предмета. Вивчення цих типів на основі діалогічного тексту показує, що сучасна азербайджанська мова, стиль її драматичних творів, діалогічне середовище мають багаті виразні засоби. Використовуються його виразні засоби, лексичний та фразеологічний склад, максимальний арсенал синтаксичних конструкцій.

Засоби актуалізації однотипних речень у діалогічних текстах вирізняються також їх стислою, динамічністю у приведенні інформатики в активний стан, у виконанні ситуації, ознаки та предмета чи дії. Такі пропозиції здатні визначати ряд ознак, опрацьовуючись у діалозі. Односкладові речення розташовуються в рамках парних речень з членими реченнями, формуючи логічні, структурні, семантичні та граматичні ознаки.

1. Логічна ознака односкладових речень (питання про підлягає – присудка). Логічний ознака реалізує суб'єкт дії суб'єкта в промові – думка. Сенс смислового суб'єкта проявляється у формі новини. Логічний знак створює у діалогах процесуальну ситуацію. Логічний ознака чи логіко-семантичний показник пов'язані з категорією визначеності і невизначеності. У книзі Казимова І. наголошується, що: у тюркських мовах також виділяють категорії визначеності та невизначеності. Визначеність – індивідуальна або поодинокі (наприклад: цей кінь), а в інших випадках визначеність колективна (наприклад: ці коні). Категорія невизначеності має деякі характеристики: невизначена індивідуальність або однорідність. У випад-

ках присвійності та спрямованості зберігається невизначена форма: твій кінь, батько (Казимов, 2022: 33–34). Категорія невизначеності – категорія мислення. Ця категорія виражається в діалогах рядом мовних одиниць, у тому числі і пропозиціями невизначеного односкладового складу.

2. Структурна ознака односкладових речень. Ця ознака заснована на присудку. Він виникає на основі лише одного з головних членів. Інший головний член не бере участі.

3. Семантична ознака односкладових речень. Ця ознака характеризує основний характер односкладового речення у тексті, засоби його актуалізації, що породжують сенс. Через це взаємодія актуалізується мова, думка. Наприклад: – Мені холодно. – І мені теж. – Мороз (безособові пропозиції). – Сильний (тобто сильний мороз!)

4. Граматична ознака односкладових речень. Ця ознака безпосередньо пов'язана із змістом та сутністю односкладових пропозицій у діалозі, з його граматичною природою. Наприклад, граматичним показником невизначених особистих речень, що використовуються в мові драми, є те, що його повідомлення виражається різними дієловами у множині від третьої особи. Функцію повісті таких пропозицій виконують граматичні форми часу: не слово з рота, не добре, кажуть, є велика витрата (І. Ефендієв).

Односкладні прості пропозиції виділяються у своєрідні межі як самостійний структурно-смісловий тип. Кожен із них є окремою синтаксичною подією. Це різні форми, є й схожість. Між ними існує тісний зв'язок, стосунки. Також серед пропозицій цього проявляється явище синтаксичної синонімічності. Синтаксична синонімія з'являється між невизначеною особистою пропозицією та особистою пропозицією. Наприклад: Кажуть, убили людину на березі річки (М. Ібрагімов) – вони кажуть, що вбили людину на березі річки.

Вони формуються з урахуванням новин. Неповнота односкладових речень, що виникає на основі Новини, не однакова у всіх типах односкладових речень. Так, неповний тип невизначених особистих пропозицій активніший у діалогічній промові. З іншого боку, безособові пропозиції з інформативним іменником не спостерігаються у неповній структурі. Або ж загальні особисті пропозиції, виражені в однині II особи однини, не можуть бути неповними пропозиціями.

3. Будагова пише, що «пропозиція, пропущена у передмові чи передмові, перестав бути самостійним типом пропозиції. Це тип двоскладового чи односкладового речення. Їхня неповнота визначається порівняно з цілими парами або односкладовими пропозиціями» (Будагова, 1963: 168–169).

Пропозиція передає той чи інший момент вираженої ідеї у процесі спілкування. По суті, пропозиція-це одиниця, що виражає щодо закінчену ідею. Пропозиція-це конкретна комунікативна одиниця мови, висловлювання, фраза з індивідуальним лексичним складом, синтаксичним значенням, порядком слів та ознакою своєрідної інтонації. Дискурс відрізняється від пропозицій, які є синтаксичною одиницею. Сама пропозиція є типовою моделлю тексту, вона формує висловлювання. Пропозиція реалізується у процесі промови, утворюючи типову модель. З напрямів промови найважливішим є комунікативний напрямок. Основна мета та інтенсивність тут-надання інформації, запитати-навчання, та наполегливість-фактори попиту. Ми також можемо додати інтонацію сюди.

У сучасній азербайджанській мові односкладна проста пропозиція вивчається в умовах діалогу в кількох планах: 1. У синтаксичному плані. 2. У сенсовому плані. 3. У комунікативному плані. 4. У функціональному плані. 5. У прагматичному плані.

У спілкуванні використовуються простіші пропозиції. Наші думки та емоції виражаються цим простим висловом. Прості речення сучасної азербайджанської мови є двоскладовими реченнями, що мають обидва головні члени, і односкладові прості речення, що мають лише один з головних членів. Спілкування певною мірою забезпечується за допомогою простих речень азербайджанської мови. Ці пропозиції формуються на основі новин та інформації. Безособові, невизначено-особисті, загальноособові, іменні, повні та неповні пропозиції відрізняються активною позицією у діалозі.

Склад простої пропозиції діалогу складається з членів пропозиції, членів одного роду, доповнень, уточнень, звернень та вигуків, граматично не пов'язаних з членами пропозиції. З. Будагова пише, що «предикативність в однокомпонентних пропозиціях виявляється у поєднанні підлягає і присудка. Категорії часу, особи та образу служать висловлювання предикативності в безособових, загальноособистих і невизначено-особистих пропозиціях. Однак ці категорії визначаються у тих типах пропозицій» (Будагова, 1963: 203; 224).

Значимо, що в Азербайджанському мовознавстві в 60–70-х роках ті, хто писали про прості пропозиції, практично не торкалися комунікативно-прагматичних сторін цього типу пропозицій. Однак ці пропозиції були класифіковані, описані способи їх утворення, деякі відмітні ознаки пропозицій, що складаються з пар. Фактично, цю тему залишили

осторонь, оскільки комунікативний синтаксис не вивчався в синтаксисі азербайджанської мови. Але навіть у цьому випадку, наприклад, показано комунікативно-прагматичні аспекти загальної особистості та невизначеної особистої пропозиції. У книзі Будагової читаємо: «Якщо в невизначеному особистому реченні мають на увазі реальне, але невизначене обличчя, то загальному особистому реченні неможливо вгадати навіть особисте, навіть невизначене обличчя. Вони більше абстрактності інтер'єру. У плані завдань вони також різноманітні. Невизначена особиста пропозиція дає інформацію про роботу. Загальні особисті пропозиції визначають будь-яку подію, вказуючи на мету, результат, загальні обставини (Будагова, 1963: 131).

Звернімо увагу на діалог:

– Послухай мене, Бабір, уважно, слухай, що я тобі кажу: вони вбили і Гадира!

Бабір бек насупився. Він нахилився до нього. Кальян випав із рук:

– Як?

– Даа, Гадіра! Та будь ти в здоров'ї в ім'я аллаха, Гадіра ... Дай бог тобі терпіння! Все ж таки він був твоїм слугою!

Сміх висвітлив чорне і похмуре обличчя Бабіра. Він також трохи нахилився до Мешаді Джахангіра.

– Той самий Гадір? Так чоловік цього нашого Кумру...

– Він сам, чоловік цього Кумру!

Мешаді Джахангір закінчив свої останні слова зі значною поведінкою. «чоловік Кууу...мрууу»!

– Гадира?

– Гадира!

– Убили?

– Остаточо забрали його життя! (Світ Джалал).

Відомо, що пропозиція несе і комунікативну функцію як мовна та мовна одиниця синтаксичного навчання. Тому поряд зі структурним типом пропозиції класифікацію включається і комунікативний тип. Логіко-граматичний це тип комунікативності односкладової пропозиції. Цей тип відокремлює односкладову пропозицію від його структурного та семантичного типів. Ці пропозиції комунікативно використовують у всіх сферах, у яких існує мова. Кожен тип пропозиції має комунікативні та прагматичні можливості. Односкладні прості пропозиції є об'єктом вивчення як описового синтаксису, а й напрями дослідження комунікативного і прагматичного синтаксису. Цей напрямок та аспект досі залишаються невивченими в азербайджанській мові, одній із тюркських мов. Значення вивчення цього напряму у розумінні прагматичної сторони тексту велике.

Під комунікацією розуміється передача певної інформації, новин, інформації будь-якою мовною одиницею. Проста пропозиція також є важливим засобом комунікації мови. Проста пропозиція – це одиниця мови, що виражає певну інформацію в тексті, у мовленні в самостійному вигляді. «Головною комунікативною одиницею вважається пропозиція» (Джавадов, 1957: 264).

Прагматика-напрямок лінгвістики, що полягає у вивченні відносин між мовними знаками (одиницями) та тими, що використовують ці одиниці. Діалог також має прагматичні риси. «Діалогічна мова проявляється як «власність» двох і навіть більше осіб, тобто як соціально чисто інтерцентричне явище» які пропозиції найчастіше використовуються у сфері діалогу? Подальша обробка неповних та однотипних пропозицій у діалозі звільняє його від додаткового навантаження. Висловлювання тут обмінюються, одне пропозиція замінює інше У синтаксично впорядкованій організації культури мови основну роль відіграє ознака інтенсивності Інтенсивність-ця ознака визначається проміжком часу між питанням пропозицією діалогу і пропозицією у відповідь, основним вважається фон реалізації часу. як повна структура, що успішно виконує свою комунікативну функцію, передає як інтелектуальну, так і емоційну інформацію» (Джавадов, 1957: 96).

У діалогах функціонує кожен тип односкладового речення.

Невизначена особиста пропозиція. Одна з простих пропозицій ненаголошеного однини утворює невизначену особисту пропозицію. У таких конструкціях робота виконується невизначеною особою. Вони означають незалежні дії. Робота стає реальною та нереальною. Ця обставина пов'язана з тим, чи виконується конкретна робота. Невизначене особисте пропозицію вони висловлюють невизначеність за змістом, а й набувають зміст спільності і конкретності. Конкретна дія залежить від семантики головного члена речення. У такому реченні людина не виступає конкретно, і в цьому немає потреби. У цих пропозиціях людина знаходить своє вираження у новинах. Дієслово проявляється у множині III особи по всіх часах:

Наприклад.: Мелікульдовла. – Кажуть, Скорпіон ужалює себе і вбиває себе у пастці, в яку він потрапляє. (І. Ефендієв. XN, с.1); начальник фортеці. У ніч, коли принца було вбито, вони побачили цього Мерадаля біля його палацу ... (І. Ефендієв. XN, s. 3).

Загальну особисту пропозицію він висловлює незалежні дії. Це його знак. У таких пропозиціях

новина повідомляє виконавця справи загалом. Такі конструкції, які мають деякі спільні риси з невизначеним особистим пропозицією, виявляються у формі однини від II особи та множини від III особи, хоча їх звітка схожа. Наприклад.: Що посієш, те й пожнеш (приказка); Б; Ехх, треба б допомогти добрій справі, підтверджуй цю довідку і справу з кінцем (Б. Байрамов).

Безособова пропозиція. А. Джавадов пише: «безособові пропозиції мають особливу структуру та специфічну граматичну семантику. Цей гібридний тип поєднує у собі граматичну якість безособових та інфінітивних пропозицій» (Джавадов, 1957: 129; 145).

Наприклад: Мороз. Зараз ранок, ясно, що особиста пропозиція не бере участі в мубтаді (що підлягає) і вона (підлягає) не спадає на думку. Хоча формально такі пропозиції, які не можна додати до того, хто підлягає, здаються схожими на неповну пропозицію без підлягає. Основна особливість, що відрізняє ці два типи пропозицій, полягає в тому, що в особистому реченні неможливо визначити підлягає за допомогою тексту, попереднього речення або речень. У неповній пропозиції пропозиція легко відновлюється. Наприклад: Коли Сонце мерехтить над горизонтом, неможливо насититися спостереженням за граючими хвилями Каспію (Б. Байрамов); Ще годину до збирання дітей на шкільному майданчику (Г. Ількін); – Кого вони вели? – Кадира (М. Джалал) – це неповна пропозиція.

Іменна пропозиція. Це особливий тип структури у діалогах. Створює специфічну предикативну основу та схему. Незалежний інфінітив. Він також вважається субстантивним однокомпонентним, оскільки має субстантивні властивості.

Іменна пропозиція – формально важливе і давнє синтаксичне явище. Це особливе ім'я. Іменна пропозиція вказує на потенційні ознаки, які не залежать. Це називні пропозиції. Позначає назви предметів домашнього вжитку. Наприклад: – Хто ти? – Садівник.

Іменні пропозиції поділяються на 2 частини: називні та родові. Наприклад, садиба його величності. Принц та Мелікульдовла. Келих вина і закуски на низький стіл перед принцом (І. Ефендієв. Драма Хуршидбану Натаван, С.1).

Ці пропозиції виступають як потужний засіб інформації в текстах, обраних об'єктом. Бажання, наполегливість тощо. буд. він також висловлює значення. У простих п'ятницях із родовим відмінком основою вважається експресивно-емоційна оцінка: Вітаю, вітаю! – друг.

Словесна пропозиція. Такі пропозиції складаються з мовних одиниць із зверненням, призовним змістом. Наприклад: – Гумру, Гумру! Де дитина? Куди ти подів дитину, агиз (звичайне звернення до жіночої статі)! (Світ Джалал); – Йй, дівчино, Кумру, це я, чому мовчиш? Тонууу, хіба не бачиш, йй, Гумру!.. (Світ Джалал); – Геть звідси, я зараз так крикну весь світ збереться. Старий хижак!.. (Світ Джалал).

У словесних реченнях також згадуються тварини та птахи: Кишш! ... – Він розганяючи курей-несучок керував своїм млином (Світ Джалал).

Таким чином, діалогічні одиниці можуть складатися з усіх типів речень. Точніше, діалог будується з різних пропозицій. У тому числі із односкладових простих речень. Обробка та вивчення цих пропозицій у діалогах може бути структурно-змістовною, комунікативно-прагматичною та ін. він розкриває свої можливості. Усуває проблеми вміння чітко розрізнати безособові та особисті (певна особа, невизначена особа, загальна особа, ім'я) пропозиції. Одна з основних причин цього полягає, перш за все, у тому, що типи простих пропозицій щодо окремих осіб не мають правильного пояснення у поточних дослідженнях. З одного боку, під граматичним поняттям «людина» часто розуміють слова, що позначають ім'я людини.

Мова-це функціональна система. У системі функціонує будь-який тип пропозиції. У діалогічних текстах також мають бути вивчені важливі комунікативно-прагматичні аспекти односкладових простих речень. У односкладових реченнях засоби висловлювання головних членів різнома-

нітні. Тип пропозиції, про яку ми говоримо, що займає важливе місце в системі типів простої пропозиції, має сенсо-стильові та функціональні можливості в діалогах. Вони утворюють відповідність коїться з іншими тюркськими мовами. Через них створюються загальні функціональні значення, якості модальності, емоційності та виразності. Експресивно-емоційний потенціал, а також модальні значення з'являються у репліках діалогів. У діалогах односкладові прості речення грають роль стилістичних засобів.

Висновок. Підбиваючи підсумки дослідження, показується, що ці моделі односкладових простих речень у діалогічних текстах сучасної азербайджанської мови можна розглядати як фактори, що показують структурно-синтаксичні особливості нашої мови. Ті оригінальні синтаксичні одиниці, що історично виникли як комунікативна одиниця, з'явилися внаслідок розвитку азербайджанської мови у бік удосконалення. Ці пропозиції були сформовані з потреби співрозмовників у оптимальному та лаконічному засобі спілкування.

Також, зазначається, що однотипні типи речень, що обробляються в діалогах, свідчать про багатство стилістичних ресурсів синтаксису сучасної азербайджанської мови та, зокрема, синтаксису мови. Наголошується, що односкладові пропозиції успішно забезпечують спілкування у діалогах, змінює інформаційний процес у розвитку подій. У діалозі з'являється важливий комунікативний механізм. Ці пропозиції характеризують «синтаксичну позицію» діалогу, «монопозицію», «моно-предикативність».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kazimov Qəzənfər. Azərbaycan dilinin tarixi sintaksisi. Bakı, "Elm", 2019, 608 s.
2. İsmayılova M. Müxtəlif sistemli dillərdə dialoqların struktur-semantik xüsusiyyətləri (Azərbaycan və ingilis dillərinin materialları əsasında). Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın avtoreferatı, Bakı, 2017, 33 s.
3. Halliday M.A. Language as code and language as behaviour: A systemic-functional interpretation of the nature and ontogenesis of dialogue. Vol.: Language as semiotic. L 4 Dover (N.H.), Pinter, 1984. 236 s.
4. Xəlilov, Buludxan. Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis, 3 cild, Bakı, Şərq-Qərb, 2007. 422 s.
5. Budaqova Z.İ. Müasir Azərbaycan ədəbi dilində sadə cümlə. Bakı, Azərb. SSR EA-nın nəşriyyatı, Bakı, 1963. 114 s.
6. Cavadov Ə. Təktərkiibli cümlə. "Azərbaycan dilinin sintaksisinə dair tədqiqatlar", Bakı, 1963; Cavadov Ə.M. Təktərkiibli cümlələrdə sözlərin sırası. _ Müasir Azərbaycan dili. III, sintaksis, Bakı, "Elm", 1981. 215 s.
7. Kazimov Q.Ş. Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis. Bakı, "Ünsiyyət", 2000. 496 s.
8. Kazimov Q. Seçilmiş əsərləri. 10 cildə, 5 cild, Bakı, "Nurlan", 2008, 321 s.
9. Kazimov İsmayıl. Sadə cümlə sintaksisi. Bakı, Bakı, 2021. 264 s.
10. Adilov M., Verdiyeva Z., Ağayeva F. İzahlı dilçilik terminləri lüğəti. Bakı, "Elm və təhsil", 2020. 656 s.
11. Kazimov İ. Sintaksis və nitq mədəniyyəti. _ Müasir Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti məsələləri. Bakı, MMC, 2022. 239 s.
12. Cavadov Ə.M. Müasir Azərbaycan dilində şəxsiz cümlələr. Dilçilik məcmuəsi. Ədəbiyyat və Dilçilik İnstitutunun əsərləri, X cild, Bakı, 1957. 215 s.

REFERENCES

1. Kazimov, Qəzənfər (2019). Azərbaycan dilinin tarixi sintaksisi. [Kazimov, Gazanfar. Historical syntax of the Azerbaijani language]. Bakı, "Elm". 608 s. [in Azerbaijani].
2. İsmayılova, M. (2017), Müxtəlif sistemli dillərdə dialoqların struktur-semantik xüsusiyyətləri. [İsmayılova, M. Structural-semantic features of dialogues in languages with different systems] (Azərbaycan və ingilis dillərinin materialları əsasında). Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın avtoreferatı, Bakı. 33 s. [in Azerbaijani].
3. Halliday M.A. Language as code and language as behavior: A systemic-functional interpretation of the nature and ontogenesis of dialogue. Vol.: Language as semiotic. L 4 Dover (N.H.), Pinter, 1984. 236 p.
4. Xəlilov, Buludxan (2007). Müasir Azərbaycan dili. [Xəlilov, Buludxan. Modern Azerbaijani language]. Sintaksis, 3 cild, Bakı, Şərq-Qərb. 422 s. [in Azerbaijani].
5. Budaqova, Z.İ. (1963). Müasir Azərbaycan ədəbi dilində sadə cümlə. [Budagova Z.I. A simple sentence in modern Azerbaijani literary language]. Bakı, Azərb. SSR EA-nın nəşriyyatı, Bakı. 114 s. [in Azerbaijani].
6. Cavadov, Ə. (1981). Təktərkipli cümlə. [Javadov, A. Simple sentence]. "Azərbaycan dilinin sintaksisinə dair tədqiqatlar", Bakı, 1963; Cavadov Ə.M. Təktərkipli cümlələrdə sözlərin sırası. Müasir Azərbaycan dili. III, sintaksis, Bakı, "Elm", 1981. 215 s. [in Azerbaijani].
7. Kazimov, Q.Ş. (2000), Müasir Azərbaycan dili. [Kazimov, G.S. Modern Azerbaijan language]. Sintaksis. Bakı, "Ünsiyyət", 2000. 496 s. [in Azerbaijani].
8. Kazimov, Q. (2008), Seçilmiş əsərləri. [Kazimov, G. Selected works]. 10 cildə, 5 cild, Bakı, "Nurlan", 2008. 321 s. [in Azerbaijani].
9. Kazimov, İsmayıl (201). Sadə cümlə sintaksisi. [Kazimov Ismail. Simple sentence syntax]. Bakı, Bakı, 2021. 264 s. [in Azerbaijani].
10. Adilov, M., Verdiyeva, Z., Ağayeva, F. (2020), İzahlı dilçilik terminləri lüğəti. [Adilov, M., Verdiyeva, Z., Aghaeva, F. Dictionary of explanatory linguistic terms]. Bakı, "Elm və təhsil", 2020. 656 s. [in Azerbaijani].
11. Kazimov, İ. (2022), Sintaksis və nitq mədəniyyəti. [Kazimov, I. Syntax and speech culture]. Müasir Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti məsələləri. Bakı, MMC, 2022. 239 s. [in Azerbaijani].
12. Cavadov, Ə.M. (1957), Müasir Azərbaycan dilində şəxsiz cümlələr. [Javadov A.M. Impersonal sentences in the modern Azerbaijani language]. Dilçilik məcmuəsi. Ədəbiyyat və Dilçilik İnstitutunun əsərləri, X cild, Bakı, 1957. 215 s. [in Azerbaijani].

УДК 811.111'42:32.019.51

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-30>

Максим КАРПУСЕНКО,

orcid.org/0000-0002-7400-9070

*старший викладач кафедри ділової іноземної мови та перекладу
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(Харків, Україна) mkarpusenko@karazin.ua*

Наталія КАРПУСЕНКО,

orcid.org/0000-0001-7296-1167

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(Харків, Україна) n.karpusenko@karazin.ua*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЗНОСТІ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі виступу Дж. Байдена 21 лютого 2023 р.)

У даній статті розглядається роль публічних виступів в політичному житті, які виконують функцію комунікації та впливу на виборців. Порівняно з передвиборчими дебатами, виступи політиків є частиною підготовленого мовлення, дозволяючи використовувати стилістичні засоби для підсилення ефектності та збудження інтересу дослідників.

В статті проведений аналіз сучасних досліджень у сфері англomовного політичного дискурсу. Ця стаття має за мету дослідити використання лексичних та синтаксичних засобів виразності в підготовленому мовленні політика на прикладі виступу Дж. Байдена перед польською аудиторією 21 лютого 2023 року. Проведений аналіз дозволяє виокремити вживання метафор, метонімії, порівнянь, епітетів, оказіоналізмів та алітерацій у мовленні Дж. Байдена для досягнення різноманітних ефектів, таких як підсилення емоційної насиченості, створення антитез та підкреслення важливих моментів.

Аналізуючи засоби виразності, автори приділяють увагу їх впливові на комунікативні стратегії політиків, особливо у контексті публічних виступів. Стаття спрямована на заповнення прогалін в дослідженні використання цих засобів у публічних виступах політиків та підсилення розуміння їхнього впливу на аудиторію.

Наведені засоби виразності допомагають мовцю досягти різноманітних риторичних цілей, включаючи підсилення емоційної насиченості промови, структурування повідомлень та підкреслення ключових моментів. Аналізовані приклади демонструють різноманітність та ефективність використання цих засобів в мовленні Дж. Байдена.

Зазначена структура синтаксичних засобів виразності, включаючи анафори, епіфори, рефрени, повтори з розширенням та випущенням, а також зміну структури речень через емфатичні структури, риторичні питання, антитези, тріади та вставні конструкції, глибоко аналізують вплив цих структурних прийомів на риторичні стратегії мовця.

Цей аналіз може служити основою для подальших досліджень у сфері політичного дискурсу, спрямованих на розкриття впливу стилістичних засобів виразності на ефективність комунікації та переконання аудиторії.

Ключові слова: *політичний дискурс США, лексичні засоби виразності, синтаксичні засоби виразності, публічні промови, підготовлене мовлення.*

Maksym KARPUSENKO,

orcid.org/0000-0002-7400-9070

*Senior Lecturer at the Department of Business Foreign Language and Translation
V.N. Karazin Kharkiv National University
(Kharkiv, Ukraine) mkarpusenko@karazin.ua*

Nataliya KARPUSENKO,

orcid.org/0000-0001-7296-1167

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Roman-Germanic Philology
V.N. Karazin Kharkiv National University
(Kharkiv, Ukraine) n.karpusenko@karazin.ua*

PECULIARITIES OF THE USE OF STYLISTIC MEANS OF EXPRESSION IN THE AMERICAN POLITICAL DISCOURSE (on the material of J. Biden's speech on February 21, 2023)

This article discusses the role of public speeches in political life, which fulfill the functions of communication and influencing voters. Compared to electoral debates, politicians' speeches are a part of prepared discourse, allowing the use of stylistic devices to enhance impact and arouse researchers' interest.

The article analyses contemporary research in the field of English-language political discourse. This article aims to investigate the use of lexical and syntactic expressive means in the prepared speech of a politician, exemplified by J. Biden's speech before a Polish audience on February 21, 2023. The analysis highlights the usage of metaphors, metonyms, comparisons, epithets, occasionalisms, and alliterations in Biden's speech to achieve various effects such as enhancing emotional intensity, creating antitheses, and emphasizing crucial moments.

While analysing expressive means, the authors focus on their impact on politicians' communicative strategies, especially in the context of public speeches. The article aims to address gaps in the research of these means' usage in politicians' public speeches and enhance the understanding of their influence on the audience.

The outlined structure of expressiveness assists the speaker in achieving various rhetorical objectives, including enhancing emotional intensity, structuring messages, and underscoring key moments. The analysed examples demonstrate the variety and effectiveness of using these means in Biden's speeches.

The structure of syntactic expressive means, including anaphoras, epiphoras, refrains, repetitions with expansion and omission, as well as changes in sentence structure through emphatic structures, rhetorical questions, antitheses, triads, and parenthetical constructions, is deeply analysed for its impact on the speaker's rhetorical strategies.

This analysis can serve as a foundation for further research in the field of political discourse, aimed at uncovering the influence of stylistic expressive means on communication effectiveness and audience persuasion.

Key words: *US political discourse, lexical means of expressiveness, syntactic means of expressiveness, public speeches, prepared speech.*

Постановка проблеми. Публічні виступи є невід'ємною частиною політичного життя суспільства та засобом комунікації та впливу на виборця. На відміну від передвиборчих дебатів, які ми розглядали раніше, вони є частиною підготовленого мовлення, що дає можливість зробити його більш стилістично забарвленим, а отже таким, що викликає інтерес дослідників.

Аналіз досліджень. Сучасна лінгвістика активно досліджує різні аспекти англійського політичного дискурсу, приділяючи особливу увагу таким питанням, як інтердискурсивність політичного дискурсу (про це свідчать дослідження І.С. Шевченко (Шевченко, 2009), когнітивно-комунікативні характеристики (що розглядаються у працях О.В. Горіної (Горіна, 2008), мовностилістичні особливості політичної полеміки (Лосева, 2016), а також лінгвокогнітивний та комунікативно-когнітивний підходи до формування іміджу президента, що досліджуються М.Б. Тхіром (Тхір, 2014).

Додатково, аспекти політичного дискурсу Барака Обами проаналізовані А.А. Прокопенко (Прокопенко, 2016). Раніше ми вже досліджували вживання стилістичних засобів виразності у не підготовленому мовленні політиків (Карпусенко, Карпусенко, 2018, 2019).

Не можна також не відзначити, що публічне мовлення політиків насамперед визначається реалізацією конкретних комунікативних стратегій, а успішність цих стратегій значною мірою залежить від вправного використання стилістичних засобів

виразності, зокрема лексичних та синтаксичних. Недостатньо дослідженим, на наш погляд, залишається вживання цих засобів у публічних виступах політиків.

Мета статті полягає у дослідженні лексичних та синтаксичних засобів виразності у підготовленому мовленні політиків на матеріалі виступу Дж. Байдена 21 лютого 2023 року.

Виклад основного матеріалу. Підготовлене мовлення Дж. Байдена під час виступу перед польською аудиторією 21 лютого 2023 року насичене як лексичними, так і синтаксичними засобами виразності. До лексичних засобів ми відносимо метафори, метонімії, порівняння, епітети, оказіоналізми та алітерації. Наведемо приклади їхнього вживання та проаналізуємо їх.

You know, it was nearly one year ago – nearly one year ago I spoke at the Royal Castle here in Warsaw, just weeks after Vladimir Putin had unleashed his murderous assault on Ukraine.

У цьому прикладі Дж. Байден використовує яскраву метафору (“murderous assault”) та уособлення (“unleashed ... assault”), підкреслюючи жорстокість нападу Путіна.

Розглянемо такий приклад:

And the principles that had been the cornerstone of peace, prosperity, and stability on this planet for more than 75 years were at risk of being shattered.

Тут вживаються дві метафори. По-перше, принципи порівнюються з наріжним каменем і можуть бути «розбиті» (shattered). По-друге, абстрактні

поняття миру, процвітання та стабільності порівнюються з будівлею, адже вони є наріжним каменем (“cornerstone of peace, prosperity, and stability”).

В іншому прикладі за допомогою образної метафори Дж. Байден наділяє рису характеру людини ознаками, притаманними зброї:

He found himself at war with a nation led by a man whose courage would be forged in fire and steel: President Zelenskyu.

Поряд з метафорами Дж. Байден вживає і метонімії. Наприклад,

When President Putin ordered his tanks to roll into Ukraine, he thought we would roll over.

У цій фразі «танки» виступають як метонімічний образ, що вказує на великий масштаб військового вторгнення в Україну. Тут термін «танки» вживається як позначення не лише застосування конкретних бойових технічних засобів, але і взагалі військової операції та агресії. З іншого боку, наказ віддається не танкам, а людям, які ними керують.

Вживання епітетів прикрашає мовлення та надає потужності меседжу. Дж. Байден вживає як позитивні, так і негативні епітети.

Each time in the U.N., that vote has been overwhelming.

In that darkest moment of their lives, you, the people of Poland, offered them safety and light.

В вищенаведеному прикладі вживається також і метафора (“offered them safety and light”).

В цій промові Дж. Байден вживає гіперболи із застосуванням порівнянь:

There is no sweeter word than freedom. There is no nobler goal than freedom. There is no higher aspiration than freedom.

Використані порівняння “sweeter word than freedom”, “nobler goal than freedom” та “higher aspiration than freedom” мають різкий перебільшений характер і служать для підсилення значущості поняття «свобода».

Вживання алітерації допомагає зміцнити ритмічну структуру речення та залучити увагу до певних слів, роблячи фразу більш виразною:

Appetites of the autocrat cannot be appeased. They must be opposed.

Поряд з вищезазначеними засобами у промові знаходимо й оказіоналізми:

He thought he'd get the Finlandization of NATO. Instead, he got the NATOization of Finland – and Sweden.

Тут вжиті два оказіоналізми:

“Finlandization” – це термін, який походить від назви Фінляндії та має специфічне значення в політичному контексті. Він вказує на ситуацію, коли країна намагається підтримувати нейтралі-

тет та відсутність конфлікту з сусідами, особливо з Радянським Союзом. “NATOization” – це термін, який стосується приєднання країни до Північно-атлантичного альянсу (NATO). Він позначає процес приєднання або членство у цій організації. Ці оказіоналізми вжиті для створення антитези між очікуваннями Путіна та реальністю.

Тепер розглянемо синтаксичні засоби виразності, які ми пропонуємо поділити на ті, які ґрунтуються на повторах (анафори, епіфори, рефрени, повтори з розширенням та випусненням) та ті, які змінюють структуру речення (емфатичні структури, риторичні питання, антитези, тріади, вставні конструкції).

В такому прикладі мовець використовує одразу анафоричні (“between”, “there is no”) та епіфоричні повтори (“than freedom”), а також рефрен (“Freedom.”):

A choice between chaos and stability. Between building and destroying. Between hope and fear. Between democracy that lifts up the human spirit and the brutal hand of the dictator who crushes it. Between nothing less than limitation and possibilities, the kind of possibilities that come when people who live not in captivity but in freedom. Freedom. Freedom. There is no sweeter word than freedom. There is no nobler goal than freedom. There is no higher aspiration than freedom. Americans know that, and you know it. And all that we do now must be done so our children and grandchildren will know it as well. Freedom. The enemy of the tyrant and the hope of the brave and the truth of the ages. Freedom.

Ці засоби використовуються, щоб зміцнити риторичний вплив промови, підкреслити значення «свободи» та надати тексту виразність та драматизм.

Прикладом повтору з випусненням може бути такий фрагмент:

When President Putin ordered his tanks to roll into Ukraine, he thought we would roll over. He was wrong. The Ukrainian people are too brave. America, Europe, a coalition of nations from the Atlantic to the Pacific – we were too unified. Democracy was too strong.

В кожному з виділених повторів випущена ідея капітуляції: українці, союзники та демократичні сили були відповідно занадто хоробрими, об'єднаними та сильними, щоб здатися (to roll over).

Наведемо приклад повтору з розширенням синтаксичної структури:

It's a sacred oath. A sacred oath to defend every inch of NATO territory.

Такий повтор, а також зумовлена ним риторична пауза, надають висловлюванню більшої ваги.

Прикладом вживання емпатичної структури вважаємо такий фрагмент:

The people of Poland know that. You know that. In fact, you know – you know it better than anyone here in Poland. Because that's what solidarity means.

За допомогою емфаз мовець прагне привернути увагу до важливих для поляків понять. Слово “solidarity” співзвучно з відомим рухом польських профспілок у 80-х рр. ХХ ст.

За допомогою вставної конструкції мовцю вдається наголосити на важливості своєї думки. В цьому прикладі Дж. Байден одночасно використовує розширення синтаксичної структури та випущення:

Only four – four in the entire U.N. – voted with Russia. Four.

Використання риторичних питань активізує увагу адресата, а антитези – для створення контрасту та протиставлення ідей.

Would we respond or would we look the other way? Would we be strong or would we be weak? Would be all of our allies – would be united or divided?

Вживання тріади сприяє переконливості повідомлення, а також допомагає мовцю структурувати мовлення, що полегшує сприйняття адресатом:

Democracies of the world will stand guard over freedom today, tomorrow, and forever.

Висновки. Знайдені нами стилістичні засоби виразності свідчать про намагання мовця зробити свою промову більш емоційно забарвленою, апелювати не лише до фактів, але й до почуттів слухача. Різноманітність стилістичних засобів виразності допомагає утримати увагу адресата та збільшити вплив на нього.

Перспективи подальших досліджень можуть включати такі аспекти: виявлення та дослідження взаємозв'язку між стилістичними засобами виразності та комунікативними стратегіями та тактиками; аналіз стилістичних засобів виразності у невідготовленому мовленні Дж. Байдена; порівняння стилістичних засобів у підготовленому та невідготовленому мовленні американських політиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горіна О.В. Когнітивно-комунікативні характеристики американського електорального дискурсу республіканців : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. 21 с.
2. Карпусенко М.В., Карпусенко Н.В. Стилiстичнi особливостi синтаксичних структур президентських дебатiв (на матерiалi третiх дебатiв Х. Клінтон та Д. Трампа). *Науковий вiсник Мiжнародного гуманiтарного унiверситету. Сер.: Фiлологiя.* № 33. Том 2. 2018. С. 48–50.
3. Карпусенко М.В., Карпусенко Н.В. Лексичнi засоби виразностi як реалiзацiя комунiкативних стратегiй у полiтичному дискурсi Сполучених Штатiв Америки (на прикладi других дебатiв Х. Клінтон та Д. Трампа). *Науковий вiсник Мiжнародного гуманiтарного унiверситету. Сер.: Фiлологiя.* № 39. Том 2. 2019. С. 119–122.
4. Лосєва І.В. Мовностилістичні особливості політичної полеміки кандидатів у президенти США (на матеріалі інтернет-дискурсу) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 261 с.
5. Прокопенко А.А. Президентський дискурс Барака Обами: когнітивно-комунікативні аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 23 с.
6. Тхір М.Б. Створення іміджу президента в американському політичному дискурсі: лінгвокогнітивний та комунікативно-когнітивний аспекти (на матеріалі політичних промов Барака Обами) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2014. 295 с.
7. Шевченко І.С. Інтердискурсивність політичного дискурсу. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. 2009. № 848. *Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов.* Вип. 58. С. 53–57.
8. Remarks by President Biden Ahead of the One-Year Anniversary of Russia's Brutal and Unprovoked Invasion of Ukraine. Transcript. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2023/02/21/remarks-by-president-biden-ahead-of-the-one-year-anniversary-of-russias-brutal-and-unprovoked-invasion-of-ukraine/> (дата звернення: 27.08.2023)

REFERENCES

1. Horina O.V. (2008) Kohnityvno-komunikatyvni kharakterystyky amerykanskohe elektoralnohe dyskursu respublikantsiv [Cognitive-communicative characteristics of the American electoral discourse of Republicans] Synopsis diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.02.04. V.N. Karazin KhNU, 21. [in Ukrainian].
2. Karpusenko M.V., Karpusenko N.V. (2019) Leksychni zasoby vyraznosti yak realizatsiia komunikatyvnykh stratehii u politychnomu dyskursi Spoluchenykh Shtativ Ameryky (na prykladi druhykh debativ Kh. Klinton ta D. Trampa) [Lexical means of expressiveness as the implementation of communicative strategies in the political discourse of the United States of America (as illustrated by the second debate of H. Clinton and D. Trump)]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Philology*, 39. 2. 119–122. [in Ukrainian].
3. Karpusenko M.V., Karpusenko N.V. (2018) Stylistychni osobyvosti syntaksychnykh struktur prezydentskykh debatuv (na materialy tretikh debatuv Kh. Klinton ta D. Trampa) [Stylistic features of the syntactic structures of the presidential debate (as illustrated by the third debate of H. Clinton and D. Trump)]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Philology*, 33. 2. 48–50. [in Ukrainian].

4. Losieva I.V. (2016) *Movnostylistychni osoblyvosti politychnoi polemiky kandydativ u prezydenty SShA (na materialy internet-dyskursu)* [Linguistic and stylistic features of the political controversy of US presidential candidates (based on Internet discourse)]. Diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.01.04. Ivan Franko National University of Lviv, 261. [in Ukrainian].
5. Prokopenko A.A. (2016) *Prezydentskyi dyskurs Baraka Obamy: kohnityvno-komunikatyvni aspekty*. [Barack Obama's Presidential Discourse: Cognitive-Communicative Aspects]. Synopsis diss. Cand. Of Phil. Sciences. V.N. Karazin KhNU, 23. [in Ukrainian].
6. Tkhir M.B. (2014) *Stvorennia imidzhu prezydenta v amerykanskomu politychnomu dyskursi: linhvokohnityvnyi ta komunikatyvno-kohnityvnyi aspekty (na materialy politychnykh promov Baraka Obamy)* [Creating the image of the president in American political discourse: linguocognitive and communicative-cognitive aspects (based on the political speeches of Barack Obama)]. Diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.01.04. Kherson State University, 295. [in Ukrainian].
7. Shevchenko I.S. (2009) *Interdyskursyvnysh politychnoho dyskursu* [Interdiscursivity of political discourse] *Scientific Bulletin of V.N. Karazin KhNU*, 848. *Romano-Germanic philology. Methods of teaching foreign languages*, 58. 53–57. [in Ukrainian].
8. Remarks by President Biden Ahead of the One-Year Anniversary of Russia's Brutal and Unprovoked Invasion of Ukraine. Transcript. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2023/02/21/remarks-by-president-biden-ahead-of-the-one-year-anniversary-of-russias-brutal-and-unprovoked-invasion-of-ukraine/> (Last accessed: 27.08.2023)

Ольга КОБРИНЕЦЬ,
orcid.org/0000-0002-0704-3682
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
(Харків, Україна) olgakobrynets@yahoo.fr

ГАСТРОНОМІЧНИЙ КОМПОНЕНТ «АЙРАН» У ТУРЕЦЬКИХ ПАРЕМІЯХ

В статті зроблено спробу проаналізувати турецькі прислів'я та приказки з гастрономічним компонентом «айран» за змістом та головною ідеєю висловлювання, пояснити їхнє тлумачення, а також підібрати до них приблизні аналоги в українській та французькій мовах як представників східноєвропейської та західноєвропейської культур у порівнянні зі східною, турецькою.

Зіставний аналіз турецьких, українських та французьких прислів'їв та приказок на гастрономічну тематику дозволив виявити особливості та розбіжності менталітету та культур, а також продемонструвати різну лексичну реалізацію близьких за змістом висловів. До восьми приказок та прислів'їв нам вдалося підібрати дуже близькі за змістом аналоги, і лише до однієї не вдалося знайти навіть приблизного синонімічного виразу ані в українській, ані у французькій мовах. Завдяки структурному аналізу нам вдалося виявити характерні синтаксичні особливості та художні прийоми, які використовуються у досліджених пареміях. Як правило, за характером висловлювання це розповідні речення. Лише у двох пареміях та її аналогах було виявлено риму, яка використовується для збереження ритму та кращого запам'ятовування. В одній з паремій було виявлено вульгаризм, що не є характерною рисою для турецького фольклору. Його вживання пояснюється бажанням підвищити експресивність вислову. Для створення контрастних образів використовуються антоніми, які лежать в основі антитези. У декількох українських та одній французькій пареміях спостерігаємо зооморфну метафору, яка завжди додає алегоричності та дотепності висловлюванню, а також яскраво передає емоційно-образне мислення етносу.

У цьому дослідженні найбільшу варіативність, багатство та цікавість підбору лексичного матеріалу демонструють турецька і українська мови. Українській мові належить перевага по різноманіттю змістових аналогів. Зіставний аналіз паремій в котрій раз доводить тонкий філософський погляд на життя турецького народу: більшість приказок та прислів'їв можуть тлумачитися як в прямому, так і в переносному сенсах.

Ключові слова: усна народна творчість, паремії, турецька мова, українська мова, французька мова, міжкультурна комунікація, гастрономічна тематика.

Olga KOBRYNETS,
orcid.org/0000-0002-0704-3682
PhD in Philology, Associate Professor
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Cross-cultural Communication
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
(Kharkiv, Ukraine) olgakobrynets@yahoo.fr

THE GASTRONOMIC COMPONENT “AYRAN” IN TURKISH PAREMIA

The article attempts to analyze Turkish proverbs and sayings with the gastronomic component “ayran” according to the content and main idea of the statement, to explain their interpretation, as well as to find approximate analogues for them in Ukrainian and French as representatives of Eastern European and Western European cultures in comparison with Eastern, in Turkish.

A comparative analysis of Turkish, Ukrainian, and French proverbs and sayings on the subject of gastronomy made it possible to reveal the peculiarities and differences of mentality and cultures, as well as to demonstrate different lexical realizations of similar sayings.

For eight sayings and proverbs, we managed to find analogues that are very close in meaning, and for only one we could not find even an approximate synonymous expression in either the Ukrainian or French languages. Thanks to the structural analysis, we were able to identify the characteristic syntactic features and artistic techniques used in the studied paremias. As a rule, by the nature of the statement, these are narrative sentences. Only in two paremias and its analogues was found a rhyme, which is used to preserve the rhythm and better memorization. In one of the poems, vulgarism was found, which is not a characteristic feature of Turkish folklore.

Its use is explained by the desire to increase the expressiveness of the expression. Antonyms are used to create contrasting images, which are the basis of antithesis. In several Ukrainian and one French paremias, we observe a zoomorphic metaphor that always adds allegoricality and wit to the statement, as well as vividly conveys the emotional and figurative thinking of the ethnos.

In this study, the Turkish and Ukrainian languages demonstrate the greatest variability, richness and interest in the selection of lexical material. The Ukrainian language has an advantage in the variety of content analogues. The comparative analysis of paremis repeatedly proves a subtle philosophical view of the life of the Turkish people: most sayings and proverbs can be interpreted both literally and figuratively.

Key words: oral folk art, paremia, Turkish language, Ukrainian language, French language, cross-cultural communication, the gastronomic topic.

Постановка проблеми. Дослідження фольклорного надбання будь-якого народу цікаво не тільки філологам, а взагалі широкому колу читачів. Сформовані протягом століть висловлювання народної мудрості допомагають зробити нашу мову виразною та образною, а також подолати бар'єри міжкультурної комунікації з жителями інших країн. Завдяки дослідженню прислів'їв та приказок ми отримуємо інформацію про особливості побуту різних народів, про їхні звички та традиції, певні ритуали, про історію розвитку цих етносів, про культуру та віросповідання, кухню та гастрономічні уподобання.

Їжа є найголовнішою складовою існування людини, тому ставлення до неї, кулінарні особливості широко та образно транслюються саме у прислів'ях та приказках. Одразу зазначимо, що у закордонній лінгвістиці відсутня традиція розрізнення прислів'їв та приказок, тому вважаємо за доцільне вживати термін «паремія». В даній роботі ми намагатимемося проаналізувати паремії з компонентом-гастрономом «айран» та знайти, якщо це виявиться можливим, приблизні за змістом аналоги в українській та французькій мовах.

Аналіз досліджень за темою. Наше дослідження поєднує у собі декілька наукових напрямків, оскільки знаходиться на стику різних розділів мовознавства. Загальні положення про фразеологію і стилістичний план фразеологічних одиниць викладено у працях вітчизняних вчених: О. О. Потебні, Л. Б. Авксентьєва, Д. Х. Баранника, І. К. Білодіда, Л. А. Булаховського, М. А. Жовтобрюха, Р. П. Зорівчак, Г. П. Їжакевич, В. М. Северинюка, П. П. Плюща, Л. А. Юрчук.

Мета. Проаналізувати зміст турецьких приказок та прислів'їв з гастрономічним компонентом «айран», знайти (якщо є) відповідні аналоги в українській та французькій мовах. Дослідити художні засоби з позицій лінгвістичного та літературного аналізу, порівняти їх та виявити особливості національно-культурної семантики у турецькій, українській та французькій мовах крізь призму народної творчості.

Одразу хочемо зазначити, що ми не розраховуємо знайти повні аналоги турецьких паремій в українській чи французькій мовах, зважаючи на обраний для аналізу компонент-гастроном, який не входить до гастрономічних звичок східно- або західноєв-

ропейської кухонь. Та все ж таки ми спробуємо пошукати в порівнювальних мовах приблизні за змістом аналоги народної турецької думки.

Об'єкт дослідження – прислів'я та приказки (паремії) з компонентом-гастрономом «айран» як носії національно-культурної семантики.

При аналізі матеріалу використовувалися наступні **методи**: аналітичний, класифікаційний, описовий, порівняльний, семантичний, лексикографічний.

Виклад основного матеріалу. Їжа – це те, що об'єднує усі етноси, культури, релігії, мови. Це основа людського існування, життя на світі взагалі. Етнічні особливості кухонь різних народів цікавлять людство не тільки з кулінарної точки зору, але є об'єктом вивчення багатьох наук, у тому числі і філологічних, наприклад лінгвокультурології, фразеології тощо.

І українська, і турецька кухні мають багатовікову історію. Вони пройшли довгий і складний шлях свого становлення, збагатилися гастрономічними елементами сусідніх країн та сформували власні особливості національної кухні.

Оскільки їжа є головною складовою нашого існування і по суті більша частина життя людини спрямована на те, щоб її дістати і приготувати, то її важливість, ставлення до неї яскраво відображаються у фольклорі, усній народній творчості окремо взятого етносу. Саме у приказках, прислів'ях, афоризмах, фразеологічних висловах ми спостерігаємо за розвитком історії кулінарних страв, за особливостями кухонь різних народів, уподобаннями певних харчових продуктів і напоїв, традицій та ритуалів, пов'язаних з вживанням їжі, тощо.

Базовими продуктами харчування будь-якого етносу є хліб, м'ясо, риба, яйця, масло, мед. Це так звані універсальні гастрономічні прототипи, або коди. А є національно марковані прототипи (коди). Так наприклад, для української кухні – це каша, борщ, пиріжки, сало з цибулею, чорний хліб. Для французької – це вино, сир, равлики. А для турецької – кебаб (kebab), піде (pide), піляв (pilav), пахлава (baklava), халва (helva), локма (lokma), гюлляч (güllaç), бекмез/пекмез (pekmez), айран (ayran), йогурт (yoğurt), боза (boza), салеп (sahlep). Подібні страви та напої називають етнографізмами і саме в них виявляється етнокультурне маркування народу, нації (Кобринець, 2023: 382–383).

Турецька кухня характеризується самобутністю, вона має багато цікавих національних традиційних страв, які є її візитною карточкою. В одній з попередніх робіт ми розглядали турецькі паремії з національно маркованим гастрономічним кодом «східні солодоші»: халва, пахлава, локма, бекмез, мед (Кобринець, 2023: 382–388).

В даній роботі ми хотіли б розглянути паремії, у яких фігурує назва турецького напою, айран.

Айран – це традиційний кисло-молочний напій, особливо поширений в країнах Близького Сходу і Південно-Східної Європи. Його споживають як окремо, самостійним напоєм, так і в якості соусу для кебабу або як основи для холодного літнього супу джаджик (sacik). Прислів'я, пов'язані з айраном, підкреслюють цінність цього напою і його роль в турецькій культурі.

Ayranım budur, yarısı sudur. (досл. *Це мій айран, його половина – вода.*) Вживається у сенсі «що зробив, то зробив» (про погано виконану роботу). Спостерігаємо риму: *budur – sudur*. В українській і французькій мовах аналога не знайдено.

Bebeler birbirinden huy kapar, ayranlarına su katar. (досл. *Маленькі діти переймають звички (характер) один одного і додають воду в айран на власний смак.*) Має два тлумачення: 1. Люди знаходяться під впливом один одного та можуть наслідувати, копіювати поведінку інших. 2. Якщо діти ростуть в одному середовищі, то вони стають схожими. Додавання води в айран означає змінення первинних якостей будь-чого, їхнє ослаблення шляхом додавання чогось іншого.

В українській мові є декілька аналогів цієї приказки (не за лексичною реалізацією, а саме за змістом): **З ким поведешся, від того й наберешся. / З яким пристаєш, такий сам стаєш. / Яку дружбу заведеш, таке й життя поведеш. / Хто з псами лягас, той з блохами встає.** У французькій мові: **Dis moi qui tu hantes je te dirai qui tu es.** (досл. *Скажи мені, з ким ти товаришуєш (бачишся), і я скажу, хто ти такий.*).

Відмітимо наявність рими у турецькій та українських мовах: *kapar – katar, поведешся – наберешся, пристаєш – стаєш, заведеш – поведеш*.

Sütten ağzı yanan, ayranı üfleterek içer. (досл. *Той, що обпікся на молоці, п'є айран, дмухаючи на нього.*). Існує ідентична за змістом приказка, у якій «айран» змінено на «йогурт», та відповідно дієслово «пити», на «істи»: **Sütten ağzı yanan, yoğurdu üfleterek yer.** (досл. *Той, що обпікся на молоці, їсть йогурт, дмухаючи на нього*). Тлумачення: Людина, яка постраждала внаслідок певних подій або неприємного інциденту, надалі в подібній

ситуації буде вести себе пильно та діяти обачно. Тобто людина засвоїла урок і стає обережною.

В українській мові є декілька варіантів практично повних аналогів цієї паремії, з однією відмінністю – «айран / йогурт» замінено на «холодну воду» або «сироватку»: **Як спаришся на молоці, то й на сироватку дмухатимеш. / Обпікшись на молоці, хукатимеш і на воду. / Опечешся на молоці, то й холодну воду студитимеш.** В деяких схожих аналогах замість «молока» знаходимо «окріп»: **Хто обпікся на окропі, той і на холодну воду дмухне. / Хто на окропі спарився, той і на холодну воду дмухає.** У французькій мові знаходимо приказку з тим самим змістом, але лексична реалізація якої відрізняється від турецьких та українських приказок: **«Chat échaudé craint l'eau.»** (досл. *Кішка, яка опарилася, боїться води.*) Лексему «людина» змінено на «кішка». Це приклад зооморфної метафори.

Ayranı yok içmeye, atla gider sıçmaya / biçmeye. (досл. *У нього немає айрану, щоб випити, але він їде верхи, щоб сходити у туалет / жати на полі.*). = **Ayranı yok içmeye, tahtrevanla gider sıçmaya.** (досл. *У нього немає айрану, щоб випити, але він їде на паланкіні, щоб сходити у туалет.*). Паланкін, або тахтревван, – це криті ноші, засіб пересування у вигляді укріпленого на довгих жердинах критого крісла або ложа, що переноситься людьми або тваринами (верблюдами, віслюками). Зазначимо, що айран – це дуже дешевий напій, який можуть собі дозволити будь-які верстви населення. Він складається з кефіру, напіл розбавленого водою. Тлумачення: Йдеться про людину, яка хизується неіснуючим багатством і купує розкішні дорогі і/або непотрібні речі, але при цьому не може задовільнити навіть елементарні власні потреби.

Дієслово «sıçmak» належить до вульгарного регістру мови і означає «випорожнюватися». Зазначимо, що арготизми, грубі слова рідко використовуються у турецькому фольклорі, зважаючи на заповіді Корану і набожність населення.

Дуже цікаво спостерігати, як реалізується ця приказка за допомогою різноманітних лексичних засобів в українській мові. Знаходимо багато аналогів в залежності від регіону використання: **Марко голий та в брилі. / Голий, босий та в брилі. / Без штанів, та в шляпі. / Голий, босий і при часах. / Гола, боса та в вінку. / Хоч голий, та підперезаний. / З голим задом, зате в караях. / Хоч голий, зате в рукавицях.** У сучасній інтерпретації знаходимо в інтернеті таке: **Голий, босий, але з останнім айфоном. / З останньою моделлю Айфона у трамваї.**

Турецьке «немає айрану» (мається на увазі, що людина дуже бідна) трансформується в українських варіантах в «голий, босий; з голим задом, без штанів», а «іхати верхи до вбиральні або на поле» (ознака заможності) – в «в брилі; в шляпі; в вінку; підперезаний; в каралях; в рукавицях; з останнім айфоном». Протиставлення цих явищ (антитеза) показує абсурдність ситуації, прилюдне хизування химерним багатством, якого немає.

Інший приблизний еквівалент українською: **Напускати туману. / Замилювати очі.**

У французьких близьких за змістом аналогах цієї приказки фігурує лексема «шляпа»: **Bourse petite, grand chapeau.** (досл. *Маленький гаманець, велика шляпа.*) / **Petit homme, grand chapeau.** (досл. *Маленький чоловік, велика шляпа.*). Спостерігаємо антонімічні пари: *маленький – велика*.

Kimse ayranım ekşi demez. (досл. *Ніхто не скаже, що мій айран кислий.*) Як багато інших турецьких паремій, ця приказка містить у собі власну філософію, підкреслює важливість духовних цінностей та моральних якостей. По-перше, це прислів'я часто вживається щодо людей, які не помічають та не сприймають своїх власних помилок та недоліків. Айран – найпоширеніший напій у турецькій кухні і зазвичай має кислуватий присмак. Проте коли людина п'є айран власного виробництва, вона може не помітити або не визнати цю кислинку. Так само люди іноді можуть ігнорувати або заперечувати власні недоліки або вади, вони схильні говорити тільки про свої позитивні сторони, часто втрачаючи об'єктивність. Прислів'я підкреслює, що кожна людина повинна бути здатною критично оцінювати себе, сприймати без прикрас. Люди, які здатні визнавати та сприймати свої помилки, вважаються більш зрілими та користуються повагою оточуючих. Людина, яка не може бути чесною сама з собою, втрачає довіру інших, друзів, роботу. До того ж тут підкреслюється важливість самопізнання, яке сприяє самовдосконаленню людини і набуттю таких якостей, як чесність, щирість, об'єктивність. Як наслідок, люди, які розуміють свої недоліки, намагаються подолати їх і працюють над своїм духовним розвитком, краще ставляться до інших. По-друге, це прислів'я може вживатися у значенні, що кожен продавець розхвалює товар, який продає, навіть якщо він не дуже якісний. По-третє, так кажуть про людину, яка захищає свою точку зору, а також стає на бік тих, хто її підтримує. Існує ще два турецьких аналоги цього прислів'я зі словом «йогурт»: **Kimse yoğurdum ekşi demez.** (досл. *Ніхто не скаже, що мій йогурт кислий.*) / **Yoğurdum ekşidir diyen olmaz.** (досл. *Немає тих, хто сказав би, що мій йогурт кислий.*)

Приблизними аналогами за значенням до другого пункту тлумачення є українські прислів'я: **Кожний кулик своє болото хвалить. / Усякий кулик до свого болота звик. / Кожний кулик у своєму болоті велик. / Кожна лисиця свій хвостик хвалить. / Кожна птаха своє гніздо хвалить. / Кожна корова своє теля лиже. / Кожна жаба своє болото хвалить. / Кому як болото, а мені так як золото. / Людям як повітка, а мені як квітка.** В українських близьких за змістом пареміях спостерігаємо зооморфну метафору – використання образів тварин: *куллик, лисиця, птаха, жаба*, а також прийом антитези, реалізований за допомогою антонімів: *золото* протиставляється *болоту, повітка – квітка*.

У французькій мові є схоже за змістом прислів'я **On ne peut pas être juge et partie.** (досл. *Неможна одночасно бути суддею і представляти одну зі сторін.*). Мається на увазі, що неможливо об'єктивно судити про те, до чого маєш безпосереднє відношення. Неможна судити про власну справу, про самого себе і при цьому залишатися нейтральним. Завжди потрібна об'єктивна точка зору та погляд зі сторони.

Як бачимо, коротке та на перший погляд нічим не примітне прислів'я про айран має дуже глибокий філософський зміст та транслює крізь сторіччя непохитні гуманістичні цінності.

Висновки. У своїй роботі ми розглянули 9 турецьких прислів'їв з національно-маркованим гастрономічним компонентом, три з яких майже дублюють оригінал, змінюючи лише одну складову («айран» на «йогурт»). та при цьому зовсім не міняючи зміст первинної паремії. Зіставний аналіз турецьких, українських та французьких прислів'їв та приказок дозволив виявити насамперед особливості кухонь країн, мови яких ми обрали для порівняння, а також особливості та розбіжності менталітету та культур (східної, східноєвропейської та західноєвропейської). Ми виявили лише одну паремію (з двома взаємозамінними лексемами (*молоко – айран/йогурт*), яка має дуже близьку лексичну реалізацію в українській мові (*молоко/окріп – вода/сироватка*), та має повні змістові аналоги і в українській, і у французькій мовах.

Ми побачили, що знайдені еквівалентні вирази в усіх трьох порівнювальних мовах мають багато однакового: головне – це спільна ідея висловлювання, народна мудрість, а також досить часто співпадання окремих лексичних засобів. Тільки до однієї з проаналізованих паремій ми не знайшли аналогу в українській та французькій мовах. Цей факт пояснюється розбіжностями в кулінарних традиціях та особливостями ментальностей країн.

Завдяки структурному аналізу нам вдалося виявити характерні синтаксичні особливості та художні прийоми, які використовуються у досліджених пареміях. Як правило, за характером висловлювання це розповідні речення. Лише у двох пареміях та її аналогах було виявлено риму, яка використовується для збереження ритму та кращого запам'ятовування (*budur – sudur; kapar – katar; поведешся – наберешся, пристаєш – стаєш, заведеш – поведеш*).

В одній з паремій було виявлено вульгаризм, що не є характерною рисою для турецького фольклору. Його вживання пояснюється бажанням підвищити експресивність вислову.

Для створення контрастних образів використовуються антоніми (*маленький – велика, золото – болото, повітка – квітка, голий, босий – в брилі / в шляпі / в вінку / підперезаний / в рукавицях*), які лежать в основі антитези.

У декількох українських та одній французькій пареміях спостерігаємо зооморфну метафору (*кішка, кулик, лисиця, птаха, жаба*). Образи тварин замінюють людину. Зооморфна метафора завжди додає алегоричності та дотепності висловлюванню, а також яскраво передає емоційно-образне мислення етносу.

Хочеться зазначити, що у цьому дослідженні найбільшу варіативність, багатство та цікавість підбору лексичного матеріалу демонструють турецька і українська мови. Українській мові належить перевага по різноманіттю змістових аналогів. Зіставний аналіз паремій в котрий раз доводить тонкий філософський погляд на життя турецького народу: більшість приказок та прислів'їв можуть тлумачитися як в прямому, так і в переносному сенсах.

Прислів'я та приказки є найяскравішим культуроносним прошарком мови. Дослідження фольклорної складової мови наближає нас до більш ефективного спілкування з представниками інших культур, тобто сприяє покращенню міжкультурної комунікації. А значить ми стаємо більш обізнаними, відкритими, толерантними до інших культур, релігій, ментальностей. Ми бачимо, що світ різний і неймовірно цікавий. Сприйняття іншого, емпатія, терпимість наразі важливі як ніколи, зважаючи на хаос та війни, які відбуваються у світі.

Вважаємо дослідження і порівняння паремій у трьох генетично неспоріднених мовах (тюркській, слов'янській, романській) цікавим та продуктивним і маємо на меті продовжити дослідження у цьому напрямку у наших наступних роботах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авксентьев Л. Сучасна українська мова. Фразеологія. Харків : Вища школа, 1988. 134 с.
2. Авксентьев Л. Фразеологічна одиниця як предмет фразеології та її основні ознаки. *Мовознавство*. Харків. 1979. № 5. С. 13–16.
3. Їжакевич Г. Стилістична класифікація фразеологізмів. *Українська мова і література в школі*. 1971. № 10. С. 13–21.
4. Кобринець О. С. Гастрономічна тематика у французьких, турецьких та українських пареміях. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2023. Вип. 62. Т. 1. С. 204–210.
5. Кобринець О. С. Гастрономічний код «східні ласощі» у турецьких прислів'ях та приказках. *Progressive research in the modern world. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference*. BoScience Publisher. Boston, USA. 22–24.06.2023. Рр. 382–388.
6. Тематичний словник популярних українських прислів'їв та приказок з коментарями. Вид. 3-тє, доп. і переробл. / В. М. Северинюк. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2014. 176 с.
7. Фразеологічний словник української мови: у 2 т. / Уклад.: В. Білоноженко та ін. К. : Наукова думка, 1999. Вид. II. 980 с.
8. Aksoy Ömer Asım. Atasözleri ve deyimler sözlüğü. 1–2 Cilt. İnkilap Yayınları, 2015. 220 s.
9. Monreynaud F., Pierron A., Suzzoni F. Dictionnaire de proverbes et dictons. La sagesse du monde entier. Paris : Dictionnaires Le Robert, 1989. 730 p.

REFERENCES

1. Avksentiev L. (1988) Suchasna ukrainska mova. Frazeolohiia. [Modern Ukrainian Language. Phraseology] Kharkiv : Vyshcha shkola, 134 s. [in Ukrainian].
2. Avksentiev L. (1979) Frazeolohichna odynytisia yak predmet frazeolohii ta yii osnovni oznaky. [Phraseological Unit as a Subject of Phraseology and its Main Features] *Movoznavstvo – Linguistics*. Kharkiv, 5. 13–16. [in Ukrainian].
3. Yizhakevych H. (1971) Stylistychna klasyfikatsiia frazeolohizmiv. [Stylistic Classification of Phraseological Units] *Ukrainska mova i literatura v shkoli – Ukrainian language and literature at school*, 10. 13–21. [in Ukrainian].
4. Kobrynets O. S. (2023) Hastronomichna tematyka u frantsuzkykh, turetskykh ta ukrainskykh paremiiah. [Gastronomic topics in French, Turkish and Ukrainian paremiias] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka – Current issues of the humanities: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University*, 62. T. 1. 204–210. [in Ukrainian].

5. Kobrynets O. S. (2023) *Hastronomichnyi kod «skhidni lasoshchi» u turetskykh prysliviakh ta prykazkakh*. [The gastronomic code of «oriental delicacies» in Turkish proverbs and sayings] *Progressive research in the modern world. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference*. BoScience Publisher. Boston, USA. 22–24.06.2023, 382–388. [in Ukrainian].
6. *Tematychnyi slovnyk populiarnykh ukrainskykh prysliviv ta prykazok z komentariamy* (2014) [Thematic Dictionary of Popular Ukrainian Proverbs and Sayings with Comments] Vyd. 3-tie, dop. i pererobl. / V. M. Severyniuk. Ternopil: Navchalna knyha. Bohdan – Educational book. Bogdan, 176 s. [in Ukrainian].
7. *Frazeolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy* (1999) [Phraseological Dictionary of the Ukrainian Language]: u 2 t. / Uklad.: V. Bilonozhenko ta in., K.: Naukova dumka. Scientific thought, II. 980s. [in Ukrainian].
8. Aksoy Ömer Asım (2015) *Atasözleri ve deyimler sözlüğü*. [Dictionary of Proverbs and Idioms], 1–2 Cilt. İnkilap Yayınları, 220 s. [in Turkish].
9. Monreynaud F., Pierron A., Suzzoni F. (1989) *Dictionnaire de proverbes et dictons. La sagesse du monde entier*. [Dictionary of Proverbs and Idioms. Wisdom from around the World]. Paris : Dictionnaires Le Robert, 730 p. [in French].

ПЕДАГОГІКА

УДК 378.881.111.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-32>

Ірина АФАНАСІЄВСЬКА,

orcid.org/0000-0001-7326-8559

*старший викладач кафедри англійської мови в судновій енергетиці
Херсонської державної морської академії
(Херсон, Україна) afanasievskaya.irina@gmail.com*

Надія ПОГОРЛЕЦЬКА,

orcid.org/0000-0002-2019-1671

*асистент кафедри англійської мови в судновій енергетиці
Херсонської державної морської академії
(Херсон, Україна) npohorletska@gmail.com*

РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЙ ГЛИБИННОГО НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ОНЛАЙН-ВИКЛАДАННЯ МОРСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Наукову розвідку присвячено висвітленню сучасного підходу до викладання морської англійської мови в умовах онлайн-навчання. Глибине навчання готує студентів до неперервної освіти протягом життя, аналітичного мислення, опанування складних ситуацій, вирішення викликів та завдань, гнучкості у сучасному світі.

Мета статті – описати практичне застосування стратегій глибинного навчання у процесі онлайн-викладання морської англійської мови для суднових механіків.

*У статті надано аналітичний огляд наукового доробку з проблеми вивчення методів глибинного навчання та впровадження актуальних стратегій викладання морської англійської мови у вищій освіті. Слідом за William та Flora Hewlett, визначаємо глибине навчання як набір компетентностей, які студенти повинні опанувати, щоб не лише глибоко розуміти академічний матеріал, але й ефективно застосовувати свої знання для вирішення завдань, які виконують у процесі навчання та професійній діяльності. Реалізація стратегій глибинного навчання, таких як перевернуте навчання (*flipped learning*), пошукове навчання (*inquiry-based learning*), «навчання у дії» (*project-based learning*), не лише сприяє ефективній освіті вахтових механіків, але й активно формує ключові компетентності для їхнього успішного майбутнього.*

Дослідження стратегій глибинного навчання уможливило визначення потенціалу їх застосування у сфері онлайн-викладання морської англійської мови для вахтових механіків. Упровадження таких методів дозволяє значно покращити ефективність освітнього процесу під час проведення занять у форматі синхронного режиму та дистанційного навчання. Крім того, імплементація стратегій глибинного навчання сприяє розширенню освітнього середовища завдяки використанню навчальних платформ, мультимедійних засобів, інтерактивних опитувальників, онлайн-сервісів та додатків. Реалізація їх надає здобувачам освіти відмінні можливості для глибокого вивчення матеріалу та практичного застосування отриманих навичок у реальних ситуаціях, що є ключовим елементом формування професійної компетентності.

Ключові слова: морська англійська мова, глибине навчання, стратегія глибинного навчання, онлайн-навчання.

Iryna AFANASIEVSKA,

orcid.org/0000-0001-7326-8559

*Senior lecturer at English Language Department for Marine Engineers
Kherson State Maritime Academy
(Kherson, Ukraine) afanasievskaya.irina@gmail.com*

Nadiia POHORLETSKA,

orcid.org/0000-0002-2019-1671

*Assistant of English Language Department for Marine Engineers
Kherson State Maritime Academy
(Kherson, Ukraine) npohorletska@gmail.com*

APPLYING DEEPER LEARNING STRATEGIES TO TEACHING MARITIME ENGLISH ONLINE

The article is devoted to exploring the modern approach to teaching Marine English in the context of online learning. Deeper learning prepares students for lifelong continuous education, analytical thinking, mastery of complex situations, solving challenges and tasks, and flexibility.

The purpose of the article is to study the practical application possibilities of deeper learning strategies to online teaching Maritime English for marine engineers.

The article provides an analytical review of the scientific literature on the study of deeper learning methods and the implementation of current strategies for teaching Marine English in higher education. Following William and Flora Hewlett, we define deeper learning as a set of competencies that students must master in order to develop a keen understanding of academic content and apply their knowledge to problems in the learning process and professional activities. The implementation of deeper learning strategies, such as flipped learning, inquiry-based learning, and project-based learning, not only contributes to the effective education of marine engineers but also actively forms key competencies for their successful future.

The research on deeper learning strategies has identified their potential application in the field of online teaching Maritime English for marine engineers. The implementation of such strategies significantly improves the efficiency of the educational process during synchronous and distance learning. Additionally, the realization of deeper learning strategies contributes to expanding the study environment through the use of educational platforms, multimedia tools, interactive quizzes, online services, and applications. These teaching methods provide students with excellent opportunities for in-depth learning of the material and the practical application of acquired skills in real situations, which is a key element in the formation of their professional competence.

Key words: *Maritime English, deeper learning, deeper learning strategy, online learning.*

Постановка проблеми. Протягом десятиліть освітня модель зіштовхувалася з викликами, подолати які допомагали різні підходи до навчання, методи та стратегії. Сьогодні перед вищою освітою стоїть складне завдання, котре включає не лише підготовку здобувачів вищої освіти у професійній сфері, а й ефективне застосування ними своїх знань та навичок у контексті реальних ситуацій. Освітня галузь гнучко змінює усталені та традиційні підходи до викладання на нові та актуальні, які відповідають вимогам сучасності.

Говорячи про освіту в Україні, варто зазначити, що освітній процес зазнав модифікацій не лише через пандемію COVID, а й у зв'язку з введенням воєнного стану. Тому дистанційне або гібридне навчання стало єдиною можливістю продовжити здобувати освіту, що слугувало серйозним викликом як для здобувачів, так і для викладачів. Проте досвід дистанційної роботи під час пандемії сприяв переходу на нову освітню модель з введенням воєнного стану, особливо у разі тимчасового переміщення закладу вищої освіти як у випадку з Херсонською державною морською академією.

Аналіз досліджень. Під час навчання морської англійської мови студентів факультету суднової енергетики Херсонської державної морської академії викладачі створюють електронні курси та підбирають завдання, послуговуючись досвідом імплементації стратегій глибинного навчання у контексті комунікативного та компетентнісного підходів, враховуючи необхідність засвоєння умінь професійної діяльності студентами. Спрямоване на розвиток ключових компетентностей, які виходять за межі простого володіння основним академічним матеріалом, глибинне навчання передбачає підготовку здобувачів вищої освіти до того, щоб вони стали постійними студентами та критичними мислителями, які здатні вирішувати

складні завдання та адаптуватися до сучасного світу, котрий постійно змінюється.

Глибинне навчання походить з американської педагогіки, ідею якого розвинув філософ John Dewey. Через призму прагматичного підходу вчений розглядав мету освіти у вихованні розсудливих, критично рефлексивних, соціально залучених особистостей, а не пасивних учасників освітнього процесу. John Dewey відкидав метод навчання за допомогою традиційного запам'ятовування, що базувалося на заздалегідь визначеній навчальній програмі (Hargraves, 2021). Ідеям філософа завдячують такі педагогічні практики, як індивідуалізоване, проблемно-орієнтоване, інтегроване навчання, навчання через пошук та дослідження тощо.

William та Flora Hewlett визначили глибинне навчання як набір компетентностей, які студенти повинні опанувати, щоб розвинути глибоке розуміння навчального матеріалу та застосовувати свої знання для вирішення завдань у навчанні та на роботі (Hewlett William, Hewlett Flora, 2013). Серед компетентностей, пов'язаних із глибинним навчанням, виділяють пізнавальну (фундаментальні знання в академічному середовищі, критичне мислення та вирішення складних задач), міжособистісну (співпраця та комунікація) та внутрішньоособистісну (розуміння, як треба вчитися; академічне мислення, за якого студенти розвивають позитивне відношення та переконання щодо своєї ідентичності й своїх академічних можливостей) сфери діяльності (Bitter, Loney, 2015: 3).

У своїй науковій праці Audrey S. Pereira та Monika M. Wahi презентували огляд 127 статей, опублікованих протягом останніх 20 років і спрямованих на методи глибинного навчання у вищій освіті. Результати дослідження засвідчили, що найпоширенішими методами глибинного навчання є

робота у парах та малих групах (colloborative peer learning), використання кейсів, проблемно-орієнтованих завдань та медіа. Серед модальностей, які вивчались у контексті глибинного навчання, найбільш поширеними виявилися онлайн та гібридні форми. Зазначено, що популярною формою навчання, у якій вивчались методи глибинного навчання, залишається зустріч «face-to-face», навіть у зв'язку з тенденцією переходу до онлайн-курсів у просторі вищої освіти протягом останніх 10 років (Pereira, Wahi, 2019: 63). Сучасні дослідження методів глибинного навчання у вищій освіті змінюють вектор у бік вивчення онлайн-засобів глибинного навчання, реалізованих у дистанційній формі. Такі трансформації спричинені викликами сьогодення та перспективними модифікаціями у сфері вищої освіти на користь онлайн-формату.

Досвід впровадження актуальних методів навчання викладачами Херсонської державної морської академії у курсі морської англійської мови висвітлений у наукових працях. Описано практичний досвід організації активної взаємодії зі студентами дистанційних груп в умовах онлайн-навчання та запропоновано стратегії розробки електронних навчальних посібників та додаткових курсів викладачів для досягнення високого рівня онлайн-взаємодії студентів (Кудрявцева та ін., 2023: 287). Висвітлено використання сучасних цифрових інструментів для ефективної роботи електронних книг та електронних курсів, зазначено роль, яку вони відіграють в атмосфері активної взаємодії, що дозволяє студентам заглибитися у навчальну діяльність та сприяє веденню відкритих обговорень (Kudryavtseva et al., 2023: 707). Виокремлено переваги інтегрованого навчання морської англійської мови (Швецова, Бондаренко, 2023: 80). Не зважаючи на значний доробок у сфері впровадження новітніх методів та форм навчання англійської мови, є потреба у висвітленні прикладних досліджень стратегій глибинного навчання, які можуть бути імплементовані на заняттях морської англійської мови під час онлайн-навчання.

Метою статті – описати практичне застосування стратегій глибинного навчання у процесі онлайн-викладання морської англійської мови для суднових механіків.

Виклад основного матеріалу. Впровадження в освітній процес дистанційної форми навчання стало ключем до вирішення низки викликів, які постали перед освітою сьогодні. Зважаючи на географічну віддаленість учасників освітнього процесу, технічні можливості різного типу пристроїв, за допомогою яких навчаються студенти та викла-

дають науково-педагогічні працівники, актуальності набуває питання гнучкості та ефективності стратегій, які застосовуються під час занять.

Відповідно до рекомендацій ІМО Model Course 3.17. Maritime English викладання морської англійської мови для суднових механіків здійснюється на основі комунікативного підходу, який орієнтований на студента та сприяє активному навчанню. Здобувачів заохочують вивчати мову та експериментувати з нею. При цьому роль викладача в освітньому процесі змінюється, він інструктує, наглядає та підтримує (ІМО Model Course 3.17, 2015: 73). Модельний курс окреслює елементи мовної системи (лексичні та фонетичні одиниці, граматичні конструкції), якими повинні оперувати здобувачі, та мовні навички (слухання, говоріння, читання, письмо), які студенти мають набути протягом навчання (Там само).

Спираючись на рекомендації та інструкції щодо викладання морської англійської мови, однією з ефективних стратегій, впроваджених під час дистанційної роботи, є перевернуте навчання (flipped learning). Перевернута класна кімната – це змішана модель навчання та викладання, яка реалізується в онлайн-форматі, де відбувається активна частина взаємодії. Така форма вимагає від здобувачів певної підготовки перед заняттям задля ефективного використання часу, проведення з викладачем та своєю групою.

З метою забезпечення освітньої діяльності, орієнтованої на студентів та задоволення їхніх академічних потреб створенні електронні курси на платформі дистанційного навчання LMS Moodle. Базовий курс вивчення морської англійської мови організовано з доступом до електронних підручників для суднових механіків на різних курсах. Наприклад, «Ship's Heart» та «Full Ahead» – для другого року навчання, «Operate It Shipshape» – для третього тощо. Крім того, викладачі ведуть додатковий інтерактивний курс на платформі дистанційного навчання для розширення освітнього середовища, поглиблення фахових знань і практичного опрацювання нового матеріалу. Готуючись до заняття заздалегідь, студенти виконують завдання на курсі, працюють з інформативними текстами в електронному підручнику, переглядають відео з професійним і навчальним контекстом, і вже, будучи на онлайн-уроці, вони є обізнаними в темі й готові перевірити свої отримані знання та взаємодіяти один з одним у практичній діяльності. Під час зустрічі на Zoom-конференції основна увага приділяється отриманню напівконтрольованої та вільної практики, використанню нових мовних структур та обговоренню

складних і незрозумілих питань. Тобто, онлайн-заняття присвячено активній співпраці, роботі у парах та малих групах, а не пасивному навчанню.

Однією з переваг flipped learning є автономність у навчанні. Враховуючи те, що студенти самі організують та планують свою роботу вдома, незалежно від викладача, отримують та аналізують нові знання з теми, шукають та вибирають ключові або необхідні факти, критично розглядають та отримують нові навички, розвивають їх, приймають необхідні рішення. Майбутнім морякам важливо сформувати навички самоосвіти ще до початку професійної кар'єри. Так, під час проходження плавальної практики, протягом роботи на судні або через інші обставини студенти можуть зареєструватися на онлайн-курси, розміщені на платформі LMS Moodle, і самостійно вивчати морську англійську мову, виконуючи завдання з електронного підручника та додаткового курсу викладача.

Включення в інтерактивні курси на платформі LMS Moodle діяльностей «Форум» і «Чат» може виявитися значущим і корисним аспектом для викладачів іноземної мови та їх студентів. Модуль форуму – це діяльність, де учасники освітнього процесу можуть ділитися ідеями та обговорювати проблеми. Цей інструмент пропонує асинхронне спілкування, дає можливість ставити запитання та відповідати на них, вести дискусії, а також подавати текстову інформацію у формі есе. Студенти визначають або обирають тему для обговорення. Звісно, умовою викладача є використання лише англійської мови у спілкуванні та тематичних блоках до модуля. Важливим на форумі є те, що студенти можуть вільно висловлюватись без попередження про граматичну помилку. Однак викладач звертає увагу на чистоту мовлення, оцінюючи граматичну правильність під час практики нового матеріалу.

Діяльність «Чат» призначений для синхронного спілкування. Використання цього інструменту сприяє відпрацюванню писемного мовлення. Здобувачі освіти можуть письмово висловлювати свої думки в реальному часі, що імітує живе та спонтанне спілкування. Навчальні діяльності «Форум» і «Чат» можуть бути використані для пояснення нового матеріалу курсу або відповіді на запитання студентів про незрозумілі чи суперечливі речі.

Інтерактивні курси, розроблені викладачами морської англійської мови з використанням мультимедійних засобів навчання (наприклад, Kahoot, Wordwall, Learning Apps, Mentimeter, Miro тощо), що робить їх привабливими для студентів. Вони дозволяють здобувачам освіти навчатися у власному темпі, асинхронно. Проте під час практич-

них занять студенти мають можливість спільно працювати в парах та малих групах (collaborative peer learning), вивчаючи та закріплюючи матеріал.

Завдання на інтерактивних курсах взаємопов'язані. У кожному блоці (модулі) курсу передбачені вправи для засвоєння, відпрацювання й закріплення лексики та граматики, а також завдання з професійної тематики – кейс-навчання, метод проєктів, пошукове навчання, дослідницька робота в малих групах.

Пошукове навчання (inquiry-based learning) – вдалий педагогічний метод для залучення студентів у процес вирішення умовно-реальних навчально-професійних ситуацій шляхом співпраці, формулювання питань, пошуку істини, творчого підходу та обміну думками в малих групах. Цей метод повсякчасно використовується на заняттях з англійської мови для суднових механіків, яким необхідно застосовувати отримані професійні знання та навички, вміти аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати, тим самим підвищувати результати навчання та готовність до майбутньої кар'єри. Викладач створює проблемну ситуацію, яка є основою цього методу, з метою надання студентові ролі суб'єкта навчання, формування нових знань та нових способів дій.

У кожному модулі є заплановані завдання ґрунтовного читання текстів зі справжніми морськими історіями, реальними ситуаціями на судах та у машинних відділеннях, так звані Marine Accident Reports. Повідомлення про інциденти у морі (Marine Accident Reports) – це спільне збирання досвіду екіпажу, операторів і власників суден з метою забезпечення безпеки на судах як робочих місцях. Вони сприяють формуванню повної інформативної картини ситуації та потенційних ризиків, надаючи читачам рекомендації щодо розробки ефективних стратегій безпеки. Крім того, вони радять власникам, операторам та екіпажам як уникнути подібних інцидентів у майбутньому та ефективно реагувати у разі виникнення їх. І вивчення подібного досвіду допомагає студентам опанувати базові поняття безпечної роботи на судні.

Зазвичай, перед проведенням заняття з ґрунтовного читання викладач пропонує переглянути Marine Accident Report в інтернеті. Це дозволяє студентам підготуватися до обговорення тематики заздалегідь. Для «занурення» студенти оглядають фотографії, географічні карти із повідомлень про інциденти у морі. Потім вони отримують проблемне завдання для аналізу фактів, з'ясування причин походження об'єктів, їхніх причинно-наслідкових зв'язків тощо. Можна навести такі

типи питань і завдань до тексту «Main engine failure on board the self-discharging bulk carrier Enterprise» (Module 3, навчальний посібник «Ship's Heart» з морської англійської мови для суднових механіків):

1) *Recognizing symptoms – critical understanding of facts (chain of misdoings):*

A. *The engine was restarted despite poor purification by the separator. Wasn't it risky?*

2) *Conducting analysis – opportunity for linking to theoretical readings:*

B. *What failures can happen with a lubricating oil separator?* (Afanasievskaya et al., 2021: 134–136).

Навчання на основі проєктів, «навчання у дії» (project-based learning) – підхід, який використовує багатогранні проєкти як центральну стратегію. На відміну від багатьох тестів, домашніх завдань та інших більш традиційних форм навчання, проєкти можуть тривати кілька тижнів або місяців, і часто мають міждисциплінарний характер (Hewlett William, Hewlett Flora, 2017: 17). Виконання такого типу завдань вимагає вивчення реального світу та сприяє удосконаленню навичок критичного мислення, дослідження, проведення інтерв'ю, співпраці, створення наукових робіт, мультимедійних презентацій тощо. Робота над проєктом може проводитися індивідуально, у парі чи групою здобувачів.

Серед найпопулярніших проєктних робіт є створення презентацій та представлення їх перед аудиторією. Наприклад, *Create the presentation about Fresh Water Generator; Design the presentation about Oily Water Separator; Prepare the interactive presentation about an Air Compressor using the plan: a) application, b) parts of air compressor, c) working principle*. Попередньо студенти повинні дослідити джерела, присвячені темі роботи, підготувати виступ, максимально візуалізувати об'єкт та предмет дослідження, а на занятті презентувати результат своєї праці. Такий тип завдань не лише розвиває навички аналізу й критичного мислення, а й допомагає подолати страх публічного виступу.

У разі залучення студентів до невеликих проєктів під час онлайн-занять з морської англійської мови роботу у парах чи малих групах доречно організувати за допомогою сесійних кімнат Zoom-конференції. Студентам можна запропонувати створити презентації, інфографіки чи постери, а потім представити їх та проаналізувати. Наприклад, *Create the presentation about Central Freshwater Cooling System; Design the infographic about the requirements of MARPOL Annex 1; Draw the infographic «Two-Stroke vs.*

Four-Stroke Engines»; Make the poster «Difference between Purifier and Clarifier». Такі завдання слугують інструментом «втягнення» здобувачів у освітній процес та дають можливість проявити себе з позиції творчості та креативності.

З огляду на популяризацію соціальних мереж для студентів цікавими є проєкти, які потребують створення коротких відео, реклами чи подкастів, як-от: *Write the advertisement of a valve; Create the advertisement of a centrifugal pump; Make the video «Garbage Disposal»; Record the podcast about the application of positive displacement pumps*. Вищезазначені завдання потребують більше часу на підготовку та творчого підходу до виконання проєкту.

Крім того, студентам можна запропонувати придумати та описати вірогідну ситуацію, яка могла б трапитися в машинному відділенні, та створити власний Marine Accident Report: *Write the short story about a marine engine breakdown; Create the marine accident report «Ship Engine Failure»*.

З метою залучення здобувачів до наукової роботи такі проєктні завдання, як *Write an article / a conference abstract, Make a research report*, допоможуть студентам відчувати себе у ролі науковців-початківців та створити плацдарм для подальших дослідницьких звершень. Окрім розвитку критичного мислення, аналізування та аргументації положень, тверджень чи концепцій під час роботи над науковими розвідками студенти мають можливість застосовувати набуті знання та здобувати нові через дослідження у своїй професійній сфері.

Висновки. Імплементация стратегій глибинного навчання у процесі вивчення морської англійської мови майбутніми судновими механіками на онлайн-заняттях відбувається у контексті комунікативного та компетентнісного підходів. Застосування стратегій глибинного навчання (flipped learning, inquiry-based learning, project-based learning) сприяє розвитку навичок критичного мислення, вирішення складних завдань, ефективної співпраці та комунікації. Адаптація завдань та вправ з огляду на специфіку онлайн-навчання розширює освітнє середовище та дозволяє використовувати більше часу для вивчення морської англійської мови, особливо у контексті асинхронного навчання на платформі LMS Moodle. Застосування різноманітних мультимедійних засобів, інтерактивних опитувальників та онлайн-сервісів допомагає зробити освітній процес більш цікавим та ефективним. Перспективним убачаємо висвітлення особливостей онлайн-навчання морської англійської мови для вахтових механіків у групах з різним рівнем мовленнєвої підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кудрявцева В.Ф., Барсук С.Л., Фролова О.О. Базові елементи онлайн-навчання морської англійської мови. *Актуальні проблеми викладання освітніх компонент соціально-гуманітарного спрямування у вищій школі: збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції*. Херсон, 15-16 червня 2023 року. С. 287–292.
2. Afanasievskaya I., Diahyleva O., Gryshko Yu., Kudriavtseva V., Litikova, O., Tokarieva O., Usova Ya., Yurzhenko A. *Ship's Heart: Coursebook*. Kherson: KSMA Science Park "Maritime Industry Innovations" Ltd. 2021. 248 p.
3. Bitter C., Loney E. *Deeper Learning: Improving Student Outcomes for College, Career, and Civic Life*. The Education Policy Center at American Institutes for Research, 2015. 13 p. URL: <http://www.hewlett.org/library/hewlett-foundation-publication/deeper-learning-defined> (Last accessed: 15.10.2023).
4. Dede C. *The Role of Digital Technologies in Deeper Learning*. Harvard Graduate School of Education. December 2014. 36 p. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED561254.pdf> (Last accessed: 18.10.2023).
5. Hargraves V. *Dewey's Educational Philosophy*. January 18, 2021. URL: <https://theeducationhub.org.nz/deweys-educational-philosophy/> (Last accessed: 18.10.2023).
6. Hewlett W., Hewlett F. Foundation. *Decoding Deeper Learning in the Classroom*, 2017. URL: <https://hewlett.org/decoding-deeper-learning-in-the-classroom> (Last accessed: 15.10.2023).
7. Hewlett W., Hewlett F. Foundation. *Deeper learning defined*, 2013. URL: <http://www.hewlett.org/library/hewlett-foundation-publication/deeper-learning-defined> (Last accessed: 15.10.2023).
8. IMO Model Course 3.17. *Maritime English*. London: International Maritime Organization. 2015. 138 p.
9. Kudryavtseva V., Barsuk S. & Frolova O. Promoting Active Online Interaction with Maritime English Students. *TransNav*. September 2023. Vol. 17. № 3. P. 707–717. DOI: 10.12716/1001.17.03.23.
10. Pereira A.S., & Wahi M.M. Deeper Learning Methods and Modalities in Higher Education: A 20-year Review. *Journal of Higher Education Theory and Practice*. Vol. 19(8), 2019. P. 48–71. Retrieved from <https://articlegateway.com/index.php/JHETP/article/view/2672> (Last accessed: 17.10.2023).
11. Shvetsova I., Bondarenko V. Content and Language Integrated Learning in the Teaching of Maritime English: Implications and Advantages. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2023. Вип. 92. Т. 2. С. 80–86. DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2023.92.2.19>.

REFERENCES

1. Kudryavtseva, V.F., Barsuk, S.L., Frolova, O.O. (2023). Bazovi elementy onlayn-navchannya mors'koyi anhliys'koyi movy [Basic Elements of Online Teaching Maritime English]. *Zbirnyk materialiv I Mizhnarodnoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi "Aktual'ni problemy vykladannya osvitiikh komponent sotsial'no-humanitarnoho spriamuvannya u vyshchii shkoli"*. – Materials of the I International Scientific and Practical Conference "Actual Problems of Teaching Educational Components of Social and Humanitarian Sphere in Higher Education". Pp. 287–292. [In Ukrainian].
2. Afanasievskaya I., Diahyleva O., Gryshko Yu., Kudriavtseva V., Litikova, O., Tokarieva O., Usova Ya., Yurzhenko A. (2021). *Ship's Heart: Coursebook*. KSMA Science Park "Maritime Industry Innovations" Ltd. 248 p.
3. Bitter, C., Loney, E. (2015). *Deeper Learning: Improving Student Outcomes for College, Career, and Civic Life*. 13. Retrieved from <http://www.hewlett.org/library/hewlett-foundation-publication/deeper-learning-defined>.
4. Dede, C. (2014). *The Role of Digital Technologies in Deeper Learning*. Harvard Graduate School of Education. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED561254.pdf>.
5. Hargraves, V. (2021). *Dewey's Educational Philosophy*. Retrieved from <https://theeducationhub.org.nz/deweys-educational-philosophy/>.
6. Hewlett W., Hewlett F. Foundation. (2017). *Decoding Deeper Learning in the Classroom*. Retrieved from <https://hewlett.org/decoding-deeper-learning-in-the-classroom>.
7. Hewlett, W., Hewlett, F. Foundation. (2013). *Deeper learning defined*. Retrieved from <http://www.hewlett.org/library/hewlett-foundation-publication/deeper-learning-defined>.
8. IMO Model Course 3.17. *Maritime English* (2015). London: International Maritime Organization. 138 p.
9. Kudryavtseva, V., Barsuk, S. & Frolova, O. (2023). Promoting Active Online Interaction with Maritime English Students. *TransNav*. 2023. 17 (3). 707–717. DOI: 10.12716/1001.17.03.23.
10. Pereira, A.S., & Wahi, M.M. (2019). Deeper Learning Methods and Modalities in Higher Education: A 20-year Review. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 19(8), 48–71. Retrieved from <https://articlegateway.com/index.php/JHETP/article/view/2672>.
11. Shvetsova, I., Bondarenko, V. (2023). Content and Language Integrated Learning in the Teaching of Maritime English: Implications and Advantages. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Dragomanova*. Seriya 5. Pedagogichni nauky: realii ta perspektyvy – Scientific Journal of M.P. Dragomanov National Pedagogical University. Series 5. Pedagogical Sciences: Realities and Prospects, 92(2), 80–86. DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2023.92.2.19>.

УДК 37.091.8–055.2:364.326

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-33>

Алевтина БАГІНСЬКА,
orcid.org/0009-0001-7638-4026

аспірантка
Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України
(Київ, Україна) headmaster34@ukr.net

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИЦЬ ГОТОВНОСТІ ДО УСВІДОМЛЕНОГО МАТЕРИНСТВА У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано праці, що висвітлюють проблеми формування готовності до усвідомленого батьківства/материнства. Визначено виховні можливості позаурочної діяльності у контексті досліджуваної проблеми, а саме: створення освітнього середовища, спрямованого на формування у старшокласниць готовності до усвідомленого материнства; здійснення систематичної діагностики рівнів готовності до усвідомленого материнства у дівчат-старшокласниць; використання різноманітних форм і методів формування у старшокласниць готовності до усвідомленого материнства. Окреслено чинники, що ускладнюють залучення старшокласниць до позаурочної діяльності з формування готовності до усвідомленого материнства: використання неефективних форм і методів виховання; перетворення позаурочної діяльності на епізодичні заходи розважального характеру; інформаційне просвітництво; відсутність змістового та методичного забезпечення процесу формування у старшокласниць готовності до усвідомленого материнства.

Визначено шляхи формування у дівчат-старшокласниць готовності до усвідомленого материнства у позаурочній діяльності, а саме: розширення знань старшокласниць про материнство; правові засади усвідомленого материнства; розроблення змісту, форм і методів формування у старшокласниць готовності до усвідомленого материнства; застосування різноманітних прийомів (обмін думками), рефлексивні, емпатійні, діалогічні; розроблення та апробація методичних рекомендацій «Формування у старшокласниць готовності до усвідомленого материнства у позаурочній діяльності»; формування у дівчат культури репродуктивного здоров'я; проведення занять з педагогами щодо формування готовності старшокласниць до усвідомленого материнства; проведення занять з батьками із зазначеної проблеми.

Подальшого вивчення потребують такі питання: вивчення стану готовності старшокласниць до усвідомленого материнства; теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування готовності до усвідомленого материнства у дівчат-старшокласниць.

Ключові слова: материнство, усвідомлене материнство, старшокласниці, формування готовності до усвідомленого материнства, позаурочна діяльність.

Alevtyna BAHINSKA,
orcid.org/0009-0001-7638-4026

Post-graduate Student
Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) headmaster34@ukr.net

ON THE ISSUE OF FORMING HIGH SCHOOL GIRLS' READINESS FOR CONSCIOUS MOTHERHOOD IN EXTRACURRICULAR ACTIVITIES

The article analyses the works that cover the problems of forming readiness for conscious fatherhood/motherhood. The educational possibilities of extracurricular activities in the context of the studied problem are identified: creation of an educational environment aimed at forming readiness for conscious motherhood in high school girls; implementation of targeted work on the formation of readiness for conscious motherhood in high school girls; systematic diagnostics of the levels of readiness for conscious parenthood in high school girls; use of various forms and methods of forming readiness for conscious parenthood in high school girls. The factors that complicate the involvement of senior schoolgirls in extracurricular activities to form readiness for conscious motherhood are outlined: the use of ineffective forms and methods of education; transformation of extracurricular activities into episodic entertainment events; information education; lack of content and methodological support for the process of forming readiness for conscious motherhood in senior schoolgirls.

The ways of forming the readiness for conscious parenthood in senior schoolgirls in extracurricular activities are determined, namely expanding senior school girls' knowledge about motherhood; legal basis of conscious motherhood; development of content, forms and methods of forming senior school girls' readiness for conscious motherhood; application of various techniques (exchange of opinions, reflective, empathic, dialogical); development and testing of methodological recommendations «Formation of high school girls' readiness for conscious parenthood in extracurricular activities»; formation of girls' culture of reproductive health; training of teachers to form high school girls' readiness for conscious parenthood; conducting classes with parents on this issue.

The following issues require further study: studying the state of readiness of senior schoolgirls for conscious motherhood; theoretical substantiation of pedagogical conditions for the formation of readiness for conscious motherhood in senior schoolgirls.

Key words: motherhood, conscious motherhood, senior schoolgirls, formation of readiness for conscious motherhood, extracurricular activities.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження обраної проблеми обумовлена кризою інституту сім'ї, яка виявляється у зростанні кількості розлучень, відмові від народження дітей, девіантному материнстві, поширенні соціального сирітства. Отже, постає необхідність формування у дівчат-старшокласниць готовності до усвідомленого материнства.

Формування у учнівської молоді готовності до усвідомленого батьківства та материнства – пріоритетний напрям сучасного виховання, про це свідчать закони України «Про освіту» (2017), «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001), «Про охорону дитинства» (2001), Сімейний кодекс України (2002), у яких зазначено, що найважливішим завданням сучасної державної сімейної політики має стати формування в молоді усвідомленого ставлення до батьківства/материнства.

Формування готовності до усвідомленого материнства у ранньому юнацькому віці є досить важливою проблемою, оскільки в цей віковий період відбувається становлення світогляду, оволодіння соціальними ролями, формування системи оціночних суджень, переконань та ідеалів; активний пошук шляхів самоствердження.

Аналіз досліджень. До вивчення проблеми формування усвідомленого материнства в учнівської та студентської молоді зверталися сучасні українські дослідники О. Безпалько, Т. Говорун, І. Зверева, О. Кікінеджи, В. Кравець, Г. Лактіонова, Т. Левицька, О. Смалко.

Основні напрями виховної роботи з проблеми формування готовності до усвідомленого батьківства в учнів старших класів знайшли відображення у дослідженнях Л. Гончар, Л. Канішевської, Р. Малиношевського, В. Шахрай.

Висвітленню окремих аспектів девіантного материнства присвячено праці О. Бацилевої, В. Зенцова, О. Новікової.

Проблема підготовки молоді до усвідомленого материнства розглядається в працях зарубіжних дослідників (К. Берндт, У. Вернер, М. Мід, Л. Декроз).

Підготовці учнівської та студентської молоді до усвідомленого батьківства присвячено такі дисертаційні дослідження: психологічні умови формування відповідального ставлення до материнства у дівчат старшого шкільного віку (О. Тіунова); соціально-педагогічна робота з юними матерями у США та Великій Британії (І. Братусь); формування готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти (С. Красін); розвиток поглядів на інститут батьківства в історії української етнопедагогіки (О. Ярошинська); формування усвідомленого ставлення до

батьківства у здобувачів професійно-технічної освіти (К. Федюшкіна); особливості психологічної готовності юнаків до батьківства (Р. Хавула); підготовка юнаків-старшокласників до виконання соціальних ролей чоловіка і батька (Н. Гусак); досвід країни Євросоюзу щодо статевого виховання учнівської молоді та її підготовки до подружнього життя й відповідального батьківства (О. Бялик) тощо.

Водночас, поза увагою дослідників залишився такий аспект, як формування у старшокласниць готовності до усвідомленого материнства.

Мета статті – проаналізувати праці, що висвітлюють проблеми формування готовності до усвідомленого батьківства/материнства; визначити виховні можливості позаурочної діяльності у контексті досліджуваної проблеми; окреслити шляхи формування у старшокласниць готовності до усвідомленого материнства.

Для досягнення мети було використано теоретичні методи – аналіз, синтез, систематизація, узагальнення.

Виклад основного матеріалу. «Формування готовності до усвідомленого материнства у старшокласниць» – цілеспрямований виховний процес, що характеризується глибокими знаннями про материнство та його важливість для суспільства, сім'ї, особистості; усвідомленим емоційним бажанням бути в майбутньому матір'ю; спрямованістю на набуття навичок вдосконалення себе як майбутньої матері (Багінська, 2023: 243).

Дослідник В. Кравець стверджує, що дівчина найчастіше органічно і легко сприймає нові обов'язки – дружини, матері, господині дому. Чоловік же все продовжує пошук сенсу життя, становлення його особистості триває довше (Кравець, 1997: 85).

Науковець В. Шахрай визначає принципи формування готовності старшокласників до відповідального батьківства: позиціонування емоційної привабливості батьківства (батьківство як засіб самореалізації, здійснення повноти життя, виконання суспільного обов'язку); вибудовування ціннісної пріоритетності батьківства (батьківство має займати вагоме місце в ціннісній ієрархії особистості); стимулювання позитивних особистісних очікувань батьківства (батьківство як процес збагачення життя позитивними почуттями від спілкування з дитиною (дітьми), продовження себе в дитині)); оволодіння основами сімейної психолого-педагогічної і репродуктивної культури (підведення учнів до усвідомлення, що без необхідних знань у галузі вікової психології та педагогіки не може відбуватися належне сімейне виховання);

спрямування на утвердження гендерної рівності (здійснення батьківства в сучасній сім'ї має відбуватися на ґрунті егалітарності, тобто дотримання рівних прав та обов'язків обох членів подружжя, зокрема у тих сферах, що стосуються догляду та виховання дітей (Шахрай, 2020: 161).

До висвітлення питань формування усвідомленого ставлення до батьківства у здобувачів професійно-технічної освіти звертається у своєму дисертаційному дослідженні К. Федюшкіна. Дослідниця визначила основні якості якими мають володіти батьки для успішного виховання дитини: позитивне ставлення до себе як до батька/матері; безкорислива, безумовна любов до дитини; прояв турботи та піклування про дитину, задоволення її найважливіших потреб; прагнення до встановлення емоційного контакту з малюком; постійне пізнання та вивчення особистості дитини; єдність та узгодженість поглядів батьків щодо обов'язків по відношенню до дитини та здійсненій виховний вплив на неї; гнучкість поведінки у взаємостосунках як з дитиною, так і з чоловіком (дружиною); оптимальний рівень психолого-педагогічної культури батьків (Федюшкіна, 2020: 5). Слід зазначити, що К. Федюшкіною розроблено та апробовано структурно-функціональну модель усвідомленого ставлення до батьківства у здобувачок професійно-технічної освіти, яка охоплює смисловий (мета, завдання, методологічні підходи, принципи); змістовний (програма формування усвідомленого ставлення до батьківства у здобувачок професійно-технічної освіти «Світ батьківства: у гармонії та злагоді»); операційний (форми, методи і засоби роботи; результативний блоки (Федюшкіна, 2020: 186).

Питанням формування готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти присвячено дослідження С. Красіна. Науковець обґрунтував педагогічні умови формування готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти, а саме:

- організація цілеспрямованої підготовки викладачів закладів вищої освіти до формування готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти;

- створення й реалізація на практиці науково-методичного забезпечення формування готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти;

- спонукання студентів до здійснення системного самовиховання у вказаному напрямі (Красін, 2020: 190–191).

До висвітлення питань формування готовності до відповідального батьківства у старшокласників інтернатних закладів звертається Л. Канішевська.

Дослідниця визначила специфіку формування готовності до відповідального батьківства у старшокласників інтернатних закладів: особливості контингенту вихованців (соціальне сирітство; наявність деприваційного синдрому); зростання поза межами сімейного середовища; негативний вплив інтернатних закладів на психічний, соціальний розвиток учнів (заорганізованість життєдіяльності вихованців, відсутність індивідуального підходу до дитини); необізнаність у питаннях сексуальної культури; недостатнє використання потенційних можливостей позаурочної діяльності у контексті зазначеної проблеми (Канішевська, 2022: 247).

Досліджуючи проблему девіантного материнства, О. Новікова, В. Зенцова схарактеризували особливості жінок, схильних до проявів девіантного материнства, серед яких: 1) ігнорування симптомів вагітності; 2) відсутність емоційної близькості з малюком; 3) байдужість матері до дитини; 4) відсутність навичок та бажання забезпечити сприятливі для повноцінного розвитку дитини умови; 5) нерозуміння матір'ю психологічних особливостей дитини на різних етапах її розвитку; 6) агресивні реакції по відношенню до дитини, які спричиняють фізичний та психологічний дискомфорт, у поєднанні з проявом негативних емоцій та почуттів; 7) негативний емоційний настрій, пов'язаний з думками про дитину; 8) формальне виконання материнських функцій без належної емоційної підтримки; 9) несприйняття себе в ролі матері (Новікова & Зенцова, 2013: 58–60). Отже, прояв матерями девіантних форм поведінки по відношенню до дитини є причиною порушення нормального розвитку малюка.

Вивчаючи проблему раннього материнства, О. Бацилева стверджує, що вагітність у ранньому віці є результатом порушеного, інфантильного формування материнської сфери, що пов'язано з відсутністю позитивного комунікативного досвіду між матір'ю та дочкою. Неповнолітні матері стикаються з комплексом проблем, серед яких: осуд і негативне ставлення найближчого оточення, неможливість продовження навчання; пригнічений емоційний стан дівчини, розчарованість; нестабільний психологічний материнський статус (Бацилева, 2010: 48–50).

Цінним для нашого дослідження є визначені О. Тіунової суб'єктивні та об'єктивні чинники щодо психологічної готовності дівчат юнацького віку до материнства. Суб'єктивні чинники базуються на індивідуально-психологічних особливостях молодшої людини та охоплюють: вік (сприятливий для сімейного життя та народження дитини), темперамент та характер (відношення людини до своїх обов'язків, інших людей та до себе), мотива-

ція, рівень освіченості, шлюбно-сімейні домагання (вимоги, очікування, бажання, надії стосовно свого майбутнього шлюбу і сім'ї), соціальна зрілість (засвоєння зразкових норм сімейно-шлюбного життя, що визначають спрямованість і характер взаємодії в майбутньому шлюбі. Об'єктивні чинники: омолодження шлюбів, недостатня економічна і соціальна захищеність, загальне послаблення моральних норм у суспільстві, поширення нетрадиційних форм шлюбу (Тіунова, 2008: 90).

Науковець Т. Левицька до чинників, що впливають на розвиток готовності до усвідомленого батьківства відносить: вплив суспільної думки, широкі можливості для вибору шлюбного партнера, бажання батьків не пропустити вигідну кандидатуру для шлюбу дитини; стан матеріального благополуччя (здатність матеріально забезпечити сім'ю, наявність житла) (Левицька, 2007: 231–233).

Досліджуючи проблему формування готовності до відповідального батьківства у старшокласників, В. Шахрай, Л. Канішевська, Л. Гончар, Р. Малиношевський розробили та апробували факультативний курс для старшокласників «Підготовка старшокласників до відповідального батьківства» («Я майбутній батько (майбутня матір»). Програма факультативного курсу містить 11 тем, серед яких: «Роль сім'ї і батьківства у становленні особистості», «Репродуктивне здоров'я молодих людей як майбутніх батьків», «Сімейне виховання немовлят і дітей раннього віку (до 3-х років)», «Сімейне виховання дитини дошкільного віку (3–6 років)», «Підготовка дівчат до материнства», «Підготовка юнаків-старшокласників до відповідального батьківства» тощо. (Шахрай, Гончар, Канішевська, & Малиношевський, 2022: 172). Науковцями теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування готовності до відповідального батьківства у старшокласників: розробка і впровадження у позаурочну діяльність факультативного курсу «Підготовка старшокласників до відповідального батьківства» («Я майбутній батько (майбутня матір»); використання потенційних можливостей позаурочної діяльності у контексті проблеми формування готовності до відповідального батьківства у старшокласників; організація і проведення занять для педагогів «Формуємо готовність до відповідального батьківства у старшокласників (Шахрай, Гончар, Канішевська, & Малиношевський, 2022: 173).

Значні виховні можливості щодо формування готовності до усвідомленого материнства у старшокласниць має позаурочна діяльність.

Позаурочна діяльність – це організовані й цілеспрямовані заняття, які проводяться у вільний

від освітнього процесу час для розширення знань, умінь і навичок, розвитку самостійності, індивідуальних здібностей і нахилів учнів, а також їхніх інтересів і збагачення корисного відпочинку (Кобзар, & Постовойтов, 1997: 22).

У процесі позаурочної діяльності з'являється можливість для: створення освітнього середовища, спрямованого на формування у старшокласниць готовності до усвідомленого материнства; систематичної діагностики рівнів готовності до усвідомленого материнства у дівчат-старшокласниць; використання різноманітних форм і методів формування у старшокласниць готовності до усвідомленого материнства (Багінська, 2023: 214).

Визначено чинники, що ускладнюють залучення старшокласниць до позаурочної діяльності з формування готовності до усвідомленого материнства, а саме: використання неефективних форм і методів виховання; перетворення позаурочної діяльності на епізодичні заходи розважального характеру; інформаційне просвітництво; недостатнє використання можливостей позаурочної діяльності в контексті зазначеної проблеми (Шелест, 2020: 68); відсутність змістового та методичного забезпечення процесу формування готовності до усвідомленого материнства.

Висновки. Шляхами формування у дівчат-старшокласниць готовності до усвідомленого материнства у позаурочній діяльності є:

- розширення знань старшокласниць про материнство; правові засади усвідомленого материнства;
- розроблення змісту, форм і методів формування у старшокласниць готовності до усвідомленого материнства;
- застосування різноманітних прийомів (обмін думками), рефлексивні, емпатійні, діалогічні);
- розроблення та апробація методичних рекомендацій «Формування у старшокласниць готовності до усвідомленого материнства у позаурочній діяльності»;
- формування у дівчат культури репродуктивного здоров'я;
- проведення занять з педагогами щодо формування готовності старшокласниць до усвідомленого материнства;
- проведення занять з батьками із зазначеної проблеми.

Подальшого вивчення потребують такі питання: вивчення стану готовності старшокласниць до усвідомленого материнства; теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування готовності до усвідомленого материнства у дівчат-старшокласниць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багінська А. Т. Теоретичні аспекти проблеми формування готовності до усвідомленого материнства у старшокласниць. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 2023, Вип. 62. Т. 1. С. 239–244.
2. Багінська А. Формування у старшокласниць готовності до усвідомленого материнства у позаурочній діяльності. *Proceedings of 2nd International Scientific and Practical Conference Modern directions and movements in Science*. Luxembourg, 16-18.04.2023. № 150. С. 213–217.
3. Бацилєва О. В. Девіантне материнство як варіант порушення репродуктивної поведінки. *Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. Кам'янець-Подільський: Аксиома, 2010. Вип. 8. С. 48–57.
4. Канішевська Л. В. Формування готовності до відповідального батьківства у старшокласників інтернатних закладів. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 2022. Вип. 49. Т. 1, С. 243–248.
5. Кобзар Б. С., Постовойтов Є. П. Специфіка позаурочної виховної роботи з учнями шкіл-інтернатів для дітей-сиріт, та дітей, які залишилися без піклування батьків. К. : Стилос, 1997. 311 с.
6. Кравець В. П. Теорія і практика підготовки учнівської молоді до сімейного життя: дис. ... д-ра пед. наук. Тернопіль, 1997. 386 с.
7. Красін С. А. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 24. Т. 2. С. 188–191.
8. Левицька Т. Л. Фактори, що впливають на розвиток психологічної готовності до материнства. *Збірник наукових праць № 40 Ч. II. Хмельницький: НАДПСУ*, 2007. С. 231–234.
9. Новікова О. В., Зенцова В. С. Глибинні детермінанти девіантного материнства. *Практична психологія та соціальна робота*, 2013, № 11. С. 58–63.
10. Тіунова О. В. Психологічні умови формування відповідального ставлення до материнства у дівчат старшого шкільного віку: дис. ... канд. психол. наук. Тернопіль, 2008. 280 с.
11. Федюшкіна К. А. Формування усвідомленого ставлення до батьківства у здобувачів професійно-технічної освіти: дис. ... канд. пед. наук. Київ. 2020. 315 с.
12. Шахрай В. М., Гончар Л. В., Канішевська Л. В., Малиношевський Р. В. Формування готовності старшокласників до відповідального батьківства: теорія і практика: монографія. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 169 с.
13. Шахрай В. М. Актуальність проблеми формування готовності старшокласників до відповідального батьківства. *Удосконалення виховного процесу в закладах освіти як основа соціокультурного зростання дітей та молоді* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Біла Церква, 29 травня 2020 р.). Біла Церква : КНЗ КОР «КОІПОПК», 2020. С. 159–164.
14. Шелест Н. А. Формування ціннісного ставлення до створення сім'ї у студентів аграрних коледжів у позааудиторній діяльності: дис. ... канд. пед. наук, Умань, 2019. 288 с.

REFERENCES

1. Bahinska A. T. Teoretychni aspekty problemy formuvannia hotovnosti do usvidomlenoho materynstva u starshoklasnyts. [Theoretical aspects of the problem of forming readiness for conscious motherhood in senior schoolgirls]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho univertsytetu imeni Ivana Franka*, 2023, Vyp. 62. T. 1. S. 239–244. [in Ukrainian].
2. Bahinska A. Formuvannia u starshoklasnyts hotovnosti do usvidomlenoho materynstva u pozaurochnii diialnosti. [Formation of high school students' readiness for conscious motherhood in extracurricular activities]. *Proceedings of 2nd International Scientific and Practical Conference Modern directions and movements in Science*. Luxembourg, 16–18.04.2023. № 150. S. 213–217. [in Ukrainian].
3. Batsylieva O. V. Deviantne materynstvo yak variant porushennia reprodaktyvnoi povedinky. [Deviant motherhood as a variant of reproductive behaviour disorder]. *Problemy suchasnoi psykholohii: zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podil'skoho natsionalnoho univertsytetu im. I. Ohienka, Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuksa APN Ukrainy*. Kamianets-Podil'skyi: Aksioma, 2010. Vyp. 8. S. 48–57. [in Ukrainian].
4. Kanishevska L. V. Formuvannia hotovnosti do vidpovidalnoho batkivstva u starshoklasnykiv internatnykh zakladiv. [Formation of readiness for responsible parenthood in senior pupils of boarding schools]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho univertsytetu imeni Ivana Franka*, 2022. Vyp. 49. T. 1, S. 243–248. [in Ukrainian].
5. Kobzar B. S., Postovoirov Ye. P. Spetsyfyka pozaurochnoi vykhovnoi roboty z uchniamy shkil-internativ dlia ditey-syryt, ta ditey, yaki zalyshylysia bez pikluvannia batkiv. [Specificity of extracurricular educational work with students of boarding schools for orphans and children left without parental care]. K. : Stylus, 1997. 311 s. [in Ukrainian].
6. Kravets V. P. Teoriia i praktyka pidhotovky uchnivskoi molodi do simeinoho zhyttia. [Theory and practice of preparing students for family life]. : dys. ... d-ra ped. nauk. Ternopil, 1997. 386 s. [in Ukrainian].
7. Krasin S. A. Teoretychne obgruntuвання pedagogichnykh umov formuvannia hotovnosti do usvidomlenoho batkivstva studentiv zakladiv vyshchoi osvity. [Theoretical substantiation of pedagogical conditions for the formation of readiness for conscious parenthood of students of higher education institutions]. *Innovatsiina pedahohika*. Vyp. 24. T. 2. S. 188–191. [in Ukrainian].

8. Levytska T. L. Faktory, shcho vplyvaiut na rozvytok psykholohichnoi hotovnosti do materynstva. [Factors influencing the development of psychological readiness for motherhood]. *Zbirnyk naukovykh prats* № 40 Ch. II. Khmelnytskyi: NADPSU, 2007. S. 231–234. [in Ukrainian].
9. Novikova O. V., Zentsova V. S. Hlybynni determinanty deviantnoho materynstva. [Deep determinants of deviant motherhood]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*, 2013, № 11. S. 58–63. [in Ukrainian].
10. Tiunova O. V. Psykholohichni umovy formuvannia vidpovidalnoho stavlennia do materynstva u divchat starshoho shkilnoho viku. [Psychological conditions for the formation of a responsible attitude to motherhood in senior school girls] : dys. ... kand. psychol. nauk. Ternopil, 2008. 280 s. [in Ukrainian].
11. Fediushkina K. A. Formuvannia usvidomlenoho stavlennia do batkivstva u здобувачів професійно-технічної освіти [Formation of a conscious attitude to parenthood in students of vocational education] : dys. ... kand. ped. nauk.. Kyiv. 2020. 315 s. [in Ukrainian].
12. Shakhrai V. M., Honchar L. V., Kanishevska L. V., Malynoshevskiy R. V. Formuvannia hotovnosti starshoklasnykiv do vidpovidalnoho batkivstva: teoriia i praktyka: monohrafiia. [Formation of high school students' readiness for responsible parenthood: theory and practice]. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD, 2022. 169 s. [in Ukrainian].
13. Shakhrai V. M. Aktualnist problemy formuvannia hotovnosti starshoklasnykiv do vidpovidalnoho batkivstva. [The urgency of the problem of forming the readiness of high school students for responsible parenthood]. *Udoskonalennia vykhovnoho protsesu v zakladakh osvity yak osnova sotsiokulturnoho zrostantia ditei ta molodi : materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii* (m. Bila Tserkva, 29 travnia 2020 r.). Bila Tserkva : KNZ KOR «КОІПОК», 2020.. S. 159–164. [in Ukrainian].
14. Shelest N. A. Formuvannia tsinnisnoho stavlennia do stvorennia simi u studentiv ahrarnykh koledzhiv u pozaaudytornii diialnosti [Formation of value attitude to family formation in students of agricultural colleges in extracurricular activities] : dys. ... kand. ped. nauk, Uman, 2019. 288 s. [in Ukrainian].

УДК 37.015.3:159.95

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-34>

Світлана БАДЕР,

orcid.org/0000-0002-9225-423X

доктор педагогічних наук, професор,

завідувачка кафедри дошкільної та початкової освіти

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) svetmira23@meta.ua

Марія ПОЧИНКОВА,

orcid.org/0000-0002-1383-7470

доктор педагогічних наук,

професор кафедри філологічних дисциплін

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) pochinkovam@gmail.com

Олена КАРАМАН,

orcid.org/0000-0002-8541-9972

доктор педагогічних наук, професор,

ректор

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) karaman.olena.lnu@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ЯК УМОВА ПРОТИДІЇ МЕНТАЛЬНІЙ ВІЙНІ¹

Стрімкі зміни у суспільстві на політичному та соціально-економічному підґрунті, повномасштабне вторгнення РФ на територію суверенної України, зумовлюють актуальність проблеми формування критичного мислення громадян, починаючи з дошкільної ланки освіти. Автори наголошують, що на етапі дошкільного дитинства стає можливим формування основи критичного мислення дитини.

Визначено й схарактеризовано сутність дефініції «критичне мислення особистості», що розуміється як тип мислення, що на основі поєднання логічних та рефлексивних навичок у процесі роботи з інформацією дозволяє робити аргументовані оцінки і висновки, приймати обґрунтовані рішення, створювати нові ідеї в умовах невизначеності крізь призму наявних ціннісно-сміслових орієнтацій людини. Своєю чергою, досліджено феномен «критичне мислення дошкільника», що у межах нашої розвідки потлумачено як: здатність дитини ставити питання, на елементарному рівні аналізувати отриману з різних джерел інформацію, робити висновки, висловлювати власну думку та добирати прості, але переконливі аргументи, виявляти активність і ініціативність під час обговорення проблем, спілкуватись з іншими, дотримуючись принципу діалогічності.

Досліджено психолого-педагогічні детермінанти формування основ критичного мислення дитини дошкільного віку, серед яких провідними є такі: стрімкий розвиток мисленнєвих процесів (поява суджень, міркувань, простих умовиводів), удосконалення психічних процесів (аналіз, синтез, узагальнення, здатність до порівняння й класифікації, уміння робити прості аргументовані висновки), природне прагнення до пізнання оточуючого світу, що виявляється у пізнавальній активності дошкільника.

Подано критерії сформованості основ критичного мислення дошкільника, визначено провідні принципи роботи з дітьми дошкільного віку під час формування у них такого типу мислення.

Ключові слова: *критичне мислення, критичне мислення дошкільника, формування основ критичного мислення дошкільника, ментальна війна, заклад дошкільної освіти.*

---

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за проектом 2021.01/002

Svitlana BADER,

orcid.org/0000-0002-9225-423X

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Preschool and Primary Education
Luhansk National University named after Taras Shevchenko
(Poltava, Ukraine) svetmira23@meta.ua

Maria POCHYNKOVA,

orcid.org/0000-0002-1383-7470

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor at the Department of Philological Disciplines
Luhansk National University named after Taras Shevchenko
(Poltava, Ukraine) pochinkovam@gmail.com

Olena KARAMAN,

orcid.org/0000-0002-8541-9972

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Rector
Luhansk National University named after Taras Shevchenko
(Poltava, Ukraine) karaman.olenalnu@gmail.com

FORMATION THE BASIC OF CRITICAL THINKING OF PRESCHOOLERS AS A CONDITION FOR COUNTERACTION MENTAL WAR

Rapid changes in society on a political and socio-economic basis, the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of sovereign Ukraine, determine the urgency of the problem of forming critical thinking of citizens, starting from the preschool level of education. The authors emphasize that at the stage of preschool childhood, it becomes possible to form the basis of a child's critical thinking.

The essence of the definition of «critical thinking of an individual» is defined and characterized, which is understood as a type of thinking that, based on a combination of logical and reflective skills in the process of working with information, allows you to make reasoned assessments and conclusions, make informed decisions, and create new ideas in conditions of uncertainty through the prism of existing value-meaning orientations of a person. In turn, the phenomenon «critical thinking of a preschooler» was investigated, which, within the scope of our investigation, was interpreted as: the child's ability to ask questions, analyze information received from various sources at an elementary level, draw conclusions, express his own opinion and select simple but convincing arguments, show activity and initiative when discussing problems, communicate with others, adhering to the principle of dialogue.

The psychological-pedagogical determinants of the formation of the foundations of critical thinking of a preschool-aged child have been studied, among which the following are the leading ones: the rapid development of thought processes (the appearance of judgments, reasoning, simple conclusions), the improvement of mental processes (analysis, synthesis, generalization, the ability to compare and classify, the ability draw simple reasoned conclusions), a natural desire to learn about the surrounding world, which is manifested in the cognitive activity of a preschooler.

The criteria for the formation of the foundations of critical thinking of a preschooler are presented, the leading principles of working with preschool children during the formation of this type of thinking are defined.

Key words: critical thinking, critical thinking of a preschooler, formation of the foundations of critical thinking of a preschooler, mental war, preschool education institution.

Повномасштабна війна, яку розпочала країна-агресор проти суверенної й незалежної України, що має стародавню історію, автентичні традиції та мову, негативно вплинула на всі сфери життя населення як-то: політичну, соціальну, економічну тощо. Вже близько двох років українці проживають в умовах психологічної напруги, страху за своє життя та життя й здоров'я своїх близьких, не маючи впевненості у майбутньому. Звісно, така ситуація провокує розгубленість, переорієнтацію цінностей та смислів життя більшості населення у бік більш прагматичних, що сфокусовані на виживанні, безпеці, матеріальній стабільності.

За таких невизначених умов у перманентному стресі знаходяться як дорослі, такі і діти. Зазначимо, що з психологічної точки зору діти дошкільного віку страждають від наслідків війни не менше, адже підростаюча особистість вже чітко розуміє, що відбуваються негативні зміни у зовнішньому середовищі та у поведінці батьків. Саме тому, першочерговим завданням сьогодення є формування критичного мислення громадян, починаючи з дошкільного дитинства, що надасть можливість адекватно оцінювати ситуацію, виокремлювати правдиву інформацію від фейкової, зберігаючи своє ментальне здоров'я та підтримувати емоційний баланс.

Проблема формування критичного мислення особистості активно досліджується зарубіжними (Т. Bartell, J. Dewey, L. Elder, M. Lipman, C. Meredith, R. W. Paul, K. Popper, J. L. Steele, Ch. Temple, D. Halpern, A. Fisher та ін.) й вітчизняними вченими (Є. Архіпова, В. Кремень, О. Пометун, М. Починкова, Г. Соріна, С. Терно, О. Тягло, Г. Ущиповська, В. Ягоднікова та ін.).

Концептуальним засадам визначення якостей критично мислячої особистості приділено увагу в роботах зарубіжних філософів, педагогів і психологів (Дж. Браус, Д. Вуд, Д. Дьюї, А. Кроуфорд, М. Ліпман, Д. Макінстер, С. Метьюз, Р. Пол, В. Саулія, В. Самнер, Л. Спесер, П. Фачіоне, Д. Халперн, У. Х'юїт, Дж. Чейфі та ін.).

Проблему формування основ критичного мислення дошкільників та критичності як риси мислення на етапі дошкільного дитинства вивчають: І. Дяченко, К. Крутій, І. Кузьменко, О. Мельниченко, О. Нікітіна, О. Низовська, Ю. Семеняко, Г. Цветкова та ін.

Натомість, мало хто говорить про специфіку формування основ критичного мислення дошкільників, методики та технології розвитку такого типу мислення в умовах воєнного стану в країні, коли означена проблема набуває максимальної актуальності, а її розв'язання на теоретико-практичному рівні стане запорукою ментального здоров'я нації.

Отже, **метою** статті є теоретичне дослідження проблеми формування основ критичного мислення у дітей старшого дошкільного віку як важливої умови протидії інформаційній війні.

Перш за все, звернемось до провідного поняття – «критичне мислення особистості», яке сьогодні досліджується у межах трьох підходів: когнітивного, ціннісного, технологічного.

Представники когнітивного підходу (Є. Архіпова, О. Ковалевська, М. Починкова) розглядають критичне мислення як тип мислення, або його специфічну рису (критичність), що сприяє ефективній обробці інформації на основі критичного аналізу, самостійності, рефлексійності та осмисленості.

У межах технологічного підходу (С. Бадер, Ж. Давидова, Д. Кластер, М. Починкова, В. Ягоднікова) критичне мислення розуміється як педагогічна технологія, що являє собою сукупність методів та засобів формування даного типу мислення на основі діалогічного типу взаємодії між учасниками освітнього процесу.

Ціннісний підхід (С. Бадер, Ж. Давидова) виокремився не так давно, натомість, він доповнює та розширює два попередні підходи, оскільки будь-

який тип мислення напряму корелює з системою ціннісно-сміслових орієнтацій особистості, і, навпаки, від провідних цінностей, визнаних особистістю як важливих, залежить вектор критичного осмислення інформації.

У межах нашої розвідки сутність дефініції «критичне мислення особистості» визначається у такий спосіб – це тип мислення, що на основі поєднання логічних та рефлексивних навичок у процесі роботи з інформацією дозволяє робити аргументовані оцінки і висновки, приймати обґрунтовані рішення, створювати нові ідеї в умовах невизначеності крізь призму наявних ціннісно-сміслових орієнтацій людини.

Очевидно, що на етапі дошкільня неможливо у повній мірі сформувані критичне дитини, оскільки чимало психічних процесів знаходяться у стадії становлення та розвитку. Натомість, маємо можливість говорити про формування основ критичного мислення у дітей віком від трьох до шести-семи років. Зупинимось на цьому більш детально.

Так, у нормативно-правових документах у галузі дошкільної освіти визначено провідну її мету, а саме: забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; формування моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду (ЗУ «Про дошкільну освіту»).

Відповідно, у Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку (2020) провідні завдання дошкільної освіти подано через: «особистісне зростання дитини, набуття вікової зрілості в різних видах дитячої діяльності, формування базових компетентностей, важливих для подальшого розвитку на наступних рівнях освіти, зокрема: комунікації, навичок командної роботи, креативності, критичного мислення тощо» (Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку, 2020).

У Базовому компоненті дошкільної освіти (2021) також наголошено, що дошкільник має оволодіти різними видами компетентностей на основі розвинутого логічного мислення, здатності встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, розв'язувати дослідницькі завдання тощо (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021).

Тож бачимо, що сучасна нормативно-правова база в галузі дошкільної освіти декларує важливість формування основ критичного мислення дитини дошкільного віку задля успішного продовження цього процесу на наступних вікових етапах, зокрема у початковій ланці освіти. Нині ідею розвитку продуктивного, дивергентного та

критичного мислення дошкільників покладено в основу таких освітніх програм як: «Дошкільнятам – освіту для сталого розвитку» (Н. Гавриш, О. Пометун, 2014), «Впевнений старт» (Н. Гавриш, Т. Піроженко, О. Хартман, 2017), «STREAM-освіта або Стежинки у Всесвіт» (К. Крутій) тощо.

Зупинимось на психолого-педагогічних детермінантах формування критичності мислення на етапі дошкільного дитинства.

Відомо, що значні зміни відбуваються у *когнітивній сфері* дитини у віці від 3 до 6-7 років. Так, на цьому віковому етапі у дитини присутнє природне прагнення до пізнання оточуючого світу, бажання опанувати дії з предметами, дізнатись на елементарному рівні про сутність тих чи тих процесів та явищ: «джерелом, підґрунтям пізнавальної активності малюка, що задає тон і швидкість становлення когнітивних та особистісних структур, творчої діяльності дитини виступає пізнавальна потреба, потреба у набутті нових знань, що є однією з найважливіших потреб, особливо у період становлення психіки, особистості малюка» (Біла, 2014). Саме пізнавальна потреба виступає важливою передумовою формування критичного мислення дошкільника, тож освітній процес у ЗДО має бути змодельовано у такий спосіб, коли дитина потрапляє у своєрідний «світ відкриттів» щодня. Нам імпонує думка Ю. Семеняко, яка вважає, що: «розвиток основ критичного мислення є необхідним елементом освітньої роботи в закладі дошкільної освіти. Це дає дітям можливість міркувати, класифікувати, оцінювати, критично аналізувати інформацію, робити висновки» (Семеняко, 2020).

Пошукова активність дошкільника сприяє стрімкому розвитку мислення. Дошкільник вже здатен розмірковувати про те, що не сприймає наочно тут і зараз. Слушною у цьому контексті є думка О. Нікітіної: «У свідомості дитини виникають схеми, моделі, вона здатна узагальнювати та аналізувати інформацію, яку отримує із зовнішнього середовища» (Нікітіна, 2020). Дошкільник може оперувати образами та уявленнями, що дозволяє мислити поза ситуацією та практичними діями з предметами. Отже, говоримо про становлення абстрактного й логічного мислення, поряд з уже розвинутим наочно-образним.

Мислення розвивається в тісному взаємозв'язку з мовленням, що сприяє виникненню міркувань, суджень, планування на елементарному рівні (Дуткевич, 2012, с. 221). Міркування дитини розпочинаються із запитань, що свідчить про проблемність мислення, адже підростаюча особистість прагне осягнути закони буття на елементарному рівні. Власне, у цьому і вбачаємо важливий аспект становлення критичності мислення.

Тарасенко Ю. зазначає, що на етапі старшого дошкільного віку активного розвитку набувають всі розумові операції, діти можуть висловлювати проблемні судження, пояснювати причини тих чи тих явищ, відслідковувати прості причинно-наслідкові зв'язки. Старший дошкільник чітко усвідомлює, що різні події можуть бути наслідком попередніх (Тарасенко, 2008).

Отже, мислення поступово набуває рис системності та критичності, а дитина старшого дошкільного віку пробує будувати власні теорії, намагаючись самостійно сформулювати проблемне питання, знайти відповідь на нього, розмірковуючи вголос, висуває декілька варіантів рішення проблеми, подає аргументовані висновки (Дуткевич, 2012). О. Низовська також додає, що на етапі старшого дошкільного віку мислення дитини набуває таких характеристик, як: широта, глибина, системність, гнучкість та швидкість (Низовська, 2020, с. 123). Саме ці характеристики мислення є важливими для формування критичного мислення.

Таким чином, формування основ критичного мислення у дошкільника є цілком логічним завданням освітнього процесу ЗДО. Навчившись міркувати, аналізувати, порівнювати, знаходити відсутні аргументи, проблемні моменти, дошкільник учиться мислити самостійно, розвивається логічне й дедуктивне мислення, що стане підґрунтям для подальшого формування критичного мислення.

Стрімко розвивається й *емоційно-вольова сфера* дитини дошкільного віку. На цьому віковому проміжку підростаюча особистість удосконалює здатність керувати власними емоціями, підпорядковуючи їх моральним імперативам «можна» / «не можна», «добре» / «погано», а також суспільно важливим потребам, що виявляється через норму – «треба». Тож, емоції стають більш керованими, дитина старшого дошкільного віку вже може певний час зосередитися на виконанні конкретного завдання (у ігровій, продуктивній, трудовій діяльності), у тому числі, і в команді. Це відкриває простір для основ формування критичного мислення дошкільників у різних видах діяльності за допомогою інтерактивних вправ, про що мова піде далі.

Зауважимо, що вольові та мовленнєві процеси також взаємозумовлені: «...довільність мовленнєвого спілкування дозволяє дитині влучно відповідати на запитання..., самому ставити такі запитання, будувати своє мовлення відповідно поставленим дорослим задачам» (Дудкевич, 2012, с. 264). Відповідно, це сприяє зосередженню дитини над конкретним питанням та продукуванням ідей щодо його вирішення. З удосконален-

ням вольових процесів відбувається становлення самостійності дошкільника не лише у поведінці, а й у власних судженнях, що сприяє формуванню критичності мислення.

Суттєві зміни відбуваються у становленні *особистісної сфери* дитини дошкільного віку. Так, на цьому віковому етапі розвиток самосвідомості особистості сягає того рівня, коли дитина вже усвідомлює себе активним діячем (суб'єктом діяльності та спілкування). Включення в різні види діяльності з однолітками та дорослими дозволяють дитині усвідомити свою відособленість, відносну незалежність, що також сприяє продукуванню самостійних суджень, удосконалюється вміння відстоювати власну думку.

Не менш важливою передумовою формування основ критичного мислення дошкільника є становлення його самооцінки, яка формується, здебільшого, на основі суджень близьких дорослих та однолітків, з якими дитина взаємодіє. Адекватна самооцінка сприятиме розумінню власної цінності, і навіть у разі негативної оцінки з боку іншого дорослого, старший дошкільник здатен відстоювати власні кордони та критично ставитись до думок оточуючих. Тож, ще раз переконаємось у важливості критичного мислення на всіх вікових етапах становлення особистості.

Резюмуючи, відзначимо, що психолого-педагогічними передумовами становлення критичності мислення на етапі дошкільного дитинства є: стрімкий розвиток мисленнєвих процесів й мовлення (поява суджень, міркувань, простих умовиводів), удосконалення психічних процесів (аналіз, синтез, узагальнення, здатність до порівняння й класифікації, уміння робити прості аргументовані висновки), природне прагнення до пізнання оточуючого світу, що виявляється у пізнавальній активності дошкільника; удосконаленні емоційно-вольових якостей дитини.

Логіка наукового пошуку передбачає аналіз наукових доробок, де схарактеризовано сутність поняття «критичне мислення дошкільника» та показники його сформованості. Так, О. Низовська визначає сутність означеного поняття у такий спосіб: «складний мислительний процес, що починається з отримання дитиною інформації ззовні, переходить до чіткого формування власного ставлення до питання, проблеми, завершується прийняттям самостійно обміркованого рішення» (Низовська, 2020, с. 123).

І. Кузьменко зазначає, що саме критичність мислення на етапі дошкільця – це те інтегральне утворення, що закладає фундамент усього інтелектуального розвитку особистості у подальшому

(Кузьменко, 2023). Сутність досліджуваної категорії учена визначає як «прояв дитячої допитливості, вироблення власної точки зору з певного питання, здатність відстоювати її логічними доводами, а також використання дослідницьких методів» (Кузьменко, 2020, с. 270).

На думку О. Мельниченко, І. Дяченко, навчити дошкільника мислити критично означає «навчити коректно поставити питання, спрямувати увагу на проблему, навчити роботи висновки та знаходити рішення, для того, щоб кожна дитина могла розвинути свої творчі можливості, під розумним керівництвом з боку вихователя та батьків (Мельниченко, Дяченко, 2020, с. 219).

Г. Цветкова, М. Зулінська виокремлюють показники сформованості критичного мислення особистості дитини дошкільного віку, а саме: здатність до аналізу й синтезу; вміння робити елементарні висновки; здатність виходити з проблемної ситуації; приймати власні рішення; високий рівень пізнавальної активності; швидкий темп мислення; спрямованість на певну мету діяльності тощо (Зулінська, Цветкова, 2021).

Таким чином, можемо констатувати, що критичне мислення на етапі дошкільного віку виявляється через здатність дитини виявляти допитливість, висловлювати власну точку зору, обґрунтовуючи її елементарними аргументами, здатність робити висновки, брати участь у діалогах.

У межах нашої розвідки визначаємо сутність поняття «критичне мислення дошкільника» як *здатність дитини ставити питання, на елементарному рівні аналізувати отриману з різних джерел інформацію, робити висновки, висловлювати власну думку та добирати прості, але переконливі аргументи, виявляти активність і ініціативність під час обговорення проблем, спілкуватись з іншими, дотримуючись принципу діалогічності.*

Кузьменко І. визначає провідні принципи формування критичного мислення дошкільників, а саме:

- орієнтація на формування компетентної особистості, що передбачає формування у дітей дошкільного віку не лише знань, а й практичних умінь щодо елементарної роботи з інформацією;
- принцип пріоритету досвіду, тобто активне залучення дошкільників до обговорення різних проблем, висловлювання власної думки, формування умінь добирати аргументи;
- принцип діалогізму, коли дитина дошкільного віку в освітньому процесі залучається до обміну думками, мовленнєвої взаємодії з урахуванням думки кожного учасника;

– принцип свободи – можливість вибору, доведення власної точки зору з боку дошкільника;

– принцип співіснування й співрозвитку, коли дорослий апіорі визнає унікальність періоду дошкільного дитинства, створює максимум можливостей для розвитку дитини, розвиваючись поряд нею також;

– принцип прийняття – сприймання дитини дошкільного віку такою, якою вона є без оцінок (Кузьменко, 2023).

Уважаємо, що до означених принципів роботи з дошкільниками у процесі формування у них критичного мислення варто додати такі:

– принцип суб'єктності дошкільника – коли він визнається повноправним учасником освітнього процесу, відчуває свою гідність та повагу до його думки;

– принцип аксіологізації освітнього середовища ЗДО, де Дитина, дитинство та його унікальність визнаються всіма суб'єктами як найважливіші цінності;

– принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії всіх учасників освітнього процесу, адже лише в демократичному середовищі дитина відчуває свою значимість, учиться не боятися висловлювати власну точку зору, свої припущення, надавати аргументи тощо.

О. Низовська виокремлює низку правил у формуванні основ критичного мислення старших дошкільників, зокрема: постійно ставити питання дитині та спонукати до спостережень, користуватись прийомом «Звідки ти це знаєш?», разом дитиною обговорювати дібрані нею аргументи, вчити, що інформація не обов'язково вірна, а отже, «інформація не є істина»; вчити поважати думку інших тощо (Низовська, 2020, с. 125–126). Дяченко І., Мельниченко О. додають такі методичні поради вихователям для формування основ критичного мислення дошкільників: заохочувати нестандартне мислення та нетрадиційні підходи до вирішення проблем; підтримувати прагнення дошкільника знайти інформацію; допомагати дитині висувати гіпотезу, припущення, але не розв'язувати проблему за дитину; допомагати підвищувати самооцінку дитини та укріпити віру

у власні сили; забезпечити всебічні можливості для гри (Мельниченко, Дяченко, 2020, с. 219).

Своєю чергою, І. Кузьменко пропонує використовувати такі методи розвитку критичного мислення дошкільників: ейдетика, едьютейнмент, скрайбінг, теорія розв'язання винахідницьких завдань, STEM, а також методи, що належать, власне, технології формування критичного мислення (Кузьменко, 2020). Звісно, авторка не заперечує гру як засіб формування рис критичності мислення: «гра є ефективним засобом розвитку дитини, її когнітивних процесів, виробляє навички самостійного мислення, вміння користуватися набутим досвідом в подібних і нових ситуаціях, але лише за умови систематичного комплексного застосування» (Кузьменко, 2021, с. 205). До означеного переліку Дяченко І., Мельниченко О. додають ситуативно-ігрові вправи (Мельниченко, Дяченко, 2020).

У наших попередніх розвідках ми вже обґрунтовували технологію формування критичного мислення громадян у її єдності з формами, методами та прийомами дій. Зазначимо, що на етапі старшого дошкільного віку ефективними стануть такі методи формування основ критичного мислення дітей: «Кошик ідей», «Товсті і тонкі відповіді», «Вірні і невірні твердження», «Карикатурні таблиці», «Шість капелюшок», «Кластер», «Асоціативний кущ», «Кубик Блюма», «Логічні ланцюжки» тощо.

Таким чином, формування основ критичного мислення дошкільника є однією з пріоритетних задач сучасної освіти. Здатність критично сприймати інформацію та аналізувати її, робити елементарні аргументовані висновки стане запорукою успішного формування критичного мислення особистості на подальших вікових етапах. Своєю чергою, це дозволить вже з дитинства формувати світогляд українця-громадянина, патріота, спроможного до розбудови громадянського суспільства в незалежній, суверенній, цілісній Україні з одного боку, з іншого – сприятиме ефективній протидії ментальній гібридній війні з боку держави-агресора.

Перспективи подальшого наукового пошуку вбачаємо в науковому обґрунтуванні технології формування критичного мислення громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти. 2021. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilynnoi%20osvity.pdf
2. Біла І. Пізнавальна активність як вектор творчості. *Актуальні проблеми психології*. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2014. Вип. 10. Т. 4. С. 4–18.
3. Гарасимів Я. Формування готовності у майбутніх вихователів до розвитку критичного мислення дошкільників. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2022. Вип. 37. С. 46–55.
4. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
5. Закон України «Про дошкільну освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>

6. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку / Національна академія педагогічних наук України. К. : ФОРМ Ференець В. Б., 2020. 44 с. URL : http://tvogovt.zp.ua/sites/default/files/konceptsiya_osvity_ditey_rannogo_ta_doshki_lnogo_viku_vid_09_07_2020.pdf
7. Кузьменко І. А. Особливості формування основ критичного мислення у дітей старшого дошкільного віку. *Педагогіка і психологія постмодернізму: цінності, компетентності, діджиталізація : колективна монографія / за наук. ред. проф. Цветкової Ганни – Аерзен : Heilberg IT Solutions UG (haftungsbeschränkt) interging Verlag, 2021. 504 с.*
8. Кузьменко І. А. Формування критичного мислення дітей старшого дошкільного віку: методологічні підходи та принципи. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. №5. С. 401–415.
9. Кузьменко І. А. Формування основ критичного мислення старших дошкільників: теоретичний аналіз проблеми. *Психологічний і педагогічний дискурс: наукові записки вчених : збірник матеріалів конференції*, 2020. С. 269–271.
10. Кузьменко І. А., Цветкова Г. Г. Педагогічні маркери формування основ критичного мислення в дітей старшого дошкільного віку. *Гілея*. Спецвипуск. 2022. С. 86–88.
11. Мельниченко О., Дяченко І. Розвиток елементарних основ критичного мислення дітей старшого дошкільного віку. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації*. 2020. С. 216–219.
12. Низовська О. В. Діяльнісний підхід у розвитку критичного мислення дошкільників. *Інноваційні технології в дошкільній освіті : збірник наукових статей за матеріалами III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. 2020. С. 118–127.
13. Нікітіна О. О. Розвиток критичного мислення старших дошкільників на заняттях з логіко-математичного розвитку. *III Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Компетентнісне спрямування дошкільної та початкової освіти в умовах нової української школи»*, 2020. Київ. URL : <https://conf.kubg.edu.ua/index.php/courses/ksdpounush/paper/viewFile/365/361>
14. Семеняко Ю. Б. Критичне мислення як базова компетенція дитини дошкільного віку. *Le tendenze e modelli di sviluppo della ricerche scientifici*. Томо 2. 13 marzo 2020. Roma, Italia. P. 97–10.
15. Семеняко Ю. Б. Практичні аспекти розвитку критичного мислення у дітей дошкільного віку. *Scientific method: reality and future trends of researching*. 2023. С. 185–187.
16. Тарасенко Ю. Розвиток мислення та його психологічні властивості у дошкільників. *Актуальні проблеми дошкільної освіти : зб. наук. пр. Чернів. нац. ун-ту ім. Юрія Федьковича. Чернівці : Рута, 2008. Вип. 387. С. 177–181.*

REFERENCES

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [Basic component of preschool education]. 2021. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].
2. Bila I. (2014). Piznavalna aktyvnist yak vektor tvorchosti [Cognitive activity as a vector of creativity]. *Aktualni problemy psykholohii*. Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. 2014. Vyp. 10. T. 4. S. 4–18. [in Ukrainian].
3. Harasymiv Ya. (2022). Formuvannya hotovnosti u maibutnikh vykhovateliv do rozvytku krytychnoho myslennia doshkilnykiv [Formation of readiness of future teachers for the development of critical thinking of preschoolers]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya pedahohichna*. Vyp. 37. S. 46–55. [in Ukrainian].
4. Dutkevych T. V. (2012). Dytiacha psykholohiia [Child psychology]. Navch. posib. K. : Tsentr uchbovoi literatury. 424 s. [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro doshkilnu osvitu» [Law of Ukraine "On Preschool Education"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>. [in Ukrainian].
6. Kontsepsiia osvity ditei rannoho ta doshkilnoho viku (2020). [Concept of education of early and preschool children] / Natsionalna akademiiia pedahohichnykh nauk Ukrainy. K. : FOP Ferenets V. B. 44 s. URL : http://tvogovt.zp.ua/sites/default/files/konceptsiya_osvity_ditey_rannogo_ta_doshki_lnogo_viku_vid_09_07_2020.pdf. [in Ukrainian].
7. Kuzmenko I. A. (2021). Osoblyvosti formuvannya osnov krytychnoho myslennia u ditei starshoho doshkilnoho viku [Peculiarities of the formation of the foundations of critical thinking in children of older preschool age]. *Pedahohika i psykholohiia postmodernizmu: tsinnosti, kompetentnosti, didzhytalizatsiia : kolektyvna monohrafiia / za nauk. red. prof. Tsvietkovoioi Hanny – Аерзен : Heilberg IT Solutions UG (haftungsbeschränkt) interging Verlag, 504 s.*
8. Kuzmenko I. A. (2023). Formuvannya krytychnoho myslennia ditei starshoho doshkilnoho viku: metodolohichni pidkhody ta pryntsyipy. [Formation of critical thinking of older preschool children: methodological approaches and principles]. *Aktualni pytannia u suchasni nautsi*. №5. S. 401–415. [in Ukrainian].
9. Kuzmenko I. A. (2020). Formuvannya osnov krytychnoho myslennia starshykh doshkilnykiv: teoretichnyi analiz problemy [Formation of the foundations of critical thinking of older preschoolers: theoretical analysis of the problem]. *Psykholohichnyi i pedahohichnyi dyskurs: naukovy zapysky vchenykh* : zbirnyk materialiv konferentsii. S. 269–271. [in Ukrainian].
10. Kuzmenko I. A., Tsvietkova H. H. (2022). Pedahohichni markery formuvannya osnov krytychnoho myslennia v ditei starshoho doshkilnoho viku [Pedagogical markers of the formation of the foundations of critical thinking in children of older preschool age]. *Hileia*. Spetsvypusk. S. 86–88. [in Ukrainian].
11. Melnychenko O., Diachenko I. (2020). Rozvytok elementarnykh osnov krytychnoho myslennia ditei starshoho doshkilnoho viku [Development of the elementary foundations of critical thinking of older preschool children]. *Tendentsii ta perspektyvy rozvytku nauky i osvity v umovakh hlobalizatsii*. S. 216–219. [in Ukrainian].
12. Nyzovska O. V. (2020). Diialnisnyi pidkhid u rozvytku krytychnoho myslennia doshkilnykiv [An active approach in the development of critical thinking of preschoolers]. *Innovatsiini tekhnolohii v doshkilnii osviti* : zbirnyk naukovykh statei za materialamy III Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi internet-konferentsii. S. 118–127. [in Ukrainian].

-
13. Nikitina O. O. (2020). Rozvytok krytychnoho myslennia starshykh doshkilnykiv na zaniattiakh z lohiko-matematychnoho rozvytku [Development of critical thinking of older preschoolers in classes on logico-mathematical development.]. *III Vseukrainska naukovo-praktychna internet-konferentsiia «Kompetentnisne spriamuvannia doshkilnoi ta pochatkovoї osvity v umovakh novoi ukrainskoi shkoly»*. Kyiv. URL : <https://conf.kubg.edu.ua/index.php/courses/ksdpounush/paper/viewFile/365/361> [in Ukrainian].
14. Semeniako Yu. B. (2020). Krytychne myslennia yak bazova kompetentsiia dytyny doshkilnoho viku [Critical thinking as a basic competence of a preschool child.]. *Le tendenze e modelli di sviluppo della ricenshe scientifici*. Tomo 2. 13 marzo. Roma, Italia. R. 97–10. [in Ukrainian].
15. Semeniako Yu. B. (2023). Praktychni aspekty rozvytku krytychnoho myslennia u ditei doshkilnoho viku [Practical aspects of the development of critical thinking in preschool children]. *Scientific method: reality and future trends of researching*. S. 185–187. [in Ukrainian].
16. Tarasenko Yu. (2008). Rozvytok myslennia ta yoho psyholohichni vlastyvoli u doshkilnykiv. [Development of thinking and its psychological properties in preschoolers]. *Aktualni problemy doshkilnoi osvity : zb. nauk. pr. Cherniv. nats. un-tu im. Yuriia Fedkovycha*. Chernivtsi : Ruta, Vyp. 387. S. 177–181.

Юлія БІЛИК,

orcid.org/0000-0002-0195-7117

*аспірантка кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(Вінниця, Україна) jamsie@ukr.net*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Освітні виклики сьогодення в Україні зумовлюють необхідність пошуку нових форм і методів здійснення освітнього процесу, зокрема введення дистанційного навчання. У зв'язку з цим трансформаційні процеси торкнулися вимог до підготовки учителів. Особливо гостро постає питання підготовки до організації дистанційного навчання педагогічних працівників початкової освіти, адже базується на врахуванні вікових, когнітивних, психологічних, а в умовах введення воєнного стану, і адаптаційних особливостей розвитку учнів молодшого шкільного віку. У статті сформульовано і описано організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації дистанційного навчання: опанування майбутніми учителями методологічними засадами і комплексом знань, практичних умінь з організації дистанційного навчання у початковій школі під час навчання у закладі вищої освіти та проходження педагогічної практики у закладах загальної середньої освіти (методико-практична), формування в майбутніх учителів інформаційно-цифрової компетентності та цифрової грамотності як основи готовності до оперування інтерактивними технологіями та цифровими інструментами з метою вирішення навчальних завдань (інформатична), формування позитивної мотивації та ціннісного ставлення до впровадження дистанційного навчання у початковій школі та здатності до рефлексії в майбутніх учителів початкових класів (мотиваційно-ціннісна). Здійснено статистичний аналіз результатів експертного оцінювання організаційно-педагогічних умов за допомогою модифікованого методу Дельфі – методу System for Evaluation and Review (SEER). Описано шляхи реалізації вказаних умов у педагогічних закладах вищої освіти. Планується, що виконання описаних в роботі умов сприятиме підвищенню рівня готовності учителів до організації дистанційного навчання у початковій школі.

Ключові слова: дистанційне навчання, організаційно-педагогічні умови, початкова школа, учителі початкових класів.

Yulia BILYK,

orcid.org/0000-0002-0195-7117

*Postgraduate student at the Department of Pedagogy,
Vocational Education and Management of Educational Institutions
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
(Vinnytsia, Ukraine) jamsie@ukr.net*

ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR FORMING THE READINESS OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR THE ORGANIZATION OF DISTANCE EDUCATION

Today's educational challenges in Ukraine necessitate the search for new forms and methods of the educational process, in particular, the introduction of distance learning. In this regard, the transformational processes affected the requirements for teacher training. The issue of preparation for the organization of distance learning of primary education teachers is particularly acute, because it is based on taking into account the age, cognitive, psychological, and in the conditions of the introduction of martial law and adaptation, development features of primary school students. The article formulates and describes the organizational and pedagogical conditions for the formation of the readiness of future primary school teachers for the organization of distance learning: mastery of future teachers with methodological principles and knowledge set, practical skills in the organization of distance learning in primary school during studies at a higher education institution and passing pedagogical practice in institutions of general secondary education (methodological-practical), the formation of future teachers' information and digital competence and digital literacy as basics of readiness to operate interactive technologies and digital tools for the purpose of solving educational tasks (informatics), the formation of positive motivation and a valuable attitude towards the implementation of distance learning in primary school and the ability to reflect in future primary school teachers (motivational and valuable). A statistical analysis of the results of expert assessment of organizational and pedagogical conditions was carried out using

the modified Delphi method – the System for Evaluation and Review (SEER) method. Ways of implementing the specified conditions in pedagogical institutions of higher education are described. It is planned that the fulfillment of the conditions described in the work will contribute to increasing the level of teachers' readiness for the organization of distance learning in primary school.

Key words: distance learning, organizational and pedagogical conditions, primary school, primary school teachers.

Постановка проблеми. Підготовка майбутніх учителів до здійснення професійної діяльності в умовах сьогодення набуває сучасних рис і вимагає нових підходів. Це пов'язано зі стрімким зростанням популярності дистанційного навчання, яке масово увірвалося в життя суспільства внаслідок карантину, а тепер і введення воєнного стану в Україні.

Проте виклики, що постають перед освітньою системою не обмежуються надзвичайними ситуаціями декількох останніх років. Традиційний освітній процес можуть переривати проблеми природнього, техногенного, екологічного, епідеміологічного, економічного й особистісного характеру різної тривалості, наприклад, спалахи інфекційних захворювань, особливо в дитячих і юнацьких колективах, стихійні лиха, віддаленість закладів освіти від місця проживання здобувачів освіти, зайнятість учнів у спортивній, творчій діяльності тощо.

Тому дистанційне навчання є можливістю забезпечити неперервність освітнього процесу незалежно від місця перебування його учасників. А отже, актуальним є питання підготовки учителів до організації якісного і ефективного дистанційного навчання, особливо у початковій школі, що є нелегким завданням, враховуючи вікові та когнітивні особливості розвитку молодших школярів.

У зв'язку з цим, зміст підготовки майбутніх учителів початкових класів зазнає трансформацій шляхом введення теоретичних та методико-практичних основ організації дистанційного навчання у закладах освіти. Цей процес потребує врахування організаційно-педагогічних умов, необхідних для цілісної, комплексної та дієвої підготовки студентів педагогічних спеціальностей до організації дистанційного навчання.

Аналіз досліджень. До проблем впровадження дистанційного навчання у закладах освіти зверталися українські та зарубіжні вчені: В. Кухаренко, О. Муковіз, О. Безкоровайна, Г. Павлюк, Д. Широков, Н. Руденко, М. Moore, В. Holmberg, L. Sherry, S. Charp, X. Gao, H. Perraton та інші.

Різні аспекти тлумачення понять «умова», «педагогічні умови» та «організаційно-педагогічні умови» розкривали в своїх працях О. Сагач, Т. Вдовичин, В. Манько, Т. Гуцан, В. Шевченко, О. Єжова, Г. Голубова, Т. Крамаренко, Є Хриков, О. Бражнич, Р. Гуревич, А. Коломієць, І. Мазайкіна та інші.

Організаційно-педагогічні умови підготовки педагогів в умовах дистанційного навчання досліджували Є. Прокоф'єв, Н. Кушнір, Ю. Овод, Н. Овчаренко, М. Носкова, Л. Васильєва, Л. Попова. Організаційно-педагогічні умови впровадження дистанційного та змішаного навчання у закладах вищої освіти розглядали Ю. Соколова, Г. Ткачук, О. Шквир, І. Гайдамашко.

Однак організаційно-педагогічні умови готовності учителів до організації дистанційного навчання у початковій школі потребують подальшого ґрунтовного дослідження.

Мета статті – виокремити та описати організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових праць демонструє велику кількість підходів до тлумачення поняття «організаційно-педагогічні умови» серед науковців.

Дослідники Г. Ткачук, О. Красовська трактують організаційно-педагогічні умови як сукупність чинників, від яких залежить регулювання, взаємодія об'єктів і явищ педагогічного процесу для досягнення поставленої мети, вдосконалення міжособистісних стосунків учасників педагогічного процесу, активізація навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців, їхньої самостійності, ініціативності, професійного інтересу (Ткачук, 2018; Красовська, 2017).

Науковиця Т. Вдовичин описує організаційно-педагогічні умови як сукупність дій та взаємодій, які забезпечують прогресивні зміни у функціонуванні професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти, підвищенні рівня сформованості професійних компетентностей студентів (Вдовичин, 2013).

А от О. Єжова під організаційно-педагогічними умовами розуміє сукупність взаємопов'язаних обставин, які забезпечуються на управлінському рівні для досягнення запланованої мети й стосуються управління педагогами та їх професійною діяльністю, а також учнями та їх діяльністю (Єжова, 2014).

Проаналізувавши думки науковців, визначимо організаційно-педагогічні умови готовності учителів до організації дистанційного навчання у початковій школі як комплекс внутрішніх і зовнішніх обставин, що зумовлюють ефективність

підготовки учителів початкових класів до організації дистанційного навчання у закладах освіти.

Завдяки аналізу стану підготовки майбутніх учителів початкових класів у науковій літературі та результатам експертного оцінювання було виділено такі провідні організаційно-педагогічні умови готовності учителів до організації дистанційного навчання у початковій школі: методико-практична, інформатична, мотиваційно-ціннісна.

Для цього було використано методику SEER (System for Evaluation and Rewiew), що є удосконаленим варіантом методу Дельфі і відбувається у декілька турів. До експертного оцінювання було залучено 16 експертів: викладачів Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Комунального закладу вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського» та учителів початкових класів Барського закладу загальної середньої освіти I–III ст. № 1.

Оцінка узгодженості думок експертів проводиться за допомогою коефіцієнта конкордації:

$$W = \frac{12}{m^2 \cdot (n^3 - n)} \cdot \sum_{j=1}^n \left[\sum_{i=1}^m x_{ij} - \frac{m \cdot (n + 1)}{2} \right]^2, \quad (1)$$

де m – кількість експертів, n – кількість факторів.

Для перевірки значущості коефіцієнту конкордації обчислено значення критичної точки за формулою:

$$\chi_{\phi}^2 = m(n - 1) \cdot W. \quad (2)$$

За рівнем значущості α і числом ступенів свободи $q = n - 1$ в таблицях Пірсона знаходимо критичне значення $\chi_{кр}^2$. Якщо $\chi_{\phi}^2 > \chi_{кр}^2$, то коефіцієнту конкордації можна довіряти і отримані на його основі висновки достовірні. Коефіцієнт конкордації може приймати значення від 0 до 1. Якщо $W = 1$, то думки експертів співпадають, якщо $W = 0$, то думки неузгоджені (Донець).

У першому турі опитування експертам було запропоновано анкету, що містила 10 попередньо сформульованих умов готовності учителів до організації дистанційного навчання у початковій школі, які потребували ранжування. Групою експертів вказані умови було розглянуто і проранжовано за важливістю. Враховуючи результати ранжування і обчислений за формулою (1) коефіцієнт узгодженості думок експертів ($W = 0,3$) було сформульовано уточнені організаційно-педагогічні умови готовності учителів до організації дистанційного навчання у початковій школі, які експерти опрацювали, проранжували і прокоментували:

1. Мотиваційно-ціннісна: формування позитивної мотивації та ціннісного ставлення до впровадження дистанційного навчання у початковій школі та здатності до рефлексії в майбутніх учителів початкових класів.

2. Методико-практична: опанування майбутніми учителями методологічними засадами і комплексом знань, практичних умінь з організації дистанційного навчання у початковій школі під час навчання у закладі вищої освіти та проходження педагогічної практики у закладах загальної середньої освіти.

3. Інформатична: формування в майбутніх учителів інформаційно-цифрової компетентності та цифрової грамотності як основи готовності до оперування інтерактивними технологіями та цифровими інструментами з метою вирішення навчальних завдань.

4. Організаційно-технічна: створення в закладі освіти дистанційного освітнього середовища та забезпечення наявності матеріально-технічного забезпечення (технічних пристроїв, цифрових ресурсів, мережевого обладнання).

5. Технологічно-проектувальна: опанування учителями початкових класів вміннями проектування, розроблення дистанційних курсів та/або їх фрагментів та наповнення їх цифровим контентом.

Таблиця 1

Результати статистичної обробки умов

Умови	Сума рангів S_j	Середній ранг	Відхилення суми від середньої d_j	d_j^2
1	43	2,69	-5	25
2	20	1,25	-28	784
3	33	2,06	-15	225
4	67	4,19	19	361
5	77	4,81	29	841
Разом (в середньому)	48	3,00		

Під час статистичної обробки результатів дослідження за методом експертних оцінок було отримано матрицю рангів та побудовано матрицю переваг, з яких можна зробити висновок, що найбільшу перевагу експерти надають умовам 1, 2 та 3.

Для кожного фактора знайдемо суму рангів, середній ранг, відхилення сум рангів від середньої суми та їх квадрати (табл. 1) (Грабовецкий, 2000).

Середній ранг і сума рангів кожного фактору також свідчить, що найбільш вагомими і перспективними є умови 1, 2 і 3, що підтверджується високими значеннями даного показнику по відношенню до значень для інших факторів (Донець). Найбільш значима умова – під номером 2, найменш значима – під номером 5. Для оцінки узгодженості думок експертів розрахуємо коефіцієнт конкордації за формулою (1).

Враховуючи, що $m = 16$, $n = 5$, $\frac{m \cdot (n+1)}{2} = \frac{16 \cdot (5+1)}{2} = 48$, то коефіцієнт конкордації $W = 0,85$.

Для перевірки значущості коефіцієнту конкордації обчислимо значення критичної точки за формулою (2): $\chi_{\phi}^2 = 54,1$.

За рівнем значущості $\alpha = 0,05$ і числом ступенів свободи $q = 5 - 1 = 4$ за таблицею Пірсона знайдемо критичне значення $\chi_{кр}^2(4; 0,005) = 13,3$.

Оскільки $\chi_{\phi}^2 > \chi_{кр}^2$ то це підтверджує висновок про сильну узгодженість думок експертів (Донець).

Таким чином, за підсумками 2 туру експертного оцінювання, результатами аналізу науково-педагогічних джерел, опитування учителів початкових класів та анкетування здобувачів освіти спеціальності «Початкова освіта» Комунального закладу вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського» було виділено організаційно-педагогічні умови, виконання яких, на нашу думку, сприяє підвищенню рівня готовності майбутніх учителів до організації дистанційного навчання у початковій школі.

Методико-практична: опанування майбутніми учителями методологічними засадами і комплексом знань, практичних умінь з організації дистанційного навчання у початковій школі під час навчання у закладі вищої освіти та проходження педагогічної практики у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО).

На основі опитування учителів початкової школи, вивчення навчально-методичної літератури було визначено комплекс знань і вмінь, оволодіння якими необхідно для підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дистанційного навчання у початковій школі: сутність, мета та завдання, нормативно-правова база,

режими (види), технічне забезпечення дистанційного навчання; санітарно-гігієнічні, ергономічні, здоров'язберігаючі вимоги до дистанційного навчання, особливості комунікації між учасниками освітнього процесу під час дистанційного навчання та особливості його організації у початковій школі; основи моделювання дистанційного освітнього процесу; дидактичні аспекти проектування дистанційних курсів; моніторинг, контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи, проблема нетикету, інформаційної безпеки та академічної доброчесності в умовах дистанційного навчання та шляхи їх вирішення.

Дана педагогічна умова забезпечується завдяки введенню у процес підготовки студентів спеціальності «Початкова освіта» основ дистанційного навчання шляхом розширення дисципліни «Методика навчання предметів інформатичної освітньої галузі», «Методика навчання предмета «Я досліджую світ: інформатична галузь», «Інформаційно-цифрові освітні технології та методика навчання» новими темами, що стосуються організації дистанційного навчання, викладання курсу «Організація дистанційного навчання в закладах освіти», ознайомлення з методико-практичними аспектами організації дистанційного навчання під час педагогічної практики, самостійної роботи, проходження онлайн-курсів.

Дисципліни мають відповідне методичне забезпечення (створено сайт «Дистанційне навчання у початковій школі» (автор Ю. Білик), розроблений для реалізації принципів та повноцінного забезпечення викладання основ дистанційного навчання, видано навчально-методичний посібник «Організація дистанційного навчання в початковій школі» (автор Ю. Білик), у якому наведено необхідний теоретичний матеріал та практичні роботи.

Важливою складовою є також оволодіння методикою організації дистанційного навчання під час проходження педагогічної практики (практична складова), оскільки це сприяє оволодінню новими технологічними навичками, педагогічними концепціями, розумінню потреб дітей, спостереженню ефективних прикладів здійснення педагогічної діяльності в умовах дистанційного навчання (Mason and Rich, 2019).

Реалізації даної умови також сприяє створення в закладі освіти дистанційного віртуального освітнього середовища та забезпечення наявності матеріально-технічного забезпечення (технічних пристроїв, цифрових ресурсів, мережевого обладнання) з метою занурення майбутніх учителів у світ дистанційних технологій (Толмачова, 2021).

Інформатична: формування в майбутніх учителів інформаційно-цифрової компетентності та цифрової грамотності як основи готовності до оперування інтерактивними технологіями та цифровими інструментами з метою вирішення навчальних завдань.

У підготовці майбутніх учителів початкових класів до організації дистанційного навчання важливу роль відіграє інформаційно-цифрова компетентність та шляхи її формування (Білик, 2023).

Важливо, щоб майбутній учитель початкової школи міг не лише вільно володіти технічними засобами та цифровими ресурсами, працювати з програмним забезпеченням, а міг навчити цьому молодших школярів.

Вказана умова також реалізується через опанування учителями початкових класів вміннями проектування, розроблення дистанційних курсів та/або їх фрагментів та наповнення їх цифровим контентом. Це передбачає систематичне створення студентами спеціальності «Початкова освіта» власних цифрових продуктів, інтерактивних вправ, засобів наочності та перевірки знань, дидактичних та методичних матеріалів.

На думку К. Сіненко, І. Толмачової, М. Ковальчук максимальний ефект дасть поєднання традиційних та інноваційних форм та методів роботи зі здобувачами:

- інтерактивні методи та методи розвитку критичного мислення;
- робота з різними онлайн платформами (Classroom, ClassDojo);
- навчання за допомогою дистанційних інструментів навчання (ресурсів для організації вебінарів Zoom, Google Meet, інтерактивних дощок Padlet, Twiddla, Miro);
- використання інструментів для проведення опитування і тестування (Kahoot!, Quizizz, Google Forms);
- розробка авторських презентацій і дидактичних матеріалів (інструменти для візуалізації Easel.ly, Canva, Prezi, XMind, Mindomo, Word Art);
- розробка інтерактивних вправ за допомогою онлайн-сервісів (LearningApps, Wordwall) (Сіненко, 2021);
- проведення і залучення до участі в онлайн-тренінгах, відеоконференціях, семінарах тощо (Ковальчук, 2017);
- проходження онлайн-курсів в сфері діджиталізації освітньої діяльності (курси на платформах EdEra і Prometheus) (Толмачова, 2021).

Мотиваційно-ціннісна – формування позитивної мотивації та ціннісного ставлення до впро-

вадження дистанційного навчання у початковій школі та здатності до рефлексії в майбутніх учителях початкових класів, що забезпечується низкою заходів: залучення до навчальної діяльності у дистанційному форматі під час освітнього процесу, знайомства з інноваціями у сфері дистанційного та змішаного навчання, інформаційно-цифрових технологій, опанування цифровими інструментами та сервісами для вирішення навчальних завдань під час дистанційного навчання (розробка інтерактивних вправ і дидактичних засобів на заняттях з методики навчання предметів інформаційної галузі, організації дистанційного навчання в закладах освіти, медіаграмотності, практичного курсу інформатики та інформаційних технологій тощо), ознайомлення з успішним передовим досвідом українських та закордонних дистанційних шкіл, демонстрування студентам переваг здійснення освітнього процесу в дистанційному форматі через навчання у Classroom, виконання практичних робіт у ClassDojo.

Необхідність вказаної педагогічної умови зумовлене тим, що мотивація окреслює чіткі орієнтири для подальших дій у галузі дистанційної освіти та підвищує інтерес до дистанційного навчання.

Висновки. Таким чином, до організаційно-педагогічних умов підготовки учителів до організації дистанційного навчання у початковій школі належать: *методико-практична* (опанування майбутніми учителями методологічними засадами і комплексом знань, практичних умінь з організації дистанційного навчання у початковій школі під час навчання у закладі вищої освіти та проходження педагогічної практики у закладах загальної середньої освіти), *інформатична* (формування в майбутніх учителів інформаційно-цифрової компетентності та цифрової грамотності як основи готовності до оперування інтерактивними технологіями та цифровими інструментами з метою вирішення навчальних завдань), *мотиваційно-ціннісна* (формування позитивної мотивації та ціннісного ставлення до впровадження дистанційного навчання у початковій школі та здатності до рефлексії в майбутніх учителів початкових класів). Вони реалізуються через низку заходів і покликані підвищити рівень підготовленості майбутніх учителів початкових класів до організації дистанційного навчання.

Перспективами подальших розвідок є перевірка ефективності описаних організаційно-педагогічних умов на практиці підготовки учителів до організації дистанційного навчання у початковій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білик Ю. Інформаційно-цифрова компетентність у професійній підготовці вчителя початкових класів до організації дистанційного навчання. *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи* : матеріали XII міжнар. наук.-практ. конференції (м. Хмельницький, 19–20 жовт. 2023 р.). Хмельницький: ХНУ, 2023. С. 40–41.
2. Білик Ю., Коломієць А., Коломієць Т. Особливості організації дистанційного навчання в початковій школі в умовах воєнного стану. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2023. № 2 (53). С. 26–32. URL: <https://doi.org/10.15587/2519-4984.2023.281208>.
3. Вдовичин Т. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов для забезпечення навчального процесу майбутніх фахівців у педагогічному університеті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2013. Вип. 34. С. 225–229. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2013_34_50.
4. Єжова О. Сутність організаційно-педагогічних умов педагогічного процесу. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 3. С. 39–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2014_3_8.
5. Донець Л. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків. <https://westudents.com.ua/glavy/22707-66-metod-ekspertnih-otsnok.html>.
6. Грабовецкий Б. Основи економічного прогнозування. Навчальний посібник. Вінниця: ВФ ТАНГ, 2000. <https://buklib.net/books/21986/>.
7. Ковальчук М. Формування готовності майбутніх учителів до застосування мультимедійних навчальних систем у початковій школі: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2017. 282 с.
8. Красовська О. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в галузі мистецької освіти засобами інноваційних технологій: дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2017. 567 с.
9. Ткачук Г. Організаційно-педагогічні умови та етапи впровадження змішаного навчання у закладах вищої освіти. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 168. С. 259–262. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2018_168_65.
10. Толмачова І. Формування медіакомпетентності майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки : дис. ... д-ра філософії : 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)». Старобільськ, 2021. 363 с.
11. Сіненко К. Медіасередовище як умова підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування інформаційно-цифрової компетентності учнів. *InterConf*. 2021. С. 117–122. URL: <https://doi.org/10.51582/interconf.21-22.11.2021.015>.
12. Mason S., Rich P. Preparing elementary school teachers to teach computing, coding, and computational thinking. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*. 2019. Vol. 19(4). P. 790–824. <https://citejournal.org/volume-19/issue-4-19/general/preparing-elementary-school-teachers-to-teach-computing-coding-and-computational-thinking>

REFERENCES

1. Bilyk Yu. (2023). Informatsiino-tsyfrova kompetentnist u profesiinii pidhotovtsi vchytelia pochatkovykh klasiv do orhanizatsii dystantsiinoho navchannia [Information and digital competence in the professional training of primary school teachers for the organization of distance learning]. *Profesiine stanovlennia osobystosti: problemy i perspektyvy – Professional development of personality: problems and prospects: Proceeding of the International Scientific and Practical Conference*. Khmelnytskyi: KhNU. 40-41. [in Ukrainian]
2. Bilyk Yu., Kolomiets A., Kolomiets T. (2023). Osoblyvosti orhanizatsii dystantsiinoho navchannia v pochatkovii shkoli v umovakh voiennoho stanu [Features of the organization of distance education in a primary school under the conditions of martial law]. *ScienceRise: Pedagogical Education*, (2 (53)), 26–32. <https://doi.org/10.15587/2519-4984.2023.281208>. [in Ukrainian]
3. Vdovychyn T. (2013). Obhruntuvannia orhanizatsiino-pedahohichnykh umov dlia zabezpechennia navchalnoho protsesu maibutnikh fakhivtsiv u pedahohichnomu universyteti [Justification of organizational and pedagogical conditions to ensure the educational process of future specialists in a pedagogical university]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy – Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems*. 2013. (34). 225-229. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2013_34_50. [in Ukrainian]
4. Yezhova O. (2014). Sutnist orhanizatsiino-pedahohichnykh umov pedahohichnoho protsesu [The essence of organizational and pedagogical conditions of the pedagogical process]. *Naukovi zapysky [Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia]. Psykholoho-pedahohichni nauky – Scientific notes [Nizhyn State University named after Mykola Gogol]. Psychological and pedagogical sciences.*, (3). 39-43. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2014_3_8. [in Ukrainian]
5. Donetsk L. Obhruntuvannia hospodarskykh rishen ta otsiniuvannia ryzykiv [Justification of business decisions and risk assessment]. <https://westudents.com.ua/glavy/22707-66-metod-ekspertnih-otsnok.html>. [in Ukrainian]
6. Hrabovetskyi B. (2000). Osnovy ekonomichnoho prohozuvannia [Fundamentals of economic forecasting]. *Navchalnyi posibnyk*. Vinnytsia: VF TANH. <https://buklib.net/books/21986/>. [in Ukrainian]
7. Kovalchuk M. (2017). Formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv do zastosuvannia multymediinykh navchalnykh system u pochatkovii shkoli [Formation of readiness of future teachers to use multimedia educational systems in elementary school]. *Candidate's thesis*. 13.00.04. (015). Zhytomyr, 282. [in Ukrainian]
8. Krasovska O. (2017) Teoretychni ta metodychni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoii shkoly v haluzi mystetskoii osvity zasobamy innovatsiinykh tekhnolohii [Theoretical and methodological principles of profes-

sional training of future primary school teachers in the field of art education by means of innovative technologies]. Doctor's thesis. 13.00.04 (015). Zhytomyr, 567. [in Ukrainian]

9. Tkachuk H. (2018). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy ta etapy vprovadzhennia zmishanoho navchannia u zakladakh vyshchoi osvity [Organizational and pedagogical conditions and stages of implementation of blended learning in institutions of higher education]. Naukovi zapysky Tsentralnoukrainskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Seriya: Pedahohichni nauky – Scientific notes of the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko. Series: Pedagogical sciences. 168. 259–262. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2018_168_65. [in Ukrainian]

10. Tolmachova I. (2021). Formuvannia mediakompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly v protsesi profesiinoї pidhotovky [Formation of media competence of future primary school teachers in the process of professional training]. Doctor's thesis. 015. Starobilsk, 363. [in Ukrainian]

11. Sinenko K. (2021). Mediaseredovyshe yak umova pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do formuvannia informatsiino-tsyfrovoi kompetentnosti uchniv [Media environment as a condition for training future primary school teachers for the formation of students' information and digital competence]. InterConf. 117–122. <https://doi.org/10.51582/interconf.21-22.11.2021.015>. [in Ukrainian]

12. Mason S., Rich P. (2019). Preparing elementary school teachers to teach computing, coding, and computational thinking. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*. 19(4). 790–824. <https://citejournal.org/volume-19/issue-4-19/general/preparing-elementary-school-teachers-to-teach-computing-coding-and-computational-thinking>.

УДК 378.091.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-36>**Людмила БІРЮК,***orcid.org/0000-0003-4940-4228**доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки і психології початкової освіти
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
(Глухів, Сумська область, Україна) kafpipo@gmail.com***Сергій ПІШУН,***orcid.org/0000-0002-5748-6641**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки і психології початкової освіти
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
(Глухів, Сумська область, Україна) kafpipo@gmail.com*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОФЕСІОГРАФІЧНОГО ПІДХОДУ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Статтю присвячено проблемі реалізації професіографічного підходу як чинника формування особистісних якостей майбутніх вчителів. Визначено поняття «професіографічний підхід», «професіограма». У табличній та схематичній формах наведені змістові характеристики видів професіограм, їх складники, які визначають професійний портрет майбутніх учителів в якості інтегральної мети університетської педагогічної освіти.

Установлено, що професіограма вчителя є одним із засобів підвищення інтересу студентів до професії педагога, більш свідомого й сучасного ставлення до оволодіння професією вчителя початкових класів. Важливим для сучасної молоді є розуміння значущості виконуваних професійних функцій, а також усвідомлення власного місця в соціумі, розуміння того, що праця, яка виконується ними, є необхідною і корисною для суспільства.

Зазначено, що професіограма дозволяє з сучасної точки зору підійти до розуміння і визначення педагогічної професії, уточнити її роль і значення в сучасному світі, донести важливість педагогічної професії до здобувачів освіти, мотивувати до пошуку себе саме в професії педагога, незважаючи на складнощі, які відчують її представники наразі. Оскільки професіограма виступає як уявлення про стан і зміст діяльності майбутнього фахівця, вона є відправною позицією побудови технологічної лінії освітньої діяльності майбутніх фахівців. Наведена структурно-логічна схема підготовки конструюється та має вигляд відповідної технології, починаючи з вихідного рівня до кінцевого результату підготовленості. Психологічний рівень реалізації освітнього змісту визначається в професійній підготовці майбутніх учителів у процесі навчання як самовдосконалення – тобто від розуміння потреби одержати вищу освіту, оскільки це є необхідністю, до усвідомлення потреби розвинути свої здібності до високого їх рівня в процесі навчання в ЗВО.

Ключові слова: професіографічний підхід, професія, професіограма, професійна підготовка, майбутні учителі, особистісні якості.

Ludmila BIRYUK,*orcid.org/0000-0003-4940-4228**Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Primary Education Pedagogics and Psychology Department
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University
(Hlukhiv, Sumy region, Ukraine) kafpipo@gmail.com***Serhiy PISHUN,***orcid.org/0000-0002-5748-6641**Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor,
Assistant Professor at the Primary Education Pedagogics and Psychology Department
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University
(Hlukhiv, Sumy region, Ukraine) kafpipo@gmail.com*

IMPLEMENTATION OF THE PROFESSIOGRAPHICAL APPROACH IN THE PROCESS OF FORMING PROSPECTIVE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' PERSONAL QUALITIES

The article deals with the issue of professionographical approach implementation as a factor in the prospective teachers' personal qualities forming. The concepts of "professionographical approach" and "professionogram" are defined. The content characteristics of professionograms, their components, which determine the professional portrait of prospective teachers, are given in tabular and schematic forms, as an integral aim of university pedagogical education.

It has been established that the teacher's professionogram is one of the means of increasing students' motivation in the teacher profession, more conscious and modern attitude to mastering the profession of a primary school teacher. It is important for contemporary youth to understand the significance of the performed professional functions, as well as awareness of their own place in society, understanding that the work they perform is necessary and useful for society.

It is noted that the professionogram allows to approach the understanding and definition of the teaching profession from a modern point of view, to clarify its role and importance in the modern world, to convey the significance of the teaching profession to undergraduates. It helps to motivate them to find themselves in the teaching profession, despite the difficulties experienced by its representatives nowadays. Since the professionogram acts as a representation of the state and content of the intending specialist's activity, it is the starting point for building a technological line of future specialists' educational activity. The given structural and logical scheme of training is constructed and has the form of the corresponding technology, starting from the initial level to the preparedness result. The psychological level of the educational content implementation is determined in the professional training of prospective teachers in the process of learning as self-improvement. It lasts from the understanding of the need to receive higher education, because it is a necessity, to the awareness of the need to develop one's abilities to a high level in the process of studying in higher education institutions.

Key words: *professionographical approach, profession, professionogram, professional training, prospective teachers, personal qualities.*

Постановка проблеми. Реформа українського суспільства висуває нові вимоги до системи освіти: необхідно не тільки організувати освітній процес і дати знання, а й підготувати випускника університету до життя і професійної роботи в нових економічних умовах. У системі освіти помітно посилюється процес реорганізації – триває робота над освітніми стандартами, змінюється структура і спектр спеціальностей, з'явилися альтернативні освітні заклади. Однак при цьому, як і раніше, більше уваги приділяється отриманню академічних знань і значно менше – оволодінню практичними навичками роботи в умовах економіки, що змінюється. Випускники загальноосвітньої та професійної шкіл страждають від невідповідності своєї майбутньої кар'єри. Багато з них потребують спеціального консультування та психологічної допомоги.

У професійному дискурсі все частіше з'являється поняття «професіограма», яке використовується для характеристики різних професій. Як правило, професіограма є комплексом вимог, необхідних для «ідеального» працівника, що займає ту чи іншу посаду. Професіограми можуть мати як загальний характер, наприклад, професіограма менеджера, педагога, керівника без урахування особливостей будь-якої області, так і мати більш конкретний характер та складатися керівниками або співробітниками кадрової служби підприємства стосовно конкретної посади, з урахуванням найдрібніших особливостей тієї чи іншої вакансії.

Психологія професійної діяльності – галузь людських знань, яка динамічно розвивається як прикладна складова психології, орієнтована на вирішення вище зазначених завдань професійно-особистісного зростання. Найбільш важливим завданням даної області є розвиток професіоналізму і підвищення професійної компетентності фахівця.

Одним з ключових факторів, що впливають на ефективність вирішення перерахованих завдань, виступає розвиток особистості як майбутнього професіонала на етапах професійного самовизначення і отримання професійної освіти. В останніх документах Міністерства освіти і науки України основним підходом до підготовки фахівців визнано компетентнісний. Уважають, що компетентнісний підхід значно ефективніший у порівнянні різних програм академічного і професійного спрямування, визначенні нових академічних ступенів та оновленні вже існуючих, оскільки це легше робити шляхом зіставлення результатів навчання, а не змісту навчальних планів, а також кількості кредитів і тривалості навчання (Біла книга, 2010).

Аналіз досліджень. Професійно-психологічний відбір, який є предметом професіографії і започаткований ідеями О. Ліпмана, Т. Рібо, знайшов подальше дослідження у працях С. Вітвицької, О. Дубасенюк, М. Левківського. Методологічним питанням розроблення моделі фахівця присвячені роботи Т. Іванової (професіографічний, системний, діяльнісний і суб'єктний підходи). У наш час

професіографічний підхід розглядався дослідниками Л. Бірюк, М. Дяченко, Л. Кандибович.

Мета статті – аналіз професіографічного підходу як теоретичної основи формування особистісних якостей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки в ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Ринок праці являє собою систему відносин в суспільстві, що забезпечує безперервний і природний процес відтворення робочої сили та ефективного використання її праці. Модернізація професійної підготовки з урахуванням стану педагогічного ринку праці особливо необхідна, з огляду на те, що чисельність вчителів і викладачів стрімко знижується, а їх контингент в школах і дошкільних установах, частіше, охоплює фахівців пенсійного віку, оскільки молоді фахівці неохоче залишаються працювати в системі освіти і складають невелику частину від загального числа тих, хто розпочав педагогічну діяльність.

Багатоаспектний і різноманітний процес аналізу професії починається зі збору основних відомостей про неї, про її складники й особливості, дослідження яких є актуальним для соціуму. Зібрану інформацію класифікують, аналізують, критично оцінюють і відповідно систематизують. На підставі цього складають огляд, що має повну характеристику дослідженого виду професійної діяльності. Професіографічне вивчення діяльності та його результат – це створення професіограми, тобто документу, в якому комплексно представлений загальний та систематизований опис як об'єктивно визначених характеристик професії, так сукупність її вимог до індивідуально-психологічних особливостей людини.

У процесі побудови й професіограми необхідно враховувати три основні вимоги: *професійну компетентність, гуманістичну спрямованість і міжособистісні відносини*, розуміючи цей термін як ідеальну модель «вчитель, викладач, класний керівник, педагог, зразок, еталон», в якій представлено:

- основні якості особистості, якими повинен володіти учитель;
- знання, вміння, навички для виконання функцій учителя.

На даний момент сучасна школа переживає дві суперечливі тенденції. З одного боку, вимоги, що пред'являються суспільством до вчителя, постійно зростають. Все частіше і частіше батьки вважають, що одним з найважливіших властивостей сучасного вчителя є його гуманна і гуманітарна позиція: толерантність, здатність розуміти дитину, вміння

бачити ситуацію очима дитини і батьків, вміння стимулювати саморозвиток школяра. Дані якості вимагають набагато інтен і різнобічної освіти, але в той же час вони вимагають від учителя й більшої відповідальності. На думку суспільства, роль педагога вже давно не обмежується тільки власне викладанням свого предмета: суспільство все більше і більше тяжіє до того, щоб частково перекласти на педагогів функції сім'ї у виховання, культурного і морального формування молодого покоління. Досягти цього завдання, перебуваючи тільки в рамках навчального предмета, неможливо. З іншого боку, на жаль, наявною є й протилежна тенденція (поряд з постійним підвищенням вимог до професійної компетентності педагога), в цілому престиж педагогічних професій падає.

У такій складній і неоднозначній ситуації професіограма вчителя є одним із засобів підвищення інтересу студентів до професії педагога, як більш усвідомленого й сучасного ставлення до володіння педагогічною діяльністю. Важливим значенням для сучасної молоді є розуміння значущості професійних функцій, що набуваються у процесі професійної підготовки, а також в соціальному середовищі, розуміння того, що праця, яка виконується ними, є необхідною і корисною для суспільства. Нам імпонує позиція І. Беха щодо виокремлення нормативно-пояснювального типу рефлексії як засобу «...усвідомлення суб'єктом підґрунтя таких власних дій, як спрямованість мислення на себе, на свої процеси та продукти діяльності. Конкретніше, суб'єкт має відповісти, чому він використовує певні операції, що входять до теоретичного способу виконання завдань і в якій послідовності він це робить» (Бех, 2011: 37–38).

Професіограма дозволяє зробити важливість педагогічної роботи очевидною для майбутніх учителів початкової школи і допомогти їм усвідомити всю значимість місії, яку вони зобов'язуються виконати перед суспільством та взяти на себе цю місію. Таким чином, з одного боку професіограма – це одна з резервних можливостей підвищення активності фахівців стосовно опанування професією, з іншого боку, професіограма вчителя – документ, в якому дана повна кваліфікаційна характеристика вчителя з позицій вимог, що пред'являються до його знань, умінь і навичок, до його особистості, здібностей, психофізіологічних можливостей та рівня підготовки. Тобто професіограма є собою певним еталоном, що містить в собі критерії, необхідні для оцінки рівня професійно-педагогічної (а не тільки предметної) – кваліфікації педагога.

І, нарешті, професіограма є основою професіографічного методу вивчення особистості, за якою здійснюється порівняння наявних у педагога знань, умінь і навичок з тими, які повинні набутися ним відповідно до ідеальної моделі. Поняття «професіограма вчителя» дослідниця О. Антонова вважає одним із базових понять педагогіки та визначає його як систему професійних вимог, називає своєрідним «паспортом спеціаліста», що включає кваліфікаційну характеристику..., програму педагогічних і методичних умінь і навичок, необхідних у педагогічній діяльності» (Антонова, 2019: 127). Відповідно, професіограма є одним із стимулів подальшого професійного зростання та вдосконалення вчителя.

Проблемами професіограми займалися також і психологи, розглядаючи її, перш за все, з точки зору педагогічних навичок і умінь. Ученими була запропонована подана нижче структура професійно-значущих якостей особистості та вмінь, які необхідно мати майбутньому вчителю:

- світогляд особистості («виховує лише той, хто сам вихований»);
- позитивне ставлення до педагогічної діяльності (мова йде про педагогічну спрямованість особистості: «не може бути хорошим учителем той, хто байдуже ставиться до своєї роботи»);
- педагогічні здібності;
- професійно-педагогічні знання, вміння і навички – знання в галузі предмета і технології навчання.

Відтак, можемо стверджувати, що те, що професіограма педагога (вчителя) цікавить вчених з різних точок зору. Проблеми визначення та складання професіограми цікавлять як методистів, так і вчених-педагогів, психологів, соціологів. Подібний інтерес пов'язаний, на нашу думку, перш за все з тим, що професіограма дозволяє з нової, сучасної точки зору підійти до розуміння і визначення педагогічної професії, уточнити її роль в сучасному світі, донести важливість педагогічної професії до студентів і молодих фахівців, підкріпити

нею мотивацію та прагнення знайти себе саме в професії педагога, незважаючи на складнощі, які відчувають її представники в сучасному світі.

В цілому, професіограма – це ідеальна модель професіонала, яка відображає інформацію про предмет, зміст, умови і засоби праці, а також включає психологічні характеристики, володіння якими необхідні фахівцям для продуктивної праці.

Зазначимо основні підходи до визначення та їх змісту, які подані в таблиці 1.

Незважаючи на наявність декількох видів професіограм, кожна з них включає необхідні компоненти характеристики професії, подані нижче:

- загальна інформація, яка містить найменування, цілі, права та обов'язки професії;
- зміст діяльності, що включають професійні функції й завдання;
- засоби праці;
- умови праці;
- характеристика суб'єкта праці, що охоплює опис професійно-важливих особистісних якостей і функціональних станів.

Спостереження переконують, що знання майбутніми учителями професіограми обраної спеціальності активізує їх в оволодінні майбутньою професією, викликає вибіркоче ставлення до діяльності в навчальний та позанавчальний час. Крім того, роздуми про професію, її особливості, що виникають на цій основі, змушують задуматися про свої можливості в ній. Зіставлення студентом того, якими професійними й особистісними якостями необхідно володіти фахівцю, і того, що має він для виконання вимог, що пред'являються до професійної компетентності фахівця, дозволяє йому виявити слабкі місця, прогалини у своїй професійній підготовці. На основі всього цього створюються передумови для посилення професійної спрямованості освітнього процесу.

Професіограма показує шляхи вдосконалення професійної діяльності. Це не жорстка стандартна схема, а гнучка орієнтовна основа розвитку фахівця. Професійний розвиток в рамках про-

Таблиця 1

Зміст видів професіограм

Види професіограм	Особливості змісту професіограми
Комплексна	Соціальні, технологічні, психологічні, фізіологічні та інші характеристики
Аналітична	Окремі характеристики складових компонентів процесу праці, професійно-важливі якості фахівця, об'єктивні та нормативні показники змісту професії та показники психологічної структури трудової діяльності
Психологічно орієнтована	Опис зовнішніх характеристик і умови праці з регламентацією трудової поведінки і описом внутрішніх характеристик праці
«Модульний підхід»	Конструкція, що складається з окремих типових елементів діяльності та її короткої психологічної характеристики, укладеної в кілька описових модулів

фесіографічного підходу пов'язується з появою в психіці людини нових якостей професіонала, з оволодінням людиною новими професійно важливими якостями, зі зміною раніше сформованого співвідношення професійно важливих якостей. Професіографія – описово-технічна та психофізіологічна характеристика безлічі видів професійної діяльності, методика та техніка отримання і обробки значущих з позицій психології характеристик праці (Малхазов, 2010).

Професіограма може включати різні професійні завдання – від простих, мінімально необхідних фахівцеві до ускладнених і творчих завдань. Працюючи з такою професіограмою, людина може вибирати, за вирішення яких професійних завдань вона береться, яких висот професіоналізму хоче досягти. Виходячи з цього, залежно від поставлених завдань, виділяють такі типи професіограм:

– *інформаційні* – спрямовані на забезпечення профорієнтаційної роботи, що охоплює всі різноманітні характеристики професій, але подає їх узагальнено, коротко, описово;

– *корекційні* – спрямовані на підвищення безпеки професійної праці, детально й аналітично описує тільки ті характеристики, що є основними джерелами небезпеки для людини, задіяної в конкретній трудовій сфері;

– *діагностичні* – забезпечують організацію професійної психодіагностики, орієнтованої на вивчення технічних, правових, технологічних, психологічних, психофізіологічних і соціально-психологічних характеристик праці тільки на тих етапах роботи, від яких більшою мірою залежить кінцевий результат і на яких потрібні високі показники швидкості, точності діяльності та відповідальності за виконання завдання;

– *формувальні* – використовують в процесі професійного навчання, з огляду на те, що професіограма охоплює соціально-економічні, історичні, правові характеристики професії в загальних рисах, з докладною аналітичною обробкою технічних і технологічних сторін конкретної професійної діяльності;

– *конструктивні* професіограми (служать для вдосконалення системи, на основі проектування нових зразків техніки, а також підготовки та організації праці самого персоналу);

– *методичні* професіограми, які можна було б назвати і методологічними, оскільки вони слугують для підбору адекватних методів дослідження даної системи, тобто спрямовані на рефлексію й подальшу організацію праці самого фахівця, що становить професіографічний опис конкретної роботи.

Побудова професіограми є завданням фахівців-психологів, експертів. Разом з тим кожна працююча людина цілком в змозі час від часу обмірковувати коло професійних завдань, які вона вибирає для себе та оцінювати стан своєї особистісної компетентності щодо виконання цих завдань.

Професіограма з позиції особистісного підходу повинна відповідати вищезазначеним вимогам:

1) повинен бути чітко визначений предмет та ключові результати праці (спрямування головних зусиль людини);

2) підкреслення спрямованості праці для покращення стану конкретної людини (антропоцентризм);

3) виділення не окремих компонентів і сторін професії, а описання її в цілісній системі характеристик, особливо зазначивши при цьому базові, складники на відміну від другорядних.

4) спрямованість на розв'язання практичних завдань (профвідбір, освіта, ефективність діяльності);

5) візуалізація можливих траєкторій розвитку людини засобами професії, зміна психічних механізмів під час праці, що дають можливість людині обрати оптимальні вектори професійного зростання, враховуючи свою індивідуальність, демонструвати перспективи новоутворень в самій професії;

6) відображати професійно важливі якості особистості, які потребують компенсації.

Обираючи педагогічну діяльність в якості професійної, людина бере на себе низку зобов'язань. По-перше, слід об'єктивно оцінювати свої можливості як майбутнього вчителя, знати свої слабкі та сильні сторони, якості, що мають значення для даної професії. По-друге, вчитель виступає зразком, якому свідомо, а частіше не усвідомлено наслідують учні. Отже, відрефлексований образ «Я» студента-початківця-вчителя вимагає постійного особистісного та професійного тренінгу. Організуючи процес професійної освіти майбутнього вчителя, необхідно уточнити, які сторони професії та особистості він повинен відображати, які структурні компоненти буде включати образ учителя в якості інтегральної мети педагогічної освіти (рис. 1).

Оскільки в професіограмі закладені вимоги суспільства до фахівця (до його завдань, засобів, результатів його праці), то професіограму можна використовувати як основу стандарту здобувача освіти, прийнятого в даному суспільстві в даний історичний час з огляду на те, що на даний період не для всіх освітніх ступенів розроблено стандарт майбутнього педагога. Побудова професіограми

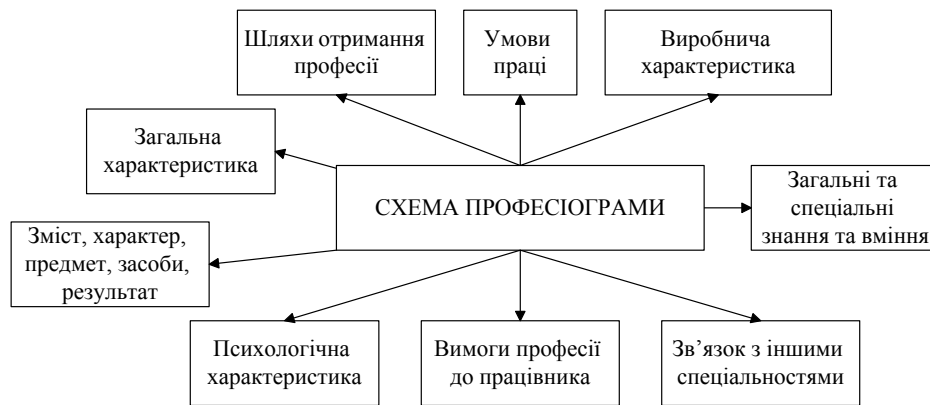

Рис. 1. Структурні компоненти професіограми

легше здійснюється там, де жорстко заданий результат і склад професійних дій (наприклад, в інженерних професіях), а в професіях з «плаваючим результатом», наприклад, в професії вченого, де ясно тільки те, що треба шукати і знаходити щось нове в своїй галузі, це зробити важче.

Професіограми, складені з метою профорієнтації та профконсультації, вимагають знання: про значення і місце професії в державі і в даному регіоні зокрема; про трудові дії працівника даної професії, а також про технології та техніку, з якими вона пов'язана, про умови праці, про те, які спеціальні знання, вміння, навички повинні бути у фахівця даної професії; вимоги до психологічних, фізіологічних даних.

Професіограма, складена з метою профвідбору, орієнтується на виявлення найбільш стабільних, стійких, професійно важливих якостей, що диференціюють людей для ефективності праці. У ній дається найбільш повний перелік вимог до властивостей людини і протипоказань, вимоги до необхідних і некомпенсованих властивостей середнього працівника даної професії та виокремлюються бажані якості особистості, що дають можливість досягти високого рівня майстерності. У професіограмах виділяються групи професій з наявністю стрес-факторів і протипоказання; групи масових професій, не пов'язаних з ризиком для життя, називаються якості для компенсації та подолання негативних факторів. У професіограму, поряд із зазначеним вище змістом, бажано включати й кваліфікаційні характеристики, тобто вимоги професії до різного рівня виконання праці. У кваліфікаційних характеристиках визначається, які професійні завдання повинен вирішувати фахівець, що повинен знати та вміти, які особистісні якості слід мати працівникові відповідного рівня кваліфікації. У зв'язку з цим може складатися кваліфікаційний профіль – документ, в якому

необхідні працівникові якості знаходять кількісне вираження.

Як співвідносяться професіограма та кваліфікаційна характеристика? У першій зазначені об'єкт праці (характеристики нормативної професійної діяльності) і суб'єкт праці (психологічні якості людини, необхідні їй в цілому для праці в даній професії); у другій – конкретизується, що повинна знати, вміти, якими здатностями і психологічними якостями володіти людина з різним кваліфікаційним рівнем. Якщо нормативний професіоналізм – це загальна характеристика вимог професії до людини, то кваліфікація в її нормативному сенсі – вимоги професії до різних рівнів виконання праці (табл. 2).

Складання та аналіз професіограми вимагає тісної співпраці представників кожної сфери діяльності з професійним психологом. Образ педагога, сформований з метою реалізації педагогічної освіти, має ідеально-інтенційну природу і виступає як стратегічний образ кінцевого результату діяльності. Ця стратегічність визначається перш за все тими характеристиками, що утворюють ядро моделі особистості вчителя – його мотиваційну сферу, яка виявляється в морально-світоглядній, професійно-педагогічній спрямованості.

Професіограму можна використовувати як інструмент діагностики готовності до професійної діяльності. Це дозволяє нам говорити про професіографічний підхід вивчення особистості, за якого здійснюється порівняння наявних у студента професійно-особистісних якостей і компетентностей з тими, що відповідають ідеальному образу вчителя, представленому в професіограмі. Іншими словами, остання виступає як засіб моніторингу якості професійної підготовки студента до майбутньої професійно-педагогічної діяльності.

Використання професіографічного підходу дозволяє не тільки проектувати професійно-осо-

Методичні прийоми вивчення та усвідомлення людиною професіограми даної професії

Об'єктивний склад професійної діяльності (Пр. Д.) в означеній професії	Психограми професії (професійно важливих якостей – ПВЯ)
<p>– побудова професіограми даної професії;</p> <p>– порівняння професіограм близьких професій (напр. учителя та актора);</p> <p>– підбір професій, споріднених означеній (за предметом, завданнями, способами, результатами);</p> <p>– проектні завдання із зображенням неясних ситуацій даної професії (і питаннями типу: «що робить фахівець в цій ситуації? Що викликало цю ситуацію? Який її результат?»)</p>	<p>– аналіз відповідності Пр. Д. і ПВЯ професіограмі;</p> <p>– самооцінка позитивних результатів своєї Пр. Д.;</p> <p>– самоаналіз труднощів, помилок у своїй Пр. Д.;</p> <p>– хронометраж окремих етапів своєї Пр. Д.;</p> <p>– вивчення темпу і ритму Пр. Д.;</p> <p>– визначення рівня свого професіоналізму («На якому рівні професіоналізму я перебуваю»);</p> <p>– ранжування ПВЯ за ступенем їх вираження у себе («Я як професіонал»);</p> <p>– самооцінка вираження окремих ПВЯ у себе за заданими шкалами;</p> <p>– самооцінка стану власного стану в різних професійних позиціях («Я як викладач», «Я як дослідник» тощо) і емоційного ставлення до цього («мене це радує; мене це засмучує; мені це байдуже»);</p> <p>– самооцінка окремих ПВЯ (напр. професійної спрямованості, професійного мислення тощо);</p> <p>– складання свого професійного психологічного автопортрета;</p> <p>– самоаналіз своєї професійної біографії (назвіть важливі для вас події професійного життя, збудуйте їх у хронологічній послідовності, відзначте їх вплив на ваше професійне життя, окресліть значущі події на віковій шкалі);</p> <p>– побудова шкали по переважанню настрою на різних етапах свого професійного шляху;</p> <p>– визначення на віковій шкалі насиченості окремих етапів життя значущими професійними подіями;</p> <p>– зображення трьома колами різного розміру та кольору свого професійного минулого, теперішнього, майбутнього;</p> <p>– самооцінювання своєї професійної реалізованості;</p> <p>– зображення своїх цілей і планів майбутнього професійного життя, засобів, у тому числі запасних варіантів;</p> <p>– порівняння за заданою шкалою пар полярних суджень (типу: «Я намагаюся постійно контролювати своє професійне зростання» і «Мій професійний розвиток відбувається стихійно»);</p> <p>– незакінчені пропозиції типу: «У професійному житті я хвалю...; я критикую...; я хотів би...; я б зробив... тощо.»;</p> <p>– визначення за шкалою ступеня задоволеності своєї Пр. Д.;</p> <p>– визначення за шкалою дотримання етичних правил професії;</p> <p>– визначення у себе наявності або відсутності психологічних якостей, не сумісних з професією.</p>

бистісне зростання майбутнього вчителя, а й використовувати це зростання в якості однієї з методик професійного саморозвитку.

До психолого-фізіологічних вимог професіограми науковцями віднесено:

- типологічні особливості (сила, врівноваженість, рухливість нервових процесів);
- сенсорні якості (гострота зорової, слухової, тактильної чутливості);
- швидкість розпізнавання сигналів;
- сприймання предметів у статичній і динамічній;
- увага (концентрація, розподіл, переключення, стійкість);
- пам'ять (особливості, обсяг);
- мислення (аналіз, синтез, абстракція);

- емоційно-вольова сфера (емоційна стійкість, здатність до ефективної діяльності в екстремальних умовах тощо);

- особистісні якості (організованість, здатність до співробітництва, комунікативні якості, відповідальність, інноваційність тощо).

Таким чином, відповідно до професіографічного підходу, ефективність системи підготовки вчителя визначається ступенем її відповідності сучасним вимогам суспільства до професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у ЗВО, зокрема вимогам до структури та змісту праці вчителя на сучасному етапі розвитку освіти, а також оптимальною відповідністю професіограмі вчителя. Професіограма – це опис вимог

до фахівця, що включає перелік основних функцій, властивості, характеристики, які визначають спрямованість особистості, її психолого-фізіологічні якості, рівень професійної підготовки і протипоказання до даної професії. Професіограма розробляється на основі аналізу професійної діяльності спеціаліста, в ній визначається зміст, обсяг і рівень засвоєння студентами здатностей, що є основою визначення кваліфікаційної характеристики (Бірюк, 2015: 13).

Оскільки професіограма виступає як уявлення про стан і зміст діяльності майбутнього фахівця, то вона є відправною позицією побудови технологічної лінії підготовки спеціаліста. Ця технологічна лінія у вигляді структурно-логічної схеми підготовки конструюється з вихідного рівня до кінцевого результату підготовленості.

Професіографічний матеріал повинен містити не тільки аналіз індивідуально-психологічних особливостей людини, а й аналіз важливих професійних відносин і ціннісних орієнтацій, істотних для характеристики професії. Важливим тут є інформація про можливість прояву в даній професійній діяльності творчості, ініціативи, самостійності, здатності до самореалізації та застосування нових технологій. Елементи глобальної системи характеристики професійної діяльності повинні бути показані не ізольовано один від одного,

а як певна сукупність, що створює психологічну структуру професії.

Результатом упровадження професіографічного підходу в процес підготовки здобувачів освіти є рівні сформованості професійної компетентності. Професійна компетентність майбутніх фахівців початкових класів як суб'єктів педагогічного пізнання – це здатність до виконання різноманітних функцій і видів педагогічної діяльності в освітньому просторі початкової освіти, спілкування та праці на основі засвоєння знань, умінь, навичок, досвіду, цінностей, відношень/ставлень.

Професійні ціннісні орієнтації мають вирішальний вплив як на професійне, так і на особистісне самовизначення вчителя, ними опосередковується вся педагогічна діяльність. Наявність у особистості професійно значущих ціннісних орієнтацій забезпечує сумлінне ставлення до справи, спонукає до пошуку, творчості, вдосконалення та певним чином компенсує недостатньо розвинені вміння і навички; відсутність же позитивної орієнтації може стати причиною професійного краху, втрати вже наявної майстерності. Вважаємо, що для з метою формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів важливо, щоб педагогічні знання були не тільки засвоєні на рівні когнітивної діяльності, а й включені в оволодіння досвідом емоційно-ціннісного ставлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О. Є. Застосування професіографічного підходу до побудови моделі вчителя, здатного працювати з обдарованими учнями. Професіографічний підхід у системі вищої освіти : монографія. Житомир : «О.О. Євенок», 2019. С. 125–149.
2. Бех І. Д. Психологічні механізми сходження особистості до духовних цінностей. *Педагогіка і психологія*. 2011. № 2. С. 37–44.
3. Бірюк Л. Я. Професіографічний підхід до формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. 2015. Вип. 1. С. 6–15.
4. Біла книга національної освіти України /за заг. ред. академіка В. Г.
5. Кременя. *НАПН України*. Київ : Інформ. системи, 2010. 347 с.
6. Малхазов О. Р. Психологія праці: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 208 с.

REFERENCES

1. Antonova O. Ye. Zastosuvannia profesiohrafichnogo pidkhodu do pobudovy modeli vchytelia, zdatnoho pratsiuvaty z obdarovanyimi uchniamy. [Professiographical approach implementation to building a model of a teacher capable to work with gifted students]. *Profesiohrafichniy pidkhid u systemi vyshchoi osvity: monohrafiia*. Zhytomyr : «O.O. Yevenok», 2019. pp. 125–149. [in Ukrainian].
2. Bekh I. D. Psykholohichni mekhanizmy skhodzhennia osobystosti do dukhovnykh tsinnosti. [Psychological mechanisms of personal ascent to spiritual values]. *Pedahohika i psykholohiia*. 2011. № 2. pp. 37–44. [in Ukrainian].
3. Biriuk L. Ya. Profesiohrafichniy pidkhid do formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv. [A professiographical approach to forming the communicative competence of a prospective primary school teacher]. *Psykhologo-pedahohichni osnovy humanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu v shkoli ta VNZ*. 2015. Vyp. 1. pp. 6–15. [in Ukrainian].
4. Bila knyha natsionalnoi osvity Ukrainy. [White book of national education of Ukraine]. *HAPH Ukrainy*. Kyiv : Inform. systemy, 2010. 347 p. [in Ukrainian].
5. Malkhazov O. R. Psykholohiia pratsi: navch. posib. [Psychology of work]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 2010. 208 p. [in Ukrainian].

УДК 316.62

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-37>**Тетяна БОНДАР,***orcid.org/0000-0002-9487-5363**докторка філософії,
викладачка кафедри української мови, основ психології та педагогіки
Харківського національного медичного університету
(Харків, Україна) tv.bondar@knmtu.edu.ua***Катерина КАЛІНА,***orcid.org/0000-0002-4252-7690**кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри української мови, основ психології та педагогіки
Харківського національного медичного університету
(Харків, Україна) ky.kalina@knmtu.edu.ua***Анастасія ШЕЙКО,***orcid.org/0000-0003-4257-9826**кандидатка психологічних наук,
керівник психологічної служби
Харківського національного медичного університету
(Харків, Україна) ao.sheiko@knmtu.edu.ua*

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КОМАНДОТВОРЕННЯ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ЯК ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА СКЛАДОВА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

У статті уточнено сутність провідних понять «команда» та «командотворення» на основі ґрунтовного аналізу наукових джерел. Сформовано власну дефініцію «командотворення». Визначено важливість формування навичок командотворення для здобувачів вищої медичної освіти; встановлено, що основними навичками командотворення, якими мають оволодіти здобувачі закладу вищої медичної освіти є: психологічні, педагогічні, комунікаційні, соціальні та когнітивні; виокремлено сучасні педагогічні інтерактивні технології – корпоративне навчання, набуття метанавичок, технології управління знаннями), що допоможуть сформувати у майбутніх фахівців галузі медицини навички командотворення. Розкрито основні принципові засади формування навичок командотворення (навчально-інформаційні, спілкування, моделювально-коупінгові). Встановлено доцільність удосконалення викладачами медичних закладів вищої освіти навичок володіння інтерактивними освітніми технологіями й формування відповідного інструментарію для широкого впровадження інноваційних підходів щодо широкого впровадження інтерактивних освітніх технологій в освітній процес. Дослідним шляхом визначено запити респондентів щодо впровадження сучасних інтерактивних педагогічних технологій в освітній процес медичного ЗВО – класифікація інтерактивних педагогічних технологій, надання цифрового інструментарію, рекомендації щодо вибору й використання сучасних освітніх засосунків, техніки розкриття й підвищення резильєнтності у здобувачів. Також надані рекомендації щодо використання інтерактивних технологій, що автори вважають доцільними саме для формування навичок командотворення у здобувачів вищої медичної освіти. Наведено приклади іноземних програм для підготовки медичних працівників роботи у команді. Накреслено перспективи подальших наукових розвідок щодо зазначеної тематики статті.

Ключові слова: освітній процес, командотворення, навички командотворення, інтерактивні освітні технології, вища медична освіта, інтерактивне навчання.

Tetiana BONDAR,

orcid.org/0000-0002-9487-5363

Doctor of Philosophy,

Lecturer at the Department of Ukrainian Language,

Basics of Psychology and Pedagogy

Kharkiv National Medical University

(Kharkiv, Ukraine) tv.bondar@knmu.edu.ua

Kateryna KALINA,

orcid.org/0000-0002-4252-7690

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Language,

Basics of Psychology and Pedagogy

Kharkiv National Medical University

(Kharkiv, Ukraine) ky.kalina@knmu.edu.ua

Anastasiia SHEIKO,

orcid.org/0000-0003-4257-9826

Candidate of Psychological Sciences,

Head of the Psychological Service

Kharkiv National Medical University

(Kharkiv, Ukraine) ao.sheiko@knmu.edu.ua

FORMATION OF TEAMBUILDING SKILLS USING INTERACTIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN HIGHER MEDICAL EDUCATION STUDENTS AS A SPIRITUAL AND INTELLECTUAL COMPONENT OF THE EDUCATIONAL PROCESS

The article clarifies the essence of the leading concepts «team» and «teambuilding», based on a thorough analysis of scientific sources. An own definition of «teambuilding» has been formed. Determines the importance of forming teambuilding skills for students of higher medical education; it was established that the main skills of teambuilding, which must be mastered by graduates of a higher medical education institution, are: psychological, pedagogical, communication, social and cognitive; modern pedagogical interactive technologies are singled out – corporate training, acquisition of meta-skills, knowledge management technologies), which will help to form teambuilding skills in future specialists of the field of medicine. The basic principles of team building skills formation (educational and informational, communication, modeling and coping) are disclosed. The expediency of the teachers of medical institutions of higher education to improve the skills of using interactive educational technologies and the formation of appropriate tools for the wide implementation of innovative approaches to the wide implementation of interactive educational technologies in the educational process has been established. The questions of the respondents regarding the introduction of modern interactive pedagogical technologies into the educational process of medical higher education institutions were identified through research – the classification of interactive pedagogical technologies, the provision of digital tools, recommendations for the selection and use of modern educational applications, techniques for revealing and increasing the resilience of applicants. Recommendations regarding the use of interactive technologies are also provided, which the authors consider appropriate for the formation of teambuilding skills in students of higher medical education. Examples of foreign programs for training medical workers to work in a team are given. Prospects for further scientific research on the specified topic of the article are outlined.

Key words: *educational process, teambuilding, teambuilding skills, interactive educational technologies, higher medical education, interactive learning.*

Постановка проблеми. Сучасні вимоги до розвитку вищої освіти, високого рівня кваліфікації фахівців ґрунтуються на трансформаціях розвитку суспільства, економіко-політичного стану країни, принципами яких є орієнтир на членство України до Європейського союзу, що підтверджено Угодою про асоціацію між Україною та Європейським союзом. Серед зобов'язань України як члена Європейського союзу є дотри-

мання принципів Болонського процесу (Болонья, 18 вересня 1988 року) (Угода про асоціацію, 2017) та Спільній декларації міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти» (19 червня 1999 р.). Головною метою сучасних вимог щодо розбудови вищої освіти є сприяння конкурентоспроможності, сумісництва та мобільності фахівців на теренах Європейського простору.

Виходячи з вище зазначеного, відповідно «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки» (Розпорядження Кабінету Міністрів України № 286-р від 23 лютого 2022 р.), наказу № 1751 (від 18 серпня 2021р.) Міністерства охорони здоров'я України, розпорядженню № 95-р (від 27 лютого 2019 р.) «Про схвалення Стратегії розвитку медичної освіти в Україні», постанови (№ 179 від 3 березня 2021 р.) Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року», де основними аспектами розвитку вищої освіти, зокрема, медичної, є удосконалення та підвищення вимог до рівня високої кваліфікації, оновлення змісту освіти, необхідність освоєння сучасних і нових методів вирішення професійних завдань з метою інтегрування у сучасну систему освіти та медицини, підвищення духовно-інтелектуальної складової фахівців, формування на практиці професійних організаторських, командотворчих знань, умінь і навичок тощо.

Отже, виходячи з потреб сучасних викликів, засвідчуємо, що актуальним питанням у розвитку вищої освіти є формування навичок командотворення у здобувачів вищої медичної освіти як духовно-інтелектуальної складової формування особистості майбутнього фахівця.

Аналіз досліджень. Теоретичним питанням командотворення, як важливому чиннику управління персоналом, приділяли увагу як іноземні (К. Левіс-МакКлеар, С. Larson, Д. Сміт, М. Тейлор, J. Katzenbach та ін.) так і вітчизняні вчені (Н. Доценко, Р. Муха, І. Чумаченко, І. Сабадош, О. Єгорченков, Ю. Ю. Катаєва та ін.). У фокусі досліджень постійно перебувають соціально-психологічні питання командотворення (В. Горбунова, Н. Волянчук, Г. Ложкін, М. Фомич, М. Прищак, О. Лесько та ін.). Однак аналіз наукових джерел засвідчує, що бракує розвідок у яких би розкривалися питання формування навичок командотворення засобами інтерактивних освітніх технологій у здобувачів закладів вищої освіти, зокрема й медичної.

Мета статті – розкрити засоби інтерактивних освітніх технологій для формування навичок командотворення у здобувачів вищої медичної освіти як духовно-інтелектуальної складової освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Вимогою часу до кваліфікації медичного працівника є не лише конкурентоспроможність на ринку праці та володіння практичними медичними навичками, а й уміння працювати злагоджено у команді, брати на себе відповідальність, ставити та виконувати

командні цілі, приймати нестандартні рішення, вміло управляти або співпрацювати з командою у період невизначеності та кризи, орієнтуватися в сучасному інноваційно-інтелектуальному просторі, підтримувати ціннісно-духовне ставлення до українського народу й держави, що викликано не лише євроінтеграційними процесами, пандемією COVID-2019, але й воєнним станом в Україні.

У розрізі нашої наукової тематики продукується потреба визначення термінологічного поля: «команда» та «командотворення». Ретельне вивчення наукової літератури (Виноградова О., 2022; Горбунова В., 2014; Прищак М., 2016; Муха Р., 2023) та довідкових джерел (Katzenbach, J., 1993; Lewis-McClea K., 2000) дозволяє констатувати, що переважна більшість науковців під терміном «команда» визначають «групу індивідів», або «групу людей об'єднаних спільною діяльністю», або «групу людей-однорумців». Також є представлення терміну «команда» як «колектив» або ж «колектив однорумців».

Варто відмітити, що англійські тлумачні словники (Katzenbach, J., 1993; Lewis-McClea K., 2000) термін «команда» трактують як групу людей із взаємодоповнюваними навичками, які прагнуть до спільної мети, виконують завдання, за які вони взаємно відповідальні, також вони повинні мати схожі, якщо не однакові інтереси, процеси мислення, ставлення, сприйняття та симпатії. Вважаємо за доцільне зазначити, що група людей загалом необов'язково є командою. Це можуть бути люди з різними цілями, інтересами, захопленнями, професійно-галузевим напрямком діяльності, мисленням тощо.

З професійної наукової точки зору вітчизняних психолого-педагогічних, філолого-управлінських наукових позицій під поняттям «команда» розуміють колектив або групу однорумців, або групу індивідів, які мають взаємовідповідальні навички, ефективно розподіляють задачі, беруть на себе відповідальність за конкретні результати та сприяють професійному й особистісному зростанню, виконуючи значні соціальні й особисті функції (Виноградова О., 2022; Горбунова В., 2014; Прищак М., 2016; Муха Р., 2023)

На основі аналізу й вивчення досліджень вітчизняних науковців (Беляєва С., 2019; Долженков О., 2019; Чикер В., 2010) та виходячи з міждисциплінарного підходу під «командотворенням» будемо розуміти внутрішньо-колективний процес, який має перед собою конкретні цілі та функції.

Згідно результатів останніх досліджень у галузі управління медичними ризиками стає очевидною зацікавленість суспільства у формуванні «нетех-

нічних» навичок медичних працівників. До таких навичок слід віднести психологічні, педагогічні, комунікаційні, соціальні та когнітивні компетентності, що дозволяють впевнено, злагоджено, безпечно й ефективно працювати в команді. Правильно і вчасно скоординована робота в команді дозволить значно підвищити якість, професіоналізм, результативність лікування хворих, допоможе у піднесенні рівня вмотивованості й задоволення медичних працівників, допоможе їм попередити емоційне та фізичне виснаження та професійне вигорання (Mitchell P., 2012).

Спираючись на результати аналізу науково-педагогічних і медичних досліджень у галузі підготовки майбутніх лікарів, можливим стає твердження про те, що доцільним є виокремлення трьох типів команд, що можуть забезпечувати високий рівень міжпрофесійної взаємодії, а саме: 1 тип – команда, що вирішує основні проблеми, робота команди базується на взаємодовірі всіх членів; 2 тип – творча команда, задачею кожного з членів є пошук і розробка різноманітних шляхів удосконалення, підвищення якості, ефективності роботи організації, пошук альтернативних рішень, винайдення можливих напрямів подальшого розвитку; 3 тип – тактична команда, безпосередньо реалізує розроблений раніше план, розв'язує актуальні задачі й проблеми. Для результативного функціонування тактичної команди необхідні чітке, однозначне формулювання проблеми, розподіл ролей та оперативне реагування (Larson C., 1989).

Таким чином, можна виокремити навички, що є загальним для усіх перелічених вище типів команд: здатність вирішувати складні питання; здатність швидко розв'язувати конфліктні ситуації, передбачати й уникати їх за можливістю; здатність до взаємної підтримки та надання взаємної допомоги; здатність до самостійної організації та відкритість у діяльності. Саме зазначені вище компетентності є необхідними для формування навичок командотворення.

Виходячи з розроблення наукової проблеми уточнимо, які ж саме цілі й функції важливі під час формування навичок командотворення як духовно-інтелектуальної складової освітнього процесу здобувачів вищої медичної освіти. На нашу думку, під час освітнього процесу запровадження навичок командотворення серед здобувачів полягає в наступному:

- формування навичок групової та індивідуальної рефлексії;
- відпрацювання навичок зворотного зв'язку між здобувачем і викладачем як суб'єктом освітніх реформацій;

– уміння дискутувати, чітко, аргументовано та переконливо висловлювати власну точку зору, приймати толерантну обґрунтовану критику;

– уміння розвивати систему комунікації серед учасників команди;

– навчитися формувати правила для здійснення спільної діяльності та мети;

– оволодіти навичками структурування та планування часу на виконання роботи у команді;

– здобути навички виявляти та вирішувати проблеми за допомогою правил системного рішення та командного духу;

– здобути навички психологічної готовності до активної співпраці у команді та керувати власними емоціями, уникати конфліктних ситуацій;

– володіти навичками прийняття швидких, креативних, нестандартних рішень під час завдань;

– оволодіти навичками досягати згоди, взаєморозуміння, злагодженості роботи членів команди, висловлювати взаємодовіру та повагу;

– оволодіти навичками переорієнтації принципів професійної та міжособистісної взаємодії у колективі;

– оволодіти навичками інноваційно-інтелектуальної складової відповідно вимогам ринку праці;

– оволодіти навичками підтримки духовної складової у команді.

Переконані, що формування навичок командотворення у здобувачів вищої медичної освіти під час освітньо-виховного процесу має вибудовуватися на наступних принципових засадах, що є провідними згідно сучасної філософії освіти:

– навчально-інформаційні, що передбачають використання сучасних інноваційних цифрових технологій для засвоєння навчально-виховного матеріалу; творчого підходу, що спрямовані на активне залучення здобувачів вищої освіти до актуальних освітніх, наукових, творчих і виховних проєктів, конкурсів, воркшопів, марафонів тощо;

– спілкування, що ґрунтуються на вибудовуванні конструктивних взаємовідносин у студентських групах та з викладачами, а також передбачають оволодіння компетентностями з ораторської майстерності, риторичної вимови, формують необхідність високого рівня володіння державною мовою у професійному спілкуванні;

– моделювання-коупінгові, що націлені на оволодіння здобувачами вищої медичної освіти соціально-психологічними практичними професійними навичками.

Таким чином, переконані, що для формування у майбутнього фахівця медичної галузі зазначених вище компетентностей, для безпосереднього їхнього впровадження з метою формування навичок

чок командотворення, доцільними й ефективними в умовах сучасних українських реалій залишаються інтерактивні технології навчання й педагогічні виховні технології, що мають бути спрямовані на активну взаємодію в освітньому процесі усіх його членів, рефлексію, комунікацію, психолого-педагогічну та філологічну підготовку здобувачів, використання сучасних комп'ютерних технологій тощо (Бондар Т., 2021; Вихрущ В., 2017).

Таким чином, наголосимо на необхідності наполегливого і цілеспрямованого оволодіння сучасним педагогічними та інтерактивними технологіями навчання безпосередньо викладачами закладів вищої медичної освіти, а саме оволодіти необхідною базою знань щодо сутності сучасних педагогічних технологій й відповідних цифрових застосунків, що дозволять реалізувати завдання й цілі процесів навчання та виховання в умовах дистанційної освіти. Спираючись на дані, отримані у ході аналізу, синтезу, класифікації та конкретизації потреб і запитів респондентів під час організації курсів підвищення кваліфікації щодо втілення сучасних інтерактивних педагогічних технологій в освітній процес медичного ЗВО, було визначено наступні запити: потреба в узагальненому представленні сучасних педагогічних технологій, що є доцільними, ефективними, студенто-зорієтованими і відповідають вимогам сучасного освітнього середовища медичного ЗВО; чітка класифікація інтерактивних педагогічних технологій, а саме виокремлення виховних педагогічних технологій та навчальних педагогічних технологій, що відповідають потребам у процесі підготовки майбутнього медичного працівника; надання цифрового інструментарію, який дозволить реалізувати поставлені мету, цілі й завдання в межах освітньо-професійних програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої медичної освіти; допомога в оволодінні викладачами медичних ЗВО сучасними цифровими інструментами для вдосконалення педагогічної складової освітнього процесу; надання рекомендацій щодо вибору й використання комп'ютерних застосунків, що сприятимуть інтерактивності здобувачів в межах конкретного освітнього компонента; ознайомлення з техніками, що дозволяють розкрити й підвищити резильєнтність.

Отже, визначені потреби обумовлюють інноваційно-інтелектуальні та духовні трансформації вищих навчальних закладів, зокрема й медичних.

У ході наукового пошуку було встановлено, що важливу роль під час формування навичок командотворення у здобувачів вищої медичної освіти як духовно-інтелектуальної складової відіграє запровадження технологій інтенсивного інтерак-

тивного навчання, оскільки воно включає в себе технології управління знаннями, корпоративне навчання та набуття метанавичок.

Відмітимо, що технологія управління знаннями акцентує увагу на набутті навичок управлінських, інноваційних, конкурентоспроможних компетентностей, таких як: уміння визначати цілі, планувати спільну діяльність, розподіляти обов'язки, формувати правила для здійснення спільної мети; уміння стратегічно мислити, приймати рішення в кризових і невизначених ситуаціях; уміння управляти розвитком людських ресурсів; уміння запроваджувати інтелектуально-інновації технології тощо.

Серед технологій управління знаннями, які варто впроваджувати в освітній процес вищої медичної школи радимо «Метод ліквідації тупикових ситуацій», «Формат одного запитання», «Метод номінальної групи», «Інформаційний лабіринт» тощо (Вихрущ В., 2017).

Разом із тим, технологія корпоративного навчання передбачає оволодіння навичками структурування та планування часу на виконання роботи у команді, прийняття швидких, креативних, нестандартних рішень під час завдань, уміння взаємодіяти у команді тощо. До цих технологій інтенсивного інтерактивного навчання під час навчально-виховного процесу варто включати техніки дидактичних ігор, розв'язання ситуаційних задач з використанням інтерактивних застосунків, симуляційного навчання, дискусійних питань, метод 2–4 – усі разом, метод проєктів тощо. Доцільним на наш погляд є наприклад, «Техніка партнерських перемовин», технологія «6 капелюхів», «Аналіз досвіду чужих ідей», «Метод примусових відносин», «Бджолині групи», ротаційні трійки, «Мікрофон» тощо.

Також відзначимо доцільність використання технології метанавичок для формування навичок командотворення в процесі підготовки здобувачів вищої медичної освіти. Зазначимо, що метанавички переважають генеративне навчання, тобто навчання філології, педагогіки, психології, економіки, управління персоналом (Вихрущ В., 2017), основними завданнями якого є: оволодіння навичками взаєморозуміння, взаємодоповіри, поваги, згоди та злагодженості у роботі; уміння підтримувати та розвивати духовно-інтелектуальну складову в команді; набуття навичок психологічної готовності до активної співпраці у команді та керування власними емоціями, уникання конфліктних ситуацій; уміння вибудовувати оптимальні стратегії; здатність висувати гіпотези та прогнозувати результати, передбачати можливі напрями подальшої діяльності тощо.

Для формування метанавичок командотворення рекомендуємо застосовувати наступні технології: «Програмно-рольовий метод генерування ідей», «Групова дискусія», «Творчі лабораторії», «Аналіз відеоматеріалів», «Традиційний аналіз конкретних ситуацій», «Ситуаційний аналіз», «Брейнстормінг» тощо (Вихрущ В., 2017).

Зазначимо, що не менш важливу роль під час формування навичок командотворення у здобувачів вищої медичної освіти як духовно-інтелектуальної складової освітнього процесу відіграють тренінгові інтерактивні технології навчання (наприклад, «Структурована і керована дискусія», «Повідомлення», «Презентації та самопрезентації», «Тренінг командотворення (teambuilding)» тощо), технології рольових (наприклад, «Фрагменти ділових ігор», «Т-групи («обличчям до обличчя») тощо) або імітаційних ігор (наприклад, «Ігри-симуляції або ігри-катастрофи», «Ділові ігри («виробничі», «дослідні», «атестаційні», «дидактичні») тощо) та технології зворотного зв'язку на ігрових інтерактивних заняттях (наприклад, «Після ігрова дискусія за результатами ділової гри», «Рефлексія», «Дебрифінг») тощо (Вихрущ В., 2017). Відмітимо, що ігрові інтерактивні технології навчання передбачають розвиток і набуття презентаційних, комунікативних, рефлексійних навичок, уміння вербального та невербального спілкування, навичок взаємодії та взаємопорозуміння у здобувачів вищої медичної освіти.

Отже, у процесі формування навичок командотворення у здобувачів вищої медичної освіти важливе значення відіграє сучасний викладач, який повинен володіти як теоретичними знаннями інноваційних технологій, так і практично впроваджувати їх в освітній процес медичного ЗВО. Разом з тим, використання та засвоєння інтерактивних технологій навчання здобувачами вищої медичної освіти для формування навичок командотворення підкреслює необхідність виконувати нові соціальні, духовно-інтелектуальні ролі, які потрібно

навчитися реалізовувати власними зусиллями під час освітнього процесу, через активність, ініціативність, допитливість, умотивованість в навчанні й в подальшій професійній діяльності.

У ході наукового пошуку було встановлено, що для підготовки медичних працівників до здійснення ефективної та результативної командної роботи в різних країнах світу розроблені й широко використовуються різні програми (наприклад, проєкт TIPS у Канаді; програми TOPS, CONNECT, FALL, TeamSTEPPS у США тощо). Вважаємо за необхідне у процесі формування навичок командотворення серед здобувачів медичних закладів вищої освіти спиратися на провідні принципи, методи й форми роботи, що використовуються у зазначених програмах з метою здійснення допрофесійної підготовки й формування необхідних компетентностей для здійснення командної роботи на високому рівні у подальшій професійній діяльності.

Висновки. Таким чином, узагальнимо, що формування навичок командотворення у здобувачів медичних закладів вищої освіти в освітньому процесі надає можливості й розкриває необхідність саморозвитку особистості майбутнього фахівця, готує здійснення професійної діяльності на високому рівні, формує потребу в оволодінні на високому рівні soft skills, що сприятимуть покращенню рівня конкурентоспроможності на сучасному ринку праці, а також переосмисленню особистісних і корпоративних цілей, напрямів розвитку та самовдосконаленню.

У ході наукового пошуку із зазначеної проблематики подальшого глибокого вивчення потребують питання щодо розробки тематики в межах освітніх компонентів чи окремих вибіркового освітніх компонентів, які б спирались на поєднання формування навичок командотворення у здобувачів та практичної допрофесійної підготовки, а також враховували світовий досвід проходження підготовки медичних працівників до різних напрямів подальшої командної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беляєва С. С. Концептуальні основи організації тимбіндингу як інструменту сприяння комунікативним зв'язкам у колективі. *Молодий вчений*. № 1 (65). 2019. С. 417–422.
2. Бондар Т. В. Громадсько-просвітницька діяльність Товариства «Знання» в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття). : дис. ... док. філ. : 01 Освіта/Педагогіка. / Харк. нац. пед. унів. ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2021. 300 с.
3. Виноградова О. В. Групова динаміка та комунікації. Динаміка розвитку групи і команди: методичні вказівки для самостійної роботи. Державний університет телекомунікацій. Київ. 2022. 24 с.
4. Вихрущ В. О., Гуменюк С. В., Вихрущ-Олексюк О. А. Психодидактика вищої школи : інноваційні методи навчання : навч. посіб. Тернопіль : Крок. 2017. 280 с.
5. Горбунова В. В. Психологія командотворення : Ціннісно-рольовий підхід до формування та розвитку команд : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 380 с.
6. Долженков О. О., Сакалюк О. О. Командотворення як метод управління колективом у закладі освіти. *Інноваційна педагогіка. Теорія і методика управління освітою*. 2019. Вип.10. Т. 2. С. 171–176.

7. Прищак М. Д., Лесько О. Й. Психологія управління в організації : навч. посіб. [2-ге вид., перероб. і доп.] Вінниця : ВНТУ, 2016. 150 с.
8. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України №179 від 3 березня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.10.2023).
9. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки : розпорядженні Кабінету Міністрів України № 286-р від 23 лютого 2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-vishchoyi-osviti-v-ukrayini-na-20222032-roki-286-> (дата звернення: 08.10.2023).
10. Про схвалення Стратегії розвитку медичної освіти в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України № 95-р від 27 лютого 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/95-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 08.10.2023 р.).
11. Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти» від 19 червня 1999 р.
12. Муха Р. А. Команда, її сутність та особливості розвитку. *Ефективна економіка*. 2015. Вип. 8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4253> (дата звернення: 08. 10. 2023 р.).
13. Угода про асоціацію між Україною та Європейським союзом : угода ратифікована 1 вересня 2017 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/ugoda-pro-asociaciu> (дата звернення: 08.10.2023).
14. Чикер В. А. 18 програм тренінгів: керівництво для професіоналів під редакцією : ел. підручник. 2010. URL: <http://rua.pp.ua/programm-treningov-rukovodstvo-dlya.html> (дата звернення: 22. 10. 2023 р.).
15. Katzenbach, J. R., Smith, D. K. *The Wisdom of Teams: Creating the High-performance Organization*. Boston: Harvard Business School. 1993. URL: <http://archive.tlt.psu.edu/suggestions/teams/about/definition.html> (дата звернення: 08. 10. 2023 р.).
16. Larson C. *Teamwork: What must go right / What can go wrong*. First edition. Newbury Park / Larson C, LaFasto F. M. J. Calif : SAGE Publications, Inc., 1989
17. Lewis-McClearn K., Taylor M. Psychological contract breach and the employment exchange: perceptions from employees and employers. Paper Presented to the Academy of Management, San Diego. URL: <http://archive.tlt.psu.edu/suggestions/teams/about/definition.html> (дата звернення: 08. 10. 2023 р.).
18. Mitchell P. Principles and Values of Effective Team-Based Health Care. *NAM Respect*. 2012. V. 2. № 10. P. 1–32.

REFERENCES

1. Bieliaieva S. S. Kontseptualni osnovy orhanizatsii tymbildynhu yak instrumentu spriyannia komunikatyvnykh zviazok u kolektyvi. [Conceptual foundations of team building organization as a tool for promoting communication ties in the team]. *Molodyi vchenyi. [A young scientist]*. 2019. № 1 (65), P. 417-422. [in Ukrainian].
2. Bondar T. V. Hromadsko-prosvitnytska diialnist Tovarystva «Znannia» v Ukraini (druha polovyna KhKh – pochatok XXI stolittia). [Public and educational activities of the «Knowledge» Society in Ukraine (second half of the 20th – beginning of the 21st century)] : dys. ... dok. fil : 01 Osvita/Pedahohika. / Khark. nats. ped. univ. im. H. S. Skovorody. Kharkiv. 2021. P. 300. [in Ukrainian].
3. Vynohradova O. V. Hrupova dynamika ta komunikatsii. *Dynamika rozvytku hrupy i komandy* [Group dynamics and communications. Group and team development dynamics] : metodychni vkazivky dlia samostiinoi roboty. Derzhavnyi universytet telekomunikatsii. Kyiv. 2022. P. 24. [in Ukrainian].
4. Vykhreshch V. O., Humeniuk S. V., Vykhreshch-Oleksiiuk O. A. *Psykhodydaktyka vyshchoi shkoly : innovatsiini metody navchannia* [Psychodidactics of the higher school : innovative teaching methods] : navch. posib. Ternopil : Krok. 2017. P. 280. [in Ukrainian].
5. Horbunova V. V. *Psykhologhiia komandotvorenna : Tsinnisno-rolovyi pidkhid do formuvannia ta rozvytku komand* [Psychology of team building: A value-role approach to the formation and development of teams]: monohrafiia. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2014. P. 380. [in Ukrainian].
6. Dolzhenkov O. O., Sakaliuk O. O. Komandotvorenna yak metod upravlinnia kolektyvom u zakladi osvity [Team building as a method of team management in an educational institution]. *Innovatsiina pedahohika. Teoriia i metodyka upravlinnia osvitoiu*. 2019. Vyp.10. T. 2. P. 171–176. [in Ukrainian].
7. Pryshchak M. D., Lesko O. I. *Psykhologhiia upravlinnia v orhanizatsii* [Psychology of management in the organization] : navch. posib. [2-he vyd., pererob. i dop.] Vinnytsia : VNTU, 2016. P. 150. [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ekonomichnoi stratehii na period do 2030 roku [On the approval of the National Economic Strategy for the period until 2030] : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy №179 vid 3 bereznia 2021 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 08.10.2023). [in Ukrainian].
9. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku medychnoi osvity v Ukraini [On the approval of the Strategy for the development of medical education in Ukraine: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine] : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 95-r vid 27 liutoho 2019 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/95-2019-%D1%80#Text> (data zvernennia: 08.10.2023 r.). [in Ukrainian].
10. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku medychnoi osvity v Ukraini [On the approval of the Strategy for the Development of Medical Education in Ukraine] : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 95-r vid 27 liutoho 2019 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/95-2019-%D1%80#Text> (data zvernennia: 08.10.2023 r.). [in Ukrainian].
11. Spilna deklaratsiia ministriv osvity Yevropy «Ievropeyskyi prostir u sferi vyshchoi osvity» [Joint Declaration of the Ministers of Education of Europe «European space in the field of higher education»] vid 19 chervnia 1999 r. [in Ukrainian].

12. Mukha R. A. Komanda, yii sutnist ta osoblyvosti rozvytku [The team, its essence and features of development]. *Efektivna ekonomika*. 2015. Vyp. 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4253> (data zvernennia: 08.10.2023 r.). [in Ukrainian].
13. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym soiuzom [Association Agreement between Ukraine and the European Union] : uhoda ratyfikovana 1 veresnia 2017 r. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu> (data zvernennia: 08.10.2023). [in Ukrainian].
14. Chyker V. A. 18 prohram treninhiv : kerivnytstvo dlia profesionaliv pid redaktsiieiu [18 training programs: a guide for professionals] : el. pidruchnyk. 2010. URL: <http://rua.pp.ua/programm-treningov-rukovodstvo-dlya.html> (data zvernennia: 22.02.2023 r.). [in Ukrainian].
15. Katzenbach, J. R., Smith, D. K. (1993) *The Wisdom of Teams: Creating the High-performance Organization*. Boston : Harvard Business School. URL: <http://archive.tlt.psu.edu/suggestions/teams/about/definition.html>
16. Larson C. *Teamwork: What must go right / What can go wrong*. First edition. Newbury Park / Larson C, LaFasto F. M. J. Calif : SAGE Publications, Inc., 1989.
17. Lewis-McClear K., Taylor M. Psychological contract breach and the employment exchange: perceptions from employees and employers. Paper Presented to the Academy of Management, San Diego. URL: <http://archive.tlt.psu.edu/suggestions/teams/about/definition.html> (дата звернення: 08. 10. 2023 р.).
18. Mitchell P. Principles and Values of Effective Team-Based Health Care. *NAM Respect*. 2012. V. 2. № 10. P. 1–32.

УДК 378.147:74.01/09

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-38>**Гліб БОРИСОВ,***orcid.org/0000-0002-4700-0492*

аспірант кафедри комп'ютерних технологій

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

(Тернопіль, Україна) *glebborysow@gmail.com*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ПОДІБНОСТІ ПРИ ПРОЄКТУВАННІ СЕРІЇ ОБ'ЄКТІВ ДИЗАЙНУ МАЙБУТНІМИ ГРАФІЧНИМИ ДИЗАЙНЕРАМИ

У статті розглядається розуміння когнітивних процесів, пов'язаних із формуванням аналогій або визначенням ступенів подібності, які мають вирішальне значення для розробки низки об'єктів дизайну та вдосконалення процесу концептуального проєктування. Розуміння когнітивного процесу, пов'язаного з формуванням аналогій або визначенням ступеня подібності, є однією з засад для розробки серії об'єктів дизайну і вдосконалення процесу концептуального проєктування. Подано аналіз особливостей проєктування майбутніми графічними дизайнерами серії об'єктів дизайну з урахуванням принципу подібності, співвідношення характеристик ступеня схожості об'єктів дизайну. Схарактеризовано, чим подібність схожа на аналогії і в чому їх відмінність. Зазначено, що вони обіймають відповідність реляційних структур. Для графічного дизайнера важливо враховувати їх відмінність. Аналогія використовує лише відповідності між об'єктами, тоді як подібність враховує не лише об'єкти, але й пропорції їхніх ознак, які легше помітити та відобразити. Формування аналогій полегшує формування нових ідей і має потенціал для розробки інноваційних дизайнів. Розглянуто чинники, що впливають на серію друкованих видань, наприклад елементи дизайну друку, формат, тема та стиль.

У статті подано алгоритм проєктування серії об'єктів дизайну, який враховує семантичну схожість окремих елементів, а також використання усталеної комбінації засобів і функцій графічного редактора. Детально висвітлено алгоритм проєктування серії об'єктів дизайну з урахуванням принципу подібності, що ґрунтується на результатах практичної діяльності Г. Борисова, на прикладі розробки серії об'єктів дизайну, адже розробка серії об'єктів графічного дизайну, принципів проєктування, що забезпечують сприйняття сукупності об'єктів як серії, на сьогодні є найменш дослідженою проблемою. Алгоритм проєктування серії об'єктів дизайну з урахуванням принципу подібності є складником технології формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх графічних дизайнерів у процесі професійної підготовки.

Ключові слова: професійна підготовка, індивідуальний стиль, майбутні графічні дизайнери, серія об'єктів дизайну, принципи подібності, проєктування.

Гліб БОРИСОВ,*orcid.org/0000-0002-4700-0492*

Postgraduate at the Department of Computer Technologies

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

(Ternopil, Ukraine) *glebborysow@gmail.com*

IMPLEMENTATION OF THE SIMILARITY PRINCIPLE IN A SERIES OF DESIGN OBJECTS BY FUTURE GRAPHIC DESIGNERS

The article examines the understanding of the cognitive processes associated with the formation of analogies or the determination of degrees of similarity, which are crucial for the development of several design objects and the improvement of the conceptual design process. Understanding the cognitive process associated with the formation of analogies or determining the degree of similarity is one of the foundations for developing a series of design objects and improving the conceptual design process. An analysis of the design features of a series of design objects by future graphic designers is presented, taking into account the principle of similarity, and the ratio of characteristics of the degree of similarity of design objects. It is characterized by what similarities are similar to analogies and what is their difference. It is noted that they embrace the correspondence of relational structures. For a graphic designer, it is important to consider their difference. Analogy only uses correspondences between objects, while similarity takes into account not only the objects but also the proportions of their features, which are easier to notice and represent. The formation of analogies facilitates the formation of new ideas and has the potential to develop innovative designs. Factors affecting a print series are considered, such as print design elements, format, subject matter, and style.

The article presents an algorithm for designing a series of design objects, which considers the semantic similarity of individual elements, as well as the use of an established combination of tools and functions of a graphic editor. The algorithm for designing a series of design objects is covered in detail, taking into account the principle of similarity,

which is based on the results of the practical work of G. Borisov, on the example of the development of a series of design objects, because the development of a series of graphic design objects, design principles that ensure the perception of the totality of objects as a series is currently the least researched problem. The algorithm for designing a series of design objects, taking into account the principle of similarity, is a component of the technology of forming an individual style of professional activity of future graphic designers in the process of professional training.

Key words: professional training, individual style, future graphic designers, series of design objects, principles of similarity, design.

Постановка проблеми. Серед професійних завдань, що ставляться перед графічним дизайнером, одне з провідних місць займає проектування об'єктів дизайну, завдяки їх візуальним концепціям передаються ідеї та інформація. Графічні дизайнери стратегічно поєднують візуальні складові для розробки естетично привабливих цифрових і фізичних об'єктів (макетів, носіїв зовнішньої і внутрішньої реклами, упаковки, поліграфічної продукції тощо) з метою привернення інтересу споживачів дизайну. Використовуючи різноманітне програмне забезпечення для дизайну, вони створюють переконливі зображення, графічні проекти, арт-об'єкти, візуальні ефекти, що спроможні зачепити аудиторію (Borysov & Borysova & Prodan & Borisov, 2022). Вони можуть проектуватися як одиничні об'єкти і багатокомпонентні, серійні і комплектні. Розробка серії об'єктів графічного дизайну, принципи проектування, що забезпечуються сприйняття набору об'єктів власне як серії, є на сьогодні найменш дослідженою проблемою.

Аналіз досліджень. Серія об'єктів графічного дизайну – це ряд однорідних або споріднених за спільними ознаками, атрибутами і характеристиками дизайн-об'єктів (серія листівок, обкладинок для книг, принтів для одягу тощо). Мета проектування серії подібних виробів може бути різною, але найчастіше пов'язана з: підтримкою інтересу до продовжуваного видання, лояльності споживачів; стимулюванням продажів не через запровадження нових видів товарів, а через модифікацію існуючих та інтенсифікацію продажів набору, а не одиниці товару; підвищення впізнаваності бренду і залучення нової аудиторії споживачів без зміни його позиціонування. Тематика серії об'єктів графічного дизайну може підпорядковується поширеним у суспільстві емоційним станам, періодам і подіям, в тому числі календарним, святим, тому доцільно запроєктовані дизайни серій спроможні вирізнити вироби серед низки подібних через врахування і задоволення потреби споживачів. Серії об'єктів графічного дизайну передбачають проектування наборів зображень, що повторюються, створених у різних, проте спільних для всіх елементів набору техніках, стилях, формах, із застосуванням графічних елементів, абстрактних або реалістичних зображень. Такі серії можуть розро-

блятися графічними дизайнерами для розповсюдження своїх професійних напрацювань, вияву творчості, що зазвичай передбачає створення дизайн-об'єктів у кількох варіантах з наявними спільними характеристиками.

Візуальні компоненти серії об'єктів графічного дизайну можуть створюватися у формі: комплектів пов'язаних робіт (в яких кожен завершений візуальний компонент є або продовженням / завершенням попереднього, або основою, початковим пунктом для продовження у наступному), набору окремих, самотійних за змістом візуальних компонентів, створених в єдиному стилі і зв'язаних певною ідеєю. Важливим для свідомого проектування серії об'єктів графічного дизайну є з'ясування загальних особливостей проектування елементів серії з урахуванням необхідного ступеня схожості для швидкої ідентифікації об'єктів як частини цілого. Отже, кожен компонент серії має бути достатньо унікальним, відрізнятися від інших компонентів серії, проте він має виявляти достатній рівень спільності, щоб візуалізувати єдність запроєктованих об'єктів дизайну в загальній сукупності серії.

Аналіз досліджень. Визначенню ступеня подібності при проектуванні об'єктів дизайну приділяється увага в дослідженнях з різних сфер виробництва і видів дизайну. Так, J. W. Herrmann, аналізуючи повторне використання існуючих дизайнів, у плануванні виробництва яких експерти використовують складний набір правил та інструкцій з визначення ступеня схожості двох продуктів дизайну, акцентує увагу на ефективності підходу планування структури та оцінки схожості виробничих завдань, продуктів дизайну (включно з технологічним процесом) і застосовує поняття міра схожості для опису процедури, яка обчислює або оцінює подібність двох дизайнів (Herrmann et al., 2020, pp. 3603). З огляду на специфіку застосування визначення міри подібності в серії об'єктів дизайну, важливим є початкове визначення одного або кількох подібних об'єктів дизайну, які мають ознаки схожості, особливо ознаки схожості на основі геометрії. Pengyue Wang у дослідженні з оптимізації проектування архітектурних споруд з використанням атрибутів схожості при пошуку проектів з подібними

характеристиками, так само визначає геометричні атрибути (характеристики як форми в цілому, так і окремих елементів) в якості основних одночасно з ще двома типами атрибутів, пов'язаними зі специфічними ознаками навколишнього середовища (Wang et al., 2021).

У дослідженні схожості Casakin і Georgiev акцент зміщено на семантичну подібність, пов'язану з розумінням змісту вербалізацій, екстерналізованих дизайнерами, схожістю між семантичним змістом дизайну, що був наданий в описовій, вербальній формі, і згенерованими творчими результатами проектування (Casakin & Georgiev, 2021). Визначення семантичної подібності при проектуванні серії об'єктів графічного дизайну розглядається як вкрай важливе, адже людське мислення має сприймати серію об'єктів, вкладений до неї семантичний зміст, як мережу взаємопов'язаних понять, що пройшли крізь системне моделювання в процесі проектування як змісту, так і візуального образу. Основою для формування серії об'єктів дизайну з урахуванням семантичної подібності (кількісної оцінки сили семантичних зв'язків між окремими компонентами серії) може стати полісемія (співіснування кількох значень), абстракція (узагальнення конкретних слів, без їх деталізації), інформація (у вигляді одиниць мови у спільному контексті). Проектування об'єктів дизайну, що поєднані в серію на основі семантичної подібності, за Q. Zhang, складається із п'ять етапів: визначення проектного завдання, підбір слів-образів і зовнішнього вигляду об'єктів на основі семантичної подібності, відбір цільових слів-образів із сукупності, визначення характеристик образів та визначення єдиного стилю зображення (Zhang et al., 2022).

В ситуації створення продукції, що має підтримувати ідентичність у зовнішніх проявах, суворе дотримання, збереження визначених рис може стосуватися ширшого набору об'єктів дизайну, ніж серія. Так, за умови збереження фірмового стилю, ідентичності з брендом, зовнішній вигляд продукту, його зв'язок із характерними рисами бренду, відіграють важливу роль у комерційному успіху на масовому ринку продуктів, де існує велика кількість конкуруючих продуктів зі схожими цінами, функціональністю та продуктивністю (Ranscombe et al., 2012). У випадку брендингу визначення ступеня подібності між об'єктами дизайну набуває вигляду вимоги під час розробки візуальної складової проекту на основі використання стратегічного візуалу конкретного бренду.

W. Visser зазначав, що існує значна подібність між однаковими комплексами проектних дій, що

реалізуються в різних ситуаціях, і принципові відмінності між різними наборами дій в схожих ситуаціях; характеристики дизайнерської ситуації (пов'язані з процесом проектування, зв'язком між дизайнерами і об'єктами проектування) вносять специфічні риси у відповідні когнітивні дії, а також у кінцеві проекти (Visser, 2009). Високий ступінь подібності додатково забезпечується застосуванням того самого набору графічних редакторів, інструментів, функцій при створенні об'єктів серії.

Деякі дослідники (K. Fu, J. Chan та інші) визначають важливим врахування аналогової відстані об'єктів дизайну (розуміється як діапазон від дальнього до ближнього поля) у питанні знаходження спільних рис об'єктів (Fu et al., 2015). Зазвичай в дизайні застосовуються аналогії, ближчі до кінцевої точки дальнього поля: при генеруванні ідей, що повинні мати невелику кількість спільних характеристик з цільовим доменом, тобто результати мають сприйматися незвично і креативно (Chan et al., 2011). Використання у пошуку образів для серії об'єктів графічного дизайну аналогій початку ближнього поля забезпечує наявність значної кількості спільних характеристик і, відповідно, створює ситуацію подібності. Ідея використання аналогій ближнього поля при розробці об'єктів дизайну на основі подібності отримала розвиток в дослідженні J. He, де увага повернуто до додаткових факторів, що впливають на сприйняття об'єктів дизайну подібними, а саме кольору, якісним чинникам, виробництву об'єкта (He et al., 2018). Отже, при проектуванні серії об'єктів дизайну найчастіше застосовується один з методів: дизайн за аналогією або дизайн за подібністю.

Мета статті – проаналізувати особливості проектування майбутніми графічним дизайнерами серії об'єктів дизайну з урахуванням принципу подібності, співвідношення характеристик ступеня схожості об'єктів дизайну.

Виклад основного матеріалу. Розуміння когнітивного процесу, пов'язаного з формуванням аналогій або визначенням ступеня подібності, є основоположним для розробки серії об'єктів дизайну і вдосконалення процесу концептуального проектування. У фундаментальному розумінні подібність схожа на аналогію, оскільки вони передбачають узгодження структури відносин, проте різниця між ними є важливою у дослідженні проектування серії об'єктів. В аналогії використовуються лише відповідність об'єктів один одному (перенесення знань з одного виду об'єкту на інший), тоді як у подібності беруться до уваги не просто об'єкти, а й співвідношення їх характеристик, які легше помітити та відобразити

(Gentner & Markman, 1997, p. 133). Відповідно, формування аналогій сприяє формулюванню нових ідей і має потенціал для розробки інноваційного дизайну. Попередні дослідження показали, що використання аналогії може пом'якшити вплив фіксації дизайну, допомогти віднайти новий спосіб вирішення проблеми, що може призвести до пропозиції кращих рішень (Linsey et al., 2010).

При визначенні співвідношення характеристик, ступеня схожості об'єктів дизайну можливо використання трьох типів аналізу: *аналізу ознак орієнтації* (дані аналізу про орієнтацію містять координати положення центру площі об'єкта, а також максимальні та мінімальні значення віддалення елементів відносно центру площі об'єкта); *аналізу ознак форми* (визначається шляхом ітеративного обчислення радіальної довжини між центроїдом об'єкта та типовою точкою на контурі об'єкта для попередньо визначеної кількості елементів, які рівномірно розподіляються по всьому контуру об'єкта); *аналізу ознак пропорції* (площа, периметр, довжина та ширина елементів записуються як частка інших елементів у дизайні, що не потребує додаткової інтерпретації, пропорції обчислюються та пов'язуються з геометрією об'єкта) (Ranscombe et al., 2012).

Таким чином пропорції, орієнтація і форми, що використовуються при створенні серії об'єктів дизайну, визначають їх подібність між собою, яку потрібно підтримувати під час проектування всієї серії, не втрачаючи їх унікальності. Алгоритм проектування серії об'єктів дизайну має враховувати семантичну схожість окремих елементів, а також застосування усталеного поєднання інструментів і функцій графічного редактора. Докладно алгоритм проектування серії об'єктів дизайну з урахуванням принципу подібності розглянемо на прикладі розробки серії об'єктів дизайну, а саме принтів зображень, за напрацьованою авторською практикою Г. Борисова (Нlib, інста). Першим кроком у забезпеченні належного рівня подібності серії принтів стало визначення єдиного стилю для серії: Doodle art (Борисова, 2022) і єдиної форми носія серії принтів – футболки з коротким рукавом, що можна використовувати для особистого користування, подарунків чи продажів на комерційній основі (Lin, 2017).

Для розробки принтів як складових серії, використовуються узгоджені інструменти, їх налаштування і функціонал графічних редакторів Adobe Illustrator і Adobe Photoshop. Adobe Illustrator використовується в якості основного графічного редактора завдяки функціям трасування відсканованих зображень та накладення фільтрів,

за допомогою яких утворюються векторні зображення, характерні для дизайнів у стилі Doodle art. Adobe Photoshop є допоміжним у цій парі графічних редакторів і застосовується для накладання принту на макети, мокапи, шаблони для онлайн магазину: після завершення виконання принту в Adobe Illustrator зображення зберігається у файлах форматів *.ai та *.png, розміщується на макеті (футболка білого або чорного кольору) і в подальшому розповсюджено на ресурсах (Instagram, Behance, Redbubble тощо). Проектування серії принтів передбачає використання різних візуальних компонентів (графічних елементів, орнаментів, ілюстрацій, зображень героїв тощо). При виборі візуальних компонентів важливо зважати на типологію зображень (геометричні елементи: клітинка, смужки, ромби, горох; образотворчі елементи: рослинні, квіткові, анімалістичні, етнічні; абстракції: нечіткі рисунки, розмиті ламані лінії; власне зображення: фотографії з чіткими формами, ілюстрації, авторські зображення) і забезпечення в їх виборі належного ступеня подібності для формування сприйняття об'єктів дизайну як серії.

Подібність компонентів серії принтів залежить від схожості елементів, що застосовані у проектуванні: фоновому зображенню (рисунку, орнаменту або фотографії, що займають більшу частину принту і використовуються самостійно або в якості основи для інших елементів композиції); написів (текстів, об'єднаних за певною темою або семантично, а з технічної сторони – шрифтів); персонажів (цей елемент використовується як умовний центр композиції, привертає до себе увагу представників цільової аудиторії); або їх поєднання (різні комбінації вище зазначених елементів із додаванням візуальних компонентів інших типів). Для проектування серії Doodle art принтів застосовується один з видів принтів-зображень: з використанням лише персонажу; з використанням комбінації фоновому зображенню і персонажу; з використанням фоновому зображенню і тексту; з використанням комбінації трьох елементів: персонаж, фонове зображення і напис.

Для створення серії принтів з одним персонажем початково обирається тема, у відповідності до якої створюються герої та якою вони пов'язуються. На принті серії представлений лише герой та лінія відокремлення, без використання текстів та фонів, що є одним з найпростіших варіантів проектування (Рис. 1).

Проектування серії принтів, що побудовані на принципі поєднання фоновому зображенню і персонажу, що розміщений у заданому фоні місці є складнішим у розробці й займає проміжне стано-

вище між проектуванням окремих героїв та складною композицією багатокомпонентних принтів. Проектування принту подібної серії розпочинається з розробки персонажу, що розміщується окремим шаром в робочому файлі. На наступному шарі відбувається опрацювання фонового зображення (заздалегідь підготовленої та обробленої засобами Adobe Photoshop власної фотографії, узгодженою за змістом з персонажем), що передбачає: роботу над композицією, пропорціями, зміною розмірів зображень; зміну зображення через трансформацію із застосуванням функціоналу Галереї ефектів. Єдиний спосіб корекції фотографій забезпечує стилістичну схожість фонів всередині серії принтів і підвищує рівень подібності. В якості основи для темних зображень обрано чорну футболку, де кольоровим акцентом і центром композиції є герой, а інші компоненти ненасичених ахроматичних кольорів доповнюють композицію (Рис. 2).

Розробка серії принтів з використанням поєднання фонового зображення і тексту, що задає настрій дизайну, починається з відбору фотографій, що після обробки за наведеним вище алгоритмом перетворюються у фоніві зображення, відповідними до загальної ідеї серії. Критеріями отримання зображення відповідного ідеї і належ-

ної якості є наявність чітких контурів, легке зчитування сенсів й ідентифікація зображуваного об'єкту. На наступному етапі на окремому шарі в Adobe Illustrator проектується напис, текстова складова, відбирається шрифт для візуалізації задуманого напису (в нашому прикладі Blackadder ITC та Freestyle Script від Microsoft fonts). Для уникнення проблем з авторським правом при комерційному застосуванні шрифтів варто обирати шрифти з відкритою ліцензією на використання. Або створити напис особисто: на основі аналізу будови літер, відрисувати текст на папері в кількох варіантах, обрати найбільш відповідний варіант, відсканувати і розмістити на шарі в Adobe Illustrator для подальшої векторизації. Трасований напис, розібраний на окремі контури, модифікується за допомогою інструментів Adobe Illustrator, отриманий результат розміщується на фоновому зображенні. Текстовий напис у серії принтів розміщено паралельно контурам доріг для надання зображенням ефекту динамічності, а напис «The way home» відображає ідею серії «ВnW» і виконує мотивуючу і підтримуючу функцію для всіх, хто змушений змінити місце перебування в роки війни. Ця змістовна фраза підкреслюється загальним колоритом зображень цієї серії (Рис. 3).

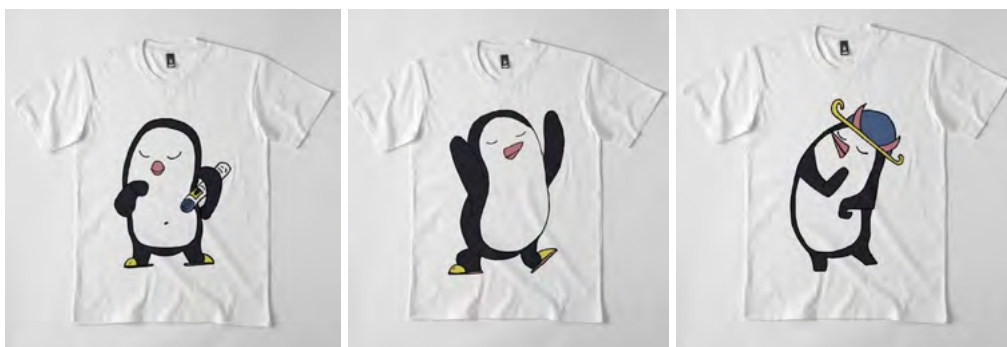

Рис. 1. Серія принтів з одним персонажем “Penguin”

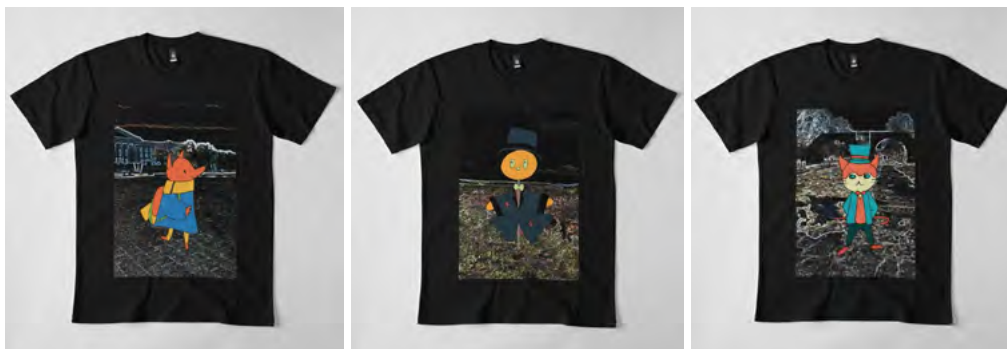

Рис. 2. Серія принтів з фоновим зображенням і персонажем “Landscape”

Рис. 3. Серія принтів з фоновим зображенням і текстом “BnW”

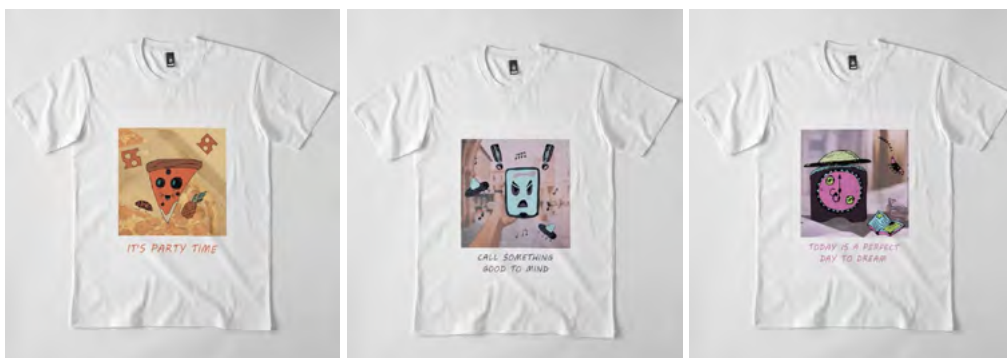

Рис. 4. Серія принтів з персонажем, фоновим зображенням і текстом “Good time”

Перший етап проектування серії складних принтів, побудованої на поєднанні фонового зображення, персонажу та тексту, полягає в розробці персонажа, наступним кроком до нього додаються декоративні елементи, що доповнюють композицію і заповнюють вільний простір фонового зображення. Далі створюється фонове зображення, що поєднує фотографію і додатковий коригуючий шар із заливкою кольором зі зменшеною до 50% прозорістю, накладений поверх фонового зображення для надання фону меншої чіткості та більшої відповідності загальному стилю принта. Наступним налаштовується позиціонування розробленого персонажа відносно створеного фону. По завершенню роботи з фоном та персонажем на окремому шарі відбувається опрацювання тексту за алгоритмом, застосованим в серії принтів “BnW”: для забезпечення максимальної зчитуваності змісту повідомлення текст розташовується нижче об'єднаного зображення з фоном і персонажем (Рис. 4).

Висновки. Тому кожен відбиток у серії повинен бути достатньо унікальним, щоб відрізнятись від інших відбитків у серії, але мати достатньо спільного, щоб зберегти індивідуальну єдність у побудові структури, композиції, кольору, пропорції, повторюваності, поєднанні елементів тощо. Авторські принти є результатом візуалізації ідей в

процесі переробки когнітивної інформації. Аналіз графічним дизайнером репрезентативних образів, формулювання на цьому підґрунті ідей забезпечує перерозподіл ознак у об'єкті дизайну та їхньої суб'єктивної значущості. Графічний дизайнер має враховувати придатність до друку, враховуючи характеристики відповідних поверхонь.

Висока схожість серії забезпечується наступними чинниками, які має враховувати графічний дизайнер: єдиний носій (футболка), єдиний стиль (графіті, персонаж), напрямні знаки (персонаж розташований у центрі футболки), знаки форми та пропорції (герой вигравіруваний у традиційному вертикально витягнутому прямокутнику), емоційність (поєднання комічного, антропоморфного та сучасного), колірна палітра, техніка (малюнок матеріалів у Adobe Illustrator, сканування, продовження та завершення роботи). Запропонований у статті алгоритм розробки серії авторських принтів буде корисним для художників і дизайнерів. Перспективою подальших досліджень є: розроблення шляхів реалізації принципу подібності при проектуванні серії об'єктів дизайну майбутніми графічними дизайнерами; створення, апробація, експериментальна перевірка ефективності технології формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх графічних дизайнерів у процесі професійної підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борисова С., Борисов Г. Застосування Doodle art в дизайні авторських принтів. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2022. Вип. 58 (1). С. 67–73. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/58-1-10>
2. Borysov V., Borysova S., Prodan I., Borisov G. Graphic Designing as a Source of Student Earnings: A Workspace of Aesthetics Arts. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. №22 (1), P. 650–658.
3. Casakin H., Georgiev G. V. Design creativity and the semantic analysis of conversations in the design studio. *International Journal of Design Creativity and Innovation*. 2021. № 9 (1), P. 61–77. DOI: <https://doi.org/10.1080/21650349.2020.1838331>
4. Chan J., Fu K., Schunn C., Cagan J., Wood K., Kotovsky K. On the Benefits and Pitfalls of Analogies for Innovative Design: Ideation Performance Based on Analogical Distance, Commonness, and Modality of Examples. *ASME. Journal of Mechanical Design*. 2011. № 133 (8). 081004. DOI: <https://doi.org/10.1115/1.4004396>
5. Fu K., Murphy J., Yang M., Otto K., Jensen D., Wood K. Design-by-Analogy: Experimental Evaluation of a Functional Analogy Search Methodology for Concept Generation Improvement. *Research in Engineering Design*. 2015. № 26 (1). P. 77–95. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00163-014-0186-4>
6. Gentner D., Markman A. B. Structure mapping in analogy and similarity. *American Psychologist*. 1997. № 52 (1). P. 45–56. DOI: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.52.1.45>
7. He J, Yang Q, Zhu M. Identification and management of the near-field knowledge of industrial design for innovative product shapes. *Advances in Mechanical Engineering*. 2019. № 11 (1). DOI: <https://doi.org/10.1177/1687814018816574>
8. Herrmann J. W., Balasubramanian S., Singh G. Defining specialized design similarity measures. *International Journal of Production Research*. 2020. № 38 (15). P. 3603-3621. DOI: <https://doi.org/10.1080/002075400422815>
9. Hlib Borysov. 2023. *Behance*. URL: <https://www.behance.net/hlibborysov13>
10. Lin R. Research on T-Shirt Visual Creation. *International Multilingual Journal of Science and Technology*. 2017. № 2 (1). P. 194–199. URL: <http://www.imjst.org/wp-content/uploads/2017/01/IMJSTP29120071.pdf>
11. Linsey J., Tseng I., Fu K., Cagan J., Wood K., Schunn C. A Study of Design Fixation, Its Mitigation and Perception in Engineering Design Faculty. *ASME. Journal of Mechanical Design*. 2010. № 132 (4). 1041003. DOI: <https://doi.org/10.1115/1.4001110>
12. Ranscombe C., Hicks B.J., Mullineux G. A method for exploring similarities and visual references to brand in the appearance of mature mass-market products. *Design Studies*. 2012. № 33 (5). P. 496–520. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.destud.2012.04.001>
13. Visser W. Design: one, but in different forms. *Design Studies*. 2009. № 30 (3). P. 187–223. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.destud.2008.11.004>
14. Wang P., Guo M., Han Y., Zhao L., Zhou X., Zhang D. Ensemble learning-based hierarchical retrieval of similar cases for site planning. *Journal of Computational Design and Engineering*. 2021. № 8 (6). P. 1548–1561. DOI: <https://doi.org/10.1093/jcde/qwab058>
15. Zhang Q., Liu Z., Zhang X., Mu C., Lv S. Target Mining and Recognition of Product Form Innovation Design Based on Image Word Similarity Model. *Advances in Mathematical Physics*. 2022. 3796734. DOI: <https://doi.org/10.1155/2022/3796734>

REFERENCES

1. Borysova, S., Borysov, H. (2022). Zastosuvannia Doodle art v dyzaini avtorskykh pryntiv [Application of Doodle art in the design of author's prints]. *Topical issues of the humanities: an intercollegiate collection of researchers working with young people with Drohobych workers at Ivan Franko University*, 58 (1), 67–73. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/58-1-10> [in Ukrainian].
2. Borysov, V., Borysova, S., Prodan, I., Borisov, G. (2022). Graphic Designing as a Source of Student Earnings: A Workspace of Aesthetics Arts. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 22 (1), 650-658.
3. Casakin, H., Georgiev, G. V. (2021). Design creativity and the semantic analysis of conversations in the design studio. *International Journal of Design Creativity and Innovation*, 9 (1), 61–77. <https://doi.org/10.1080/21650349.2020.1838331>
4. Chan, J., Fu, K., Schunn, C., Cagan, J., Wood, K., Kotovsky, K. (2011). On the Benefits and Pitfalls of Analogies for Innovative Design: Ideation Performance Based on Analogical Distance, Commonness, and Modality of Examples. *ASME. Journal of Mechanical Design*, 133 (8), 081004. <https://doi.org/10.1115/1.4004396>
5. Fu, K., Murphy, J., Yang, M., Otto, K., Jensen, D., Wood, K. (2015). Design-by-Analogy: Experimental Evaluation of a Functional Analogy Search Methodology for Concept Generation Improvement. *Research in Engineering Design*, 26 (1), 77–95. <https://doi.org/10.1007/s00163-014-0186-4>
6. Gentner, D., Markman, A. B. (1997). Structure mapping in analogy and similarity. *American Psychologist*, 52 (1), 45–56. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.52.1.45>
7. He, J, Yang, Q, Zhu, M. (2019). Identification and management of the near-field knowledge of industrial design for innovative product shapes. *Advances in Mechanical Engineering*, 11 (1). <https://doi.org/10.1177/1687814018816574>
8. Herrmann, J. W., Balasubramanian, S., Singh, G. (2020). Defining specialized design similarity measures. *International Journal of Production Research*, 38 (15), 3603-3621. <https://doi.org/10.1080/002075400422815>
9. Hlib Borysov. 2023. *Behance*. URL: <https://www.behance.net/hlibborysov13>
10. Lin, R. (2017). Research on T-Shirt Visual Creation. *International Multilingual Journal of Science and Technology*, 2 (1), 194–199. <http://www.imjst.org/wp-content/uploads/2017/01/IMJSTP29120071.pdf>

11. Linsey, J., Tseng, I., Fu, K., Cagan, J., Wood, K., Schunn, C. (2010). A Study of Design Fixation, Its Mitigation and Perception in Engineering Design Faculty. *ASME. Journal of Mechanical Design*, 132 (4), 1041003. <https://doi.org/10.1115/1.4001110>
12. Ranscombe, C., Hicks, B.J., Mullineux, G. (2012). A method for exploring similarities and visual references to brand in the appearance of mature mass-market products. *Design Studies*, 33 (5), 496–520. <https://doi.org/10.1016/j.destud.2012.04.001>
13. Visser, W. (2009). Design: one, but in different forms. *Design Studies*, 30 (3), 187–223. <https://doi.org/10.1016/j.destud.2008.11.004>
14. Wang, P., Guo, M., Han, Y., Zhao, L., Zhou, X., Zhang, D. (2021). Ensemble learning-based hierarchical retrieval of similar cases for site planning. *Journal of Computational Design and Engineering*, 8 (6), 1548–1561. <https://doi.org/10.1093/jcde/qwab058>
15. Zhang, Q., Liu, Z., Zhang, X., Mu, C., Lv, S. (2022). Target Mining and Recognition of Product Form Innovation Design Based on Image Word Similarity Model. *Advances in Mathematical Physics*, 3796734. <https://doi.org/10.1155/2022/3796734>

УДК 378-372.8

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-39>**Наталія БУЛГАРУ,***orcid.org/0000-0002-2190-9016**старший викладач кафедри лінгводидактики та іноземних мов
Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку
(Одеса, Україна) bugarunat@gmail.com***Олена РАДІУС,***orcid.org/0000-0003-2686-6155**старший викладач кафедри лінгводидактики та іноземних мов
Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку
(Одеса, Україна) radiuslena@ukr.net*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ ПРИ НАВЧАННІ ІНОЗЕМНІЙ МОВІ У ВИЩОМУ ТЕХНІЧНОМУ ЗАКЛАДІ

Ця стаття присвячена аналізу основних положень, які дозволяють викладачу успішно розвивати самостійну роботу щодо навчання іноземної мови у вищому навчальному закладі. Метою статті є вивчення методів та прийомів розвитку навичок самостійної творчої діяльності у процесі навчання іноземної мови, а також сприяння формуванню та розвитку інтелектуальних умінь у учнів, що підвищить ефективність навчально-виховного процесу. Незважаючи на значущість якості пізнавальної самостійності при навчанні іноземної мови, проблема її виховання залишається невирішеною.

У статті проаналізовано технологію виховання пізнавальної самостійності при навчанні іноземної мови. Розглядаються можливості та напрями використання технологічних прийомів педагогіки під час навчання іноземної мови. Розглянуто різні напрями у дослідженні природи активності та самостійності студентів у навчанні іноземної мови.

На основі психолого-педагогічної характеристики поняття пізнавальної самостійності при навчанні іноземної мови було виділено рівні її розвитку та критерії їх визначення. Найбільш перспективними дослідження виявлено такі напрями. Перше – це розробка технології організації як комунікацій в аудиторіях, так і комунікацій в інституті з урахуванням іноземної мови. Різного роду публікації текстів студентів у виданнях вищого навчального закладу, стінгазетах або на сайті навчального закладу, можуть служити цілям комунікативно-соціальної взаємодії між групами. Другий напрямок визначає застосування методів позааудиторної роботи з предмета «іноземна мова». Організація позааудиторної роботи включає створення ради групи та видавничої групи, розподіл функцій, контроль за виконанням завдань із роздрукування внутрішньовузівських періодичних видань, а також інформаційних текстів, тестів та інших навчальних посібників, приготованих самими студентами.

У навчанні іноземної мови проблема формування пізнавальної самостійності має особливо важливе значення у зв'язку з впровадженням у процес викладання комунікативного методу, що базується на концепції особисто-орієнтованої освіти. Все це, безсумнівно, вимагає значних спільних зусиль з боку науковців-методистів, і педагогів-практиків.

Ключові слова: самостійна робота, самоорганізація, практичні навички.

Nataliia BULHARU,*orcid.org/0000-0002-2190-9016**Senior Lecturer at the Department of Linguistics and Foreign Languages
State University of Intellectual Technologies and Communications
(Odesa, Ukraine) bugarunat@gmail.com***Olena RADIUS,***orcid.org/0000-0003-2686-6155**Senior Lecturer at the Department of Linguistics and Foreign Languages of State University
of Intellectual Technologies and Communications
(Odesa, Ukraine) radiuslena@ukr.net*

FEATURES OF USING COGNITIVE INDEPENDENCE IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE IN A HIGHER TECHNICAL EDUCATIONAL INSTITUTION

This article is devoted to the analysis of fundamental principles that allow a teacher to develop independent work in foreign language teaching in a higher education institution successfully. The purpose of the article is to study the methods and techniques of developing independent creative activity skills in the process of foreign language teaching, as well

as to promote the formation and development of students' intellectual skills, which will increase the effectiveness of the educational process. Despite the importance of the quality of cognitive independence in foreign language teaching, the problem of its development remains unresolved.

The article analyses the technology of educating cognitive independence in foreign language teaching. The possibilities and directions of using technological methods of pedagogy in foreign language teaching are considered. Different directions in studying the nature of students' activity and independence in foreign language teaching are considered.

Based on psychological and pedagogical characteristics of the cognitive independence concept in foreign language teaching, its development levels and frameworks of references were specified. The most promising areas of research have been identified. The first is the development of technology for organising both classroom communication and communication at the institute considering a foreign language. Various kinds of students' publications in higher education publications, wall newspapers or on the institution website can serve the purpose of communicative and social interaction between groups. The second direction defines usage of extracurricular work methods in the foreign language as a subject. The organisation of extracurricular activities includes the creation of a group council and a publishing group, the division of functions, supervision of the tasks execution for printing intra-university periodicals, as well as informational texts, tests and other teaching aids prepared by students themselves.

In foreign language teaching, the problem of developing cognitive independence is of particular importance due to the introduction of a communicative method based on the concept of personality-oriented education into the teaching process. Undoubtedly, all of this requires significant common efforts from methodological researchers and teachers-practitioners.

Key words: independent work, self-organization, practical skills.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми дослідження пізнавальної самостійності при навчанні іноземної мови визначається характером соціально-економічних перетворень та обумовленою ними інноваційною спрямованістю процесів, що відбуваються у сучасній системі загальної та вищої професійної освіти.

Говорячи про формування у студентів самостійності на уроках іноземної мови, необхідно мати на увазі два тісно пов'язані між собою завдання. Перше їх у тому, щоб розвинути самостійність у пізнавальної діяльності, навчити їх самостійно опановувати знаннями, формувати свій світогляд; друга – у тому, щоб навчити їх самостійно застосовувати наявні знання у навчанні та практичній діяльності. Самостійна робота не самоціль. Вона є засобом боротьби за глибокі та міцні знання учнів, засобом формування у них активності та самостійності як особистості, розвитку їх розумових здібностей. У процесі навчання він має досягти певного досить високого рівня самостійності, який відкриває можливість впоратися з різними завданнями, добувати нове у процесі вирішення навчальних завдань.

Метою статті є вивчення методів та прийомів розвитку навичок самостійної творчої діяльності у процесі навчання іноземної мови, а також сприяння формуванню та розвитку інтелектуальних умінь у учнів, що підвищить ефективність навчально-виховного процесу.

Аналіз досліджень. Вчені й педагоги-практики завжди приділяли багато уваги вивченню різних аспектів, пов'язаних із самостійною роботою. У наукових роботах В.К. Буряка, Б.Г. Єсипової, А.М. Івасишина, В.В. Луценко, П.І. Підкасистого та інших, досліджувались сутність поняття самостійної роботи, принципи її організації, роз-

глядались різні класифікації, вивчались методи, форми, засоби проведення самостійної роботи, розроблялись методики планування, організації та контролю самостійної роботи.

Методологічною основою дослідження стали положення концепцій особистісно-діяльнісного та комунікативного підходів у навчанні іноземних мов D. Baillet, I. Dietrich, E. Freinet, B. Eliade, H. Jorg, M. Borsch, P. Huschke, K. Zehrfeld.

Існує безліч різних напрямів у дослідженні природи активності та самостійності студентів у навчанні. Перший напрямок бере початок ще в давнину. Його представниками можна вважати ще давньогрецьких вчених (Аристофан, Сократ, Платон, Аристотель), які глибоко та всебічно обґрунтували значущість добровільного, активного та самостійного оволодіння знаннями. У своїх судженнях вони виходили з того, що розвиток мислення людини може успішно протікати лише у процесі самостійної діяльності, а вдосконалення особистості та розвитку її здатності – шляхом самопізнання. Свій розвиток вони отримують у висловлюваннях Франсуа Рабле, Мішеля Монтеня, Томаса Мора.

Вивчаючи сутність самостійної роботи у теоретичному плані, можна назвати пізнавальну самостійність. Провідними філософами та педагогами всіх часів пізнавальна самостійність визнавалася однією з основних людських якостей, що визначають його індивідуальний розвиток (Сократ, Платон, Я.А. Коменський, І.Г. Песталоцці, А. Дістервег, С. Герbart, М. Монтессорі, Д. Дьюї, С.Т.). Сьогодні пізнавальна самостійність постає як необхідна якість особистості людини, що визначає її здатність до самостійного раціонального споживання інформації, що збільшується на етапі розвитку суспільства.

Незважаючи на значущість якості пізнавальної самостійності при навчанні іноземної мови, проблема її виховання залишається невирішеною. Однією з причин є те, що у навчанні іноземної мови не використовується творча педагогічна спадщина. Істотний внесок у вирішення проблеми виховання пізнавальної самостійності при навчанні іноземної мови може зробити педагогічна система Селестена Френе, французького педагога-реформатора ХХ століття (1896–1966). Його педагогічна технологія спрямовано розвиток самостійності пізнавальної діяльності учнів за умов комунікативного взаємодії.

Проблему організації самостійної роботи студентів досліджували М.Г. Гарунов, О.В. Євдокимов, С.Г. Заскалета, І.А. Шайдур та інші. У роботах К.Б. Бабенко, О.Г. Мороза, В.С. Тесленка та інших відображені особливості організації самостійної роботи студентів на молодших курсах. Управлінням самостійної роботи студентів у позааудиторний час займалися Л.В. Клименко, В.П. Шпак та інші. Навчання студентів вмінню планувати свою пізнавальну діяльність досліджували А.А. Лошак, О.М. Козак, М.П. Красницький та інші. Системний підхід в організації самостійної роботи студентів досліджувався в роботах Г.М. Гнитецької, Л.І. Заякиної та інших.

Виклад основного матеріалу. Самостійна робота є засобом боротьби за глибокі та міцні знання студентів, засобом формування у них активності та самостійності, розвитку їх розумових здібностей. У процесі навчання потрібно досягти певного досить високого рівня самостійності, який відкриває можливість впоратися з різними завданнями, добувати нове у процесі вирішення навчальних завдань.

Студенти не завжди можуть спланувати свою роботу, роблять лише те, що показано та запропоновано, не вміють знайти, а іноді й не знають, звідки взяти інформацію, – вважають за краще отримувати готові знання. Але добре відомо, що успішне навчання взагалі, та іноземних мов особливо, немислимо без інтенсивної самостійної роботи учнів. Мову можна навчити лише тоді, коли буде раціонально організовано самостійну роботу того, хто навчається.

Поняття «самостійна робота» має одне смислове значення. Для одних – це форма і спосіб організації вчення, у якій представлено діяльність педагога і діяльність учнів, інших – спеціальні завдання, призначені для самостійного виконання, третіх – лише діяльність учнів, що протікає у процесі навчання без безпосередньої участі педагога.

Процес управління самостійною діяльністю учнів має забезпечувати реалізацію навчальної, виховної, розвиваючої функції самостійної роботи учнів на занятті англійської.

Необхідність управління впливає із структури педагогічної системи. Компонентами педагогічної системи є цілі, суб'єкти, що реалізують ці цілі, діяльність, відносини, що виникають між її учасниками та об'єднує їхнє управління, що забезпечують єдність системи. Втрата будь-якого компонента веде до руйнації системи загалом. Учні відчують потребу у педагогічному керівництві через недосконалість їх досвіду самостійної пізнавальної діяльності. Навіть добре підготовленим студентам потрібна допомога чи консультація педагога, хоча не так часто, як решта.

Виходячи із структури діяльності, управління самостійною роботою включає цілепокладання, планування, організацію, коригування та оцінку діяльності учнів, діагностику її результатів. Педагогічне керівництво – це управління самостійною діяльністю учня на етапі її безпосереднього здійснення: пред'явлення навчальної задачі, інструктаж з її виконання, мотивація її вирішення, контроль та корекція самостійних дій учня, оцінювання результатів самостійної роботи. Організація самостійної роботи – це вибір коштів, форм і методів, стимулюючих пізнавальну активність, забезпечення умов ефективності. Таким чином, у процесі управління самостійною діяльністю не останнє місце належить викладачеві, оскільки він бере пряму (потім непряму) участь в організації педагогічного процесу.

Студенти відчують потребу в педагогічному керівництві через недосконалість їхнього досвіду самостійної пізнавальної діяльності. Навіть добре підготовленим студентам потрібна допомога чи консультація викладача, хоча не так часто, як решта. Активність, розумова і вольова напруга, які виникають при самостійних діях, виявляються у зосередженості, поглибленості у роботу, а й у потреби спілкування, спрямованого обговорення питань, що виникають. Спілкування необхідне студентам для того, щоб утвердитися у власних пошуках, своєчасно отримати підкріплення або ж поділитися з однокурсниками своїми знахідками, тому потребу педагога відчують не лише слабкі. Викладач справді не бере участі у виконанні завдання, але він організовує діяльність аудиторії, спрямовує пізнавальний процес, створює необхідні умови та настрої, а це важливо, щоб підтримати і творчі починання учнів, їхню добровільність та самостійність.

У зв'язку з тим, що в процесі управління самостійною діяльністю не останнє місце належить викладачеві, оскільки він бере пряму (потім непряму) участь в організації педагогічного процесу, слід перерахувати такі принципи управління:

– диференційований підхід до студентів із дотриманням посиленості навчальних завдань;

– планомірне зростання інтелектуальних навантажень та послідовний перехід до більш неточних та неповних вказівок щодо виконання самостійної роботи;

– поступове віддалення викладача та зайняття ним позиції пасивного спостерігача за процесом;

– перехід від контролю вчителя до самоконтролю.

На заняттях іноземної мови студенти можуть за допомогою різноманітних самостійних робіт набувати знань, умінь та навичок. Ефективність самостійної роботи досягається, якщо вона є одним їх складових, органічних елементів навчального процесу, і для неї передбачається спеціальний час на кожному занятті, якщо вона проводиться планомірно та систематично, а не випадково та епізодично. Тільки за цієї умови, у студентів виробляються стійкі вміння та навички у виконанні різних видів самостійної роботи та нарощуються темпи у її виконанні.

При відборі видів самостійної роботи, щодо її обсягу і змісту слід керуватися, як й у процесі навчання, основними принципами дидактики. Важливе значення у цій справі мають принцип доступності та систематичності, зв'язок теорії з практикою, принцип поступовості у наростанні труднощів, принцип творчої активності, а також принцип диференційованого підходу до учнів. Застосування цих принципів до керівництва самостійною роботою має такі особливості:

– самостійна робота повинна носити цілеспрямований характер. Це досягається чітким формулюванням мети роботи. Завдання педагога полягає в тому, щоб знайти таке формулювання завдання, яке викликало б у студентів інтерес до роботи та прагнення виконати її якнайкраще. Студенти повинні ясно уявляти, в чому полягає завдання і яким чином перевірятиметься її виконання. Це надає їхній роботі осмислений, цілеспрямований характер, і сприяє успішнішому її виконанню;

– недооцінка зазначеної вимоги призводить до того, що студенти, не зрозумівши мети роботи, роблять не те, що потрібно, або змушені в процесі її виконання багаторазово звертатися за роз'ясненням до педагога. Усе це призводить до нераціональної трати часу та зниження рівня самостійності учнів у роботі;

– Самостійна робота повинна бути дійсно самостійною і спонукати дитину при її виконанні працювати напружено. Однак, тут не можна допускати крайнощів: зміст та обсяг самостійної роботи, запропонованої на кожному етапі навчання, повинні бути посилюючими для учнів, а самі діти підготовлені до виконання самостійної роботи теоретично та практично;

– першому етапі потрібно сформулювати найпростіші навички самостійної роботи. І тут повинен передувати наочний показ прийомів роботи з педагогом, супроводжуваний чіткими поясненнями, записами на дошці.

Самостійна робота, виконана студентами після показу прийомів роботи педагогом, має характер наслідування. Вона не розвиває самостійності в справжньому значенні слова, але має важливе значення для формування більш складних навичок та умінь, вищої форми самостійності, при якій учні виявляються здатними розробляти та застосовувати свої методи вирішення завдань навчального чи виробничого характеру.

Для самостійної роботи потрібно пропонувати такі завдання, виконання яких не допускає дії за готовими рецептами та шаблоном, а вимагає застосування знань у новій ситуації. Тільки в цьому випадку самостійна робота сприяє формуванню ініціативи та пізнавальних здібностей учнів. В організації самостійної роботи необхідно враховувати, що для оволодіння знаннями, вміннями та навичками різними учнями потрібен різний час. Здійснювати це можна шляхом диференційованого підходу до учнів. Спостерігаючи за ходом роботи групи в цілому та окремих дітей, педагог повинен вчасно перемикаючи успішно вправився із завданнями на виконання більш складних. Деяким студентам кількість тренувальних вправ можна звести до мінімуму. Іншим дати значно більше таких вправ у різних варіаціях, щоб вони засвоїли нове правило чи новий закон та навчилися самостійно застосовувати його до вирішення навчальних завдань. Переклад такої групи учнів виконання більш складних завдань має бути своєчасним. Тут шкідлива зайва квапливість, як і надмірно тривале «топання на місці», що не просуває дітей уперед у пізнанні нового, в оволодінні вміннями та навичками. Завдання, які пропонуються для самостійної роботи, повинні викликати інтерес. Він досягається новизною завдань, що висувуються, незвичайністю їх змісту, розкриттям перед учнями практичного значення запропонованої задачі або методу, яким потрібно опанувати. Самостійні роботи учнів необхідно планомірно та систематично включати у навчальний процес.

Тільки за цієї умови у них будуть вироблятися тверді вміння та навички. При організації самостійної роботи необхідно здійснювати розумне поєднання викладу матеріалу педагогом з самостійною роботою тих, хто навчається з набуття знань, умінь та навичок. У цій справі не можна допускати крайнощів: надмірне захоплення самостійною роботою може уповільнити темпи вивчення програмного матеріалу, темпи просування уперед у пізнанні нового. При виконанні самостійними робіт, що навчаються, будь-якого виду керівна роль повинна належати викладачеві. Педагог продумує систему самостійних робіт, їх планомірне включення до навчального процесу. Він визначає мету, зміст та обсяг кожної самостійної роботи, її місце на занятті, методи навчання різних видів самостійної роботи. Він навчає дітей методам самоконтролю та здійснює контроль за якістю, вивчає індивідуальні особливості учнів та враховує їх при організації самостійної роботи.

Організація самостійної роботи на заняттях англійської мови може здійснюватися у всіх організаційних формах: індивідуально, у парах та малих групах, при цьому яскраво проявляється взаємодопомога учнів. Індивідуально самостійна робота групи може виявлятися у двох варіантах:

- усі виконують одне загальне завдання;
- студенти виконують різні завдання залежно від своїх можливостей.

У разі труднощів педагог надає допомогу, за принципом індивідуалізації процесу навчання. Вибір організаційної форми та місця її застосування визначається характером матеріалу, видом діяльності, віковими та психологічними особливостями учнів, а також ступенем оснащення кабінету англійської мови необхідними ТСО.

Практичні спостереження показують, що у організації самостійної роботи учнів є серйозні недоліки:

а) студенти не мають необхідного мінімуму знань та практичних навичок з раціональної організації своєї навчальної праці, не володіють культурою та способами самостійного здобуття теоретичних знань та застосування їх при виконанні вправ та завдань за підручником;

б) студенти не знають психологічних та фізіологічних особливостей запам'ятовування та забування, не мають уявлення про те, в якій послідовності та в який час дня потрібно виконувати окремі види завдань;

в) багато педагогів не виявляють особистої ініціативи у розробці роздавального дидактичного матеріалу, необхідного для індивідуалізації та диференціації навчання, не вчать студентів роботи

зі словником, довідковими матеріалами, що містяться в підручнику, прийомам самостійного розкриття значення нових лексичних одиниць;

г) самостійна робота слабко забезпечена методично.

Аналіз методичної літератури з цієї проблеми, а також практичні спостереження дозволили припустити, що робота з усунення цих недоліків та створення передумов для залучення студентів до систематичної роботи з англійської мови буде ефективною за дотримання таких умов:

1. Педагог повинен подбати про те, щоб учень розумів специфіку предмета, усвідомлював, що головне у вивченні англійської мови – це вміння розуміти засвоєний матеріал при аудіюванні, читанні тексту, вміння користуватися ним у власних висловлюваннях, а це досягається тільки практикою.

Також потрібна наочна агітація: добре оформлений кабінет іноземної мови, наявність у ньому різноманітних посібників, книжок для читання, слайдів тощо.

Студент повинен розуміти:

- щоб правильно вимовляти, потрібно навчитися вимовляти так, чи майже так, як це роблять педагог чи диктор;

- щоб правильно читати, потрібно вміння співвідносити написане (надруковане) про те, як це звучить; усне володіння словами допоможе правильному озвучуванню їх, але для цього потрібно твердо знати правила читання букв, буквосполучень, вміння внутрішньо чути слово, впізнавати його, співвідносити зі значенням і таким чином розуміти;

- щоб правильно писати, потрібно привчити себе не змальовувати букву за літерою з дошки, підручника, а постаратися запам'ятати слово, поєднання слів, писати по пам'яті, а потім звіряти написане і, якщо написано з помилками, постаратися ще раз написати по пам'яті правильно;

- щоб відповісти на запитання, потрібно уважно вслухатися чи вчитуватися в нього, щоб використовувати елементи його структури у відповіді, а вони повторюються. Це характерно для англійської та української мов. Вслухання у запитання, що задається педагогом, або уважне його прочитання сприятимуть утриманню у пам'яті структури, але це необхідно й у розвитку вміння ставити питання.

2. Потрібно, щоб студент знав засоби навчання та умів орієнтуватися у підручнику, користуватися аудіозаписом, розумів, з якою метою виконуються ті чи інші вправи та завдання. Слід крім самостійної широко використовувати різні форми виховної роботи.

3. Необхідно підтримувати та розвивати інтерес до вивчення предмета, використовуючи всі наявні у розпорядженні педагога прийоми стимулювання мовної діяльності учнів та позитивного емоційного впливу на студента, щоб посилювати мотивацію вчення.

Все перераховане вище є необхідними передумовами для організації систематичної щоденної роботи англійської мови.

Однією з найсучасніших технологій при організації самостійної роботи на заняттях англійської мови є модульне навчання. Модульне навчання передбачає суворий зміст навчального матеріалу, чіткі вимоги до знань та способів діяльності, алгоритмізацію праці. Модульне навчання дозволяє організувати індивідуальну самостійну роботу учнів. На виконання одного модуля приділяється одне, а іноді два заняття. Зазвичай таке заняття проводиться перед самостійною роботою на певну тему. Студенти працюють самостійно. Виконавши кожну вправу, вони самостійно перевіряють правильність виконання. Якщо після перевірки залишаються питання, вони консультуються з педагогом. Кожен працює у своєму режимі і наприкінці роботи кожен бачить свій результат і розуміє, що йому потрібно повторити. Таким чином, безсумнівно, зростає самостійність учнів, збільшується їх розумова і пізнавальна активність, збільшується час кожного студента на відміну традиційної фронтальної роботи з тими самими вправами. Педагог має можливість приділити більше уваги слабким учням, пояснити їм ще раз пройдений матеріал.

Багато хто розуміє термін «самостійна робота» лише як індивідуальну роботу учнів. Проте великий потенціал мають, парна і групова форми самостійної роботи. Організувати таку роботу можна, використовуючи груповий метод навчання чи навчання у співпраці. Головне не суперництво, а співпраця. Кожен член групи відповідає за успіх всієї групи. Існує безліч прийомів навчання у співпраці:

– робота з текстом на англійській мові, де студенти читають текст. Фронтально виконуються передтекстові та текстові завдання. Група не ділиться, тому більше уваги приділяється перекладу, який використовується не тільки як засіб навчання, а й розглядається як самостійна мета навчання. Педагог ділить текст на частини. Студенти поділяються на групи. За 15 хвилин група має підготувати виразне читання та літературний переклад уривка тексту. Наприкінці роботи один із учасників групи звітує за роботу, тобто читає та перекладає текст. Уся група отримує однакові бали. Таким чином, кожен відповідає за загальний

результат роботи. Це дає стимул сильним учням пояснити матеріал іншим; з іншого боку, додаткову мотивацію отримують слабкіші студенти. Вони працюють спільно, кожен може зробити свій внесок у спільну роботу. Робота з текстом є складнішою, оскільки тексти досить великі за обсягом і може зустрічатися певну кількість незнайомих слів. Але така робота повинна проводитися обов'язково, тому що ті, хто більше читають іноземною мовою, краще нею говорять. Читаючи значний за обсягом текст, студент який завжди може відразу розібратися у його змісті. Не маючи можливості негайно переконатися у достовірності прочитаного, студент може зовсім правильно зрозуміти зміст тексту. Тому потрібно привчити його до читання виносом, де зазвичай розкриваються необхідні лексичні, граматичні, стилістичні труднощі.

Важливу роль становленні самостійності учнів грають самоконтроль і самокорекція. Для розвитку самоконтролю та самокорекції на заняттях можна надати студентам можливість перевірити свою роботу, звірити із зразком. У зв'язку з цим постає проблема ставлення педагога до помилок. Потрібно надати можливість студентам самостійно виправити свою помилку. У цьому випадку помилка буде не гальмуючим, а фактором, що розвиває в процесі навчання. Розвитку умінь самоконтролю сприяє взаємоконтролю. Навчившись бачити помилки у промові інших, студенти краще зможуть контролювати свою мовну діяльність.

Загалом, можна сказати, що розвиток самостійності, формування навичок самостійної роботи – є одним із пріоритетних завдань у роботі сучасного педагога будь-якої іноземної мови. Вимагаючи від дітей самостійності, педагог має поставити собі питання, а чи навчив він цьому своїх студентів.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене зауважимо, що актуальність самостійної роботи учнів у навчальному процесі зростає останніми роками. Науково-технічна революція зажадала від людини пристосування до технологій, що постійно вдосконалюються. Безсумнівно, що роль самостійної роботи учнів збільшуватиметься і надалі. Це з впровадженням у навчальний процес техніки. Самостійність адекватна психічній діяльності на всіх рівнях: від найпростішої її форми – усвідомлення своїх прийомів діяльності при виконанні роботи за зразком, до вищих форм творчості. Це має винятково важливе значення для налагодження оптимального навчання. Тому ефективність навчання залежить від рівня інтересу самого студента до пізнавальної діяльності, тобто від формування пізнавальної самостійності. У навчанні іноземної мови проблема формування

пізнавальної самостійності має особливо важливе значення у зв'язку з впровадженням у процес викладання комунікативного методу, що базується на концепції особистісно-орієнтованої освіти. Сучасне трактування практичної мети оволодіння іноземною мовою означає не готовність до професійного використання іноземної мови або володіння ним у ступені, що дозволяє вільно читати літературу та пресу іноземною мовою, а набуття

міцних знань та різнобічних мовних навичок та умінь, а також навичок самостійної роботи над мовою та з посібниками з мови, що дозволяють успішне спеціалізоване доучування.

У висновку слід зазначити, що проблема організації самостійної роботи учнів з іноземної мови є актуальною та складною, і її вирішення вимагає значних спільних зусиль з боку науковців-методистів, так і педагогів-практиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кононець Н. В. Педагогічні інновації вищої школи: ресурсно-орієнтоване навчання. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Полтава, 2012. Вип. 54. С. 76–80.
2. Ничкало Н.Г. Розвиток професійної освіти і навчання в контексті європейської інтеграції. *Педагогіка і психологія: Вісник АПН України*. 2008. № 1 (58). С. 57–69.
3. Artelt, C., Schiefele, U. Et Schneider, W. Predictors of reading literacy. *European Journal of the Psychology of Education*, 2001. Vol. 16 (3), pp. 363–383. URL: https://www.researchgate.net/publication/225813288_Predictors_of_reading_literacy
4. Dietrich I. *Handbuch Freinet-Pädagogik: eine praxisbezogene Einführung*. Weinheim. Basel. 1995. 230 p.
5. Independent Learning: Literature Review. *London: Department for Children, Schools and Families Research Report*. 051, 2008. 72 p.
6. Kupers E., van Dijk M. Creativity in interaction: the dynamics of teacher-student interactions during a musical composition task. *Thinking Skills and Creativity*. 2020. Vol. 36. URL: <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2020.100648>
7. Schiefele, U. Et Wild, K.-P. *Interesse und Lernmotivation: Untersuchungen zu Entwicklung, Förderung und Wirkung*. Münster: Waxmann. 2000. 241 s.
8. Winne, P. H. Et Perry, N. E. Measuring self-regulated learning. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich Et M. Zeidner (Eds.), *Handbook of self-regulation*. San Diego, CA: Academic Press. 2000. pp. 531–568.

REFERENCES

1. Kononets N. V. Pedagogical innovations of higher education: resource-oriented learning] *Pedagogical sciences: coll. of science works Poltava*, 2012. Issue 54. P. 76–80. [in Ukrainian].
2. Nychkalo N.H. Rozvytok profesiinoi osvity i navchannia v konteksti yevropeiskoi intehratsii. [Development of professional education and training in the context of European integration.]. *Pedagogy and psychology: Herald of the APN of Ukraine*, 2008, Nr 1 (58), pp. 57–69 [in Ukrainian].
3. Artelt, C., Schiefele, U. Et Schneider, W. Predictors of reading literacy. *European Journal of the Psychology of Education*, 2001. Vol. 16 (3), pp. 363–383. URL: https://www.researchgate.net/publication/225813288_Predictors_of_reading_literacy
4. Dietrich I. *Handbuch Freinet-Pädagogik: eine praxisbezogene Einführung*. Weinheim. Basel. 1995. 230 p. [in German].
5. Independent Learning: Literature Review. *London: Department for Children, Schools and Families Research Report*. 051, 2008. 72 p.
6. Kupers E., van Dijk M. Creativity in interaction: the dynamics of teacher-student interactions during a musical composition task. *Thinking Skills and Creativity*. 2020. Vol. 36. URL: <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2020.100648>
7. Schiefele, U. Et Wild, K.-P. *Interesse und Lernmotivation: Untersuchungen zu Entwicklung, Förderung und Wirkung*. [Interesse und Lernmotivation: Untersuchungen zu Entwicklung, Förderung und Wirkung.] Münster: Waxmann. 2000. 241 s. [in German].
8. Winne, P. H. Et Perry, N. E. Measuring self-regulated learning. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich Et M. Zeidner (Eds.), *Handbook of self-regulation*. San Diego, CA: Academic Press. 2000. pp. 531–568.

УДК 378.011

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-40>

Юрій ВАЛЮК,

orcid.org/0000-0002-4849-3639

старший викладач, доцент кафедри образотворчого мистецтва

Одеської державної академії будівництва та архітектури

(Одеса, Україна)

СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ АРХІТЕКТОРІВ-ХУДОЖНИКІВ: СИНТЕЗ ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

В статті установлюється важливість уваги до того, що на сьогодні зміна самої сутності архітектури потребує і нової методології навчання, що не може бути тільки на засадах використання традиційного рівня теорії та методології, вимагає доповнення та змін у сучасній методології мистецької освіти архітекторів-художників. Метою дослідження є розгляд традиційних методологій мистецької освіти та виявлення сучасних методологічних уявлень та підходів, розкриття складових та сутності художньо-творчого навчання та обґрунтування позиції, що сучасні методології навчання є синтезом теорії та методики для навчання архітекторів-художників та набуття ними художньо-творчої компетентності. Проблемність даного синтезу виявляє та демонструє проблемний характер сучасної мистецької освіти архітекторів. В дослідженні виокремлюється, що архітектор – художник повинен створювати вихідні і кінцеві умови існування об'єкту, який конструюється. Підкреслюється, що синтез теорії та методики мистецької освіти дозволяє розкрити творчі здібності та особистісний потенціал, розвинути рефлексивні здібності студентів, сформувати художньо-творчі компетенції, необхідні для подальшої професійної діяльності. У висновках зазначається, що застосування арт-технологій як синтезу теорії та методики мистецької освіти у навчанні архітекторів-художників, створює умови для творчої спрямованості навчально-виховної діяльності студентів, є ефективним засобом формування художніх здібностей та креативності майбутнього професіонала, передбачають набуття художньо-творчої компетентності як здатності до неперервного збагачення власного візуального досвіду, створення об'єктивно-ціннісних творів. В перспективі подальших досліджень важливим є думка про розроблення педагогічної моделі для формування художньо-творчої компетентності архітекторів – художників.

Ключові слова: *архітектура, архітектор, мистецька освіта, традиційна методологія, сучасна методологія, теорія та методика навчання, креативність, синтез, арт-технології, компетентність.*

Yury VALYUK,

orcid.org/0000-0002-8697-7204

Senior Lecturer, Associate Professor at the Department of Fine Arts

Odesa State Academy of Construction and Architecture

(Odesa, Ukraine) yurii.sm.od@gmail.com

MODERN METHODOLOGIES OF EDUCATION OF ARCHITECTS-ARTISTS: SYNTHESIS OF THE THEORY AND METHODS OF ART EDUCATION

The article establishes the importance of paying attention to the fact that each type of art is a specific activity and is a unique way of learning and forming a creative personality, including an architectural specialist. It is noted that today the change of the very essence of architecture requires a new teaching methodology, which cannot be based only on the use of the traditional level of theory and methodology, requires additions and changes in the modern methodology of art education of architects-artists. They appear as important tasks that require an interdisciplinary approach to their solution – a synthesis of theory and methods of artistic education of architects, in the space of which artistic mastery appears as a condition for creativity and in various aspects reveals functions that provide degrees of artistic and creative knowledge, is the general basis of art. The purpose of the study is to consider traditional methodologies of art education and to identify modern methodological ideas and approaches, to reveal the components and essence of artistic and creative education and to substantiate the position that modern educational methodologies are a synthesis of theory and methods for training architect-artists and their acquisition of artistic and creative competence. The problematic nature of this synthesis reveals and demonstrates the problematic nature of the modern artistic education of architects, and in this connection the main task of combining classical artistic education and virtual education is manifested, caused by the need to reproduce the qualitative specificity of human existence with the help of architectural form. The study highlights that the quality and objective aesthetic value of each artistic product created depends on the level of artistic perception, novelty and originality of artistic and creative design and technical perfection of execution in the material of the work, and the architect-artist must create initial and final conditions of existence of the object being constructed, and the conditions for solving the problem include a specific creative state and a constructive relationship to the world

as a whole. It is emphasized that the synthesis of theory and methods of art education allows to reveal creative abilities and personal potential, to develop reflective abilities of students, to form artistic and creative competencies necessary for further professional activity. In the conclusions, it is noted that the use of art technologies as a synthesis of the theory and methodology of art education in the training of architects-artists creates conditions for the creative orientation of the educational and educational activities of students, is an effective means of forming the artistic abilities and creativity of the future professional, provides for the acquisition of artistic and creative competence as the ability to continuously enrich one's own visual experience, to create objectively valuable works. In the perspective of further research, the idea of developing a pedagogical model for the formation of artistic and creative competence of architects-artists is important.

Key words: *architecture, architect, art education, traditional methodology, modern methodology, theory and teaching method, creativity, synthesis, art technologies, competence.*

Постановка проблеми. В своїй цілісності, кожний вид мистецтва є специфічною діяльністю, і це є унікальний спосіб формування творчої особистості, в тому числі, безумовно, й фахівця архітектури. На сьогодні є фактом, що змінюється сама сутність архітектури, яка вже не може структуруватися тільки на методології навчання, що ґрунтується на засадах уможливлених позицій про те, мистецтво це або діяльність. Традиційного рівня теорія навчання та методологія виводила сутність та зміст навчання архітектурі, конструюючи підстави та припущення без уваги до запитів нової творчо-досвідної реальності сьогодення, але при цьому, створення сучасного рівня «якісного середовища» вимагає доповнення та змін у методології мистецької до освіти архітекторів не тільки як дизайнерів, а із певним художнім стилем їх естетичної діяльності, із культурою екологічної свідомості, що є важливими завданнями, які і потребують міждисциплінарного підходу до свого вирішення та синтезу теорії та методики.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Проблемність даного синтезу виявляє та демонструє проблемний характер сучасної мистецької освіти архітекторів, що проявляється у необхідності поєднання класичного художнього навчання, творчого та віртуального, у просторі якого художня майстерність постає умовою творчості і в різних аспектах виявляє функції, що забезпечують ступені художньо-творчого пізнання, є загальним підґрунтям мистецтва.

Аналіз досліджень. В наукових дослідженнях суттєвим є звернення до філософії, методології, теорії, методики кожного предмета: в класичних (перевидання робіт) та сучасних працях із Філософії архітектури в загальному змісті можливо виокремити фактично один із методологічних принципів мистецької освіти в просторі методології, що архітектуру породжує не філософія, а світогляд, світовідчуття, світосприйняття, котрі породжують як архітектуру, так і відповідну до неї філософію (С. С. Аверінцев, В. Ф. Асмус, В. В. Бібіхін, В. С. Біблер, О. Г. Дробницький, Е. В. Ільєнков, М. С. Каган, А. С. Канарський, Д. С. Лихачов,

Мих.Ліфшиця, О. Ф. Лосева, Ю. М. Лотмана, М. К. Мамардашвілі, М. Ф. Овсянников, М. В. Попович, О. М. П'ятигорський, В. І. Шинкарук та інші); сучасна філософія архітектури доводить життєздатність їхніх досліджень (А. Б. Беломесяцев (Беломесяцев, 2005: 28), С. Г. Буравченко, В. В. Карпов, Л. Н. Бармашина, О. Г. Пивоваров, Н. В. Бжезовська); в контексті уваги до методик набуття фахових компетентностей (Л. Масол, Г. Падалка, О. Ростовський, Г. Сотська, О. Рудницька, О. Щолокова та ін.) творчої та художньої компетентності на основі мистецьких дисциплін (О. Кайдановська, С. Коновець, І. Мужикова, Г. Сотська, О. Музика, О. Піддубна, Л. Покровщук, М. Стась, О. Сташук та ін.) і художнього; (Л. Басанець, А. Марченко, Ю. Мохірева, І. Пастир, В. Щербина та ін.) виокремлюється, що у загальному контексті художню компетентність трактують як здатність самостійно вирішувати завдання, пов'язані з художнім сприйняттям та інтерпретацією творів мистецтва різних видів і жанрів і творчістю у різних видах художньої діяльності; обґрунтовано існування теоретичних положень до компетентнісного підходу (І. Бех, Л. Алексеева, А. Байденко, Н. Бібик, Т. Браже, І. Зазюн, Зимня, І. Єрмакова, О. Кононко, О. Овчарук, Родригіна, О. Савченко, А. Маркова, А. Хуторський та інші). Так, на думку Л. Масола, О. Гайдамаки художню компетентність є певною досвідченістю особистості у царині мистецтва, здатністю до самоорганізації в галузі мистецької діяльності на основі ціннісних естетичних орієнтацій і з метою розвитку власного художньо-творчого потенціалу, і це поняття має особистісно-діяльнісний та інтегративний характер, оскільки багатограним показником результативності мистецької освіти і самоосвіти, що інтегрує всі компоненти: змістовий (знання), процесуальний (уміння), аксіологічний (цінності, орієнтації), самореалізаційний (активність, самостійність), креативний (творчість). У такому широкому розумінні художня компетентність об'єднує в собі готовність особистості виконувати художні завдання з різних видів мистецтва (музичного, образотворчого, театрального, хорео-

графічного, екранного тощо). На прикладі уваги до фаху дизайнера компетентність визначають як уміння виробляти своє аналітичне, естетичне і практичне ставлення до культурних і художніх цінностей творів образотворчого мистецтва, а також усвідомлення ролі художньо-образної творчості в освоєнні переметного складника (дизайн).

В цілому, незважаючи на певні розглянуті аспекти стосовно теорії та методології навчання архітекторів для набуття ними основ якісної професійно-мистецької діяльності як архітекторів-художників, в сучасності ж, виникаюча методологічна проблема є наслідком уявлення про формування його художньо-творчої компетентності, а при цьому, мистецька компетентність традиційно поділяється на компетентності, окрім того, у межах конкретного мистецтва, згідно з його видами, виокремлюють відповідну компетентність. Так, сучасний фахівець мистецтва як художник, має володіти графічною, живописною, формотворчою, колористичною та проектною компетентностями, і, безумовно, це стосується і архітектора-художника.

Мета статті – розглянути традиційні методології мистецької освіти та виявити сучасні методологічні уявлення та підходи. Розкрити складові та сутність художньо-творчого навчання та обґрунтувати позицію, що сучасні методології навчання є синтезом теорії та методики для навчання архітекторів-художників та набуття ними художньо-творчої компетентності.

Задачі дослідження. Розв'язання кожної проблеми не можливе без різних рівнів здійснення наукового аналізу, а дані задачі викликані потребою відтворення та створення сучасної якісної архітектурної форми. На основі розуміння того, що Синтез є механічне з'єднання, синкретичне, бути як колаж, мозаїка, але проблемність синтезу теорії та методики виявляє та демонструє певний проблемний аспект у сучасній мистецькій освіті архітекторів, а у цьому зв'язку проявляється і основна задача виявлення умов поєднання класичного художнього навчання та віртуального-дизайну.

Виклад основного матеріалу. В сучасному ХХІ столітті просторі медіа технологій особливою і необхідною рисою освіти стає вміння адекватно прочитувати текст культури., а у розширювальному сенсі, кожен «текст» – це і є медіа, де потоки інформації різноманітні і численні. Для становлення архітекторів-художників є необхідність набуття уміння освоєння змісту інформаційного повідомлення-тексту, але, незважаючи на характерну швидкість і динамізм сприйняття інформації, принципи інтерпретації

потребують певних навичок при роботі з текстом сучасної культури, виявляючи особливе значення способу розуміння світу, ерудицію і інтерсуб'єктивність – мистецьку критичну свідомість та мислення без константності.

Для сучасної методології мистецької освіти притаманна поправка на те, що великий обсяг інформації вимагає знаходити необхідне, потрібне і застосовувати отримані знання у своїй практиці, тобто займати активну позицію рефлексії, але, при цьому проявляється, що в інформаційному просторі «образи, створені не на основі особистих спостережень людини, а на основі вже створених у глобальній мережі інформаційних повідомлень, руйнують «оборону» і уявну модель реальності, приводячи до прискороеного витіснення колишніх образів світу, збільшення розумової «пропускнуої спроможності» і відчуття мінливості, недовговічності одержуваних знань», – як зазначав ще Е. Тоффлер (Тоффлер, 2000: 285). Сутність набуття критичного мислення (за Д. Клустером) передбачає: самостійність, що виявляється у формулюванні власних ідей, аргументації переконань та оцінок суб'єктом; навик узагальненого представлення інформації, що дозволяє оцінювати, порівнювати щось у певному контексті і аргументовано викладати свої думки; вміння формулювати питання як початок критичної роботи, де важливий процес «ранжирування» питань, коли з їх безлічі необхідно вибрати найбільш актуальні з тим, щоб на їх основі висловити суть проблеми, що вимагає дозволу; аргументованість позиції, яка виражається суб'єктом по відношенню до чого-небудь; соціальна спрямованість мислення, яке розкривається тільки в чієїсь присутності (Лері Розен, 2007: 11–13).

Для кожного мистецького фаху, в тому числі – архітектури, художньо-естетична компетентність, як результат навчання мистецької освіти, заключає загальний і специфічний зміст, мотиваційну, перцептивну, когнітивну, творчо-діяльнісну й певну рефлексивну сфери самої структури творчої особистості. В сучасному методологічному вимірі, теорія та методика проектується на основі положення, що «архітектура» одночасно існує в трьох сферах буття: фізичному, соціальному і віртуальному просторах, і у кожному з них виявляючись повноцінною, і це, безумовно вносить певні корективи. В концепті «Архітектурна освіта» можливо виокремити суттєве для окреслення змісту теорії та методики мистецького навчання: (архітектурна освіта як навчання спеціальному фаху чітко вирізняється лише починаючи з ХІІІ ст. як результат протиріч між цеховою організацією ремісників, котра втілює езотеризм і колективізм ремісничого вироб-

ництва, і зростаючими всередині цеху творчо-індивідуалістичними тенденціями); архітектура – це фактично абстрактне мистецтво (абстракція за стилем); архітектура – це народження образу будинку і наступні метаморфози як творчий процес, (зміни «носія» форми – від ідеї архітектора до побудованого будинку); архітектура та Віртуальна реальність (архітектура в її технічному втіленні тут саме вихідним творінням, «віртуальна реальність ж накладає межі на реальність константну, обмежує її тотальність», – зазначають Л. Т. Левчук, Д. Ю. Кучерюк, В. І. Панченко (Левчук, Кучерюк, Панченко, 1997: 110); віртуалізація простору архітектури надає унікальну можливість створити такий світ архітектури, в якому ми хочемо жити, який дозволяє нам повною мірою реалізувати наш творчий потенціал, закладений природою і найчастіше відкинутий сучасним суспільством, віртуальний простір архітектури не можна стандартизувати й формалізувати через його принципово відкритий характер (Левчук, Кучерюк, Панченко, 1997: 115). Таким чином, в архітектурі повинні створюватися вихідні і кінцеві умови існування об'єкту, який конструюється, а моделюється ця задача найчастіше віртуальними засобами, композиційні ознаки естетики архітектури: історія архітектури показує різноманітні, часом навіть фантастичні приклади об'ємно (просторової композиційної організації. Архітектурну форму визначають як матеріально відчутну, композиційно виражену грань взаємодії зовнішнього і внутрішнього просторів (Левчук, Кучерюк, Панченко, 1997: 349).

Із змісту сучасної теорії та методики мистецької освіти виокремлюються поняття про чинники формування «архітектора»: «художня майстерність є загальним підґрунтям мистецтва і це поняття складне, багатогранне, що передбачає якісну професійну підготовку і високий особистісно-творчий потенціал, художня майстерність постає необхідною умовою творчості і в різних аспектах виявляє свої функції, що забезпечують художнє пізнання й акти комунікації внаслідок споживання мистецтва» (Буравченко, Карпов, Бармашина, Пивоваров, Бжезовська Левчук, 2021: 49). На думку В. Оверчук, «вона проявляється в позитивній якості художнього задуму, в умілій і винахідливій розробці сюжету, у виразності композиції та в повноті пластичних і колористичних засобів вираження, а також у бездоганному володінні технікою даного виду мистецтва» (Оверчук, 2010: 288).

В цілому, у головних положеннях виявляється, що «художня майстерність» забезпечує кожному студентові вихід на власну художню манеру

виконання творів виставкового рівня, як провідного показника його художньо-творчої компетентності, що має зв'язки із суміжними поняттями, як «художня творчість», «художня діяльність», «художньо-творчий процес», «художній смак», «художньо-творча активність» (Семенова, 2015: 55–59).

Структурні складові набуття художньо-творчої компетентності (з елементами фахово-педагогічної компетентності (за О. В. Семеновою) обумовлюють: художня майстерність вимагає врахування положень: система навчання і виховання художника-педагога має бути стрункою, цілісною і науково обґрунтованою; у процесі навчання майбутній фахівець зобов'язаний оволодіти педагогічною і художньою майстерністю, сформувати вміння самостійної художньо-творчої діяльності в різних видах і жанрах образотворчого мистецтва; кінцевим результатом підготовки майбутнього фахівця повинен бути високий рівень художньо-творчої та фахово-педагогічної компетентності (Семенова, 2015: 55–59). На погляд І. Туманова, художньо-творчий процес надзвичайно складний за своєю природою, оскільки охоплює: сприйняття, ході якого відбувається вивчення об'єкта або явища; творчий задум або формування художнього образу у свідомості художника; практичну роботу з метою створення твору в обраному матеріалі. Творчий задум виникає у мисленні художника у репродуктивній (об'єктивні знання про об'єкт, що зображується) продуктивній (створення нових ідей, теорій, концепцій) формах розумової діяльності. Виконання твору ґрунтується на основі заздалегідь сформованих художньо-технічних умінь і навичках (Туманов, 2008: 41–42).

Традиційний Алгоритм реалізації ідеї архітектурного образу, що виявляє протиріччя між задумом і втіленням, пов'язується із наступними етапами: задум – форма пізнання і мислення, відображення ідеї архітектурного образу, спрямоване на його втілення; ескіз – попередній начерк, намічений образ архітектурного об'єкту; кресленник (проект) – план втілення архітектурного образу, відображений в усіх формах будівельного процесу; будівництво – речовинне втілення архітектурного задуму в матеріалі з необхідним для цього виготовленням і переробкою природних будівельних матеріалів, виробництвом конструкцій і виробів, системою машин і механізмів; експлуатація будинку – використання будинків (споруд) та їхніх комплексів для здійснення тих або інших процесів життєдіяльності людини (з боку людини це використання виступає як експлуатація середовища, з боку самого середовища – як його функ-

ціонування). На рівні задуму протиріччя відображаються в такий спосіб: утопічність задуму на початковому етапі розвитку простежується через призму його взаємозв'язку зі структурними компонентами алгоритму реалізації архітектурного об'єкту. Задум додає ескізу певну спрямованість для втілення ідеї архітектурного образу. Ескіз у свою чергу додає первинну форму архітектурного образу, видозмінюючи й обмежуючи творчий задум при зіткненні з реальністю. Таким чином, традиційний алгоритм є здійсненим за умови відповідності первинної ідеї кінцевому результату, а взаємовплив задуму й ескізу обумовлений, значною мірою, пошуком оптимального співвідношення утопії і реальності. Якщо в теорії задум завжди має відповідати ескізу, кресленнику, будівництву і експлуатації, то на практиці така закономірність іноді спостерігається з точністю до навпаки – задум підганяється під фактично зроблену роботу. Виходячи з цього, слід звернути увагу на процес невідповідності етапів життєвого циклу архітектурного образу з метою з'ясування міри утопічності на прикладі конкретних архітектурних проєктів. (Беломесяцев, 2005: 200).

В цілому слідує, що сучасні методології навчання архітекторів-художників передбачають набуття художньо-творчої компетентності, у якій ключовими є положення, що саме від рівня художнього сприйняття, новизни й оригінальності художньо-творчого задуму та технічної досконалості виконання в матеріалі твору залежить якість та об'єктивна естетична цінність створеного продукту. В основі концептуального сходження – поєднання теорії та методики мистецької освіти і дизайну-комп'ютерної графіки як синтезу наступні уявлення: Арт-технології є новим пер-

спективним напрямком в сучасній освіті (від англ. Art – «мистецтво, майстерність»). Застосування арт-технологій в освітньому процесі дозволяє: розкрити творчі здібності та особистісний потенціал; розвинути рефлексивні здібності студентів; сформувати художньо-творчі компетенції, необхідні для подальшої професійної діяльності; створюється синергетичний ефект як процесу творчості, так і в досягненні елементів новизни та практичного значення отриманих результатів.

Висновки. Сучасні методології навчання архітекторів-художників передбачають набуття художньо-творчої компетентності як умови до здатності неперервного збагачення власного візуального досвіду, розвитку естетичного смаку й спеціальних здібностей, поповнення знань, удосконалення вмінь і навичок з художнього формотворення засобами композиції, створення професійно-технічно майстерних та об'єктивно-ціннісних творів, мети для досягнення художньо-творчого професіоналізму. Застосування арт-технологій як синтезу теорії та методики мистецької освіти у навчанні архітекторів-художників, створює умови для творчої спрямованості навчально-виховної діяльності студентів, є ефективним засобом формування художніх здібностей та креативності майбутнього професіонала, забезпечує гармонійний розвиток пізнавальної діяльності, залучає до культурних традицій народу, а синергетичний ефект проявляється у наявності елементів новизни та практичного значенні результатів.

Перспективи подальших досліджень. В подальшому є ідеї розроблення моделі методичної – як синтетичної системи навчання, що поєднує традиційні та сучасні мистецькі технології для формування художньо-творчої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беломесяцев А. Б. Філософські основи архітектури. Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. Київ : ППСМ АМУ, 2005. 488 с.
2. Тоффлер Ел. Третя Хвиля / з англ. пер. А. Євса. К. : Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.
3. Larry D. Rosen Me, MySpace, and I Parenting the Net Generation. Palgrave Macmillan, 2007. P. 11–13.
4. Левчук Л. Т., Кучерюк Д. Ю., Панченко В.І. Естетика: підручник. Київ : Вища школа, 1997. 399 с.
5. Філософія архітектурної творчості: навчальний посібник / С. Г. Буравченко та ін. ; за заг. ред. канд. архіт., проф. С. Г. Буравченка. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 228 с.
6. Оверчук В. В. Творчість: психологічний, культурний і духовний аспекти. Іван Огієнко у діалозі культур і духовності (Огієнківські читання у Чудодієвому): Збірник наукових праць / [за ред. проф. П. Ю. Сауха]. Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2010. С. 285–294.
7. Семенова О.В. Структурні складові художньо-творчої компетентності. *Young Scientist*. 2015. № 11 (26). Ч. 3. С. 55–59.
8. Туманов І. Складові художньої творчості та їхнє значення для розвитку творчих здібностей у процесі навчання мистецтву. *Вісн. Львів. ун-ту. Сер. пед.* 2008. Вип. 23. С. 38–45.

REFERENCES

1. Bielomiesiatsev A. B. (2005) *Filosofski osnovy arkhitektury*. [Philosophical foundations of architecture] Instytut problem suchasnoho mystetstva Akademii mystetstv Ukrainy. Kyiv : IPSM AMU, 2005. 488. [in Ukrainian].
2. Toffler E. (2002) *Tretia Khvyliia*. [The third wave] 3 anhl. per. A. Yevsa. K. : Vyd. dim «Vsesvit». 480. [in Ukrainian].
3. Larry D. (2007) *Rosen Me, MySpace, and I Parenting the Net Generation*. Palgrave Macmillan, P. 11–13.
4. Levchuk L. T., Kucheriuk D. Yu., Panchenko V. I. (1997) *Estetyka: pidruchnyk*. [Aesthetics: textbook] Kyiv : Vyshcha shkola. 399. [in Ukrainian].
5. *Filosofia arkhitekturnoi tvorchosti: navchalnyi posibnyk (2021)* [Philosophy of architectural creativity: a study guide] S. H. Buravchenko and others; za zah. red. kand. arkhit., prof. S. H. Buravchenka. Kherson : OLDI-PLIuS. 228. [in Ukrainian].
6. Overchuk V. V. (2010) *Tvorchist: psykholohichni, kulturni i dukhovni aspekty*. [Creativity: psychological, cultural and spiritual aspects] Ivan Ohiienko u dialozi kultur i dukhovnosti (Ohiienkivski chytannia u Chudodiiievomu): Zbirnyk naukovykh prats [za red. prof. P. Yu. Saukha]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU imeni I. Franka. 285–294. [in Ukrainian].
7. Semenova O.V. (2015) *Strukturni skladovi khudozhno-tvorchoi kompetentnosti* [Structural components of artistic and creative competence] *Young Scientist*. № 11. (26). Ch 3. 55–59. [in Ukrainian].
8. Tumanov I. (2008) *Skladovi khudozhnoi tvorchosti ta yikhnie znachennia dlia rozvytku tvorchykh zdibnosti u protsesi navchannia mystetstvu* [Components of artistic creativity and their importance for the development of creative abilities in the process of teaching art] *Visn. Lviv. un-tu. Ser. ped. Vyp. 23*. 38–45. [in Ukrainian].

Людмила ВОВК,
orcid.org/0009-0002-4026-6017
аспірантка кафедри професійної освіти та технологій
сільськогосподарського виробництва
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка
(Глухів, Сумська область, Україна) l.a.vovk2701@gmail.com

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РИНКУ ПРАЦІ

Дана стаття присвячена вивченню та аналізу розвитку творчого потенціалу студентів, які готуються до професійної педагогічної діяльності в умовах сучасного ринку праці. Розглядається питання впливу вимог сучасності на процес підготовки майбутніх педагогів і особливості розвитку їх творчого потенціалу у закладах вищої освіти (ЗВО).

Зазначено, що розвиток творчого потенціалу майбутнього фахівця є важливою метою закладів вищої освіти. Акцентовано на актуальності цієї проблеми в сучасному суспільстві і визначено ключові поняття, такі як «особистість», «творчість», «творчий потенціал». Проаналізовано психолого-педагогічні погляди на зазначену проблему з метою кращого розуміння підходів щодо розвитку і реалізації творчого потенціалу здобувачів в умовах ЗВО.

Творчий потенціал особистості майбутнього педагога розглянуто як систему особистісних здібностей, що дозволяють оптимально змінювати прийоми дій відповідно до нових умов, знань, умінь, спрямованості, характеру, що спонукають особистість до творчого саморозвитку. Творча особистість, що саморозвивається, – це вихідна ланка у зміні процесу педагогічної освіти.

У статті наголошується на важливості розвитку творчого потенціалу у майбутніх педагогів професійного навчання, які мають бути готові до викликів сучасності та здатні працювати в різних сферах педагогічної діяльності. Аналізуються можливі шляхи сприяння розвитку творчого потенціалу студентів, включаючи впровадження інноваційних методів навчання, стимулювання креативності та саморозвитку. Розглянуто взаємозв'язок теорії та практики як вагомий чинник, що сприяє реалізації творчого потенціалу, самостійному пошуку проблемних ситуацій, шляхів їх вирішення та виведенню особистості майбутнього фахівця на новий рівень діяльності, що виражається у творчій активності.

Проведено теоретико-експериментальне дослідження з проблеми розвитку творчого потенціалу майбутнього педагога професійного навчання через взаємозв'язок теорії та практики. Доведено, що аудиторна та практична діяльність здобувача має бути творчою. Це є результатом і водночас умовою розвитку творчого потенціалу майбутнього фахівця та виводить його на високий рівень самовираження, дає можливість творчої самореалізації.

Ключові слова. творчий потенціал, творчість, творчі здібності, креативність, особистість, педагог професійного навчання.

Lyudmyla VOVK,
orcid.org/0009-0002-4026-6017
Postgraduate at the Department of Vocational Education
and Technologies of Agricultural Production
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University
(Hlukhiv, Sumy region, Ukraine) l.a.vovk2701@gmail.com

DEVELOPING THE CREATIVE POTENTIAL OF FUTURE VOCATIONAL EDUCATION TEACHERS IN THE CURRENT LABOUR MARKET CONDITIONS

The article is devoted to studying and analysing developing the creative potential of students training for the professional teaching activities in the conditions of the modern labour market. The issue of the impact of modern requirements on the process of training future teachers and the peculiarities of developing their creative potential in the higher education institutions (HEI).

It was noted that developing the creative potential of the future specialist is an important goal of higher education institutions. Emphasis was placed on the relevance of this problem in modern society and the key concepts such as “personality”, “creativity”, “creative potential” were defined. Psychological and pedagogical views on the specified

problem were analyzed in order to better understand the approaches to developing and realising the creative potential of students in the conditions of higher education institutions.

The creative potential of the future teacher personality was considered as a system of personal abilities that allow to optimally change the methods of action in accordance with new conditions, knowledge, skills, direction, character, which encourage the personality to creative self-developing. A self-developing creative personality is the starting point in changing the process of teacher's education.

The article emphasizes the importance of developing the creative potential of future professional education teachers who must be ready for the challenges of modernity and able to work in various spheres of pedagogical activity. Possible ways of promoting developing students' creative potential were analysed including introducing innovative teaching methods, stimulating creativity and self-developing. The relationship between the theory and practice is considered as an important factor contributing to the realisation of the creative potential, the independent search for problem situations, ways of solving them and bringing the personality of the future specialist to the new level of actions which is expressed in creative activity.

The theoretical and experimental study was conducted on the problem of developing the creative potential of the future professional education teacher by way of connecting theory and practice. It was proved that student's classroom and practical activities must be creative. This is both a result and a condition for developing the creative potential of the future specialists and brings them to the high level of self-expressing, gives the opportunity for creative self-realising.

Key words: creative potential, creativity, creative abilities, being creative, personality, vocational training teacher.

Постановка проблеми. У ХХІ столітті проблема розвитку творчого потенціалу особистості набуває великого значення для соціального та економічного розвитку нашої країни, оскільки потенціал кожного громадянина складає загальний потенціал держави.

Проблема реалізації творчого потенціалу майбутніх педагогів професійного навчання є одним із пріоритетних на сьогоднішньому етапі реформування вищої освіти, оскільки студенти педагогічних навчальних закладів покликані сприяти процесу розвитку творчого потенціалу підростаючого покоління, яке може динамічно включитися в абсолютно новий етап розвитку суспільства.

Проблема розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів професійного навчання у сучасних умовах ринку праці набула надзвичайної актуальності з огляду на ряд фундаментальних та актуальних чинників:

1. *Зміни в освітньому середовищі.* Сучасні вимоги до освіти не обмежуються передачею фактичних знань. Вони вимагають розвитку критичного мислення, творчих навичок, здатності до самостійного рішення завдань, що потребують нетрадиційного підходу.

2. *Зростаючий попит на якісних фахівців.* Розвиток технологій та глобалізація робить ринок праці більш конкурентним. Роботодавці шукають висококваліфікованих спеціалістів, які можуть приносити інновації та вносити вагомий вклад у свою професійну галузь.

3. *Необхідність адаптації до змін.* Швидкі та сталі зміни в суспільстві, технологіях та педагогічних підходах вимагають від майбутніх педагогів здатності до інновацій та готовності адаптуватися до нових умов.

4. *Підвищення якості освіти.* Розвиток творчого потенціалу майбутніх педагогів допома-

гає впроваджувати сучасні та ефективні методи навчання, що підвищує якість освіти та сприяє розвитку учнів.

5. *Готовність до викликів глобалізації.* Сучасні педагоги повинні бути готові працювати в міжкультурному середовищі та розуміти різні культурні контексти.

Усі ці фактори підкреслюють необхідність активного розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів професійного навчання для підготовки висококваліфікованих і адаптованих до змін фахівців, які зможуть впливати на якість освіти та високооцінні професійні якості на ринку праці.

Аналіз досліджень. Аналіз наукових досліджень та літературних джерел дозволив визначити, що проблема творчості та розвитку творчого потенціалу особистості вивчалася як зарубіжними, так і українськими науковцями. Так, психолого-педагогічний аспект розвитку творчого потенціалу особистості через самореалізацію, самооцінку, саморозвиток тощо розглядали Т. Амабіле (1996), М. Чіксентмігайї (1996), Р. Бернс (Дубінка, 2002), В. Моляко (2007), В. Ковальчук (2017), Т. Доцевич (2015), Б. Вовк (2013) та ін. Перспективи та парадигми розвитку творчого потенціалу висвітлені у працях Т. Любарта, Ф. Зенансі, Б. Барбота (Любарт, 2013), Т. Стернберга (1999), Е. Стоунса (Старостіна, 2014), О. Гопки (2016), І. Білої (2010), І. Зязюна (2009), І. Волощука (2013), В. Ковальчука (2004) та ін. Розвитку творчості здобувачів освіти відповідно до тенденцій ринку праці присвячені наукові доробки В. Ковальчука (2016; 2018).

Проте, попри обширний обсяг проведених досліджень у цьому напрямку, питання розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів професійного навчання в сучасних умовах ринку праці потребує більш глибокого та докладного аналізу. Сучасна професійна освіта має спиратися на сис-

тематичний аналіз різних теоретичних аспектів та практичних методик, що стосуються розвитку творчого потенціалу студентів професійної освіти у відповідності з сучасними вимогами ринку праці.

Мета статті – вивчення стану питання реалізації розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів професійного навчання у ЗВО в умовах ринку праці.

Виклад основного матеріалу. Вища педагогічна освіта на сучасному етапі стикається з проблемою створення умов, сприятливих для розвитку творчої спрямованості студентів, а також пошуку нових підходів до їх навчання та виховання. Проблема творчої самореалізації майбутніх педагогів професійного навчання привертає увагу багатьох дослідників, але вона не вирішена до реального часу, оскільки творчість індивідуальна за своєю суттю та знайти єдине правильне рішення дуже складно. У творчості проявляється глибина особистості, особливе бачення навколишнього світу, уявлення про подальші життєві перспективи.

Творчий розвиток майбутніх педагогів професійного навчання відбувається у контексті міжособистісної взаємодії в освітньому процесі, що становить основу життєдіяльності особистості студента у період професійного самовизначення.

Проблема творчості, творчого потенціалу особистості в усі часи була об'єктом пильного уваги мислителів та вчених. Філософів (Сократ, Платон, Аристотель) завжди цікавили ситуації, коли людині доводиться стикатися з незвичайними обставинами, а механізм прийнятих нестандартних рішень сприймався як творче вирішення проблеми.

Науковці розглядають творчість як один із найважливіших механізмів розвитку особистості, оскільки продукт творчої діяльності відрізняється саме неповторністю, унікальністю.

Як влучно зазначає В. Ковальчук (Ковальчук, 2004), творчість є необхідним аспектом навчально-виховного процесу. Виховний потенціал творчості виявляється в її здатності одночасно впливати на розум та емоції, сприяючи глибокому розвитку емоційно-моральної сфери особистості та гуманізуючи процес навчання і виховання.

Зарубіжні вчені надають різні визначення творчого потенціалу, але загальною є ідея, що це сукупність здібностей, ресурсів та внутрішніх можливостей особистості для творчої діяльності і самореалізації.

Так, Р. Стернберг визначає творчий потенціал як сукупність здібностей, знань і контекстуальних факторів, які дозволяють особистості генерувати інноваційні ідеї та розв'язувати складні проблеми (Стернберг, 1999).

М. Чіксентмігайї виділяє поняття «розширеного розуму» і вважає, що творчий потенціал полягає в здатності розвивати різні види інтелектуальної діяльності та відкривати нові можливості (Чіксентмігайї, 1996).

Г. Гарднер розглядає творчий потенціал як частину загальної концепції інтелекту і визначає його як здатність створювати нові ідеї та вирішувати проблеми в різних сферах (Creating minds, 1993).

За визначенням Т. Амабіле, творчий потенціал – це здатність генерувати ідеї, які мають цінність для індивіда і суспільства, а також здатність перетворювати ці ідеї на дії (Амабіле, 1996).

Українські вчені також приділяли значну увагу дослідженню творчого потенціалу, надавши власні визначення, специфічні для національного контексту.

В. Моляко визначає творчий потенціал як творчу обдарованість, готовність до творчої діяльності (Моляко, 2007: 7).

І. Зязюн виокремлює дане поняття як активний процес, що включає в себе самостійну творчу ініціативу, здатність змінювати навколишню реальність та досягати самовираження особистості через створення матеріальних і духовних цінностей (Зязюн, 2009: 21).

За О. Гопкою, творчий потенціал особистості є не лише передумовою, але й результатом творчого процесу. З кожним використаним ресурсом власного потенціалу в особистому житті, творчий потенціал збагачується, і це призводить до розвитку творчого стилю життя, який в свою чергу є джерелом нових творчих ідей і можливостей (Гопка, 2016: 13).

На думку І. Білої, творчість являє собою активність особистості, що полягає в створенні нових об'єктів та якостей, розробці нових схем поведінки та спілкування, формуванні нових образів та знань. Творчий потенціал розглядається як вираз людської діяльності, яка не обмежується лише створенням конкретних продуктів; як внутрішня потреба в самореалізації та розвитку власних здібностей і можливостей (Біла, 2010: 3).

Аналіз значної кількості наукових досліджень дозволив нам дефініювати поняття творчого потенціалу особистості як сукупність здібностей, знань та ресурсів, які включають творчу уяву, аналітичне мислення та здатність до інновацій; дозволяють особистості виявляти креативний підхід до вирішення проблем та досягати творчих результатів; сприяють творчій самореалізації особистості фахівця.

Розглядаючи творчий потенціал майбутнього педагога професійного навчання як соціально-педагогічну систему науковці звертають увагу

на мету функціонування освітньої системи – підготовку студентів до творчого вирішення завдань та називають властивості, якими повинна характеризуватися така система: доцільність, наявність компонентів і структури, взаємодія із зовнішнім середовищем, цілісність, а кінцевою метою є творча професійна готовність.

Спрямованість на творчий підхід до різних завдань уже в процесі професійного навчання у ЗВО має бути закладено спочатку, інакше згодом багато теоретичних положень педагогіки сприймаються студентами як абстрактні, а знання не переходять у вміння та навички. Під час практики студенти встигають опанувати лише елементарні педагогічні вміннями, а до справжньої творчості справа не доходить. Тому питання взаємозв'язку між теорією та практикою є одним із ключових у розвитку творчого потенціалу майбутнього фахівця, що відповідає сучасним вимогам ринку праці.

Роль освітнього процесу є неоціненною у становленні та творчому розвитку особистості, тому дуже важливо під час отримання вищої педагогічної освіти організувати цілеспрямований взаємозв'язок теорії та практики, щоб досягти бажаного результату в загальноособистісному та професійному творчому розвитку майбутнього педагога професійного навчання, пробудити в ньому потребу у власному розвитку, самовдосконаленні, сформулювати мотиви, необхідні для задоволення цієї потреби.

Англійський науковець Е. Стоунс зазначає, що через нестачу зв'язку теорії та практики виникають певні труднощі, які часом важко виправити. Необхідно зосередити увагу на функції навчання, а не на освіті як такій, оскільки теорія та практика збагачують одне одного, застосовуючи теоретичні принципи на практиці навчання (Старостіна, 2014).

Важливість взаємозв'язку педагогічної теорії і практики була підкреслена С. Гончаренком. Він влучно зазначав, що теорія, як наука в цілому, постійно поповнюється, уточнюється та еволюціонує за рахунок наукових відкриттів та узагальнень із практики. За словами С. Гончаренка, теорія і практика взаємодіють та змінюються впродовж часу, приносячи користь в освітньому процесі молодого покоління (Гончаренко, 2007: 4–5). Зв'язок між теорією та практикою можна розглядати як фундамент педагогічної системи, оскільки теорія є підґрунтям узагальнених наукових знань, спрямованих на роз'яснення аспектів педагогічної дійсності й становить основу для практичних застосувань та розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів професійного навчання.

Спираючись на дослідження науковців, ми отримали змогу виокремити наступні фактори взаємозв'язку теорії та практики у розвитку творчого потенціалу майбутнього педагога професійного навчання: самопізнання, самооцінку, самодобудову, самореалізацію та самоорганізацію, вважаючи, що інтеграція цих механізмів дає можливість бачення процесу, а також сприяє піднесенню особистості здобувача освіти до вищого рівня розвитку його творчого потенціалу.

Так, самопізнання об'єктивно пов'язане зі змістом освіти. Нові підходи, технології проникають у навчальний процес, впливаючи на здатність студентів викладати та оцінювати власні судження, розуміти обмеженість та відносність власних знань, зіставляти наукові дані, критично ставитися до одержуваної інформації. Розвиток у майбутнього педагога професійного навчання потреби та здатності до самостійного здійснення пізнавальної діяльності пов'язано з процесом осмислення власних можливостей, із пізнанням власного «Я», з усвідомленням своїх творчих якостей, їх значення для майбутньої професійної діяльності. Самопізнання поряд із потребами, мотивами є компонентом педагогічної майстерності.

Від глибини самопізнання залежить самооцінка, що формується за активної участі самої особистості та відображає її внутрішній світ. Науковці відзначають, що межа між процесами самопізнання та самооцінки важко помітна, однак підкреслюють, що самопізнання відбувається у процесі особистого життєвого досвіду, а при самооцінці для особистості має значення думка інших педагогів, студентів. Науковець Р. Бернс вказує на необхідність переходу від зовнішніх джерел підкріплення, що сприяють підвищенню самооцінки, до внутрішніх джерел або самопідкріплення як до засобів, що регулюють розвиток позитивного та адекватного самосприйняття, щоб самому стати для себе джерелом самооцінки (Дубінка, 2002). Усвідомлення своєї професійної цінності надасть майбутньому педагогу професійного навчання впевненість у своїх силах і допоможе йому виявити та розвинути свій творчий потенціал.

Самодобудова виступає як фактор, що визначає місце винахідливості, уяви, досвіду, знань, умінь, несе відповідальність за складання плану дії, уточнення мети, виділення провідних ідей, узагальнення цілісного образу взаємозв'язку теорії та практики у розвитку творчого потенціалу майбутнього фахівця.

Самореалізація забезпечує здійснення взаємозв'язку теорії та практики у розвитку творчого потенціалу майбутнього педагога професійного

навчання, за якого виробляються нові підходи до освіти, способів вирішення творчих завдань.

Головною функцією механізму самоорганізації є впорядкування взаємозв'язку теорії та практики у розвитку творчого потенціалу здобувачів освіти. У педагогічній площині джерелом самоорганізації є діяльність, оскільки їй властиве виявлення умінь передбачати, проектувати; у процесі педагогічної діяльності, на думку сучасних учених, відбувається перехід із організованої до самоорганізованої особистості. Таким чином, самоорганізацію можна розглядати як послідовно здійснювану діяльність, спрямовану на саморозвиток.

Виключно важливу роль у професійному становленні особистості науковці відводять педагогічній практиці. Зазначається роль педагогічної практики як активного фактора становлення особистості вчителя, як чинника, який надає найбільший вплив на формування педагогічної спрямованості, як основи для реалізації педагогіки співробітництва, коли починає прокидатися інтерес до самостійної творчої педагогічної діяльності.

Л. Кравець (Кравець, 2012) розглядає педагогічну практику як складову професійного навчання, яка сприяє практичному осмисленню принципів і засобів організації педагогічної діяльності, розумінню законів, якими вона керується, а також сприяє формуванню особистості студента, змінам у його внутрішньому світі та поведінці, розвитку індивідуального стилю професійної діяльності та рефлексії як важливої складової професійної компетентності майбутнього фахівця, затребуваного на сучасному ринку праці.

Педагогічна практика є продовженням втілення ідеї цілісності освітнього процесу, надаючи студенту можливість проявити творчі здібності. Успішність проходження практики пов'язана безпосередньо з наявністю високої самооцінки здобувача освіти, впевненості у собі. Результативність педпрактики полягає у тому, якими практичними творчими знаннями та вміннями опанував майбутній педагог професійного навчання, як він зміг у реальних умовах проявити самостійність, які якості виявлені ним під час педпрактики, а які ще потрібно розвивати, адже, як влучно зазначив Ф. Дістервег: «...все, що виходить з окремої людини, відбувається завдяки використанню закладених у ньому сил» (Зайченко, 2010).

Для отримання необхідної інформації про роль взаємозв'язку теорії та практики у розвитку творчого потенціалу майбутнього педагога професійного навчання нами було проведено дослідження зі студентами Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка 4 та 5 курсів факультету професійної і техноло-

гічної освіти (до педагогічної практики і після). Нами були використані методики, які позитивно зарекомендували себе в психології та педагогіці: метод незакінчених речень, бесіди, опитування, міні-твори, вивчення та аналіз продуктів творчої діяльності та навчальної документації за результатами педагогічної практики.

У процесі організації експерименту були сформульовані дослідні завдання: 1) визначення рівня впевненості у собі, який безпосередньо пов'язаний із самооцінкою; 2) визначення студентами факторів, що впливають на підвищення самооцінки, на розвиток творчого потенціалу; 3) уточнення критеріальної характеристики ознак творчого потенціалу; 4) діагностика наявності творчого потенціалу; 5) визначення рівня стану внутрішнього творчого середовища.

Так, з метою уточнення визначення рівня розвитку творчого потенціалу майбутнього педагога професійного навчання було проведено тестування, що мало на меті оцінку впевненості у собі, яка, на думку вчених, безпосередньо пов'язана з самооцінкою, а зрештою і з успіхом творчої діяльності студентів під час педагогічної практики. Студентам 4 та 5 курсів було запропоновано тест самооцінки впевненості у собі, у своїх потенційних можливостях.

Як критерій при тестуванні були запропоновані орієнтири, які описують оптимальний, допустимий та низький рівні впевненості у собі. Студентам було запропоновано оцінити себе у ситуаціях, коли: хтось висловлює точку зору, яка відрізняється від Вашої; коли потрібно ухвалити якесь рішення; коли хтось критикує Вас чи Ваші дії; коли потрібно виконати відповідальну роботу; коли необхідно зробити вибір тощо Дані дослідження засвідчили, що студенти 5 курсу висловили досить високу впевненість у собі, в успіху своєї творчої діяльності під час педагогічної практики, у подальшій професійній діяльності, а досить значна частина студентів (більше 60%) 4 курсу знаходиться на низькому. Розгляд фактів дає підстави припустити, що студенти 5 курсу вже мають деякий досвід практичної педагогічної роботи, їм уже доводилося виконувати відповідальну роботу, робити вибір в альтернативній ситуації, висловлювати свою точку зору, яка відрізняється від загальноприйнятої. В даному випадку можна також припустити наявність підвищеної самооцінки. Виявлення великої кількості студентів професійної освіти 4 курсу на низькому рівні пов'язано, ймовірно, з тим, що у них ще не було реальної можливості розвинути і проявити свій творчий потенціал, звідси і досить високий рівень невпевненості у собі.

Для уточнення критеріальної характеристики ознак творчого потенціалу за допомогою методу незакінчених речень студентам було запропоновано дати визначення поняття «творчий потенціал», а також позначити шляхи його розвитку.

Значна частина респондентів визначила творчий потенціал як наявність творчих умінь. Спрямованість на творчий підхід до різних завдань у процесі навчання, під час педагогічної практики, на освоєння основ педагогічної майстерності, на саморозвиток та самореалізацію також виділяється як основна ознака. Необхідним, на думку значної кількості опитаних, є і наявність творчих здібностей – неординарності мислення, бачення проблем, здатності до імпровізації. Як ознаку творчого потенціалу студенти виокремлюють володіння високим рівнем знань: про предмет, про провідні педагогічні технології, шляхи розвитку творчого потенціалу. Такі властивості характеру, як емоційність, ініціативність, цілеспрямованість також визначається майбутніми педагогами професійного навчання як чинники розвитку творчого потенціалу. Однак деякі студенти не змогли дати визначення досліджуваного поняття.

В отриманих даних проявляється, на наш погляд, та сама закономірність. Студенти 5 курсу, які вже мають досвід практичної педагогічної діяльності, більшою мірою покладаються на набуті раніше вміння, вони більш прагматичні, тоді як здобувачі освіти 4 курсу розраховують поки що лише на свої творчі здібності.

Задля визначення ступеню усвідомлення майбутніми педагогами професійного навчання поняття «творчий потенціал» було запропоновано закінчити речення: «Для розвитку творчого потенціалу, як на мене, необхідно...». Відповіді, подані студентами 5 курсу, відрізнялися конкретністю, більшою компетентністю. Значна частина респондентів 4 курсу (16%) дала невизначені неясні відповіді, або взагалі не змогла щось відповісти, що підтверджує висновки, зроблені на етапі дослідження рівня впевненості у собі, де 15,8% перебувають у низькому рівні.

Враховуючи роль творчої діяльності майбутніх педагогів професійного навчання під час педагогічної практики нами було також проведено тестування, що мало на меті оцінку студентами успішності своєї діяльності та себе під час педагогічної практики за багатьма показниками. Оцінювалися критеріальні ознаки творчого потенціалу, зокрема, здатність до самоосвіти, саморозвитку, розвиток вольових якостей та здатність до самовиховання, самовдосконалення і самоосвіти. Слід було оцінити ступінь

сформованості різних умінь: гностичних, проєктувальних, конструктивних, організаторських, комунікативних, а також спрямованість, характер, здібності. Зіставлення фактів дає підстави стверджувати, що на 4 курсі менша кількість студентів (24%) упевнена в успіху своєї творчої діяльності під час педпрактики, ніж 5 курсі (69%).

Наприкінці студентам було запропоновано написати міні-твір з 10–15 речень на тему «Роль теоретичних знань у творчій діяльності майбутнього педагога професійного навчання». Аналіз отриманих відповідей показав, що практично всі здобувачі освіти визнають важливу роль теоретичних знань для розвитку творчої активності у стінах ЗВО, для подальшої творчої діяльності у закладах професійної освіти. Абсолютна більшість студентів розглядають теоретичні знання як основу для творчої діяльності під час педагогічної практики для подальшої професійної діяльності. Теорія, на їх погляд, є основою для набуття практичних навичок, дає можливість вибору, що дуже важливо задля творчої самореалізації педагога професійного навчання. 57% студентів, розмірковуючи про роль теоретичних знань, роблять акцент на необхідність тісного взаємозв'язку теорії та практики у процесі розвитку своєї творчої активності.

Отже, методи дослідження, використані нами, дозволили зібрати матеріал для встановлення попередніх даних усвідомлення майбутніми педагогами професійного навчання сутності творчого потенціалу, шляхів його розвитку і реалізації. Ми отримали змогу виявити рівень оцінювання студентами своєї особистості та своїх творчих можливостей, творчого потенціалу, а також усвідомлення ними ролі теоретичних знань та необхідності їх зв'язку з практичною діяльністю. Зважаючи на дані дослідження, можемо підсумувати, що здобувачі освіти 5 курсу, отримавши досвід педагогічної практики, більш свідомі у відповідях щодо розуміння важливості розвитку власного творчого потенціалу для майбутньої професії педагога професійного навчання.

Таким чином, розвиток творчого потенціалу майбутніх педагогів професійного навчання є важливим завданням, яке допоможе підготувати їх до ефективної професійної діяльності в сучасних умовах ринку праці.

Висновки. Розвиток творчого потенціалу майбутніх педагогів є актуальним завданням сучасної освіти через вимоги сучасного ринку праці. Педагоги повинні бути готові до викликів і змін в професійному оточенні. Розуміння понять «творчість», «творчий потенціал особистості» та «особистість» є важливим для розвитку педаго-

гічної науки та практики. Вони формують основу для побудови ефективних програм розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів професійного навчання.

Успішний розвиток творчого потенціалу здобувачів освіти вимагає комплексного підходу, який враховує психологічні, педагогічні, інноваційні та інші аспекти. Співпраця між вищими навчальними закладами та роботодавцями може значно поліпшити підготовку майбутніх педагогів до ринку праці та розвитку їхнього творчого потенціалу.

Важливо враховувати індивідуальні особливості та потреби студентів при розробці програм і стратегій їхнього розвитку. Розвиток творчого потенціалу майбутніх педагогів професійного навчання сприяє підвищенню якості освіти та

готовності до впровадження інноваційних підходів у практичній діяльності.

Вивчення питання розвитку творчого потенціалу здобувача за допомогою взаємозв'язку теорії та практики вимагає підходів до змісту, форм та методів організації цілісного освітнього процесу у ЗВО, у тому числі педагогічної практики, що сприяють оптимальному вирішенню проблеми.

Творчий потенціал майбутнього фахівця не є початково заданим і незмінним освітою, а його розвиток через взаємозв'язок теорії та практики є частиною загального процесу розвитку та саморозвитку особистості педагога професійного навчання. Таким чином, творчий потенціал є не лише результатом розвитку, а й випереджає нові етапи якісної зміни особистості майбутнього фахівця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Amabile T. Creativity In Context: Update To The Social Psychology Of Creativity. Avalon Publishing, 1996. 336 p.
2. Creating minds: an anatomy of creativity seen through the lives of Freud, Einstein, Picasso, Stravinsky, Eliot, Graham and Gandhi. New York, 1993. 464 p.
3. Lubart T., Zenasni F., Barbot B. Creative Potential and Its Measurement. *International Journal for Talent Development and Creativity*. 2013. № 1(2), Pp. 41–50.
4. Csikszentmihalyi M. Creativity : Flow and the Psychology of Discovery and Invention. New York, 1996. Pp. 107–126.
5. Sternberg R. J., Lyubart T. I. The concept of creativity: perspectives and paradigms. *Handbook of Creativity*. Cambridge, 1999. Pp. 3–15.
6. Біла І. До вершин педагогічної майстерності. *Дошкільне виховання*. 2010. № 10. С. 3–5.
7. Вовк Б. І. Професійно значущі якості майбутніх інженерів-педагогів. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія : Педагогічні науки*. 2013. Вип. 22. С. 101–105.
8. Волощук І. С. Структура і зміст творчого потенціалу особистості. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. № 2. С. 8–13.
9. Гончаренко С. Методологічні засади побудови педагогічної теорії. *Шлях освіти*. 2007. № 3. С. 2–10.
10. Гопка О. М. Творчий потенціал особистості як наукова категорія. 2016. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17853/Gopka.pdf?sequence=1>. (Дата звернення: 17.10.2023.)
11. Доцевич Т. І. Структура метакогнітивної компетентності викладача вищої школи. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2015. № 50. С. 60–68.
12. Дубінка М. М. «Я-концепція» як фактор професійного самовизначення особистості з позицій Р. Бернса. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2002. № 205. С. 94–100.
13. Зайченко І. В. Історія педагогіки. Книга І. Історія зарубіжної педагогіки. Навчальний посібник. К., 2010. 624 с.
14. Зязюн І. Творчий потенціал особистості вчителя : психолого-педагогічні орієнтири. *Професійна освіта: ціннісні орієнтири сучасності*. 2009. № 1. С. 11–22.
15. Ковальчук В. І. Розвиток вищої освіти відповідно до тенденцій і вимог ринку праці. *Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції*. 25–26 лютого. 2016. С. 2–24.
16. Ковальчук В. І. Розвиток творчих здібностей учнів ПТНЗ художнього профілю, як запорука культури праці. *Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія*. 2004. Вип. 210. С. 74–84.
17. Ковальчук В. І., Костюченко В. А. Розробка стратегії розвитку закладу професійно-технічної освіти в умовах ринку праці. *Молодий вчений*. 2018. № 6 (58). С. 151–154.
18. Ковальчук В., Перемийбіда Л., Харламова Ю. Становлення творчого потенціалу особистості гімназиста. *Завуч*. 2017. № 11. С. 13–34.
19. Кравець Л. М. Педагогічна практика як чинник професійного становлення майбутнього вчителя. *Педагогічні науки*. 2012. Вип. 55. С. 80–86.
20. Моляко В. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. *Психологія і суспільство*. № 4. 2007. С. 6–10.
21. Ромакін В. В. Комп'ютерний аналіз даних : Навчальний посібник. Миколаїв, 2006. 144 с.
22. Старостіна О. В. Значущість психолого-педагогічних засад системи Е. Стоунса на сучасному етапі розвитку освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 1 (35). С. 96–102.
23. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки від 23 лютого 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (Дата звернення: 17.10.2023.)

REFERENCES

1. Amabile T. (1996) *Creativity In Context: Update To The Social Psychology Of Creativity*. Avalon Publishing. 336.
2. *Creating minds: an anatomy of creativity seen through the lives of Freud, Einstein, Picasso, Stravinsky, Eliot, Graham and Gandhi* (1993) New York. 464.
3. Lubart T., Zenasni F., Barbot B. (2013) Creative Potential and Its Measurement. *International Journal for Talent Development and Creativity*, 1(2). 41–50.
4. Csikszentmihalyi M. (1996) *Creativity : Flow and the Psychology of Discovery and Invention*. New York. 107–126.
5. Sternberg R. J., Lyubart T. I. (1999) *The concept of creativity: perspectives and paradigms*. Handbook of Creativity. Cambridge. 3–15.
6. Bila I. (2010) Do vershyn pedahohichnoi maisternosti. [To the pinnacle of pedagogical skill] *Doshkilne vykhovannia. – Preschool education*, 10. 3–5. [in Ukrainian]
7. Vovk B. I. (2013) Profesiino znachushchi yakosti maibutnikh inzheneriv-pedahohiv. [Professionally significant qualities of future engineering teachers] *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka. Seriiia : Pedahohichni nauky. – Bulletin of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences*, 22. 101–105. [in Ukrainian]
8. Voloshchuk I. S. (2013) Struktura i zmist tvorchoho potentsialu osobystosti. [The structure and content of the creative potential of an individual]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti. – Education and development of a gifted personality*, 2. 8–13. [in Ukrainian]
9. Honcharenko S. (2007) Metodolohichni zasady pobudovy pedahohichnoi teorii. [Methodological principles of pedagogical theory construction] *Shliakh osvity. – The way of education*, 3. 2–10. [in Ukrainian]
10. Hopka O. M. (2016) Tvorchyi potentsial osobystosti yak naukova katehoriia. [Creative potential of the individual as a scientific category]. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17853/Gopka.pdf?sequence=1> [in Ukrainian]
11. Dotsevych T. I. (2015) Struktura metakohnytyvnoi kompetentnosti vykladacha vyshchoi shkoly. [The structure of metacognitive competence of a higher school teacher.] *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody. Psykholohiia. – Bulletin of H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Psychology*, 50. 60–68. [in Ukrainian]
12. Dubinka M. M. (2002) «Ia-kontseptsiiia» yak faktor profesiinoho samovyznachennia osobystosti z pozytsii R. Bernsa. ["I-concept" as a factor of professional self-determination of an individual from the standpoint of R. Burns] *Naukovi zapysky. Seriiia: Pedahohichni nauky. – Proceedings. Series: Pedagogical sciences*, 205. 94–100. [in Ukrainian]
13. Zaichenko I. V. (2010) *Istoriia pedahohiky. Knyha I. Istoriia zarubizhnoi pedahohiky. Navchalnyi posibnyk. [History of pedagogy. Book I. History of foreign pedagogy. Tutorial.]. 624. [in Ukrainian]*
14. Ziazun I. (2009) Tvorchyi potentsial osobystosti vchytelia : psykholoho-pedahohichni oriientyry. [Creative potential of the teacher's personality: psychological and pedagogical guidelines] *Profesiina osvita: tsinnisni oriientyry suchasnosti. – Vocational education: modern value orientations*, 1. 11–22. [in Ukrainian]
15. Kovalchuk V. I. (2016) Rozvytok vyshchoi osvity vidpovidno do tendentsii i vymoh rynku pratsi. [The development of higher education in accordance with the trends and requirements of the labor market.] *Rozvytok suchasnoi osvity: teoriia, praktyka, innovatsii. Materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. – Development of modern education: theory, practice, innovations. Materials of the 2nd International Scientific and Practical Conference*, 25–26 liutoho. 2–24. [in Ukrainian]
16. Kovalchuk V. I. (2004) Rozvytok tvorchykh zdbnostei uchniv PTNZ khudozhnoho profilu, yak zaporuka kultury pratsi. [The development of creative abilities of students of technical vocational schools of the artistic profile, as a guarantee of work culture] *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Pedahohika ta psykholohiia. – Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Pedagogy and psychology*, 210. 74–84. [in Ukrainian]
17. Kovalchuk V. I., Kostiuhenko V. A. (2018) Rozrobka stratehii rozvytku zakladu profesiino-tekhnichnoi osvity v umovakh rynku pratsi. [Development of a strategy for the development of a vocational and technical education institution in the conditions of the labor market] *Molodyi vchenyi. – Young scientist*, 6 (58). 151–154. [in Ukrainian]
18. Kovalchuk V., Peremybida L., Kharlamova Yu. (2017) Stanovlennia tvorchoho potentsialu osobystosti himnazysta. [Formation of the creative potential of a high school student's personality] *Zavuch. – Head teacher*, 11. 3–34. [in Ukrainian]
19. Kravets L. M. (2012) Pedahohichna praktyka yak chynnyk profesiinoho stanovlennia maibutnoho vchytelia. [Pedagogical practice as a factor in the professional development of a future teacher] *Pedahohichni nauky. – Pedagogical sciences*, 55. 80–86. [in Ukrainian]
20. Moliako V. (2007) Tvorchyi potentsial liudyny yak psykholohichna problema. [Human creative potential as a psychological problem] *Psykhohiia i suspilstvo. – Psychology and society*, 4. 6–10. [in Ukrainian]
21. Romakin V. V. (2006) *Kompiuternyi analiz danykh : Navchalnyi posibnyk. [Computer data analysis : Study guide]. 144. [in Ukrainian]*
22. Starostina O. V. (2014) Znachushchist psykholoho-pedahohichnykh zasad systemy E. Stounsa na suchasnomu etapi rozvytku osvity. [Significance of the psychological and pedagogical foundations of the E. Stones system at the current stage of education development] *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii. – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 1 (35). 6–102. [in Ukrainian]
23. *Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky vid 23 liutoho 2022 r. [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022–2032 from February 23, 2022]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> [in Ukrainian]*

УДК 378.014

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-42>

Ольга ВОЩЕВСЬКА,

orcid.org/0000-0003-1606-9830

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Київ, Україна) voshchevska25@gmail.com

Олеся ЛЯЩЕНКО,

orcid.org/0000-0003-4649-3667

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Київ, Україна) gloriasanctum2005@gmail.com

Інна КОНОНЧУК,

orcid.org/0000-0003-4515-8445

старший викладач кафедри іноземної філології і перекладу

Національного університету біоресурсів і природокористування України

(Київ, Україна) inna.kononchuk@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ПРИ ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ

В статті авторами проаналізовані особливості використання соціальних мереж у процесі викладання іноземної мови. Сучасні здобувачі освіти є активними користувачами соціальних мереж, вони використовують ці платформи для спілкування, навчання та творчості. Зазначено, що інформаційно-комунікаційні технології в освіті допомагають викладачам реалізовувати ефективно та якісно викладення матеріалу, використовуючи цифрові інструменти та засоби, які сприяють досягненню позитивних результатів та розвитку цифрової компетентності здобувачів. Варто зазначити, що технології змінюються, і це потребує від здобувачів та викладачів вдосконалення своїх вмінь і постійного розвитку. Особлива увага у роботі приділена перевагам соціальних мереж, розробці рекомендацій та пропозицій щодо належного використання соціальних мереж в освіті у процесі викладання іноземної мови. Наголошено на тому, що використання соціальних мереж у освітньому процесі не повинне замінювати традиційне навчання: соціальні мережі є потужним інструментом, який можна використовувати для розвитку цифрової компетентності, однак важливо використовувати їх відповідально та критично. Автори зазначають, що при викладанні іноземних мов, використання соціальних мереж дозволяє надати здобувачам ширший доступ до реальних ситуацій, носіїв іноземних мов та дозволяє зануритися у ситуації, де вони відкрито взаємодіють з іншими, більш компетентними, у використанні мови.

У експериментальній частині дослідження автори провели опитування серед здобувачів освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Національного університету біоресурсів і природокористування України щодо ефективності використання соціальних мереж при викладанні іноземної мови для розвитку їх цифрової компетентності. В результаті дослідження встановлено, що цифрова компетентність розвивається завдяки соціальним мережам, адже вони є цінним джерелом інформації, використовуються для обміну посиланнями на ресурси та отримання зворотного зв'язку.

***Ключові слова:** іноземні мови, освітній процес, здобувачі вищої освіти, соціальні мережі, інформаційно-комунікаційні технології.*

Olga VOSHCHEVSKA,*orcid.org/0000-0003-1606-9830*

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
for Natural Sciences Specialities
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine) voshchevska25@gmail.com*

Olesia LIASHCHENKO,*orcid.org/0000-0003-4649-3667*

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
of the Faculties of Natural Sciences
National Taras Shevchenko University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine) gloriasanctum2005@gmail.com*

Inna KONONCHUK,*orcid.org/0000-0003-4515-8445*

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) inna.kononchuk@gmail.com*

USING SOCIAL MEDIA IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE TO DEVELOP STUDENTS' DIGITAL COMPETENCE

In the article, the authors analyzed the features of using social networks in the process of teaching a foreign language. Today's students are active users of social networks, they use these platforms for communication, learning and creativity. It is noted that information and communication technologies in education help teachers to implement effective and high-quality presentation of material, using digital tools and means that contribute to the achievement of positive results and the development of digital competence of students.

It should be noted that technologies are changing, and this requires students and teachers to improve their skills and constantly develop. Particular attention is paid to the advantages of social networks and the development of recommendations and proposals for the appropriate use of social networks in education in the process of teaching a foreign language. It is emphasized that the use of social networks in the educational process should not replace traditional learning: social networks are a powerful tool that can be used to develop digital competence, but it is important to use them responsibly and critically.

The authors note that in foreign language teaching, the use of social networks can provide students with greater access to real-life situations, native speakers of foreign languages, and allows candidates to immerse themselves in situations where they openly interact with others more competent than themselves in using the language.

In the experimental part of the study, the authors conducted a survey among students of the Taras Shevchenko Kyiv National University and the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine regarding the effectiveness of using social networks in teaching a foreign language to develop their digital competence.

As a result of the study, it was established that digital competence develops thanks to social networks, because they are a valuable source of information and are used to exchange links to resources and receive feedback.

Key words: *foreign languages, educational process, students, social networks, information and communication technologies.*

Постановка питання в загальному вигляді.

Соціальні мережі є значною частиною нашого повсякденного життя і немає сенсу тримати їх подалі від процесу навчання, а використання соціальних мереж при викладанні іноземної мови може бути ефективним засобом розвитку цифрової компетентності здобувачів. З появою технологій офлайн-середовище спілкування та взаємодії було замінено мережевим середовищем спілкування, яке називається соціальними медіа. Соціальні мережі є невід'ємною частиною

сучасного життя, вони дозволяють людям спілкуватися, ділитися інформацією та досвідом, а також навчатися та розвиватися, наприклад соціальні мережі надають здобувачам можливість практикувати мову в реальному часі з носіями мови та іншими студентами, що допомагає їм покращити свої комунікативні навички. Варто зазначити, що в епоху цифровізації освіти соціальні мережі набувають все більшого значення як інструменти навчання та розвитку здобувачів освіти. Хоча звісно є і ризики використання

соціальних мереж, наприклад, вони можуть бути відволікаючим фактором для навчання. Тому важливо використовувати їх у освітньому процесі з розумом і не дозволяти їм замінювати традиційне навчання. Об'єктом нашого дослідження є використання соціальних мереж при викладанні іноземної мови, а предметом дослідження – ефективність використання соціальних мереж при викладанні іноземної мови для розвитку цифрової компетентності здобувачів вищої освіти. У цьому дослідженні ми зосередимося на перевагах соціальних медіа для освіти, підходу до викладання мов із зануренням, а також викладання мов і подолання часових і просторових обмежень шляхом використання технологій у освітньому процесі.

Аналіз наукових досліджень. Важливість і вплив соціальних мереж у сфері освіти можна знайти в працях Д. Бодненка, С. Івашньої, Ф. Майнаєва, А. Мірошниченка, О. Шевнюк та ін. Питання активізації пізнавального інтересу здобувачів освіти до вивчення іноземної мови з використанням дистанційних та змішаних форм навчання присвячена значна кількість наукових досліджень, наприклад О. Котенка, Н. Кошарної, А. Соломахи, О. Вощевської, О. Степаненко та ін. Як зазначає С. Івашнюва, соціальні мережі – це «віртуальний майданчик, що забезпечує своїми засобами спілкування, підтримку, створення, розбудову, відображення та організацію соціальних контактів, у тому числі й обмін даними між користувачами й обов'язково передбачає попереднє створення облікового запису» (Івашнюва, 2012).

Мета статті. Визначити ставлення здобувачів освіти до використання соціальних мереж при викладанні іноземної мови та підвищення цифрової компетентності внаслідок цього.

Виклад основного дослідження. Необхідність покращити рівень володіння іноземною мовою та залучення соціальних медіа до викладання мови призвело до того, що викладачам закладів вищої освіти довелося розробляти нові стратегії навчання з використанням цифрових інструментів. Основним завданням сьогодення для викладачів іноземної мови в ЗВО є розробка стратегії навчання, яка підходить для викладання за допомогою платформ соціальних мереж. Соціальні мережі інкапсулюють цифрові інструменти та дії, які дозволяють спілкуватися та ділитися в мережі. Ці медіа дають змогу створювати та легко передавати вміст у формі зображень, відео, аудіо та слів (Шутяк, 2021). Сервіси, доступні в соціальних мережах, включають блоги, вікі, соціальні закладки, сайти соціальних мереж, кон-

тент віртуального світу (сайти онлайн-ігор) і сайти обміну медіа, наприклад Youtube, Instagram тощо.

Варто зазначити, що соціальні мережі вплинули на всі сфери життя – соціальну, політичну, економічну та освітню. В освітній сфері розширюються можливості навчання для здобувачів освіти, а також надаються ширші можливості для цілодобової взаємодії з викладачами. Як зазначає В. Степаненко «Використання соціальних мереж у освітньому процесі може бути ефективним способом підвищення мотивації та інтересу до навчання, а також розвитку цифрової компетентності майбутніх вчителів англійської мови» (Степаненко, 2022).

Вивчення будь-якої нової мови вимагає практики у розвитку словникового запасу, мовлення письма та ідентифікації слів. Використання соціальних мереж на заняттях під час викладання іноземної мови студентам, які не є її носіями, дасть змогу викладачам досягти мети створення змішаного освітнього середовища, в якому здобувачі освіти можуть розвивати свої мовні навички та компетенції. Соціальні мережі дозволять викладачеві взаємодіяти зі здобувачами як в аудиторії, так і за її межами. Таким чином, це дасть можливість надавати настанови навіть без фізичної присутності.

Підсумовуючи, автори зазначають, що використання соціальних мереж дозволяють здобувачам освіти, які вивчають нові мови, спілкуватися з викладачами у змішаному середовищі, чим підвищується швидкість вивчення мов та самі результати навчання. А завдяки відкритій взаємодії з іншими студентами та викладачами, можна покращити свою цифрову компетентність і розуміння концепцій швидше, ніж у традиційному класі.

В контексті наших наукових пошуків заслугоує на увагу проведене в 2022 році дослідження компанією «GlobalLogic» діяльності щодо найпопулярніших соціальних мереж в Україні за кількістю користувачів (рис. 1). Серед українців, які використовують соціальні мережі як джерело інформації, 66% обирають Telegram, 61% – YouTube, 58% – Facebook. Якщо ж говорити про розважальні соцмережі, то на першому місці YouTube. Там зареєстровано понад 28 мільйонів українських користувачів, в Instagram – понад 16,1 мільйон, у Facebook – 15,45 мільйонів. TikTok має більше ніж 10,55 мільйонів українських користувачів.

Проаналізувавши роботи науковців, значимо наступні переваги соціальних медіа у сфері освіти:

– Самостійне навчання: сайти, призначені для освітніх цілей, відомі як освітні сайти. Ці сайти мають унікальну характеристику самостійного навчання, коли зміст курсу може бути переглянутий

здобувачем освіти у будь-якому місці, в будь-який час і в зручний для нього/неї спосіб (Шутяк, 2021).

– Самопізнання: здобувачі освіти беруть участь у різноманітних дискусіях на форумах на різні теми. Це надає можливість взаємодіяти та вчитися один в одного без будь-яких географічних обмежень, таким чином сприяючи їхньому самопізнанню.

– Розвиток навичок: завдяки веденню блогів у соціальних мережах студенти можуть бути залучені до практичної роботи, яка може покращити їхні цифрові навички. В епоху комп'ютеризації використання соціальних мереж допомагає людині розвивати комп'ютерні та комунікаційні навички (Архипова, 2015).

– Швидке поширення інформації та вищий рівень залучення: соціальні мережі діють як більш швидкий засіб поширення інформації під час іспитів, семінарів чи конференцій.

– Посилення мотивації та зацікавленості до навчання. Соціальні мережі дозволяють створювати цікаві та інтерактивні завдання та вправи, які допомагають здобувачам зануритися в мовну атмосферу та краще засвоїти матеріал.

– Інклюзивне навчання: простота використання та доступність соціальних мереж створює інклюзивне освітнє середовище. «Здобувачі освіти з обмеженими можливостями отримують такий самий навчальний досвід у соціальних мережах, як і їхні однолітки без інвалідності» (Asuncion, 2012).

– Швидка система надання навчальної програми: інтеграція соціальних медіа в систему освіти допомагає процесу реалізації навчальної програми та розширює освітнє середовище (Liu, 2014).

– Географічна відстань більше не є перешкодою для отримання освітнього досвіду: з використанням соціальних мереж люди можуть брати участь у конференціях і семінарах у будь-якій

точці світу, сидячи в зручному для них місці і в зручний для них час.

Узагальнюючи вищезазначене, можна стверджувати, що соціальні мережі, враховуючи їхню інтерактивну структуру, можуть дозволити здобувачам освіти вільно взаємодіяти з іншими в умовах, наближених до природних. Здобувачі можуть на конкурентній основі опановувати нові мови, якщо вони занурені в середовище, де іноземна мова, яку вони вивчають є рідною, таким чином підвищуючи свою цифрову компетентність та мотивованість. Використання соціальних мереж у освітньому процесі – це актуальний тренд, який має потенціал для підвищення ефективності навчання та розвитку здобувачів.

Існують різні способи, якими таке занурення може відбуватися. Здобувачі освіти можуть отримувати інструкції з різних дисциплін, використовуючи як рідну мову, так і іноземну, яку вони прагнуть вивчити. Що стосується використання технологій, то для досягнення таких цілей можуть бути використані соціальні мережі, такі як Facebook, телеграм, вайбер чи інстаграм. Наприклад, здобувачі освіти можуть бути додані до груп у вайбер чи телеграм або до сторінки у Facebook, створені спеціально для вивчення нових мов. Таким чином, здобувачі будуть занурені в ситуації, де вони можуть використовувати свою рідну та іноземну мову для навчання. Використання цих технологій забезпечить більшу ефективність у процесі викладання та вивчення мови, а використання соціальних медіа дозволить здобувачам зануритися в середовище, де вони можуть вивчати іноземні мови без необхідності бути фізично присутніми.

Викладачами Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Національного університету біоресурсів і природокористування України були розроблені рекомендації та пропозиції щодо належного використання соціальних мереж в освіті у процесі викладання іноземної мови:

- Створіть групи або сторінки в соціальних мережах для здобувачів, де вони зможуть спілкуватися іноземною мовою, ділитися матеріалами та завданнями, ставити запитання та обговорювати навчальні теми.

- Оберіть соціальну мережу, яка найкраще відповідає вашим цілям навчання. Створіть привабливий та інформативний профіль.

- Інструменти соціальних мереж повинні регулюватися закладами освіти відповідно до віку здобувачів.

Рис. 1. Кількість користувачів соціальних мереж у 2022 році

- Викладачі повинні інформувати здобувачів про негативні аспекти соціальних мереж та про ризики академічної недоброчесності.

- Викладачі повинні бути повністю обізнані про те, як працюють сайти, мережі і які налаштування та функції доступні для використання в процесі викладання іноземної мови.

- Використовуйте соціальні мережі як доповнення до традиційного навчання, а не як його заміну, адже вони не можуть замінити традиційне навчання, але можуть бути ефективним доповненням до нього.

- В процесі рефлексії варто оцінювати ефективність використання соціальних мереж для того, щоб переконатися, що вони допомагають досягати навчальних цілей.

- Застосовуйте соціальні мережі для створення інтерактивних завдань та вправ. Цей спосіб може допомогти здобувачам освіти зануритися в мовну атмосферу та краще засвоїти матеріал.

- Організуйте онлайн-дискусії в соціальних мережах, в якій здобувач висловлюватиме свою думку та аргументуватиме її іноземною мовою.

- Співпрацюйте з носіями мови за допомогою соціальних мереж, організуйте віртуальні зустрічі або обмін повідомленнями, щоб здобувачі могли практикувати свої навички спілкування іноземною мовою.

- Використовуйте аудіо- та відеоматеріали: завантажуйте короткі відео- або аудіо- записи з розмовами на іноземній мові, щоб студенти могли слухати та вивчати мову в реальних ситуаціях.

- Створюйте завдання та вправи, які студенти повинні виконувати в соціальній мережі. Наприклад, створити пост, коментар або відео, використовуючи нові слова або граматичні структури.

У експериментальній частині дослідження автори провели опитування серед здобувачів Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Національного університету біоресурсів і природокористування України щодо ефективності використання соціальних мереж при викладанні іноземної мови для розвитку їх цифрової компетентності. Всього в опитуванні взяли участь 49 здобувачів освіти, віком 18–19 років.

Як свідчать результати опитування, 95,9% здобувачів освіти використовують соціальні мережі в процесі вивчення іноземної мови. Для визначення, які саме соціальні мережі є найбільш ефективними та мають попит в здобувачів, було проведене наступне опитування (рис. 3).

Як можна констатувати з результатів опитування, найбільш часто використовуємі соціальні мережі – Tit tok (57,1%), Facebook (44,9%), Instagram (36,7%) та Telegram (34,7%) (рис. 4).

На думку здобувачів освіти (95,8%) цифрова компетентність розвивається завдяки соціальним мережам, адже соціальні мережі можуть бути цінним джерелом інформації, використовуватись для обміну посиланнями на ресурси та отримання зворотного зв'язку.

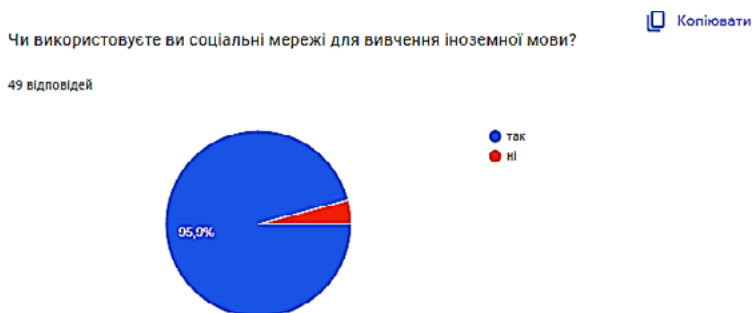

Рис. 2. Опитування здобувачів освіти

Рис. 3. Результати опитування здобувачів

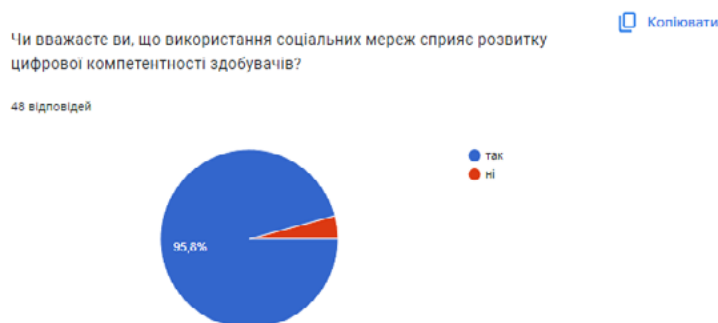

Рис. 4. Опитування здобувачів освіти

Висновки. Викладання мов – це складна справа, до якої потрібно підходити з творчим підходом, використовуючи новітні технології та цифрові інструменти. Використання соціальних мереж дозволить здобувачам освіти отримати доступ до контенту в будь-який час і з будь-якого місця, таким чином підвищуючи ефективність та

продуктивність навчання. Крім того, таке використання соціальних мереж дозволить викладачам запропонувати студентам сценарії, в яких вони зможуть використовувати іноземну мову у повсякденному спілкуванні з іншими людьми, зокрема, з однокурсниками, які прагнуть покращити рівень володіння іноземною мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Степаненко В. І. Використання потенціалу соціальних мереж у формуванні критичного мислення здобувачів вищої освіти. *Освіта та педагогічна наука*. 2022. №1 (179), С. 71–80.
2. Liu Y. Social media tools as a learning resource. *Journal of Educational Technology Development and Exchange*. 2014. 3(1), 101–114.
3. Asuncion J. V., Budd J., Fichten C. S., Nguyen M. N., Barile M., Amse, R. Social Media Use by Students with Disabilities. *Academic Exchange Quarterly*. 2012. 16(1). p. 30–35.
4. Шутяк Л. Соціальні мережі як середовище фейків: що треба знати про Facebook. 2021. URL: <https://explainer.ua/sotsialni-merezhi-yakseredovishhe-fejkiv-shho-treba-znati-profacebook/>. (дата звернення 01.11.23)
5. Олексюк Н. В., Леbedenko Л. В. Використання електронних соціальних мереж у соціально-педагогічній роботі зі школярами. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2015. Т. 48. № 4. С. 88–102.
6. Архипова Т. Л., Осипова Н. В., Львов М. С. Соціальні мережі як засіб організації навчального процесу. *Інформаційні технології в освіті*. 2015. Вип. 22. С. 7–18.
7. Івашнова С. Використання соціальних сервісів та соціальних мереж в освіті. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 2, 15–17.
8. Найпопулярніші соціальні мережі, якими користуються українці. 2022. URL: <https://ilikenews.com/news/naypopulyarnishi-sotsialni-merezhi-yakymy-korystuyutsya-ukrayintsi> (дата звернення 01.11.23)

REFERENCES

1. Stepanenko V. I. Vykorystannia potentsialu sotsialnykh merezh u formuvanni krytychnoho myslennia zdobuvachiv vyshchoi osvity. [Utilization of the potential of social networks in the formation of critical thinking of higher education students]. *Osvita ta pedahohichna nauka [Education and pedagogical science]*. 2022. № 1 (179). С. 71–80. [in Ukrainian]
2. Liu Y. Social media tools as a learning resource. *Journal of Educational Technology Development and Exchange*. 2014. 3(1), 101–114. [in English].
3. Asuncion J. V., Budd J., Fichten C. S., Nguyen M. N., Barile M., Amse, R. Social Media Use By Students With Disabilities. *Academic Exchange Quarterly*. 2012. 16(1). P. 30–35. [in English].
4. Shutiak L. Sotsialni merezhi yak seredovyshche feikiv: shcho treba znaty pro Facebook [Social networks as an environment of fakes: what you need to know about Facebook]. 2021. URL: <https://explainer.ua/sotsialni-merezhi-yakseredovishhe-fejkiv-shho-treba-znati-profacebook/>. (accessed 01.11.23) [in Ukrainian]
5. Oleksiuk N.V, Lebedenko L.V. Vykorystannia elektronnykh sotsialnykh merezh u sotsialno-pedahohichnii roboti zi shkoliaramy. [The use of electronic social networks in social and pedagogical work with schoolchildren]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia. [Information technologies and learning tools]*. 2015. Т. 48. № 4. С. 88–102. [in Ukrainian]
6. Arkhypova T. L., Osypova N. V., Lvov M. S. Sotsialni merezhi yak zasib orhanizatsii navchalnoho protsesu. [Social networks as a means of organizing the educational process]. *Informatsiini tekhnologii v osviti. [Information technologies in education]*. 2015. Issue 22. С. 7–18. [in Ukrainian]
7. Ivashnova S. Vykorystannia sotsialnykh servisiv ta sotsialnykh merezh v osviti. [The use of social services and social networks in education]. *Scientific notes of the N. Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky. [Gogol State University. Psychological and pedagogical sciences]*. 2012. № 2, 15–17. [in Ukrainian]
8. Naipopuliarnishi sotsialni merezhi, yakymy korystuiutsia ukraintsi [The most popular social networks used by Ukrainians]. 2022. URL: <https://ilikenews.com/news/naypopulyarnishi-sotsialni-merezhi-yakymy-korystuyutsya-ukrayintsi> (accessed 01.11.23) [in Ukrainian]

Катерина ГАЛАЦИН,

orcid.org/0000-0003-3297-8284

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 2
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) galatsyn.kateryna@gmail.com

Алла ФЕЩУК,

orcid.org/0000-0003-3683-099X

викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) feshchuk.alla@lll.kpi.ua

Аліна КОТКОВЕЦЬ,

orcid.org/0000-0003-0894-0374

викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
(Київ, Україна) kotkovets.alina@lll.kpi.ua

КВАЗІПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ МАЙБУТНІМИ ІНЖЕНЕРАМИ

Актуальність питань ролі та можливостей використання квазіпрофесійної діяльності в процесі підготовки майбутніх інженерів загалом, та в ході вивчення англійської мови зокрема, визначається відсутністю досліджень з цієї проблеми.

Мета статті полягає в розкритті змісту та використання квазіпрофесійної діяльності в процесі вивчення майбутніми інженерами англійської мови. З метою реалізації мети, вважаємо за необхідне вирішення таких завдань: 1) проаналізувати сутність квазіпрофесійної діяльності; 2) обґрунтувати форми і методи квазіпрофесійної діяльності в процесі вивчення здобувачами вищої технічної освіти освітнього компоненту «Практичний курс іноземної мови для ділової комунікації».

Квазіпрофесійну діяльність на заняттях з англійської мови розглянуто як особливий вид діяльності майбутнього інженера, який є навчальним за своєю формою і професійним за змістом; передбачає трансформацію змісту та форм англійської освітньої діяльності здобувачів освіти в адекватні їм зміст і форми професійної діяльності.

З метою ефективної підготовки майбутніх інженерів на заняттях з англійської мови квазіпрофесійну діяльність реалізуємо через англійськомовне моделювання найбільш типових професійних ситуацій та комунікативних задач, методу безперервної ділової гри, case study і ін.

До форм пізнавальної діяльності студентів у процесі квазіпрофесійної діяльності відносимо організацію та проведення англійськомовних майстер-класів інженерної майстерності, круглих столів, міні наукових семінарів і ін.

Відзначено, що організація квазіпрофесійної діяльності на заняттях з англійської мови мотивує студентів до самовираження, формує здатності ведення різноманітних за дискурсом та жанром типів діалогів, полілогів; удосконалює вміння моделювати ролі фахівців майбутньої професійної діяльності, дотримуючись лінгвістичних і соціокультурних стандартів; удосконалювати різні комунікативні стратегії з метою успішної реалізації комунікативних намірів; сприяє формуванню soft skills та hard skills, здатностей до колективної рефлексії, продуктивного професійного спілкування, практичної трансформації засвоєних знань у майбутню професійну діяльність.

Ключові слова: квазіпрофесійна діяльність, майбутні інженери, безперервна ділова гра, аналіз професійних ситуацій, круглі столи, майстер класи, дискусії у стилі ток-шоу, заняття з англійської мови.

Kateryna HALATSYN,*orcid.org/0000-0003-3297-8284**Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English for Engineering № 2
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
(Kyiv, Ukraine) galatsyn.kateryna@gmail.com***Alla FESHCHUK,***orcid.org/0000-0003-3683-099X**Lecturer at the Department of English for Engineering № 2
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
(Kyiv, Ukraine) feshchuk.alla@lil.kpi.ua***Alina KOTKOVETS,***orcid.org/0000-0003-0894-0374**Lecturer at the Department of English for Engineering № 2
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
(Kyiv, Ukraine) kotkovets.alina@lil.kpi.ua*

QUASI-PROFESSIONAL ACTIVITY IN THE PROCESS OF FOREIGN-LANGUAGE LEARNING BY FUTURE ENGINEERS

The relevance of the study of the use of quasi-professional activities in the process of training future engineers in general, and in the course of learning English in particular, is emphasised by the lack of research on this issue.

The article aims to reveal the content and methods of using quasi-professional activities in the process of future engineers' learning English. In order to achieve this goal, we consider it necessary to solve the following tasks: 1) to analyse the essence of quasi-professional activity; 2) to substantiate the methods of quasi-professional activity in the process of studying the educational component "Foreign Language for Business Communication" by students of higher technical education.

We consider quasi-professional activity as a type of student activity that is educational in form and professional in content; it involves transforming the content and forms of cognitive activity into adequate content and forms of professional activity.

In order to effectively train future engineers in English classes, quasi-professional activities are implemented through modelling the most typical professional situations and communicative tasks, the method of continuous business games, and case studies.

The forms of cognitive activity of students in the process of quasi-professional activity include the organisation and conduct of engineering master classes, round tables, and scientific seminars.

It is noted that the organisation of quasi-professional activities in English classes motivates students to express themselves through the ability to conduct various types of dialogues and polylogues in terms of discourse and genre. It improves the ability to model the roles of specialists in future professional activities, adhering to linguistic and socio-cultural standards; improves various communication strategies for the successful implementation of communicative intentions; promotes the formation of soft skills, the ability to collective reflection, productive professional communication, and practical transformation of acquired knowledge into future professional activities.

Key words: *quasi-professional activity, future engineers, continuous business game, analysis of professional situations, round tables, master classes, talk show discussions, English classes.*

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство ставить перед закладами вищої технічної освіти завдання підготовки високопрофесійних інженерів, компетентних у своїй справі, здатних вільно володіти іноземними мовами для встановлення контактів, ведення перемовин, вивчення кращого досвіду професійної діяльності фахівців з різних країн світу. Студенти технічних спеціальностей характеризуються сформованістю аналітичного мислення, здатностей абстрагувати, узагальнювати і систематизувати сприйняту інформацію, вміння виявляти, ставити

та вирішувати проблеми. У цьому контексті значна увага приділяється формуванню в них компетентностей використовувати англійську мову в професійній діяльності.

Відповідно до Законів України «Про вищу освіту» (2014), Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки відбувається активне залучення інноваційних технологій до освітнього процесу закладів вищої освіти. Особливої уваги заслуговують технології створення в освітньому процесі ситуацій, наближених до майбутньої професійної діяльності. Тому у процесі вивчення іно-

земної мови використовуємо елементи квазіпрофесійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень з проблеми.

Питання квазіпрофесійної діяльності розкривають у своїх дослідженнях А. Андреев, А. Демченко, С. Дурманенко, Т. Лазарева, М. Лазарев, Р. Маковей, Н. Тихонська, В. Шовкун та ін. Так, А. Андреев досліджує питання використання квазіпрофесійної діяльності в процесі підготовки вчителів фізики, констатує, що така діяльність студентів забезпечує занурення їх до реальних професійних ситуацій та створює сприятливі умови для формування у них здатностей до здійснення інноваційної педагогічної діяльності (Андреев, 2021: 14–17). У свою чергу, Є. Дурманенко та А. Бубін аналізують можливості використання квазіпрофесійної діяльності в процесі підготовки майбутніх вихователів. Вони відзначають, що саме вирішення конкретних педагогічних ситуацій в освітньому процесі закладу вищої освіти (зокрема на практичних заняттях) слугує дієвим методом формування компетентності партнерства в майбутніх вихователів (Бубін, 2022: 34–42).

Формування професійної компетентності майбутніх учителів інформатики у квазіпрофесійній діяльності вивчає В. Шовкун (Шовкун, 2016). Учений зазначає, що формування професійних компетентностей майбутніх учителів інформатики не можливо без моделювання реальних ситуацій його майбутньої професійної діяльності. Він розкриває зміст, форми і методи формування професійної компетентності майбутніх учителів інформатики у квазіпрофесійній діяльності; розкриває сутність і зміст організаційно-педагогічних умов формування професійної компетентності (Шовкун, 2016: 5). Р. Маковей обґрунтовує роль і значення квазіпрофесійної комунікативної діяльності у системі формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери туризму, констатує, що використання квазіпрофесійної діяльності дозволяє здобувачам освіти включатися в моделювання реальних ситуацій та вирішувати професійні завдання та питання професійної взаємодії (Маковей, 2019: 269). Уже Т. Лазарева та М. Лазарев розглядають питання формування науково-дослідної компетентності в майбутніх інженерів-технологів, наголошуючи, що в процесі квазіпрофесійної діяльності під час розв'язання професійно орієнтованих задач у студентів формується досвід творчої діяльності щодо розробки та удосконалення технологій та обладнання; виховуються професійно важливі якості фахівця-інженера (Лазарева, 2020).

Отже, як засвідчує проведений вище аналіз, питання квазіпрофесійної діяльності досліджуються науковцями більше у контексті підготовки майбутніх педагогів. Проте, відсутні дослідження, які б розкривали специфіку застосування квазіпрофесійної діяльності в процесі підготовки майбутніх інженерів загалом, та в ході вивчення англійської мови майбутніми фахівцями технічної сфери зокрема.

Мета статті полягає в розкритті змісту та методів використання квазіпрофесійної діяльності в процесі вивчення майбутніми інженерами англійської мови. З метою реалізації мети вважаємо за необхідне вирішення таких завдань: 1) проаналізувати сутність квазіпрофесійної діяльності; 2) обґрунтувати методи квазіпрофесійної діяльності в процесі вивчення здобувачами вищої технічної освіти освітнього компонента «Практичний курс іноземної мови для ділового спілкування (англійська)».

Виклад основного матеріалу. Звернемося до аналізу основного поняття дослідження «квазіпрофесійна діяльність». А. Андреев квазіпрофесійну діяльність майбутніх учителів фізики розглядає як різновид їхньої освітньої діяльності, що має навчальний та професійний аспекти та дає змогу реалізувати педагогічну взаємодію «викладач ↔ студент», «студент ↔ студент», «студент ↔ учень» (за можливою участю представників підприємств і наукових установ, вчителів ЗЗСО). У свою чергу В. Шовкун цю ж діяльність майбутнього вчителя інформатики аналізує не як вид діяльності, а як форму навчання, що моделює професійну діяльність, у якій студенти виходять за межі опрацювання вузької теми заняття шляхом включення в моделювання реальних ситуацій, вирішують завдання та питання професійної взаємодії (Шовкун, 2016).

До власного дослідження ми адаптуємо визначення І. Демченко (Демченко, 2009: 82) і квазіпрофесійну діяльність на заняттях з англійської мови будемо розглядати як такий вид діяльності студента, який є навчальним за своєю формою і професійним за змістом; передбачає трансформацію змісту та форм англійської пізнавальної діяльності майбутніх інженерів в адекватні їм зміст і форми професійної діяльності.

У процесі квазіпрофесійної діяльності дотримуємося вимог технологічного конструювання процесу вивчення англійської мови (Галацин, Ярошенко, 2020: 53–62) (рис. 1).

З метою ефективної англійської підготовки майбутніх інженерів квазіпрофесійну діяльність реалізуємо за допомогою методу безперервної

Рис. 1. Технологічне конструювання квазіпрофесійної діяльності в процесі вивчення англійської мови

ділової гри. Безперервну ділову гру розглядаємо як спосіб формування в здобувачів вищої технічної освіти професійно-орієнтованої іншомовної (у нашому дослідженні – англомовної) компетентності шляхом їх залучення до вирішення уявних професійно-орієнтованих проблем в імітаційно створеному інженерному середовищі (Галацин, Ярошенко, 2020). За нашим переконанням, використовувати безперервну ділову гру можна на певному етапі формування поточних занять або на підсумковому після вивчення окремої теми/розділу з англійської мови.

Так, у процесі вивчення теми «Accidents», яка охоплює три підтеми (Accidents. Investigations; Accidents. Report; Accidents. Communication) на кожному занятті на етапі узагальнення та систематизації використовуємо безперервну ділову гру «Вирішення проблеми/випадку на заводі/ підприємстві/ гідроелектростанції» (Галацин, Хом'як, 2019: 125). Розглядаючи й аналізуючи проблеми машинобудування, майбутні інженери мають змогу програвати ролі різних фахівців (інженера-конструктора, інженера-технолога, інженера з комплектації устаткування, інженера з механізації трудомістких процесів, інженера з механізації

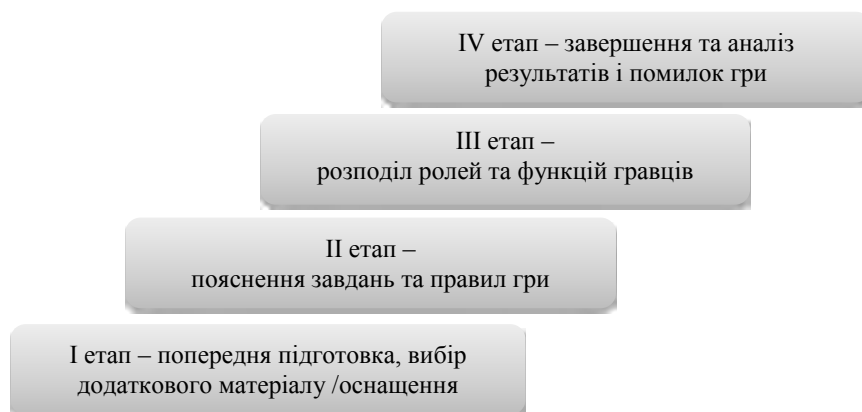
та автоматизації виробничих процесів, інженера з упровадження нової техніки й технологій та ін. Цікавими для студентів стали проведення безперервних ділових ігор: «Ділових нарад», «Ведення ділових перемовин» з використанням імітаційних комп'ютерних програм тощо.

Поряд з цим, у ході вивчення теми «Accident. Investigation Report» пропонуємо студентам ділову гру – презентувати діяльність інженерів у процесі розслідування аварії на гідроелектростанції. Для цього, студенти працюючи групами, імітують професійні аспекти діяльності кожного з учасників розслідування аварії, а саме: a safety officer, managing director, clerk, supervisor, driver, line manager (Галацин, Хом'як, 2019: 138).

З метою активної участі кожного студента у безперервній діловій грі застосовуємо різноманітні стимулюючі засоби педагогічного впливу, запропоновані О. Бартків та Є. Дурманенко – проведення змагання між групами, що передбачає формулювання учасниками кожної групи педагогічної ситуації для своїх опонентів, її аналіз, обговорення шляхів вирішення; здійснення здобувачами освіти аналізу командного вирішення ситуацій, проектування практичних рекомендацій за вирішеною ситуацією та ін. (Бартків, Дурманенко, 2022: 78).

У процесі використання безперервної ділової гри дотримувалися таких її основних етапів (рис. 2) (Галацин, Хом'як, 2019).

Квазіпрофесійну діяльність використовуємо і в процесі розв'язання професійних комунікативних задач. Цей метод має на меті розвиток невимуженого англомовного спілкування, творчої та пошукової активності студентів, як прояв їхньої ініціативності.

Рис. 2. Основні етапи безперервної ділової гри на заняттях з англійської мови

У ході вивчення освітнього компоненту «Практичний курс іноземної мови для ділового спілкування (англійська)» в закладах вищої технічної освіти використовуємо моделювання професійних ситуацій, у яких майбутні інженери можуть асоціювати себе з інженером певної спеціальності, детальніше познайомитися з його функційними обов'язками, що, в свою чергу, сприяє формуванню практичних навичок з фаху та розвитку комунікативних умінь, креативного й оригінального мислення (Галацин, Хом'як, 2019: 115). Цікавим стало моделювання професійних ситуацій на теми «Умови правильного прийняття управлінських рішень», «Продуктивне вирішення конфліктів у професійній діяльності» та ін. Аналіз та обговорення таких ситуацій сприяє формуванню здатностей англомовного висловлювання майбутніми інженерами власної думки, її аргументування, пошук шляхів вирішення запропонованої ситуації; формує рефлексивні уміння, адекватність самооцінки та відчуття задоволення від досягнення успіху при вирішенні завдань професійного характеру; виховує такі особистісні якості студентів як відповідальність, воля, ініціативність, наполегливість, активність, самостійність, комунікативність, здатність брати на себе обов'язок за вирішення виробничих витань, лідерські якості та взаємоповага, взаєморозуміння учасників.

Використовуючи професійні навчальні ситуації, враховуємо основні їх компоненти (Бернадська, 2004) (рис. 3).

Відповідно до стану розгорнутості кожного з компонентів навчальної професійної ситуації майбутні інженери вчилися виділяти її рівні:

- максимальний, з описом усіх компонентів ситуації;
- середній, коли умови спілкування домислюються;
- мінімальний, коли визначається лише ставлення суб'єкта до предмета розмови (Бернадська, 2004: 9).

Якщо потрібно спрямувати увагу на конкретну професійну ситуацію, то в процесі квазіпрофесійної діяльності використовуємо case-study. За допомогою застосування методу кейсів у майбутніх інженерів удосконалюються уміння аналізувати ситуації, оцінювати альтернативи, вибирати оптимальний варіант і складати план його здійснення. І якщо протягом навчального циклу такий підхід застосовується багаторазово, то в студентів формується стійка навичка вирішення практичних задач (Галацин, Хом'як, 2019: 124). Для розв'язання

Рис. 3. Компоненти професійної навчальної ситуації (за О. Бернацькою)

обиралися ситуації, які можуть виникати в процесі діяльності інженера (ситуації-ілюстрації, ситуації вправи, ситуації-оцінки, ситуації-проблеми; розв'язання ситуаційних задач – розбір інцидентів (явищ), розбір конфліктів та ін.) та ситуації, що дублюють реальні взаємини студентів в освітньому процесі (Барткі, Дурманенко, 2022: 79).

У процесі квазіпрофесійної діяльності цікавими є різні види дискусій майбутніх фахівців технічної сфери. Наприклад, у ході вивчення тем «Testing. Plans», «The importance of investigative reports», «Incidents. Security» проводили дискусію в стилі ток-шоу. Це технологія структурованої дискусії, в якій беруть участь усі студенти групи, і яка дозволяє контролювати хід висловлювання аргументів групами студентів дискусії, оцінювати участь кожного здобувача вищої технічної освіти. Її метою є отримання навичок публічного виступу та дискутування, висловлення й захисту власної позиції, формування громадянської та особистої активності (Галацин, Ярошенко, 2020).

Оскільки, в ході вивчення курсу студенти мають оволодіти лексичним мінімумом ділових контактів, ділових зустрічей, нарад (мовленнєвим етикетом спілкування, мовними моделями звернення, ввічливості, вибачення, погодження тощо; кліше, притаманне діловому листуванню), то в ході вивчення курсу нами було створено декілька дискусійних груп, в яких обговорювалися питання, пов'язані з культурою професійного спілкування в певній галузі професійної підготовки (Галацин, Ярошенко, 2020).

Як форми організації пізнавальної діяльності студентів у ході квазіпрофесійної діяльності студентів використовуємо організацію та проведення студентами майстер-класів інженерної майстерності, конкурсів професій «What is the best engineering occupation in the world?». Наприклад, пропонуємо студентам спеціальності 133 «Галу-

зеве машинобудування» розкрити, не називаючи посаду, посадові обов'язки фахівців своєї спеціальності, а саме: Aircraft manufacturing engineer; Maintenance Planning Engineer; Quality Control Engineer; Aircraft Flight Maintenance Engineer (Галацин, Хом'як, 2019: 139).

Уже проведення на заняттях з англійської мови круглих столів, міні наукових семінарів, має на меті удосконалення здатностей презентації власних англомовних публічних виступів за науковою проблематикою, формулювати запитання іншим учасникам, брати участь у наукових дискусіях. Занурення студентів у такий творчий процес сприяє формуванню навичок пошуку, аналізу інформації із застосуванням різноманітних джерел; викладати англомовно свої думки у стислому та логічному вигляді.

Стимулюють пізнавальну активність майбутніх інженерів і такі форми квазіпрофесійної діяль-

ності, як: участь в загально університетських олімпіадах з англійської мови, конференціях, круглих столах, які проводяться як в університеті, так і на підприємствах технічної сфери.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, організація квазіпрофесійної діяльності на заняттях з англійської мови мотивує студентів до самовираження, формує здатності ведення різноманітних за дискурсом та жанром типів діалогів, полілогів; удосконалює вміння моделювати ролі фахівців майбутньої професійної діяльності, дотримуючись лінгвістичних і соціокультурних стандартів; удосконалювати різні комунікативні стратегії з метою успішної реалізації комунікативних намірів; сприяє формуванню soft skills, здатності до колективної рефлексії, продуктивного професійного спілкування, практичної трансформації засвоєних знань у майбутню професійну діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев А, Тихонська Н. Квазіпрофесійна діяльність як важливий компонент підготовки майбутнього вчителя фізики в університеті. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2021. Випуск 81. С. 14–17.
2. Бартків О.С., Дурманенко Є.А. Інноваційні технології професійної підготовки майбутніх вихователів до інтегрованого навчання. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Том 1. Випуск 52. С. 76–80.
3. Бернадська О. В. Моделювання ситуацій професійної діяльності у навчанні іноземної мови у вищому навчальному закладі військового профілю : дис. .... канд.пед.наук. : 13.00.04. Київ, 2004. 21 с.
4. Бубін А.О., Дурманенко Є.А. Квазіпрофесійна діяльність у формуванні в майбутніх вихователів компетентності педагогічного партнерства. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. 2022. Випуск 3. С. 34–42.
5. Шалова Н.С. Практичний курс іноземної мови для ділової комунікації. Робоча програма навчальної дисципліни (силабус). Ухвалено кафедрою АМТС № 2 (протокол № 10 від 15 травня 2023 р.). Погоджено Методичною радою КПІ ім. Ігоря Сікорського (протокол №8 від 01 червня 2023 р.) URL: <https://kamts2.kpi.ua/sylabusy/>
6. Галацин К. О., Хом'як А. П. Інтерактивні технології формування комунікативної культури майбутніх фахівців у процесі вивчення англійської мови: навч.-метод. посіб. Луцьк: Вежа-Друк. 2019. 160 с.
7. Галацин К., Ярошенко О. Технології опрацювання дискусійних питань у процесі вивчення студентами технічних спеціальностей англійської мови. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2020. Вип. 1. С. 53–62.
8. Демченко І. І. Імітаційне моделювання у квазіпрофесійній підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. *Педагогічні науки*. 2009. Вип. 4. С. 82–87.
9. Маковей Р. Г. Квазіпрофесійна комунікативна діяльність у системі формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери туризму. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2019. Вип. 5(73), С. 269–272.
10. Лазарева Т. А., Лазарев М. І. Формування науково-дослідної компетентності в майбутніх інженерів-технологів. *Вісник Запорізького національного університету*. Педагогічні науки. 2020. № 1 (34). С. 148–154.
11. Шовкун В. В. Формування професійної компетентності майбутніх учителів інформатики у квазіпрофесійній діяльності : автореф. дис. канд. пед.наук. : 13.00.04. Херсон, 2016. 27 с.

REFERENCES

1. Andreiev A, Tykhonska N. Kvaziprofesiina diialnist yak vazhlyvyi komponent pidhotovky maibutnoho vchytelia fizyky v universyteti. [Quasi-professional activity as an important component of training a future physics teacher at the university]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Dragomanova*. 2021. Vypusk 81. S. 14–17. [in Ukrainian].
2. Bartkiv O.S., Durmanenko Ye.A. Innovatsiini tekhnolohii profesiinoyi pidhotovky maibutnikh vykhovateliv do intehrovanoho navchannia. [Innovative technologies of professional training of future teachers for integrated education]. *Innovatsiina pedahohika*. 2022. Tom 1. Vypusk 52. S. 76–80. [in Ukrainian].
3. Bernadska O. V. Modeliuvannia sytuatsii profesiinoyi diialnosti u navchanni inozemnoi movy u vyshchomu navchalnomu zakladi viiskovoho profilu : dys. .... kand.ped.nauk. : 13.00.04. [Modeling situations of professional activity in teaching a foreign language in a higher educational institution of a military profile: diss. .... Candidate of Pedagogical Sciences : 13.00.04]. Kyiv, 2004. 21 s. [in Ukrainian].
4. Bubyn A.O., Durmanenko Ye.A. Kvaziprofesiina diialnist u formuvanni v maibutnikh vykhovateliv kompetentnosti pedahohichnoho partnerstva. [Quasi-professional activity in the formation of pedagogical partnership competence in future educators]. *Akademichni studii. Seriiia «Pedahohika»*. 2022. Vypusk 3. S. 34–42. [in Ukrainian].

5. Shalova N.S. Praktychnyi kurs inozemnoi movy dlia dilovoi komunikatsii. [Foreign language for business communication]. Robocha prohrama navchalnoi dysypliny (syllabus). Ukhvaleno kafedroi AMTS № 2 (protokol № 10 vid 15 travnia 2023 r.). Pohodzheno Metodychnoi radoiu KPI im. Ihoria Sikorskoho (protokol № 8 vid 01 chervnia 2023 r.) URL: <https://kamts2.kpi.ua/sylabusy/> [in Ukrainian].
6. Halatsyn K. O., Khomiak A. P. Interaktyvni tekhnolohii formuvannia komunikatyvnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv u protsesi vyvchennia anhliiskoi movy: navch.-metod. posib. [Interactive technologies of communicative culture formation of future specialists in the process of learning English: teaching method. manual]. Lutsk: Vezha-Druk. 2019. 160 s. [in Ukrainian].
7. Halatsyn K., Yaroshenko O. Tekhnolohii opratsiuvannia dyskusiinykh pytan u protsesi vyvchennia studentamy tekhnichnykh spetsialnostei anhliiskoi movy. [Technologies for working out debatable issues in the process of studying English by students of technical specialties]. Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu. 2020. Vyp. 1. S. 53–62. [in Ukrainian].
8. Demchenko I. I. Imitatsiine modeliuvannia u kvaziprofesiinii pidhotovtsi maibutnoho vchytelia obrazotvorchoho mystetstva. [Simulation modeling in the quasi-professional training of a future art teacher]. Pedahohichni nauky. 2009. Vyp. 4. S. 82–87. [in Ukrainian].
9. Makoviei R. H. Kvaziprofesiina komunikatyvna diialnist u systemi formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv sfery turyzmu. [Quasi-professional communicative activity in the system of foreign language communicative competence formation of future specialists in the field of tourism]. Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademiia». 2019. Vyp. 5(73), S. 269–272. [in Ukrainian].
10. Lazarieva T. A., Lazariiev M. I. Formuvannia naukovo-doslidnoi kompetentnosti v maibutnikh inzheneriv-tekhnolohiv. [Formation of research competence of future technological engineers]. Visnyk Zaporizkoho natsionalnogo universytetu. Pedahohichni nauky. 2020. № 1 (34). S. 148–154. [in Ukrainian].
11. Shovkun V. V. Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv informatyky u kvaziprofesiinii diialnosti: avtoref.dys. kand. ped.nauk : 13.00.04. [Formation of professional competence of future informatics teachers in quasi-professional activities: autoref. diss. Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04]. Kherson, 2016. 27 s. [in Ukrainian].

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-44>

Катерина ГЛЯНЕНКО,
orcid.org/0000-0003-0024-3814
кандидат педагогічних наук,
викладач комісії педагогічних та соціально-гуманітарних дисциплін
Відокремленого структурного підрозділу
«Дніпровський фаховий коледж інженерії та педагогіки»
Державного вищого навчального закладу
«Український державний хіміко-технологічний університет»
(Кам'янське, Дніпропетровська область, Україна) kaglianenko@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ІННОВАЦІЙНОГО ВИКЛАДАННЯ

У статті розкрито сутність поняття «умова» та охарактеризовано зміст поняття «педагогічні умови». На основі узагальнення існуючих наукових підходів подано власне розуміння педагогічних умов формування готовності майбутніх викладачів педагогічних дисциплін до застосування інноваційних технологій у закладах освіти. Визначено та обґрунтовано такі педагогічні умови: розвиток мотивації у майбутніх викладачів педагогічних дисциплін до застосування інноваційних технологій у закладах освіти, що забезпечує підвищення у здобувачів освіти, майбутніх викладачів педагогічних дисциплін, внутрішньої мотивації до інноваційної діяльності у закладах освіти; систематизація знань і умінь застосування інноваційних технологій у процесі вивчення спецкурсу, що спрямовано на формування інформаційно-когнітивного та діяльнісного компонентів готовності майбутніх викладачів педагогічних дисциплін; набуття майбутнім викладачам педагогічних дисциплін досвіду застосування інноваційних технологій під час проходження соціально-педагогічної практики, реалізацію зазначеної педагогічної умови спрямовано на формування діяльнісного та контрольного-оцінювального компонентів; набуття майбутнім викладачам педагогічних дисциплін досвіду застосування інноваційних технологій під час проходження пропедевтичної практики, спрямовано на формування контрольного-оцінювального компоненту готовності майбутніх викладачів педагогічних дисциплін до застосування інноваційних технологій.

Автор зазначає, що науково-теоретична та практична підготовка викладачів педагогічних дисциплін передбачає необхідність готовності до інноваційної діяльності. Це зумовлює наявність необхідних знань, умінь, навичок, особистісно зорієнтованих і професійних якостей, що є результатом професійної підготовки викладачів педагогічних дисциплін у ЗВО.

Ключові слова: умова, педагогічні умови, викладачі педагогічних дисциплін, інноваційна діяльність, інноваційні технології.

Kateryna GLYANENKO,
orcid.org/0000-0003-0024-3814
Candidate of Pedagogical Sciences,
Lecturer at the Commission of Pedagogical
and Social and Humanitarian Disciplines
Dnipro Professional College of Engineering and Pedagogy
of Ukrainian State Chemical and Technological University
(Kamyanske, Dnipropetrovsk region, Ukraine) kaglianenko@gmail.com

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF STUDENTS' READINESS FOR INNOVATIVE TEACHING

The article reveals the essence of the concept of "condition" and characterizes the content of the concept of "pedagogical conditions". On the basis of the generalization of existing scientific approaches, an own understanding of the pedagogical conditions for the formation of the readiness of future teachers of pedagogical disciplines for the use of innovative technologies in educational institutions is presented. The following pedagogical conditions have been defined and substantiated: the development of motivation among future teachers of pedagogical disciplines to use innovative technologies in educational institutions, which ensures an increase in students of education, future teachers of pedagogical disciplines, internal motivation for innovative activities in educational institutions; systematization of knowledge and skills in the application of innovative technologies in the process of studying a special course aimed at forming the information-cognitive and activity components of the readiness of future teachers of pedagogical disciplines; acquisition of future teachers of pedagogical disciplines with experience in the use of innovative technologies during social-pedagogical

practice, the implementation of the specified pedagogical condition is aimed at the formation of activity and control and evaluation components; acquisition of future teachers of pedagogical disciplines with the experience of using innovative technologies during propaedeutic practice, aimed at forming a control and evaluation component of the readiness of future teachers of pedagogical disciplines to use innovative technologies.

The author notes that scientific-theoretical and practical training of teachers of pedagogical disciplines requires readiness for innovative activities. This presupposes the availability of necessary knowledge, abilities, skills, personally oriented and professional qualities, which are the result of professional training of teachers of pedagogical disciplines in higher education institutions.

Key words: condition, pedagogical conditions, teachers of pedagogical disciplines, innovative activity, innovative technologies.

Постановка проблеми. У процесі підготовки студентів до викладацької діяльності із застосуванням інноваційних технологій можуть виникати проблеми, пов'язані з потребою узгодження системи концепцій, методичних напрацювань. Актуальним був і є період адаптації нововведень до відповідних умов майбутньої професійної діяльності студентів, створення відповідного навчально-методичного забезпечення та алгоритму реалізації інновацій. Під час підготовки викладачів педагогічних дисциплін у форматі безперервної освіти є суперечності між характером підготовки викладачів і необхідністю творчої педагогічної діяльності. Також виникають проблеми з опануванням викладачем інноваційних технологій, що необхідні для взаємодії зі здобувачами освіти метою ефективного розв'язання освітніх завдань.

Наразі гостро постало питання щодо готовності майбутніх викладачів педагогічних дисциплін застосувати інноваційні технології у системі освіти України.

Аналізуючи дослідження щодо наукових підходів і напрямів, поняття «готовність майбутнього викладача педагогічних дисциплін до інноваційної діяльності», передбачає інтегровану професійно-особистісну систему, яка є відображенням професійних знань, умінь, навичок, що охоплюють новітні педагогічні технології, методи, ідеї, концепції.

Аналіз досліджень. Деякі науковці у своїх напрацюваннях акцентують увагу на дослідженні окремих питань зазначеної проблеми. Теоретико-методологічні основи формування готовності викладачів педагогічних дисциплін до інноваційної діяльності, дефініція структури, засобів, закономірностей функціонування та розвитку інноваційних процесів у педагогічних системах (Андрущенко, 2001: 7). Аналізуючи наукові роботи щодо інноваційної діяльності викладачів педагогічних дисциплін, звертаємо увагу на дослідження таких науковців: філософські (І.А. Зязюн, О.М. Остапчук), психологічні (І.Д. Бех, Т.О. Гальцева, С.П. Лубянська), педагогічні (А.П. Вірковський, І.М. Дичківської, О.А. Дубасенюк, О.Г. Козлова), історичні (І.П. Аносов), соціокуль-

турні (І.В. Гавриш, М.І. Романенко), предметно-методичні (О.Л. Ковальчук, І.В. Манькусь).

Аналіз психолого-педагогічних напрацювань (М.К. Козій) дозволяє стверджувати, що в сучасна педагогічна наука та практика займаються розробкою системи способів оптимізації процесу професійної підготовки, що ґрунтується на логіці послідовного вибору кращих варіантів складових навчання здобувачів освіти, а саме: змісту, методів, засобів, принципів, форм організації й аналізу результатів (Козій, 2011: 123). Завчасно говорити про виокремлення найбільш ефективного способу організації професійної підготовки викладачів педагогічних дисциплін до застосування інноваційних технологій в професійній діяльності, яка перебуває в центрі уваги сучасних дослідників.

Над питаннями визначення системи педагогічних умов щодо вивчення різних аспектів інноваційної діяльності працювали такі дослідники: Н.С. Ковальова, А.М. Алексюк, Н.Я. Лернер, В.П. Андрущенко, Н.А. Хараджян, І.М. Мельничук. Педагогічні умови, що стосуються формування готовності майбутніх викладачів педагогічних дисциплін до застосування інноваційних технологій, обґрунтовано в дисертаційних роботах А.І. Кучай, М.О. Ковальчук. Не вивченими залишаються такі аспекти проблеми, як педагогічні умови формування готовності майбутніх викладачів педагогічних дисциплін до застосування інноваційних технологій.

Дефініцію вивчення педагогічних умов, що дає можливість успішно формувати готовність до застосування інноваційних технологій у викладачів педагогічних дисциплін, висвітлено в роботах О.Г. Братанича, Т.С. Березівської, М.О. Аузіної, А.М. Водної, М.О. Манька, Є.М. Андреева. М.О. Манко зазначає «...педагогічні умови – це взаємопов'язану сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, що забезпечує високу результативність освітнього процесу і відповідає психолого-педагогічним критеріям оптимальності» (Гончаренко, 1997: 274).

Є.М. Андреев розуміє педагогічні умови як «сукупність об'єктивних можливостей змісту освіти, методів, організаційних форм і можливостей його реалізації, що забезпечують успішність досягнення поставленого завдання» (Братаніч, 2001: 172).

Педагогічні умови у наукових напрацюваннях зазвичай розглядаються як складові педагогічної системи. Їх значимість у процесі професійної підготовки підтверджує те, що при побудові моделей освітнього процесу саме педагогічні умови є обов'язковим компонентом.

Мета статті – розкрити педагогічні умови формування готовності майбутніх викладачів педагогічних дисциплін до застосування інноваційних технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі формування готовності майбутніх викладачів педагогічних дисциплін до застосування інноваційних технологій неможливим не створити певні умови. Від цих умов залежатиме ефективність, конкурентоспроможність, результативність формування фахівця. Юрій Костянтинівч Бабанський зазначав, що ефективність педагогічного процесу залежить від умов, у яких він проходить (Аврамчук, 1997: 124). Ця дефініція спрямовує до наукового обґрунтування педагогічних умов, які забезпечували б ефективно формування готовності майбутніх викладачів педагогічних дисциплін до застосування інноваційних технологій.

Науково-теоретична та практична підготовка викладачів педагогічних дисциплін передбачає необхідність готовності до інноваційної діяльності. Це зумовлює наявність необхідних знань, умінь, навичок, особистісно зорієнтованих і професійних якостей, що є результатом професійної підготовки викладачів педагогічних дисциплін у ЗВО (Мельничук, 2011: 179).

Зазначимо, що визначення педагогічних умов формування готовності майбутніх викладачів педагогічних дисциплін спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» до інноваційної діяльності є одним із головних у нашому дослідженні. Дане дослідження допоможе визначити головні напрями наукового пошуку, розробити модель формування готовності майбутніх викладачів педагогічних дисциплін до інноваційної діяльності у закладах освіти.

У тлумачному словнику української мови є декілька тлумачень поняття «умова», а саме: «1) філософська категорія, в якій відображаються універсальні відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає та існує; 2) існуючий компонент комплексу об'єктів (речей, їх станів, взаємодій), із наявності якого впливає існування

даного; 3) необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чогось нового; 4) обставини, особливості реальної діяльності, при яких відбувається або здійснюється що-небудь» (Гончаренко, 1997: 274).

За словником-довідником з професійної педагогіки за редакцією А.В. Семенової, поняття «Умова Condition (в психології) – сукупність явищ зовнішнього та внутрішнього середовища, що ймовірно впливає на розвиток конкретного психічного явища; до того ж це явище опосередковується активністю особистості, групою людей (за З.Н. Курлянд)»; «Умови педагогічні Pedagogical conditions – обставини, за яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей (за В.Д. Стасюк)» (Семенова, 2006: 232).

Основними компонентами у структурі готовності майбутнього викладача педагогічних дисциплін до інноваційної діяльності у закладах освіти є: мотиваційний, інформаційно-когнітивний, діяльнісний, контрольньо-оцінювальний.

На думку П.І. Підкасистого до необхідних умов віднесено внутрішню об'єктивну закономірність виникнення, існування й результативності розвитку учнів; достатні пов'язуються із причинами, підставами, протиріччями розвитку (Березівська, 2002: 11).

За переконаннями О.Г. Братаніч, педагогічні умови є сукупністю об'єктивних можливостей змісту, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей здійснення педагогічного процесу, що забезпечує успішне досягнення поставленої мети (Братаніч, 2001: 187).

На думку Є.М. Андреева, педагогічні умови є результатом «цілеспрямованого відбору, конструювання та застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення цілей» (Козій, 2011: 101).

Аналіз досліджень М.В. Карченкова (Алексюк, 1998: 232) дозволяє стверджувати, що процес формування професійної готовності майбутніх викладачів педагогічних дисциплін суттєво поліпшується у випадку дотримання таких педагогічних умов: «поетапне здійснення підготовки студентів на основі взаємозв'язку теорії і практики, інтеграції професійно орієнтованих дисциплін, диференційованого підходу до вибору методів педагогічного впливу відповідно до рівня професійної готовності студентів; застосування особистісно-орієнтованих та інтерактивних методів і форм навчання студентів; забезпечення різноманітного змісту навчальних і практичних завдань, відповідно до набутих знань та умінь студентів;

проведення професійної діагностики та відповідного коригування процесу професійно-педагогічної підготовки студентів на всіх його етапах; активізація самостійної роботи студентів з використанням комплексно-диференційованих програм; налаштування студентів на саморозвиток, самовдосконалення, творчу самореалізацію».

Педагогічні умови підпорядковуються зовнішнім і внутрішнім чинникам: до зовнішніх належать: особливості організації освітнього процесу; зміст навчального матеріалу; міжособистісна взаємодія учасників освітнього процесу; до внутрішніх – рівень професійної мотивації здобувачів освіти; самовдосконалення, самоосвіта здобувачів освіти, здібності, пізнавальна активність.

Головним чинником впливу на ефективність формування у викладачів педагогічних дисциплін готовності до застосування інновацій є педагогічні умови, які повинні забезпечити конкурентоспроможність майбутнього фахівця.

Отже, під готовністю майбутнього викладачів педагогічних дисциплін до застосування інноваційних технологій у закладах освіти, ми розуміємо інтегровану якість особистості, що характеризується наявністю і певним рівнем сформованості мотиваційного, інформаційно-когнітивного, діяльнісного, контрольного-оцінювального компонентів у єдності, яка реалізується через здатність здійснювати всі види діяльності у процесі професійної підготовки.

Перша педагогічна умова – розвиток мотивації у майбутніх викладачів педагогічних дисциплін до застосування інноваційних технологій у закладах освіти, що забезпечується в освітньому процесі, зокрема, під час вивчення дисциплін: «Вступ до спеціальності», «Дидактичні складники освітнього процесу», «Педагогіка», «Сучасна освіта: методи та зміст», «Теоретико-практичні аспекти підготовки у закладах освіти», «Основи інклюзивної освіти» тощо. Практичне застосування в освітній процес даної педагогічної умови можливе завдяки прийомам, що забезпечують підвищення у здобувачів освіти, майбутніх викладачів педагогічних дисциплін, внутрішньої мотивації до інноваційної діяльності у закладах освіти.

Другою педагогічною умовою є систематизація знань і умінь застосування інноваційних технологій у процесі вивчення спецкурсу «Інноваційні технології в освітньому процесі». Реалізацію цієї педагогічної умови спрямовано на формування інформаційно-когнітивного та діяльнісного компонентів готовності майбутніх викладачів педагогічних дисциплін до застосування інноваційних технологій у закладах освіти. Спецкурс впроваджено в цикл дисциплін професійної підготовки.

Третьою педагогічною умовою визначено набуття майбутнім викладачам педагогічних дисциплін досвіду застосування інноваційних технологій під час проходження соціально-педагогічної практики. Удосконалення вмінь та навичок застосування інноваційних технологій відбулось на засіданнях гуртка «Педагогічні технології та інновації». Реалізацію зазначеної педагогічної умови спрямовано на формування діяльнісного та контрольного-оцінювального компонентів готовності майбутніх викладачів педагогічних дисциплін до застосування інноваційних технологій.

Четвертою педагогічною умовою є набуття майбутнім викладачам педагогічних дисциплін досвіду застосування інноваційних технологій під час проходження пропедевтичної практики, що є важливою складовою професійної підготовки майбутнього викладача. Дана практика поєднує теоретичну підготовку з практичною діяльністю. Реалізацію зазначеної педагогічної умови спрямовано на формування контрольного-оцінювального компоненту готовності майбутніх викладачів педагогічних дисциплін до застосування інноваційних технологій.

Висновки. Отже, освітній процес ґрунтується на засадах взаємозв'язку теорії з практикою, яка передбачає проходження соціально-педагогічної та пропедевтичної практик як важливої складової у системі професійної підготовки майбутніх викладачів педагогічних дисциплін. Складовою цього процесу є педагогічна пропедевтична практика, що полягає в ознайомленні студентів з особливостями роботи закладів освіти, забезпеченні практичного пізнання студентами закономірностей практичної діяльності педагога та оволодінні способами її організації; розвитку вмінь виконувати конкретні навчально-виховні завдання згідно з умовами педагогічного процесу; розвитку внутрішньої установки на педагогічну професію (розвитку педагогічної позиції). А також соціально-педагогічна практика, що передбачає закріплення, розширення і поглиблення знань, одержаних у період теоретичного навчання, логічне продовження формування компетентностей, закладених під час вивчення інших освітніх компонентів програми; усвідомлення ролі соціального педагога/соціального працівника як активного учасника процесу соціалізації та соціального виховання особистості, аналіз основних проблем, які виникають у процесі соціально-педагогічної роботи з різними категоріями дітей і молоді, проведення виховних заходів за змодельованими соціальними проектами.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні змісту та засобів реалізації означених педагогічних умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аврамчук Л.А. Формування активної пізнавальної діяльності студентів. *Педагогіка і психологія*. 1997. Вип. № 3. С. 122–126.
2. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія : підруч. Київ : Либідь, 1998. 558 с.
3. Андрущенко В. П. Теоретико-методологічні засади модернізації вищої освіти в Україні на рубежі століть. *Вища освіта України*. 2001. Вип. 4. С. 6–12.
4. Аузіна М. О. Інноваційні процеси в освіті : навч. посіб. / О.М. Аузіна, А.М. Возна. Львів : ЛБІ НБУ, 2015. 103 с.
5. Березівська Т.С. Педагогічні умови ефективності семінарських занять (у вузі). *Вісник ЧДУ. Серія: Пед. науки. Черкаси*, 2002. С. 9–14.
6. Братанич О.Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Кривий Ріг, 2001. 238 с.
7. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
8. Ковальова Н.С. Основні доміанти інноваційної діяльності підчас підготовки майбутніх педагогів. *Вісник СевНТУ. Сер. : Педагогіка*. 2013. Вип. 144. С. 57–61. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsntup_2013_144_11
9. Козій М.К. Психолого-педагогічні умови удосконалення педагогічної практики студентів : метод. посіб. Київ, 2011. 141 с.
10. Мельничук І.М. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2011. 585 с.
11. Словник-довідник з професійної педагогіки / За ред. А.В. Семенової. Одеса : Пальміра, 2006. 221 с.
12. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. Вибрані педагогічні твори : у 2 тт. Т. 1. Київ, 1983. С. 192–193.
13. Хараджян Н.А. Педагогічні умови підготовки фахівців з економічної кібернетики засобами комп'ютерного моделювання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Черкаси, 2010. 287 с.

REFERENCES

1. Avramchuk, L.A. (1997). Formuvannya aktyvnoi piznavalnoi diialnosti studentiv [Formation of active cognitive activity of students]. *Pedahohika i psykholohiia*. Vyp. № 3. S. 122–126. [in Ukrainian].
2. Andrushchenko, V.P. (2001). Teoretyko-metodolohichni zasady modernizatsii vyshchoi osvity v Ukraini na rubezhi stolit [Theoretical and methodological foundations of modernization of higher education in Ukraine at the turn of the century]. *Vyshcha osvita Ukrainy*. Vyp. 4. S. 6–12. [in Ukrainian].
3. Auzina, M.O., Vozna A.M. (2015). Innovatsiini protsesy v osviti [Innovative processes in education] : navch. posib. Lviv. 103 s. [in Ukrainian].
4. Aleksyuk, A.M. (1998). Pedahohika vyshchoi osvity Ukrainy: Istoriia. Teoriia : [Pedagogy of higher education of Ukraine : History. Theory] : pidruch. Kyiv. 558 s. [in Ukrainian].
5. Berезivska, T.S. (2002). Pedahohichni umovy efektyvnosti seminarskykh zaniat (u vuzi) [Pedagogical conditions for the effectiveness of seminar classes]. *Visnyk ChDU. Seria : Ped. nauky Cherkasy*, S. 9–14. [in Ukrainian].
6. Bratanych, O.H. (2001). Pedahohichni umovy dyferentsiiovanoho navchannia uchniv zahalnoosvitnoi shkoly [Pedagogical conditions of differentiated education of secondary school students] : Candidate's thesis. *Kryvyi Rih*, 238 s. [in Ukrainian].
7. Honcharenko, S.U. (1997). Ukrainyskyi pedahohichniy slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv. 376 s. [in Ukrainian].
8. Kovalova, N.S. (2013). Osnovni dominanty innovatsiinoi diialnosti pidchas pidhotovky maibutnikh pedahohiv [The main dominants of innovative activity during the training of future teachers]. *Visnyk SevNTU. Ser. : Pedahohika*. Vyp. 144. S. 57–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsntup_2013_144_11 [in Ukrainian].
9. Kozii, M.K. (2011). Psykholoho-pedahohichni umovy udoskonalennia pedahohichnoi praktyky studentiv [Psychological and pedagogical conditions for improvement of students' pedagogical practice] : metod. posib. Kyiv. 141 s. [in Ukrainian].
10. Melnychuk, I.M. (2011). Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohii [Theory and practice of professional training of future social workers by means of interactive technologies] : Doktor's thesis. Ternopil. 585 s. [in Ukrainian].
11. Slovyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky (2006). [Dictionary-handbook on professional pedagogy] / Za red. A.V. Semenovoi. Odesa. 221 s. [in Ukrainian].
12. Ushynskiy, K.D. (1983). Liudyna yak predmet vykhovannia. Sproba pedahohichnoi antropolohii [Man as a subject of education. An attempt at pedagogical anthropology]. *Vybрани pedahohichni tvory : V 2 tt. T.1*. Kyiv. S. 192–193 [in Ukrainian].
13. Kharadzhan, N.A. (2010). Pedahohichni umovy pidhotovky fakhivtsiv z ekonomichnoi kibernetiky zasobamy kompiuternoho modeliuvannia [Pedagogical conditions for training specialists in economic cybernetics using computer simulations] : Candidate's thesis. Cherkasy. 287 s. [in Ukrainian].

Юлія ГОЛОВАЦЬКА,
orcid.org/0000-0002-7740-9432
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії і практики перекладу
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) yulyapashkovska@ukr.net

МОДЕЛЮВАННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ ДО ЛОКАЛІЗАЦІЇ: ОГЛЯД СКЛАДНИКІВ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ

У статті презентовано складники структурно-функціональної моделі експериментальної системи професійної підготовки майбутніх перекладачів. Спроектовано структурно-функціональну модель експериментальної системи професійної підготовки майбутніх перекладачів. Згадана схема апелювала до того, що у сучасній лінгвістиці поняття «локалізація» трактується як один із процесів, що відображає набір практик і технік адаптації оригінального тексту для відповідності новому лінгвотипу, однак останнім часом локалізацію розглядають як окремий науково-практичний напрямок.

Структурно-функціональна модель експериментальної системи професійної підготовки майбутніх перекладачів до локалізації охоплює сукупність блоків, кожен з яких містить певне функціональне навантаження й інтегрує відповідне змістовно-сенсове навантаження. Блоки-елементи презентованої моделі розташовані так, що вона демонструє прогресивне поступальне просування експериментальної роботи від мети – перекладацької цільового складника – до результату – оцінювально-результативного блоку.

Цільовий блок структурно-функціональної моделі відбиває генеральну мету дослідження. Гносеологічно-методологічний блок містить теоретико-методичні основи дослідження відбиті в методологічних підходах, педагогічних закономірностях, загальнонаукових, конкретнаукових та специфічних принципах професійної підготовки майбутніх перекладачів до локалізації. Змістовно-інформаційний блок структурно-функціональної моделі експериментальної системи професійної підготовки майбутніх перекладачів до локалізації містить форми, методи, засоби організації освітньої діяльності студентів. Процесуально-діяльнісний включає етапи формування готовності студентів до локалізації та їх дидактичне наповнення. Оцінювально-результативний блок структурно-функціональної моделі експериментальної системи професійної підготовки майбутніх перекладачів до локалізації містить компоненти досліджуваного феномену, рівневу шкалу її вимірювання та результат наукових пошуків – сформовану готовність майбутніх перекладачів до локалізації. Запропонована структурно-функціональна модель експериментальної системи професійної підготовки майбутніх перекладачів до локалізації лягла в основу розробки та реалізації методики дослідження.

Ключові слова: моделювання, модель, блоки, елементи, майбутні перекладачі, студенти, локалізація, структурно-функціональна модель, система.

Yuliia HOLOVATSKA,
orcid.org/0000-0002-7740-9432
PHD in Pedagogy,
Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Translation
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) yulyapashkovska@ukr.net

MODELING OF THE EXPERIMENTAL PEDAGOGICAL SYSTEM OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TRANSLATORS FOR LOCALIZATION: OVERVIEW OF THE COMPONENTS OF THE STRUCTURAL AND FUNCTIONAL MODEL

Introduction. *The article presents the components of the structural-functional model of the experimental system of professional training of future translators.*

The purpose *of the article is to highlight the author's vision of the components of the structural and functional model of the experimental system of professional training of future translators for localization and to analyze their content.*

The research methods are based on the analysis and systematization of psychological and pedagogical literature on the research topic; semantic, linguistic-pragmatic and linguistic-stylistic analysis of the text; a comprehensive analysis of the features of the professional training of future translators for the localization of digital products for a foreign language target audience; appeals to ensure the systematic professional training of future translators for localization.

Results. *The structural and functional model of the experimental system of professional training of future translators for localization includes a set of blocks, each of which contains a certain functional load and integrates the corresponding content-sense load. The blocks-elements of the presented model are arranged in such a way that it demonstrates the progressive advancement of the experimental work from the goal – the translation target component – to the result – the evaluation-resultative block.*

The originality *is that a structural and functional model of an experimental system of professional training of future translators has been designed. The mentioned scheme appealed to the fact that in modern linguistics the concept of “localization” is interpreted as one of the processes that reflects a set of practices and techniques of adapting the original text to match the new linguopus, but recently localization is considered as a separate scientific and practical sphere.*

Conclusions. *The proposed structural and functional model of the experimental system of professional training of future translators for localization formed the basis of the development and implementation of the research methodology. The target block of the structural and functional model reflects the general purpose of the study. The epistemological-methodological block contains the theoretical-methodical foundations of the research reflected in methodological approaches, pedagogical regularities, general scientific, specific scientific and specific principles of professional training of future translators for localization.*

The content-information block of the structural and functional model of the experimental system of professional training of future translators for localization contains forms, methods, means of organizing the educational activities of students. The procedural and activity stage includes the stages of formation of students’ readiness for localization and their didactic content. The evaluation-result block of the structural and functional model of the experimental system of professional training of future translators for localization contains the components of the studied phenomenon, the level scale of its measurement and the result of scientific research – the formed readiness of future translators for localization.

Key words: *modeling, model, blocks, elements, future translators, students, localization, structural-functional model, system.*

Постановка проблеми. В актуальних умовах сьогодення професія перекладача стає однією з найзатребуваніших на вітчизняному та міжнародному ринку праці. Незважаючи на впровадження машинного перекладу, компанії все ж потребують компетентних перекладачів, здатних не лише перекладати, а й локалізувати різноманітні продукти. У сучасних умовах на ринку лінгвістичних послуг відчувається недостатність фахівців, які володіють компетентностями перекладача-локалізатора цифрових продуктів. Локалізація цифрових продуктів як один із видів перекладу є складним процесом, що вимагає від перекладача знань щодо основних стратегій локалізації цифрових продуктів, низки специфічних компетентностей, а також креативності та культурної обізнаності.

Тому актуальною є проблема підготовки компетентних фахівців у галузі локалізації цифрової продукції, оскільки в навчальних програмах закладів вищої освіти (ЗВО), які готують перекладачів, відсутні дисципліни, що дають змогу набуті відповідних компетентностей. З огляду на таку ситуацію, в межах дослідження використовували метод моделювання задля проєктування структурно-функціональної моделі авторської педагогічної системи підготовки майбутніх перекладачів до локалізації.

Аналіз літератури. Важливі аспекти формування та розвитку постаті сучасного перекладача активно вивчаються в науковій спільноті. Так,

наприклад дослідники вдаються до пояснення феномену перекладацької культури (А. Козак); професійної спрямованості майбутніх перекладачів у дистанційному навчанні (Т. Бочарникова); полікультурної компетентності майбутніх перекладачів з використанням технологій дистанційного навчання (М. Моцар); вивчають особливості підготовки технічних перекладачів (С. Панова); обґрунтовують особливості формування професійної компетентності перекладача засобами інформаційно-комунікаційних технологій (А. Рогульська, А. Янковець); виявляють шляхи формування професійного світогляду перекладача (Ж. Таланова); теорію і методику професійної підготовки майбутніх перекладачів до здійснення усного двостороннього науково-технічного перекладу (І. Сімкова) та ін. Однак в науковому полі відсутні пошуки щодо проєктування структурно-функціональної схеми експериментальної педагогічної системи підготовки майбутніх перекладачів до локалізації.

Мета статті – висвітлити авторське бачення складників структурно-функціональної моделі експериментальної системи професійної підготовки майбутніх перекладачів до локалізації та проаналізувати їх змістове наповнення.

Виклад основного матеріалу. Моделювання як метод в сучасній науковій думці розглядається в якості теоретико-пізнавального процесу і здійснюється на основі абстрактно-логічного мислення. Моделювання – це процес уявлення,

імітування існуючих систем на основі побудови, вивчення і перетворення їх моделей, в яких відтворюються принципи організації та функціонування цих систем. Системоутворюючим фактором у побудові нової моделі підготовки фахівців повинен розглядатися результат навчання як показник якості освіти.

Натомість модель розглядають нині як гіпотезу розвитку певного процесу і його можливих результатів; зміст моделі залежить від особливостей об'єкта, що моделюють, та від мети, яку ставить суб'єкт моделювання. Сутнісна природа моделі передбачає, з одного боку, залежність від діяльності суб'єкта, що формує предмет моделювання шляхом виокремлення його властивостей, а з другого – діяльності, що впливає на суб'єкт моделювання.

Метод моделювання належить до розряду формально-логічних методів наукового дослідження. Істотними ознаками будь якої структурно-функціональної моделі є наочність, абстракція, елемент наукової фантазії та уяви, використання аналогії як логічного методу побудови, елемент гіпотетичності. Іншими словами, модель є гіпотезою, вираженою в наочній формі.

В межах дослідження було спроєктовано структурно-функціональну модель експериментальної системи професійної підготовки майбутніх перекладачів. Згадана схема апелювала до того, що у сучасній лінгвістиці поняття «локалізація» трактується як один із процесів, що відображає набір практик і технік адаптації оригінального тексту для відповідності новому лінгвотопу, однак останнім часом локалізацію розглядають як окремий науково-практичний напрям. Тому враховувала, що нині у світі відбувається зіткнення двох феноменів: з одного боку – це локалізація програмного забезпечення з утиском на технічні навички та технічну складність для перекладачів, а з іншого боку – локалізація контенту з утиском на лінгвістичні навички та технічну простоту для перекладачів.

Поза тим, під час розробки анонсованої моделі бари до уваги, що оскільки Інтернет все більше поєднує платформу та контент, галузь локалізації повинна адаптувати свої процеси, стандарти якості та підхід до визначення ресурсів до цих нових вимог (Мазур, 2007, с. 340–353). Термін «локалізація» виник з метою позначити те, що не «вписується» в традиційні межі перекладу (заміна тексту однією мовою еквівалентним текстом іншою мовою) (Блинова & Павленко, 2022). Тобто локалізація – це операція, в якій зазвичай можуть брати участь програмісти та перекладачі (Бонда-

ренко, 2023). Що підтверджує складність процесу локалізації як перекладацької послуги.

Застосування методу моделювання в межах дослідження дало змогу розробити структурно-функціональну модель експериментальної системи професійної підготовки майбутніх перекладачів до локалізації (рис. 1), що складається з таких блоків:

- цільовий;
- гносеологічно-методологічний;
- змістовно-інформаційний;
- процесуально-діяльнісний;
- оцінювально-результативний.

Цільовий блок структурно-функціональної моделі експериментальної системи професійної підготовки майбутніх перекладачів до локалізації є засадничим, адже відбиває генеральну мету дослідження, яка стала відправною точкою для проєктування решти складників презентованої схеми.

Гносеологічно-методологічний блок структурно-функціональної моделі експериментальної системи професійної підготовки майбутніх перекладачів до локалізації інтегрує теоретичні й методичні засади дослідження, що враховують чотири основні рівні мовної локалізації цифрових продуктів виокремлюють (Mangiron & O'Hagan, 2016, с. 202):

1) *перший рівень* передбачає локалізацію «обкладинки» продукту (коробки/сторінки в цифровому магазині та супутньої документації). Залежно від рівня володіння аудиторією мовою оригіналу, культурної близькості та кількості мовного контенту у цифровому продукті, цей рівень може в окремих випадках бути єдиним етапом локалізації;

2) *другий рівень* передбачає часткову локалізацію цифрового продукту, тобто адаптацію всіх письмових текстів та культурно-специфічних компонентів, проте без локалізації усних текстів;

3) *третій рівень* базується на частковій локалізації;

4) *четвертий рівень* представляє повну локалізацію цифрового продукту, зокрема переклад та адаптацію всіх письмових і усних текстів, переклад усних текстів мовою локалізації з урахуванням оригінальних особливостей.

Локалізація продукту може здійснюватися не лише у країнах і регіонах (Єлісеєва, 2015), де населення розмовляє іноземною мовою, а й у випадках, коли мова залишається однією і тією ж самою, наприклад, різні діалекти іспанської мови Іспанії та Латинської Америки, у яких різняться ідіоматичні висловлювання. Аналогічно, вибір ідіоматичних виразів може змінюватись

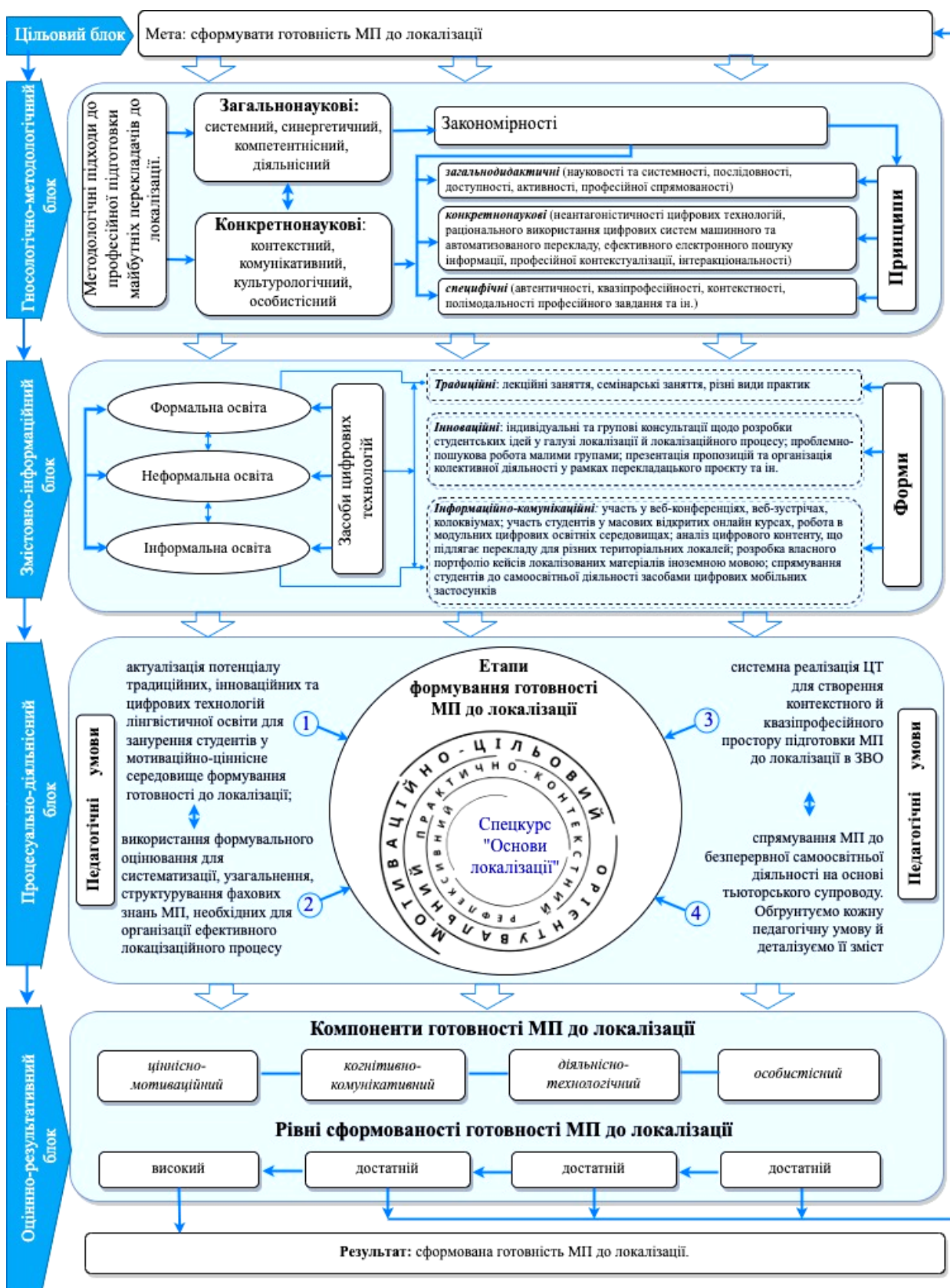

Рис. 1. Структурно-функціональна модель експериментальної педагогічної системи професійної підготовки майбутніх перекладачів до локалізації

у різних країнах, де офіційною мовою є англійська (США, Великобританія або Філіппіни) (Красуля & Кравченко, 2021).

Таким чином, основна складність мовної локалізації цифрових продуктів полягає в досягненні не лише адекватності перекладу (Кругла & Мазур, 2020), а й автентичності досвіду використання цифрових продуктів за допомогою адаптації елементів та особливостей окремого продукту, сприйняття яких має культурну (або лінгвістичну) специфіку і тому потребує трансформації з урахуванням особливостей оригінального цифрового продукту та культури мови локалізації (Weng & Zheng, 2019). З огляду на цей факт, теоретико-методичні основи дослідження відбиті в методологічних підходах, педагогічних закономірностях, загальнонаукових, конкретнонаукових та специфічних принципах професійної підготовки майбутніх перекладачів до локалізації.

Змістовно-інформаційний блок структурно-функціональної моделі експериментальної системи професійної підготовки майбутніх перекладачів до локалізації містить форми, методи, засоби організації освітньої діяльності студентів. Обрані форми, методи, засоби апелювали до використання потенціалу традиційних, інноваційних, цифрових технологій навчання майбутніх перекладачів.

Так, студенти виконували типові завдання професійної практики з використанням сучасних аудіовізуальних – цифрових продуктів. Адже найчастіше процес локалізації, передусім цифрових продуктів, передбачає вирішення таких завдань: переклад керівництва користувача та сценарію, локалізація інтерфейсу користувача та графіки, озвучування, настільні видавничі системи з керівництва користувача, тестування та остаточне забезпечення якості. Тестування локалізованої версії передбачає функціональну перевірку програми та перевірку перекладу. В процесі такої квазіпрофесійної діяльності майбутні перекладачі виокремлювати три моделі локалізації продуктів:

1) Sim-ship (від англ. simultaneous shipment, безперервна доставка). Унікальність цієї моделі полягає в тому, що локалізація здійснюється одночасно з розробкою продукту;

2) Post-gold є класичним варіантом адаптації готового продукту;

3) «Інтернаціональна» модель або «Final Mix», коли одночасно можуть застосовуватися мова перекладу та оригіналу (Mangiron & O’Nagan, 2016).

Водночас, для проведення успішної локалізації одних перекладацьких знань недостатньо: для досягнення найкращого результату локаліст не тільки не повинен спотворювати оригінал, а

й застосовувати свою власну уяву, щоб передати досвід та відчуття від використання продукту оригінальною мовою. Тому на перекладачів-локалізаторів накладаються додаткові обов’язки, зокрема дотримання синтаксису розмітки тегів, додаткових метаданих, а також обмежень робочого простору. Самому локалізатору мають бути надані відповідні технічні можливості: спеціалізоване програмне забезпечення, оригінальний матеріал із контекстуальною інформацією (за її наявності). Відтак, у розробці та реалізації змістовного наповнення для використання обраних методів, форм, засобів організації освітньої діяльності студентів брали участь представники галузі – керівники та співробітники компаній, які займаються локалізацією цифрових продуктів та перекладачі-практики. Ця вимога зумовлена тим, що більшість викладачів ЗВО не знайомі з процесом локалізації і не мають власного досвіду у цій сфері.

Процесуально-діяльнісний блок структурно-функціональної моделі експериментальної системи професійної підготовки майбутніх перекладачів до локалізації включає етапи формування готовності студентів до локалізації та їх дидактичне наповнення: комплекс вправ, що містить передперекладацькі вправи, мета яких – активізувати вже наявні знання, навички та вміння, а також оволодіння новими знаннями щодо сучасних стратегій локалізації цифрового дискурсу; перекладацькі вправи, спрямовані на оволодіння компонентами досліджуваної готовності та набуття нового професійного досвіду; постперекладацькі (рефлексивні) вправи, націлені на формування та розвиток професійного самоконтролю та самооцінки.

Презентовані етапи формування готовності майбутніх перекладачів до локалізації утворюють єдиний процес, спрямований на осмислення сутності перекладацької діяльності в аспекті локалізаційного процесу.

Оцінювально-результативний блок структурно-функціональної моделі експериментальної системи професійної підготовки майбутніх перекладачів до локалізації містить компоненти досліджуваного феномену:

1) *ціннісно-мотиваційний* відображає власну систему професійних цінностей майбутніх перекладачів, набуття особистісного сенсу перекладацької діяльності у сфері локалізації;

2) *когнітивно-комунікативний компонент* відображає сукупність засвоєних професійно зорієнтованих знань, що забезпечують реалізацію практики перекладу в локалізації, а також професійно значущі інтелектуально-операційні здібності та «пізнавальну активність» як діяльніс-

ний стан особистості, що характеризує прагнення до саморозвитку;

3) *діяльнісно-технологічний компонент* відображає вміння та навички, які дають змогу виконувати переклад під час локалізації продукту на професійному рівні згідно зі стандартами якості;

4) *особистісний компонент* корелює з індивідуальними особливостями майбутніх перекладачів, їхніми розумовими здібностями, харизмою та масштабом особистості (стресостійкість, гнучкість, креативність).

Виявлені структурні складники готовності майбутніх перекладачів до локалізації інтегрують критерії та показники її сформованості. Визначені критерії мають наскрізний характер і комплексну структуру. Вони оцінюють всі значущі ознаки, що характеризують формування усіх визначених структурних складників досліджуваної готовності майбутніх перекладачів до локалізації.

Водночас, останній блок моделі інтегрує міру вияву показників готовності майбутніх перекладачів до локалізації, яка уможливила виокремлення та характеристику чотирьох рівнів її сформованості: високий, достатній, задовільний, низький. Таким чином, структурні складники готовності майбутніх перекладачів до локалізації розглядали не як суму компонентів, а як сукупність взаємопов'язаних і взаємопроникаючих елементів. Результатом проєктування авторської схеми є сформована готовність майбутніх перекладачів до локалізації.

Основними характеристиками структурно-функціональної моделі експериментальної системи професійної підготовки майбутніх перекладачів до локалізації є: її цілісність, оскільки всі

етапи формування готовності взаємопов'язані між собою і спрямовані на досягнення кінцевого (очікуваного) результату, а за умови зміни зовнішніх умов спостерігається їх стійкий зв'язок; наявність інваріантної (глобальна ціль (мета) і принципи) та варіативної (технології, методи, засоби) частин.

Висновок. На основі поєднання мети й результату дослідження, визначених й реалізованих педагогічних умов, компонентів готовності майбутніх перекладачів до локалізації (ціннісно-мотиваційний, когнітивно-комунікативний, діяльнісно-технологічний, особистісний), критеріїв і показників детермінації кожного рівня запропоновано структурно-функціональну модель експериментальної системи професійної підготовки майбутніх перекладачів до локалізації.

Структурно-функціональна модель експериментальної системи професійної підготовки майбутніх перекладачів до локалізації охоплює сукупність блоків, кожен з яких містить певне функціональне навантаження й інтегрує відповідне змістовно-сенсове навантаження. Блоки елементи презентованої моделі розташовані так, що вона демонструє прогресивне поступальне просування експериментальної роботи від мети – перекладацької цільового складника – до результату – оцінювально-результативного блоку. Запропонована структурно-функціональна модель експериментальної системи професійної підготовки майбутніх перекладачів до локалізації лягла в основу розробки та реалізації методики дослідження. Оцінка її результатів та визначення ефективності проведено на основі реалізації експериментальної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блинова Н., Павленко В. Локалізація сайту: функціональний та лінгвістичний аспекти. *Communications and Communicative Technologies*. 2022. Вип. 22. С. 15–25.
2. Бондаренко О. С., Бондаренко К. Л. Професійний профіль перекладача-локалізатора в українських програмах підготовки перекладачів. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2023. Вип. 1 (204). С. 13–23.
3. Єлісеєва С. В. Переклад і локалізація у сфері інформаційних технологій. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Філологія. Мовознавство. 2015. Вип. 243 (255). С. 32–36.
4. Красуля А. В., Кравченко В. В. Перекладацькі особливості локалізації англomовних відеоігор (на матеріалі серії ігор «Subnautica»). *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія*. 2021. Вип. 25. С. 176–182.
5. Кругла Н. А., Мазур О. В. Локалізація як інтердисциплінарне явище в межах процесу глобалізації. *Проблеми локалізації програмного забезпечення*. 2020. Вип. 5. С. 12–17.
6. Mangiron C., O'Hagan M. Game Localisation: Unleashing Imagination with «Restricted» Translation. *The Journal of Specialised Translation*. 2016. Vol. 6. P. 10–21.
7. Mazur I. The Metalanguage of Localization: Theory and Practice. *Target*. 2007. Vol. 19 (2). P. 340–353.
8. Tomenchuk M. & Chechur T. Website localization and translation. *Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Філологія*. 2019. Vol. 2 (42). P. 96–99.
9. Remkhe I. N., Gillespie L. C. Rethinking the Translator's Role within the Gilt Project: an Integrated Approach. *Visual Communication*. 2017. Vol. 21 (4). P. 910–926.
10. Weng Y., & Zheng B. A multi-methodological approach to studying time-pressure in written translation: manipulation and measurement. *Linguistica Antverpiensia. Series: Themes in Translation Studies*. 2019. Vol. 19. P. 218–236.

REFERENCES

1. Blynova, N., & Pavlenko, V. (2022). Lokalizatsiia сайту: funktsionalnyi ta linhvistychnyi aspekty [Site localization: functional and linguistic aspects]. *Communications and Communicative Technologies*, 22, 15–25 [in Ukrainian].
2. Bondarenko, O. S., & Bondarenko, K. L. (2023). Profesiyni profil perekladacha-lokalizatora v ukrainskykh prohramakh pidhotovky perekladachiv [Professional profile of a translator-localizer in Ukrainian translator training programs]. *Naukovi zapysky. Seriya: Filolohichni nauky – Proceedings. Series: Philological sciences*, 1 (204), 13–23 [in Ukrainian].
3. Yelisiieva, S. V. (2015). Pereklad i lokalizatsiia u sferi informatsiinykh tekhnolohii [Translation and localization in the field of information technologies]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia»*. Seriya: Filolohiia. Movoznavstvo – Scientific works of the Black Sea State University named after Peter Mohyla complex "Kyiv-Mohyla Academy". Series: Philology. Linguistics, 243 (255), 32–36 [in Ukrainian].
4. Krasulia, A. V., & Kravchenko, V. V. (2021). Perekladatski osoblyvosti lokalizatsii anhlomovnykh videoihor (na materialy serii ihor «Subnautica») [Translation features of localization of English-language video games (based on the material of the "Subnautica" series of games)]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu*. Seriya: Filolohiia – Bulletin of the Mariupol State University. Series: Philology, 25, 176–182 [in Ukrainian].
5. Kruhla, N. A., & Mazur, O. V. (2020). Lokalizatsiia yak interdystsyplinarne yavyshe v mezhakh protsesu hlobalizatsii [Localization as an interdisciplinary phenomenon within the globalization process]. *Problemy lokalizatsii prohramnoho zabezpechennia – Software localization issues*, 5, 12–17 [in Ukrainian].
6. Mangiron, C., & O'Hagan, M. (2016). Game Localisation: Unleashing Imagination with «Restricted» Translation. *The Journal of Specialised Translation*, 6, 10–21
7. Mazur, I. (2007). The Metalanguage of Localization: Theory and Practice. *Target*, 19 (2), 340–353.
8. Tomenchuk, M. & Chechur, T. (2019). Website localization and translation. *Scientific bulletin of Uzhhorod University: series: Philology*, 2(42), 96–99.
9. Remkhe, I. N., & Gillespie, L. C. (2017). Rethinking the Translator's Role within the Gilt Project: an Integrated Approach. *Visual Communication*, 21 (4), 910–926.
10. Weng, Y., & Zheng, B. (2019). A multi-methodological approach to studying time-pressure in written translation: manipulation and measurement. *Linguistica Antverpiensia. Series: Themes in Translation Studies*, 19, 218–236.

УДК 378.011

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-46>

Святослав ГОРБЕНКО,
orcid.org/0000-0002-8697-7204

старший викладач,
старший викладач кафедри образотворчого мистецтва
Одеської державної академії будівництва та архітектури
(Одеса, Україна) sviatiksss924@gmail.com

Анатолій ГОРБЕНКО,
orcid.org/0000-0002-8697-7204

старший викладач,
професор кафедри образотворчого мистецтва
Одеської державної академії будівництва та архітектури
(Одеса, Україна)

ОСНОВНІ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧІ ЗАСОБИ СУЧАСНОЇ АРХІТЕКТУРНОЇ ПРАКТИКИ: АНАТОМІЧНИЙ РИСУНОК

В дослідженні суттєво обумовлюється необхідність подовження уваги до рисунку та особливо підкреслюється, що методи та методики художнього навчання анатомічного рисунку завжди були у центрі уваги. Зазначається, що в архітектурі взаємини гармонії і краси є поняттям краси архітектурної форми, яка фактично має паралель з власне тілом людини. Підкреслюється, що в сучасності проблема виходить із того, що архітектурну освіту як навчання та практику необхідно розглядати у просторі такої методики мистецької освіти, де основні художньо-творчі засоби з необхідністю повинні трансформуватися до нових реалій навчання, що стосується безпосередньо і методичних етапів із практики виконання анатомічного рисунку як важливого етапу навчання. Метою дослідження є розгляд вітчизняного та зарубіжного мистецько-педагогічного досвіду в аспекті навчання академічному рисунку та виявлення суттєвих методичних аспектів для формування їх «творчого мислення та відношення» у просторі базової дисципліни та обґрунтування того, що задіяння в процесі навчання архітекторів академічному рисунку сучасних методик, що дозволяють розкрити їх потенціал та надати їх зміст. В основному змісті зазначається, що у більшості випадків навчання студентів будується за принципом банального засвоєння і для подолання цих негативних факторів процесу навчання необхідний перехід до компетентно-орієнтованого навчання. В контексті звертається увага на креативні методи, такі як «принцип Цілісності» у рамках розгляду людського тіла як цілісного організму, конструктивний малюнок людини із геометричних фігур, концептуальна методика «Правопівкульного малювання». У висновках зазначається, що дані теорії та методики у навчанні архітекторів, незважаючи на певний рівень базової академічності, створюють умови для творчо-направленої навчальної діяльності, являються сучасним засобом формування креативності, передбачають набуття та збагачення графічного, візуального мистецького досвіду, будуть базисом для створення проектів-творів. В перспективі подальших досліджень важливим є думка про розроблення навчальної концептуальної моделі для набуття творчих якостей у архітекторів.

Ключові слова: рисунок, анатомічний рисунок, архітектура, мистецька освіта, традиційна методика, концептуальна методика, креативність.

Sviatoslav GORBENKO,
orcid.org/0000-0002-8697-7204

Senior Lecturer,
Associate Professor at the Department of Fine Arts
Odesa State Academy of Construction and Architecture
(Odesa, Ukraine) sviatiksss924@gmail.com

Anatoly GORBENKO,
orcid.org/0000-0002-8697-7204

Senior Lecturer,
Professor at the Department of Fine Arts
Odesa State Academy of Construction and Architecture
(Odesa, Ukraine)

MAIN ARTISTIC AND CREATIVE TOOLS OF MODERN ARCHITECTURAL PRACTICE: ANATOMICAL DRAWING

The study significantly determines the need to extend attention to the drawing and especially emphasizes that throughout the entire artistic history of anatomical drawing, the methods and techniques of artistic education have always been in the center of attention. It is noted that, despite the aspect that architectural education as training in a special profession is clearly distinguished only starting from the XIII century, it is understood that in architecture the relationship between harmony and beauty is the concept of the beauty of the architectural form, which actually has a parallel with the human body itself. It is emphasized that in modern times, in general, the problem arises from the fact that architectural education as learning and practice must be considered in the space of such a method of art education, where the main artistic and creative tools must necessarily be transformed to new realities of learning, which directly and methodically relate from the practice of anatomical drawing as an important stage of learning. The purpose of the study is to consider domestic and foreign artistic and pedagogical experience in the aspect of teaching academic drawing and to identify essential methodological aspects for the formation of their "creative thinking and attitude" in the space of the basic discipline. To justify the involvement in the process of training architects in the academic drawing of modern methods, which allow to reveal their potential and provide their content. In the main content, it is noted that in most cases, students' education is based on the principle of banal assimilation in the specialty with subsequent reproduction during the assessment session, and to overcome these negative factors of the learning process, a transition to competence-oriented learning is necessary. In the context, attention is paid to creative methods, such as the "principle of Wholeness" within the framework of considering the human body as a whole organism, the constructive drawing of a person from geometric figures, the conceptual technique of "Rectangular Drawing". In the conclusions, it is noted that these theories and methods in the education of architects, despite a certain level of basic academics, create conditions for creatively directed educational activity, are a modern means of forming creativity, provide for the acquisition and enrichment of graphic, visual artistic experience, will be the basis for creating projects – works. In the perspective of further research, the idea of developing an educational conceptual model for acquiring creative qualities in architects is important.

Key words: drawing, anatomical drawing, architecture, art education, traditional technique, conceptual technique, creativity.

Постановка проблеми. На протязі усієї мистецької історії, методи та методики художнього навчання завжди були у центрі уваги, а суттєвим та актуальним є положення, що в архітектурі взаємини гармонії і краси як і поняття краси архітектурної форми, в порівнянні фактично мають паралель з власне тілом людини. В сучасності проблема до вирішення виявляється із розуміння, що архітектурну освіту як навчання спеціальному фаху та практику необхідно розглядати у просторі такої методики мистецької освіти, де основні художньо-творчі засоби з необхідністю повинні трансформуватися до нових реалій навчання, що стосується безпосередньо і методичних етапів із практики виконання анатомічного рисунку як важливого етапу навчання. В цілому заключається, що основні художньо-творчі засоби сучасної архітектурної практики з необхідністю повинні трансформуватися до нових реалій навчання, що стосується безпосередньо і методичних етапів із практики виконання анатомічного малюнка.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Проблемність походить від нових запитів до сучасної мистецької освіти архітекторів як художників як необхідного поєднання методів класично-традиційного та творчо-художнього навчання у просторі методики мистецької освіти.

Аналіз досліджень. Незважаючи на ту очевидність, що «Анатомічний рисунок» є одним

із основних предметів мистецької освіти в усі часи, він залишається у просторі уваги досліджень. Із історії слідує, що увага, безумовно, є і залишається до фундаментальних праць: про закони та принципи зображення фігури людини (Г. Баммес), Анатомії для художників (Еньо Барчаї), техніки малюнка із практичними порадами (Дж. Чиварді), які суттєво є «класичними» підручними та енциклопедіями одночасно для художників. В сучасних дослідженнях акцент є на поєднанні традиційних та сучасних методик навчання рисунку та малюнку (В. С. Веремчук, Ю. В. Дворник, Ю. М. Ятченко та інші). В дослідженнях про навчання медицині увага тілу людини надається в першу чергу, де «Анатомія», «Пластична анатомія», «Анатомія людини» є фундаментальними базовими дисциплінами, які в повному обсязі мають засвоїти студенти всіх факультетів, а важливою складовою процесу навчання є формування «творчого мислення», яке повинно здійснюватися з перших кроків навчання студента у вузі. (Х. А. Кирик, Р. Я. Борис, М. М. Михалевич) (Кирик, Борис, Михалевич, 2020: 69). В працях із класичного рівня психології та педагогіки, в контексті творчо-формуючих чинників навчання «Анатомічному рисунку» майбутніх архітекторів-художників акцентується увага до особливих психологічних основ, необхідних до якісної

підготовки та навчання, стимулювання власної творчості (Д. Богоявленська, Л. Виготський, В. Давидов, Д. Ельконін, О. Леонтьєв, А. Лука, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн); педагогічний аспект проблеми як створення певних етапів та ступенів для формування і розвитку творчої активності розглядається в працях (В. Андреев, Д. Вількеєв, М. Данилов, Н. Кичук, М. Махмутова, І. Огородніков, Н. Половнікової, І. Родак, С. Сисоєва, М. Скаткін, Т. Шамова, Г. Шукіна).

В цілому, розглядаючи вже «традиційні методології» навчання «Анатомічному рисунку», позитивно оцінюючи здобутки, слід зауважити, що проблема формування творчого і потенціалу поки залишається висвітленою частково в сучасності потребують певних коректив із адаптацією.

Мета статті – є розгляд вітчизняного та зарубіжного мистецько-педагогічного досвіду в аспекті навчання академічному рисунку та виявлення суттєвих методичних аспектів для формування їх «творчого мислення та відношення» у просторі базової дисципліни. Обґрунтувати задіяння в процесі навчання архітекторів академічному рисунку сучасних методик, що дозволяють розкрити їх потенціал та надати їх зміст.

Задачі дослідження. Основними задачами дослідження є розкрити погляди на методику та базові принципи навчання архітекторів предмету «Анатомічний рисунок» та надати концептуальну методику, пов'язану із сучасними креативними методами.

Виклад основного матеріалу. На всьому протязі історії становлення мистецької освіти, основною метою дисципліни «Анатомічний рисунок» є вивчення анатомії, структурної побудови людського тіла, а основними завданнями вивчення дисципліни установлюється: навчити студентів аналізувати об'ємно-тривимірну форму, виявляти її конструкцію, структуру та вмійти її логічно та послідовно відображати, але це передбачає і професійну підготовку та розвиток до створення графічних образів, руйнування застиглих шаблонів-стереотипів, стимулювання власної творчості студентів (Ягченко, 2005: 60).

Визначаючи «Анатомічний рисунок» як один із основних художньо-творчих засобів у сучасній архітектурній практиці (Баммес, 1980: 52), наша позиція виходить із наступних положень: у сучасній архітектурній практиці оперують «формальними», «символічними», «метафоричними», «просторовими» засобами (Ч. Дженкс); «будь-яка культурна єдність, будь-яка соціальна (в тому числі й архітектурна) система є завжди у той самий час системою знаків, оскільки будь-яка річ,

починаючи з власного тіла людини, її рухів і діянь і завершуючи будь-яким явищем світу, може бути принципово річчю соціальною, виразною, тобто не лише річчю, але й знаком, носієм певного цінного смислу. До того ж, просторові мистецтва, до яких у першу чергу відноситься архітектура, на відміну від інших видів мистецтва (скажімо, мусичних), оформлюють саме речі, причому речі у найповсякденнішому смислі слова: фрагменти матеріалів (мас) й просторові проміжки між ними» (Дживарді, 2002: 38), людська взаємодія з предметною формою проходить таким чином, що у своїй взаємодії з предметним світом і кожним предметом окремо людина не тільки виконує якісь конкретні дії, але і виявляє себе у своїй людській сутності. Краса предметної форми як результат її функціональної досконалості. Висока міра доцільності (досконалості) кожної природної форми, єдність змісту і форми, цілісність природних форм самі по собі стають джерелом естетичних переживань й естетичної насолоди.

На основі розгляду практики викладання базової дисципліни «Анатомічний рисунок», можливо виявити, що у більшості випадків навчання студентів архітекторів будується за принципом засвоєння по спеціальності з наступним відтворенням під час залікової сесії, а якщо процес навчання буде побудований за принципом пасивного відтворення, то неможливо відійти від стереотипів шаблонного мислення, і для подолання цих факторів навчання слід ставити фактично наукові проблеми до Анатомічного рисунку із анатомії, пластичної анатомії, орієнтувати на самостійний пошук т виражальних можливостей (Дворник, 2009: 84).

Для вирішення методологічних проблем навчання концептуальна Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Анатомічний рисунок» складена відповідно до освітньо-професійної програми і має певні доповнення у методиці: метою є формування та розвиток об'ємно-конструктивного мислення, творчого та просторового уявлення; розвиток досконалої графічної культури, професійної графічної мови; формування вмій та навичок стилізації зображення; розвиток художнього смаку, естетичне сприйняття; предметом є теоретичні засади графічного зображення об'ємно-просторових об'єктів оточуючого людини, засобами лінійної та повітряної перспективи, базуючись на знаннях конструктивної будови об'єктів і пластичної анатомії людини; згідно з вимогами програми студенти повинні знати «Анатомію людини», звертаючи увагу, що: Анатомія – наука про будову організму і всіх, його

органів. Одним з розділів анатомії людини є пластична анатомія. Пластична анатомія – наука про форми і будову людського тіла, скульптуру його пластики (Барчаї, 1982: 97). Значення пластичної анатомії поглядає у тому, що основний метод вивчення пластичної анатомії для художників, є метод замальовок з натури (Веремчук, 2012: 112).

Одночасно з засвоєнням теоретичного курсу необхідно виконувати замальовки і начерки з натури, аналізувати і спостерігати живу модель у різноманітних поворотах і ракурсах і робити начерки по пам'яті. Для більш ґрунтовного закріплення навчального матеріалу необхідно в практичній роботі виконувати начерки з муляжів і анатомічних атласів, різних частин тіла, особливо череп і голову людини. Засвоєний матеріал закріплюють швидкими начерками по пам'яті, а вивіреність побудови і «взяття» форми має бути послідовною і чітко продуманою; основними вимогами до роботи є: компонування – правильні розміри гіпсової голови і рівноважна компонування малюнка по відношенню до країв аркуша паперу; пропорції – точні й вивірені пропорції великих мас об'єму голови; рух обсягів – Рух і розподіл обсягів голови в просторі між собою і по відношенню до глядача; структурна побудова – Структурно і анатомічно правильно побудована гіпсова голова в обсязі і просторі; світлотіньове моделювання – Грамотно передані світлотіньові відносини освітлених поверхонь голови і переконлива передача гіпсового матеріалу технікою штрихування.

В контексті принципів сучасного мистецького навчання рисування та малювання, звертаємо увагу на положення: існує основне завдання формування архітектора як художника-митця – «метафізика і творця», і це в сучасності обумовлено переходом до компетентно-орієнтованої освіти, до професійної діяльності (здобуття компетентностей); методи, що є креативними (креативність – творча, новаторська діяльність; новітній термін, яким окреслюються «творчі здібності індивіда, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей і що входять в структуру обдарованості як незалежний фактор» (Силко, 2018: 129).

Таким чином, основними сучасними методами навчання архітекторів – художників вважаємо наступні: використання методу розгляду – у рамках Цілісного організму, дотримуючись «принципу Цілісності» – розгляд органів у рамках цілісного організму, дотримуючись «принципу цілісності»; використання методу «Конструктивний малюнок людини із геометричних фігур»; задіяння методу «Правопівкульного рисування» (Торренс, 1964, 1974: 125, 134); для інтеграції образних уявлень для навчання архітекторів Анатомічному рисунку вживим є звернення до образно – стереометричних комплексних понять на основі наступних образно – мислевих форм: сітоглядна форма інтеграції відбувається завдяки об'єднання різних форм художніх образів на засадах уявлення про цілісність їх форми; діяльнісна форма надає можливість об'єднувати різні підходи та способи художньо-творчої діяльності для створення образів мистецтва; концептуальна форма є базовою об'єднання таких світоглядних, мистецько-теоретичних і практичних елементів, які вплинуть на вибір в процесі знаходження та створення художнього образу (Медніч, 1969: 12–14); (Коган, 1965: 34). Дані форми інтеграції є визначальними під час засвоєння студентами образно – стереометричних комплексних понять про засоби художньо – образної виразності та художньої мови.

Висновки. Ураховуючи зміст базових категорій дослідження, можливо сформулювати сутність художньо-творчого навчання анатомічному рисунку, як здатності до за діяння візуального досвіду, естетичного смаку, спеціальних здібностей, задіяння навичок з графічного художнього формотворення, засобів композиції в практиці продукування оригінальних за змістом, технічно виконаних начерків, а цей аспект є формуванням такої здатності як володіння відповідними знаннями й уміннями.

Перспективи подальших досліджень. Передбачається розроблення системи послідовно втілюваних методів для формування графічно-конструктивних властивостей та образного бачення анатомічних форм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кирик Х. А., Борис Р. Я., Михалевич М. М. Практика викладання базової дисципліни «Анатомія людини» іноземним студентам. *Медицина освіти*. 2020. № 4. С. 68–72.
2. Ятченко Ю. М. Мистецтво рисунка. Київ, НАУ, 2005. 60 с.
3. Civardy G. *Drawing Techniques: Pencil, Charcoal and Ink (The Art of Drawing)*. L.: Search press, 2002. 64 p.
4. Vammes G. *Der nackte Mensch: Hand und lehrbuch der anatomie fur Kunstler*. Dresden: VEB Verlag der Kunst, 1980. 430 p.
5. Дворник Ю. В. *Жива вода рисунка : навч. посіб.* Тернопіль: Навч. книга-Богдан, 2009. 176 с.
6. Веремчук В.С., Долгіх В.О. *Основи пластичної анатомії та малюнка*. Київ, Приватна школа, 2012. 330 с.
7. Барчаї Еньо. *Анатомія для художників*. Корвінс: Будапешт, 1982.

-
8. Силко Р.М., Силко С. М. Розвиток творчого потенціалу майбутніх педагогів – художників за допомогою методу правопівкульового малювання у процесі художньої підготовки. *Молодий вчений*. 2018. № 2.1 (54.1). С. 128–131.
  9. Torrance E. P. Guiding creative talent – Englewood Cliffs, NY: Prentice-Hall, 1964.
  10. Torrance E. P. The Torrance Test of creative thinking: Technical-norm manual. NY: Prentice-Hall, 1974.
  11. Mednich S.A. The associative basis of the creative process. *Psychol. Review*. 1969. № 2.
  12. Wollach M.A., Kogan N.A. A new look at the creativity – intelligence distinction. *Journal of Personality*. 1965. № 33.

REFERENCES

1. Kyryk Kh. A., Borys R. Ya., Mykhalevych M. M. (2020) Praktyka vykladannia bazovoi dystsypliny «Anatomiia liudyny» inozemnym studentam. [The practice of teaching the basic discipline "Human anatomy" to foreign students] *Medychna osvita*. № 4. 68–72. [in Ukrainian].
2. Yatchenko Yu. M. (2005) *Mystetstvo rysunka*. [The art of drawing]. K.: NAU, 2005. 60. [in Ukrainian].
3. Civardy G. (2002) *Drawing Techniques: Pencil, Charcoal and Ink (The Art of Drawing)*. L.: Search press. 64.
4. Bammes G. (1980) *Der nackte Mensch: Hand und lehrbuch der anatomie für Künstler*. Dresden: VEB Verlag der Kunst. 430. [in German].
5. Dvornyk Yu. V. (2009) *Zhyva voda rysunka: navch. posib*. [Living water of drawing: teaching. Manual] Ternopil: Navch. Knyha-Bohdan. 176. [in Ukrainian].
6. V.S. Veremchuk, Dolhikh V.O. (2012) *Osnovy plastychnoi anatomii ta maliunka* [Basics of plastic anatomy and drawing]. K.: Pryvatna shkola. 330. [in Ukrainian].
7. Barchai Eno. (1982) *Anatomiia dlia khudozhnykiv*. [Anatomy for Artists]. Korvins Budapesht. 184. [in Ukrainian].
8. Sylko R.M., Sylko H. M. (2018) Rozvytok tvorchoho potentsialu maibutnikh pedahohiv – khudozhnykiv za dopomo-hoiu metodu pravopivkulovoho maliuvannia u protsesi khudozhnoi pidhotovky [Development of the creative potential of future teachers – artists using the method of right-hemisphere drawing in the process of artistic training] «*Molodyi vchenyi*». № 2.1 (54.1). 128–131. [in Ukrainian].
9. Torrance E. P. (1964) *Guiding creative talent – Englewood Cliffs*. NY: Prentice-Hall. 240.
10. Torrance E. P. (1974) *The Torrance Test of creative thinking: Technical-norm manual*. 320.
11. Mednich S.A. (1969) *The associative basis of the creative process*. *Psychol. Review*. № 2. 56–64.
12. Wollach M.A., Kogan N.A. (1969) *A new look at the creativity – intelligence distinction*. *Journal of Personality*. 1965. № 33. 124–136.

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Павло БАГАН АНАЛІЗ РЕАКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОРОСІЙСЬКОЇ ПРЕСИ МОНАРХІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ НА ПЕРШУ СВІТОВУ ВІЙНУ НА ПРИКЛАДІ ГАЗЕТИ «КИЄВЛЯНИН».....	4
Олександр БАРСУКОВ УЧАСТЬ ЛУБЕНСЬКОГО ПОЛКОВНИКА ІВАНА КУЛЯБКИ В ПРИДУШЕННІ КЛЩИНСЬКОГО ПОВСТАННЯ (1767–1771).....	12
Лідія БІЛЧЕНКО ДІЯЛЬНІСТЬ ПОСОЛЬСТВА УСРР У ПОЛЬЩІ (1921–1923 РР.).....	23
Ольга БОЙКО, Алла ЗЯКУН, Тетяна ПОВАЛІЙ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ НАРАТИВІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	28
Микола ГАЛІВ, Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ, Дмитро ШИКІТКА ГАЗЕТА «ДРОГОБИЦЬКИЙ ЛИСТОК» (ЛИСТОПАД 1918 – ТРАВЕНЬ 1919 РР.): ХАРАКТЕРИСТИКА ЧАСОПISУ.....	37
Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ, Володимир СТАРКА «ОСЯГНУВШИ ЗАГАЛЬНЕ ПРАВО ГОЛОСУВАННЯ, МОЖЕМО ЗДОБУТИ СОБИ НЕ ЛИШЕ ПОЛІТИЧНУ СВОБОДУ, АЛЕ Й ПОПРАВИТИ ЕКОНОМІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ»: УКРАЇНЦІ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ У ЗАГАЛЬНОАВСТРІЙСЬКОМУ РУСІ ЗА РЕФОРМУ ВИБОРЧОГО ПРАВА 1905–1907 РР.....	46

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Віктор АРЕФ'ЄВ ГЕШТАЛТ І ПАТЕРН ЯК АРТЕФАКТИ ДИГІТАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДИЗАЙНУ.....	56
Анна БЛИК, Руслана ТКАЧЕНКО ЦИФРОВЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЯВИЩЕ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ.....	62
Віктор БІЛОБЛОВСЬКИЙ АНАЛІЗ ЗАСОБІВ МУЗИЧНОЇ ВИРАЗНОСТІ У ПІСНІ АНДРІЯ КУЗЬМЕНКА «СТАРІ ФОТОГРАФІЇ».....	67
Лу БІНЬ ПРИЧИНИ ТА НАПРЯМКИ КРИТИЧНОГО ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМ КНР В ФОРМУВАННІ ДИЗАЙНУ АРТ-ІНСТАЛЯЦІЙ.....	75
Денис БОРИСЕНКО, Анастасія КУЛЬМІНСЬКА ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ FASHION-ІНДУСТРІЇ: ВІРТУАЛЬНИЙ ОДЯГ.....	82
Катерина БОРТНИК, Каріна ОСТРОВСЬКА, Наталія СЕМЕНОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ТЕАТРУ НАРОДНОГО ТАНЦЮ «ЗАПОВІТ» В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ НАРОДНО-СЦЕНІЧНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ.....	88
Іван БОСИЙ, Наталя БРИЖАЧЕНКО, Лютін ЧЕН ФОРМУВАННЯ ТРАДИЦІЙ МЕБЛЕВОГО МИСТЕЦТВА КИТАЮ (НА ПРИКЛАДІ ІСТОРИЧНИХ ПРОТОТИПІВ МЕБЛІВ ДЛЯ СИДІННЯ).....	95
Вікторія БУДЯК, Марина ВАСИЛЬЄВА, Тетяна МАЛІК МЕТОДОЛОГІЯ КОМПЛЕКСНОГО ПРОЄКТУВАННЯ АНСАМБЛЮ КОСТЮМА.....	104
Данило ВІНАРІКОВ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ДЖАЗОВОГО ВИКОНАВЦЯ.....	111
Володимир ГОРДСЄВ ТРАДИЦІЇ ТА ОБРЯДОВІСТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ТАНЦЮВАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ПОЛІССЯ.....	117

Михайло ЄНЧЕВ АРТ-ПРЕЗЕНТАЦІЯ В СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ ЯК ДИЗАЙН-ПРОЕКТ.....	124
Микола ЗІНЧЕНКО МИСТЕЦТВОЗНАВЧІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ОБ'ЄКТІВ АРТ-АУКЦІОНІВ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ В ПЕРЕХІДНУ ДОБУ.....	129

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Halyna AVKSENTIEVA WOODY ALLEN AND HIS LUDIC VIEW UPON REALITY	141
Олена БЕСАРАБ КОНЦЕПЦІЯ ОСОБИСТОСТІ У РАННІХ ТВОРАХ Ш. БРОНТЕ.....	146
Олександра ГАЗУДА КОНСТРУКТИ РЕАЛЬНОСТІ Й ІРРЕАЛЬНОСТІ У ФЕНТЕЗІЙНОМУ ТВОРІ «КНИГА КЛАДОВИЩА» НІЛА ГЕЙМАНА.....	151
Ольга ГРИНЬКО, Катерина БЕЗПАЛОВА ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ СКЛАДНИХ ЗА СТРУКТУРОЮ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛО-УКРАЇНСЬКИХ ЮРИДИЧНИХ СЛОВНИКІВ).....	156
Yaroslava DEMYDENKO THE NEW NORMAL: WAR, CLOTHING, AND IDENTITY IN HEMINGWAY'S NOVEL "A FAREWELL TO ARMS".....	161
Інна Анастасія ДЗЮБАНОВСЬКА СТРАТЕГІЇ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ В ДИПЛОМАТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	170
Наталія ЄЛЬНІКОВА ХЕЙТИНГ ЯК ФОРМА ДЕВІАНТНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ.....	176
Марта ЗАБОЛОТНА, Ірина СЕНЬКІВ, Галина ЧУМАК ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПЕРЕКЛАДІВ ПОЛІТИЧНОЇ ПРОМОВИ.....	183
Катерина КАЛИНИЧ ВПЛИВ ВОЄННИХ ПОДІЙ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ УНІВЕРСИТЕТУ: ДОСВІД ЛІТЕРАТУРНОЇ РЕЦЕПЦІЇ	190
Олена КАЛІНЮК, Неля СТЕПАНЮК ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕОЛОГІЗМІВ У НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ФРЕНКА ГЕРБЕРТА "DUNE").....	196
Ругія Абдул КАРАКОЧ ОДНОСКЛАДНІ ПРОСТІ ПРОПОЗИЦІЇ У ДІАЛОГІЧНИХ ТЕКСТАХ: СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА ТА ФУНКЦІЇ.....	203
Максим КАРПУСЕНКО, Наталія КАРПУСЕНКО ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЗНОСТІ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ВИСТУПУ ДЖ. БАЙДЕНА 21 ЛЮТОГО 2023 Р.).....	210
Ольга КОБРИНЕЦЬ ГАСТРОНОМІЧНИЙ КОМПОНЕНТ «АЙРАН» У ТУРЕЦЬКИХ ПАРЕМІЯХ.....	215

ПЕДАГОГІКА

Ірина АФАНАСІЄВСЬКА, Надія ПОГОРЛЕЦЬКА РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЙ ГЛИБИННОГО НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ОНЛАЙН-ВИКЛАДАННЯ МОРСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	221
Алевтина БАГІНСЬКА ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИЦЬ ГОТОВНОСТІ ДО УСВІДОМЛЕНОГО МАТЕРИНСТВА У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	227

Світлана БАДЕР, Марія ПОЧИНКОВА, Олена КАРАМАН ФОРМУВАННЯ ОСНОВ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ЯК УМОВА ПРОТИДІЇ МЕНТАЛЬНІЙ ВІЙНІ.....	233
Юлія БЛІК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	241
Людмила БІРЮК, Сергій ПШУН РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОФЕСІОГРАФІЧНОГО ПІДХОДУ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	248
Тетяна БОНДАР, Катерина КАЛІНА, Анастасія ШЕЙКО ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КОМАНДОТВОРЕННЯ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ЯК ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА СКЛАДОВА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ.....	256
Гліб БОРИСОВ РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ПОДІБНОСТІ ПРИ ПРОЄКТУВАННІ СЕРІЇ ОБ'ЄКТІВ ДИЗАЙНУ МАЙБУТНІМИ ГРАФІЧНИМИ ДИЗАЙНЕРАМИ.....	264
Наталія БУЛГАРУ, Олена РАДУС ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ ПРИ НАВЧАННІ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ У ВИЩОМУ ТЕХНІЧНОМУ ЗАКЛАДІ.....	272
Юрій ВАЛЮК СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ АРХІТЕКТОРІВ-ХУДОЖНИКІВ: СИНТЕЗ ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ.....	279
Людмила ВОВК РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РИНКУ ПРАЦІ.....	285
Ольга ВОЩЕВСЬКА, Олеся ЛЯЩЕНКО, Інна КОНОНЧУК ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ПРИ ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ.....	293
Катерина ГАЛАЦИН, Алла ФЕЩУК, Аліна КОТКОВЕЦЬ КВАЗІПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ МАЙБУТНІМИ ІНЖЕНЕРАМИ.....	299
Катерина ГЛЯНЕНКО ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ІННОВАЦІЙНОГО ВИКЛАДАННЯ.....	306
Юлія ГОЛОВАЦЬКА МОДЕЛЮВАННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ ДО ЛОКАЛІЗАЦІЇ: ОГЛЯД СКЛАДНИКІВ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ.....	311
Святослав ГОРБЕНКО, Анатолій ГОРБЕНКО ОСНОВНІ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧІ ЗАСОБИ СУЧАСНОЇ АРХІТЕКТУРНОЇ ПРАКТИКИ: АНАТОМІЧНИЙ РИСУНОК.....	318

CONTENTS

HISTORY

Pavlo BAHAN ANALYSIS OF THE REACTION OF THE UKRAINIAN PRO-RUSSIAN MONARCHIST PRESS TO THE FIRST WORLD WAR ON THE EXAMPLE OF THE NEWSPAPER “KYEVLIANYN”.....	4
Oleksandr BARSUKOV THE PARTICIPATION OF COLONEL IVAN KULYABKA FROM LUBNY REGIMENT IN THE SUPPRESSION OF THE KLISHCHYN UPRISING (1767–1771).....	12
Lidiia BILICHENKO ACTIVITIES OF THE EMBASSY OF THE USSR IN POLAND (1921–1923).....	23
Olga BOYKO, Alla ZIAKUN, Tatiana POVALII HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE FORMATION OF MODERN NARRATIVES IN UKRAINIAN SOCIETY.....	28
Mykola HALIV, Vasyl ILNYTSKYI, Dmytro SHYKITKA THE NEWSPAPER “DROHOBYTSKY LYSTOK” (NOVEMBER 1918 – MAY 1919): CHARACTERISTICS OF THE PERIODICAL.....	37
Vasyl ILNYTSKYI, Volodymyr STARKA “HAVING THE UNIVERSAL RIGHT TO VOTE, WE CAN GET OURSELVES NOT ONLY POLITICAL FREEDOM, BUT ALSO IMPROVE THE ECONOMIC SITUATION”: UKRAINIANS OF EASTERN GALICHI IN THE AUSTRIAN-GENERAL MOVEMENT FOR THE REFORM OF ELECTION RIGHTS, 1905–1907.....	46

ART STUDIES

Viktor AREFIEV GESTALT AND PATTERN AS ARTIFACTS OF DIGITAL DESIGN TECHNOLOGIES.....	56
Anna BILYK, Ruslana TKACHENKO DIGITAL ART AS A PHENOMENON OF MASS CULTURE.....	62
Viktor BILOBLOVSKYI ANALYSIS OF MEANS OF MUSICAL EXPRESSION ANDRIY KUZMENKO’S SONG “OLD PHOTOS”.....	67
Lu BIN CAUSES AND DIRECTIONS OF A CRITICAL RECONSIDERATION OF CHINA’S PROBLEMS IN THE FORMATION OF THE DESIGN OF ART INSTALLATIONS.....	75
Denys BORYSENKO, Anastasia KULMINSKA DIGITALIZATION OF THE FASHION INDUSTRY: VIRTUAL CLOTHING.....	82
Kateryna BORTNYK, Karina OSTROVSKA, Nataliia SEMENOVA THE PERFORMANCE OF THE FOLK DANCE THEATER “ZAPOVIT” IN THE CONTEXT OF WAR TIME: FOREGROUNDING AND POPULARIZATION OF UKRAINIAN PROFESSIONAL FOLK DANCE CHOREOGRAPHY.....	88
Ivan BOSYI, Natalia BRYZHACHENKO, Luting CHEN THE FORMATION OF CHINESE FURNITURE ART TRADITIONS (ON THE SEATING FURNITURE HISTORICAL PROTOTYPES).....	95
Viktoriiia BUDIAK, Maryna VASYLIEVA, Tetiana MALIK METHODOLOGY OF COMPLEX COSTUME ENSEMBLE DESIGN.....	104
Danylo VINARIKOV THE FEATURES’ BECOMING OF JAZZ PERFORMER.....	111

Volodymyr HORDIEIEV TRADITIONS AND RITUALS AS A SOURCE OF DANCE ART OF POLISSYA.....	117
Mykhailo YENCHEV ART PRESENTATION IN MODERN CULTURE HOW DESIGN PROJECT.....	124
Mykola ZINCHENKO ART CRITICISM APPROACHES TO THE EVALUATION OF ART AUCTIONS' OBJECTS: UKRAINIAN REALITIES IN THE TRANSITIONAL AGE.....	129

LINGUISTICS. LITERATURE STUDIES

Halyna AVKSENTIEVA WOODY ALLEN AND HIS LUDIC VIEW UPON REALITY	141
Olena BESARAB THE CONCEPT OF PERSONALITY IN EARLY WORKS BY CH. BRONTE.....	146
Oleksandra GAZUDA CONSTRUCTS OF REALITY AND UNREALITY IN THE FANTASY NOVEL "THE CEMETERY BOOK" BY NEIL GAIMAN.....	151
Olga GRYNKO, Kateryna BEZPALOVA ON THE ISSUE OF TRANSLATION OF COMPOUND LEGAL TERMS (BASED ON THE ENGLISH-UKRAINIAN LEGAL DICTIONARIES).....	156
Yaroslava DEMYDENKO THE NEW NORMAL: WAR, CLOTHING, AND IDENTITY IN HEMINGWAY'S NOVEL "A FAREWELL TO ARMS".....	161
Inna Anastasiia DZIUBANOVSKA INTERPRETING STRATEGIES IN DIPLOMATIC DISCOURSE.....	170
Nataliia YELNIKOVA HATING AS A FORM OF DEVIANT COMMUNICATION IN SOCIAL NETWORKS.....	176
Marta ZABOLOTNA, Iryna SENKIV, Halyna CHUMAK COMPARATIVE ANALYSIS OF TRANSLATIONS OF POLITICAL SPEECH.....	183
Kateryna KALYNYCH THE IMPACT OF MILITARY EVENTS ON THE WORK OF THE UNIVERSITY: THE EXPERIENCE OF LITERARY RECEPTION	190
Olena KALINYUK, Nelia STEPANYUK FUNCTIONING OF NEOLOGISMS IN SCIENCE FICTION (BASED ON THE MATERIAL OF FRANK HERBERT'S NOVEL "DUNE").....	196
Rugiya Abdul KARAKOCH ONE-SYLLABLE SIMPLE SENTENCES IN DIALOGICAL TEXTS: STRUCTURE, SEMANTICS AND FUNCTIONS.....	203
Maksym KARPUSENKO, Nataliya KARPUSENKO PECULIARITIES OF THE USE OF STYLISTIC MEANS OF EXPRESSION IN THE AMERICAN POLITICAL DISCOURSE (ON THE MATERIAL OF J. BIDEN'S SPEECH ON FEBRUARY 21, 2023).....	210
Olga KOBRYNETS THE GASTRONOMIC COMPONENT "AYRAN" IN TURKISH PAREMIA.....	215

PEDAGOGY

Iryna AFANASHIEVSKA, Nadiia POHORLETSKA APPLYING DEEPER LEARNING STRATEGIES TO TEACHING MARITIME ENGLISH ONLINE.....	221
Alevtyna BAHINSKA ON THE ISSUE OF FORMING HIGH SCHOOL GIRLS' READINESS FOR CONSCIOUS MOTHERHOOD IN EXTRACURRICULAR ACTIVITIES.....	227

Svitlana BADER, Maria POCHYNKOVA, Olena KARAMAN FORMATION THE BASIC OF CRITICAL THINKING OF PRESCHOOLERS AS A CONDITION FOR COUNTERACTION MENTAL WAR.....	233
Yulia BILYK ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR FORMING THE READINESS OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR THE ORGANIZATION OF DISTANCE EDUCATION.....	241
Ludmila BIRYUK, Serhiy PISHUN IMPLEMENTATION OF THE PROFESSIOGRAPHICAL APPROACH IN THE PROCESS OF FORMING PROSPECTIVE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' PERSONAL QUALITIES.....	248
Tetiana BONDAR, Kateryna KALINA, Anastasiia SHEIKO FORMATION OF TEAMBUILDING SKILLS USING INTERACTIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN HIGHER MEDICAL EDUCATION STUDENTS AS A SPIRITUAL AND INTELLECTUAL COMPONENT OF THE EDUCATIONAL PROCESS.....	256
Hlib BORYSOV IMPLEMENTATION OF THE SIMILARITY PRINCIPLE IN A SERIES OF DESIGN OBJECTS BY FUTURE GRAPHIC DESIGNERS.....	264
Nataliia BULHARU, Olena RADIUS FEATURES OF USING COGNITIVE INDEPENDENCE IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE IN A HIGHER TECHNICAL EDUCATIONAL INSTITUTION	272
Yury VALYUK MODERN METHODOLOGIES OF EDUCATION OF ARCHITECTS-ARTISTS: SYNTHESIS OF THE THEORY AND METHODS OF ART EDUCATION.....	279
Lyudmyla VOVK DEVELOPING THE CREATIVE POTENTIAL OF FUTURE VOCATIONAL EDUCATION TEACHERS IN THE CURRENT LABOUR MARKET CONDITIONS.....	285
Olga VOSHCHIEVSKA, Olesia LIASHCHENKO, Inna KONONCHUK USING SOCIAL MEDIA IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE TO DEVELOP STUDENTS' DIGITAL COMPETENCE.....	293
Kateryna HALATSYN, Alla FESHCHUK, Alina KOTKOVETS QUASI-PROFESSIONAL ACTIVITY IN THE PROCESS OF FOREIGN-LANGUAGE LEARNING BY FUTURE ENGINEERS	299
Kateryna GLYANENKO PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF STUDENTS' READINESS FOR INNOVATIVE TEACHING.....	306
Yuliia HOLOVATSKA MODELING OF THE EXPERIMENTAL PEDAGOGICAL SYSTEM OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TRANSLATORS FOR LOCALIZATION: OVERVIEW OF THE COMPONENTS OF THE STRUCTURAL AND FUNCTIONAL MODEL.....	311
Sviatoslav GORBENKO, Anatoly GORBENKO MAIN ARTISTIC AND CREATIVE TOOLS OF MODERN ARCHITECTURAL PRACTICE: ANATOMICAL DRAWING.....	318

НОТАТКИ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ГУМАНІТАРНИХ НАУК:**

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

**HUMANITIES SCIENCE
CURRENT ISSUES:**

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

**ВИПУСК 69. ТОМ 1
ISSUE 69. VOLUME 1**

Редактори-упорядники

Микола Пантюк

Андрій Душиний

Василь Ільницький

Іван Зиморя

Здано до набору 17.11.2023 р. Підписано до друку 24.11.2023 р.

Гарнітура Times New Roman. Формат 64×84/8.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 38,36. Зам. № 1223/784. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.